

T.C

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

OSMANLI TARİHLERİNDE SELÇUKLULARLA İLGİLİ BİLGİLER

(DOKTORA TEZİ)

Hazırlayan:

200962002 Ali BİRBİÇER

Danışman:

Prof. Dr. Erdoğan MERÇİL

İSTANBUL-2014

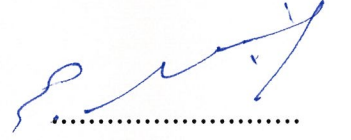
Ali BİRBİÇER tarafından hazırlanan **Osmanlı Tarihlerinde Selçuklularla İlgili Bilgiler** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / **Oyçokluğuyla** Doktora Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 03 / 12 / 2014

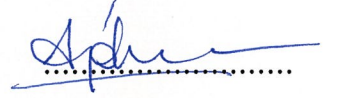
(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

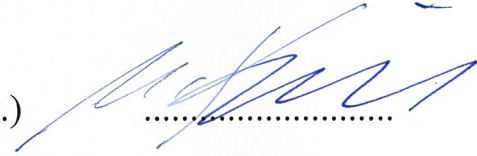
Jüri Üyesi : Prof.Dr. Erdoğan MERÇİL (Danışman-Tez İzl.Kom.Üy.)

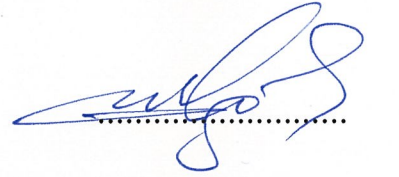
Jüri Üyesi : Doç.Dr. Aydın USTA (Tez İzl.Kom.Üy.)

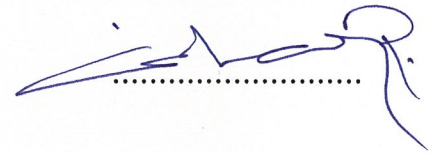
Jüri Üyesi : Doç.Dr. Muharrem KESİK (FSM.Ünv.-Tez İzl.Kom.Üy.)

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Ahmet TAŞAĞIL

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Cihan PİYADEOĞLU (Medeniyet Ünv.Öğr.Üy.)

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ	IV
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VII
KISALTMALAR	VIII
METİNLERİN ÇEVİRİ YAZIMINDA TAKİP EDİLEN YÖNTEM VE ÇEVİRİYAZIM HARFLERİ.....	IX
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı.....	1
1.2. Çalışmanın Kapsamı	1
1.3. Çalışmanın Yöntemi	1
2. SELÇUKLULAR VE SELÇUKLU TARİHİNİN BAŞVURU ESERLERİ	2
2.1 Selçuklular.....	2
2.2 Selçuklu Tarihinin Başvuru Eserleri	5
3. OSMANLI TARİHLERİ	7
3.1. Genel Tarihler	7
3.2. Özel Tarihler	8
3.2.1.Selçuklu Tarihleri.....	8
3.2.2. Osmanlı Tarihleri	8
3.2.3. Gazavatnâmeler.....	10
3.3. Tarihi Takvimler	10
4. YAYINLANMAMIŞ GENEL TARİHLERİN KAYNAKLARI	11
4.1. <i>Alâ Beg-i Münşî Târîhi</i>	13
4.2. <i>Behcetü't-Tevârîh</i>	13
4.3. <i>İkmâl</i>	14
4.4. <i>Îhtû'l-Ervâh</i>	14
4.5. <i>Mirâtü'l-Edvâr</i>	15
4.6. <i>Ravzatü's-Safa</i>	16
4.7. <i>Mirkatü'l-Cihâd</i>	16
4.8. <i>Nefehâtü'l-Üns</i>	16
4.9. <i>Nizâmü't-Tevârîh</i>	17
4.10. <i>Rümûzu'l-Hakâyık</i>	17
4.11. <i>Subhatu'l-Ahbâr ve Tuhfetü'l-Ahyâr</i>	17
4.12. <i>Şecere-i Mülûk ve Selâtîn</i>	18
4.13. <i>Şehnâme-i Firdevsî-i Tûsî</i>	18
4.14. <i>Târîh-i Güzîde</i>	18
4.15. <i>Târîh-i Mecma'u'l-Ensâb</i>	18
4.16. <i>Târîh-i Mü'eyyed</i>	19
4.17. <i>Vesâyâ-yı Nizâmü'l-Mülk</i>	19
5. METİNLER	20
5.1. Genel Tarihlerdeki Selçuklularla İlgili Metinler.....	20

5.1.1	Yayınlanmamış Genel Tarihlerdeki Selçuklularla İlgili Bilgiler	20
5.1.1.1.	<i>Düsturnâme-i Enverî</i>	20
5.1.1.2.	<i>Behcetü't-Tevârîh-Şükrullah</i>	27
5.1.1.3.	<i>Cenâbî Tarihi</i> - Muhammed Mustafa b. Hasan el-Cenâbî	41
5.1.1.4.	<i>Tercüme-i Lârî Efendi</i> -Hoca Saadeddin	61
5.1.1.5.	<i>Câmi'ü't-Tevârîh</i> -Mehmed Zaim	114
5.1.1.6.	<i>Fusûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd</i> -Gelibolulu MustafaÂlî	127
5.1.1.7.	<i>Nuhbetü't-Tevârîh</i> -Mehmed b.Mehmed	136
5.1.2.	Yayınlanmış Dünya Tarihleri İçerisindeki Selçuklu Tarihleri	203
5.1.2.1.	<i>Behcetü't-Tevârîh-Şükrullah</i>	203
5.1.2.2.	<i>Kitâb-ı Cihân-nümâ</i> -Mehmed Neşrî	205
5.1.2.3.	<i>Cenâbî Tarihi</i> -Muhammed Mustafa b. Hasan el-Cenâbî	223
5.2.	Osmanlı Devrinde Yazılmış Selçuklu Tarihleri	249
5.2.1.	<i>Tevârîh-i Âl-i Selçuk</i> -Yazıcıoğlu Ali	249
5.2.2.	<i>Selçuknâme</i> -Ahmed b.Mahmud	250
5.3.	Osmanlı Vekâyi-nâmelerindeki Selçuklular İle İlgili Metinler	251
5.3.1.	<i>İskendernâme</i> -Ahmedî	251
5.3.2.	<i>Osmanlı Sultanları Tarihi</i> -Nişancı Mehmed Paşa, Karamanlı	254
5.3.3.	<i>Tevârîh-i Âl-i Osman</i> - Âşık Paşazâde	256
5.3.4.	<i>Selâtîn-Nâme</i> - Kemal	260
5.3.5.	<i>Câm-ı Cem Âyîn</i> - Bayatî Hasan b. Mahmûd	268
5.3.6.	<i>Tevârîh-i Âl-i Osman</i> - Oruç b. Adil	274
5.3.7.	<i>Tevârîh-i Âl-i Osman</i> - Behiştî Ahmed Sinan Çelebi	281
5.3.8.	<i>Heşt Behişt</i> - İdris-i Bitlisî	281
5.3.9.	<i>Tevârîh-i Âl-i Osman</i> - Hadîdî	308
5.3.10.	<i>Tevârîh-i Âl-i Osman</i> - Kemal Paşazâde (İbn Kemal)	324
5.3.11.	<i>Târîh-i Ramâzânzâde</i> - Mehmed Çelebi, Küçük Nişancı	337
5.3.12.	<i>Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)</i>	340
5.3.13.	<i>Giese'nin Neşrettiği Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman</i>	343
5.3.14.	<i>Tevârîh-i Âl-i Osman</i> - Beşir Çelebî	344
5.3.15.	<i>Tevârîh-i Âl-i Osman</i> - Muhiddin Cemâlî	344
5.3.16.	<i>Târîh-i Âl-i Osman</i> - Yusuf b. Abdullah	344
5.3.17.	<i>Târîh-i Âl-i Osman-Rûhî Târîhi</i> -	345
5.3.18.	<i>Tâcü't-Tevârîh</i> - Ruhî Çelebi	345
5.3.19.	<i>Künhü'l-Ahbâr</i> - Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi	351
5.4.	Gazavatnâmeler	353
5.4.1.	<i>Gazavât-ı Sultân Murâd Han b. Mehmed Han</i> -	353
5.4.2.	<i>Gazâ-nâme-i Rûm</i> -Kâşifî	353
5.4.3.	<i>Fetihnâme-i Sultân Mehmed</i> -Kıvamî	353
5.4.4.	<i>Târîh-i Ebü'l-Feth</i> -Tursun Beg	353
5.5.	Osmanlılar Zamanında Yazılmış Tarihî Takvimlerde Selçuklularla İlgili Bilgiler	353
5.5.1.	<i>Hicri 824 Tarihli Takvim</i>	354
5.5.2.	<i>Hicri 835 Tarihli Takvim</i>	356
5.5.3.	<i>Hicri 843 Tarihli Takvim</i>	357
5.5.4.	<i>Hicrî 848 Tarihli Takvim</i>	359
5.5.5.	<i>Hicrî 849 Tarihli Takvim</i>	359

5.5.6. <i>Hicrî 856 Tarihli Takvim</i>	359
5.5.7. <i>Hicrî 858 Tarihli Takvîm</i>	360
6. SONUÇ	362
7. EKLER.....	365
EK I. <i>Nuhbetü't-Tevârîh</i> 'teki İran ve Maveraünnehir (Büyük Selçuklular-Irak Selçukluları) Selçukluları Soykütüğü	365
EK II. <i>Nuhbetü't-Tevârîh</i> 'teki Kirman Selçukluları Soykütüğü.....	366
EK III. <i>Nuhbetü't-Tevârîh</i> 'teki Türkiye Selçukluları Soykütüğü.....	367
EK IV. <i>Nuhbetü't-Tevârîh</i> 'teki Halep ve Şam (Suriye) Selçukluları Soykütüğü.	368
8. BİBLİYOGRAFYA	369
9. ÖZGEÇMİŞ	377

ÖNSÖZ

XI. yüzyılın hemen başlarından itibaren tarih sahnesinde görünen Selçuklu ailesi çok geçmeden, neredeyse yarım asır denebilecek bir süre içerisinde cihan devleti haline gelmişti. Hâkimiyet oluşturdıkları coğrafi sahada etkileri halen devam eden değişimlere neden olan bu aile ile ilgili bilgiler gerek kendi çağdaşları ve gerekse muahhar devirlerde merak konusu olmuştur.

Orta Asya'dan neredeyse Ege Denizi'ne Aral'dan Umman Denizi'ne kadar olan coğrafyada fiili hâkimiyetleri yaklaşık 300 yıl süren bu ailenin açtığı topraklar üzerinde kendisine önce yurt kuran daha sonra seleflerinden daha uzun yaşayacak bir devlet kuran Osmanlılar'da bu ailenin tarihine karşı bir merak var mıydı? Osmanlı tarih kitaplarından bunları çıkarıp bir araya getirmeyi tezimizin konusu olarak belirledik. Ancak Osmanlı tarihinin yaklaşık altı yüz yıllık bir zaman dilimini ifade ediyor olması sınırlama mecburiyetini getirmiştir. Zaten XIV. yüzyılın hemen başında kurulmuş olan Osmanlı devletinin günümüze ulaşabilen ilk tarih kitapları XV. yüzyılın birinci yarısı içerisine tarihlenmektedir. Yani ilk asra ait tespit edilebilen tarih kitabı yoktur diyebiliriz. Klasik dönem olarak da adlandırılan I. Selim, Kanunî Sultan Süleyman ve takip eden dönemlerde tarihi eserlerin iyice artıp olgunlaştıkları görülmektedir. Dolayısıyla XV. ve XVI. yüzyıllara ait tarih kitaplarındaki Selçuklu Tarihi ile ilgili bilgileri toplamak amacımıza ulaşmamızı sağlayacaktır diye düşündük.

Kaynaklarımızı çeşitli şekillerde tasnif etmenin mümkün olduğunu gördük; “Yayınlanmış olanlar-yayınlanmamış olanlar” veya “Osmanlı hanedanı tarihi niteliğindeki kaynaklar-Genel (dünya) tarihi niteliğindeki kaynaklar- Selçuklu Tarihi niteliğindeki kaynaklar”. Kullandığımız kaynakları niteliksel diyebileceğimiz bir sınıflamaya tabi tuttuk. Bundan sonra kendi içerisinde yayınlananlar ve yayınlanmayanları metnimizin içine farklı farklı yerleştirdik.

Tespiti yapılmış olan eserlerde bulunan Selçuklularla ilgili bilgiler Münhasıran Selçuklu tarihi niteliğindeki eserler haricinde yayınlanmış olsun veya olmasın çalışmamızın içerisine alınmıştır. Yayınlanmış eser niteliğinde olmasına

rağmen Arap harfleriyle neşredilmiş olanların da (*Tacü't-Tevarih* ve Kemal Paşazâde gibi) Latin harfleriyle çeviri yazımlarını yaptık.

Yayınlanmış eserler ve yazarları hakkında ayrı bir başlık oluşturup bilgi vermek yerine faydalandığımız neşrin künyesi ile yazar hakkında yapılan en son bibliyografik yayını dipnotlarda vererek çalışmamızın konumuz dışına fazla taşmasını engellemeye çalıştık. Ancak yayınlanmamış eserler ve yazarları hakkında bir değerlendirme yapmak amacıyla başlıklar oluşturmamak eksiklik olacağından bu kategorideki tespitlerimizi Giriş kısmında vermeyi uygun gördük.

Çalışmamı sabırla destekleyen danışmanım Prof.Dr. Erdoğan Merçil başta olmak üzere Doç. Dr. Muharrem Kesik, Doç. Dr. Aydın Usta ile ayrıca katkı sağlayan Prof. Dr. İbrahim Sezgin ve Dr. Emine Uyumaz'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ali BİRBİÇER

ÖZET

Bu çalışmada Selçuklularla ilgili Osmanlıların ne bildikleri ve ne yazdıkları araştırılmıştır. Bunu yaparken de Osmanlı Devleti'nin kronolojik ve coğrafi büyüklüğü gözönünde tutularak Osmanlı tarihçiliğinin ilk iki yüz yılı incelemeye alınmıştır. Böylece daha sonraki zamanlarda yazılan eserlerdeki tekrarların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Osmanlıların tarihle ilgili bıraktıkları eserleri a) Genel Tarihler, b) Özel Tarihler c) Tarihî Takvimler olmak üzere üç temel gruba ayırdık. Bu üç grupta yer alan eserlerdeki bilgilerin hepsini toplu olarak değerlendirdiğimizde o zamanın şartlarında gerek Selçuklular ve gerekse öncesi Türk tarihi için zengin olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde de Selçuklu tarihinin temel kaynakları olarak kabul edilen ve kullanılan Reşîdeddîn Fazlullah, Ebu Bekir Necmeddîn Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Ravendî ve İbn Bibi Er-Rugedî gibi tarihçilerin hacimli eserlerinin Osmanlı tarih yazıcılığının başlangıç evresinde Türkçeye tercüme edilmiş olmaları Selçuklu tarihine duyulan merakın en önemli göstergesi olarak ele alınmalıdır. Osmanlı vekayinâmeleri olarak tavsif edebileceğimiz eserlerin hemen hemen tümünün Osmanoğulları'nın tarih sahnesine çıkışlarını Selçuklularla irtibatlandırdıklarını görmekteyiz. Dünya Tarihi olarak da adlandırılan genel tarih grubu eserlerin çoğunda da Selçuklulara bağımsız bölümler ayrılmıştır. Bu grup içerisinde yer alan *Nuhbetü't-Tevârîh*'deki Selçuklu şecereleri Osmanlıların konuyla ilgili gelişmelerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Selçuk, *Selçuknâme*, Tevarih, Şecere, Tarihî Takvim

SUMMARY

In this study what Ottomans knew and what Ottomans wrote about the Seljukids is studied. While doing this Ottoman Empire's chronological and geographical extent are taken into consideration and first two hundred years of Ottoman historiography is researched. In this manner, repetitions in future works are prevented. We separated historical works Ottomans left into three main groups as General History Books, Specific History Books and Historical Calendars. If we evaluate the works included in the three groups' information under the conditions of the time concerned can be said to be wide/rich for Seljuks and previous history of Turks. Reşideddin, Ravendi and İbn-i Bibi are acknowledged as main comprehensive sources of Seljukid history and used currently, too. Their having been translated into Turkish in primary phase of Ottoman historiography must be considered as the main indicator of curiosity towards Seljukids history. Almost all of the works we can claim as Ottoman chronicles relates Ottomans' stepping on scene of history to Seljukids. Most of the General history group works named as World's History gives place to Seljukids. Taking place in that group, *Nuhbetü't-Tevarih*'s Seljukian Geneology shows Ottomans' attitude about the topic.

Key words: Seljuk, Seljukname, Tevarih, Geneology, Historical Calendar.

KISALTMALAR

b.	Bin
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
FSM	Fatih Sultan Mehmet
H./h.	Hicri
haz.	Hazırlayan
İA	İslâm Ansiklopedisi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
KBY	Kültür Bakanlığı Yayınları
Ktp.	Kütüphane
m.	Milâdî
MÜ	Marmara Üniversitesi
mülf.	Müellif
No:	Numara
nşr.	Neşreden
öl.	Ölüm Tarihi
s.	Sayfa
sad.	Sadeleştiren
TAD	Tarih Araştırmaları Dergisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TED	Tarih Enstitüsü Dergisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd.	Ve devamı
vr.	Varak
yay	Yayınlayan
YC	Yeni Camii

METİNLERİN ÇEVİRİ YAZIMINDA TAKİP EDİLEN YÖNTEM VE ÇEVİRİYAZIM HARFLERİ

Çalışmamızda çok basit çeviri yazım yapılmıştır. Bu çeviri yazım işaretleri ve karşılıkları olan harfler aşağıda gösterilmiştir. Metinler incelendiğinde özellikle sonuncu işaretlerin istisnai durumlarda kullanıldığı görülecektir.

Â-â = ا

Î-î = ع

Û-û = و

Ĥ-ĥ = ح

Ĝ-ĝ = غ

Ḳ-ḳ = ق

ñ = ك

‘ = ع

‘ = ء

Metinler tırnak içerisinde verilmiştir. Tırnak içerisinde yer alan koyu punto yazılar metnin orijinalinde de farklı renkte yazılmıştır. Metin dışından bilgi verilmesi gerektiğinde köşeli parantez kullanılmıştır.

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

Selçuklular Orta Asya'dan Ege Denizine kadar olan coğrafi alanda yaklaşık 250 yıl etkili olmuşlardır. Söz konusu olan coğrafyada köklü değişikliklere neden olduktan sonra tarih sahnesinden çekilmişlerdir. İzleyen zamanlarda Batı Anadolu'dan başlayarak gelişen Osmanlı Devleti Selçukluların yerini almıştır. Tarih biliminin doğup gelişmesinde insanların kendilerinden önce yaşayanların yaptıklarına dair meraklarının etkisi tartışmasız kabul edilen bir gerçektir. Osmanlılarda Selçuklularla halef-selef ilişkisi çerçevesinde tarihî bir merak var mıydı? Varsa hangi boyutlardaydı? Çalışmamızın amacı bu merakı belgeleriyle ortaya çıkarmaktır.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Genellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluşu tarihi XIV. asrın hemen başları; yıkılışı ise 1922 senesi kabul edilir. Altı yüzyıllık zaman dilimine karşılık gelen bu sürenin, bir araştırmanın boyutlarını fazlasıyla aşacağından çalışmamızı kronolojik olarak daraltmak gerekmektedir. Bu sınırlandırmada daha sonra yazılan eserlerin çoğunun öncekilerin tekrarı olabileceğini gözönünde bulundurarak çalışmamızı bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk üç yüz yılı ile sınırlandırdık.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Osmanlıların ilk üç yüz yılı içerisinde yazılmış olan tarih kitaplarının belirlenmesini Osmanlı tarihine ait bibliyografik eserleri tarayarak yaptık. Tespit ettiğimiz Osmanlı dönemi tarih kitaplarının içeriklerine göre sınıflandırılması da tarafımızca yapılmıştır. Bu nedenle Osmanlı tarihçilerinin eserlerini yazarken bahsettikleri müellifler ve eserleriyle ilgili bilgilerin de ortaya çıkarılması gerekmiştir.

Çalışmamızın metinler kısmında ise Osmanlı tarihlerinde tespitini yapmış olduğumuz bilgileri aynen verdik. Şimdiye değin yayınlanmamış eserlerdeki bilgilerin bugünkü Türk harflerine aktarılması tarafımızca yapılmıştır. Ayrıca yayınlanmamış eserlerdeki bilgiler tırnak içinde verildikten sonra hangi yayından alınmış olduğu kaydedilmiştir.

2. SELÇUKLULAR VE SELÇUKLU TARİHİNİN BAŞVURU ESERLERİ

2.1 Selçuklular

Türkler tarih boyunca yayıldıkları sahalarda muhtelif devletler kurmuşlardır. İsimleri başka başka olmasına rağmen bu devletler bir devamlılık göstererek bugüne kadar gelmiştir. Millî tarihimiz bakımından bu devletlerin en önemlilerinden biri de şüphesiz Büyük Selçuklu İmparatorluğu'dur.

Selçuklular, önemli bir Türk topluluğu olan Oğuzların Üç-ok kolunun Kınık boyuna mensupturlar¹. Kınık boyu da Oğuzlar arasında Sir-Derya (Seyhun) suyunun ağzına yakın bir yerde yaşamaktaydılar². X. yüzyılın başında Oğuz devletini “Yabgu” unvanı taşıyan bir hükümdar idare etmekteydi. Selçuklu ailesinin bilinen ilk atası olan Temir-Yalığ (Demir yaylı) lakaplı Dukak, Oğuz devletinde kuvvetli bir askerî ve siyasî mevkie sahipti. Bir müddet sonra Dukak öldü. Onun oğlu Selçuk, babasının ölümünden sonra, üstün vasıfları ile dikkati çekmiş ve Yabgu tarafından genç yaşta “Sü-başı” tayin edilmişti. Gün geçtikçe devlet içinde durumu kuvvetlenen Selçuk’a karşı Yabgu’nun düşmanca tavır içine girmesi üzerine öldürülmekten korkarak kabilesi, yakın adamları ve sürüleri ile bulundukları Yengi-Kent bölgesinden ayrılarak İslâm ülkeleriyle, Türk ülkelerinin birleştiği bir uç (suğûr) şehri olan Cend havalisine gelmişti. Bu olay tahminî olarak X. yüzyılın ikinci yarısının başlarına tarihlendirilmektedir (h. 350/ m. 961)³.

Bu sıralarda İslâm dini Türk kütleleri arasında süratle yayılmaktaydı. Selçuk Bey de Cend’de yanındakiler ile birlikte İslâm dinini kabul etti. Bundan sonra Selçuk, Oğuz Yabgusu’nun Cend’deki Müslümanlardan aldığı yıllık verginin ödenmesine “kâfirlere haraç verilmeyeceğini söyleyerek” engel oldu ve vergiyi almaya gelen memurları kovdu. Daha sonra da Yabgu tarafından gönderilen

¹ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, İstanbul 1992, s. 68.

² *Oğuzlar*, s. 46.

³ Mehmet A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri*, I, Ankara 1989, s. 2, 7, 10-11, 16-17, 34; İbrahim Kafesoğlu, “Selçuklular”, *İA*, X, 353-354; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ankara 1965, s. 28-29; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK Ankara 2000, s. 43.

kuvvetlerle çarpıştı. Bu çarpışmalardan başarıyla çıkan Selçuk bu bölgede Yabgu'nun hâkimiyetine son vererek Cend'de müstakil bir beylik kurdu⁴.

Selçuklular varlıklarının ilk safhasında yaşadıkları coğrafyada ikisi Türk üç büyük Müslüman devlet vardı. Bunlar Karahanlılar (840-1212), Gazneliler (963-1186) ve Sâmânîler (819-1005) devletleriydi⁵. Abbasî halifeliği (750-1258) ise Şîî Büveyhî Devleti (932-1062)'nin hâkimiyeti altındaydı. Bu güç dengesi içerisinde Sâmânîler, devlet sınırlarının diğer Türk akınlarına ve Karahanlılara karşı korunmasına mukabil Selçuklu Oğuzlarına Buhara civarındaki "Nur" kasabası yöresine yerleşme müsaadesi vermiştir (985-986)⁶. Bunun üzerine Selçuk'un oğlu Arslan (İsrail) idaresindeki Oğuzlarla beraber bu bölgeye yerleşmiştir.

Selçuk yüz yaşını geçmiş olduğu halde 1007 tarihinde Cend şehrinde öldü. Selçuk'un Mikâil, Arslan (İsrail), Yusuf ve Musa adlarında dört oğlu vardı. Mikâil daha babasının sağlığında bir savaş sırasında ölmüş, onun evlâtları Çağrı ve Tuğrul Beyler dedeleri Selçuk tarafından yetiştirilmiştir⁷. Selçuk'un ölümü ile ailenin başına Arslan Yabgu geçti. Bir müddet sonra Selçukluların hepsi Cend'den ayrılarak, Arslan Yabgu'nun faaliyet sahası olan Mâverâünnehr'e, Buhara civarına indiler. Arslan Yabgu Karahanlıların iç işlerindeki karışıklıktan yararlanarak bölgede tutunmaya çalıştıysa da Karahanlılar ve Gaznelilerin ittifakı sonucunda tuzağa düşürülerek Hindistan'da bulunan Kâlineâr kalesine hapsedildi (1025). Arslan Yabgu yedi yıllık bir esaretten sonra bu kalede öldü (1032)⁸.

Arslan Yabgu'nun esir edilmesinden sonra Selçukluların başına Musa (İnanç) Yabgu geçirildiyse de Selçukluları idare eden Tuğrul ve Çağrı Beyler idi (1025). Selçuklu ailesi bir süre Harezm'de ikamet ettikten sonra Gazneliler'in hâkimiyetindeki Horasan'a göç etti (1035)⁹. Yaklaşık beş yıl kadar Horasan'da süren Selçuklu Gazneli mücadelesinden 1040 Dandanakan zaferi ile başarıyla çıkan

⁴ Köymen, *Kuruluş Devri*, s. 19-25; Mehmet. A. Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarih*, TTK Ankara 1989, s. 26; Kafesoğlu, "Selçuklular", *İA*, X, 355-356; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 40; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 43.

⁵ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 27.

⁶ Köymen, *Kuruluş Devri*, s. 35; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarih*, s. 27.

⁷ İ. Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", *TM*, XIII, 1958, s. 117-130; Köymen, *Kuruluş Devri*, s. 31-32; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 44-45.

⁸ Köymen, *Kuruluş Devri*, s. 78-89; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 30-31; *Oğuzlar*, s. 71;

⁹ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 34; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 45.

Selçuklular yaptıkları kurultayda gerek hâkimiyetlerinde bulunan ve gerekse alınacak yerlerin Türk devlet ananesi gereğince hanedan üyeleri arasında bölüşümünü sağladılar. Buna göre; Tuğrul Bey Nişâbur'u alarak batıya Irak tarafına gidecekti. Çağrı Bey'e merkez Merv olmak üzere Ceyhun nehriyle Gazne arasındaki bölge, Musa Yabgu'ya ise Büst, Herat ve Sistan havalisi verildi. Yine Selçuklu ailesinden batıya gidecek olan İbrahim b. Yınal (Tuğrul Bey'in anne bir kardeşi) Kuhistan'a, Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış Gürgen ve Damegân'a Çağrı Bey'in oğlu Kavurd ise Kirman bölgesine tayin edildiler. Ayrıca Dandanakan zaferi dolayısıyla bölge hükümdarlarına yolladıkları fetihnâmelerle yeni durumu ilan ediyorlardı. Dandanakan savaşını takip eden günlerde yapılan kurultayda alınan karar gereğince Abbasi halifesine yazılan mektupla hutbelerde onun adını okutarak yücelttiklerini, Gaznelilerin zulmünden insanları kurtardıklarını buna karşılık halifenin de kendilerine itibar göstermesini istediler¹⁰. Kurultayda alınan bu taksim kararı aynı zamanda ileride tamamıyla müstakil hareket edecek Selçuklu devletlerinin temelini teşkil etmiştir

Kısa süre içerisinde İran hâkimiyetini sağlayan Selçuklular dört yönde mücadelelerine devam ederek yayılmalarını sürdürmüşlerdir. Tuğrul Bey ve onu takip eden Alparslan dönemlerinde özellikle İran bölgesinde asayişsizlik gösteren Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenlerin Bizans hudutlarına yönlendirilmeleri Anadolu'nun fethini başlatmıştır. Anadolu'nun fethiyle ilgili Türkmenlerin hareketlerine son vermek isteyen Bizans ile Selçuklu Devleti arasında 1071 yılında meydana gelen Malazgirt savaşının Türkler tarafından kazanılması daha sonra Türkmen topluluklarının bu bölgeyi serbestçe kendilerine yurt edinmelerini sağlamıştır. Böylece Anadolu'nun en doğusundan en batısına kadar olan yerler Türkmenlerin kontrolü altına girmiştir. Bu suretle başkanlarının çoğu Selçuklu komutanı olan kişilerin adlarıyla anılan siyasi yapılar ortaya çıkmıştır ki bunları "Malazgirt savaşından sonra Anadolu'da kurulan devletler ve beylikler" olarak adlandırmak gerekir.

¹⁰ Köymen, *Kuruluş Devri*, s. 356 vd; B. Zahoder, "Dendanekan", Türkçe çev. İ. Kaynak, *Bellekten*, XVIII, Sayı: 72, Ankara 1954, s. 581-587; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 48.

Bu siyasi yapılardan en önemlisi hiç kuşkusuz Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış'ın oğlu Süleyman Şah'ın kurduğu başkenti İznik olan devlettir¹¹. Türklerin Anadolu'ya kalıcı olarak yerleşmelerini, İslam âlemine dışarıdan gelen saldırıların bertaraf edilmesini ve bunların sonucunda batılılarca Anadolu'ya “Türkiye” denilmesini sağlayan bu devlet olmuştur. Bu devlet iki devasa saldırıyla –ki bunlar bilindiği üzere Haçlı Seferleri ve Moğol yayılmasıdır- uğraşmak zorunda kalmıştır. Moğol saldırıları karşısında başarılı olamayan Türkiye Selçuklularının özellikle sınır “uç” bölgelerinde otoritelerini kaybetmeleriyle bahse konu yerlerde yaşayan Türkmenlerin müstakilleştiklerini ve yeni siyasi yapılar etrafında toplandıklarını görmekteyiz. Bu siyasi yapılar ise günümüzde umumiyetle “Anadolu Beylikleri” olarak adlandırılmaktadır.

Anadolu beylikleri içerisinde yer alan “Osmanoğulları” takip eden yıllarda Anadolu'da ve ilk fırsatta geçtiği Rumeli'nde süratle genişleyerek bir imparatorluk halini alacaktır.

2.2 Selçuklu Tarihinin Başvuru Eserleri

Selçuklu tarihi için muahhar kaynak olma niteliğindeki Osmanlı tarih kitaplarında tespit edilebilen bilgileri layıkı veçhile değerlendirebilmek; çalışma alanımızın ana kaynaklarının genel hatlarıyla bilinmesiyle mümkün olabilecektir.

Selçuklu tarihine ait bibliyografik bilgiler genellikle İslam tarihçiliği ve tarihleri başlıkları altında verilmektedir. Ülkemizde Ortaçağ İslam Tarihçiliğine ait bilgileri toplu olarak araştırmacıların istifadelerine sunan iki eser öne çıkmaktadır;

1. Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler* (İstanbul 1991).

2. Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı* (İSAR yay. İstanbul 1997).

Ayrıca Selçuklu Tarihi Kaynakları ile ilgili bilgiler için Günaltay ve Şeşen'in yukarıdaki eserlerine ilaveten DİA *İslam Ansiklopedisi*'nin maddeleri ve sahamızla

¹¹ Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından kurulan Türkiye Selçuklu Devleti için bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1984.

ilgili yapılan araştırmalar içerisinde yer alan kaynak tanıtım bölümlerinden yararlandık.

3. OSMANLI TARİHLERİ

Osmanlı tarihçiliğinin gelişimi birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Bunların sonuncusu Prof. Dr. Abdülkadir Özcan tarafından “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış¹²” başlığı altında *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, 2013 Bahar dergisinde yayınlanmıştır. A. Özcan bu çalışmasında Osmanlı tarihçiliğinin gelişimini padişahlara göre ele alarak tarihî seyri ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra tarih kitaplarının konularına göre tasnifinin de yapıldığını gördüğümüz makalede kronolojiye uygun olarak Osmanlı tarihçileri ve eserleri verilmiştir. Biz de çalışmamızın bu bölümünde başlangıcından XVI. yüzyılın sonuna kadar olan Osmanlı tarihçilerinin bir listesini vermemizin yararlı olacağını düşündük. Listemizi hazırlarken yukarıda bahsettiğimiz çalışmayla beraber F. Babinger’in *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*¹³ ile Erhan Afyoncu’nun *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*¹⁴ adlı bibliyografik eserlerini kullanmış bulunmaktayız.

3.1. Genel Tarihler

1. Enverî (öl. 1462’den sonra)

Düstûrnâme-i Enverî

2. Şükrullah (öl.1464’den sonra)

Behcetü’t-Tevârîh

3. Mehmed Neşrî (öl. H. 926/M. 1520 [?])

Kitab-ı Cihân-Nümâ

4. Muhammed Mustafa b. Hasan el-Cenâbî (Öl. 1590)

Cenâbî Tarîhi (el-Âylemü’z-Zâhir Fî Ahvâli’l-Evâil ve’l-Evâhir)

5. Hoca Saadeddin Efendi

¹² Abdülkadir Özcan, “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı: 1, 2013 Bahar, s. 271-293.

¹³ F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Türkçeye çev. C. Üçok, Ankara 1982.

¹⁴ Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul 2009.

Tercüme-i Lârî Efendi (Tercüme ve Telif Tarihi:1566)

6. Mehmed Zaim

Câmi 'ü't-Tevârîh (Telif Tarihi: 1578)

7. Gelibolulu Mustafa Âlî (öl. 1600)

Fusûl-i Hall ü Akd ve Usûl-Harc ü Nakd

8. Mehmed b. Mehmed

Nuhbetü't-Tevârîh (Telif Tarihi:1632)

3.2. Özel Tarihler

3.2.1.Selçuklu Tarihleri

1. *Yazıcıoğlu Ali*

Tevârîh-i Âl-i Selçuk (Telifi: 1424)

2. Ahmed b. Mahmud (öl. H. 977/ M. 1569/1570)

Selçuk-nâme

3.2.2. Osmanlı Tarihleri

1. Ahmedi (öl. H. 815/M. 1412-1413)

İskendernâme

2. Nişancı Mehmed Paşa, Karamanlı (öl. 1481)

Osmanlı Sultanları Tarihi

3. Âşık Paşazâde (öl. H. 889/M. 1484'den sonra)

Tevârîh-i Âl-i Osmân

4. Kemal (öl.?)

Selâtin-nâme

5. Bayatî Hasan b. Mahmûd (öl. Muhtemelen XV. Asrın sonları)

Câm-ı Cem Âyîn

6. Oruç b. Adil (öl. 1503'ten sonra)

Tevârîh-i Âl-i Osman

7. Behiştî Ahmed Sinan Çelebi (öl. H. 917/M. 1511–12 [?])

Tevârîh-i Âl-i Osman

8. İdris-i Bitlisî (öl. 1520)

Heşt Bihişt

9. Hadîdî (öl. H. 937/M. 1530-31'den sonra)

Tevârîh-i Âl-i Osman

10. Kemal Paşazâde (İbn Kemal) (öl. H. 940/ M. 1534)

Tevârîh-i Âl-i Osman

11. Mehmed Çelebi Küçük Nişancı (öl. 1571)

Târih-i Ramazanzâde

12. Anonim Osmanlı Kroniği (1299–1512)

13. Giese'nin Neşrettiği Anonim *Tevârîh-i Âl-i Osman*

14. Beşir Çelebî

Tevârîh-i Âl-i Osman

15. Muhiddin Cemâlî (öl. H. 957/M. 1550-1551)

Tevârîh-i Âl-i Osman

16. Yusuf b. Abdullah

Tevârîh-i Âl-i Osman

17. Ruhi Çelebi (öl. 1522)

Târih-i Âl-i Osman-Ruhî Tarihi

18. Hoca Sadeddin (öl. H. 1008/ M. 1599)

Tâcü't-Tevârîh

19. Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi (öl. 1600)

Kühû'l-Ahbâr

3.2.3. Gazavatnâmeler

1. *Anonim Gazavât-ı Sultan Murad Han*

2. Kâşîfî

Gazânâme-i Rum

3. Kıvamî

Fetihnâme-i Sultan Mehmed

4. Tursun Bey (öl. 1499'dan sonra)

Târih-i Ebü'l-Feth

3.3. Tarihi Takvimler

1. *Hicrî 848 Tarihli Takvim*

2. *Hicrî 849 Tarihli Takvim*

3. *Hicri 824 Tarihli Takvim*

4. *Hicri 835 Tarihli Takvim*

5. *Hicri 843 Tarihli Takvim*

6. *Hicrî 856 Tarihli Takvim*

7. *Hicrî 858 Tarihli Takvim*

4. YAYINLANMAMIŞ GENEL TARİHLERİN KAYNAKLARI

İncelediğimiz kitaplarda yazılanların bir kaynaktan alındığına işaret etmek üzere “İşbu kıssa Âl-i Osmân’da gelür” (Enverî, s. 96), “Nüsha içre râvîler böyle didi” (Enverî, s. 100) şeklinde ifadelerin yanında doğrudan eser ve müellif adı verilmek suretiyle de bilgilerin kaynağı açıklanmaktadır. İncelediğimiz genel tarih kitaplarının müelliflerinin kendi cümleleriyle kaynakları şunlardır.

“Ammâ mü’ellif-i *Tevârîh-i Mecma’ü’l-Ensâb* ki Mehmed bin Ali bin Mehmed’dür rahimehüllah buyurmuşlardır.” (Şükrullah, vr. 252b).

“Nisbetinde Hulvânî zamm-ı hâ ile ve nunla müsta’meldür. Ve bu vechi ibn Makûlâ; *Ekmel*’de irâd itmişdür, sene sitte ve hamsîn ve erba’a-mi’ede (m. 463-464) Kiş’de vefât itmişdür ve Buhârâ’da medfûndur.” (*Tercüme-i Lârî*, 282 a).

“*Târîh-i Güzîde*’de mestûrdur ki...” (*Tercüme-i Lârî*, vr. 300b).

“Ve *Ḳûtu’l-ervâh* adlu kitâb-ı müstetâbda eydür” (Şükrullah, vr. 252b).

“*Vesâyâ-yı Nizâmü’l-Mülk*’de mezkûrdur ki...” (*Tercüme-i Lârî*, vr. 282b).

“*Behcetü’t-Tevârîh*’de Câmâsb Hekîm tarafından bu rivâyet böyle mestûrdur ki..” (Mehmed Zaim, vr. 149b).

“*Ḳûtu’l-ervâh* tevârîhinde dahi Âl-i Selçuk hakkında yazar ki Selçuk bir hatunun ismidür.” (Mehmed Zaim, vr. 149b).

“*Târîh-i Mecma’u’l-Ensâb* müellifi Muhammed bin Alî bin Muhammed’dan bu bâbda rivâyet böyledür ki” (Mehmed Zaim, vr. 150a).

“*Nizâmü’t-Tevârîh* dahi mülûk-i Âl-i Selçukiyye hakkında böyle rivâyet sevk ider ki” (Mehmed Zaim, vr. 150b).

“*Nizâmü’t-Tevârîh*’de Sultân Mahmûd bin Muhammed[’e] saltanat yazılmamışdır. *Şecere-i Mülûk ve Selâtîn*, *Behcetü’t-Tevârîh* ve *Subhatu’l-ahbâr*’da mukayyed ve mestûr olmağla anlardan yazılıp bu mahalle tesvîd olunmağla sezâvâr görüldi. Bundan mâ’adâ Sultân Tuğrul ve Sultân Mes’ûd nâm birâderleri pâdişâh

olup saltanatları mestûrdur. Bu bâbda noksân ve kusûrum sâdır olursa ûlû'l-ebîsâr merhametle mestûr buyurulması ricâ olunur.” (Mehmed Zaim, 153 a).

“Tafsîli *Mirkatü'l-Cihâd* nâm kitâbımızda beyân kılınmıştır.” (*Füsul*, vr. 31a).

“Ve bu tahrîr olunan husûs tâ anlar zamânında yazılmış *Alâ Beg-i Münşî Târîhi*’nden ahz olunmuştur. Mîrhând Müverrih ve sâ’ir ehl-i târîh yazdıkları ki...” (*Füsul*, vr. 32a).

“Hamdullah Müstevfî-i Kazvînî *Târîh-i Güzîde*’de îrâd ider ki..” (*Nuhbe*, vr. 83a).

“Afrâsyâb’ın tafsîl-i hâli *Şehnâme-i Firdevsî-i Tûsî*’de mesturdur..” (*Nuhbe*, vr. 83a).

“Sâhib-i Hamâ Ebü'l-fidâ İsmâ’il bin Alî, *Târîh-i Müeyyed*’de îrâd ider ki..” (*Nuhbe*, 83 a).

“*Miratü'l-Edvâr*’da bu minvâl üzere mestûrdur..” (*Nuhbe*, vr. 89a).

“*Târîh-i Müeyyed*’de mestûr olduğu üzere” (*Nuhbe*, vr. 86a)

“*Mirât*’da mestûrdur ki..” (*Nuhbe* vr. 86a)

“*Miratü'l-edvâr*’da bu minvâl üzere mestûrdur..” (*Nuhbe*, vr. 89a).

“*Mirâtü'l-Edvâr*’da mestûrdur ki...” (*Nuhbe*, vr. 90a).

“Tafsîl-i hâlleri *Nefehât* nâm kitâbda mestûrdur..” (*Nuhbe*, vr. 91a).

“*Târîh-i Müeyyed*’de mestûrdur ki” (*Nuhbe*, vr. 93a).

“*Târîh-i Güzîde*’de mestûrdur ki..” (*Nuhbe*, 94 b).

“Cümleden biri Şeyh Zahîreddîn Alî ki oğullarının biridür, *Rûmûzu'l-Hakâyık* nâm te’lîfinde îrâd ider ki : “Ahir ömrine degin vâlidim yedinde yüz yigirmi yedi bin kimesne tevbe muvaffak bulmuşlardır.” diyü.” (*Nuhbe*, vr. 94b).

“*Mirâtü’l-Edvâr*’da mestûrdur ki..” (*Nuhbe*, vr. 95a).

“*Târîh-i Müeyyed*”de mestûrdur ki:” (*Nuhbe*, vr. 95b).

“*Mirâtu’l-Edvâr*” nâm kitâbda îrâd ve tafsîl ider.” (*Nuhbe*, vr. 95b).

“*Mirâtü’l-Edvâr*’da mezkûrdur ki” (*Nuhbe*, vr. 101a).

“*Mirâtu’l-Edvâr*’da mestûrdur ki:..”(Nuhbe, vr. 102b).

Görüldüğü üzere genel tarih müelliflerinin kaynaklarını ağırlıklı olarak kendilerinden önce yazılmış olan genel tarih niteliğindeki eserler oluşturmaktadır. Bu eserler ve yazarlarıyla ilgili tespit edebildiğimiz bilgiler şunlardır:

4.1. *Alâ Beg-i Münşî Târîhi*

XII. Yüzyılda ortaya çıkan menkıbevî eser tarzındaki *Dânişmend-nâme*, h. 643/m. 1245 yılında, muhtemelen Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus’un isteği üzerine kaleme alınmıştır¹⁵. Eserin müellifiyle ilgili *Dânişmend-nâme*’de bir kez geçen İbn Alâ olan adından başka bir bilgi bulunmamaktadır. Eser günümüze ulaşamamıştır. Bugün elimizde bulunan *Dânişmend-nâme* nüshaları, Osmanlı hükümdarı I. Murad’ın emriyle h. 762/m. 1360-1361 yılında Tokat kalesi dizdarı olan Arif Ali tarafından İbn Alâ’nın telif ettiği eserin yeniden yazılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu kitap esas alınarak *Mirkâtü’l-Cihâd* adıyla Gelibolulu Âli tarafından yeniden yazılmıştır¹⁶.

4.2. *Behcetü’t-Tevârîh*

Şükrullah (öl. 1464’den sonra)

Amasyevî ve Rumî nisbeleriyle de tanınır. Musikî de olmak üzere çeşitli alanlarda eserler vermiştir. Eserlerini Farsça olarak yazmıştır. Şükrullah, *Behcetü’t-Tevârîh*’i Fatih devri sadrazamlarından Mahmut Paşa’ya ithaf etmiştir. Bu eserin girişinde Beyzâvî, Taberî, İbnü’l-Cevzî, İbn Hallikân ve Mevlânâ Hasan b. Ali b.

¹⁵ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 283; Irène Mélikoff, *La Geste de Melik Dânişmend*, Paris 1960, I, 54-56; Necati Demir, *Dânişmend-nâme*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 8-9.

¹⁶ R. Şeşen, *aynı eser*, s. 301; I. Mélikoff, *aynı eser*, s. 54; N. Demir, *aynı eser*, s. 9.

Hammâd'ın *Ķûtu'l-Ervâh* adlı kitaplarını kaynak olarak kullandığını yazmaktadır¹⁷. Bu eserin ilk Türkçe çevirisi Mustafa Farisî tarafından *Mahbûbü Kulûbi'l-Ârifîn* adıyla 1530 ya da 1531 yılında yapılmıştır¹⁸. Çalışmamızda Mustafa Farisî'nin bu çevirisini kullandık.

4.3. *İkmâl*

İbn Mâkûlâ, Ebû Nasr Alî b. Hibetillah b. Alî el-İclî (öl. 1082'den sonra)

Mâkûlâ vezirler, kadılar yetiştiren Bağdatlı seçkin bir ailenin adıdır. Hadis âlimi ve biyografi yazarıdır. Karahanlılara Abbasî halifesi Muktedî-Biemrillah tarafından Horasan'a iki kez elçi olarak gönderilmiştir. Birden fazla hadis ve biyografi alanlarında eseri bulunmaktadır. Burada söz konusu olan eserin tam adı *el-İkmâl fî ref'i'l-irtiyâb 'ani'l-mü'telif ve'l-muhtelif mine'l-esmâ' ve'l-künâ ve'l-ensâb'tır*. Eser Abdurrahman el-Yemani (I-IV, Haydarabad 1962-1967) ve Nâyif Abbas (VII. Cilt, Beyrut 1976) tarafından yayınlanmıştır¹⁹.

4.4. *Ķûtu'l-Ervâh*

Hüseyn İbn-i Alî İbn-i Hammâd

Eserinden İlhanlılar döneminde yaşadığı anlaşılan müellifle ilgili Arap biyografi yazarlarının başlıcaları h. 756/m. 1355 yılında hayatta olduğunu, tam künyesinin Hüseyin b. Ali b. Hüseyin el-Leysî el-Vâsitî şeklinde olduğunu, fıkıh, tarih ve şiirde şöhret bulduğunu belirttikten sonra içerisinde *Ķûtu'l-Ervâh*'ın da bulunduğunu eserlerini sıralamaktadırlar²⁰.

Arapça olan *Ķûtu'l-Ervâh*'ın günümüzde tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 02202'de kayıtlıdır. Bu eserle ilgili ilk inceleme ve değerlendirme, Nihal Atsız tarafından *Behcetü't-Tevârîh*'in Osmanlı

¹⁷ Atsız, *XV. Asır Tarihçisi Şükrullah Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Sultanları*, Arkadaş Basımevi, İstanbul 1939, Sara Nur Yıldız, “Şükrullah”, *DİA*, XXXIX, 257-258.

¹⁸ Abdülkadir Özcan, “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı: 1, 2013 Bahar, s. 273.

¹⁹ Nuri Topaloğlu “İbn Mâkûlâ”, *DİA*, XX, 168-169.

²⁰ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin Teracimü Musannifi'l-Kütübi'l-Arabîyyeti*, Beyrut [t.y], cüz 4, s. 29; Muhammed Ahmed Dernika, *Mu'cemü A'lâmi Şuarai'l-Medhi'n-Nebevi*, haz. Yasin Eyyubi, Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut 1996, s. 130.

tarihine ait bölümünün Türkçe tercümesinin yayını dolayısıyla yapılmıştır²¹. 98 yapraklık bu eserde hilkatten başlayarak, peygamberler, Hz. Muhammet, Dört halife, Emevî halifeleri, Abbasî halifeleri, Alevî halifeler, İlhanlılar şeklinde konuların sıralandığını görmekteyiz. Müellif Selçuklularla ilgili bilgileri varak 85 b (eski 84 b)'den itibaren vermektedir. Yapmış olduğumuz karşılaştırmada Şükrullah'ın Selçuklularla ilgili yazdıklarının en önemli kaynağının *Ḳûtü'l-Ervâh* olduğunu rahatlıkla söyleyebilmekteyiz²².

4.5. *Mirâtü'l-Edvâr*

Lârî, Molla Muslihuddin Muhammed b. Salâh b. Celâlidîn Mültevis el-Lârî (öl. 1572)

İran'ın Laristan bölgesinin merkezi olan Lar'da doğdu. Çeşitli hocalardan ders alarak kendini yetiştirdikten sonra Hindistan'a giderek Babürlü hükümdarı Hümâyûn'a hoca oldu. Onun ölümünü takiben meydana gelen karışıklıklar nedeniyle Hindistan'ı terk ederek Halep'e yerleşti. Daha sonra İstanbul'a gitti. Burada müderris olarak atanmasına rağmen umduğu itibarı bulamadığı için İstanbul'u terk ederek Diyarbakır'a gitmiştir. Burada vali İskender Paşa tarafından iyi karşılanan müellif adı geçen vali ve çocuklarına hocalık yaptı. İskender Paşa, Diyarbakır'ın en yüksek medresesine müderris olarak atadığı Larî'yi aynı zamanda Diyarbakır müftülüğüne getirdi. Larî bu görevde ölünceye kadar kalmış ve Diyarbakır'a gömülmüştür.

Eserleri hakkında bilgi veren Kâtip Çelebi birçoğunun benzerinin yazılmadığını söylemektedir. *Mir'atü'l-Edvâr* ve *Mirkâtü'l-Ahbâr*, Farsça bir dünya tarihidir. II. Selim'e ithaf edilmiştir. Sokullu Mehmet Paşa'nın isteğiyle Hoca Sadeddin Efendi tarafından genişletilmek ve düzeltilmek suretiyle Türkçeye çevrilmiştir²³. Çalışmamızın metinler kısmına bu tercümenin çeviriyazımı yapılarak alınmıştır.

²¹ Atsız, *XV inci Asır Tarihçisi Şükrullah-Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Sultanları Tarihi Eski Türklerle Fatih Sultan Mehmed'in Tahta Oturuşuna kadar Olan Osmanlı Tarihinden Bahseder*, Arkadaş Basımevi, İstanbul 1939, s. 10.

²² Hüseyin b. Ali b. Hammad, *Ḳûtü'l-Ervâh Ve Yakutü'l-Erbah*, Süleymaniye Esad ef. 2202.

²³ Hulusi Kılıç, "Lârî, Muslihuddin", *DİA*, XXVII, 103-104.

4.6. *Ravzatü's-Safa*

Mîrhând Müverrih (öl. 1498)

Timur devri tarihçisi olup eseri yedi cilttir. Selçuklularla ilgili bilgiler IV. ciltte bulunmaktadır. Eser bütün olarak neşredildiği gibi bazı bölümleri de müstakil olarak neşredilmiştir. Eserin I. ve II. Ciltleri Balatîzâde Kemalî; III. ve IV. cildi ise Rüstem Paşa'nın emriyle Mustafa b. Hasan Şah adlı birisi tarafından Türkçeye çevrilmiştir²⁴.

4.7. *Mirkatü'l-Cihâd*

Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi

Tokat dizdarı Arîf Ali'nin nazmettiği Alâ Beg'e ait Danişmend Gazî'nin menkıbevî gazalarını konu alan kitabının Gelibolulu Âlî tarafından yeniden yazılmasıyla ortaya çıkan eserdir²⁵.

4.8. *Nefehâtü'l-Üns*

Molla Câmi (öl. 1492)

Nakşibendî tarikatına mensup İranlı şair ve âlimdir. Tasavvufa ait çok sayıda manzum ve mensur eseri bulunmaktadır. *Nefehâtü'l-Üns* tasavvuf kavramlarını ve sufilerin hal tercümelerini ele alan kitabıdır. Lamii Çelebi (öl. 1532) tarafından ilavelerle Türkçeye tercüme edilen bu eser *Tercüme-i Nefehat* adıyla 1279 ve 1289 tarihli olarak eski harflerle; 1971²⁶, 1980²⁷, 1981²⁸ ve 1995'de²⁹ ise yeni harflerle yayınlanmıştır³⁰.

²⁴ İsmail Aka, "Mîrhând", *DİA*, XXX, 156-157.

²⁵ Bekir Kütükoğlu, "Âli Mustafa Efendi", *DİA*, II, 415; Babinger, s. 4.

²⁶ Mevlana Nureddin Abdurrahman ibn Ahmed Cami, *Nefahâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds Tercümesi*, Türkçeye çev. Kamil Candoğan, Sefer Malak, Bugün Gazetesi-Bedir Yayınevi, İstanbul 1971.

²⁷ Ebü'l-Berekat Nureddin Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed Cami, *Nefehâtü'l-Üns Min Hazarâti'l-Kuds*, Türkçeye çev. Mahmud b. Osman Lâmiî Çelebi, Marifet Yayınları, İstanbul 1980.

²⁸ Ebü'l-Berekat Nureddin Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed Cami, *Nefehâtü'l-Üns Min Hazarâti'l-Kudüs: Mukaddes Makamlardan Huzur Nefesleri*, Türkçeye çev. Mahmud Osman Lamii Çelebi, Sadeleşiren Abdülkadir Akçiçek, Sağlam Kitabevi, İstanbul 1981.

²⁹ Abdurrahman Cami, *Evliya Menkıbeleri- Nefahâtü'l-Üns*, Tercüme ve Şerh Lâmiî Çelebi, h. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Katkıda bulunanlar A. Saim Kılavuz, Hüseyin Algül, Osman Çetin, Mustafa Bilgin, Marifet Yayınları, İstanbul 1995. S. Uludağ ve M. Kara bu çalışmalarını 2011 yılında Pinhan yayınları arasında İstanbul'da tekrar neşretmişlerdir.

³⁰ Ömer Okumuş, "Câmi, Abdurrahman", *DİA*, V, 94-99. Günay Kut, "Lamii Çelebi", *DİA*, XXVII, 96-97.

4.9. *Nizâmü't-Tevârîh* (Telif Tarihi 1275)

Kadı Beyzavî³¹

Moğol devri müelliflerinden olup eseri dünya tarihi niteliğindedir. Selçuklular; dört bölümden oluşan *Nizâmü't-Tevârîh*'in son bölümünde anlatılmaktadır. Farsça olan bu eserin ilki padişah III. Mehmet'in emriyle olmak üzere Osmanlılar zamanında yapılmış iki ayrı Türkçe tercümesi vardır.

4.10. *Rümûzu'l-Hakâyık*

Şeyh Zahîreddîn Alî

1141 Yılında vefat eden Câmîyye tarikatının kurucusu Şeyh Ahmed-i Namekî Câmî'nin oğlu olup *Rümûzu'l-Hakâyık*'tan başka *Sırrü'l-Bedâyi'* adıyla ikinci bir eser de yazmıştır. Süleyman Uludağ, “ilim ve edebiyatta devrinin önde gelenlerinden” olarak bahsettiği Zahîreddîn'in ikinci adını Ali değil de İsa olarak yazmıştır³².

4.11. *Subhatu'l-Ahbâr ve Tuhfetü'l-Ahyâr*

Nişancı Mehmet Paşa (öl. 1571)³³

Aynı zamanda *Tarih-i Nişancı* olarak da bilinen bir *Tevârîh-i Âl-i Osman* yazmış olan Nişancı Mehmet Paşa'nın bir başka eseri *Subhatu'l-Ahbâr ve Tuhfetü'l-Ahyâr*'dır. Hz. Âdem'den itibaren peygamberlerin ve hükümdarların soyları Kanunî Sultân Süleyman dönemine kadar tablolar ve şecereler halinde verilmektedir. Bununla birlikte eserin Nişancı Mehmed Paşa'ya mı yoksa Derviş Mehmed bin Şah Ramazan adlı başka birine mi ait olduğu yönünde tartışmalar bulunmaktadır³⁴.

³¹ Fehamettin Başar, *Kadı Beyzavî'nin Nizâmü't-Tevârîh Adlı Eserinin Mustafa b. Şeyh Abdurrahman Tarafından Enîsü'l-mülûk Adıyla Yapılan Türkçe Tercümesi (İnceleme ve Metin Neşri)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986; Yusuf Şevki Yavuz, “Beyzavî”, *DİA*, VI, 100-103.

³² Süleyman Uludağ, “Câmî, Ahmed-i Namekî”, *DİA*, VII, s. 100.

³³ Nişancı Mehmet Paşa ve eseri için Abdülkadir Özcan, “Mehmet Çelebi, Ramazanzâde”, *DİA*, XXVIII, 449-450 ile Mehmet Yastı'nın, “Nişancı Mehmed Paşa'nın Tevarih-i Âl-i Osman Adlı Eserinin Konya Yusuf Ağa Kütüphanesinde Bulunan Nüshası Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 25, s. 137-149'da bulunan makalelerine bakılabilir.

³⁴ Sadi Bayram, “Vakıflar Genel Müdürlüğünde Bulunan 1682 Tarihli Silsile-nâme, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: XIII, Ankara 1981, s. 253-338 adlı yazısı ile A. Özcan'ın yukarıdaki makalesinde konunun bu yönüne dikkat çekilmektedir.

4.12. *Şecere-i Mülûk ve Selâtîn*

Adı aynıyla bu şekilde kaydedilmiş bir eser tespit edilemedi.

4.13. *Şehnâme-i Firdevsî-i Tûsî* (Telif Tarihi: 1014)

Firdevsî³⁵

Eski İran tarihine ait destanların XI. Yüzyıl başlarında meşhur şair Firdevsî tarafından manzum olarak yazıldığı eserdir. Firdevsî, İran edebiyatının en önemli eseri olarak kabul edilen bu kitabını çağdaşı Türk hükümdarı Gazneli Sultan Mahmut'a sunmuştur. Eser ilki II. Murat zamanında olmak üzere birçok kez Türkçeye çevrilmiştir.

4.14. *Târîh-i Güzîde* (Telif Tarihi: 1330)

Hamdullah Müstevfî-i Kazvinî³⁶

İlhanlılar döneminde yazılmış Farsça bir genel tarihtir. Eserin Edward G. Browne (E. J. W. Gibb Memorial Series, nr. XIV/1, Leyden-London 1910) ve Abdülhüseyin Nevâî (Tahran 1364) tarafından gerçekleştirilen iki neşri bulunmaktadır. Selçuklulara ait bazı bölümlerin Türkçeye çevirisi Erkan Göksu tarafından yapılarak neşredilmiştir³⁷.

4.15. *Târîh-i Mecma'u'l-Ensâb* (Telif Tarihi 1337)

Muhammed bin Alî bin Muhammed Şebânkâreî³⁸

Moğol dönemi tarihçilerinden olup genel tarih niteliğindeki eserinde Selçuklulara ait bir bölüm bulunmaktadır. *Mecmau'l-Ensâb-ı Şebankâreî* adıyla Mir Haşim Muhaddis tarafından Tahran'da 1363 yılında yapılan neşrin Selçuklulara ait bölümü Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır³⁹.

³⁵ Firdevsî ve eseri için bkz. Mehmet Kanar, "Firdevsî", *DİA*, XII, 125-127.

³⁶ Abdülkerim Özeydî, "Hamdullah el-Müstevfî", *DİA*, XXV, 454-455.

³⁷ Erkan Göksu, "Tarih-i Güzide'ye Göre Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve Tuğrul Bey Dönemi", *History Studies*, III, 289-300, "Tarih-i Güzide'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları", *Nüşa*, Sayı: 27, 2008/II, s. 23-34.

³⁸ Yazar ve eseri hakkında bkz. Rıza Kurtuluş, "Şebânkâreî Muhammed b. Alî b. Muhammed", *DİA*, XXXVIII, 390-39.

³⁹ *Muhammed Şebânkâreî, "Selçuklular", Türkçeye çev. Ahmad Hesamipour, Tarih Okulu, Yaz 2009 Sayı: IV, 137-161.*

4.16. *Târih-i Mü'eyyed*

Sâhib-i Hamâ Ebü'l-Fidâ İsmâ'il bin Alî (öl. 1331)⁴⁰

Tam künyesi Ebü'l-Fidâ' el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâ'il b. Alî b. Mahmûd el-Eyyûbî'dir. Eyyübî devri melik ve tarihçisidir. Osmanlı tarihçisi Mehmed b. Mehmed tarafından *Tarih-i Müeyyed* olarak adlandırılan eseri *el-Muhtasar Fî Târîhi'l-Beşer* olup *el-Muhtasar Fî Ahbâri'l-Beşer* ve *Târîhu Ebi'l-Fidâ* şeklinde de isimlendirilmektedir. Genel tarih niteliğindeki bu eser hilkatten miladi 1329 yılına kadar olan olayları ele almaktadır. Eser iki cilt olarak İstanbul'da 1286 (1870) yılında yayınlanmıştır.

4.17. *Vesâyâ-yı Nizâmü'l-Mülk*

Ünlü Selçuklu veziri Nizamülmülk'e ait olduğu iddia edilen bu eserin onun vefatından birkaç asır sonra yazıldığı anlaşılmıştır⁴¹.

⁴⁰ Yazar ve eserleri hakkında bkz. Abdülkerim Özeydın, "Ebü'l-Fidâ", *DİA*, XX, 321.

⁴¹ İbrahim Kafesoğlu, "Nizâm-ül-Mülk", *İA*, IX, 332; Abdülkerim Özeydın, "Nizâmülmülk", *DİA*, XXX, 96.

5. METİNLER

5.1. Genel Tarihlerdeki Selçuklularla İlgili Metinler

5.1.1 Yayınlanmamış Genel Tarihlerdeki Selçuklularla İlgili Bilgiler

5.1.1.1. *Düsturnâme-i Enverî*⁴²

Enverî

“[94]

Âl-i Selçuk⁴³ oldu on üçüncü bâb
On sekiz nefis anda geldi şeyh ü şâb
Evvelâ Lokmân ki Türkistân’a han
Oldı Oğuz beglerinden bî-gümân

[95]

Gitdi ol, kalur Selçuk şâh
Anuñ oğlu dördür⁴⁴, eydem kıl nigâh
Biri Mûsâ, biri Mikâ’il’dürür
Biri Yûnus biri İsrâ’il’dürür
Ol zamân Mahmûd⁴⁵ Sultân idi şâh
Sakınur Selçuklar’dan izz ü çâh
Habs-i İsrâ’il kıldı al_ile
Şâh Mahmûd öldi hem ol hâl_ile
Çûnki Mes’ûd⁴⁶ oldu yirine emîr
Geldi Selçukîler itdi dâr ü gîr
Sındı Mes’ûd oldu Ğaznîn’e revân

⁴² İzmir Milli Kütüphane No: 114’ün Süleymaniye Kütüphanesi Fotokopi No: 122’de kayıtlı kopyası M. Halil Yınanç neşriyle (*Düstûrnâme-i Enverî* İstanbul 1928) karşılaştırılmak suretiyle çeviriyazım yapılmıştır. Enverî ve eseri *Düstûrnâme* ile ilgili bkz. Mükrimin Halil, *Düstûrnâme-i Enverî: Medhal*, İstanbul 1930; Necdet Öztürk, Fatih Devri Kaynaklarından *Düstûrnâme-i Enverî* Osmanlı Tarihi Kısmı, İstanbul 2003; Abdlkadir Özcan, “*Düsturnâme-i Enverî*”, *DİA*, X.

⁴³ Selçuk adının manası hakkında bkz. L. Rasonyi, “Selçuk Adının Menşesine Dair”, *Belleten*, Sayı: 10, Ankara 1939, s. 380; İbrahim Kafesoğlu, “Selçuklular”, *İA*, X, 1.

⁴⁴ Selçuk Bey’in Mikâil, Arslan İsrail, Yusuf, Musa adında 4 oğlu vardı. Mikâil daha babasının sağlığında ölmüştür (Selçuk Bey ve çocukları için bkz. İ. Kafesoğlu, “Selçuk’un Oğulları ve Torunları”, 117-129).

⁴⁵ Gazneli Sultan Mahmud (998-1030).

⁴⁶ Gazneli Sultan Mesud (1030-1041).

Anda depretmez kılur anda nihân
 Dört yüz on sekize⁴⁷ ermişdi sâl
 Mülk ider Selçûkîler'e intikâl
 Geldi Bağdâd'a meger Tuğrul emîr
 Habs içinde Mu'tasım Billah⁴⁸ hakîr
 Anı tutmuşdı havâric-i ol zamân
 Çıkarur Tuğrul⁴⁹ anı istedi nân
 Gâşiyesini⁵⁰ halîfenüñ alur
 Götürür Tuğrul yürür hizmet kılur
 İki kez Tuğrul sımışdur Kayser'i
 Koyıvirdi tutmuşdı kişveri
 Kutalmış Beg⁵¹ ki ibn-i İsrâ'il'dürür
 İşbu Tuğrul ibn-i Mikâ'il'dürür
 Tahtına kasdı anuñ Kutalmış
 Sistân'dan geldi, eyledi çok iş

[96]

Tuğrul anuñ üstine çekdi çeri⁵²
 Rûm'a gitdi Kutalmış⁵³ oldu berî
 Vardı Cemşîd neslinden bir er
 Çalış⁵⁴ adı asl anuñ mu'teber
 Kutalmış han etmek ister Çalış'ı

⁴⁷ M. 1027-1028.

⁴⁸ Tuğrul Bey zamanında Abbasi Halifesi Kâim bi- Emrillâh (1031-1075) idi.

⁴⁹ Tuğrul Bey hakkında bkz. M. Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976.

⁵⁰ Gâşiye ve Selçuklularda kullanımı hakkında bkz. E. Merçil, "Gâşiye ve Selçuklular'da Kullanışına Dair Örnekler" *Yusuî Hikmet Bayur Armağanı*, Ankara 1985, s. 321-328.

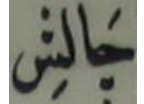
⁵¹ Metinlerde "Beg" ve "Big" şeklinde geçen kelimeler bilindiği üzere günümüzde bey olarak kullanılmaktadır. İmlâ birliğini sağlamak amacıyla biz "Beg" şeklinde kullanmayı uygun gördük.

⁵² Kutalmış; Tuğrul Bey'e karşı değil Sultan Alparslana karşı taht mücadelesinde bulunmuştur; bkz. M. Kesik, "Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", *Türk Kültürü Dergisi*, (Şubat 2001), Sayı: 454, s. 97-105.

⁵³ Bilindiği üzere Rum'a yani Anadolu'ya Kutalmış değil çocukları Süleyman Şah, Mansur, Alp İlig ve Devlet gelmiştir (bkz. Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 103-104.

⁵⁴ Bu şahsiyetin kim olduğuna ait bir bilgiye rastlanılamadı. Hem çalışmamıza esas aldığımız metinde

hem de Mükrimin Halil neşrinde aynı şekilde yazılıp harekelenmiş olan bu kelimeyi başka şekilde okumak mümkün görünmemektedir.

Virdi kızın kıldı anuñçün Çalış'ı
 Ğâlib oldı bunlara Tuğrul meger
 Gitdi Rûhâ⁵⁵, da ölür ol iki er
 İşbu kıssa Âl-i Osmân'da gelür
 Kim Semerkand kitâb içre añılur
 Tutdı Tuğrul geldi Rey'de ol zamân
 Burnı tomurdı olur kanı revân
 Dört yüz elli biş⁵⁶, e çûn irişdi sâl
 Çûn cihândan Tuğrul itdi intikâl
 Beg yigirmi dört yaşında olur
 Ol yigirmi altı yıl beglik kılur
 Ol yıl içinde dahi Selçuk⁵⁷ ölür
 Dört oğlu oldı hem mat'ûn olur
 Gitdi Tuğrul, Alparslan oldı hân⁵⁸
 Ol Muhammed ibn Çağrı⁵⁹ ol zamân
 Çağrı'nun atası Mikâil'dürür
 Beg olur âlem işi tebdıldürür
 Uğraşup bu dahi tutdı Kayser'i
 Sıdı andan aldı çok sîm u zeri
 Mâverâünnehr'e vardı ol zamân
 Ana bir tutsak getürdiler cüvân
[97]
 Nâ-gehân Ol çekdi Dîvân'da bıçak
 Yürüdi Sultân üzere ittifâk
 Hân elinde vardı tîr u kemân

⁵⁵ Bugünkü Urfa'nın eski adı.

⁵⁶ M. 1063.

⁵⁷ Selçuk Bey 1007 yılında Cend'de ölmüştür.

⁵⁸ Alparslan 1063-1072 yılları arasında hüküm sürmüştür, hakkında daha geniş bilgi için bkz. M. Altay Köymen, *Alparslan Ve Zamanı*, Ankara 1983.

⁵⁹ Selçuklu Devleti'nin kurucularından Çağrı Bey'in adı metinlerde "Cafer", "Çakur", "Çakır" okunabilecek şekillerde yazılmıştır. Biz çalışmamızda imlâ birliği oluşturmak amacıyla "Çağrı" şeklinde yazmayı uygun gördük. Çağrı Bey'in adı ve faaliyetleri için bkz. C. Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*, İstanbul 2011; M. H. Yınanç, "Çağrı Bey", *İA*, III, 324-328.

Urumaz itdi anı kılup nişân
 Hancer_ile Alparslan'ı urur
 Ulu Dîvân içre Sultân'ı urur
 Pâre pâre gerçi anı itdiler
 Öldi Sultân⁶⁰ çünki anı alup gitdiler
 On yıl⁶¹ oldu ana saltanat
 Pes, Mu'izzü'd-Devle irer memleket
 Ol Melikşâh ibn-i Alparslan⁶²,dur
 Kim esîri ceysinün hakanıdur
 Hem vezîr oldu Nizâmü'l-Mülk ana
 Anuñ ismiydi Hasan niyedem sana
 Hâkim olmışdur yigirmi yıl tamâm
 Gitdi Sultân rûkn-i dîn tutdı makâm
 Ol Keyârâk⁶³ ibn-i Mâlikşâh⁶⁴,dur
 Oldı fânî, bâkî Allah'dur
 Geldi Mahmûd⁶⁵ ve Muhammed⁶⁶ kardeşi
 Ceng işbu üçünüñ olur işi
 Çün Melikşâh itdi dünyâdan sefer
 Ol iki kişveri kıldı makarr
 Gitdi ol oldı Muhammed pâdişâh
 İrdi on üç yılda ana hükmi ilâh
 Ol zamân anuñla Ayâz⁶⁷ u Sadaka nâm

⁶⁰ Sultan Alparslan Karahanlılar üzerine çıktığı sefer sırasında Barzam Kalesi kumandanı Yusuf Barzemî tarafından hançerlenerek yaralanmış ve ölmüştür (1072), bkz. İ. Kafesoğlu, "Alparslan", *DİA*, II, 529.

⁶¹ Mükrimin Halil neşrinde "on iki yıl" şeklindedir (bkz. *Düstûrnâme-i Enverî*, İstanbul 1928, s.7).

⁶² Sultan Melikşah (1072-1092) hakkında bkz. İ. Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, KBY İstanbul 1973.

⁶³ Mükrimin Halil neşrinde de (bkz. *aynı eser*, s. 7) "Keyarak" okunacak şekilde yazılmış ve

harekelenmiş olan Berkıyruk bizim metnimizde de aynı imla ile yazılmıştır.

⁶⁴ Mükrimin Halil neşrinde de "Mâlikşâh" okunacak şekilde yazılmıştır (bkz. *aynı eser*, s. 7).

⁶⁵ Melikşah öldüğünde Terken Hatun'dan olan oğlu Mahmud annesinin desteği ile taht için mücadele etmiş ama başarılı olamadığı gibi çiçek hastalığı yüzünden 1094 de vefat etmiştir. Bu nedenle Melikşah'dan sonra tahta Berkıyruk oturmuştur. Daha geniş bilgi için bkz. A. Özaydın, *Sultan Berkıyruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001.

⁶⁶ Muhammed Tapar hakkında bkz. A. Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, TTK Ankara 1990.

Ceng bî-hadd kıldılar tâ ihtimâm

[98]

Leşkeri üstünde hasmınıñ meger

Bir divinden ejdehâ bulmuş suver

Anı gördi kaçdı düşmen leşkeri

Sadaka⁶⁸ öldi kışdı Ayaz'ın yok feri

Gitdi ol Sultân Mu'izzü'd-dîn hemân

Sencerî⁶⁹ ibn-i Melik-şâh oldu hân

Beglik ol yigirmi yıl eyler tamâm

Kıldı Mahmûd ve Muhammed⁷⁰ ihtimâm

Uğraşur anuñla sındı oldu revân

Hizmetine yine geldi nâ-gehân

Avf ider suçın anuñ nâyip ider

Ceng_ içün andan haşem terke gider

Uğraşuben âciz oldu Türkmân

Getürüp oğlın kızın diler amân

Anlara kodı harâc üzre harâc

Avf ider anlardan almaz yine bâc⁷¹

Lîk Türkistân'da irişdi Ğuzân

Sındı ol dahi diler andan amân

Avf vü Sultân itdi anı dahi hem

Buldı gâfil pâdişâhı kıldı ğam

Çok ekâbir ol zamân şehîd

⁶⁷ Ayaz (öl. 1105), Melikşah b. Berkjaruk'un Atabegi'ir. Hakkında daha geniş bilgi için bkz. Cihan Piyadeoğlu, *Büyük Selçuklular Döneminde Atabegler*, İÜEF Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s. 31-46.

⁶⁸ Hille Arap Emiri Seyfû'd-Devle Sadaka b. Mezyed ile Muhammed Tapar Arasındaki ilişki için bkz. Özyayın, *Sultan Muhammed Tapar Devri*, s. 25-27, 41-53.

⁶⁹ Sultan Sencer (1118-1157)'in faaliyetleri için bkz. M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II, İkinci İmparatorluk Devri*, TTK Ankara 1984.

⁷⁰ Sultan Sencer taht için isyan eden yeğeni Mahmud'u (Muhammed Tapar'ın oğlu) 1119'da Save'de yenilgiye uğrattıktan sonra ülkeyi yeniden tanzim etti. Buna göre kendisi büyük sultan olarak doğuda hüküm sürerken yeğeni Mahmud'a Sultan unvanını vererek İsfahan merkez olmak üzere batı topraklarının idaresini bırakarak Irak Selçukluları'nın temellerini atmış oldu (bkz. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 67).

⁷¹ Genel olarak vergi demektir. Ancak terim olarak özellikle Pazar vergisi için kullanılır (bkz. C. Yeniçeri, "Bâc", *DİA*, IV, 411-413).

Kim hadîd andayıldı be'sün-şedîd
 İbn-i Yahyâ kim Muhammed ana nâm
 Oldı tilmîz Ğazzâlî imâm⁷²
 Kıldılar anı şikenceyle helâk
 Yıkılır çok şehir olur çok zamân hâk

[99]

Gitdi Sultân bes Muhammed'le Ğuzân
 Fârs ve Kirmân'a oldılar revân
 Anlara anda şebîhûn kıldılar
 Pes Ğazne'yile kamusı aldılar
 Şol Muğîsü'd-Devle Ebü'l-kâsım ki var
 Adı Mahmûd bin Muhammed⁷³ âşikâr
 Çâr-deh sâl ol Irak'a oldı hân
 Oldı ol dahi bu dünyâdan revân
 Rûkn u dîn Bû Tâlib ol Tuğrul⁷⁴ ki var
 Bir yıl oldı soñra andan şehriyâr
 Çıkdı Mes'ûd bin Muhammed⁷⁵ nâ-gehân
 Yidi yıl ol dahi halka oldı han
 Gitdi ol Sultân Muğîsü'd-dîn gelür
 Şeh Melik-şâh ibn-i Mahmûd⁷⁶ ol olur
 Bir yıl içre ol dahi olur revân
 Pes Ğıyâsü'd-dîn olur mülk içre han
 Kim Muhammed ibn Mahmûd⁷⁷ oldurur
 Âfet-i deverân anı öldürür
 Yidi yıl ol pâdişâh oldı tamâm

⁷² Asıl adı Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed olan İmam Gazali (1058-1111) hakkında bkz. K. Kufralı, "Ğazzâlî", *İA*, IV, 748-760.

⁷³ Irak Selçuklu hükümdarı Mahmud b. Muhammed Tapar (1119-1131), daha geniş bilgi için bkz. Hüseyin Kayhan, *Irak Selçukluları*, Konya 2001, s. 35-117.

⁷⁴ Sultan I. Tuğrul (1132-1134), Mahmud b. Muhammed Tapar'dan sonra hüküm süren Irak Selçuklu hükümdarıdır (Daha geniş bilgi için bkz. Kayhan, *aynı eser*, s. 131-139).

⁷⁵ Sultan Mesud 1134-1152 yılları arasında hüküm süren Irak Selçuklu hükümdarıdır (Daha geniş bilgi için bkz. *aynı eser*, s. 143-193).

⁷⁶ Sultan Mesud'un ölümünden (1152) sonra tahta oturmuş ancak birkaç ay hüküm sürmüştür.

⁷⁷ 1153-1159 yılları arasında hüküm süren II. Muhammed olmalıdır.

Gitdi ol geldi Süleymânî enâm
 Ki ol Muhammed ibn Mahmûd oğludur
 Kişinüñ âlemde maksûdı oğuldur
 Altı ay beg oldu fisk_içün anı
 Tutdılar habs_ile döküldi teni
 Arslan ibn-i Muhammed Rüknedîn⁷⁸
 Ol zamânda oldu sultân-ı zemîn

[100]

Anuñ üstine gelür Tuğrul⁷⁹ meger
 Bir fedâyî öldürür kıldı hatar
 İşbu Tuğrul Han'a Keyhüsrev⁸⁰,dür ad
 Gitdi bu hem kaldı oğlu Keykubâd⁸¹
 Yine Keyhüsrev⁸² bunun oğlu adı
 Nüşa içre râvîler böyle didi
 Kopdı hem Keyhüsrev oğlu ol zamân
 Kim ana dirlerdi Kılıcarslan⁸³
 Geldi Keykâvus⁸⁴ ve Kılıcarslan⁸⁵
 Ol dahi oldu bu dünyâdan revân
 Anuñ oğludur Ferâmurz-ı kebîr
 Keykubâd⁸⁶ atası dünyâda emîr

⁷⁸ Arslanşah (1161-1175-76).

⁷⁹ II. Tuğrul (1176-1194) son Irak Selçuklu hükümdarı.

⁸⁰ Irak Selçukluları'ndan Türkiye Selçukluları'na geçilmiş fakat hükümdarlar birbirine karıştırılmış. Buradaki Keyhüsrev muhtemelen I. Gıyaseddîn Keyhüsrev. Sultan I. Gıyaseddîn Keyhüsrev için bkz. T. Baykara, *I. Gıyaseddîn Keyhüsrev (1164-1211) Gazi Şehit*, TTK Ankara 1997; Selim Kaya, *I. Gıyaseddîn Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK Ankara 2006.

⁸¹ Muhtemelen I. Alâeddîn Keykubad olmalıdır. Sultan I. Alâeddîn Keykubat hakkında bkz. E. Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, TTK Ankara 2003.

⁸² II. Gıyaseddîn Keyhüsrev kast ediliyor. Sultan II. Gıyaseddîn Keyhüsrev hakkında bkz. N. Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev Ve Devri*, TTK Ankara 2009.

⁸³ Yukarıda da belirttiğimiz gibi hükümdarlar karıştırılmış. Dolayısıyla bu beyitteki Keyhüsrev ve Kılıcarslan'ın durumu net değil. Muhtemelen müellif sultanları karıştırdığı için tekrar yapmış ya da tahta geçiş sıralarını karıştırdığı için daha üst beyitte vermesi gereken hükümdarları bir alta vermiştir.

⁸⁴ II. İzzeddîn Keykavus olmalıdır.

⁸⁵ Rükneddîn IV. Kılıç Arslan olmalıdır.

⁸⁶ Ferâmurz-ı Kebîr Keykubâd'dan kasıt III. Alâeddîn Keykubat (1298-1301-1302) olmalıdır.

Keykubâd oldu Alâ'üd-dîn meger
 Kim ana olmuş_idi Konya makar
 Hicret olmuşdı yediyüz yıl tamâm
 Oldı ol Sultân Alâ ed-Dîn revân
 Didiler “Zehr_ile ol oldu helâk
 Mülke andan soñra düşdi iştirâk.”

5.1.1.2. *Behcetü't-Tevârîh*⁸⁷

Şükrullah (1388-1464)

“[252 a]

Hilâfet-i Emîrû'l-Mü'minîn el-Kâ'im-Billah⁸⁸ Ebû Ca'fer Abdullah bin Ahmed el Kâdir'dür. Anası Türkiye; câriye idi. Bedrü'd-Dücâ nâm⁸⁹. Mübârek mâh-ı zi'l-hiccenüñ on ikinci gicesinde isneyn ve işrîn ve erba'a-mi'e⁹⁰ târihinde bî'at itdiler. Memleket tedbîri atası zamânında Benî Büveyh elinde idi. Ve bunlar on beş kişi idiler. Ebû Alî, Ebü'l-Hüseyn, Ebû Mansûr, Ebû Şücâ', Ebü'l-Hasan, Ebû Tâlib, Ebû Tâhir, Ebû Muhammed, Ebû Şücâ', Ebü'l-Fevâris, Ebû Şücâ', Ebû Mansûr, Ebü'l-Muzaffer, Ebû Muhammed, Ebü'n-neccâr. Pes, otuz yedi yıl memleket tedbîri el-Kâdir Billah zamânında ve ba'zı el-Kâ'im Billah zamânında bunlaruñ elinde olmuşdı. el-Kâ'im Billah'uñ âhir eyyâm-ı devletinde devlet Benî Büveyh'den yüz döndürüp Âl-i Selçuk'a intikâl itdi. Âl-i Selçuk'uñ devleti hânedânınuñ sütünü bir kavî dıraht idi ki kökü semekde ve şâhları semmâkda idi. Beşinci, dördüncü, üçüncü iklîm bunlaruñ tasarrufunda idi ve Selçukîlerün tedbîri hükmiyle vilâyetleri abâdân idi.

⁸⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 2213 ile yine aynı kütüphanedeki Fatih Kütüphanesi No: 4202 nüshalarını karşılaştırmak suretiyle çeviriyazım yapılmıştır. Türkçe olan bu nüshalarda okunamayan kelime veya ifadeler için aynı kütüphanenin Fatih bölümünde 4203 numarayla kayıtlı Farsça nüshaya da bakılmıştır. Şükrullah ve eseri için yukarıda 4.2. *Behcetü't-Tevârîh* bölümüne (s. 13-14) bakılmalıdır.

⁸⁸ Adı geçen Abbasi halifesi 1031-1075 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁸⁹ Annesi Türk değil; Katr al-Nedâ veya Bedrü'd-Dücâ adlı Rum ya da Ermeni bir cariye (bkz. A. Özeydin, “Kâim-Biemrillah”, *DİA*, XXIV, 210-211; Şinasi Altundağ, “el-Kâim”, *İA*, VI, 102).

⁹⁰ 22 Aralık 1029.

Fasl-ı Der-Ahvâl-i Selçukiyân

Mahfî ve pûşîde olmaya ki neseb-i Âl-i Selçuk'da çok ihtilâf itmişlerdür. Câmâsb Hekîm⁹¹ ki kuvvet-i ilm ü hikmetle beş bin dört yüz elli yıldan evvel peygâmbirlerün aleyhüme's-selâm gelüp gitmesinden ve pâdişâhların cihâna hükmetmesinden haber virmişidi, buyurmuşlar idi ki "Ebü'l-Müslim'den soñra Türkistân'dan bir şahıs peydâ ola Selçuk nâm ve üç pâdişâh ona bî'at ide. Biri Bû Leys Şâm vilâyetinde ve biri mihr-i ezmân adlu halîfelerden ve biri İsmâ'il adlu Horasan'da. Bu üç Selçuk'a bî'at ideler." demişdi.

"Ve yigirmi kişi Selçuk oğullarından peyâpey [252 b] hükmet ideler. Ve birbirinün elinde birer memleketi ola" demişdi. Ve *Kûtu'l-ervâh* adlu kitâb-ı müstetâbda eydür; Selçuk Hatun Arslan, Melik bin Sultânü'd-Devle kızıdır ve bunun neslinden on beş kişi biribiri ardınca pâdişâhlık itdiler. Bunların evvelkisi Tuğrul Beg Muhammed bin Mikâ'il Selçuk'dur. Bu tafsîl üzerine Emîr [Alp] Arslan bin Dâvud⁹², Sultân Melikşâh bin [Alp] Arslan, Berkjaruk⁹³ bin Melikşâh, Ğıyâse'd-dîn Muhammed bin Melikşâh, Sultân Sencer bin Melikşâh, Muğîsü'd-dîn Mahmûd Muhammed bin Melikşâh⁹⁴, Sultân Tuğrul bin Muhammed⁹⁵, Sultân Ğıyâse'd-dîn Mes'ûd bin Muhammed⁹⁶, Sultân Melikşâh Sultân Arslan bin Tuğrul bin Arslan bin Tuğrul Beg bin Muhammed bin Mikâ'il⁹⁷ ve Süleymân Şâh bin Mikâ'il bin Selçuk⁹⁸. Ve bunların âhiri Alâ'e'd-dîn Keyhüsrev bin Keykubâd⁹⁹'dur. Evvel Tuğrul Beg Muhammed hâkim oldu. Andan soñra Alparslan bin Tuğrul Beg. Andan soñra Ebi'l-feth Melikşâh. Andan soñra Sultân Berkjaruk. Andan soñra Sultân Muhammed.

⁹¹ Bkz. Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2008, s. 194-195.

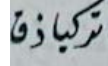
⁹² Alparslan (1063-1072).

⁹³ "Berkjaruk" kelimesi daha önce görmemiş ve duymamış olan müstensih veya müellifler tarafından

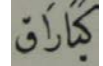
çeşitli şekillerde yazılmaktadır. *Behcetü't-Tevârîh*'in Esad Efendi 2213 nüshasında

Fatih Kütüphanesi 4202 nüshasında ise

, Enveri nüshalarında ise

olarak yazıldıklarını görüyoruz.

⁹⁴ Irak Selçuklu hükümdarı Mahmud (1119-1131).

⁹⁵ Irak Selçuklu hükümdarı Tuğrul (1119-1134).

⁹⁶ Irak Selçuklu hükümdarı Mesud (1134-1152).

⁹⁷ Irak Selçuklu hükümdarı Melikşah (1152) olabilir fakat verilen künyede ya tekrardan ya da bilgi yanlışlığına dayalı karışıklık söz konusu.

⁹⁸ Künyeden anlaşıldığı kadarıyla Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleymanşah kast ediliyor.

⁹⁹ Irak Selçuklu hükümdarlarını Süleymanşah'a kadar (Arslan şah ve II. Tuğruldaki bahsedilmemekte) sıraladıktan sonra kim olduğu anlaşılamayan Alâeddin Keyhüsrev bin Keykubâd'a geçilmiştir.

Andan sonra Sencer. Andan sonra Sultân Mahmûd. Bunlar âmmeten Kâ'im Bi-Emrillah zamânında sultân oldılar¹⁰⁰. Ve bunlara selâtîn dirler. Ammâ mü'ellif-i **Tevârîh-i Mecma'ü'l-Ensâb** ki Mehmed bin Alî bin Mehmed'dür rahimehüllah buyurmuşlardır: Selçuk Buharâ Etrâk'inden bir civân idi. Bunuñ bir oğlu varidi; Mikâ'il¹⁰¹ nâm. Selçuk'dan sonra pâdişâh olmuşdı. Mahmûd'ın zîr-i rikâbında hizmet iderdi. Âhir gerden küştâlık idicek Sultân tutup yedi yıl Hindistân tevâbi'inde bir kal'ada habs itmiş idi. Ölünceye degin onda kalmışdı¹⁰². Bir müddetden sonra ki Sultân vefât itdi. Mikâ'il'ün kavm ü kabâyili Etrâk'i cem' idüp evlâd-ı Sultân'la mukâvemete âgaz itmişleridi. Âhir Sultan münhezim olup Ğaznîn'e degin kaçdılar. Karındaşı Sultân Muhammed hurûc itdi. O'nu dahi katl idüp Horasan Âl-i Selçuk'da mukarrer oldı, ya'nî Mikâ'il bin Selçuk evlâdında. **[253 a)** Sonra tedriciyle cümleten ekâlim tutdılar ve hükm itdiler. Ğâlibâ bu rivâyet sahîh ola. Zîrâ Câmâsb Hekîm'ün kavline muvâfıkdur. Âhir el-Kâ'im Bi-Emrillah mübârek mâh-ı Şa'bân'ın on ikinci gicesinde fevt oldı. Seb'a ve sittîn ve erba'a mi'e¹⁰³ yılında kırk dört yıl ve sekiz ay ve iki gün halîfe oldı. Mühri "bi's-şükri teduvvümü'n-ne'am¹⁰⁴" idi. Kâdîsı Muhammed bin Alî ed-Dâmġânî idi. Kâ'im Bi-Emrillah'dan sonra devlet, Âl-i Selçuk'a yüz tutdı. Ve hilâfet tezelsülde oldı. Ya'nî ditremede oldı. Zîrâ tapıncak kavî mesnedi kalmadı. Âl-i Selçuk'dan ġayri ve Âl-i Abbâs'dan iki halîfe dahi oldılar. Ammâ evvelkiler gibi olmadı.

Hilâfet-i Emîrû'l-Mü'minîn el-Muktedî Bi-Emrillah¹⁰⁵ idi. Ebü'l-Kâsim Abdullah bin Zahîre'd-dîn Ebî'l-Abbâs Muhammed bin el-Kâ'im Bi-Emrillah'dur. Anası câriye idi, Ercüvân. Ve Âl-i Selçuk dahi kendü başlarına başka pâdişâh idiler, hulefâya ta'allukları yogdı. Muktedî Bi-Emrillah ġâyet sâhib-i zevk idi. Ve memleket işini mühmel komışdı. Âhir şenbih gicesi mübârek mâh-ı Muharrem'ün on beşinde

¹⁰⁰ Kaim Bi-Emrillah 1075 yılında öldüğü için tüm o sayılan hükümdarların saltanatı sırasında hilâfet makamında olması imkânsızdır. Ancak Tuġrul Bey, Alparslan ve Melikşâh'ın saltanatının ilk yıllarında halifelik makamında bulunmuştur.

¹⁰¹ Burada bilgi yanlışlığı vardır. Zira Mikail, Selçuk Bey'in dört oğlundan biridir ancak babasının saġlığında vefat etmiştir. Yine bilindiğı üzere Selçuk Bey Cend bölgesinde ikamet ederken oğlu Arslan (İsrail) Yabgu Buhara civarındaki Nur kasabasına ailenin bir bölümü ile göç etmiştir (985-986). Dolayısıyla metinde zikredilen Mikail değıl Arslan (İsrail) Yabgu olmalıdır.

¹⁰² 1025 yılında Gazneli Sultan Mahmud'a esir düşen Mikail değıl Arslan Yabgu'dur ve ölene kadar (1032) Hindistan'daki Kalincar kalesinde tutuklu kalmıştır.

¹⁰³ 2 Nisan 1075.

¹⁰⁴ "Nimetlerin devamı şükür ileidir".

¹⁰⁵ 1075-1094 yılları arasında hüküm sürmüştür.

seb'a ve semânîn ve erba'a mi'e¹⁰⁶ yılında merg-i mefacan irişüp fevt oldu. Otuz sekiz yaşında idi. On dokuz yıl sekiz ay halîfe oldu. Mühri "Alâllahi i'timâdî"¹⁰⁷ idi. Ve beş oğlu var idi. Ebûl-Abbâs Ahmed el-Müstazhir, Ebû Ca'fer Mûsâ, Ebû İshak Muhammed, Ebû Abdullah Zübeyr, Ebû Talha Ahmed. Kâdîsı Muhammed bin Alî Dâmğânî idi.

Hilâfet-i Emîrû'l-Mü'minîn el-Müstazhir Billah¹⁰⁸: Ebû'l-Abbâs Ahmed bin Abdullah el-Muktedî Bi-Emrillah'dur. Anası câriye idi, Cemîle nâm. Düşenbe gününde mübârek mâh-ı Muharrem'ün onunda seb'a ve semânîn ve erba'a¹⁰⁹ yılında buna bî'at itdiler. Hûb sûret nîkû-sîret idi. Ehl-i sehâ ve ulemâ dost idi. Ve fukarâ-perver idi. Pençşenbih gününde mübârek Rebî'ü'l-âhir'ün yigirmi dördünde isnâ aşere ve hamse-mi'e¹¹⁰ senesinde fevt oldılar. Ömri kırk bir yıl ve altı ay ve altı gün olmuş idi. Yigirmi beş yıl üç ay on bir gün hilâfet sürdi ve fevt oldu. Altı oğlu var idi; **[253 b]** Ebû Mansûr Fazl el-Müsterşid, Ebû İshak İsmâ'îl, Ebû Tâlib Abbâs ehâdis rivâyet edenlerin pîridür ve Ebû'l-Kâsim Alî dîndâr ve ehl-i edeb idi ve Ebû Nasr ve Ebû'l-Hasan. Kâdî, Ebû Bekr Muhammed bin Muzaffer Şâmî idi, fevt olup Ebû'l-Hasan ibn Dâmğânî olmuş idi. Mühri "sikatî billahî"¹¹¹ idi.

Hilâfet-i Emîrû'l-Mü'minîn el-Müsterşid Billah¹¹²: Ebû Mansûr Fazl bin Ahmed el-Müstazhir Bi'llah'dur. Anası câriye idi, Türkiyye, Arslan nâm. Pençşenbih gününde mübârek Rebî'ü'l-âhir'ün on dördünde isnâ aşere ve hamse-mi'e¹¹³ senesinde buna bî'at itdiler. Merd-i sâlih ve pârsâ ve dîndâr idi. Şeyhü's-Şüyûh Ebû'l-Berekât Ahmed bin Abdü'l-Vahhâb'dan ve Ebû'l-Kâsim Alî bin Ahmed bin Abdü'l-Vahhâb'dan ve Ahmed bin Beyân'dan ehâdis-i Nebeviyye istimâ' iderdi. Âhir hulefâ ki minbere çıkup hutbe okudılar, bunlar idi. Kurbân Bayramı gününde hamse işrîn ve hamse-mi'e¹¹⁴ senesinde minbere çıkup hutbe okudılar. Bundan sonra dahi bir hulefâ minbere çıkup hutbe okımadı. Merâğa'da hayme içinde Sultân

¹⁰⁶ 4 Şubat 1094.

¹⁰⁷ "İtimadım Allah'adır."

¹⁰⁸ 1094-1118 yılları arasında hüküm sürmüştür.

¹⁰⁹ 30 Ocak 1094.

¹¹⁰ 14 Ağustos 1118.

¹¹¹ "Güvenim Allah'adır."

¹¹² 1118-1135 yıllarında hüküm sürmüştür.

¹¹³ 4 Ağustos 1118.

¹¹⁴ M. 1131.

Mes'ûd¹¹⁵, la sohbet iderlerdi, ehl-i mezheb-i Bâtiniyye nâ-gâh gelüp bıçağla urdılar ve şehîd itdiler¹¹⁶. Sultân buyurup cem'î'sin katl itdiler ve ateşe yakdılar. On yedi yıl ve sekiz ay ve altı gün halîfe oldu. Mührü “Men tevekkül ala'llahi keffahü¹¹⁷” idi. Ve beş oğlu varidi; İsmâ'îl, Ahmed, Ebû Abdullah, Îsâ, Mansûr. Kâdî Ebü'l-Hasan Alî ed-Dâmğânî idi.

Hilâfet-i Emîrû'l-Mü'minîn Er-Râşid Billah¹¹⁸: Ebû Ca'fer el-Mansûr bin el-Müsterşid'dür. Anası câriye idi, Reyhâne nâm. Çûn Müsterşid haber-i vefâtı Bağdâd'a irişdi, ulemâ ve ekâbir-i Bağdâd cem' oldılar ve Râşid'e bî'at itdiler. Öyle namâzı vaktinde mübârek mâh-ı Zi'l-ka'de'nün on yedisinde tis'a ve işrîn ve hamse-mi'e¹¹⁹ yılında.

Firistâden-i Sultân Mes'ûd Bağdâd ki hutbe be-nâm vey hânend. Çûn Müsterşid Billah şehîd oldu, Sultân Mes'ûd Bağdâd'a haber gönderdi kim hutbei kendü adına okıdılar. Ehl-i Bağdâd kabûl itmediler. Sultân Mes'ûd kendi Bağdâd'a geldi ve sarây-ı hulefâyî olan Dârü'l-Mülk'de girdi oturdu. Ve Râşid Bi'llâh kaçdı, Musul'a gitdi [254 a] Sultân Mes'ûd kudât ve ulemâ ve ekâbir-i Bağdâd'ı cem' itdi ve buyurdu ki Râşid'i taht-ı hilâfetden azl itdiler¹²⁰. Râşid işidicek İsfahân'a gitdi ve leşker cem' itdi ki Bağdâd'a gele. Yolda fevt oldu, mübârek mâh-ı Ramazân'da isneyn ve selesîn ve hamse-mi'e¹²¹ yılında. Mühri “Men eykanu bi'l-intikali ameli'l- yevmi'l-mâl” [idi]¹²². Kâdî Ebü'l-kâsim Alî bin Hüseyin Zeynebî idi.

Hilâfet-i Emîrû'l-Mü'minîn el- Muktefî Emrillah¹²³: Ebû Abdullah Muhammed el- Muktefî bin Ahmed el-Müstazhir'dür. Anası câriye idi, Kurretü'l-

¹¹⁵ Irak Selçuklu Sultanı (1134-1152).

¹¹⁶ Halife Müsterşid'in ölümü ile ilgili bkz. Osman Gazi Özgüdenli, “Selçuklu Hilâfet Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası: Halife el-Müsterşid'in Katli Meselesi”, İÜ Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*, Sayı: 39, İstanbul 2004, s. 1-35.

¹¹⁷ “Allah'a tevekkül edene O yeterli gelir.”

¹¹⁸ 1135-1136 yılları arasında hüküm sürdü.

¹¹⁹ 29 Ağustos 1135.

¹²⁰ Halife ile Sultan Mesud arasında 1135-1136 yılında yaşanan bu gerginlik hakkında daha geniş bilgi için bkz. Kayhan, *Irak Selçukluları*, s. 152-157.

¹²¹ Mayıs/Haziran 1138.

¹²² Cümle Farsça nüshadan tamamlanmıştır; Süleymaniye ktp., Fatih 4203, 341 a.

¹²³ 1136-1160 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Ayn. Evvelâ çehârşenbih güninde mübârek Zî'l-ka'de'nün on sekizinde bî'at itdiler selâse ve selesîn ve hamse-mi'e¹²⁴ senesinde. Merd-i fakîr ve muhaddis idi, Şeyhü'l-Berekât Ahmed bin Şinî'den işitmişdi. Âdil ve nîkû-sîret idi. Ulemâyâ dost ve hayr-endîş idi. Bunların hilâfet-i bâ-sa'âdetleri zamânında Âl-i Selçuk'dan Sultân Melikşâh bin Muhammed bin Mikâil bin Selçuk hurûc itmişdi. Ve leşker-i firâvânla Bağdâd'a gelmişdi ve hisâr itmişdi. Ebû Abdullah Muhammed Muktefî nısfü'l-leylede iki rek'at dun namâzın kılup teferrü' ve niyâz için yüzün kara yire sürmüşdi. Ve zârî feryâd ağaz idüp ol bî-niyâzdan Cell ü alâ hazretleri işbu muhâlif leşkerün şerrini ref' etmek istemişdi. Çün sabâh olup yiryüzi अगरup akla kara fark olunduğı vaktin Bağdâd'ı leşker-i muhâlif konduğu sahrâyâ bakıcak leşkerden eser görmeyüp Sultân Melikşâh gitmişdi¹²⁵. Ve şehir u vilâyet işbu nısfu'l-leyilde olan müessir ve kârgîr du'â yüzi suyu hasûd-i bed-endîş elinden halâs bulmuşdi. Birkaç müddetden sonra mübârek mâh-ı Rebî'ü'l-âhir'ün yigirmi sekizinci gicesi hamse ve hamsîn hamse-mi'e¹²⁶ yılında Halîfe el-Muktefî'l-Emrillah fevt oldu. Altmış altı yaşında idi.

Yigirmi dört yıl üç ay on bir gün hilâfet sürdi. Mühri idi. Üç oğlu var idi. Ebû Ahmed, Ebû Ca'fer ve Abdullah Ebü'l-Muzaffer el-Müstencid. Kâdîsı Ebü'l-kâsim Alî bin Hüseyin el-Hüseyin idi.

Hilâfet-i Emîrû'l-Mü'minîn el-Müstencid Billah¹²⁷: Ebü'l-Muzaffer Yûsuf el-Muktefî'l-Emrillah'dur. Anası câriye idi, Tâvus nâm Rûmiyye. Hulefâda [254 b] bundan artık Yûsuf adlı kimse yoğdı. Mübârek mâh-ı Rebî'ü'l-âhir'ün on tokuzunda hamse ve hamsîn ve hamse-mi'e¹²⁸ senesinde buna bî'at itdiler. Bunu zamânında Âl-i Selçuk'ün devleti za'îf olmuşdi. Ve Müstencid hilâfet kâ'idesin ri'âyet itmişdi. Âhir şenbih günü mübârek mâh-ı Rebî'ü'l-âhir'ün tokuzunda sene ve sittîn ve hamse-mi'e¹²⁹ yılında fevt oldılar. Kırk sekiz yaşında idi. On bir yıl halîfe oldu. Mühri

¹²⁴ 17 Temmuz 1139.

¹²⁵ Irak Selçuklu Sultanı Melikşah ile Halife Muktefî arasındaki gerginlik için bkz. Kayhan, *Irak Selçukluları*, s. 197-199.

¹²⁶ 7 Mayıs 1160.

¹²⁷ 1160-1170 yılları arasında hüküm sürdü.

¹²⁸ 22 Haziran 1115.

¹²⁹ 23 Şubat 1165.

idi. Ve iki oğlu var idi; Ebü'l-hasan Müsteffî ve Ebü'l-kâsim. Kâdî Ebü'l-hasan Dâmgânî idi.

Hilâfet-i Emîrû'l-Mü'minîn el-Müstezî¹³⁰: Ebû Muhammed bin Yûsuf Müstencid'dür, anası câriye idi, İsmetî nâm. Şenbih gününde mübârek mâh-ı Rebi'ü'l-ahir'ün yigirmi birinde sitte ve sittîn ve hamse-mi'e¹³¹ senesinde buna bî'at itdiler. Hulefâdan bundan artık Hasan nâm kimesne yoğdı, yeğrek Emîrû'l-Mü'minîn Hazret-i Hasan bin Alî razıyallahü anhümâ. Bunuñ ilkleri bu muhtasara sığmaz. Ğâyet âdil ve ehl-i insâf idi. Bunuñ zamânında hiç mazlûm yoğdı. Mâh-ı Muharrem'ün âhirinde seb'în ve hamse-mi'e¹³² yılında hayr-ı atik üzerine bir hayr yapmak buyurmuşdı, tamâm oldu. Ve bunlaruñ eyyâmında Fahrû'd-Devle bin Muttalib bir mescid binâ idüp tamâm itmişdi ve cum'a namâzın kılmışlaridi. Hamse ve seb'în ve hamse-mi'e¹³³ senesinde vefât itdiler¹³⁴. İki oğlu var idi; Ebü'l-Abbâs Ahmed en-Nâsır ve'l-Emîn ve Ebû Mansûr Hâşim. Ve iki kâdîsı var idi; Ebû Tâlib Rûh bin Ahmed el-Harsî, Ebü'l-Hasan Alî Dâmgân.

Hilâfet-i Emîrû'l-Mü'minîn Nâsır¹³⁵: Ebü'l-Abbâs Ahmed en-Nâsır bin Ebî Muhammed bin Müsteffî. Anası câriye idi, Zümrüd nâm. Bu dahi sâhib-i hayrât idi. Mübârek mâh-ı Zî'l-ka'de'de hamse ve seb'în ve hamse-mi'e¹³⁶ yılında bî'at itdiler. Atasınuñ âhir hilâfetinde vilâyet kızlık olup memlekete vebâ ya'nî tâ'un meşâyî' olmuşdı. Nevbet-i hilâfet buna irişicek ucuzluklar olup vilâyetler sahîh tendürüst olmuşdi. Ve çok mescidler ve medreseler ve imâretler ve zâviyeler binâ itmişdi. Ve hadîs-i Nebeviyye'den aleyhi's-selâm bir kitâb te'lîf idüp adını *Rûhu'l-Ârifîn* komışdi. Ve Âl-i Selçuk'dan muhâlif idenleri vilâyetden [255 a] sürmüşdi. Ve Tuğrul Beg¹³⁷ bin Muhammed bin Mikâ'il bin Selçuk Irâk'da idi, leşker gönderüp tutdılar. Ve ulemâ fetvâsınca buyurup boynın urdılar. Andan soñra Horasan cânibine leşker

¹³⁰ 1170-1180 yılları arası hüküm sürdü.

¹³¹ H. 566/ M. 1 Ocak 1171. Burada beş yüz hamse-mi'e değil de sehven "hamsîn-mi'e" olarak yazılmıştır.

¹³² Ağustos 1174.

¹³³ M. 1180.

¹³⁴ Halife Müstezî'nin mührü tercüme metinlerimizde yer verilmemiştir. Farsça metnimizde ise "Men fekere fî'l-mâli amele li-yevmi'l-intikâli." şeklinde verilmiştir; Fatih 4203, 342 b.

¹³⁵ 1180-1225 yılları arasında hüküm sürmüştür.

¹³⁶ Temmuz/Ağustos 1170.

¹³⁷ Irak Selçuklu hükümdarı II. Tuğrul (1176-1194) kast edilmektedir.

gönderüp fevk şehirleri ve kal'a-i Tekrît ve kal'a-i Hadîse ki zâlimler elinde olup re'âyâyı incidürlerdi. Kahrla alup mihmân-hâneler ve misâfir-hâneler itdürdi. Ve her fennden vâfir kitâblar vakf itdürdi. Ol kadar adâlet göstermişdi kim cihân-ı pîr bunun zamânında tâze civâna dönmüşdi. Ve Beytü'l-Mukaddes'e kuddisehâllah Efrenç-i melâ'în hükm iderdi. Haleb begine mektûb götürüp leşker cem' itdi. Ol vilâyet halkı dahi cem' olup Beytü'l-Mukaddes'i ehl-i şirk elinden alup pâk itdiler. Sitte semânîn ve hamse-mi'e¹³⁸ yılında ve mübârek Ramazân'ın selhinde isneyn ve işrîn ve sitte-mi'e¹³⁹ senesinde fevt oldılar. Namâzın Şeyh Muhyiddîn bin Cevzî kıldılar. Altmış tokuz yaşında idi. Kırk altı yıl on bir ay hilâfet sürmüşdi. Mühri "ricâyı min-Allahi afvihi" idi. Oğlu varidi; Ebû Nasr ez-Zâhir ve Ebü'l-Hasan Alî atası "Melikü mu'azzam" lâkab komışdı ve gâyet severdi. Kâdîsı Ebü'l-Hasan Dâmğânî idi, fevt oldu, Ebû Tâlib ibn Buhârî olmuşdı.

Emîrû'l-Mü'minîn Zâhir¹⁴⁰: Ebû Nasr Muhammed Zâhir bin Ebî'l-Abbâs Ahmed en-Nâsr'dur, anası câriye idi, Ahşû nâm. Atası kayd-ı hayatında hutbe ve sikke'i bunun adına itmişdi. Nîkû-sîret sâfî ferihî hûb sûret âdil ve fâzıl merd-i kâmil idi. Ehâdîs-i Nebeviyye'yi babasından işitmiş idi ve rivâyet itmiş idi. Bunun zamânında cevr ü zulmün nâm ve nişânı âlemden gitmişdi. Çûn sa'âdetle halîfe oldılar. Sipâh ve gâzîlerün vazîfelerini ziyâde itdi. Ve elli câriye satun alup azâd itdi. Ve ahvâl-i ra'iyeti ziyâde temettü' idüp görürdi. Lakin devleti güneşi ufk-i zevâle tîz gurûb itdi. Mübârek Receb'ün on üçünde selâse ve işrîn ve sitte-mi'ede¹⁴¹ fevt oldu, elli iki yaşında fevt oldu. Tokuz ay on dört gün halîfe oldu. Beş oğlu var idi. Ebû Ca'fer Mansûr el-Mustansır Bi'llah [255 b] ve Ebû Abdullah Abbâs ve Ebü'l-Feth Süleymân ve Ebü'l-Muzaffer Yahyâ ve Ebû Hâşim Yûsuf dört oğlu var idi, Bağdâd'da depelendi ancak Mustansır kalmışdı. Mühri "Râkıbu'l-avâkıb" idi. Kâdîsı Abdullah bin Fadlân idi.

Hilâfet-i Emîrû'l-Mü'minîn el-Mustansır¹⁴²: Ebû Ca'fer el-Mustansır bin Nasr Muhammed Zâhir, anası Şîrîn nâm bir câriye idi. Mübârek Cum'a gününde

¹³⁸ M. 1180.

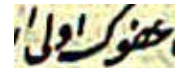
¹³⁹ Ekim 1225.

¹⁴⁰ 1225-1226 yılları arasında hüküm sürmüştür.

¹⁴¹ 10 Temmuz 1226.

¹⁴² 1226-1242 yılları arasında hilâfet makamında idi.

mâh-ı Receb'ün on üçünde sâlis işrîn ve sitte-mi'e¹⁴³ yılında buna bî'at itdiler. Âlim ve âdil, kerîm ve halîm merd-i âkıl idi. Halîfe olmazdan evvel "Kâdî" dirlerdi. Zîrâ dâyim mütâla'a ve şüğlda idi. Ve ilm sohbetini ziyâde severdi. Ve hazînesinde kitâbdan gayri nesnesi yogdı. Halîfe oldukları gibi emr idüp Dicle kenârında bir âlî medrese yaptılar ve adını "Mustansırıyye" kodılar. Ve ulemâ-i çehâr mezhebi ol medresede olup onda ders itmek buyurdılar. Ve her birine idrâr-ı mu'ayyen ta'yîn itdiler. Ve talebe için dahi başka başka otakdan vazîfe buyurdılar. Ve medresenün şimâli cânibinden bir mu'allim-hâne binâ buyurdılar ki yetîm ve dervîşler Kuran hazretlerin ta'lîm ideler, fî sebîli'llah. Ve işbu eytâm ve fukarâ için nafaka ve kaftanlar buyurdi. Ve ol medrese berâberinde salavât-ı hams'ün e[v]kât-ı hamsesini bilmek için bir nesne buyurdi kim gice ve gündüz sâ'atler ve dakîkalar ma'lûm olurdu. Evâhir-i Receb'de ihdâ ve selesîn sitte-mi'e¹⁴⁴ senesinde medresede cülûs itdiler; dört müderris ve bir mu'allim nasb itdiler. Andan soñra Îsâ nehri kenârında bir kârbân-sarây buyurdılar. Ve ol ribât ya'nî kârbân-sarây ortasında Dicle'den [su] getürdi. Ve gene emr idüp Dicle kenârında bir âlî mescid yaptılar. Ve adını "Kameriyye" kodılar. Ve otuz nefer müşebbe' hâfızlar ta'yîn itdiler. Ve ol mescidde Cum'a namâzın kıldılar.

Hikâyet iderler; Cum'a namâzın kıldıkları günün evvelinde Halîfe Mustansır müezzinler avâzın işidicek hadem ü haşemiyle piyâde mescide geldiler. Ve vâfir ihsân ve sadakalar itdiler. Âhir Cum'a gününde mübârek Cemâziye'l-ahir'ün onunda erba'în ve sitte-mi'e¹⁴⁵ senesinde fevt oldılar. Rahimehü'llahi aleyh rahmeten vâsi'aten. Bir gün gizleyüp ikinci gün aşikâr itdiler. İki oğlu var idi; Abdullah el-Musta'sım [256 a] ve Ebü'l-Kâsim Abdü'l-azîz. Namâzını Mu'tasım kılup Bağdâd'da Rızâka mahallesinde defn itdiler. Ömri elli iki yıl ve altı ay ve birkaç gün olmuşdı. On yedi yıl sekiz ay ve on gün hilâfet sürdiler. Mühri idi. Kâdî Ebû Sâlih bin Abdü'r-rezzâk el-Celîl idi. Andan soñra Ebü'l-vakt Mahmûd bin Ahmed eş-Şâfi'î idi.

¹⁴³ 10 Temmuz 1226.

¹⁴⁴ Mayıs 1234.

¹⁴⁵ 5 Aralık 1242.

Hilâfet-i Emîrû'l-Mü'minîn el-Musta'sım¹⁴⁶: Ebû Ahmed Abdullah el-Musta'sım Bi'llah bin Ebî Nasr Zâhir'dür. Anası câriye idi; Hâcer nâm. Ğâyet sâliha ve âbide ve zâhide idi. Ve oğlu eyyâmında hacc itmişdi. Cum'a gününde mübârek Cemâziye'l-ahir'ün onunda erba'în ve sitte-mi'e¹⁴⁷ yılında buna bî'at itdiler. Çün bî'at şerâytinden fâri' oldu, Halîfe buyurup re'âyâ ve memâlikden zulm u ta'addî ve bid'atları kaldırdı. Ğâyet ehl-i hayâ ve sâlih ve âbid ve zâhid nîkû-sîret, hûb-sûret merd-i kâmil idi. Ebâ ve ecdâdı yedinci batına degin birileri akabince min-gayrî fâsıla halîfe olmuşlar idi. Şeyh Ma'ruf Kerhî hazretlerinüñ türbesi berâberinde kuddise sırrıhu bir medrese binâ buyurmuşlar idi, tamâm olıcak cûlus idüp dört mezhebden müderrisler nasb itdiler. Ve müderris ve talebe ve fukarâ ve mesâkîn cihetini ta'yîn itdiler. Pençşenbih gününde mübârek mah-ı Cemâziye'l-âhirün on üçünde selâse ve hamsîn ve sitte-mi'ede¹⁴⁸ andan soñra mübârek Muharremü'l-harâmın tokuzuncı günü senesinde nâ-gâh haber-i pür-hazer irişdi kim leşker-i Tatar'la Hülâgû, Hulvân'a irişdi. Halîfe Musta'sım ol sâ'at hazineyi vüzerâsına teslîm itdi. Ve buyurdi kim leşker cem' itdiler ve ulûfe virdiler. Andan soñra dervâzeye çıkup leşker arz itdiler. Ba'zı halîfe de dervâze leşker gösterdiler. On bin er defter itdiler, Halîfe gene şehre girdi. Muharrem'ün tokuzunda sitte ve hamsîn ve sitte-mi'ede¹⁴⁹ leşker-i Tatar şehri Bağdâd'ı hisâr itdiler. Dervâzeleri kapadılar. Ve cenge ağaz itdiler. Ahşam oldu, el çekdiler. Çün sabâh oldu, gördiler kim leşker-i Tatar Dicle'nün ğarbî cânibinden geçmişler. Mücâhidü'd-dîn fikrine leşker-i Bağdâd öyle eyler ve Tatar kaçır sûretin gösterdiler. Ve hîle itdiler, leşker-i Bağdâd ğâfil ardına düşdiler, leşker-i Tatar girü dönüp Bağdâdîler ve mücâhidü'd-dîni [256 b] öldürdiler. el-Kıssa Bağdâd leşkerinden azıcak kişi kurtuldi. Ba'zısı depelenüp ba'zısı esîr oldılar. Hülâgû mansûr ve muzaffer Bağdâd dervâzesi mukâbelesinde haymelerin kurup oturdi. Ve gemileri ve köprüleri tutdi. Ve köprü üzerine zengler ya'nî çânlar asdılar kim eger Bağdâd'dan Vâsıt'a kimse kaçacak olursa uğrılayınca gice gündüze ma'lûm ola. Aybeg nâm halîfenün bir divitdârı varidi, kasd itdi kim Vâsıt'a kaçsın. Ehl ü ıyâl ve mâlını her nesi var ise cem' idüp köprüye yetişdi. Tatar ol zengler sebebiyle tuyup dutdılar. Ve depeleyüp başını gövdesi suya atdılar. Ve ehl ü

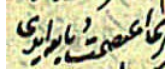
¹⁴⁶ Son Abbasi halifesi olan Musta'sım 1241-1258 yılları arasında hüküm sürmüştür.

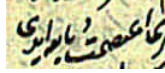
¹⁴⁷ 5 Aralık 1242.

¹⁴⁸ 20 Temmuz 1255.

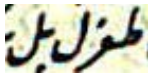
¹⁴⁹ 16 Ocak 1258.

ıyâlin esîr itdiler. el-Kıssa ehl-i Bağdâd'ın hâli gâyet za'îf oldu. Vezîr-i halîfe Muhammed Alkamî tedbîr itdi ki amân dileye ve vâfir mâl virüp sulh ide. Pes, âdem gönderdiler. Hülâgû kabul itmedi. Ve ol hâlde süvâr olup burç berâberinde otaklarını kurdılar. Ol burca “burc-ı Acemî” dirlerdi. Ve mancınık bünyâd itdiler. Ve taşlarla urup burcu yıkdılar. Musta'sım nâ-çâr amân diledi. Hülâgû amân virdi. Ve i'tibâr itdi. Ve âdem gönderdi. Halîfe huzûruna getürdiler. Buyurdi, bir çadır kurdılar ve Halife ol çadır içine kodılar. Halîfe'nün elin ve ayağın bağlayup bir gırâr ya'ni bir harar içine koydılar. Bîçâre Halîfe ol harar içinde şol kadar turdı ki şehîd oldu. Andan soñra Hülâgû ol Bağdâd'ı vezîri Seyf'e virdi. Kırk günden soñra Nasîr-i Tûsî'ye virdi¹⁵⁰.

Mühri Bi'llah idi. İki oğlu var idi. Ebü'l-Abbâs Ahmed, Ebü'l-Menâkıb Mübârek. Ahmed Bağdâd vâkı'asında şehîd oldu. Ve Mübârek esîr olup ol hâl üzerinde fevt oldu. Andan soñra Âl-i Abbâs'dan devlet yüz döndürdi. Ehl-i tazallüm ve bidat müslimânlar müstevlî oldılar. Ve âlem-i şarkdan garbe degin aşûb ve fitne toldı. Ve ulemâ [257 a] ve meşâyihe i'tibâr kalmadı. Ve Âl-i Selçuk mâl ve menâl ve memleketlerini terk itdiler ve cihânda perâkende oldılar. Ebû Sa'îd Sultân Mes'ûd bin Sultân Muhammed bin Süleymân Şâh Âl-i Selçuk'dan ve Ğıyâsü'l-islâm ve'l-müslimîn Alâ'ü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-Muzaffer Keykubâd bin Ebû Şücâ' Keyhüsrev bin Alparslan bin Tuğrul Beg¹⁵¹ bin Muhammed bin Mîkâ'il bin Selçuk, Rûm cânibine teveccüh itdi. Sultân Mes'ûd¹⁵² nevverallahu mazca'ahu¹⁵³ Amâsiyye havâlisinde vatan tutdılar. Ve bir şehir binâ idüp adını Simre kodılar¹⁵⁴ ve mütemekkin oldılar. Ve ol etrâf ve havâlî zîr-i niginlerine getürdiler. Ve ol şehirde mesâcid ve medâris ve hânkâhlar yapdılar. Tâ âhir ömrlerine degin onda oldılar. el-Hâletü hezihi onların türbe-i şerîfeleri hezâr-ı müslimîndür. Ve Sultân Mes'ûd bin

¹⁵⁰ Nasir'e ait Farsça bir manzume “Rubai” başlığıyla verilmiştir.

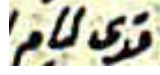
¹⁵¹ şeklinde yazılmış olması Tuğrul Bey'in adının nasıl okunması gerektiği yönündeki tartışmaları hatırlatmaktadır.

¹⁵² Nakledilen olaylar I. Mesud'a aittir (Sultan I. Mesud hakkında bkz. M. Kesik; *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK Ankara 2003). Fakat sultanın ölüm tarihi için verilen 1267-68 yılı yanlıştır.

¹⁵³ “Allah kabrini nurlandırın.”

¹⁵⁴ Aşağıda da görüleceği üzere birçok Osmanlı tarihçisi Sultan Mesud I'in Simre adıyla bir şehir bina ettiklerini kaydetmektedirler. Bu yöndeki bilgiler Sultan I. Mesud döneminin birinci elden kaynaklarınca desteklenmemektedir.

Sultân Muhammed sitte ve sittîn ve sitte-mi'e¹⁵⁵ senesinde fevt oldılar, rahimehüllah. Ve yerine Sultânü'd-Devle Kılıçarslan bin Sultân Mes'ûd¹⁵⁶ pâdişâh oldılar, tokuz yıl. Ve hamse ve seb'în ve sitte-mi'e¹⁵⁷ târîhinde Kılıçarslan fevt oldu¹⁵⁸. Yerine Sultân Rükne'd-dîn Tuğrul-ı sâni¹⁵⁹ pâdişâh oldu, altı yıl bir ay yedi gün. Bunlar dahi hamse ve semânîn ve sitte-mi'e¹⁶⁰ senesinde fevt olup yerine Ğıyâsü'l-islâm ve'l-müslimîn muzafferü'd-dünyâ ve'd-dîn hülâsatü'l-mâ ve't-tîn şems-i meşâriku'l-me'âlî, tâc-ı mefârikü'l-e'âlî, mu'în-i evliyâ dâmet kâhır-ı a'dâ'ü'llah Es-Sultân bin Sultân a'nâ Sultân Alâeddin Keykubâd bin Keyhüsrev bin Kılıçarslan bin Tuğrul-ı Sâni pâdişâh oldu yigirmi yıl tokuz ay on üç gün¹⁶¹. Bunun saltanatı zamânında zühd ü salâh tamâm i'tibâr bulup âlemlere emn ü amân tolmuşdı.

Cihân-ı pürün zulm ü cevri yükün götürmekden olmuşdı. Bunun devleti zamânında kurtulup şâdmânlığından tâze civân gibi tostogrı oldu. Ve ma'mûre-i köhne ribât sarây-ı dünyâ kim zulm ve fitne tâcirlerinin âmed-şudundan ya'ni gelüp gitmesinden vîrâne olup tâk-ı kısırâ ve kal'a-i Afrâsiyâb gibi bûm ve kerkeslere

me'vâ ve mesken olmuşdı. adl u dâdun nısfet ve adâleti [257 b] zamânında ma'mûr ve abâdân olup tâk-ı tumturak-ı semâvât ta'n iderdi. el-Kıssa bunun devleti zamânında geyikle şâhin havâda aşiyân tutup gurkla kûsfend ağıllarda yurt tutmuşlaridi. Evvel Konya'ya bârû çekdiler ve iki yıldan soñra Sîvâs'ı binâ itdiler. Andan soñra Erzîncân ve Çemişkezek'i ve kal'a-i Kahta'yı feth idüp Erzîncân'a iki bârû çekmişleridi. Ve Malâtıyye'nün bârûsını tecdîd itmişleridi. Ve leşker-i nâmdâr ve cerrârına emr idüp asker-i Tatar bed-kirdârı hatt gibi safha-i cihândan kazıyup târumâr itmişidi. Şöyle olmuşlaridi ki âhir Tatar çar u nâ-çâr itâ'at

¹⁵⁵ 1267/1268.

¹⁵⁶ Zikredilen Sultanın kim olduğunu tespit etmemiz gerçekten zor. Yukarıda verilen bilgileri esas alırsak bahsi geçen Kılıç Arslan'ın II. Kılıç Arslan (1155-1192) olması gerekiyor (Sultan II. Kılıç Arslan için bkz. A. Çay, *II. Kılıç Arslan*, Ankara 1987). Fakat her iki sultan için verilen ölüm tarihleri de hatalı. İlginç olan belirtilen tarihler hiçbir Türkiye Selçuklu sultanının vefat yılı değildir.

¹⁵⁷ 1276/1277.

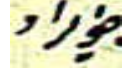
¹⁵⁸ II. Kılıç Arslan dokuz değil otuz yedi yıl (1155-1192) hüküm sürmüştür.

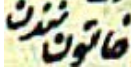
¹⁵⁹ 1196-1204 yılları arası hüküm süren Rükneddîn II. Süleymanşah'ın kast edilip edilmediği şüpheli çünkü hükümdarın ölüm tarihi hatalı ve verilen yılda ölen Türkiye Selçuklu sultanı bilinmemektedir.

¹⁶⁰ 1286-87.

¹⁶¹ Burada kast edilen muhtemelen I. Alâeddîn Keykubat (1220-1237) fakat çok fazla bilgi karışıklığı var. Zira I. Alâeddîn Keykubat, Rükneddîn II. Süleyman şah'tan hemen sonra saltanata geçmediği gibi hükümdarlık süresi de belirtildiği gibi 20 yıl 9 ay değildir.

ve inkıyâd gösterüp sulh itmişleridi. Ve her yıl atdan, deveden, koyundan Sultân Alâeddîn'ün¹⁶² dergâhına ve'l-bârgâhına şilönlük ya'ni yemeklik gönder[ür]lerdi. İki yıl mikdârı bunuñ üzerine oldu. İttifâk bu esnâda Sultân Alâeddîn'ün gönlüne gazâ niyyeti düşüp leşker cem' itdi. Ve Sultân-öyügi'ne azîmet buyurdılar. Meger ki bundan mukaddem seb'a aşere ve sitte-mi'e¹⁶³ târîhinde ki Cengîz Han¹⁶⁴ zuhûr idüp Türkistân'ı gâret itmişidi. Ve Semerkand'ı oda urmışdı. Ve Belh'i harâb itmişdi. Ve Uygûr bilâdını ve Kara Hıtâ ve Almalığ ve Cend ve Hocend ve Karakurum ve Fetuket ve Buhârâ ve Horezm ve Tirmid bilâdını zîr-i rikâbına getürüp ve andan soñra Ceyhûn'dan geçüp şehr-i Tâlekân'ı ve Sind'i ve vilâyet-i Kirmân ve Horasan ve Merv'i ve Nîşâbûr'ı ve Herât'ı ve Tûs'ı ve Câcerm'i ve Cüveyn'i ve Beyhak'ı ve Hâf'ı ve Serahs'ı ve dâire-i deşt-i Kıpçak'ı ve Rus'ı ve Bulğar'ı ve vilâyet-i mağribi bi'l-küllîye zîr-i nigîn hükmüne getürp gene şark tarafına azîmet itmişdi. Ve andan soñra beş yıl dahi kayd-ı hayatda oldu. Mülk-i şark ve şimâl bekâyâsınıñ zabtın

iderdi. Ammâ ufunet-i germîden ki katı ki rencûr olup bahadırılığın iderdi. Çûn marazı mümted olup kavî sâkit oldu, ol hâlde yedi oğlu var idi; cemî'sin katına

hâzır itdi. Dört oğlu hatun-ı idi ki adları: Tûşî¹⁶⁵ ve Cakâtâ¹⁶⁶ ve Öketâ¹⁶⁷ ve Tûlî idi. Ogulları meşveretiyle veliy-yi ahd idüp cemî' evlâd ve hatunları ve kavm-i kabâyili ki onbinden ziyâde idiler, Öketây'ı pâdişâhlığa kabûl itmişleridi. Ve şol resm ü âyîni ki hıfz-ı ahvâl-i [258 a] sipâh ve re'âyâ için Cengîz Han vaz' itmiş idi; Moğolî hattıyla tûmâr idüp Öketay'a teslîm itmişleridi. Ve ittifâk itdilerdi ki Cengîz Han'dan soñra Cengîz Han'ın kâ'idesinden hâric iş işlemeyeler. Fî'l-vâki' bi'l-fi'l Moğol gene ol kâ'ide üzerinedür. Çûn Cengîz Han hâl-i hayâtından işbu tek resm ü âyîni mukarrer itdi, Çehârşenbih gününde mübârek mâh-ı Ramazân'ın erba'a ve işrîn ve sitte-mi'e yılında fevt olmuşidi. Ve müddet-i saltanatı yedi yıl olmuşidi. Ve Cengîz Han'dan soñra otuz dört yıl da Hülâgû bin Tûlî bin Cengîz Han zuhûr idüp Bağdâd'a gelmiş idi. Ve ehl-i İslâm ortasında fitne ve fesâd bırakmışdı. Şöyle ki Rey

¹⁶² Verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla müellif burada Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddîn Keykubat ile Harezmsâh Sultanı Alâeddîn (Celâleddîn Harezmsâh'ın babası)'ı karıştırmıştır.

¹⁶³ M. 1220-1221.

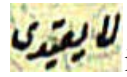
¹⁶⁴ Cengiz Han (1167-1227) için bkz. W. Barthold-F. Köprülü, "Cengiz Han", *İA*, III, 91-100.

¹⁶⁵ Cuci.

¹⁶⁶ Çağatay.

¹⁶⁷ Ügedey/Ögedey.

şehrinden yüzbin âdemi kıyâs itmişler idi ki tu'me-i şimşîr-i kefer-i fecere olmuş idi. Selçuk bu cihetden vatanların terk idüp Rûm cânibine azîmet itmişler idi. Ve Âl-i Selçûk ile Oğuz evlâdından Ertuğrul¹⁶⁸ nâm bir merd-i kirâm ki Yâfes bin Nûh aleyhi's-selâm evlâdından idi. Üçyüz kırk mikdârı evle ve ba'zı evlâdıyla Selçûkîler'ün ardından Rûm'a azîmet itmiş idi. Ve Karaca Dağı begenüp otura, yazlar ve kışlar idi. Ve ol vilâyetün küffârıyla mudârâ tarîkiyle zindegânî iderlerdi. Çûn Ertuğrul işitdi kim Sultân Alâeddîn¹⁶⁹ Konya'dan gâzâ niyyetin itmiş, pes Ertuğrul ol sâ'at kendü hadem-haşemiyle göç idüp Sultân Alâeddîn'ün âsitânesine gelmiş idi. Ve bendelik ad ide, yirine getürüp tamâm izzet ve rağbet bulmuş idi. Ve bir nice eyyâm Sultân Alâeddîn mülâzimetin itmiş idi. Sultân Alâeddîn dahi küffâr-ı melâ'inün vilâyetine girüp rezm u bezm itmiş idi. Ertuğrul dahi hayli dilâverlik idüp ol ma'reke ehl-i meclisinden vâfir gânimet ve esîrler ele getürmüş idi. Ol zamânda Kûtâhiyye ve nevâhîsi küffârın idi. Ehl-i İslâm e'izihümü'llah fî's-subh kal'a-i Karacahisâr'a irişüp harbe ağaz itmişler idi. Kal'anun cenûbî cânibi Ertuğrul'a müte'ayyin olmuş idi. Kâfirler âciz olup âhir sulh istedilerdi. Ve Sultân râzı olmamış idi. Nâgâh bu esnâda haber irişmiş idi ki gene Tatar yağı oldu ve ahdların sıdılar. Ve ehl-i İslâm vilâyeti [258 b] gâret itdiler. Ve müslümânların ehlin ve ıyâlin esîr itdiler. el-Kıssa ehl-i İslâm'a lâıyk olmayanun cemî'sin Tatar bed-fi'âl itmiş idi. Bu haber Sultân'ın mübârek sem'ine irişecek üzerine vâcib görmüş idi ki müslümânları zâlimlerin şerrinden halâs ide. Pes ol hâlde Ertuğrul huzûruna da'vet idüp ve fâhir libâslar giydürüp ve vâfir leşker virüp kal'ada sipehsâlâr nasb itmiş idi. Ve kendüsi sa'âdetle Tatar cânibine gitmiş idi. Rivâyet iderler kim Sultân Alâeddin ol seferde Tatar hâyasının postundan bir sâye bân itmiş idi. el-Kıssa Sultân Alâeddin ol cânibde zâlimün şerrini mazlûmlar üzerinden ref' itmeğe meşgûl olmuş idi. Ve Ertuğrul bu cânibde küffârı kam' ve kahr itmeğe meşgûl olmuş idi. Bârî te'âlâ gûzât-ı leşker-i

İslâm'ı mansûr ve muzaffer idüp ol kal'a ve vilâyeti şöyle kim itmişler idi. Ve gânimet-i bî-pâyân ele getürmüşler idi. Ve Ertuğrul ol cânibden Söğüt tarafına revâne olup ol vilâyeti dahi feth itmiş idi. Ve üç yıl üç ay dört gün Ertuğrul fî sebîli'llah kılıç vurup leşker-i küffârı kahr itmiş idi. Nâgâh takdîr-i Rabbânî irişüp

¹⁶⁸ Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in babasından bahsediliyor.

¹⁶⁹ Müellifin Harezmsâh-Cengiz çatışmasından tekrar Türkiye Selçukluları'na döndüğünü görüyoruz. Zira verilen bilgilerden buradaki sultan III. Alâeddîn Keykubat (1298-1301-1302) olmalıdır.

a'lâ aliyyine revâne oldılar. Toksan üç yaşına erişmişlerdi. Çün Sultân Alâeddin'e Ertuğrul vefâtı haberi irişdi, buyurdı ki Âl-i Osmân bin Ertuğrul saltanat yarlığın yazdılar. Ve tuğ ve nekkâre ve şemşîr ve hil'at gönderdiler. Ve Osmân bin Ertuğrul'ı gazâyâ mahsûs itdiler.

5.1.1.3. *Cenâbî Tarihi (el-Âylemü'z-Zâhir Fî Ahvâli'l-Evâil ve'l-Evâhir)*

Muhammed Mustafa Bin Hasan el-Cenabî (öl. 1590)¹⁷⁰

[107 a]

el-Bâbü 43 Fî Zikri Âl-i Selçuk Rahimehümüllahü T.A¹⁷¹

Anlar dört kısımdur. Cümlesi inşâallahü t.a ale't-tertîb zikr olunur.

el-Kısmu'l-Evvel Mülûk-i Horasan ve Irâkeyn¹⁷².

Anların evveli Sultân Tuğrul Beg Muhammed bin Selçuk Han bin Yukak¹⁷³ et-Türkî'dür. Yukak et-Türkî Çin-i Mâcîn pâdişâhı olan Peygü¹⁷⁴, nın ser-askeri¹⁷⁵ idi ve vezîr-i müşîri idi. Ve Yukak'a lütf-i hakk ile seren müslümân oldu. Ve her bâr Peygü ehl-i İslâm üzerine kasd itdükçe Yukak anı ber-vechle def' ider idi. Ve Yukak fevt oldukda oğlu Selçuk anuñ makâmına kâim oldu. Ba'dehü Selçuk ile Peygü'nüñ arasına vahşet vâkı' olup Selçuk kavm ü kabîlesi ile dâr-ı küfrden çıkup nevâhî-i

¹⁷⁰ *Cenâbî Tarihi*'nin Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 3107'de bulunan Türkçe nüshası yine aynı kütüphane demirbaşlarına kayıtlı 3097 (Türkçe) ile 3102 (Arapça) numaralarda kayıtlı nüshalarla karşılaştırılarak çeviriyazımı yapılmıştır. Cenâbî ve eseri için bkz. Muharrem Kesik, "Cenabi'ye Göre Türkiyede Selçuklular", *İÜ Tarih Dergisi*, Sayı. 36, İstanbul 2000, 213-260, M. Canatar, "Cenâbî Mustafa Efendi", *DİA*, VII, 352-353. Muharrem Kesik'in yukarıda bahsettiğimiz çalışmasına tezimizin "Yayınlanmış Genel Tarihler İçerisindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler" başlığı altında "5.1.2.3. Cenâbî Tarihi-Muhammed Mustafa b. Hasan el-Cenâbî" şeklinde yer verilmiştir; bkz. s. 223-248.

¹⁷¹ "Te'âlâ" kelimesi "te" ve "ayın" harfleriyle kısaltılmıştır.

¹⁷² Büyük Selçuklular ve Irak Selçukluları kast ediliyor.

¹⁷³ "Yukak" ile Selçuklular'ın en eski atası olarak bilinen "Demir yaylı" lakaplı Dukak kast ediliyor. Dukak'ın çeşitli okunuşlarına dair bkz. Köymen, *Kuruluş Devri*, s. 6; İ. Kafesoğlu, "Selçuklular", *İA*, X, 353-354.

¹⁷⁴ Peygu/ Beygu, Yabgu unvanının farklı okunuşlarından biri olup metnin orijinallliğini bozmamak için bundan sonra geçtiği yerde [Yabgu] şeklinde verilecektir. 1007 de Selçuk Bey'in ölümünden sonra Arslan İsrail Yabgu unvanını alarak ailenin başına geçtiği bilinmektedir Yabgu unvanı için bkz. A. Donuk, *Eski Türk Devletlerinde İdarî Askerî Ünvan ve Terimler*, TDAV, İstanbul 1988, s. 93).

¹⁷⁵ Ordu kumandanı.

Cend'de dârü'l-İslâm'da tavattun tutdı¹⁷⁶. Pes anlara “Türkmân¹⁷⁷” didiler ya'nî “Türki'l-îmân” dimekdür. Ve Selçuk'un üç oğlu var idi¹⁷⁸; İsrâ'il ve Mîkâ'il ve Mûsâ. Ve Selçuk Cend'de yüz tokuz yaşında vefât eyledi. Ve oğulları dâ'im babaları sünnetin ihyâ idüp kâfire gazâ iderler idi. Ba'dehü Mîkâil küffâr elinde şehîd olup Peyğu ve Tuğrul Beg ve Çağrı **[107 b]** Bey Dâvud¹⁷⁹ nâm oğullarını terk eyledi. Ve ba'd-ı zamân bu tâ'ife kalkup Buhârâ zemînine nüzûl itdiler. Ve Buhârâ begi bunlara zulm itmegin bunlar dahi kalkup Türkistân pâdişâhı Buğra Han yanına vardılar. Ba'dehü Buğra Han¹⁸⁰ bunlardan vehm idüp alup Tuğrul Beg'i habs eyledi. Pes Dâvud Beg asker cem' idüp Buğra Han ile ceng eyledi. Ve anı mağlûb idüp karındaşı Tuğrul Beg'i habsden çıkardı¹⁸¹. Andan bu tâ'ife tekrâr Cend'e varup Devlet-i Sâ mânîyye münkarız olunca anda tavattun tutdılar. Vaktâ ki Melik-i Türkistân İlig Han¹⁸² Buhârâ'ya istîlâ eyledi İsrâ'il bin Selçuk¹⁸³ Buhârâ'da nâ'ib nasb idüp kendüsi Türkistân'a revâne oldu. Nakl olunur ki Mahmûd Sebüktegin¹⁸⁴ nehr-i Ceyhun'ı geçüp Buhârâ'ya kasd itdi. İsrâ'il andan kaçup Çölistân'a gitdi. Ve Sultân Mahmûd anı hîle ile ele getirüp ba'zı kılâ'da habs eyledi. Ve emr eyledi ki tâ'ife-i Selçukiyye ol zeminden göçüp Horasan'a gideler ve anda karâr ideler. Bir az müddetde bu uslûb üzere anda sâkin olup umerâ ve ummâl cevrenden mecâlleri olmadı tekrâr Buhârâ'ya vardılar. Anda dahi huzûr itmeyüb çâr u nâ-çâr tekrâr Horasan'a **[108 a]** geldiler. Ve Sultân Mahmûd oğlu Sultân Mes'ûd anların cengine asker gönderdükde anlar gâlib olup bir niçe def'a bu uslûb üzere mukâtele idüp

¹⁷⁶ Selçuk Bey ve yakınları takriben h. 350/m. 961 de Cend'e göç etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 43.

¹⁷⁷ Türkman/Türkmén adının manası ile ilgili bkz. *Oğuzlar*, s. 60.

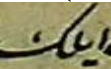
¹⁷⁸ Selçuk Bey'in üç değil Mikail, Arslan İsrail, Musa ve Yusuf adlarında dört oğlu vardır.

¹⁷⁹ Çağrı Bey'in ismi Davut'tur (bkz. C. Piyadeoğlu, *Çağrı Bey*, s. 27).

¹⁸⁰ Buğra Han Ahmet b. Ali'nin yanına Talas havalisine gitmişlerdir (bkz. Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 45).

¹⁸¹ Buğra Han ve Tuğrul, Çağrı Bey arasındaki bu olaylar muhtemelen 1016-1021 yıllarında gerçekleşmiştir.

¹⁸² Esas aldığımız nüshada “” şeklinde yazılmış ve eski Türkçe'de hükümdar anlamına gelen bu kelime karşılaştırma amacıyla kullandığımız Nuruosmaniye kütüphanesi No: 3097 (vr. 53 b) ile Arapça metin olan Nuruosmaniye No: 3102 (vr. 131a)'da doğru imla ile”

” İlig/ileg okunabilecek şekilde yazılmıştır. İlig ilmî eserlerde Karahanlılar için kullanılmıştır (bkz. R. Genç, “Karahanlılar Tarihi”, *Türkler*, IV, 445-446). Burada kast edilen ise Karahanlılar'dan Arslan İlig Mansur b. Ali olmalıdır.

¹⁸³ Arslan Yabgu'nun diğer bir adı İsrail'dir.

¹⁸⁴ Gazneli Mahmud (998-1030).

âkıbet Sultân Mes'ûd bunların cengine kendüsi vardukda bunlar beriyyeye kaçıp ba'dehü Sultân Mes'ûd ardlarınca gidicek susuzlukdan asker arasına ihtilaf düşüp herc ü merc olıcak Selacika fırsatı ğanîmet bilüp bunların üzerine hücum idüp muhkem ceng itdiler ve Ğazneviyân'ı sıyup cümle emvâl ve esbâbların ve filler ve haymelerin yağma itdiler. Andan Selçukiyân Horasan üzerine yürüyüp istîla itdiler. Ve dört yüz otuz birde¹⁸⁵ Tuğrul Bey Nîşâbûr'da karâr idüp saltanatı için hutbe okıtdı. Ve Dâvud Beg Herât'da karâr eyledi¹⁸⁶. Ve dört yüz otuz ikide¹⁸⁷ Sultân Mes'ûd fevt olup evlâdı mâbeyninde nizâ' olıcak Selçukiyân âmme-i Horasan'a istîlâ itdiler. Ve dört yüz otuz üçde¹⁸⁸ Tuğrul Beg Cürcân'ı ve Taberistân'ı feth eyledi. Ve dört yüz otuz dörtde¹⁸⁹ Tuğrul Beg Hârezm'i ve Dihistân'ı ve Rey'i ve İsfahân'ı ve Kirmân ve Kazvîn'i feth eyledi. Ba'dehü ammîsi oğlu Kutalmış bin İsrâ'il'i gönderüp **[108 b]** Cibâl-i Ermeniyye'[y]i ve Azerbâyçân'ı ve Mûsul'ı ve Diyâr-ı Basra'[y]ı feth eyledi. Ve dört yüz otuz dörtde Tuğrul anne bir karındaşı¹⁹⁰ İbrâhîm bin Yınal'ı yüz biñ asker ile Rûm ğazâsına [gönderdi], azîm ğanîmet ile avdet eylediler. Ve dört yüz kırk sekizde¹⁹¹ İbrâhîm bin Yınal Sultân Tuğrul'a âsî olup halkı kendüye tâbi' eyledi. Ba'dehü Sicistân hâkimi olan Alparslan bin Dâvud gelüp İbrâhîm'le ceng eyledi. Ve aña ğâlib olup giriftâr eyledi. Ve bu esnâda Besâsîrî nâm emîr-i Mısır sultânı Mustansır-ı Alevî'den asker ile gelüp Bağdâd'da halîfe-i Abbâsî Kâ'im Billah'ı tutup Ane kal'asında habs eyledi. Ve Bağdâd'[d]a Mustansır-ı Alevî nâmına hutbe okıtdı. Ve dört yüz elli birde¹⁹² Melik Tuğrul halâs olup Bağdâd'a geldi. Ve Kâ'im Billah'ı habsden çıkarup serîr-i hilâfete geçürdi. Andan asker gönderüp Besâsîr nâm emîri ele getirüp helâk eyledi. Ve dört yüz elli ikide¹⁹³ Çağrı Beg bin Dâvud bin Mikâ'il vefât eyledi. Ve dört yüz elli üçde¹⁹⁴ Tuğrul beg bin Mikâ'il fevt

¹⁸⁵ M. 1039/1040.

¹⁸⁶ Dandenakan zaferinden sonra yapılan taksimatta Çağrı Bey Davut merkezi Merv olmak üzere Ceyhun ile Gazne arasındaki bölgeye hâkim olmuştur. Herat Musa Yabgu'nun payına düşmüştür (bkz. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 48).

¹⁸⁷ M. 1040/1041.

¹⁸⁸ M. 1041/1042.

¹⁸⁹ M. 1042/1043.

¹⁹⁰ "Anne bir karındaşı" derkenarda "sahh" olarak yazılmıştır.

¹⁹¹ M. 1056/1057.

¹⁹² M. 1059/1060.

¹⁹³ M. 1060/1061.

¹⁹⁴ M. 1061/1062.

olup¹⁹⁵ akîm olmağla saltanatı karındaşı oğlu Melik **Alparslan bin Çağrı Beg Dâvud'a** vasiyet eyledi¹⁹⁶. Ve Alparslan fazl u kemâl **[109 a]** ile meşhûr olan Nizâmü'l-Mülk'i vezîr idindi. Ve dört yüz elli altıda¹⁹⁷ Emîr Kutalmış bin İsrâ'il hurûc idüp Alparslan ile ceng eyledi. Ve Kutalmış cengde fevt olmuş bulundu¹⁹⁸. Mezbûr Kutalmış Rûm'da olan Âl-i Selçuk'un ceddîdür, Rey hâkimi idi. Ve dört yüz altmış üçde¹⁹⁹ Alparslan Diyâr-ı Bekr'e varup andan Haleb'e vardı. Ba'dehü kayser-i Rûm Ermânûs²⁰⁰ ile ceng eyledi ve aña gâlib oldu. Ve dört yüz altmış dörtde Alparslan azîm asker ile ab-ı Ceyhûn'ı geçüp kal'a-i Sefîd öninde kondı. Ve ol kal'anun sâhibi Yûsuf Kûtval nâm kimesneye gâzab idüp öñine getürdüp hayli itâb eyledi. Ve ol dahi Alparslan'a nâ-sezâ kelimât eyledi. Pes Alparslan eline ok ve yay alup Yûsuf'ı urmak istedi. Yûsuf hançer çeküp Alparslan'un üzerine yürüdi. Alparslan tahtından kalkup kaçdı ve yüzi üzerine düşdi. Pes Yûsuf irişüp böğürine hançer ile urdı. Soñra murâd eyledi ki firâr ide. Pes asker irişüp anı helâk itdiler. Ve ol gice Alparslan fevt oldu²⁰¹. Ve oğlu Melikşâh ol seferde bile olmagın saltanatı aña vasiyet eyledi. **[109 b]** Bu hâl dört yüz altmış beş Rebî'ü'l-evvelinde vâki' oldu²⁰². Andan asker Ceyhûn'ı geçüp Alparslan'ı Merv'de babası yanında defn eylediler. Alparslan kırk yıl mikdârı ömr sürüp tokuz buçuk yıl saltanat eyledi. Alparslan nâmdâr pâdişâh ve âdil ve muhibb-i hayr ve rahîmü'l-kalp kimesne idi. Her Ramâzânda on beş bin Filûrî tasadduk ider idi. Sultân Celâlü'd-Devle Ebü'l-Feth

¹⁹⁵ Tuğrul Bey 453 (M. 1061/106) de değil 8 Ramazan 455 (4 Eylül 1063) de vefat etmiştir (bkz. Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamani*, s. 142).

¹⁹⁶ Tuğrul Bey'in çocuğu yoktu bu nedenle ölmeden önce Alparslan'ı değil üvey oğlu ve aynı zamanda yeğeni (Çağrı Bey'in oğlu) olan Süleyman'ın tahta çıkmasını vasiyet etmiştir (bkz. Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamani*, s. 142).

¹⁹⁷ M. 1063/1064.

¹⁹⁸ Kutalmış 1064 yılında Demeğan yakınında Alparslan ile yaptığı savaşı kaybetmiş ve ölmüştür. Kutalmış'ın ölüm şekli ile ilgili bkz. M. Kesik, "Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", s. 1104.

¹⁹⁹ M. 1070/1071.

²⁰⁰ Bizans İmparatoru Romanos Diogenes (1067-1071) kast ediliyor.

²⁰¹ Malazgirt zaferinin ardından kısa bir süre sonra Sultan Alparslan Karahanlılar üzerine sefer tertipledi. Zira Karahanlı hükümdarı I. Nasr (1068-1080) Selçuklu hâkimiyetindeki topraklara saldırıda bulunmuştu. Bu sefer sırasında sultana en çok direnen Yusuf el- Hârezmî adlı bir kumandanın idaresindeki Berzem/Barzam kalesi idi. Fakat Yusuf bu büyük Selçuklu kuvveti önünde daha fazla dayanamayacağını anlamış ve sultana bir suikast plânlamıştı. Bu sebeple Selçuklu kuvvetlerine teslim olmuş ve huzuruna götürüldüğü zaman çizmesinde sakladığı bıçakla Alparslan'ı yaralamıştır (6 Rebîü'l-evvel 465/20 Kasım 1072). Alparslan aldığı yaraların tesiri ile ancak 4 gün yaşayabildi ve 24 Kasım 1072 yılında ölmüştür (bkz. İ. Kafesoğlu, "Alparslan", *DİA*, II, 529).

²⁰² Kasım/ Aralık 1072.

Melikşâh bin Alparslan²⁰³ pâdişâh olup cemî'-i umûr-ı memleketi babası vezîri Nizâmü'l-Mülk'e tefvîz eyledi. Ve dört yüz altmışaltıda²⁰⁴ Melikşâh Kirmân sâhibi ammîsi Kavurd Beg²⁰⁵ ile ceng [idüp], gâlib oldu ve anı katl eyledi. Ve birâderi Ayaz'ı Gazne'ye Sultân Melik İbrâhîm üzerine gönderüp gâlip oldu ve geldükden sonra üç gün geçdükde Ayaz fevt oldu. Melikşâh andan dilgîr olmağla gâyet hazz eyledi. Ve dört yüz altmış yedide²⁰⁶ Melikşâh müneccmîni cem' idüp nevrûzı şemsün haml-ı evveline duhûlunda eyledi ve rasad binâ olinmasına emr eyledi. Ve bu senede hakan-ı Türk Tirmiz üzerine istîlâ itmegin Melikşâh varup Tirmiz'i aldı²⁰⁷. Ve Hakan memleketinün içine girüp kimse mukâbele itmeyecek **[110 a]** dönüp geldi. Ve dört yüz yetmiş ikide²⁰⁸ Melikşâh karındaşı Tutuş'ı Şâm üzerine gönderdi. Ol dahi varup ol diyâra istîlâ eyledi²⁰⁹. Ve dört yüz yetmiş dördte²¹⁰ Melikşâh kayser-i Rûm ile cenge azîmet idüp iki asker mukâbil oldukda Melikşâh şikâra çıkdı. Ve anı kâfirler tutup esîr eylediler. Pes Vezîr Nizâmü'l-Mülk gördi ki gice olup Melikşâh otağa gelmedi. Bildi ki a'dâ elinde giriftârdur. Derhâl Kayser'e elçi sûretinde varup Kayser'ün murâdı üzere musâlaha eyledi. Andan Kayser-i mezbûre ayıtdı: "Bu gün sizden birkaç kimesne esîr olmuş, anları bilür misiz?" Nizâmü'l-Mülk eyitdi: "Anlar a'yân-ı askerden degildür. Belki ba'zı beglerimizün hizmetkârlarıdır; bilmem." didi. Derhâl Kayser emr idüp anları ihzâr itdiler. Nizâmü'l-Mülk anlara şetm idüp kakıdı. Ve Kayser anları Nizâmü'l-Mülk'e bağışladı. Ve Melikşâh ol gice otağa gelüp sabâh oldukda Kayser'e hücum eyledi. Ve muhkem ceng olup kâfir bozulup Kayser esîr oldu. Ve Kayser, Melikşâh'ı göricek bildi ve eyitdi: "Ey pâdişâh eger şâh isen afv eyle ve eger tâcir isen bey' eyle ve eger kassâb isen kes." Ba'dehü Melikşâh anı afv idüp diyârına **[110 b]** gönderdi²¹¹. Ve dört yüz yetmiş sekizde²¹² karındaşı Tutuş âsî

²⁰³ Melikşâh (1072-1092).

²⁰⁴ M. 1073/1074.

²⁰⁵ Kirman Selçukluları için bkz. E. Merçil, *Kirman Selçukluları*, Ankara 1980.

²⁰⁶ M. 1074/1075.

²⁰⁷ Sultan Melikşâh'ın 1074 de Batı Karahanlı hükümdarı Şemsü'l-Mülk Nasr (1068-1080) üzerine sefer düzenleyip Tirmiz'i alıp Semerkand üzerine doğru ilerlemiş ve daha sonra taraflar arasında sulh sağlanmış (bkz. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 26).

²⁰⁸ M. 1079/1080.

²⁰⁹ Sultan Melikşâh gibi Sultan Alparslan'ın oğullarından olan Tacüddevle Tutuş bu sefer sonucunda Suriye Selçuklu Devleti'ni kurmuş ve 1078-1094 yılları arasında hüküm sürmüştür (bkz. Ali Sevim, *Suriye Selçukluları I, (Fetihten Tutuş'un Ölümüne Kadar)*, TTK Ankara 1981).

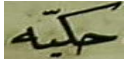
²¹⁰ M. 1081/1082.

²¹¹ Malazgirt Savaşı sonrasında Alparslan ile Diogenes arasındaki konuşmalara benzemektedir. Bu olayın geçtiği kaynakla ilgili bkz. Erdoğan Merçil, "Türk Tarihinde Sığır Postu Motifinin

olup Melikşâh İsfahân'dan kalkup Haleb'e²¹³ vardı. Ve andan Harrân'a ve Ruhâ'ya ve Kal'a-i Ca'ber'e ve Rakka'ya ve Surûc'a ve Habûr'a istilâ eyledi. Ve dört yüz seksen ikide²¹⁴ azîm asker ile Mâverâ'ü'n-nehr'e varup Buhârâ ve Semerkand'a istilâ eyledi. Ve Türk pâdişâhı Ahmed Han²¹⁵ı tutup esîr eyledi. Andan Kaşğar'a varup andan Özkend'e varup Kaşğar pâdişâhı gelüp itâ'at eyledi. Ve anda hutbe ve sikke[y]i Melikşâh nâmına eyledi. Melikşâh'ın seferine sebep bu olmuşdu ki Ahmed Han, Melikşâh'ın oğluyla ceng eyledi. Ve oğlunda[n] murassa' altun legence almışidi. Soñra melikşâh ile barışup kızını Melikşâh'a vermişidi ve cümleten virdüğü cihâz içinde ol altun legeni bile vermişidi. Pes Melikşâh anı göricek muhkem gazaba geldi. Ve sefere teveccüh eyledi. Ve dört yüz seksen beşde²¹⁶ vezîr Nizâmü'l-Mülk'i bir fedâyi-i mülhid urup helâk eyledi. Mezbûr vezîr ehl-i ilm ve ehl-i fazl ve dîndâr ve bülend-himmet muhibb-i fukarâ ve ulemâ bir ehl-i hayr kimesne idi. Bağdâd'da ve Nîşâbûr'da Nizâmiyyât medreselerin ol binâ itmişdür²¹⁷. Ve Mekâtıl bin Atıyye ana mersiye dimişidi; bu iki beyt andandur²¹⁸. **[111 a]** Ve bu senede Melikşâh Bağdâd'a varup Halîfe ile mâbeyne vahşet düşdi. Ve Halîfe'ye “Elbette Bağdâd'dan çıksun.” diyü emr eyledi. Ve Halîfe dahi on gün mühlet aldı. Ve bi-hikmet-i Hüdâ ol esnâda Padişâh Melikşâh şikâra çıkup mahmûm oldu. Ve geldükde fasd eyledi, ifâkât bulmayup fevt oldu. Melikşâh Aksâ-yı Yemen'den Türkistân'a varınca hükm eyledi. Ve ekâlîm- seb'anuñ mülûki aña itâ'at ve muhabbet ile mürâsilât gönderürleridi. Merkûm ehl-i âdl ve insâf ve muhibb-i fukarâ ve muhibb-i ulemâ ve sulehâ kimsene idi. Zamânında iltizâmları def' itdi. Ve ırmaklar kazdurup cisrler yaptı. Ve İmâm-ı A'zam üzerinde medrese inşâ eyledi ve câmi' ve mesâcid binâ eyledi. Ve Haremeyn-i Şerîf[ey]n'de fukarâya vezâ'if ta'yin eyledi. Ve Mekke-i Mükerreme şerrefehâ'llahu t.a yolında alâmetler bina eyledi. Nakl olunur ki cümle şikârını sayup

Kullanımına Dair”, *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na Armağan*, İstanbul 2008, s. 215-216.

²¹² M. 1085/1086.

²¹³ Türkçe metinlerimizde olarak yazılmışsa da Arapça nüshada Halep olarak kaydedilmiştir.

²¹⁴ M. 1089/1090.

²¹⁵ Batı Karahanlı Kağanı olup 1081-1089 yılları arasında hüküm sürmüştür.

²¹⁶ M. 1092/1095.

²¹⁷ Nizâmü'l-Mülk'ün biyografisi ve kaleme aldığı eserin metni için bkz. Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, haz. M. Altay Köymen, TTK Ankara 1999.

²¹⁸ Nizâmülmülk'ü öven Arapça bir beyit bulunmaktadır.

on biñ nefse irişmişidi. Ve eyitdi ki: “Hazret-i Hakk’dan havf iderüm ki kendüme ekl içün olmayup bu deñlü düh ü izhâk olam”. Andan fukarâya on biñ altun sadaka **[111 b]** eyledi. Kendüsi Hanefî mezheb ve pâk i’tikâd pâdişâh idi. Otuz yedi yıl ömr sürüp on tokuz buçuk yıl saltanata eyledi. Ba’dehü Es-Sultân Mahmûd bin Melikşâh pâdişâh oldı. Melikşâh fevt oldukda Sultân Mahmûd’uñ anası Terken²¹⁹ Hatun zevci Melikşâh’uñ²²⁰ mevtini ihfâ idüp setren Halîfe’ye ve sâ’ir umerâya haber gönderüp çok mâl bezl eyledi. Ve anlaruñ ittifâkıyla Sultân Mahmûd’ı Melikşâh’uñ yirine pâdişâh eyledi. Ve Terken Hatun oğlu Sultân Mahmûd ile İsfahân’a varup Melik Berkyaruk andan firar eyledi. Ba’dehü asker cem’ idüp Sultân Mahmûd askeriyle nice def’a ceng idüp gâlib oldı. Ve çok yere istîlâ eyledi. Ve Melik Tutuş bin Alparslan dahi Şam’dan gelüp Cezîre-i Ömer’e ve Diyâr-ı Bekr’e ve Azerbeycan’a istîlâ eyledi. Ve dört yüz seksen yedide²²¹ Terken Hatun İsfahân’da fevt oldı²²². Ve Melik Tutuş Berkyaruk üzerine gâlib olup²²³ Berkyaruk İsfahân’da Sultân Mahmûd yanına geldi ve umerâ tutup gözine mil çekmek istediler. Nâ-gâh Sultân Mahmûd Çiçek zahmetinden hasta olup fevt oldı²²⁴. Sultân Mahmûd [yedi²²⁵] yıl ömr sürüp iki yıl mikdârı saltanat nâmın urundı. Ve ba’dehü umerâ **Melik [112 a] Berkyaruk’ı pâdişâh** eylediler. Soñra Berkyaruk İsfahân’dan çıkup seksen sekizde Melik Tutuş ile ceng eyledi. Ve aña gâlib olup katl eyledi²²⁶. Ve dört yüz toksanda²²⁷ Horasan²²⁸

²¹⁹ Karahanlılar’da prenses demek olan Terken adının “Türkan” olarak okunmasına dair, W. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990, 360 dip not 90, O. Turan, “Terken Unvanı Hakkında”, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, I, 67-73.

²²⁰ Sultan Melikşâh’ın eşi olan Karahanlı Prensesi Terken Hatun için bkz. İ. Kafesoğlu, *Sultan Melikşâh*, s. 7.

²²¹ M. 1094/1095.

²²² Oğlu Mahmud’un saltanatı için verdiği mücadeleyi kaybeden Terken Hatun Eylül-Ekim 1094 yılında vefat etmiştir (bkz. A. Özeydin, *Sultan Berkyaruk Devri*, s. 23).

²²³ Tutuş ile Berkyaruk arasındaki taht mücadelesi için bkz. Ali Sevim, “Tutuş’un Büyük Selçuklu Saltanatını Elegeçirme Teşebbüsü (Kasım 1092-Şubat 1095)”, *Belleten*, XXVII, Sayı: 107, TTK Ankara 1963, s. 411-435; A. Özeydin, *Sultan Berkyaruk Devri*, 28-46.

²²⁴ Berkyaruk’a karşı annesi Terken Hatun’un himayesinde taht için mücadele veren Mahmud Ekim-Kasım 1094 yılında çiçek rahatsızlığı nedeniyle ölmüştür (bkz. A. Özeydin, *Sultan Berkyaruk Devri*, s. 24).

²²⁵ Çalışmamıza esas aldığımız metinde “yedi” kelimesi atlanmış olup diğer Türkçe nüshamız olan Nuruosmaniye 3097 (vr. 56a)’den tamamlanmıştır.

²²⁶ Tutuş’un faaliyetleri ve ölümü hakkında bkz. Ali Sevim- E. Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset Teşkilât ve Kültür*, TTK Ankara 1995, s. 356-371.

²²⁷ M. 1094/1095.

²²⁸ Büyük Selçuklular zamanında Horasan için bkz. C. Piyadeoğlu, *Büyük Selçuklular Döneminde Horasan (1040-1157)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları İstanbul 2012.

hâkimi olan Arslan Argun bin Alparslan²²⁹ hüddâmı elinde katl olındı. Ve Melik Berkyaruk Horasan'a varup istilâ eyledi. Ve anı biraderi Sencer'e sipariş eyledi²³⁰. Ve Mâverâ'ü'n-nehr'e haber gönderüp Berkyaruk nâmına anda hutbe ve sikke ikâmet olındı. Ba'dehü Melik Berkyaruk vezîri Müeyyedü'l-Mülk bin Nizâmü'l-Mülk²³¹,i vezâretten azl idüp ol dahi Sultân Muhammed²³² bin Melikşâh yanına varup anı Berkyaruk üzerine gelmege tahrîk eyledi. Ve niçe def'a iki karındaşun meyânında küllî cengler olup âkıbet anuñ üzerine sulh itdiler ki Diyâr-ı Bekr ve Cezîre ve Mûsul ve Şâm Sultân Muhammed'ün olup mâ'adası Sultân Berkyaruk'ın ola. Ve Dört yüz toksan sekizde²³³ Melik Berkyaruk sel ü bevâsîr marazından fevt olup İsfahân'da defn olındı²³⁴. Berkyaruk yigirmi beş yıl ömr sürüp on iki yıl dört ay saltanat eyledi. Melik Berkyaruk halîmü'n-nefs ve kerîm kimsene idi. Lakin şûrb-i hamr idüp iş ü [112 b] nûşa meşgûl idi. **Es-Sultân Ğıyâse'd-dîn Muhammed bin Melikşâh**²³⁵ karındaşından soñra müstakillan saltanat nâmın urundı. Ve beş yüz tarihinde Sultân Muhammed niçe def'a asker gönderüp İsfahân nevâhîsinde olan Bâtıniyye tâ'ifesiyle ceng idüp anlardan niçe hisârlar aldı. Ve beş yüz birde Sahib-i Hille Sadaka bin Mansûr ile Sultân Muhammed'ün askeri ceng idüp²³⁶ cengde Sadaka'nun eline bir ok tokınup helâk oldu. Sadaka'nun askeri yigirmi biñ atlu, otuz biñ piyâde idi; bozuldu. Ve beş yüz üçde²³⁷ Sultân Muhammed Gürcî tâ'ifesiyle asker gönderüp anları Gence üzerinden def' eyledi. Ve beş yüz beşde²³⁸ Sultân Muhammed Tebrîz hâkimin ve Merağa²³⁹ hâkimin ve Mardin ve Mûsul hâkimlerin

²²⁹ Berkyaruk'un amcası Arslan Argun arasındaki mücadele (1095) için bkz. A. Özeydın, *Sultan Berkyaruk Devri*, s. 47-50.

²³⁰ Berkyaruk 1097 yılında merkezi Merv olmak üzere Gazne hududuna kadar olan toprakları kardeşi Sencer'e iktâ etmiştir (bkz. A. Özeydın, *Sultan Berkyaruk Devri*, s. 50-51).

²³¹ Müeyyidü'l-Mülk bin Nizâmü'l-Mülk ilk önce Berkyaruk'un veziri idi fakat 1095 yılında sultan ile arası açılınca Muhammed Tapar'ın hizmetine girmiş ve iki kardeş arasındaki taht mücadelesinde etkili olmuştur. Bunun için bkz. A. Özeydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri*, s. 12 vd.

²³² Burada istinsah hatası olarak "Mahmud" yazılmıştır. Hemen sonrasındaki cümlede doğrusu olan "Muhammed" yazıldığından tarafımızca düzeltilmiştir.

²³³ M. 1104/1105.

²³⁴ Sultan Berkyaruk'un ölümü ve şahsiyeti için bkz. Özeydın, *Sultan Berkyaruk Devri*, s. 129-131.

²³⁵ Sultan Muhammed Tapar (1105-1118) kast ediliyor.

²³⁶ Muhammed Tapar ile Sadaka arasındaki mücadele için bkz. A. Özeydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri*, s. 45-51.

²³⁷ M. 1109/1110.

²³⁸ M. 1111/1112.

²³⁹ Türkçe metinlerimizde müstensihlerin hatası olarak yazılmışken Arapça nüshamızda (bkz. vr. 136b.) Merağa olarak doğrusu yazılmıştır.

azîm askerler ile gönderüp Şâm üzerine gelen Frenk tâ'ifesiyle muhkem ceng idüp anlardan bir niçe hisâr aldılar. Ve serdâr olan Mûsul hâkimi Emîr Mevdûd'ı yevm-i îydde câmi'-i Benî Ümeyye'de bir fedâyî varup urup şehîd eyledi. Ve melik-i Efrenc

işidicek ehl-i İslâm'a yazup bunu gönderdi:

فِي يَوْمِ عِيدِهَا فِي بَيْتِ مَعْبُودِهَا حَقِيقٌ عَلَى اللَّهِ أَنْ يَبْلُغَهَا

أَنَّ أُمَّةً قَتَلَتْ عَمِيدَهَا

²⁴⁰

[113 a] Ve beş yüz on birde²⁴¹ Sultân Muhammed bin

Melikşâh-ı Selçukî fevt olup otuz altı yıl ömr sürdü²⁴². Ve Mahmûd²⁴³ ve Tuğrul ve Mes'ûd ve Süleymân ve Selçuk nâm oğulların terk eyledi. Selçuk'dan mâ'adâsı pâdişâh olmuşlardır. Sultân Muhammed bahadır ve âkil ve âdil ve ulemâyâ muhibb ve latîf-tab' ve hûş fehm nazma kâdir pâdişâh idi. Memleketinden cümle iltizâmları ref' itmişidi. **Es-Sultânü'l-Mu'azzam Sencer Şâh bin Melikşâh**²⁴⁴ Sultân Berkjaruk'un vefâtı zamânında Horasan hâkimi olup ba'dehü müstakillen saltanat nâmın urundı. Ve beş yüz sekizde²⁴⁵ Ġazne'[y]i Arslanşâh-ı Ġaznevî elinden alup kendi nâmına hutbe okutdı. Ve Ġazne hazînesinden beş zî-kıymet tâc aldı ki her tâcun kıymeti biñ kere biñ altun idi. Ve on yedi altun ve gümüş taht aldı. Ve biñ üç yüz altunla murassa' esbâb aldı. Ve Beş yüz on üçde²⁴⁶ Sultân Muhammed oğlu Mahmûd ile Rey'de ceng idüp ġâlib oldı²⁴⁷. Ba'dehü Sultân Mahmûd'ı babası memâlikinde ibkâ eyledi. Ve şol vech üzere musâlaha olındı ki Sultân Sencer için ol diyârda "Sultânü's-selâtîn" diyü hutbe okına. Ve beş yüz yigirmi üçde²⁴⁸ Sultân Sencer Semerkand'ı Muhammed Han elinden [113 b] aldı. Ve beş yüz yigirmi altıda²⁴⁹ Sultân Sencer Melik Tuğrul'ı Irâk saltanatı için ta'yîn eyledi. Ve Gence hâkimi Sultân Mes'ûd buña râzî olmayup Horasan'dan kalkup anuñla ceng idüp ġâlib

²⁴⁰ "İslâmın direğini (yani Mevdud'u) bir bayram günü, hem de Allah'ın evinde öldüren bir millet, elbette Allah tarafından imha edilmeye layıktır." Ali Sevim-E. Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 197.

²⁴¹ M. 1117/1118.

²⁴² 4 Eylül 1118'de vefat eden Muhammed Tapar'ın ölümü ve şahsiyeti için bkz. A. Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri*, s. 149-153.

²⁴³ Muhammed Tapar'ın büyük oğlu olup Irak Selçukluları'nın ilk hükümdarıdır.

²⁴⁴ Sultan Sencer 1118-1157 yılları arasında hüküm sürmüştür.

²⁴⁵ M. 1114/1115.

²⁴⁶ M. 1119/1120.

²⁴⁷ 1119 yılında Sencer ile Mahmud arasındaki taht mücadelesi Rey'de değil Kazvin-Kum arasındaki bir şehir olan Save'de gerçekleşmiştir (bkz. Kayhan, *Irak Selçukluları*, s. 42 vd.).

²⁴⁸ M. 1128/1129.

²⁴⁹ M. 1131/1132.

oldı. Ve mülk-i Tuğrul'ı taht-ı Irâk'da şâh dikdi. Ve beş yüz otuz üçde²⁵⁰ Sultân Sencer Hârezmşâh Atsız ile ceng idüp aña galebe eyledi²⁵¹. Ve Hârezmşâh'ın oğlını cengde katl eyledi. Pes Hârezmşâh, Hitây pâdişâhına heber gönderüp Mâverâ'ü'n-nehr'de Katvan nâm mahalde Sultân Sencer ile ceng eyledi ve gâlib olup küffâr Mâverâ'ü'n-nehr'e istîlâ eyledi²⁵². Ve bu esnâda Hârezmşâh Horasan'a varup Sultân Sencer'ün emvâlin alup memleketin yağma eyledi. Ve beş yüz otuz sekizde²⁵³ Sultân Sencer Hârezmşâh üzerine varup anı hisâr eyledi²⁵⁴. Ve Hârezmşâh itâ'at idüp Sencer Merv'e avdet eyledi. Ve beş yüz kırk altıda²⁵⁵ Sultân Sencer, Ğûr pâdişâhı Alâeddîn Hüseyin ile ceng idüp gâlib oldu ve anı esîr eyledi. Ve aña eyitdi: "Eger sen beni esîr itseñ neyler idüñ?" ol eyitdi: "Bir gümüş zincir çıkarup bunuñla seni **[114 a]** bend iderdüm." didi. Sencer dahi: "Ben senüñ itdügünle kılmazdum." diyüp anı ıtlak eyledi. Ve beş yüz kırk sekizde²⁵⁶ Etrâk'dan Ğûr tâ'ifesiyle anları küffârı Hıtâ **[?]** Mâverâ'ü'n-nehr'e istîlâ eyledüklerinde Horasan cânibine sürüp çıkarmışlar idi. Ve bunlar azîm kabîle olmuşidi. Belh emîri Kumac anlara zulm idüp âkıbet yigirmi biñ atlu ile varup Ğûr tâ'ifesiyle ceng eyledi. Ve anlar gâlib olup çok kimesne helâk itdiler. Bu hâli Sultân Sencer işidicek yüz biñ asker ile anlarıñ üzerine yürüdi. Ve anlar niyâz idüp afv taleb itdiler. Sultân Sencer kâil olmayup âkıbet meyânlarında küllî kıtâl olup Sultân Sencer sınıp esîr oldu. Ve Ğûr tâ'ifesi Horasan'a girüp yağma itdiler. Ve ulemâ ve a'yândan, nâsdan çok kimesne katl itdiler. Ve Sultân Sencer öñinde arz-ı inkıyâd idüp lakin anı hiç hesâba saymazlar idi. Pes Sultân Sencer saltanatından ferâgat idüp Merv'ün hankâhında dervîş oldu. Ve bu esnâda Sencer'ün hüddâmından Melik Müeyyed Aybek, Horasan'dan Nîşâbûr'a ve Tûs ve Nisâ ve Âbyurd ve Şehristân ve Tamgân'a istîlâ idüp saltanat **[114 b]** nâmın urundu. Ve Ğûr tâ'ifesin ol diyârdan sürüp çıkardı. Kezalik İnanç nâm memlûkı Rey'de saltanat nâmın urundu. Ba'dehü Sultân Sencer, Oğuz elinden kaçup Aybeg ve İnanç

²⁵⁰ M. 1138/1139.

²⁵¹ Harezmsah Atsız'ın Selçuklular ile mücadelesi için bkz. İ. Kafesoğlu, *Harezmsahlar Devleti Tarihi* (485-618/1092-1221), TTK Ankara 1984, s. 44-65.

²⁵² Sultan Sencer'in 9 Eylül 1941 de Kara-Hitaylar karşısında aldığı yenilgi hakkında bkz. O. Gazi Özgüdenli, *Sultan Sencer ve Kara-Hitaylar-Katvan Savaşı*, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

²⁵³ M. 1143/1144.

²⁵⁴ Sultan Sencer (1118-1157)'in Hârezmşâh Atsız isyanı nedeniyle Harezm bölgesine tertip ettiği ilk sefer için bkz. Köymen, *İkinci İmparatorluk Devri*, s. 311-323.

²⁵⁵ M. 1151/1152.

²⁵⁶ M. 1153/1154.

mu'âvenetiyle Merv'de pâdişâh oldu. Ve beş yüz elli ikide²⁵⁷ Sultân Sencer kulunç marazından fevt olup Merv'de Dârü'l-ahire nâm binâ itdüğü kubbede medfûn oldu²⁵⁸. Sencer nâmdâr ve muhibb ve kerîm ve âkil ve dîndâr pâdişâh idi. Kırk yıl mikdârı saltanat idüp ba'dehü gerdiş-i rûzgârdan zahm-keşîde oldu. **Sultân Mahmûd bin Melikşâh** babası yirine Irâkeyn'de ve Cezîre ve Mûsul'a ve Diyâr-ı Bekr'e pâdişâh oldu²⁵⁹. Ba'dehü ammîsi Sencer Şâh ile ceng idüp mağlûb oldu. Ve Sencer Şâh anı kemâ-kâne babası memleketinde mukarrer kıldı. Ve beş yüz on dördte²⁶⁰ Azerbeycân hâkimi Sultân Mes'ûd saltanat davâ idüp Sultân Mahmûd ile ceng eyledi²⁶¹. Ve Sultân Mahmûd gâlib olup Mes'ûd'un vezîri Hasan Tuğrâ'î İsfahânî[yi] tutup katl eyledi. Mezbûr vezîr "Lâmiyyetü'l-Acem" nâm kasîdenün sâhibidür. Ve Sultân Mes'ûd'a amân virdi, gelüp karındaşı Sultân Mahmûd ile mülâkât eyledi. Ve beş yüz on yedide²⁶² Sultân Mahmûd **[115 a]** Gürcî ile ceng idüp gâlib oldu. Ba'dehü niçe def'a Sultân Mahmûd Bağdâd üzerine gelüp hisâr eyledi. Âhir beş yüz yigirmi birde²⁶³ Bağdâd'a girüp gâyet marîz oldu ve tabîb tebdîl-i havâ ile emr eyledi. Pes çıkup Hemedân'a gitdi. Ve anda sıhhat buldı. Ba'dehü beş yüz yigirmi beşde²⁶⁴ vefât eyledi²⁶⁵. On üç yıl sekiz ay saltanat sürdü. Merkûm halîm ve âkil kimesne idi. Ba'dehü oğlu ve **Sultân Dâvud bin Mahmûd** serîr-i saltanata cûlûs eyledi. Ve beş yüz yigirmi altıda²⁶⁶ ammîleri Tuğrul Şâh ve Mes'ûd Şâh südde-i saltanatı anuñ elinden aldılar. **Sultân Tuğrul Şâh**, Sultân Muhammed'ün oğludur. Sultân Sencer mu'âvenetiyle pâdişâh oldu²⁶⁷. Ve yigirmi sekizde²⁶⁸ bir niçe def'a Sultân Mes'ûd ile ceng idüp mukâteleden soñra münhezim oldu²⁶⁹. Ve bilâd-ı Cebel'e istîlâ eyledi.

²⁵⁷ M. 1157/1158.

²⁵⁸ Sultan Sencer 26 Nisan 1157 tarihinde 71 yaşında vefat etmiş ve sağlığında Merv'de inşa ettirdiği türbesinde gömülmüştür (bk. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 71).

²⁵⁹ Sencer 1119 Save savaşından galip çıktıktan sonra yeğeni Mahmud'a, Hemedan, İsfahan, Kirman, Fars, Huzistan, Irak, Azerbaycan, Ermeniyeye, Diyar-ı Bekr, Musul, Cezire, Diyar-ı Mudar, Diyar-ı Rabi'a, Şam ve Anadolu topraklarını bırakmış ve aynı zamanda veliahtı ilân etmişti, bkz. Kayhan, *Irak Selçukluları*, s. 45 ve dip not 28.

²⁶⁰ M. 1120/1121.

²⁶¹ 1119 Save Savaşından sonra Sultan Sencer yeğeni Mesud'a ise Musul, el-Cezire ve Azerbaycan bölgesinin idaresini vermiştir.

²⁶² M. 1123/1124.

²⁶³ M. 1127/1128.

²⁶⁴ M. 1130/1131.

²⁶⁵ Sultan Mahmud 10 Eylül 1131'de vefat etmiştir.

²⁶⁶ M. 1131/1132.

²⁶⁷ 1132-1134 yılları arasında hüküm sürmüştür.

²⁶⁸ Muhtemelen h. 528 (1133/1134) kast ediliyor

²⁶⁹ Sultan Tuğrul 24 Ekim 1134 yılında vefat etmiştir.

Ba'dehü Sultân **Mes'ûd bin Sultân Muhammed** Hemedân'a varup serîr-i saltanata cülûs eyledi²⁷⁰. Ba'dehü Bağdâd üzerine varup halîfe Müsterşid Bi'llah ile ceng itdi. Ve aña gâlib olup Halîfe'[y]i katl itdi ve yirine oğlu Râşid Bi'llah'ı nasb eyledi. Ve beş yüz otuzda²⁷¹ andan dahi dilgîr **[115 b]** olup anı Bağdâd'dan çıkardı. Ve Muktefi Bi'llah'ı halîfe eyledi. Ve otuz ikide²⁷² Râşid Bi'llah için Melik Dâvud bin Mahmûd ve Hûzistân hâkimi Bozaba ve sâ'ir mülûk-i etrâf ittifâk idüp Sultân Mes'ûd ile ceng itdiler. Sultân Mes'ûd askeri gâlib olup anları münhezim eyledi. Ba'dehü asker mâl-ı ganîmete tama' idüp tağıldılar. Ve Bozaba bu hâlden haberdâr olup bir mikdâr asker ile anlar ile hücûm idüp gâlib oldu. Ve ol esnâda Melik Dâvud katl olunup Bozaba Fars vilâyetine istilâ eyledi. Ve beş yüz otuz dörtde²⁷³ Errâniye hâkimi Emîr Çavlı ki Sultân Mes'ûd'un cengine ittifâk itdiler nâ-gâh beş yüz kırk birde²⁷⁴ Emîr Çavlı yigirmi biñ atlu ile gelüp Zencân'da Bozaba ile muntazır oldu. Ve bahâr eyyâmı olmağın kasd eyledi. Ba'dehü şikâra binüp bir sayda ok atdı, andan kolu şişüp fevt oldu²⁷⁵. Pes bu hâlden Bozaba'ya dehşet gelüp Sultân Mes'ûd'un dergâhına gelüp afv taleb eyledi. Ba'dehü kırk ikide²⁷⁶ Bozaba, Sultân Mes'ûd ile ceng idüp Hemedân kurbında esîr olup²⁷⁷ **[116 a]** Sultân Mes'ûd anı katl eyledi. Ve beş yüz kırk yedide²⁷⁸ Irâkeyn pâdişâhı Sultân Mes'ûd fevt olup Hemedân'da defn olındı. Sultân Mes'ûd sa'îdü'l-harekât ve mansûru'r-râyât, kerîm ve afîf ve bahadır, latîf tab' sâhibi pâdişâh idi; dâ'im latîfe-gûy ve inbisât ve inşirâh üzere idi. Âl-i Selçuk'da mezbûra verilen kudret ve sa'âdet kimseye virilmemişti; niçe def'a mülûk ile azîm cengler idüp cümlesinde gâlib olmışdur. Fî'l-hakîka hanedân-ı âl-i Selçuk'un se'âdeti Sultân Mes'ûd ile bile gitdi. Merkûm on altı yıl saltanat sürdi. Ba'dehü karındaşı oğlu **Melikşâh bin Mahmûd**²⁷⁹ vasiyeti ile kendi yirine şâh oldu. Ve ser-askeri Hâs-Beg çok geçmeyüp mezbûr Melikşâh'ı tutup habs eyledi. Ve Hûzistân sâhibi **Sultân Muhammed bin Mahmûd**²⁸⁰ı da'vet idüp serîr-i saltanata müstakar oldu. Ve kasd

²⁷⁰ 1134-1152 yılları arasında hüküm sürmüştür.

²⁷¹ M. 1135/1136.

²⁷² Muhtemelen h. 532 (m. 1135/1136) kast ediliyor.

²⁷³ M. 1139/1140.

²⁷⁴ M. 1146/1147.

²⁷⁵ "Beyt" başlığı ile iki dizelik bir şiir vardır.

²⁷⁶ Muhtemelen h. 542 (m. 1147/1148) kast ediliyor.

²⁷⁷ "Sultân Mes'ûd ile ceng idüp Hemedân kurbında esîr olup" ifadesi tekrarlanmıştır.

²⁷⁸ M. 1152/1153.

²⁷⁹ Saltanatı sadece birkaç ay sürmüştür (1153).

²⁸⁰ Sultan II. Muhammed 1153-1159 yılları arasında hüküm sürmüştür.

itdi ki anı dahi helâk eyleye ve kendüsi pâdişâh ola. Sultân Muhammed bu hâle vâkıf oldı ve geldüğünüñ ikinci günü Has-Beg'i tutup katl eyledi. Ve beş yüz elli birde²⁸¹ Süleymân Şâh bin Sultân Muhammed bin Melikşâh saltanat da'vâsın idüp **[116 b]** Bağdâd'a vardı. Ve halîfe aña taklîd-i melik eyledi. Ba'dehü ammîsi oğlu Muhammed'ün cengine geldi. Ve münhezim olup Bağdâd'a gider iken Mûsul hâkimi elinde esîr oldı. Ve bu senede Sultân Muhammed Bağdâd'ı gelüp muhâsara eyledi. Ve bu esnâda İsfahân emîri Melikşâh bin Muhammed Arslan-şâh bin Ertuğrul-şâh ibn-i Muhammed bin Melikşâh Errân hâkimi ile gelüp Hemedân'a vâsıl oldılar. Pes Sultân Muhammed dönüp Hemedân'a gitdi. Ve niçe müddet sill²⁸²marazından hasta olup yatdı. Ve beş yüz elli üçde²⁸³ Kûm-ı Kâşân'a ve Hûzistân'a istîlâ eyledi. Ve beş yüz elli dördde²⁸⁴ Sultân Muhammed fevt olup askerün ittifâkıyla Mûsul'da mahbûs olan **Sultân Süleymân Şâh**²⁸⁵ ibn Muhammed'i getirüp pâdişâh itdiler. Lakin Sultân Süleymân ehl-i îş ve tarab olup dâ'im masharalar ve nedîmler ile musâhabet idüp kâr-ı saltanattan soñra Atabeg Şerefeddîn Hâdim Azerbaycan hâkimi İldeñiz'e haber gönderüp eyitdi ki belde-i Azerbâycan'dan **Arslan-şâh bin Tuğrul bin Muhammed bin Melikşâh**'ı alup gele. Ve bu saltanatı aña tefvîz eyleye. İldeñiz, Arslan-şâh'ın vâlidesini alup andan Pehlivân ve Kızıl Arslan nâm ogulları olmışdı ve aslında İldeñiz dahi Arslan-şâhı alup hemedâna geldi. Ve anda **[117 a]** anı pâdişâh eylediler²⁸⁶. Ve Sultân Süleymân'ı şerbetle[d]iler. Ve Rey hâkimi İnanç, Süleymân Şâh'ın katl olunduğundan ğam-kîn olup Şîrâz emîri Atabeg Aksunkur'a haber gönderdi ki Şehzâde Mahmud bin Muhammed bin Mahmûd Melikşâh[ı] getirüp Sultân eyleyeler. Fî'l-cümle yigirmi biñ atlu bunlar varup beş yüz elli beşde²⁸⁷ Arslan-şâhla ceng eylediler ve mağlûb olup dönüp gitdiler. Ve beş yüz elli yedide²⁸⁸ Gürcîler dâr-ı İslâm'a gelüp Azerbâycan'dan Duvîn nâm memleket[i] istîlâ itdiler. Pes Arslan-şâh anların kıtâline varup Gürcî'den çok kimesne helâk eylediler. Ve beş yüz altmış dördde²⁸⁹ Rey hâkimi İnanç, Harezmi-şâh'dan yardım alup İl-deñiz'ün

²⁸¹ M. 1156/1157.

²⁸² Verem hastalığı.

²⁸³ M. 1158/1159.

²⁸⁴ M. 1159/1160.

²⁸⁵ 1160-1161 yılları arasında hüküm sürmüştür.

²⁸⁶ Arslanşah 1161-1175/6 yılları arasında hüküm sürmüştür.

²⁸⁷ M. 1160.

²⁸⁸ M. 1161/1162.

²⁸⁹ M. 1168-1169.

muhârebesine geldi. Ve cengde mağlûb olup İldeñiz Rey diyârına mâlik oldu. Ve İnanç ba'zı kılâ'da muhâsara eyledi. Âkibet İnanç sulh için vezîri Kolak Sa'de'd-dîn²⁹⁰i gönderdi. Ol dahi İldeñiz'ün ba'zı mev'adına mağrûr olup İnanç yanına vardukda meclis-i şarâbda İnanç'ın başın kesüp İldeñiz'e gönderdi. Ve İldeñiz dahi kal'a[y]ı aldukda vezîr-i mezbûrı katl eyledi. Ve beş yüz altmış sekizde²⁹¹ İldeñiz fevt olup oğlu Pehlivân Muhammed makâmına kâim oldu. İldeñiz cümle kâr-ı memlekete **[117 b]** gâlib olup elli biñ askere kâdir idi ve cümle tasarruf anuñ idi. Arslan-şâh'ın mücerred hutbede nâmı var idi. Ve oğlu Pehlivân dahi ol minvâl üzere hareket eyledi. Ve beş yüz yetmiş ikide Sultân Arslan-şâh fevt olup Pehlivân Muhammed anuñ makâmına oğlu **Tuğrul-şâh bin Arslan-şâh**²⁹²ı ikâmet eyledi. Tuğrul-şâh sûreti ve sîreti gökçek, latîfû't-tab', şâ'ir kimesne idi. Mezbûr Tuğrul-şâh selâtîn-i Selâcika'nun ğarâyib ittifâkâtındandır; evvelleri Tuğrul âhirleri dahi Tuğrul vâki' olmuştur. Ve beş yüz seksen ikide²⁹³ Pehlivân Muhammed ki bilâd-ı Cebel'e ve Hemedân'a ve Rey'e ve İsfahân'a ve Azerbeycân'a ve Îrâniyye'ye tasarruf ider idi; fevt olup yirine karındaşı Kızıl Arslan kâ'im oldu. Ve anuñ zamânında Tuğrul-şâh, Kızıl Arslan'ın itâ'atından çıkup niçe memlekete istîlâ eyledi. Ve mâbeynlerinde niçe def'a ceng vâki' oldu. Ve sebebi dahi şöyle olmuştur ki Pehlivân Muhammed fevt olup dört oğlını kodı; Mahmûd Ömer, Rey pâdişâhı İnanç kızı hatundan idi. Ve Ebû Bekr ve Özbek ümm-i veled-i câriyeden idi. Ve Kızıl Arslan vâlî oldukda karındaşı oğlu Ebû Bekr'i kendüye takrîb idüp mâ'adasına **[118 a]** iltifât itmedi. Pes Hatun bu hâlden ğayret çeküp babası kulları Emîr Ayaba²⁹⁴ ve Emîr Rûs'a ki anlar Damğan'[a] vardı ve atabeglik[i] hatunun oğlu Mahmûd'a virdi. Ve beş yüz seksen üçde²⁹⁵ Tuğrul-şâh kuvvetlenüp kârî-bülend oldu. Ve beş yüz seksen dörtde²⁹⁶ Kızıl Arslan, Halîfe Nâsır Bi'llah²⁹⁷dan mu'âvenet taleb idüp ol dahi vezîri

²⁹⁰ Arapça metinde "Sa'ade'dîn el-Eşell" olarak geçmektedir (bkz. vr. 141a). "Kolak" ise *TDK Tarama Sözlüğü*'nde "Çolak" sözcüğünün diğeri bir söyleniş şekli olarak "Bir kolu kurumuş" anlamıyla verilmiştir; *Tarama Sözlüğü* IV, TDK, Ankara 1996, s. 2610.

²⁹¹ M. 1172/1173.

²⁹² Son Irak Selçuklu Sultanı olup 1175-1176 da vefat eden Arslanşah'ın oğludur. Babasının ölümünden sonra tahta oturmuş ve 1194 yılında öldürülmüştür.

²⁹³ M. 1186/1187.

²⁹⁴ Üç nüshada da "Ay Ata" olarak yazılmıştır.

²⁹⁵ M. 1187/1188.

²⁹⁶ M. 1188/1189.

²⁹⁷ Tam adı Ebû el-Abbâs "Nâsır Dînillâh" Ahmed bin el-Hasan el-Müstâdhî olup 1180-1225 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Celâle'd-dîn'i azîm asker ile Tuğrul-şâh'ın cengine gönderdi. Ve iki asker muhkem ceng idüp vakt-ı subhdan asra degin iki taraf sabr itdiler. Âkibet Tuğrul-şâh gâlib olup Vezîr Celâle'd-dîn'i esîr eyledi. Ba'dehü ikrâm idüp yine itlâk itdi. Tekrâr Halîfe Tuğrul-şâh'ın cengine Hâsu'l-hâs Emîr Mücâhid'i azîm asker ile gönderdi. Tuğrul-şâh'ın aña mukâvemete mecâli olmayup pes Hâsu'l-hâs Hemedân'a gelüp Kızıl Arslan'ı serîr-i saltanata geçürdi. Ve Kızıl Arslan Hatun'a haber gönderüp aña nikâhlendi. Ve oğlu Mahmûd'ı Atabegi ser-asger eyledi. Ve bu cümle kalkup Azerbâyçân'da Tuğrul-şâh ile ceng itdiler. Ve anı tutup ba'zı kılâ'da habs itdiler. Ve Kızıl Arslan İsfahân'a varup anda nice emîr katl eyledi. Ba'dehü dönüp Hemedân'a gelüp **[118 b]** ol gice mezbûr, firâşı üzerinde maktûl bulundu²⁹⁸. Pes Azerbâyçân ve Nahcivân, Ebû Bekr bin Pehlivân elinde kaldı. Ve Hemedân Mahmûd ve Ömer elinde kaldı. Ve Rey Hatun elinde kaldı. Ve Tuğrul-şâh iki yıl habs oldukdan sonra beş yüz seksen tokuzda²⁹⁹ halâs bulup ba'zı umerâ mu'âvenetiyle Hemedân'ı Mahmûd ve Ömer elinden aldı. Ve anda serîr-i saltanata cûlûs eyledi. Ba'dehü Hatun ile musâlaha idüp anı nikâhlendi. Ve anı mâlıyla kuvvet tutup ba'dehü Hatun'ı şerbetledi. Ve bu cihetden Mahmûd bin Hatun Tuğrul-şâh'a incinüp Hârezm-şâh'a vardı. Ve anı Irâk'a gelmege tahrîk eyledi. Ve beş yüz toksanda³⁰⁰ Hârezm-şâh Tekiş Han Irâk üzerine gelüp Tuğrul-şâh'la ceng eyledi. Ve Tuğrul-şâh bâde germiyyetiyle muhkem kıtâl idüp ba'dehü atıyla yıkılıp Mahmûd bin Hatun irişüp başın kesdi. Ve anı Tekiş Han'a ilettdi. Tekiş dahi ol başı Bağdâd'a gönderdi. Ve Tekiş Han cümle Irâk zemîne mâlik oldu. Cümle âl-i Selçuk'ın müddet-i saltanatları yüz elli yıldan ziyâde idi.

[119 a]

el-Kısmu's-Sânî Mülûk-i Bilâd-ı Kirmân³⁰¹

Bunların evveli **Kavurd bin Çağrı Beg ibn-i Mikâ'il**'dür. Mezbûr dört yüz otuz üçde³⁰² Şîrâz'ı Deylemiyân elinden alup taht- tasarrufına getürdi. Ve dört yüz

²⁹⁸ Arapça bir "beyt" bulunmaktadır.

²⁹⁹ M. 1193.

³⁰⁰ M. 1193/1194.

³⁰¹ 1040 Dandenakan zaferinden sonra feth edilmeye başlanan Kirman bölgesinde Selçuklular 1187 yılına kadar hüküm sürmüştür.

³⁰² M. 1041/1042.

kırk altıda³⁰³ mezbûr saltanat da'vâsın idüp karındaşı oğlu **Sultân Melikşâh** ile ceng eyledi. Ve aña gâlib olup ba'zı kılâ'da habs eyledi. Ve oğullarınun gözlerine mil çeküp bir karañu evde habs eyledi. Ba'dehü Melik Kavurt'ı dem gönderdi. boğmağa âdem gönderdi. Ve Melik Kavurt ol hâli görüp muhkem cez' ü feryâd eyledi. Ve eyitdi ki: "Koñ beni; fakîr ve seyyâh olayın ve ağıza nâm-ı saltanatı almayayın." Ba'dehü cellâd mezbûrın ellerin ve ayakların bağlayup cefâyıla boğdı. Ve bu senede Kavurt'un evlâdı müvekkiller ile ittifâk idüp atlar hâzır eylediler. Ve zîveri aşup Kirmân cânibine gitdiler. Meger cellâd bunlara merhamet idüp mil çekdükde gözlerinin nûrların almamışdı. Ve anların büyükleri Sultânşâh Kirmân kal'asına irişdükde şükrâne Mekke-i Mükerrreme fukarâsına ve ayn-ı Arafât'un ıslâhına ve Beyt-i Şerîf'un kisvesine ve mescid-i Harâm'un ta'mîrine ve Mîzâb-ı Ka'be'nün gümüşden olmasına otuz **[119 b]** biñ Filûri irsâl eyledi. Ve Melikşâh ol zamânda Horasan'da bulunup bu hâli işitdükde nesne dimedi. Belki Sultânşâh'a mukarrer-nâme gönderdi. Ve Sultânşâh adâlet ile babası memleketinde hükûmet idüp dört yüz toksan birde³⁰⁴ vefât³⁰⁵ eyledi. Cümle müddet-i hükûmeti kırk beş yıl oldu³⁰⁶. Ba'dehü karındaşı **Tûrânşâh bin Kavurt**³⁰⁷ sultân oldu. Ol dahi beş yüz dördünci³⁰⁸ senede fevt oldu³⁰⁹. Ve on üç yıl hükûmet eyledi³¹⁰. Ba'dehü anuñ oğlu **Îrânşâh bin Tûrânşâh**³¹¹ temellük eyledi. Ve ol zâlim ve mülhid-mezheb ve habîs i'tikâd olmağın ehl-i Kirman beş yüz tokuzda³¹² anı katl eylediler³¹³. **Arslanşâh bin Kirmanşâh bin Kavurt**³¹⁴,[1] serîr-i saltanata geçürdiler. Arslanşâh, Îrânşâh'dan havf idüp paşmakçılar arasında ihtifâ itmişidi. Nâ-gâh ehl-i Kirmân bi-kudreti'llahi t.a anı bulup pâdişâh itdiler. Ve mezbûr kırk yıl adl u hüsn-i sîret üzere pâdişâhlık

³⁰³ M. 1054/1055.

³⁰⁴ M. 1097/1098.

³⁰⁵ Sultânşâh burada belirtildiği gibi 491 de değil h. 477/m. 1085 de vefat etmiştir.

³⁰⁶ Sultânşâh Safer 467/Eylül-Ekim 1074 den h. 477/m. 1085 yılına kadar Kirman tahtında ikamet etmiştir (bkz. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 96).

³⁰⁷ 1085-1097 yılları arasında hüküm sürmüştür.

³⁰⁸ M. 1110/1111.

³⁰⁹ Turanşâh Zilkade 490/Ekim-Kasım 1097'de vefat etmiştir (bkz. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 97).

³¹⁰ Saltanat süresi yaklaşık 11 yıldır.

³¹¹ 1097-1101 yılları arasında hüküm sürmüştür.

³¹² M. 1115/1116.

³¹³ İrânşâh 1101 yılında öldürülmüştür.

³¹⁴ 22 Muharrem 495-Safer 537/ M. 16 Kasım 1101-Ağustos-Eylül 1142 yılları arasında hüküm sürmüştür.

idüp beş yüz kırk tokuzda³¹⁵ fevt oldı³¹⁶. Ba'dehü **Muhammedşâh bin Arslanşâh**³¹⁷ pâdişâh olup dört yıl hükûmet eyledi. Ve beş yüz elli üçde fevt olup³¹⁸ oğlu **Tuğrulşâh [120 a] ibn-i Muhammedşâh**³¹⁹ pâdişâh oldı. Ve beş yüz altmış beşde³²⁰ fevt oldı. Ve oğulları **Behrâmşâh ve Arslanşâh** arasında ihtilâf³²¹ ve nizâ' olup âkıbet Arslanşâh fevt³²² olup **Behrâmşâh**³²³ pâdişâh oldı. Ve anuñ zamânında kâr-ı saltanat gâyet za'îf oldı. Ba'dehüfevt olup oğlu **Muhammedşâh ibn-i Behrâmşâh**³²⁴ pâdişâh oldı. Ve beş yüz seksen üçde³²⁵ anlardan saltanat munkatı' oldı.

el-Kısmu's-Sâlis Mülûkü's-Şâm ve'l-Haleb³²⁶

Anlaruñ evveli **Tâcü'd-Devle Tutuş bin Alp bin Arslan bin Dâvud**³²⁷. Sultân Melikşâh Şâm hâkimi Atsız bin Artuk'uñ nihâyet mertebe zulmin işidüp dört yüz yetmiş birde³²⁸ o memleketuñ hükûmetin mezbûr Tutuş'a tefvîz eyledi. Ve anda varup Atsız'ı tutup katl eyledi³²⁹. Ve dört yüz yetmiş dört³³⁰de Konya hâkimi olan Süleymân bin Kutalmış Selçukî, Haleb üzerine gelüp Şerefe'd-dîn Müslim bin Kurayş ile ceng idüp gâlib olup Müslim ol cengde maktûl bulundu³³¹. Süleymân Müslim'ün cesedin bir beyâz izâra sarup bir katıra yükledüp anı Haleb muhafızına gönderdi. Ol dahi Melikşâh'a "Hele görelüm." diyü haber gönderüp on yedi gün 'avk eyledi. Âkıbet Melikşâh'uñ âdemleri gelüp kal'a[y]ı zabt **[120 b]** eylediler. Ve dört

³¹⁵ M. 1154/1155.

³¹⁶ Arslanşâh yetmiş yaşını geçtiği için iş göremiyor diyerek oğlu Melik Muhammed tarafından Ağustos-Eylül 1142 yılında tahttan indirilmiş ve kaleye hapsedilmiştir. Üç yıl kadar tutuklu kaldığı bu kalede muhtemelen 1145 de vefat etmiştir (bkz. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 98).

³¹⁷ Safer 537/ Ağustos-Eylül 1142-6 Cemazielevvel 551/27 Haziran 1156 yılları arasında hüküm sürmüştür.

³¹⁸ 1158/1159. Melik Muhammed 1156 yılında vefat etmiştir.

³¹⁹ 1156-1170 yılları arasında hüküm sürmüştür.

³²⁰ M. 1169/1170.

³²¹ Kardeşler arasındaki bu mücadele Kirman Selçukluları'nın Fetret dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Merçil, *Kirman Selçukluları*.

³²² 1177 de ölmüştür.

³²³ 1175 de vefat etmiştir.

³²⁴ Son Kirman Selçuklu Sultanı olan II. Muhammedşâh 1183-1187 yılları arasında hüküm sürmüştür.

³²⁵ M. 1187/1188.

³²⁶ Suriye Selçukluları kast edilmektedir.

³²⁷ 1079-1095 yılları arasında hüküm sürmüştür.

³²⁸ M. 1078/1079.

³²⁹ M. 1079.

³³⁰ M. 1081/1082.

³³¹ Kurzahil savaşı 1085 yılında gerçekleşmiştir.

yüz seksen beşde³³² Tutuş Hums üzerine varup gâlib olup zabt eyledi. Ve dört yüz seksen altıda³³³ Melikşâh fevt olup³³⁴ Tutuş saltanat da'vâsın eyledi. Ba'dehü kalkup Haleb hâkimi Aksunkur ile Nusaybîn'i feth itdi. Ba'dehü Musul'a varup İbrahim bin Kurayş ile ceng eyledi ve aña gâlib olup Mûsul'a istîlâ eyledi. Ba'dehü Diyâr-ı Bekr'i ve Azerbeycân'ı feth eyledi. Ve ol esnâda Berkyaruk pâdişâh olup Aksunkur, Tutuş[u] koyup aña tâbi' oldu. Ve eyitdi: “ Bizüm saña itâ'atımız Melikşâh evlâdından kimesne olmaduğı çün idi. Çünki Berkyaruk vardır aña itâ'at evlâdur.” didi. Pes bu cihetden Tutuş cânibi za'îf olup dönüp Şâm'a geldi. Ve dört yüz seksen yedide³³⁵ Tutuş tekrâr asker cem' idüp Aksunkur üzerine varup ceng eyledi. Ve nâ-gâh aña gâlib olup esîr oldu. Ve Tutuş Aksunkur'a eyitdi: “Eger sen beni esîr itseñ, niylerdüñ?” Ol dahi: “Katl ider idüm.” didi. Tutuş eyitdi: “İmdi seni senüñ sözünle katl idelüm.” diyüp katl eyledi. Ba'dehü Tutuş, Haleb'e ve Ruhâ'ya ve Harrân'a ve Cezîre'ye ve Diyâr-ı Bekr'e ve Azerbeycân'a ve Erbîl'e ve Bilâd-ı Ekrâd'a istîlâ eyledi. Ve Berkyaruk ol hâlde İsfahân'da **[121 a]** hasta bulunup ba'dehü dört yüz seksen sekizde³³⁶ sıhhat bulup Tutuş ile ceng eyledi. Ve Tutuş'un askeri münhezim olup Tutuş ma'rekede sâbit oldu, âhir katl olındı. Tutuş bahadur ve mühibb-i âlî himmet milk-i kahir idi. Lakin ra'ıyyete adl iderler idi. Ve Tutuş'un iki oğlu olup birine Rıdvân ve birine Dukak³³⁷ dirler idi. Dukak babası ile bile cengde idi. Ammâ Rıdvân Hît yanında olup Irâk'a istîlâ etmek üzerine idi. Bu haberi işidicek dönüp cenge geldi. Ba'dehü karındaşı Dukak dahi Rıdvân yanına Haleb'e geldi. Ve Haleb'de babası umerâsından Ebü'l-Kâsım Hârezmî nâm emîr olup bunların yanında konuk gibi olup tasarruf emîr-i mezbûrûn idi. Nâ-gâh bir gece Rıdvân, Ebü'l-Kâsım'ı basup cemî'-i mâlını aldı. Ve Haleb'e mâlik oldu. Ve saltanat nâmın urundu. Andan Rıdvân Ebü'l-Kâsım ile Cenâhü'd-Devle nâm vezîr ile kalkup Ruhâ'ya istîlâ eyledi. Ba'dehü Şâm hâkimi Savtegin Hâdim, setren Dukak'a haber gönderüp Şâm'ı aña teslîm va'de eyledi. Ol dahi şikâr bahânesine binü Şâm'a revâne oldu. Ve karındaşı

³³² M. 1092/1093.

³³³ M. 1093/1094.

³³⁴ Sultan Melikşah 1092 yılında vefat etmiştir.

³³⁵ M. 1094/1095.

³³⁶ M. 1095.

³³⁷ Burada “” imlasıyla hatalı olarak yazılmıştır. Fakat hemen peşinden gelen cümlede “Dukak” olarak doğrusu yazılmıştır.

Rıdvân ardınca âdemler salup irişmediler. Ve Dukak Şâm'a revâne oldu. Vardukda [121 b] Savtegin kal'a[y]ı aña teslîm eyledi. Ba'dehü Tutuş'un ser-askeri Tuğtegin nâm Emîr-i Berkyaruk'ı habsden çıkarup halâs idüp Dukak'a ulaştı. Ve anuñ vâlidesin nikâhlandı. Ba'dehü Dukak ile ittifâk idüp Savtegin[i] katl itdiler. Ve dört yüz toksan dördte³³⁸ Rıdvân, Dukak üzerine varup nesne başarmadı ve dönüp Haleb'e geldi. Ba'dehü Melik Yağıbasan ve Rıdvân'un vezîri Ebü'l-Kâsım Hârezmî, Rıdvân'a incinüp Dukak yanına vardılar ve anı Haleb üzerine tahrîk itdiler. Pes iki asker Kınnesrîn üzerinde ceng itdiler. Rıdvân gâlib olup musâlaha itdiler ki; Şâm'da mukaddemâ hutbede Rıdvân yâd olup soñra Dukak yâd olına. Ba'dehü Frenk tâ'ifesi Şâm etrâfına istîlâ idüp çok hasârat itdiler. Ve ehl-i İslâm anlara mukâvemetecâlleri olmadı. Ve dört yüz toksan yedide³³⁹ Melik Dukak fevt olup Atabegi Tuğtegin anuñ bir yaşında olan oğluna saltanat nâmını virdi. Ba'dehü azl idüp **Bektaş bin Tutuş**'ı serîr-i saltanata geçürdi. Ba'dehü anı dahi azl idüp kendüsi memlekete istîlâ eyledi. Ve beş yüz yedide³⁴⁰ Haleb pâdişâhı Sultân [122 a] Rıdvân fevt olup anuñ yirine oğlu **Şâhu'd-Devle Alparslan** temellük eyledi. Ce ol dahi beş yüz sekizin³⁴¹de hüddâmı elinde katl olunup on altı yaş ömr sürdü. Ba'dehü Atabeg Lûlû Hâdim anuñ karındaşı **Sultânşâh bin Rıdvân**'[ı] pâdişâh itdi. Ba'dehü ziyâde ol etrâfa Frenk gâlib olmağın ehl-i Haleb havf itdiler ve kal'a-i Mardin hâkimi Ğâzî'ye teslîm itdiler. Ve beş yüz yigirmi ikide³⁴² Şâm hâkimi Tuğtegin fevt oldu. Mezbûr ehl-i adl ve ehl-i hayr ve âkil ve ehl-i rey kimesne olup dâ'imâ Frenk tâ'ifesiyle cihâd ve ğazâ ider idi. Ba'dehü oğlu **Tâcü'l-Mülk Nûrî bin Tuğtegin** temellük eyledi. Ve ol Şâm'da Bâtıniyye tâ'ifesinden çok kimesne katl eyledi. Ve beş yüz yigirmi beşde³⁴³ Tâcü'l-Mülk Nûrî üzerine birkaç Bâtınî zuhûr ve hücûm idüp bir niçe yerde mecrûh itdiler, âkıbet andan vefât eyledi. Dört yıl beş ay emâret eyledi. Ba'dehü oğlu **Şemsü'l-Mülk İsmâ'il** temellük eyledi. Ve mezbûr dâ'imâ Frenk ile cenk idüp anlardan çok kimesne helâk idüp ellerinden birkaç hisâr almışidi. Ve beş yüz yigirmi tokuzda³⁴⁴ mezbûr Şemsü'l-Mülûk İsmâ'il [122 b] bir niçe âdem elinde katl olındı;

³³⁸ M. 1100/1101.

³³⁹ M. 1103/1104.

³⁴⁰ M. 1113/1114.

³⁴¹ M. 1114/1115.

³⁴² M. 1128.

³⁴³ M. 1130/1131.

³⁴⁴ M. 1134/1135.

şol sebebden ki halk anuñ cevrenden ve kahrından vâlidesine şikâyet etmişler idi. Ol dahi oğlunuñ katline izn vermişidi. Ba'dehü anuñ karındaşı **Şehâbe'd-dîn Mahmûd bin Nûrî** temellük eyledi. Ve beş yüz otuz üçde³⁴⁵ Şehâbe'd-dîn Mahmûd karındaşı izniyle hüddâmı elinde katl olındı. Ba'dehü karındaşı Ba'albek hâkimi **Cemâle'd-dîn Muhammed bin Nûrî** serîr-i saltanata geçdi. Ve beş yüz otuz dörtde³⁴⁶ Cemâle'd-dîn Muhammed fevt olup oğlu **Mucîre'd-dîn Abak bin Muhammed** temellük eyledi. Ve beş yüz kırk üçde³⁴⁷ Alaman kâfiri azîm asker ile gelüp Şâm'da olan Frenk ile ittifâk itdi ve bilâd-ı Şâm üzerine yürüyüp Gök-meydân nâm mevzi'de kondılar ve Dımaşk kal'asın hisâr itdiler. Pes Mucîre'd-dîn Mûsul sâhibi Seyfe'd-dîn Gâzî'ye âdem salup mu'âvenet ricâ eyledi. Ol dahi karındaşı Nûre'd-dîn-i Şehîd'i bile alup kalkup Hums'ı kâfir elinden aldı. Pes küffâra bu cihetden za'af geldi ve Dımaşk üzerinden kalkdılar. Ve Mucîre'd-dîn Abak dahi Şâm askeriyle küffârıñ

ardından irişüp ekserin helâk eylediler ve başları olan katl itdiler. [123 a] Ol la'în mukaddemâ gelen küffâra dimişdi ki: “Ben Mesîh'i gördüm, düşümde. Bana eyitdi: Siz Şâm'ı alursız ve ehl-i İslâm'a gâlib olursız.” diyü bir menâm-ı ihtirâ' itmişdi, la'nehü'llahü t.a.. Ba'dehü Mu'îne'd-dîn Atabeg fevt olup vezîr Müeyyede'd-Devle karındaşı Zeyne'd-dîn ile vezâret içün niçe def'a ceng itmekle kâr-ı memleket muhtel olup Frenk istîlâsından hûd gâyetle za'îf olmuşdı. Pes beş yüz kırk tokuzda³⁴⁸ Nûre'd-dîn-i Şehîd ehl-i Şâm ittifâkıyla gelüp Dimâşk'ı on gün hisâr eyledi. Ve onıncı gün bâb-ı şarkîden girüp Dımaşk'a istîlâ eyledi. Ve Mucîre'd-dîn kal'aya tahassun eyledi. Âhir amân ile ve aña Hums virilmek şartıyla inüp kal'a[y]ı Nûre'd-dîn-i Şehîd'e viridi. Ve Nûre'd-dîn aña Hums'ı virmegi münâsib görmeyüp Bâlis'i aña teklîf itdi. Ol dahi râzı olmayup Irâk'a gitdi ve Bağdâd'[d]a Nizâmiyye kurbında bir ev yapup ölince anda karar itdi. [Tarihü ibn Kesîr ve Târîhü İbn Esîr ve Târîhü Sahibi Hamâ.³⁴⁹]

³⁴⁵ M. 1138/1139.

³⁴⁶ M. 1139/1140.

³⁴⁷ M. 1148/1149.

³⁴⁸ M. 1154/1155.

³⁴⁹ Çalışmamıza esas aldığımız Türkçe nüshalar, Arapça nüshalarda var olan kaynakları vermemektedirler; köşeli parantez içerisinde verdiğimiz eser adları Nuruosmaniye ktp. 3102, 147 a'da yer almaktadır.

5.1.1.4. *Tercüme-i Lârî Efendi*³⁵⁰

Hoca Saadeddîn Efendi (öl. 1599)

“[280 a]

Tâ‘ife-i Pencüm; Selçukiyye. Ve anlar üç firkadur.

Fırka-i Ülä: Tamâm-ı İrân saltanatına³⁵¹ ihtisâs bulmuşlardır. Adedleri on dört ve müddet-i mülkleri yüz altmış bir yıldur.

Fırka-i Düvüm: Rûm saltanatına³⁵² mersûm olmuşlardır. Adedleri on beş ve müddetleri iki yüz yigirmi sâldur.

Fırka-i Süyûm: Kirmân hükûmetine³⁵³ muhtass olmuşlardır. Adedleri on bir, müddetleri elli sâldur.

Selçuk bin Yukak: Tokşurmen bin Kerekücü Hâce neslindendür ki Sâ mânîyân zikrinde mezkûr olan Tuğrul Pâdişâh’uñ hargâh-tirâşı idi. Yukak mezîd istihkâk ile mevsûf olup fehm ü idrâk ve tevakkud-tab’ u terâk sâhibi olmağın müsteşâr-ı melik-i Etrâk olmuş idi. Çûn nihâl-i kâmet-i Selçuk çimen-i terbiyet ü eşfâk-ı Yukak’da neşv ü nemâ bulup semerâtı hüsn-i ahlâk ile **[280 b]** bârver oldu. Melik, anı sipehsâlâr idüp buyurdu ki tamâm haşem ü havâşı ana sü-başı³⁵⁴ diyeler. Çûn havâtırda ve kulûb-i asâkirde kabûl ve temekkünü zâhir oldu, şu‘le-i hased-i mülk cesed-i Melik’e düşdi. Selçuk luhûk-ı Melik’den hazer idüp “Fesîhvâ fî’l-arz” emrine imtisâli farz bilüp ehl-i vifâkdan bir vechle ittifâk idüp Dârü’l-harb’den Dârü’l-islâm’a müntakil oldu.

Ve nevâhî-i Cend’de ikâmet idüp Melik zü’l-celâl ve’l-ikrâm mevhibeti ile şeref-i İslâm-zîverî ile müzeyyen olup küffâr-ı Türk rûsûmını terk ve kalbinde dîn-i mübîn esâsını muhkem itdi. Ve tedrîcle ref‘-i râyât-ı ihtisâm idüp küffâr-ı Türk ile

³⁵⁰ Çalışmamızı Süleymaniye ktp., Aşir Efendi, 245 demirbaşta kayıtlı nüshayı yine aynı kütüphanenin Yeni Camii bölümünde 836 numarada bulunan nüshayla karşılaştırarak yaptık. Lârî için yukarıda 4.5. *Mirâtü’l-Edvâr* bölümünde (s.15) bilgi vermeye çalıştık. Hoca Saadeddin ile ilgili Şerafettin Turan, “Hoca Sâdeddin Efendi”, *DİA*, XVIII, 196-198 bakılmalıdır.

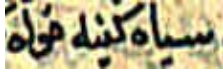
³⁵¹ Büyük Selçuklular olarak biliniyor.

³⁵² Türkiye Selçukluları olarak biliniyor.

³⁵³ Kirman Selçukluları olarak biliniyor.

³⁵⁴ “Sü-başı” kelimesi her iki nüshada da “be” harfi olmaksızın yazılmıştır.

muhârebe ve gazâ-yı edâmet eyledi. Ve ol hinde melikleri müslimînden harâc alur idi. Selçuk cem'-i mâl-ı harâc için gelen ummâlını ihrâc ve Hârûn bin İlek³⁵⁵ Hân'ın dest-i tasarrufını ve amân-ı bilâd-ı Âl-i Sâmân³⁵⁶'a dırâz itmişidi, kütâh eyledi. Selçuk'un Arslan ve Mikâ'il ve Mûsâ nâm üç oğlu vardı. Ve yüz yıl bu sarây-ı fânî-i zulmânîde şem'-i zindegânîsi ekâsî ve devânî ve e'âlî ve edânî üzere fûrûğ-ı behcet ve şâdmânı ezânî itdi. Sarsar-ı ecel birle intifâ ve intifâ bulıcak ibrâm itdüğü makâmda medfûn oldu. Ve Mikâ'il nâm oğlu ba'zı küffâr-ı Türk ile gazâda izz-i şehâdete fâiz oldu. Andan üç ferzend-i nâmdâr bu dâr-ı bî-medârda yâd-gâr kaldı. Beygû [Yabgu] ve Tuğrul Muhammed ve Çağrı Dâvud bu üç sâyir aşâyirlerinin mukaddem ve muktedâsı ve haşem ve ulularının matla' ve pişvâsı idiler. Bir müddetden soñra Buhara kurbında menzil tutdılar. Âhir münâzi'ât-ı emîr-i Buhara ucından ol evânda han-ı Türkistân olan Buğra Han'ın keff-i himâyet ve ihsânına ilticâ ve ba'zı bilâdında sâkin olmağa müsâ'idesin ricâ itdiler. Mes'ûlleri müzeyyen-i kabûl olup i'ânet ve imdâdı egerçi evlâd-ı Selçuk'un sermâye-i izdiyâd-ı merâk-ı i'tikâd oldu. Ammâ ri'âyeten li'l-hazem ve'l-ihyât Tuğrul ve Dâvud meclis-i Han'a ma'îyyetiyle vürûd itmeyüp encümen-i hâssını derece-i kırânları ağırlar idi. Âhir kâr-ı Han-ı mezbûr Tuğrul'ı giriftâr itdi, Dâvud leşker çeküp Han dahi ser-râh-ı Dâvud'a

sipâh-ı künye kûl gönderdi. Mütehevvirân-ı Selçukî darb-ı tîğ-i âb-dâr âteş-bârla düşmen-i hâkisârı karîn-i inkisâr idüp vâdî-i firâr ve bavâdî-i idbara sürdiler. Ve anların inhizâmı Tuğrul'un [YC: ..bendden] sebep-i necâtı oldu. Pes girü arâm-gâh-ı pîşleri olan nevâhî-i Buhara'ya mürâca'at idüp ikâmet eylediler. Çün çerâğ-ı devlet-i Âl-i Sâmân söyünüp raht u bahtları göyünüp Buhara, Buğra Han tasarrufuna girdi. Pâye-i rıf'at-ı Arslan bin Selçuk³⁵⁷ ki amm-i Tuğrul ve Dâvud'dur, hem-serr-i ayyûk oldu. Ve Alî Tegin³⁵⁸ ki ibtâl-i besâlet-i âyînden idi, İlek Han³⁵⁹ birâderi Arslan Han bendinden kaçup Buhara'ya tasallut pençesin bâz ve istîlâ destin dırâz itdi. Ve Arslan bin Selçuk ile izhâr-ı vifâk ve akd-ı ahd-ı mîsâk eyledi. İlek Han

³⁵⁵ "İlek" eski Türkçe hükümdar anlamına gelen "İlig" unvanının yanlış okunuş şekli olup ilmi eserlerde Karahanlılar için kullanılmıştır (bkz. R. Genç, "Karahanlılar Tarihi", *Türkler*, IV, 445-446).

³⁵⁶ Sâmânîler (874-1005) Mâverâünnehir ve Horasanda hüküm sürmüştür (bkz. A. Usta, *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni (Sâmânîler Devleti 874-1005)*, İstanbul 2007).

³⁵⁷ Arslan Yabgu.

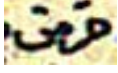
³⁵⁸ Karahanlı Hanedanındandır.

³⁵⁹ Karahanlılar'dan Arslan İlig Mansur b. Ali olmalıdır.

dahi mezîd-i kuvvet ve isti'dâd ile ve ecnâd-ı kesîrî'l-a'dâd ile üzerlerine yürüdi. Anlar dahi yek-cihetân nîk-endîş ve [281 a] muvâffakât-ı celâdet-kîş ile akdâm-ı ikdâmı der-pîş idüp tîr u bârân ile bed-tebârları perîşân itdiler³⁶⁰. Ve dîn-i seniyyelerin nûk-i peykana nişâne itmekle arsa-i sitîzden rûgerdân itdiler. Arslan-ı Selçukî ile Alî Tegin Buhara'da kaldılar, ana dek ki Mahmûd Sebüktegin³⁶¹ kînlerini nekîn kalbine resm itdi. Ve Ceyhun'dan ubûr idüp Arslan'ı habs itdi. Nitekim sâbıkâ icmâlîsi îrâd olunmuşdur.

Ammâ Evlâd-ı Mikâ'il

Zevâl-i ikbâl-i Sebüktegin'den soñra Alî Tegin kuvvet bulup Tuğrul ve

Dâvud etbâ'ınıñ vücûdların sâ'ika-ı şimşîr ile ifnâ idüp anlardan cem'-i kesîri esîr itdi. Anlar dahi hizmet kahrından hirâsân olup Mâverâünnehr'i terk idüp azm-i Horasan oldılar. Ceyhun'dan ubûr itdüklerinden soñra Hârûn bin Altuntaş³⁶² ki ol hinde Hârezm şâhı idi, nâme-i âtîfet-âmiz gönderüp anları da'vet eyledi. Hârezm nâhîsine gelicek tığ-ı intikâm çeküp anlardan cem'-i kesîri hâk-i helâke düşürdi. Ve zen u beççelerin esîr itdi. Anlar dahi Hârezm'den biyabân-ı Nişabûr'a gelüp kasd-ı Merv itdiler. Ve kimseye azâr ve ta'addî itmeyüp tahrîb-i bilâd içün itâle-i yed-i fesâd itmediler. Evlâdları esîrlik vartasında kalmışlardı. Ve saltanat-ı Horasan Mes'ûd bin Mahmûd³⁶³'a müteallik idi. Ana resul ve resâ'il gönderüp ve sâ'il zarâ'atla taleb-i amân itdiler. Mes'ûd müsâ'ade itmeyüp resûllerin bend itdi. Ve ümerâ-yı azâm ile Mes'ûdîler iğtinâm itdiler. Leşker-i mübrâm-ı intikâm gönderüp Selçukiyye sülûk-i meslek-i inhizâm itdiler. Ve emvâllerin bi't-tamâm Mes'ûdîler iğtinâm itdiler. İktisâm-ı emvâlde münâzi'a u cidâl harb u kîtâle müncer oldu. Ol esnâda Dâvud münhezim olan leşkeri cem' idüp eyitdi ki: “Şimdi anlar makâm-ı itmînanda ibrâm idüp mâl-ı harâm u hıtâm-ı bî-fercâm taksîmine ihtimâmdadurlar.

³⁶⁰ Karahanlı hanedanlığı içindeki çatışmalar nedeniyle Arslan İlig Mansur b. Ali'nin elinde esir bulunan Ali Tegin kurtulmayı başarıp Arslan Yabgu'nun desteği ile 1020-1021'de Buhara'yı zapt etmiştir (bkz. Reşat Genç, “Karahanlılar Tarihi”, *Türkler*, IV, 450).

³⁶¹ Gazneli Mahmud (998-1030).

³⁶² Her iki nüshada da “Altunbaş” şeklinde yazılmıştır.

³⁶³ Gazneli Sultan Mesud (1030-1041).

Bizüm rücû'umuz ve mükerreren cenge ikdâm ve şüru'umuz hâtırlarına hutûr itmez. Eger ol tarafa sarf-ı inân itsek şâyed ki mâh-ı murâd ufk-ı emelden ayân ola ve bu azîmet ile emr-i hezîmet in'ikâs bula". Pes ale'l-fevr ol savbe revân olup bir hâlinde irişdiler ki tama'-ı mâl ile ol cem'-i bî-me'âl-i harb u kîtâle iştiğâl itmişleridi. Bunlar dahi zahm-ı peykân-ı cân-sitân ile abdân-ı gürûh-ı nâdânı rahnedâr ve cem'iyetlerin târumâr idüp emvâl-i tâlife ve esbâb-ı sâlifelerin istirdâd itdüklerinden ğayri leşker-i hasm esbâbın dahi iğtinâm itdiler. Ve ol hezîmet râhına azîmet iden leşker şikeste ve demhaste ve dembeste Nişâbûr'a varup Mes'ûd mülâzimetine vürûd idicek Mes'ûd kabûl-i itâ'atlarından imtinâ'a nâdim olup cümre-i cür'et ve hasâretleri mütevakkıd ve leşker-i Sultân'la muhârebeye azîmetleri müteekkid olduğun bildi. Bâ-vücûd ki burûdet-i cebîn ile efsürde olmuşidi. Ve cevfi havfle tolmışidi. Tehdîdâta makrûn ve tahvîfât-endâz ile meşhûn bir mektûb gönderdi. Tuğrul dahi mukâbeledde "Allahümme mâlikü'l-mülk" kerîmesin yazmağla iktifâ **[281 b]** eyledi. Mes'ûd nazarına vürûd idicek mevâ'id-i cemîleye muhtevî bir mektûb yazup hil'[at]-ı fâhire ile gönderüp emr itdi ki göçüp Ceyhun nevahîsine varalar ve neşr-i şerden ellerin çeküp makâm-ı vifâkda sâbit kadem olalar. Ve Tuğrul ve Dâvud ve Yabgu³⁶⁴ Beg her birine sûr-ı ğâlât ve vilâyât ta'yîn idüp anlara dihkân ünvânı³⁶⁵ ile hitâb ve ol makûle elkâb ile iblâğ-ı kitâb eyledi. Anlar dahi rûsul ve hil'atı istihfâf idüp ahir böyle didiler ki: "Eger Sultân'a i'timâd idebilsek, itâ'at eyler idük". Pes, Sultân, Arslan'ı habsden çıkarup³⁶⁶ mürâsile emrin ana tefvîz eyledi. Ve birâderlerin³⁶⁷ mu'tâdâtdan sarf ile me'mûr eyledi. Resûl vusûl bulıcak cesâret elin nehb ü ğârete uzatdılar. Sultân dahi Arslan'ı girü mukayyed ve mahbûs idüp leşker-i bî-şumâr ile ümerâ-yı nâmdâr birin anları def'ine gönderdi. Ammâ hezîmet-i kabîhe ile rücû' itdiler. Tuğrul dahi Nişâbûr'a girüp nâmına hutbe okıdılar. Ve andan Sultân-ı a'zam ile ta'bîr eylediler. Mes'ûd cünûd-ı nâ-ma'dûd cem' idüp kabûl-ı şükûh-mend-i kûh mânend ile kasd-ı ceng-i Selçukiyân eyledi. Rûy-ı ikbâline dubûr-ı idbâr-ı hûbûb idüp münhezim ve mağlûb oldu. Selçukiyye Horasan'da şukûk-ı şikâk ve fesâddan

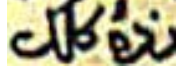
³⁶⁴ "Beygu" okunacak şekilde yazılmıştır.

³⁶⁵ Selçuklular 1035 yılında Nesâ'da Gaznelileri ağır yenilgiye uğrattınca Sultan Mesud, Ferâve'yi Musa Yabgu'ya, Çağrı Bey'e Dihistan'ı, Tuğrul Bey'e Nesâ'yı verdiği gibi "Dihkân/Köy hâkimi" unvanını vermiştir (bkz. Merçil, *Müslüman- Türk Devletleri Tarihi*, s. 46).

³⁶⁶ Arslan'dan kasıt muhtemelen Arslan Yabgu'dur. Fakat bahsedilen olaylardan daha önce Gazneli Mahmud tarafından tutuklanmış (1025) ve 1035 de meydana geldiğini bildiğimiz bu hadiseden en az iki sene önce hapsedildiği (takriben 7 yıl) Kalincar kalesinde vefat etmiştir (1032).

³⁶⁷ Yenicami nüshasında "birâderzâdelerin" şeklinde yazılmıştır.

itmedük nesne komadılar. Ve kitâb-ı şifâk ve merhametden bir harf okumadılar.

Mes'ûd'un me'âl-i hâli beyân olmuştur. Tuğrul sene sitte ve işrîn ve erba'a-mi'ede³⁶⁸ taht-ı saltanata cülus itdi³⁶⁹. Çağrı Beg'e Merv'i virdi. Ve Gazne'yi Hind hudûdına dek Yabgu³⁷⁰ Mûsâ'ya ve Tabes ve Kirmân'ı Kavurd bin Çağrı Beg'e erzânî itdi. Ve mukarrer itdiler ki her ne vilâyet ki feth ideler, Tuğrul'a mahsûs ola. Kendüsi Rey şehrini dârü'l-mülk itdi. Ve Fars ve Irâk ve Azerbâyçân ve Hûzistân ve Kürdistân'ı aldı. Ve Dârü'l-hilâfe'den Rükne'd-dîn "Yemînü emîrû'l-mü'minîn" ile mülakkab oldu. Hanefî mezheb ve âbid meşreb idi. Düşenbe ve Pençşenbe orucın terk itmezidi. Kerem ve hilmi ziyâde ve afv-ı cerâyimde fevka'l-âde idi. Ba'zı havâssı Kâlineâr bin Büveyh ile nihânî mükâtebe idüp, mükâtebe mekâtib-i mektûbeleri huzûruna geldi. Hiç birine izhâr itmedi. Ve Kadî'l-kudât Mâverdi³⁷¹ eydür ki: "Tuğrul'un uyûbı ve kabâyih-i sîreti ve zünûbı beyânına müştamil bir mektûb göndermişidim. Hizmetkârımuñ elinden düşüp biri bulup huzûruna götürmüş, hergiz ol bâbdan nesne iş'âr ve renciş sûretin izhâr itmedi. Ve evvelden berü itdüğü ikrâm ve ihtirâma tefâvuk virmedi. Libâs-ı sefide mâyıl ve hüccetü'l-islâm şerefine nâ'îl idi. Muhâfazât-ı salavâtta ihtimâm-ı tamâm üzere idi. Ve melik-i Rûm'dan izn alup Kostantiniyye'de bir câmi' yapdurup Cum'a kâ'im oldu. Ve Kâ'im Bi-Emrillâh nâmına hutbe okundu. Ammâ zalûm ve haşûm idi. Ve kasâvet kalbi varidi. Leşkeri nehb ve emvâl iderler idi. Ol men' ve redde ve ebvâb-ı mezâlimesinde müsâri'at itmezidi. Vezîri olan Ebü'l-Kâsım Alî bin [282 a] Abdullah el-Cüveynî idi. Soñra re'isü'r-rü'esâ Ebü Abdullah Hasan bin Alî bin Mikâ'il Besâsîrî oldu. Anı mahbûs itdi. Ahir teşhîr eyledi. Ve mesele idüp salb itdi. Ve andan soñra Nizâmü'l-Mülk Ebü Muhammed bin Hüseyin bin Muhammed Dihistânî oldu. Ol evvel "Nizâmü'l-Mülk" ile evvel mülakkab olandur. Andan soñra Ebü Nasr bin Muhammed bin Kündürî Deyâlîme oldu. Ve ol Şî'a-i İsmâ'iliyye'den idi. Tuğrul'dan mütebeddi'alığına ruhsat alup la'nde Eş'arî-i etbâ'ını idhâl eyledi. Ebü Osmân Sâbûnî ki ekâbir-i muhaddisîn

³⁶⁸ M. 1034-1035.

³⁶⁹ Bilindiği üzere Tuğrul Bey'in cülusu ve aile içindeki aşağıdaki taksimat 426/1034-35 yılında değil 431-32/1040 Dendânanan zaferinden sonra olmuştur.

³⁷⁰ "Peygû" okunacak şekilde yazılmıştır.

³⁷¹ Abbâsî Halifesi Kaim Bi-Emrillâh tarafından devrin meşhur hukukçusu ve halifelik baş kadısı Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed Mâverdi (974-1058) 1043-1044 de Tuğrul Bey'e elçi olarak gönderilmiştir.

idi, Nişâbûr hitâbetinden azl itdi. Ve e'imme-i Şâfi'yye'ye ihânetler itdi. Ve telbîs ile üstâd Ebü'l-Kâsim Kuşeyrî ve İmâmü'l-Haremeyn hazretlerini ahze emr itdi. İmâmü'l-Haremeyn kaçup Kirmân yolundan mücerred erdi. Ve üstâdın habs itdiler. E'imme-i Şâfi'yye sa'y-i bisyâr ile habsden çıkardılar.

Tuğrul yedi sene Dârü'l-hilâfe'de mutasarrıf-ı zimâm-ı ahkâm idi. Yetmiş sene ömr sürdi. Vakt-i vefâtında Kündürî gâyb idi, hâzır olunca defn itdiler. Kündürî andan nakl itmişdür ki dimiş: "Hâbda gördüm ki beni asumâna çekdiler, ol denlü ziyâ ve nûrını ihâta itdi ki sâyir umûr nazarumda mestûr oldı. Ve hiç nesne manzûr olmazı. Ammâ revâiyih-i tayyibe ile meşâmmum muattar olurdu. Bana nidâ itdiler ki kurb-i Hakk devletin bulmuş, sen vakt-i mübâhât ve zamân-ı arz-ı hacâtur. Mes'elet dehânın aç ve dua ve talep derlerin saç. Ben dahi taleb-i imtidâd-ı bekâ ve müddet-i hayât tûlın istid'â itdüm. Didiler ki: "Yetmiş sene". Eyitdüm ki: "Yetmez". Ve "Yetmiş" didiler. Ben dahi girü "Yetmez" didüm. Bu vechle tekrîr olundukça i'âdeden gayri nesne ifâde itmedi. Rey'de vefât eyledi. Marazı ârif idi. Ve anuñ ahdında olan fukehâ-yı Hanefiyye e'âzımından biri **Şemsü'l-e'imme el-Hulvânî**'dür ki Abdü'l-azîz bin Ahmed bin Nasr bin Sâlih'dür. Buhârâ'da asrınıñ imâmı idi. Nisbetinde Hulvânî zamm-ı hâ' ile ve nunla müsta'meldür. Ve bu vechi ibn Mâkûlâ; *Ekmel*'de irâd itmişdür, sene sitte ve hamsîn ve erba'a-mi'e³⁷²de Kış'de vefât itmişdür ve Buhârâ'da medfûndur.

Tuğrul'dan soñra Süleymân bin Çağrı Beg ki veliyy-i ahdı ve re'isi idi, pâdişâh oldı. Ba'zı ümerâ izhâr-ı muhâlefet itdiler ve Alparslan nâmına hutbe okudular. Tebâşîr-i sabâh izz u câhı te'yîd-i ilâhî matla'ından tâli' olup serîr-i pâdişâhiye cülûs-ı mekremet-i me'nûs ile mübâhî oldı ve devlet anda karâr tutdı.

Kutalmış³⁷³ **ibn İsrâ'il** ki cedd-i mülûk-i Rûm'dur, saltanat da'vâsına kıyâm itdi. Alparslan ana evvel nâme gönderüp ol dâ'iyyeden men' itdi. Ammâ ol tevfiğ kabûl itmeyüp imzâ-yı re'y-i fâsidden udûl itmedi. Ve mukaddeme-i esbâb-ı nikbet ve idbâr olan kârdan fâriğ göstermedi, Rey nâ-hemvârı ana müncer oldı ki Rey cevânibini talan eyledi. Alparslan def'i tedârikinde olıcak Nizâmü'l-Mülk'e eyitdi ki

³⁷² M. 1063.

³⁷³ "Kutalmış" kelimesine benzetilerek yazılmıştır; asıl nüshada "Tektemiş"; Yenicami nüshasında ise "Kalatmış" olarak okunabilmektedir.

“Anı def” için bir leşker-i zafer-peyker tertîb itmişüm ki tîrleri hatâ itmez ve mağlûb olmazlar. Ulemâ ve zühhâd hırâsândur ki cümlesin cevâzib-i ihsân ile sana a’vân itmişüm. Pes gürûh-ı şükûh ile üzerine [282 b] müteveccih oldu. Kutalmış ilm-i nücûmda mâhir idi, nuhus-ı tâlî’ine makrûn bulmağın zemîn-i şûra su saldı ki cengde te’hîre bâ’is ola. Sultân Alparslan bir yoldan dahi ceng-i azîm oldu³⁷⁴.

Muhâliflerin yâ re’y-i karârları kalmayup berây-ı firâra karâr verdiler. Kutalmış’ı küşteler meyânında buldılar. Eser-i zahmı yogıdı; dirler ki korkudan ölmüşidi. Sultân anuñiçün ğazâ tutub ağladı dirler ki Kutalmış’uñ evlâdı dahi kesb-i nücûm iderleridi. Ve ba’zılar Selçukîyye-i Rûm’a şübhe-i sû-i akîde nisbet iderler.

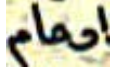
Dirler ki Alparslan tavîl ve arîz mehâsini varidi ve bir dırâz tâkıyyesi varidi ki takiyyesi depesinden lihyesi nihâyetine deg iki zirâ’ karîb oluridi. Serîr-i saltanata cülûs vaktinde zu’efâ ve safâlîke ve mülûk-i memâlîke in’âmât-ı vâfire ve ihsânât-ı mütekâsire eyledi. Dârü’l-hilâfe’den Sultân Adu’d-dîn Ebû Şücâ’ Burhânü Emîrû’l-mü’mînîn ile mülakkab oldu. Kündürî³⁷⁵ ki vezîr-i Tuğrul idi, katl itdi³⁷⁶. Ve vezâreti Nizâmü’l-Mülk Ebû Alî Hasan bin İshak Tûsî’ye viridi. Nizâmü’l-Mülk Kündürî’ye sebep-i helâk-i mülk oldu. Alparslan katline tahrîs itmişdür. Kündürî kâtiline didi ki: “Padişâha arz idesin ki dünyâ ve ahiret devletin sizlere hizmetinden buldum. Ammin Tuğrul dünyâ hükûmetin bana erzânî kıldı ve senüñ hükminle dünyâda şehâdet se’âdetine irdüm. Vezîre diyesin ki katl-i vezîr resmini sen peydâ eyledün çok zamân geçmedin bu hâlet sende ve ıkâbunda manzûr ve nazar-ı ibret bünyân ola, rûzgâr ola. Alparslan kenâr-ı Ceyhun’dan Dicle’ye ve Bahr-ı Abâdât’dan Muhît sâhiline varınca teshîr idüp asâr-ı fer-i şükûhı deşt ü kûhı tutdı. Fârs’a varduğında hâkim-i Fârs hedâyâ-yı vâfire getürdi. Cümleden biri firûzeden bir kadeh-i ferruh-mezâyid_idi ki Cemşîd nâmı nakş olunmuşidi, Fazlûye’yi hükûmet-i Fârs ile ser-ifrâz idüp Horasan suyına revân oldu. Fazlûye bir hısn-ı hasîne tahassun idüp ol mekânun metânetine ittikâ ve istinâd idüp itâ’at-ı Sultân’dan hurûc itdi. *Vesâyâ-yı Nizâmü’l-Mülk*’de

³⁷⁴ Farsça bir beyit bulunmaktadır.

³⁷⁵ Her iki nüshada da Kündürî okunmayacak şekilde, yazılmıştır.

³⁷⁶ Öldürüldüğü belirtilen vezir Amîd el-Mülk’tür. Zira Sultan Alparslan hâkimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra Tuğrul Bey devrinde başarılı hizmetlerde bulunan Amîd el-Mülk’ü görevinden azlederek Merv er-Rûd şehrine sürgün edip önce mallarına el koyup daha sonra da öldürtmüştür (29 Kasım 1064). Amîd el-Mülk’ün yerine onun görevden uzaklaştırılmasında önemli rol oynayan Nizâmü’l-Mülk’ün, Selçuklu Devleti veziri olduğu bilinmektedir (bkz. E. Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti -Siyasi Tarih-*, İstanbul 2005, s. 43).

mezkûrdur ki ol kal'a fethine me'mûr oldum. Ba'de'l-vusûl husûl-ı maksûdı serhadd-i imkândan dûr buldum. Sükkân-ı kal'a hısânetine kemâl i'tikâdlarından sûr hıfzına iltifât itmeyüp burûc üzere urûc ve müdâfa'a mevkıfına hurûc itmezleridi. Ol eclden lecce-i tahayyur-ı ğumûmda magmûm idüm. Tevkîf-i rücû' meyânında hâ'iz idüm. Nâ-gâh bir "Yâ meddâd ehl-i kal'a el-amân" diyü feryâd itdiler. Ma'lûm oldu ki ol sabâh takdîr-i fâ'ikü'l-esbâh ile "Fe'sbaha ma'akûm ğavrân" nidâsı izmiha ve ezân hufeza-i kal'aya ismâ' olunmuş ve suları dükenmiş³⁷⁷. Ve *kitâb-ı mezbûr*da bu dahi mestûrdur ki Horasan yolında killet-i cev' ve alef-i sûtûr-ı düvâb askere illet-i telef olup bârgâh-ı Sultân'a usretlerin hikâyet ve şiddet-i işretlerinden şikâyet idüp [283 a] **"Melikâ meleikâ seyyidâ senedâ ez-işret ez-usret bezüllü şiddet bedelü şüdde [?]"** hâl-i pür melâllerin muvaffak câh u celâle arz itdiler. Sultân tevekkül ve tahammül ile emr itdi, nâ-gâh bir vîrâne kal'aya irişildi ki der ü bâmı âşiyân bûm ve imâret eseri bi'l-küllîye ma'dûm olmuşidi³⁷⁸.

Vuhûş ve tuyûrdan ğayri bir müteneffis anda ğumân olmazidi. Ve berg-gâh bulunmak ihtimâli hayâle irmezidi. Ol kadar gâh bulundı, emîr ve sipâh samana irdi. Girü killet-i âbdan araz ve ıztırâb idüp atş hâllerin müşevveş itdüĝin arz itdiler. Sultân başın açup ve ebr-i dîdesinden bârân-ı eşk saçup menba'-ı merhamet ve atâ "Ve hüvellezî ünzile fî's-semâ'-i mâen" âb-ı rahmet-i İlâhî nüzûlün istid'â eyledi. Fî'l-hâl aktâr-ı emtâr nüzûli aşikâr oldu. Ol kadar yağdı ki merdûm ve devâb seyrâb oldılar. Ve bunu dahi yazmışlar ki Rûm ğazâsına teveccüh itdüĝi eyyâmda Kerh nevâhîsinden bir kal'anuñ fethini şehzâde Melikşâh'a tefvîz itmişidi. Ben dahi ol hizmetün meşîyyetine mübâşir idüm, ol kal'a-i menî'anuñ rif'at ve metâneti ve münâ'at ve hısâneti bir derecede idi ki tâyir burc ve bârûsuna vusûlda hâyir olup küngüre-i sûrına mûrg-i hayâl kademinüñ ittisâli emr-i mecâl görünüridi. Melikşâh'a bu hâl sebeb-i ğalebe-i melâl oldu. Nâ-gâh fermân-ı zî'l-celâl ile hendek toldı, zelzele-i azîme hâdis olup kal'anuñ bir cânibi münhedim oldu ve nukzı ile

³⁷⁷ Fars bölgesindeki bu kalenin Nizamü'l-Mülk tarafından fethi için bkz. Sadreddîn el-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukkiyye*, nşr. M. İkbâl, Lahor 1933, Türkçeye çev. N. Lügâl, TTK Ankara 1943, s. 29-30.

³⁷⁸ Farsça bir beyit bulunmaktadır.

hendek toldı ve kal'a meşakkatsiz meftûh oldu³⁷⁹. Nasârâdan cem' ü kesîr bu hâli müşâhede itmekle nukz-ı dalâldan zılâl-i kemâl-i İslâm'a intikâl itdiler.

Menkûldur ki: Sene selâse aşere ve selâse-mi'e³⁸⁰de bir vaktde Alparslan Irâk azmi ile Hoy'a varmışıdı. Re'is-i ashâb-ı nâkûs Rûm Kayseri olan Ermânûs-ı şekâ-me'nûs üç yüz bin kâfir-i bî-nâmûs ile bilâd-ı Cird³⁸¹ gelmişıdı. Sultân on bin dilâver-i tîğ-ı berrân ile Ermânûs-ı menhûs üzerine revân oldu. (YC: Ve askerine istimâlet virüp âtîdeki cum'a günü bir zamândaki hutebâ-yı İslâm) "Allahümme unsur cüyûşü'l-müslimîn" du'âsın idüp müstemi'in "Âmin" diyeler. Küffâr-ı nâ-bekâra hamle itmek gerekdür ve hem didi ki: "Eger ikdâmımız sust ve teveccühümüz nâ-dürüst olursa birimiz necât bulmak mukarrerdür ve zürriyet-i müslimîn gull u zull-i esre giriftâr olmak lâzım gelür". Cümle sipâh-ı zafer-penâh dahi ahd ü mîsâk itdiler ki hayâtda oldukça küşîş ideler ve arsa-i neberdden küffârı tard ideler. Tekâbbel-i sufûf ve tekâtele hamle-i rimâh-ı suyûf-ı vaz'ı muhavvef ile vukû' bulıcak avâz-ı kôs nâkûs-ı eyvân-ı keyvâna irdi. Ve neberd-i gird-gâh-ı rûşenân-ı felek çeşmine girdi. Vasat-ı nehâr'da bir rîh-ı hâdâm aşikâr oldu ki güyâ zemîne irdi. Ve ol ateş-i nehâr sebep-i izdiyâd-ı itş ve ehl-i İslâm'ın hâlleri müşevveş oldu, serâb-ı küffâr tarafından olmağla ehl-i İslâmı ıztırâb-ı bî-tâb itdi. Sultân dahi destârın çıkarup niyâz çehresin tazarru'a sürdi. Ve eyitdi ki: "Ey Hüdâvend-i [283 b] asumân ve zemîn bu mütekeffil umûr-ı müslimîn ve hâdim-i ibâd-ı sâlihîn olan abd-i za'îfiye ve bende-i nahîfe merhamet idüp bu bâd-i ateş-nihâdî ehl-i nâr üzerine tevcîh eyle". Ve esnâ-yı münâcâtlarında giryeler itdi. Fî'l-hâl ol rîh küffâr cânibine munsarîf olup müslimânlar müsterîh oldılar. Sultân dahi şükr-i kinân semend-i bâd-i pâ-yi zemîn pîmây-ı zamân refâtârına süvâr oldu³⁸².

Ve a'dâya hamleler idüp her cânibe ki at saldı, niçe baş aldı. Ve her tarafa ki hücum itdi sa'ika-i şimşîr ile pûlâd-ı cevşen-i düşmeni mumitdi. Zebân-ı zamân ana

³⁷⁹ *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukkiyye*, s. 24-25. Sultan Alparslan'n 1064'de çıktığı bilinen I. Kafkasya ve Doğu Anadolu seferinden bahsedilmektedir. Zelzele sonucu ele geçirilen kale de muhtemelen Şirek'de ki Meryem Nişin/Marmaraşen (Kars'ın kuzey doğusu) dir, bkz. Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti-Siyasi Tarih-*, s. 44.

³⁸⁰ h. 313/m. 926. Her iki nüshada da aynı tarih verilerek sebebini çözemediğimiz bir yanlışlık yapılmıştır.

³⁸¹ Yenicami nüshasında "Malazgirt" olarak yazılmıştır.

³⁸² Farsça bir beyitlik manzûme bulunmaktadır.

bu mazmûnile hitâb itdi ki³⁸³: Havâs-ı memâlîk-i Sultânî'den biri atından inüp rikâbın öpdi, eyitdi ki: “Nefs-i nefisiniz ile ki bî-avzdur, ma’rız-ı kîtâle girmek serrişte-i intizâm-ı ehl-i İslâm’ı elden virmekdür, lâyük-ı devlet oldur ki çâkerân-ı cân-sipâr hasbü’l-iktidâr nâr-peygari şu’le-dâr ideler ve şâh-ı zafer-meddâd râhat mukrîn ihtiyâr ideler”. Sultân eyitdi ki: “Bir ta’ab ki müstetebbi’ râhat-ı müslimîn ola bana ayn râhat ve anlarun ta’ab ve zahmetleri bana mahz-ı cerâhâtur”. Pes mücâhidân-ı dîndâr ve gâziyân-nusret-şi’âr pây karârların meydân geminde hıfz-ı dîn içün üstüvâr itdiler ve merdâne küşîşler itdiler.³⁸⁴”

Çün suyûf-ı mücâhidîn ile sufûf-ı câhidîn rahnedâr ve tîr-hârâ güzêrân-ı gâziyân ile cem’iyyet-i ehl-i nâr târ u mâr olup vâdî-i idbâra firâr itdiler. Hengâm-ı gurûbda afitâb-ı devlet-i Sultânî tulû’ idüp serîr-i Kayser’e cûlûs itdi. Ve Gevherâyîn’i ki erkân-ı devletden idi, Kayser’i nâmzed itdi. Memâlîkden biri Kayser’i esîr idüp getürdi. Gevherâyîn dahi Kayser’i mezellet tamâm ile Sultân-ı İslâm nazarına götürdi. Kayser dahi acz ve niyâz yüzün Sultân-ı ser-firâz mahzarında hâk-i tazarru’a sürüp eyitdi ki: “Eger Sultân beni fenâ finâsına gönderürse Rûmîler dahi birin hâkim idinüp eziyet-i ehl-i İslâm’a sa’y-i bî-dirîğ iderler, kişver-i İslâm’a anlardan zarar tertîb mukarrerdür. Ve eger günâhımı afv idüp gull ve züll ve hevândan azâd iderse tâzendeyüm, itâ’at meydânında tâzendeyüm ve dergâh-ı cihâkerîmesi n penâha bendeyüm”. Sultân dahi afv idüp “Hattâ yu’tû-l-cizyete ‘an yedin vehüm sâgirûne³⁸⁵” kerîmesi vefkınca her sâl bin beş yüz kerre bin dînâr cizye tarîki üzere nüvvâb-ı Sultân’a irsâl itmek şartı üzere itlâk idüp girü tahtına iclâs idüp duhterin diledi. Ve bilâdına insırâfa icâzet virdi³⁸⁶. Kayser nevâhî-i bilâdına varıcak Mihâyil³⁸⁷ pâdişâh olup a’yân-ı Kayser’i ana inkıyâd itdükleri cihetden ihtiyâr-ı ruhbanîyyet itdi. Ammâ iltizâm [284 a] itdüğü mâlî hedâyâ-yı cezîle ile gönderdi. Ammâ Mihâyil serkeşlik üzere musır ve vücûdî kişver-i İslâm’a muzır oldu. Sultân

³⁸³ Burada Farsça iki beyitlik bir manzume “Beyt” başlığı altında verilmiştir.

³⁸⁴ Mesnevi başlığı altında iki beyit bulunmaktadır.

³⁸⁵ “..küçük düşürölüp cizyeyi kendi elleriyle verinceye kadar [savaşın.], Tevbe Suresi, 29.

³⁸⁶ Malazgirt Savaşı (1071) ile ilgili bkz. Faruk Sümer-Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK, 1988; Muharrem Kesik, *1071 Malazgirt-Zafere Giden Yol*, İstanbul 2013; Alp Arslan ve *Malazgirt*, yay. haz. Erdoğan Merçil, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2014.

³⁸⁷ Romanos IV. Diogenes’in Malazgirt Savaşında Alparslan’a yenilip esir düştüğü Bizans merkezinde duyulunca yerine Mikhail VII. Dukas (1071-1078) imparator ilân edilmiştir (bkz. G. Ostrogorsky, *Bizans Tarihi*, çev. F. Işıltan, TTK Ankara 1986, s. 319).

dahi buyurdu ki, ümerâdan her kim ki hudûd-ı Rûm'dan bir mahalli hayta-i tasarrufuna idhâl ide, batnan ba'de batnin anuñ nesline intikâl ide. Sökmen Erzûrûm'ı ve Dânişmend Kayseriyye ve hudûd-ı Amâsiyye'yi ve Emîr Gûcek [Mengücek] Erzincân'ı ve Kemâh'ı aldılar³⁸⁸. Vilâyet-i Dânişmend niçe müddet nesli tasarrufunda kaldı. Kendisi aslâda ba'zı sipâhiye mu'allim olmuş idi. Tedrîcle hükûmet ve emâret derecâtına su'ûd itdi.

Alparslan'ın velâdeti ihdâ ve işrîn ve erba'a-mi'e muharreminde³⁸⁹ idi. Ve erba'a sittîn³⁹⁰[de] kenâr-ı Ceyhun'da bir kal'a feth itdi, kûtvâli bî-edebâne söz söyleyüp Sultân'ın ateş-i kahrı zebâna güş oldu. Ol tîre-baht dahi sikkîn-i kîn ile Sultân-ı bâ-temkîn üzerine yürüdü. Sultân dahi ol bed-kîş-i künd-endîş tarafına bir ok atdı. Hatâ itmegin yürüyüp kârdle Sultân'a zahm-kârı urup li-küllî ecel kitâb fehevâyı müstetâbı üzere râkım-ı ecel nâme-i ömrini rakam-ı ihtîşâm ile mahtûm eyledi. İlyâs, Melikşâh, Toğansâh, Arslanşâh, Tutuş, Tekiş, Arslan Argu, Böri³⁹¹ nâm evlâdı kaldı³⁹².

Zikr-i Saltanat-ı Melikşâh bin Alparslan³⁹³

Sa'y u tedbîr-i Nizâmü'l-Mülk vezîr ile sinen kebîr birâderi kesîr iken serîr-i haşmet-i masîr-i saltanata cülûs itdi³⁹⁴.

Sûret-i dil-pezi var idi. Kâmeti bülend ve çehresi sürh ve sefid idi. Bir gözinde cüz'ice şikestelik görünürdü. Ammâ âdî idi hılkî degil idi. Müddet-i mülki yigirmi sâldür ve ömri otuz sekiz senedür. Tekiş ki birâderidür, ser-keşlik idüp ahir Sultân anı eymen idüp sevgend yâd itdi ki ana gezend irişdürmeye. Ol dahi Sultân'a muvâfakat-ı ahdın müekked eyledi. Nakz idüp ol şe'âmetle esîr oldu. Sultân îsâl-i

³⁸⁸ 1071 Malazgirt zaferinin ardından ileri gelen Türkmen beylerinin Doğu Anadolu'yu fethinden bahsediliyor. Bu konu hakkında bkz. F. Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, TTK Ankara 1990; O. Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri*, 236-282.

³⁸⁹ Ocak-Şubat 1030.

³⁹⁰ M. 1071-1072.

³⁹¹ "Be" ile değil de "te" ile yazılmıştır.

³⁹² Sultan Alparslan'ın Börüpars, Ayaz, Melikşah, Toğan Şah, Tutuş, Tekiş, Arslan Argun adlı yedi erkek çocuğu olduğu bilinmektedir (Alparslan'ın çocuklarının da yer aldığı Selçuklu Şeceresi için bkz. Köymen, *İkinci İmparatorluk Devri*.

³⁹³ Sultan Melikşah (1072-1092).

³⁹⁴ Farsça bir beyit bulunmaktadır.

gezend itmege sevgend itmegin emrini oğlu Ahmed'e mufavvaz ile anuñ fermânı ile kuvvet-i bâsırasın mîl ile ta'tîl itdiler. Menkûldur ki Tekiş hurûc itdüğü hengâmda meşhed-i kuds-i me'nûs Tûsî Alî müşrife Rıdvânü'l-Mülkü'l-kuddûs savbına varup teşerrüf-i ziyâretle müşerref olup çıkdukda Nizâmü'l-Mülk'den "Ne du'a itdün?" diyü istifsâr itdi. Ol dahi didi ki: "Hızâyin-i eltâf-ı kirdikârdan Sultân ensârına nusret-i zafer diledüm ve intizâm-ı esbâb u câh u celâl istid'â eyledüm". Sultân eyitdi ki: "Ben du'â itdüm ki her kangımız eslah ve re'âyâyâ enfa' ola nusret ve zafer bula".

Hikâyet

Re'âyadan biri huzûruna tazallüma gelüp didi ki birkaç dirheme mâlik idüm, kuvvet-i ıyâl tahsîli içün birkaç dâne harbûze aldum ki fâide idem. Etrâk'dan üç kimse ğasb elin dırâz idüp mevcûdumı ve sermâye-i sūdümü elümden aldılar. Sultân dahi anı taltîf ile tevkîf idüp ferrâşlardan birine didi: "Gönlüm kavun diler, leşker arasında arayup bul. Ve ihzârında müsta'cil ol". Ferrâş dahi harbuze-i magsûbı bulup Sultân [284 b] nazarına ihzâr eyledi. Sultân dahi buyurdi ki "Harbuzeyi veren hâzır olsun". Gelicek bunu kim bulmuşdur diyü su'âl itdi. Ol dahi memâlikine nisbet itdi. İhzâr-ı memâlik ile me'mûr idicek, anları kaçırup bulmadılar diyü cevap getüricek Sultân anı harbuze sâhibi olan rûstâ'îye hîbe idüp buyurdi ki: "Bu benüm abd-ı memlûkümdür. Sana bağışladum. Eger anı salıvirürsen tîğ-ı siyâsetle başını tenünden cüdâ irdin. Ol Türk'den kendüsin üçyüz dinara satun aldı. Rûstâî Sultân'dan istizân itdi, Sultân dahi "Anuñla râzı olursan sen bilürsin" didi.

Rivâyet olunur ki Irâk'da iki kimse tazallüme gelüp rehğüzer-i Sultân'da turdılar. Sultân kâmkâr-ı bâre-i devlete süvâr olup gelürken taleb-i dâd-ı bî-dâdlar elinden feryâdlar itdiler. Sultân-ı bahtiyâr temkîn-i vekâr inânın çeküp ihtiyâr ve sebât ve karâr eyledi. Anlar dahi Humârtegin'den şikâyet itdiler ki ümerâ-yı nâmdâr ve eshâb-ı temkîn ve iştihârdan idi. Ve eyitdiler ki: "Bizden nâ-hakk yire mebâliğ-i kesîre alup birimizün dendânın kesr itdi. Eger fermân-ı Rahmân mûcibi üzere dâdımız almaz isen Hüdâvend-i kakhâr bizümle senüñ meyânında hükm itdüğü zamânda hakkımız alavuz". Sultân bu sözden perîşân olup hemândem atından indi ve anlara eyitdi: "Her birinüz bir yanumdan tutup beni Hâce Nizâmü'l-Mülk kâtına

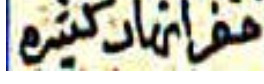
iledün”. Anlar cür’et kademin ilerü atmağa ikdâm idemediler. Mübâlağa idüp sevgend virdi. Pes her biri cihân-ı zîr-i nigîninde olan dest ile tezyîn olınan âstînüñ birine yapışup Sultân’ı keşân keşân revân eylediler. Vezîr-i rûşen-zamîr bu hâlden habîr olıcak şitâbla gelüp zemîni darâ’at-ı edeb-lebi ile öpüp “Sultân-ı âlem, nefis-i nefisine böyle elem virdüğünüñ bâ’isi nedür?” didi. Sultân eyitdi: “Ferdâ-yı Arasât’daki fermûde-i “Yevme lâ temlikü nefsun li nefsin şey’an vel emru yevmeizin lillâh”³⁹⁵ ol rûz-ı ibret-endûz-ı cângâh ve ol bârgâh-ı azamet-penâh vasfını beyân ve cebbârân-ı rûy-ı zemînüñ ol yevm-i tavîl kesîrû’l-avîlde acz u hakâretlerin ayân eyler. Hukûk-ı raiyyet ve anlara iren sitem-i eziyetden ben mes’ûl olsam gerekdür. Anuñi_çün bu mühim hatîre tekeffûlini bu gün sana tefvîz itmişüm ki tâ ol mevkîf-i düşvârı bana asân idesin”. Vezîr dahi kemâl tevkîr ile yir öpüp gitdi. Hemândem Humârtegin’üñ azli misâlin yazup iddi’â itdüklerin mâlların edâ eyledi. Ve yüz dînâr dahi kendi cânibinden in’âm ve itâ itdi. Sinn-i meksûr sâhibine didi ki: “Şer’an subût bulursa kısâs ve dînden mûcîbi ne ise yerine getürölsün”. Mütezallimler râzı olup du’â-künân revân oldılar.

Ol cihandâr-ı huçeste-i-etvâr üç kere Bağdâd’a vardı³⁹⁶. Her bâr ki sît ve sadâ-yı vusûl-i kevkibesi intişâr bulur idi. Ol diyâr ehline tevehhüm ve hirâs-ı bisyâr galebe eyleridi ki mebâdâ ki asker-i bî-şümâr ve ol şehriyâr-i ferhunde-şi’âr ordusına hâcet ve iftikâr arzına gelen merdüm-i aktârân ve hâmî mûcib alâ-yı is’âr ve illet ve killet ve akvât ola. Ve nâgâh [285 a] ba’zı zaleme-i sipâh ta’addî destin re’âyâyâ dirâz idüp azâr ve ızrâr üzere ısrâr ideler. Ammâ yümn-i kudûm-meserret lüzûmı ile her bâr ki geldi. Mevhib-i perverdigârdan hadden ziyâde erzânlık erzânî oluridi. Ve merdüm-i Bağdâd a’dâd in’âmını ta’dâd idemezleridi. Ve şeb u rûz ol asâkir-i firûz meyânında tereddüd iderleridi. Ve hiç mümerridin ta’ab ve su’-i edeb görmezler idi. İkinci gelişinde Ramazân gicesinde mevlûd okutdı, garîb cem’iyyet oldu. O kadar şemû’ yakdurdı ki mecmû’ı hadd-i adedden efzûn idi. Ve ol leyle-i serverde hemân

³⁹⁵ İnfîtar Suresi, 19.

³⁹⁶ İlk ziyareti 13 Mart 1087, ikincisi 5 Kasım 1091 ve son ziyareti 29 Ekim 1092 tarihindedir (bkz. İ. Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, s. 87, 117, 188).

zulmet şeb-i mahzûn idi. Ol cem'iyet-i dilküşâ vasfında şuerâdan eş'âr-ı garrâ vukû' buldı. Bu ebyât ol cümladendür³⁹⁷.

Hayrat-ı Ū: Ahd-ı saltanatında kesîre itmişdür. Ve Bağdâd câmi'in ta'mîr eylemişdür. Haremeyn-i şerîfeyn zâdehümâ'llahü şerefen ziyâretine fâyiz olup ol yolda efâza-i hayrât ve eşâ'a-i müberrât muvaffak olmuşdur. Ve masânî' ve âbkirler ihdâs eylemişdür³⁹⁸. Bir kere onbin vahşî şikâr eyledi. Ve onbin dînâr tasadduk itdi. Ve eyitdi ki: “Bu mikdâr cândârı bî-cân eyledüm, cân-ı âferînden havf eylerüm ki karîn-i itâb olam”. Ve andan soñra her bâr ki şikâr itse şikâr adedince dînâr tasadduk eyleridi.

Menkûldur: Herât'da a'yân-ı sipâhdan biri ol diyâr fuzelâsından Abdurrahman nâm kimesnenün menziline konup karâr tutmuşdı. Bir gice meclis-i Sultân'da didi ki: “Abdurrahman şûrb-i müdâm ve ibâret-i asnâm emsâli umûra ikdâm der. Sultân-ı dâver ol sözi yâver itmeyüp tefahhuz-ı hâl ile vasf-ı şu'ûra intikâl idicek ol müfterîye buyurdı ki: “Hakîkat-i hâli beyân ve bu isnâdın menşe'ini ayân eyle. Ve illâ şimşîr-i siyâsetle bâr gerdenüni tenünden cüdâ ve bedenüni kilâb-ı esvâka gıdâ iderüm”. Ol dahi eyitdi ki: “Hakk budur ki bir menzil-i dilküşâsı vardır ki numûne-i huld-berîndür. Ve bir menkûha-i cemîleye karîndür ki hûr-âyindür diledüm ki maktûl olup ikisi bile bana intikâl ide”. Sultân anı izz-i huzûrından dûr ve meclisinden bi'l-küllîye mehcûr itdi. Ve se'âbeti kabûlinde tevakkuf itdüğine şükrlere idüp erbâb-ı hâcâta sadakât itdi. Ve iki kerre cemî'-i mâmelikini kesb itmişdür.

Ve ol esfâr hilâlinde sene tis' ve seb'in ve erba'a-mi'ede³⁹⁹ Sincâr'da Sencer mütevellid oldı. Ve semâninde⁴⁰⁰ Mahmûd, Terken binti Tağmâc Han'dan tevellüd itdi. Ve esenn evlâdı Ahmed nâm ki veliyy-i ahd itmişidi, yigirmi bir yaşına girdi. Ve ihdâ ve semâninde⁴⁰¹ vefât eyledi. Esvâk-ı Bağdâd'da nisvân anuñ-çün nevha ile giryân oldılar. Ve bir hafta kimesne süvâr olmadı. Ve ol sâlda [285 b] pîr-i Herât

³⁹⁷ Nazım başlığı ile Arapça beş beyit bulunmaktadır.

³⁹⁸ Sultan Melikşah bunları ikinci Bağdat ziyaretinde (5 Kasım 1091'den Mart 1092) yaptırmıştır.

³⁹⁹ M. 1076/1077.

⁴⁰⁰ M. 1087/1088.

⁴⁰¹ M. 1088/1089.

Şeyhü'l-islâm Abdullah bin Muhammed bin Alî bin el-Ensârî kuddise sırrıhu el-Azîz müteveffâ oldu.

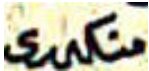
Menkûldur ki ikinci nevbette ki Rûm hudûdına kudûm itdi. Kayser anuñ kasdında oldu. Bir gün azm-i şikâr ile süvâr olmışıdi. Rûmiyân meyâne olup sayd itdiler. Ve zîr-i şeb hengâm-ı menzil Sultân'a bir gûlâm itdürmeyüp nüzûl-i Sultân avâzesin şâyi' itdi. Ve şebkîn idüp ilçi şeklinde Kayser katına vardı ve sulhı mukarrer itdi. Kayser eyitdi ki sizden bir cum' getürmişler". Nizâmü'l-Mülk eyitdi ki: "Bizden ol gûne haber yoğidi meger memâlik-i hüddâmdan olalar". Kayser dahi cümlesin ana teslîm itdi. Ol dahi iltifât itmeyüp revân oldu. Kayser leşkerinden cüdâ olıcak piyâde olup yir öpdî. Ve sûret-i necât mir'ât-ı istiğnâ ve adem-i iltifâtdan gayride manzûr olmaz idi diyü i'tizâr itdi. Ahir Kayser ile ceng idüp Kayser esîr oldu, huzûr-ı Sultân'a gelicek tanıyup te'essüf itdi. Sultân eyitdi ki: "Bu harbden arz izhâr-ı kudret idi". Pes Kayser'e amân virüp makarr-ı hükûmetine gönderdi.

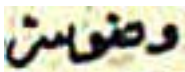
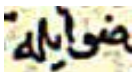
Vezîr dilerdi ki Berkyaruk veliyy-i ahd ola. Ammâ Terken Hatun ki harem-i Sultân idi, oğlu Mahmûd'ı veliyy-i ahd itmek isterdi. Ol cihetden vezîr ile meyânlarında renciş peydâ oldu. Ve andan soñra intizâm-ı hâl-i vezîr hâlel pezîr olmadı. Zirâ ki püser-zâdesi Osmân'a Merv riyâseti tefvîz olınmışıdi. Sultân, Tüzün'e Merv şahneligin virdi. Osmân, hadâset-i seni gurûrıyla ve cedd-i emcedinüñ câh u celâline ve mezîd ikbâline i'timâd serveri Tüzün'i habs itdi. Tâcü'l-Mülk mâcerâyı Sultân'a arz idüp Sultân dahi vezîre peyâm-ı dürüş gönderüp didi ki: "Niyâbet ü vezâret tarîkin koyup şimdi saltanata şirket iddi'âsına mı şürû' itdün". Vezîr dahi cevâbında haşîn sözler gönderüp hukûk-ı sâbıkasın ta'dâd eyledi. Ahir didi ki: "Anuñ devleti benüm devletüme merbutdur ve anuñ zevâli bunuñ zevâline menûtdur". Bu sözlerden Sultân'ın renciş ziyâde oldu. Âhir vezîr didügi zâhir olup vezîrden soñra Sultân'ın çendân bekâsı olmadı. Vezîr az zamândan soñra fedâ'î-i melâhide zahmı ile helâk oldu.

Hâl-i Nizâmü'l-Mülk Vezîr Ebû Alî Hasan İbn-i İshak'dur.

Pederi Tûs'dan bahtı menhûs ve fakrle me'nûs bir dihkân idi. Razî' iken mâderi vefât idüp pederi gezdürüp südlü hatunlara iletüp hasbetüllah süd virürlerdi. Bu hâlde neşv ü nümâ bulup terbiyyet-i ilahî ile mürebbâ oldu. Ve ulûm-ı Arabiyye ile

kâmil ve fikh ve hadîsde müselleme ve efâzıl idi. Şâfi'î mezheb idi. Şâgîl-i meşâgîl-i dîvânî olup bazı menâsıb-ı dîvâniyye ile mansûb ve ol a'mâlde ref' ve hafz-ı tevâridine mensûb oldu. Âhir Alparslan vâlidî Çağrı Beg cânibinden müstevlî-i umûr-ı Belh olan Ebû Alî hizmetine intikâl itdi. Ve kitâbeti zâhir olup i'tibâr ve iştihâr buldı. İbn-i Şâdân vefât idicek Alparslan anı hem ol mansıba mansûb [286 a] itdi. Ve âhir kendi vezâretin ana virdi. Tuğrul'dan sonra ki gelüp Alparslan rü'yet ve saltanata mütezeyyin oldu. Girü ol tarikle vezîr idi. Andan sonra Melikşâh'a vezîr oldu. Rivâyet-i hadîs idüp ehl-i hadîse istimâ' eyleridi. Üstâd Ebü'l-kâsim Kuşeyrî meclisine hâzır oluridi. Bağdâd'da iki meclisden imlâ'-i hadîs itdi. Ve kibâr-ı eimme-i hadîs hâzır oldılar ve dir idi ki: "Bende bu mertebe yokdur Ammâ maksûdum nakile-i hadîs silkinde münselik olmakdur. Ve bu tâ'ife-i şerîfeden ma'dûd olmak şerefîn bulmakdur. Evkât-ı ezânda her amelden fâriğ olup ezân tamam olıcak namâzdan gayri bir amel ile meşrû' itmezidi. Şeyh Ebü'l-Hasan Eş'ari'ye la'n

bid'atın ki ⁴⁰² ihdâs itmişidi, ol ref' eyledi. İmâmü'l-Haremeyn ve Üstâd Ebü'l-Kâsim Kuşeyrî ol belâ ucından celâ-yı vatan itmişler idi, girü geldi. Ve ana tereddüd ve mürâcâ'at iderleridi. Anlara kıyâm idüp girü mahalline cûlûs eyleridi. Ammâ Ebû Alî-i Fârmadî geldüğü zamânda yirinden müntakîl olup anı yirine iclâs eyleridi. Ve dir idi ki: "Anlar emsâli bana sitâyîş idüp etvâruma arâyîş virürler ve acebümü ziyâde iderler. Ve Ebû Alî ayûbumı beyân idüp nefsüme kesr virüp ve anuñ sebebi ile umûr-ı zemîmden geçerüm. Ve hüsn tenbîhi ile etvâr-ı nîkû-yı kirdâr

seçerüm". Dirler ki meclisinde cûlûs itmezidi. Ve her bir lâ-ekall iki rek'at nâfile kıluridi. Ve tilâvet vaktinde tekye itmezidi. Ve her kande gitse mushafsız gitmezidi. Düşenbe ve pençşenbe savmın terk itmezidi. Ve Melikşâh ahdında kemâl-i şevkete irişmegin meclisine duhûldan memnû' degil idi. Bir kere hüccâbdan biri arz-ı hâle gelen bir za'ife duhûldan men' itdi. Vezîr-i rûşen-i zamîr derbândan habîr olıcak itâb ile hitâb idüp eyitdi: "Dermân-ı bî-dermân olan dermândeler için vir, yoksa erbâb-ı haşmet ve cah vasıtasız dahi duhûle râh bulurlar. Hâcib üzerine vâcib oldur ki hacib zu'afâ ve bî-çârelere cefâ itmeye. Nişâbûr ve

⁴⁰² Her iki nüshada da aynı şekilde yazılmıştır. Vezir Kündürî kast edilmektedir.

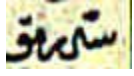
Bağdâd ve Belh ve Herât ve İsfahân ve Basra ve Musul ve Âmid ve Merv⁴⁰³,de medrese binâ itmişdür. Ve tâ'yîn-i vezâyif-i müderrisîn ve taleb idüp ilme yenbağî i'tibâr itmişdür. Dirler ki evvel medrese binâ iden oldur, Ammâ ğalatdur. İbn-i Hâkûlâ nakl ider ki: “Bir gün eshab-ı havâyicinden biri ruk'asın Nizâmü'l-Mülk önine atdı. Devâtına tokunup câme ve imâmesin siyâh itdi. Aslâ müteğayyir olmayup ruk'asın aldı. Ve hâcetin bitürdi. Ve hem ol dimişdür ki hizmetine kırk ferrâş ta'yîn olunmışdı. Bir gün tend-i bâd esüp üstine hâk ve gubâr-ı bisyâr getürdi. Ferrâş taleb itdi, hâzır bulunmadı. Aslâ müteğayyir olmayup bisât-ı inbisât durmadı. Ve çehresinde inkıbât sûreti görölmedi. Ve eyitdi ki: “Âdemi şugl ve özürden hâli olmaz. Anlarun dahi bizüm gibi niçe havâyici vardur, Hakk cell u alâ hazreti bizi anlara mufazzal itdügi şükrânesine [286 b] anları muvâheze münâsib degildür”⁴⁰⁴.

Nesr Anuñ ahdında ulemâ-i sudûr erbâb-ı dünyâya tasaddur iderler idi. Didiler ki Hemedân'da idi, oğlu Müeyyidü'l-Mülk Belh'den geldi, tezevvüc için Bağdâd'a âzim idi. Havâyic-i nâs kazâsına meşğûl olmağın hîn-i kudûmünde manzûrî olmadı. Müezzin ezâna şürû' idicek nazarı ana müteallik oldu. Müeyyidü'l-Mülk dahi yir öpüp ta'zîm itdi. Vezîr dahi ferzend-i ehram-bendini yanına getürüp iki gözi arasın öpdi. Ve Bağdâd'a teveccühle me'mûr itdi. Ârâm revânî revân olıcak çeşm-sâr çeşminden eşk-i hasret revân olup didi ki: “Bir bakkâlun hâli benüm hâlümnden yigrekdür, gündüz mukadder olan rızkını cem' ider ve gice ıyâl u etfâli yanına gider. Bu ferzendi velâdeti zamânından berü gözüm toyunca görmemişdür. Gündüz meşğûl-i meşâkk-ı ihtârum ve giceler sabâhlara dek bî-dârum hemvâre fikrüm budur ki her şehre lâyık kimdür. Ve her makamun münâsibi nedür, bilüp tedârik idem. Endîşe-i rızâ-yı Sultân ve def'-i şerr-i kussâd ve cessâd hûd her an ve her zamânda vâki'dür. Pes ne et de tâ'at-ı Hüda'ya meşğûl olayum. Ve niçe râh ahret zevâdesin emave ideyüm”. Böyle diyüp rikkat-i ğâlib oldu ve dîdesinden sirişk-i hasret cereyân buldı.

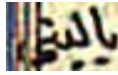
Menkuldur ki dimiş evvel bunı arzû eyleridüm ki bir karyeye mâlik olam ki bir mescidi ola. Ve anda ferâğ-ı hâtır ve kalb-i hâzır birle ibâdet idem. Soñra hemîn

⁴⁰³ “Merve” olarak yazılmıştır.

⁴⁰⁴ Mesnevi başlığı altında üç beyit bulunmaktadır.

bir kıt'a zemin ile bir mescid talebi ile iktifâ eyler oldum. Şimdi mikdârı nân-ı huşk ile bir mescid temennasına iktifâ-i iktisâr eyledüm.

Menkûldur ki: Bir gün birâderi Ebü'l-Kâsım ile Amîd-i Horasan iki cenbinde oturup ta'âm tenâvüline meşgûl idiler. Bir maktû'l-yed Amîd yanına oturmuşıdı. Amîd'ün anuñla mü'ekkile[den] teneffüri vezîre lâyah olıcak ol bürîde desti ol bir cânibe da'vet idüp kendü anuñla mü'ekkile eyledi. Bağdâd'da bâ-medâr-ı sarây Sultân'a varup çâşt hengamında menziline rücû' eyleridi. Zuhra dek halvetinde ibâdet ve tilâvete (YC: mütâla'aya) meşgûl olup namâzdan soñra akd-ı meclis eyler idi. Huzûrında hadîsden bir cüz'i bir şeyh-i âlî öninde okunurdu. Ol şeyh bir cânibde cülûs eyleridi. Ve fukehâ-yı mesâ'il-i şer'iyyeden tekellüm ve mübâhase iderleridi. Ol esnâda ref'-i havâyih-i halk eylerdi. Ve her gün yüz dînar sadaka virürlerdi. Dirler ki âhir kelâmı bu idi; "Kâtîli mi katl itmeyesiz ki ben anı afv itdüm". Sultân çok

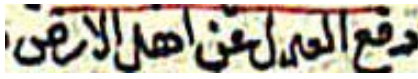
kıssasın işitdi, ibâdetine gelüp bir zamân yanında oturdu. Huzûr-ı Sultân'da rahmet-i Rahmân'a vâsıl oldı. Ve Mersiyyesinde dimişlerdür ki⁴⁰⁵:

[287 a] Menkûldur ki:

Bir müneccim-i Mûsulî ki fenn-i nücûmda hâzık ve ma'rifet-i vekâyî'den akrânına fâyik idi.

Nesr: Hâce'nüñ hazerde hâdimi ve seferde mülâzimi idi. İttifâk azm-i Nişâbûr ile Bağdâd'dan izn istedi. Hengâm-ı vedâ'da Hâce dâr-ı gurûrdan seferi ve sarây-ı servere güzeri ne zamânda olacağından istifsâr itdi. Ol dahi eyitdi ki: "Benden soñra altı ay geçdükde rûh-ı pakün âlem-i kudse pervâz ider. Ol sitâre-şinâsun seferinden soñra Nişâbûr'dan kim ki gelse anuñ hâlinden istihbâr eyleridi. Sıhhat ve selâmeti haberin işitdükde şâdmân oluridi. Nagâh bir gün bir kâsıd vârid oldı ve pîrûn heber-i vefâtın getürdi. Hâce'nüñ hüzn ve endûhı hadden efzûn olup mazlûmları irzâya şürû' idüp istihlâl itdi. Ve fukarâta bezl ü ihsânı mu'tâdından ziyâde eyledi. Vakflar idüp memlûklerin azâd eyledi. Vasiyet-nâmesin yazup mezre'a-i amelinden ihsân tohumın ekdi. Ve ol hükmin vukû'ına intizâr çekdi.

⁴⁰⁵ Nazım başlığıyla iki beyit bulunmaktadır.

Âkibet ol vâkı'a zuhûr itdi. Ebü'l-Hüseyn Taberî rü'yâsında gördi ki semâ üzere nücûmla yazılmış ki Nizâmü'l-Mülk'i hâbda gördiler ki cevâhir-i girân-mâye ile murassa' bir tâc-ı zerrîn ile mütevec idi. Ol menziline vusûlinüñ sebebinden istifsâr itdiler. “Fazl-ı İlahî ve rahmet-i nâ-mütenâhîden gayri sebebi yokdur” didi. Halîfe'nüñ duhteri Sultân'dan Ca'fer nâm oğlu tevellüd itdi. Sultân'dan Bağdâd'a üçünci gelişinde katl-i vezîrden soñra Halîfe, Müstazhiri veliyy-i ahd itmişidi. Sultân teklîf itdi ki Ca'fer'i veliyy-i ahd idüp Bağdâd'ı kendüye teslim ide ve kendüsi Basra'ya gide. Halîfe her çend ki isti'tâfa sa'y itdi, müfîd olmadı. Âhir on gün mühlet istedi, ol eyyâmı sıyâm ile geçürüp hâk üzerine oturup Melikşâh'a nefrîn eyledi. Bağdâd'da vezîr vak'asından soñra buyurdi, hil'at-ı vezâreti Tâcü'l-Mülk'e giydüre ki Terken⁴⁰⁶ Hatun'un nâyibi idi. Henûz ilbâs itmedi. Sultân şikâra vardı. Ve sâlis-i şevvâlde bîmâr olup rücû' itdi, şikâr etin yiyüp harâret-i mefrat galebe itmiş ve hummâ-yı muhrikiye mübtelâ olmuş.”⁴⁰⁷

“Nesr

Nizâmü'l-Mülk'den soñra müddet-i hayâtı otuz beş gün idi. Netekim Mu'izzî dimişdür⁴⁰⁸.”

“Nesr

Melikşâh[ın] tûl-ı memâliki Kaşgar'dan Beytü'l-Mukaddes'e [287 b] varınca ve arzı Kostantıniyye kurbından Hind deryâsına varınca idi. Ve bu cümleden mutasarrıf-ı Nizâmü'l-Mülk idi.

Menkûldur ki: Nizâmü'l-Mülk bir kere Sultân'dan Hacca icâzet alup haymeleri Dicle kenârında kuruldı. Ekâbir-i fukahâdan biri eydür ki: “Bir gün diledüm huzûrına varam, hayme kapusunda bir fakîr gördüm ki sîmâ-yı dilpezîrinden velâyeti eseri lâyh ve nûr-ı takvâ cebîninden lâmi' ve vâzih idi. Elüme bir ruk'a virdi ve bunu vezîre vir didi. Emâneti sıyânet idüp kırâ'at itmedüm. Çûn ruk'a[y]ı vezîre virdüm, ol kadar girye itdi ki ben ruk'anuñ îsâlinde nâdim oldum. Pes, eyitdi ki:

⁴⁰⁶ İkinci “e”, “a” okunabilecek şekilde elifle yazılmıştır.

⁴⁰⁷ Burada “Mesnevi” başlığı altında sekiz mısralık Farsça bir manzûme bulunmaktadır.

⁴⁰⁸ Burada “Kıt'a” başlığı altında dört mısralık Farsça bir manzûme bulunmaktadır.

«Yâ Şeyh, ruk'a sâhibini ihzâr eyle.» Ben dahi çıkup tefahhus itdüm, bulamadum. Haber virdüğümünden eyitdi: «Yazmış ki Hazret-i Peyğamber'i sallâ'llahü aleyhi ve sellem hâbda gördüm, buyurdılar. Hasan'a diyesin ki Mekke'ye varup neylersin. Senüñ haccun bundadur, bu Türk'ün yanında ol ve eshâb-ı hâcâta i'ânet eyle.» Pes, eyitdi: «Kâşki ol fakîre ire idüm». Ol fakîh eydür ki: “Dicle kenârında anı bulup «Vezîr seni ister. » didüm. Didi ki: «Benüm vezîr ile ne maslahatum vardır. Bir emânetüm var idi, teslîm itdüm». Şeyh Bin Salâh eydür ki: Ol fakîr şeyhü's-şüyûh dimekle ma'rûfdur. Ve ahd-ı Melikşâh fukahâsınun e'âzımından biri İmâmü'l-Haremeyn Abdü'l-Melik Cüveynî idi ki İmâm Ğazzâlî anuñ tilmizidür. Dirler ki bir kere İmâm Ğazzâlî'ye “Yâ fakîh” diyü hitâb eyledi. Vech-i Ğazzâlî'de bu hitâbdan kerâhiyyet eserin müşâhede eyledi. Pes, imâmı bir menzile gönderdi. Kitâbla memlû idi. Ve eyitdi ki “Bana bu kitâbları bi't-tamâm görüp ittikân itmeyince fakîh ismini ıtlâk itmediler. Zamânesinde muracca'-ı enâm ve muktedâ-yı ehl-i İslâm idi. Ol imâm-ı nâsun hakkında nâsun hüsn-i i'tikâdları ve ekvâline halkun kemâl-i inkıyâdı ol derecede idi ki bir kere nüdemâ-yı meclis-i Sultân âhir-i Ramazân'da Sultân'ın îde mezîd meylin görüp rü'yet-i hilâl şehâdetin edâ itmişler. Sultân dahi nekkâre çaldurup “İrte iyd olsun” diyü hükm itmiş. İmâm haberdâr olıcak minâreye nidâ itdürmüş ki: “İmâm buyurdi, yarın iyd degüldür. Kimse savmun bozmasun”. Sabâh olıcak bir ehad iyd-gâha varmadı. Ve Sultân'ın iyd için temhîd itdüğü esbâb mu'attal olup tabh olunan et'ime gûnâgûn zâyî' oldu. Eshâb-ı garez fırsat bulup İmâm hakkında Sultân'a tebgîz olur kelimât söylediler. Sultân dahi ğazaba gelüp İmâm'ı taleb itdi. Meger İmâm'ın dûlbendini yurlar imiş, destârı hâzır olmadığı cihetden tahfîfesi ile azm-i dergâh eyledi. Çûn meclis-i Sultân'a girdi, ol vaz'-ı tahfîf-âmîz Sultân'ın ateş-i ğazabına isti'âl virdi. İmâm cehrle selâm virdi. Sultân berd selâmdan sonra i'râz ile i'tirâz idüp evvelâ tahfîfe ile gelüp tahfîfe ikdâmın sebebinden su'âl itdi. İmâm eyitdi: “Bu vaz'-ı ta'zîmden nâşîdür. Destâr yunmakda idi. Âhir mahalden isti'âre idince te'hîr itsem imtisâl-i fermân-ı Sultânî'de ihmâl ve tekâsül-i [288 a] mazınnesi var idi. Emre itâ'ata mübâdere bu vaz'la gelmegi îcâb eyledi”. Sultân eyitdi: “Çûn emrimüze bu mertebede itâ'at lâzım imiş, emr-i îdde emrimüzi ibtâle ikdâm ne vechle revâ görüldi”. İmâm buyurdi ki: “Şer'-i mübîn ve dîn-i metîn muktezâsı olan umûrda Sultân bize tâbî' olmak gerekdür. Sâyir umûra bizüm Sultân'a itâ'at ve mütâba'atımız lâzımdur”. Sultân hüsn-i i'tizâr ile İmâm'ı istihsân

idüp nevâziş ve ikrâm ile menziline gönderdi. Şeyh Ebû İshâk Şîrâzî meyânında Halîfe tarafından Horasan'a geldiği zamânda münâzarât vukû' buldı. Ğazzâlî olan makâlâtun ba'zında Şeyh'le hasmâne bahsler itdi. Şeyh ana kasr ömr du'âsın itdi. Ve Ğazzâlî bereket istid'âsın itdi. İkisünün bile du'âsı makbûl oldu. İmâmü'l-Haremeyn sene semâne ve seb'în ve erba'a-mi'ede⁴⁰⁹ vefât itmişdür. Ve ol ahd hükemâsının nâmdârları Ömer bin İbrâhîm Hayyâm ve Ebü'l-Kıyâs Nûkerî'dür. Vaz'-ı Târîh-i Celâlî⁴¹⁰ anların ittifâkı ile olmuşdur. İkisi bile İbn Sînâ telâmizesindendir. Dirler ki Ğazzâlî Hayyâm'dan Muhî't'i okudu. Ve kerîme-i "İnne fî halaka's-semavâtî ve'l-arz" tefsîrine meşgûlüm." dir idi. Meymûn ibn Necîm Vâsîfî ve Ebü'l-Muzaffer İsfirâzî ol ahd hükemâsındandır. Ol zamânda olan rasad eshâbı zümresindendir, dirler. Ve meşâhîr-i e'immeden Fahrü'l-İslâm Ebü'l-Yüsr Pezdevî ol ahd ulemasındandır, dirler. Pezde, Nesef kurasından bir karyedür. Usûlda metn-i meşhûrî sermâye-i ulemâ Usûl'dür. *Câmi'-i Kebîr* ve *Sagîr* yazmışdur. Ve iki mücelled *Mebsût* yazmışdur. Ebû Nasr ibn Mâkûlâ bin Alî bin el-Vezîr Ebî'l-Kâsim ki musannif-i kemâldür, anuñ ahdında Kirmân'da memâlik elinde maktûl oldu. Ve ol salde Abdü'l-Bakî Muhammed bin Hüseyin bin Bâkbâ'i şâir vefât itdi. Ehâdis-i şerîfe semâ'î ile müşerref olmuşdur. Ammâ şerî'atda ta'nla met'ün idi.

Menkûldur ki: Ğusl itdükleri hinde kefeni makbûz buldılar. Hezâr zorla açdılar, bunu buldılar⁴¹¹.

Zikr-i Saltanat-ı Berkyâruk

Şevket-câh Melikşâh zevâlinde sonra zevcesi Terken Hatun binti Tağmâc Han vefâtını a'yân-ı sipâhdan pinhân itdi. Ol cihetden anuñ gibi pâdişâh-ı fıkdan bir âh çekilmedi, kimse mâtemin itmedi ve namâzı kılınmadı. Pes, Hatun mühr-i Sultân'la İsfahân'a fermân gönderdi ki zâbit-i kal'a ma'zûl ve mu'temidlerinden birine kal'a zabtını tefvîz idüp Berkyaruk'ı ki esenn-i evlâd-ı Sultân idi, İsfahân'da habs itdürdi. Ve ümerâyı ihdâ-yı mâl ile müstemâl eyledi ki oğlu Mahmûd'un mesned-i saltanata isâli bâbında mechûd ideler. Pes, Halîfe anuñ nâmına hutbe okudu.

⁴⁰⁹ M. 1085-1086.

⁴¹⁰ Sultan Melikşâh hayatta olduğu sürece kullanılan bu takvim hakkında bkz. İ. Kafesoğlu, *Sultan Melikşâh Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 186-187.

⁴¹¹ "Nazm" başlığı altında Arapça bir kıta bulunmaktadır.

Çün Sultân'ın haber-i vefâtı İsfahân'a geldi, Nizâmü'l-Mülk memâlîki Berkyaruk'ı [288 b] çıkarup nâmına hutbe okudılar. Resm-i ismini zîver u fazza vezr eylediler. Hatun Mahmûd ile bekâya-yı askeri cem' idüp Berkyaruk'ı kam' tedarîki ile İsfahân'a müteveccih oldı. Berkyaruk a'vânı ile Rey cânibine gitdi. Hatun dahi ardınca leşker gönderdi. Anlardan ba'zılar Berkyaruk etbâ'ına inzimâm itdiler. Ve ba'zılar inhizâm yolun tutdılar. Berkyaruk rücû' idüp celâdet yüzün İsfahân teshîrine döndürdi. Ve Tâcü'l-Mülk⁴¹² destgîr oldı. Nizâmîler tedmîrine sa'y itdiler. Ve bir parmağını Bağdâd'a iledüp asdılar. Tâcü'l-Mülk fikhî Şeyh Ebû İshâk'dan ahz itmişdür. Ve türbesi için imâret yapup kurbunda Tâciyye nâm bir medrese binâ itmişidi. Elkıssa andan soñra Bağdâd'da hutbesi Berkyaruk nâmına okundı. Ol esnâda Tutuş bin Alparslan ki hâkim-i Şâm idi, tâlib-i saltanat oldı. Ve Kasîmü'd-Devle Aksunkur⁴¹³ ana tâbi' oldı. Berkyaruk def'ine müteveccih oldı. Aksunkur ve sâyir memâlîk-i Melikşâhî anuñ devlet-hâhı olup Tutuş'dan cüdâ oldılar. Tutuş; Aksunkur ile ceng itdi. Ve anı destgîr idüp katl itdi. Ve Diyâr-ı Bekr ve Azerbâyçân'ı müsehhâr itdi. Ve Berkyaruk'ı münhezim itdi. Ol dahi iki nefer ile İsfahân'a sefer itdi. Terken andan önürdi vefât itmişidi. Ümerâ-yı Mahmûd anı tutup kuvvet ibsârı fenâsına azîmet itdiler. Nâgâh Mahmûd çiçek çıkarup cedri cüderân-ı binâ-yı hayâtını hedm itdi. Ve dîde-i devlet-i Berkyaruk ferâğ-tâze bulup diger bâra Tutuş def'ine leşker çekdi. Ve Tutuş münhezim oldı, firâr iderken ğark oldı, cesedin bulup İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe radiya'llahü anh mezârı civârında defn itdiler. Ol hinde Horasan hâkimi olan Arslan Argu bin Alparslan ki zâlim ve seffâk idi, memâlîk andan tersnâk olmağın helâk itdiler. Berkyaruk Horasan'ı Sencer'e erzânî kıldılar. Ve Hârezm'i hem ol sâlde Mahmûd bin Nûştekin Ğarça'ya virdi ki Muhammed Hârezmşâh'ın ceddidiür ve zikr olunsa gerekdür. Ve Berkyaruk ahdında Frenk-i küffâr ehl-i İslâm'la cenge âheng idüp İstânbül'a gelüp sudan geçdiler ve Karaman'dan geçüp Antâkiyye cânibine yürüdiler⁴¹⁴. Yağısıyan bin Dânişmend ki

⁴¹² Tâcü'l-Mülk Ebû'l-Ganâim Kummî Sultan Melikşâh'ın eşi Terken Hatun'un veziridir.

⁴¹³ Selçuklular'ın Halep Valisi olan Aksungur için bkz. A. Sevim, "Bugyetü't-Taleb fî Tarih-i Haleb'e göre Emir Aksungur", *TAD*, Sayı: 6-7, Ankara 1968, s. 101-115; aynı mülf., *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, TTK Ankara 1990, s. 72-97.

⁴¹⁴ I. Haçlı Seferi Sultan Berkyaruk zamanında gerçekleşmiştir (1097). Haçlı seferleri için bkz., S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I-III*, Türkçe çev., F. Işıltan, TTK Ankara 1986-87; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 2004; Aydın Usta, *Müslüman-Haçlı Siyasî İttifakları Çıkarlarının Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul 2008; C. Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, İstanbul 2010.

Antâkiyye hâkimi idi, nasârâ-yı beled kesretinden hâif idi. Bir gün tenhâ müslümânları kal’adan çıkarup nasârâyı alı-kodı. İrtesi nasârâyı müslimîn refâkatsız çıkardı. Ve hengâm-ı Şâm’da duhûldan men’ idüp diledi ki “Me’âl-i halimüz ma’lum olunca sabr ve tahammül idün, ben ehl ü ıyâlunuz hıfzına tekeffül eylerüm”. Pes, bir münâfık-ı bî-nâm ve neng ki kalbî nâsiresi şerr ve tama’dan pür-jeng idi. Frenk’den rüşvet alup bir gice ale’l-gafle ol melâ’inden beş yüz kâfiri hisâra idhâl eyledi.

Sehergâh Yağısıyan agâh olup sadâ-yı mesmû’ı olıcak galebelerine haml idüp tahammül idemedi. Hemândem firâra girdi. Eger tahammül ve tecemmülü

 itsâfı olsa ol cem’un kam’ı mukarrer idi. Mesâfe-i kesîre tînden soñra nâdim oldı, [289 a] ve kesret-i zucretinden atdan düşdi, a’vânı perîşân oldılar, bir dûn oduncu ki hammâlete’l-hatabdan bedter idi. Helâk ve atabına sa’y idüp başın Frenk’e iletı. Pes, Ma’arratü’l-Nu’mân’ı aldı. Andan tama’ kemendin Kuds-i Şerîf’e bend itdiler. Ve anuñ beyânı mürûr eyledi. Soñra Diyârbekr’den Harpût’ı aldılar. Ve sene selâse ve tis’in ve erba’a-mi’e⁴¹⁵de Engüriye⁴¹⁶’ye müstevlî oldılar. Ve ehl-i İslâm’dan halk-ı kesîr izz-i şehâdete irdiler. Gümüştegin bin Dânişmend keminde mekîn olup bu hâldeki küffârın müdâfa’aya mecâlleri yogıdı. Râh-küş-i firârların sedd itdi. Ve sipâha emr itdi ki te’yîd destin tîr-i bârâna açalar. Küffâr-ı nâ-bekâr tengnâ-yı edbâra giriftâr kaldılar⁴¹⁷.

Nesr

Âdem râhından özge yire kadem basmadılar. Üçyüzbin kâfirden ancak üçbin kâfir kurtuldı. Ve Gümüştegin Malâtıyye’yi aldı. Ve Antâkiyye’den bir ceys teveccüh itdi. Anları dahi münhezim itdi.

Der-Beyân-ı Muhâlefet-i Muhammed bin Melikşâh bâ-Berkyaruk⁴¹⁸

Muhammed vâlidı fevtinden soñra Terken ve Mahmûd’la İsfahân’a varmışıdı⁴¹⁹. Berkyaruk istiklâlinden soñra ana Gence ve a’mâlini virmişıdı. Ve

⁴¹⁵ M. 1099-1100.

⁴¹⁶ Ankara.

⁴¹⁷ “Beyit” başlığı altında Farsça bir beyit bulunmaktadır.

⁴¹⁸ Berkyaruk Muhammed Tapar arasındaki mücadele için bkz. A. Özeydın, *Sultan Berkyaruk Devri*, s. 55 vd; aynı mülf. *Sultan Muhammed Tapar Devri*, s. 12 vd.

Kutluğtegin'i atabegliğine ta'yîn eyledi⁴²⁰. Çûn kuvvet buldı, Müeyyidü'l-Mülk bin Nizâmü'l-Mülk'i vezîr idindi⁴²¹. Ve ol mekr ve tezvîr ile beyne'l-cumhûr idi. Anuñ re'y ü tedbîri muktezâsını âmme-i umûrda manzûr-ı nazar kabûl itmişidi. Ve tahrîk ve tahrîzi ile nâmına hutbe okutdı. Ve atabegi öldürüp cümle İrân'ı kabza-i teshîrine aldı. Şârik-ı devlet ki maşrık-ı fazl-ı Rabbü'l-meşârikdan mufârik-a'yân Berkayaruk üzere tâbân idi. Hicâb-ı sihâb-ı nekebât-ı nâ-mahsûr ile mestûr oldu. Ümerâsı Mecdü'l-Mülk Balâsânî Müstevfî'den kifâyetde bilâ-sânî idi, müteneffîr oldılar. Ve anı Sultân'dan taleb itdiler ve itâ'atların anuñ teslimine ta'lik eylediler. Mecdü'l-Mülk Sultân'a didi: "Bârî tîğ-ı ihlâk bana sen cârî eyle. Ki eger beni anlara teslim idersen acz ki mahmûl olur. Ve saltanat u şevketine hâlel virür". Sultân katline ikdâm itmeyüp ümerâyâ virdi ve "katl itmeyesiz" diyü and virdi. Ahir ahde vefâ itmeyüp katl itdiler. Mezkûr Şî'î- mezheb idi. Ammâ sebb-i eshâbdan ictinâb eyler idi. Ve sebbâb yanına duhûldan memnû' olup katında mat'ûn ve mel'ûn idi. Anuñ katlinden soñra ümerâ, Berkayaruk sera-perdesini talan idüp Muhammed'e meyl itdiler. Ve Bağdâd'da Muhammed nâmına hutbe okudılar. Ve ana Ğıyâse'd-dîn ve'dünyâ lâkab kodılar. Berkayaruk Terâkime-i müterâkimeyi cem' idüp bir yarak⁴²² gördi. Ve girü menâbir-i Bağdâd'da nâmı mezkûr oldu. Ve Muhammed'le cenge müteveccih oldu. Ve meyânlarında beş kere mukâtele ve musâf vâki' oldu. Bu mertebe-i ûlâdur. Çûn tekâbül-i fi'eteyn evukû' buldı. Ol arsa-i hevl-nâk heybetinden arzeyn ve eflâk muztarib oldu. Ve şemşîr-i [289 b] hettâk-ı fettâk-ı meşhûrân-ı bî- bâk iki cânibden ıstikâk üzere olup dilâverân-ı tîğ-ı zen hâk-i helâka düşürürler idi. Ümerâ-yı Melikşâhî'den Gevher Âyin ki rûkn-i devlet-i Berkayaruk idi, maktûl oldu. Ve ol, aslda Bâ Kalincar bin Büveyh hüddâmından idi. Deyâlîme zevâlinde soñra Alparslan'a mülâzim oldu. Ve andan soñra Melikşâh hizmetinde merâtib-i bülend buldı. Ve Berkayaruk anuñ katlinden soñra münhezim oldu. Yanında elli süvârdan gayri kimesne kalmadı. Horasan'a varup cem'iyet peydâ eyledi. Ve Sencer anuñla ceng itdi. Evvelâ münhezim oldu. Ve etbâ'-ı Berkayaruk nehbe meşgûl oldılar,

⁴¹⁹ Babası Sultan Melikşâh öldüğünde 11 yaşında bulunan Muhammed Tapar'ın çocukluk ve meliklik dönemi için bkz. A. Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri*, s. 11.

⁴²⁰ Berk Yaruk kardeşi Muhammed Tapar'a Melik ünvanını vererek Gence ve civarını ona 1093'de iktâ etmiştir (bkz. A. Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri*, s. 12).

⁴²¹ Müeyyidül-Mülk bin Nizâmü'l-Mülk ilk önce Berkayaruk'un veziri idi. Fakat 1095 yılında sultan ile arası açılınca Muhammed Tapar'ın hizmetine girmiş ve iki kardeş arasındaki taht mücadelesinde etkili olmuştur. Bunun için bkz. A. Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri*, s. 12 vd.

⁴²² Yeni Camii nüshasında (261b) "Berkyarak" şeklindedir.

münhezimler girü dönüp gâlib oldılar. Berkyaruk on yedi kimesne ile ma'rekeden firâr idüp beriyye râhına girdi. Ve andan azm-i İsfahân idüp leşker-i firâvân derdi. Ve esbâb-ı şevket ü iktidâr cem' itdi. Sâniyen Muhammed ile rezm azmin musammem itdi. Muhammed dahi sipâhına tertîb virüp râyet-i cengi ref' itdi. Ol zamândan ki leşker-i âlem-efrûz rûz-ı rücûm-ı nücûma hücûm itdi. Mâh-ı sitâre sipâh mevâkib-i eflâk-i merâkib ile semend-i gerdûna süvâr olunca dilirân-ı cânibeyn güşîş-i kûşîşde oldılar. Âkibet “Ve yensuraka Allahü nasran azîzan⁴²³” menşûrî Berkyaruk nâmına mestûr oldı. Ve Muhammed makhûr ve vezîri Müeyyidü'l-Mülk me'sûr-ı leşker-i mansûr oldı. Ammâ cerbeze ve câblûsluğla işin bir dereceye ırgürdi ki Sultân anı vezîr itmek istedi. Bir zamânda ki Pehlevî istirâhati püster-râhata komuşıdı. Taştârlarun biri birine didi ki: “Selçukıyye cibilliyetinde hiç hamiyet yokdur, bir kişiyi masdar-ı envâ' kabâyih ve menşe'-i esnâf-ı fezâyih iken vezîr itmek isterler”. Bu kelâmun istimâ'ı ana bâis oldı ki Sultân kendi eli ile vezîrün boynunu urdı. Cüssesi birkaç gün mezellede düşüp kaldı. Soñra kılet-i mâl ve kesret-i ricâl sebebi ile ulûfe-i sipâhdan âciz oldı. Ve cem'ıyyeti tefrikaya mübeddil olup Bağdâd'a vardı. Sencer mükemmel asker ile Muhammed'e mülhak oldı. Askerün Berkyaruk'dan müfârik oldukları mesmû'ları olıcak Bağdâd'a teveccüh itdiler. Berkyaruk bîmâr iken Bağdâd'dan çıkup Muhammed ve Sencer Bağdâd'a geldiler. Andan Sencer Horasan'a dönüp Muhammed Hemedân'a vardı. Berkyaruk Vâsıt'da hassa-i Halîfe olan Cihân'ı tasarruf itdi. Ve Halîfe Muhammed'i def' için taleb itdi. Ve Nihâvend kurbunda askereyn mukâbil oldılar. Ve bu üçünci musâflarıdır. Her gün tertîb-i sufûf idüp erbâb-ı süyûf mübâreze merâkibine cevalân virüp miyân-ı meydâna girürleridi. Tekâbül sûreti tahakkuk bulıcak musâdakât ve muvâfakat savtın izhâr iderlerdi. Pes, ahd itdiler ki Berkyaruk sultân olup Muhammed'e def'-i muhâlifîn için leşkere muhtâc olursa imdâd ideler. Her biri ahd u peymân mazmûnına vefâya îmân idüp te'kîd-i musâlaha itdiler. Tefrikadan soñra Muhammed gürûh-ı enbûh iken asker-i Berkyaruk hamelâtından âciz olup cem'ıyyetleri nâr-ı kâr-zâr işti'âl bulmadın **[290 a]** perîşân ve esbâb ve yarakları bi't-tamâm târâc ve tâlân ve ol cengde bir kimseden gayri helâk olmadı, ol dahi cengde degil idi. Muhammed hîn-i inhizâmda cem'-i kalîl ile kalup alemini kendi götürdi ki perîşân olanlar ardınca geleler. Yetmiş kimesne ile

⁴²³ Fetih Suresi 3.

İsfahân'a vardı. Berkyaruk dahi anı mahsûr itdi. İçerüde gâyet tengi ve kerânı ve taşrada ziyâde vüs'at ve erzânî olmağın Muhammed'ün kâbiri düşvâr ve muzâyaka ile cânından bîzâr oldu. Âkibet nâçâr olup dervâze-i şeh-r-bendi açar ve yüz altmış süvâr ile kaçar. Ve hûnına teşne olan bunca leşker-i bî-şümâr meydânında selâmetle güzâr ider. Berkyaruk dahi gulâmân-ı Melikşâhî'den Ayaz'ı ki a'yân-ı ümerâsından idi, akabinca gönderdi. Muhammed ana didi: "Senün zimmetünde benüm hukûkum çokdur. Ve ızrâruma ikdâmı mûcib olur kâr sana benden aşikâr olmamışdur". Ayaz dahi girü dönüp Muhammed'ün harc-ı râhını ki üç harvâr zer idi, aldı. Ve alem ve çetr-i bî-menkûs ve nigûnsâr götürdi. Berkyaruk didi ki: "Egerçi anuñ su'-i etvârı ve zemâyim-i kirdârı bisyârdur, Ammâ böyle itmek gerekmez idi". Muhammed'den soñra ehl-i şeh-r hıfz-ı hisâr itdiler ve şehri gözlediler. Berkyaruk, Hemedân'a vardı. Ve bu kıssa sene hamse ve tis'in ve erba'a-mi'e⁴²⁴ de idi. Sene-i âtiyede Muhammed girü müsta'id ceng olup Hoy'da vakt-i gurûbda hurûb-ı azîme oldu. Aşâ'-i ahîre degin gerd-i meydân dâr-gîr kürre-i esîre irişmekde idi. Şu'le-i harb "Ve burrizeti'l-cahîmu li-men yerâ"⁴²⁵ ma'nâsın rûşen ve aşikâ[r] eyler idi. Ve ma'reke-i bî-kâr "Fe izâ

câeti't-Tammetü'l-kubrâ"⁴²⁶ mazmûnın tasvîr ve tefsîr eyleridi. Ahir şevket-i Muhammed pâşide ve cehre-i cem'iyeti hırâşide olup çerâğ-ı sa'y ile ol şeb-i târda râh-ı firârı rûşen idüp Erciş tarafına teveccühle ref'-i teşvîş eyledi. Ve Berkyaruk ferâğa ve Tebrîz meyânında bir alef-zârda karâr itdi. Pes, ol iki şehriyâr meyânında mübâşir-i kârzâr olan ümerâ-yı nâmdâr umûm fesâd ve gumûm tefekkür eylediler. Mukaddemât-ı sulh tertîbine ta'lîk-i nazar-ı ihtimâm idüp vilâyeti taksîm itdiler. Mukarrer oldu ki her biri ahar nâmına hutbe okumayup birbirleriyle mükâtebe itmeyeler. Ve eger i'lâm-ı hâl zarûr olursa ümerâ mükâtebe ideler. Berkyaruk cemî' şurûtı kabûl itdi. Çûn İsfahân cânibine düşdi, Muhammed etbâ'ını andan çıkardı. Menâbir-i Bağdâd'da dahi Berkyaruk nâmı mezkûr oldu. Ve sene semâne ve tis'in ve erba'a-mi'e⁴²⁷ e Berkyaruk fevt oldu. Marazı sill idi. Bağdâd'a teveccüh itdi. Marazı müştedd olıcak ümerâyâ sipâriş idüp sevkend virdi ki oğlı Melikşâh'ı ki dört yaşında idi, pâdişâh ideler. Vefât idicek İsfahân'a nakl idüp anda defn itdiler. Yigirmi beş

⁴²⁴ M. 1101-1102.

⁴²⁵ Naziat, 36.

⁴²⁶ Naziat, 34.

⁴²⁷ M. 1104-1105.

yaşında idi. Ve on iki yıl saltanat ismi ana ıtlâk olundu⁴²⁸. Ve hurûb ve şedâyidden anuñ gördüğün az kimse görmışdür. Menkûldur ki Bağdâd'da her gâh ki [290 b] hutbe Berkyaruk nâmına olsa ğalâ ve kaht belâsı zuhûr eyler idi. Ma'a –hezâ ehl-i Bağdâd anuñ muhabbeti ve muhlisi idi.

Beyân-ı İstiklâl-i Sultân Ğıyâse'd-dünyâ ve'd-dîn Mîr Muhammed bin Melikşâh Kasimü Emîrü'l-Mü'minîn

Melikşâh nâmına hutbe okudılar, ol hinde Muhammed, Mûsul cânibine müteveccih idi. Ve Mûsul Çökürmiş⁴²⁹ tasarrufunda idi. Sa'd el-Mülk ki Muhammed'ün vezîri idi, anı avâtıf-ı bî-şümâr ile emîr-i dâd itdi. Çökürmiş Muhammed'i ziyâret azmi ile Mûsul'dan çıkdı. Ehl-i Mûsul hüsn-i sülûk sebebi ile ardınca gidüp giryeler iderler idi ve başlarına hâk dökerleridi. Sultân anları istimâ' itdi, anı girü Mûsul'a musıl oldu. Çûn Sultân Mûsul'a vusûl buldı, buyurdı ki şehre âyîn ideler. Ol dahi salâh-ı ra'iyet için kabûl itmedi. Pes, Sultân, bîrûn-ı şehirde nüzûl idüp Çökürmiş dahi anda simât çekdi. Ve pîşkeşlerin arz itdi. Sultân Mûsul'da birâderinün resm-i ğarrâsısın ikâmet idüp azm-i Bağdâd eyledi. Melikşâh ve Ayaz Bağdâd'da idiler. Ayaz keştîler cem' idüp cânib-i şarkî-i Bağdâd'da hutbe Melikşâh nâmına ve ğarbisinde Muhammed nâmına okunurdu. Ve hatîb-i câmi'-i Mansûr du'âsını bu ıyâdete maksûr itmişidi: Allahümme eslih sultanu'l-âlem. Ahir Muhammed peygâm gönderdi ki: “Melikşâh benüm ferzendümdür, sevkend içerüm ki Yınal Hüsâmî'den ğayri ümerâ-yı kirâmı görem. Ve kiyâh-ı hirâs-ı Şâfi'î ki müderris-i Nizâmiyye idi, ana sevgend viridi. İrtesi Ayaz inkıyâd arzına ağaz idüp Sultân mülâzimetine vardı. İhsân-ı Sultânî müşâhedeşiyle ser-firâz oldu. Pes, Sultân'ı da'vet itdi, pîşkeş çekdi. Sultân'a alay göstermek için kullarına ilbâs-ı esbâb ve esliha itdi. Ol hinde sûfî sûret mashara sîret bir kimesne silâh-hâneye girdi. Dilediler ki ana istihzâ ile cevşin giydüreler. Ol istiğnâda mübâlağa eyleridi. Bunlar ikdâm iderlerdi. Ahir bi'z-zarûfî câmesi altına zırh giyü meclise girdi. Sultân câmei haşîn [YC: câmesin kalın) göricek hüddâmdan birine yokladup gördi ki câmesi altına zırh giymiş, hâtırına bu geldi ki sûfîye zırh giydiren fıkır mekr ü ğarddan hâlî degildür. Pes, oradan çıkup menziline vardı. Birkaç günden soñra Ayaz'ı sâyir ümerâ ile

⁴²⁸ Sultan Berkyaruk'un ölümü ve şahsiyeti için bkz. Özeydın, *Sultan Berkyaruk Devri*, s. 129-131.

⁴²⁹ Musul hâkimi Çökürmüş.

da'vet eyledi. Ve eyitdi ki: "Kılıçarslan⁴³⁰, Rûm'dan azm-i Diyârbekr eylemiş. Dilerüm ki anı def'e bir kâr-zâr [YC: kârgüzâr) kimesne gönderem". Cümlesi eyitdiler ki: "Saf-şikenlik ve düşmen-şikenlikde Ayaz ser-amed'dür. Ol hizmetün itmâmına şâyeste dek yokdur". Ayaz eyitdi: "Sadaka bin Mezyed Esed'i ol fitne nâiresini itfâya teveccüh idelüm". Bu güft-gû hılâlinde fermân-ı Sultân'la kemînde muntazır olan cum' çıkup Ayaz'ı katl itdiler⁴³¹. Ve bir palâsa sarup reh-güzâr-ı sipâhda bıraktılar. Hânesin yağma ve tarâc eylediler. Ve bir dem içre ve hadem ve haşem ve ni'amı müteferrik oldı. Ve İmâm-ı a'zam radiya'llahü anh mezarı [291 a]

civârında medfûndur. Andan sonra bin Alparslan Sultân'a âsî oldı. Bermûcib-i fermân bir cem' varup tutdılar. Ve emvâl ve emlâkların ol bed kişiye sarf iderleridi; etbâ'ından dört kimesneyi esâmî-i sâmiyye-i hulefâ-i erba'a ile tesmiye itmişidi, âb-ı tîğla anuñ dahi ateş-i fesâdını itfâ eylediler. "Merdüm-i Nihâvend" dirler idi ki iki ay müddetde iki müdde'î peydâ oldı. Biri müdde'î-i nübüvvet ve biri dahi müdde'î-i memleket def'aten vâhidede iki da'vâyı bile inkıtâ'-ı gubâr-ı fitne bi'l-küllîye irtifâ' buldı. Ve anuñ ahdında sene selâse ve hamse-mi'ede⁴³² küffâr-ı Efrenc Trablus'ı alup nehb-i emvâl ve katl-i nisâ ve ricâl itdiler. Ol diyâr ehlinuñ ekseri tüccâr olmağın mâl-ı bisyâr ile iştiâh bulmuşlardı. Bu sebebdan küffâr-ı dalîl tahsîl-i defâyin ve ahz-ı hazâyin için ehl-i İslâm'a [YC:envâ'-i) ta'zîb ve tenkîl eylediler. Ve erba'a hamse-mi'e⁴³³ de Haleb üç fersah mesâiresinde Asârî nâm hisârı aldılar. Rıdvân bin Tutuş⁴³⁴ ki hâkim-i Haleb idi, otuz bin dînâr edâ itmek üzere sulh itdi. Ve Haleb'den halk-ı kesîr Bağdâd'a gitdiler ve fukarâ ve sulehâ ve ekser-i nâs anlar ile ittifâk idüp cum'a günü Câmî'-i Sultân'da isti'âne itdiler. Ve minberi kesr idüp namâza mâni' oldılar. Ve Halîfe leşker irsâlinde Sultân'ı muharrik oldı. Sultân dahi oğlu Mes'ûd'ı Mûsul'a gönderdi ve emr itdi ki ümerâ-i bilâd ve pîşvâyân-ı ecnâd-ı peyveste anuñla ikâmet-i rûsûm cihâd ideler. Hasbü'l-me'mûr teveccüh idüp birkaç hisâr aldılar. Ve husûn-ı İslâmiyye'den bir kaçını müstahlas itdiler. Ve

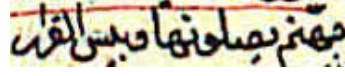
⁴³⁰ Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan kast ediliyor.

⁴³¹ Berkayaruk'un oğlu Melikşah'n atabegi olan Ayaz'ın Muhammed Tapar tarafından öldürülmesi ile ilgili bkz. A. Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri*, s. 43-44.

⁴³² M. 1109/1110.

⁴³³ M. 1110-1111.

⁴³⁴ Tutuş kelimesi de farklı okunabilecek şekilde yazılmıştır.

küffârdan gürûh-ı bî-şümârı cehennem karârgâhına gönderdiler. Andan Ruhâ şehrine ki mecma'-i galebe-i küffâr idi, teveccüh itdiler. Ve ümerâ meyânında muhâlefât peydâ olup silk-i icmâ'ları inkıtâ' buldı. Soñra girü ikâmet-i ictihâd için vufûr-ı ehliyet ve isti'dâd ile ecnâd-ı zafer-mu'tâd gönderdi. Tarafeynden muhârebât-ı müte'âkise vukû' bulup mağlûb ve gâh gâlib oldılar. Ve anuñ ahdında Sencer, Behrâmşâh'a meded idüp Ġazne'yi⁴³⁵ birâderi olan Arslanşâh'dan alup ana erzânî kıldı. Ġazne'ye geldükde on süvâr idi ve Behrâmşâh piyâde ana ru gider idi. Ve hutbe Sultân Muhammed ve Sencer ve Behrâmşâh nâmına okutup Sencer'den "melik" ile ta'bîr idüp Behrâmşâh'a "sultân" dirler idi. Ve andan öndin Ġazne'de hutbe Selçukîler nâmına okunmuşıdi⁴³⁶. Melikşâh ol kadar şevket ü kudret ile ana tama' itmedi. Ve sene aşere ve hamse-mi'ede Sultân Bağdâd'da idi. Ahmed bin İbrâhîm Kürdî ki Merâğa sâhibi idi. Sultân'a karîb turmuşıdi, bir mütazallim-i zâlim girye-künân yanına varup der-hâst itdi ki arızasın alup Sultân'a vire. Ol dahi almağa elin uzatdı. Mütazallim-i zâlim dahi bıçağla Ahmed'e zahm irişdüdi. Ahmed dahi anı yire çaldı. Biri dahi ta'kîb idüp ol dahi Ahmed'e zahm irişdi. Anlara kılıç üşürdiler. Bir kişi dahi bunlara sâlis [291 b] olup Ahmed'e zahm urdı. Ve mûcib-i hayret-i nâs oldu. Ve bunlar Bâtıniyye'den idiler.

Menkûldur ki: Sultân'ın vezîri olan Sa'd el-Mülk dahi Bâtıniyye i'tikâdını kalbinde akd itmişıdi. Her zamânda Sultân'a kasd üzere idi. Ve ol vezîr-i tîr-muğber ki dîde-i basîreti seyl-i Hüdâ ile darîr idi. Ve ol şehriyâr ızrârına ısrâr üzere idi. Fessâda kasd-ı fassd-ı Sultân itdüğü zamânda zehr-i âlûd nîşter virdi. Vezîrün hatunı bir şahsa ki ana rücû'ı var idi, zevcinün kasd-ı bedin beyân ve fessâd-ı kıssasın ayân eyledi. Ol şahs dahi Sultân'a îsâl itdi, fessâd nazarına gelicek çeşm-i haşem ile nigâh itdi ki fessâd -ı pür-günâh zehr-i kahr-ı Sultân-ı dehrden hirâsân olup "Fa'tarafû bi-zenbihim"⁴³⁷ vefki üzere günâhına ikrâr ve ol fikr-i bâtil endîşe-i âtıldan ihbâr itdiler. Sultân dahi buyurdı; hem ol nîşter ile fassâd-ı fesâd-endîşi maksûd ve çeşm-i hayâtını mefkûd itdiler. Ve Sa'dü'l-Mülk'e etbâ'ı ile finâ şerbetin içürüp avretin ol merd-i haber-âvere virdi. Meşâhîr-i meşkûresinden biri budur ki; Hind puthânelerinden on bin men

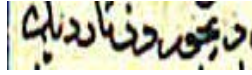
⁴³⁵ Sürekli olarak "Ġazneye" okunacak şekilde yazılmıştır.

⁴³⁶ Metinde "okunmuşıdi" şeklinde geçmektedir.

⁴³⁷ Mülk Suresi, 11.

çekerbir put-ı sengin kürânı İsfahân'a getürüp anda binâ itdüğü medrese-i âliyyenüñ asitânesinde vaz' itdi.

Menkûldur ki; İsfahân'da nûr-ı besâretten mehcûr bir Alevî kör ki şeb

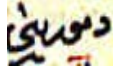
bir mahallede menzili var idi. Taleb-i şeb târ-dîde-i rûşen-i sipehre perdedâr olup sâyir ebsârda sâtir olduğı hengâmda ol kör-i bed-kirdâr kûçe başında zârî eylerdi. Tâ bir bî-haber menziline râhber ola. Kim ki terahhum kademin ilerü basup ol körün eline yapışup nikbet-hânesi kapusına varur idi. Ol hânede nihân olan melâhide elinde esîr olurdu. İttifâken bir avret hîn-i mürûrda ol hânedan avâz-ı nâle işitdi. Ve ol esnâda bir cem' yetişmekle ol za'îfe şirâr-ı aşrârdan necât buldı. Ve simâ'-ı nâle kıssasın ol cem' sem'ine irgürdi. Sâyir halka haber idüp menzil-i köri basdılar. Ve anda olan melâhideyi tutup fermân-ı Sultân'la asdılar. Derûn-ı hânede kimi küşte ve kimi beste çok müslimân buldılar. Bu ahvâl zuhûrından soñra Sultân, Hasan bin Sabbâh ile cenge asker gönderdi. Hâlleri dige-gûn ve râyet-i şevketleri sernigûn olmalu oldukda Sultân vefât eyledi.

Menkûldur ki; selâse aşere ve hamse-mi'e⁴³⁸de

Sultân'ın za'fî kuvvet bulup oğlı Mahmûd hâzır oldu. Simât-ı tekellûf tamâm ile oturdu. Ümerâ dahi geldiler, anlara dahi simât-ı azîm besat olundu. Nîme-i zi'l-hiccede kendüsinden me'nûs olup Mahmûd'ı hâzır eyledi. Ol hinde on dört yaşında idi, ikisi bile ağlaşup hırkat-i fırkat ile yandılar. Pes, Mahmûd'a emr itdi ki çıkup tahta cülûs ide. Ol dahi eyitdi ki: "Bugün sâ'at iyü degildür". Sultân eyitdi ki: "Sâ'at pederüne nisbet eyü degildür. Ammâ sana mübârek ve mes'ûddur". Mahmûd dahi çıkup tahta su'ûd eyledi. Ve iki-üç [292 a] günden soñra sarây-ı fânîde dâr-ı câvidâna intikâl itdi. Müddet-i ömri otuz yedi sâl oldu. Ve birâderinden soñra zamân-ı istiklâli on iki sâl idi. Âkil-i nikû-sîret ve âdil-i pür-cür'et idi. Cümle-i asâr havâle itmişidi. Âdil-i adâletinden biri bu idi ki ba'zı memâlîk iştirâ idüp semenlerin Hûzistân âmiline havâle itmişidi. Âmil esmânı kâmil virme-yüp bâkî alıkomış, tâyi'-i âmil gayr-i tâyi'-den me'yûs olıcak muhzır alup bârgâh-ı Sultân'a gelüp arz itdi ki: "Da'vâm vardur. Müdde'î-yi aleyh cevâb-ı da'vâ için muhâkemeye gelüp Sultân

⁴³⁸ M. 1119/1120.

eyitdi ki: “Hasmun kimdür?” Ol dahi didi ki Sultân ve kıssasın arz itdi. Fî'l-hâl îsâl-i bakiyye-i mâl itdi. Ve âmile zecr-i gûşmâl itdi. Ve hemvâr-ı mahkemeye varmaduğundan nedâmet izhâr idüp “Varmak gerek idi, tâ benden soñra gelen selâtın bana perverlik idüp bu âyin-i matbû' benden şuyû' bulaydı.” dir idi. Ve biri dahi bu idi ki: Vezîrini Bâtıniyye öldürdükde emvâli arasında cevâhir-i nakb ile memlû bir kîse bulundu. Buyurdi ki: “Birkaç gün mukaddem bunu bize arz itmişidi ve satun alınmamışidi. Pes, bir mu'temedine teslim idüp sahiblerin tefâhhus itdi. Bir bölük gurabâ mâllarından ümîdlerin kesüp sâkit olmuşlaridi, cümlesin bulup malların bî-kusûr teslîm itdi. Ve tasarrufunda olan bilâddan gümrük ve tamğa [YC: rûsûmunı) ref' itdi. Ümerâsı dahi kendüsine iktidâ iderler idi. Ve hiç birinde vakt-i hükûmetde ta'addî sûreti zuhûr itmezidi.

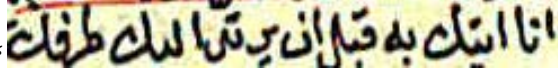
Menkûldur ki: Bu ebyâtı rihleti vaktinde dimiş ki.⁴³⁹

Sâl-i fevt-i Sultân'da Sincâr kesret-i emtâr ve süyûl-ı bisyâr sebebi ile ğark ve dervâze'î su aldı. Acâyip vekâyi'den bu vâkı'a dahi anda vukû' buldı ki seyl bir mevlûdi gehvâresiyle bir zeytûn ağacına yetişüp ol şecere-i mübârekeye asılıp kaldı. Ve tıfl seylâb-ı fenâdan necât buldı.

Menkûldur ki: Sultân Muhammed'ün vefâtı Sencer'e vâsıl olıcak birâderi 'azâsında hâkistere oturdi. Pes, Horasan'da leşker çeküp Mahmûd ile Rey'de mukâbil oldı. Mahmûd'ün askeri otuz bin ve Sencer'ün leşkeri yigirmi bin idi. Şiddet-i harb-i meymene ve meysere-i Sencer-i ferazine müncer olıcak ba'zı ümerâyı Sencer'e cây-ı tavakkuf kalmadı diyüp firâr re'yini ilkâ itdiler. Kalbgâhında on sekiz fil vardı, filler Mahmûd'a haml-eylediler. Mahmûd firâr idicek vâlîde-i Sencer ki Mahmûd'ün ceddesi idi. Sencer'e didi ki: “Mâverâünnehr'den Ğazne'ye varınca ümerâyâ erzânî kılmışsın, Mahmûd'ı dahi anlardan biri add ve bâb-ı nizâ'ı sedd-eyle”. Sencer dahi kabûl idüp Mahmûd'a haber gönderdi ki vâdî-i hilâfdan udûl iderse anı velîahd ide. [292 b] Mahmûd dahi ammî mülâzimetine müteveccih oldı, karîb olıcak vezîrini pâye-i saltanat-masîre gönderdi. Sencer didi ki: “Oğlum Mahmûd kandedür?”. Vezîr hitâbda didi ki: “Enâ âtîke bihi kable en tekûme min

⁴³⁹ Üç beyitlik Farsça bir manzume “Nazm” başlığıyla verilmiştir.

makâmike⁴⁴⁰”. Girü su‘âl idüp didi ki: “Yâ Sipehsâlâr Alî kande gitmişdür?” diyü

eyitdi. “”. Sencer, Vezîr hâzır cevâbun hüsn-i bedîhesin pesend itdi. Çûn Mahmûd gelüp Sencer’e mülâkî oldı, Sencer i‘zâz u ikrâm evfer idüp Irak saltanatın ana tefvîz itdi. Ve böyle mukarrer itdi ki hutbede Sultân Sencer ismi Sultân Mahmûd isminden takdîm oluna. Ve hîn-i rûkûbda nefîr çaldurmaya. Ve Mahmûd’uñ hedâyâsın zâhiren alup gizlû girü gönderdi. Ve nüvâziş ve ikrâm tamâm ile revâne eyledi. Sencer Muhammed ahdında Nâsire’d-dîn ile mülakkab idi. Çûn saltanat ana mukarrer oldı. **Sultân Mu‘izzi’d-dîn Sencer Burhânu Emîrû’l-Mü‘minîn** ile mülakkab oldu. Bilâdda lâyiğ ve nekâyih mekremeti aktârda fâyih idi. **Mervîdür ki:** Merv⁴⁴¹’de bir pîr-i sâl-kihter sâl-ı bârgâh-ı câh u celâl Sencer’e arz-ı hâl idüp tazallüm-künân tekellüm itdi. Ve eyitdi ki: “Birkaç yetîmim vardır ki envâ’-ı et‘ameden nân-ı şa‘îrden gayrisine şu‘ûrları yokdur. Ve meyve-i şîrînden nâmdan gayrisi kâmlarına girmemişdür. Bu eyyâmda temennâ-yı engûr itdiler. Ben dahi bir karyeye varup tahsîl-i engûr için mezdûr oldum, kesret-i hizmetden kefümde abile peydâ olup elüm hûşe-i engûre döndi. Mezîd hizmet ta‘ab birle bir sepet-i ineb elüme girdi. İsti‘câl-i tâm birle eytâm tarafına giderken leşkeründen iki nefer sepedi elümden çeküp alup metâ’-ı sabrumı talan ve yetîmlerimi nâlân itdiler. Revâ mıdur ki miskin üzerine zâlimleri musallat idüp elüni adl u dâddan çekesin. Ve mezra‘a-i amelünde tohum-ı cevîr ü sitem ekesin. Ferden ferden herkes mevkîf-i hesâba tek ve tenhâ geldüğü zamânda ki a‘vân a‘vânıñ yanunda olmayup huzûr-ı mâlik-i yevm-i cezâyâ piyâde ve tenhâ gelesin. Anların nîzâ’ınıñ cevâbında ne dîrsin ve mütezallimler pîr-i emkine dizilüp şeyh ü şâbb da‘vâ pençesin dâmenine inşâb itdükleri hînde nidersin”. Sencer bu dilsüz sözleri işidicek bikâ idüp didi ki⁴⁴²:

Nesr: Pes, buyurdi, ol defter-i mezâlim olan iki zâlimün defter-i ömrlerin icrâsın perâkende ve pîh-i vücûd-ı bî-sûzlerin perâkende eylediler. Ve ol meyvesi alınan pîre bir bâğ virdiler ki yetîmleri semârından behredâr olalar. **Menkûldur ki:** Sultân’uñ mâderi dâr-ı gurûrdan sarây-ı servere intikâl itdükde na‘şında ulemâ ve

⁴⁴⁰ Neml Suresi, 39.

⁴⁴¹ “Merve” olarak yazılmıştır.

⁴⁴² Farsça bir beyit bulunmaktadır.

sulehâ ve etkîyâyla hâzır oldılar. Namâzın kılacak zamânda Sultân eyitdi: “Bir kimse imâmet eylesün ki müddet-i ömründe bir vakt namâzı kazâyâ kalmamış ola”. Hiçbir ahad anlardan geçmedi. Ve bunca ulemâdan ve sulehâdan birisi tekaddüm kademin ilerü basmadı. Pes, Sultân kendüsi tekaddüm idüp emâmetin eyledi.

Menkûldur ki: [293 a] Bir asfûr amûd şâmiyânesi üzere âşiyân eylemiş idi. Göç zamânında ol tayr-ı za’îfün âşiyânesin bozmak hâtır-ı Sultân’a geç gelüp buyurdu ki ol mürğ yavrusın uçurmayınca otağın göçürmeyeler ve bir ferrâş ta’yin itdi ki otağı bekleye.

Menkûldur ki: Sene selâse ve selesîn ve hamse-mi’e⁴⁴³de Hârezmşâh Atsız⁴⁴⁴, uñ haber-i isyânı ale’t-tevâlî vusûl bulıcak sarây-ı garrâ-yı Sultân Sencer ana müncer oldu ki Harezmi tarafına leşker-i rezm-âver çeke⁴⁴⁵. Ve Atsız’a bir vechle gûşmâl ide ki min-ba’d-ı pâ-yı gurûrî endâze-i makdûrundan taşra basmaya⁴⁴⁶.

Nesr

Hudûd-ı Hârezm’de rezm Hârezmîleri sad[?] neferât kûteh hezm itdiler⁴⁴⁷.

Nesr

Atsız evlâdının birinüñ binâ-yı hayâtı seylâb-ı tığ-ı intikâm ile inhizâm olup Atsız’uñ ol makâmda mecâl-i sebât ve arâmı kalmayup leşkeri püşt-i inhizâm gösterdi. Sencer Hârezm’i müsahhar idüp birâder-zâdesi Süleymân Şâh’a virüp Merv’e müteveccih oldu. Ehl-i Hârezm Atsız’a mâyıl idiler. Süleymân Şâh zabtında âciz olup ammine vardı. Soñra Atsız pâdişâh-ı Kara-yı Hitây’a ki Gürhan dirler idiler. Sencer ile mukâtele idüp Mâverâünnehr bilâdını ahze tahrîz ve tahrîs eyledi. Pes, bu eelden zikr olunacak bevâ’is sebebinden Sencer bî-gâne mukâbelesinde Sencer tamâm leşker ve isti’dâd evfer birle cem’ini kam’ kasdı ile nehzat eyledi. Dilrân-ı sipâh ceys-i bîgâne mukâbelesinde kûşîş-i merdâne itdiler. Ammâ ber-hasb-

⁴⁴³ M. 1138-1139.

⁴⁴⁴ Harezmsâh Atsız’ın Selçuklular ile mücadelesi için bkz. İ. Kafesoğlu, *Harezmsâhlar Devleti Tarihi*, s. 44-65.

⁴⁴⁵ Sultan Sencer (1118-1157)’in Harezmsâh Atsız isyanı nedeniyle Harezmi bölgesine tertip ettiği ilk sefer için bkz. Köymen, *İkinci İmparatorluk Devri*, s. 311-323.

⁴⁴⁶ Farsça bir beyitlik manzume bulunmaktadır.

⁴⁴⁷ Farsça bir beyitlik manzume bulunmaktadır.

ı takdîr sa'y u gûşîş mu'îd olmayup Sencer mağlûb olup harâmı esîr oldu⁴⁴⁸. Burhânu'l-eimme Ömer bin Abdülazîz bin Mâre-i Buhârî ki ekâbir-i fukehâ-yı Hanefiyye'dendür, ol harbde izz-i şehâdete irişdi. Sâhib-i Muhît'i ve Sâhib-i Hidâye'nün üstâdı [idi], fekihı vâlidinden iktisâb itmişdür. *Fetevâ-yı Suğrâ ve Kübrâ* ve *Câmi'-i Sağîr* cümleten müellifâtındandır. Anda “Siz ehl-i ictihâd a'dâdından sinuz?” diyü su'âl itdiler. Buyurdı ki: “İctihâd inkıtâ' bulmuşdur. Ve âlim Hidâye-i Hindî Tatar Haniyye müellifidür, “Kitâb-ı Edebü'l-Kâdî”de nakl itmişdür ki ol su'âl cevâbında dimiş ki Eger e'imme selef akvâlinden bir kavli bî-galat ve nisyân nakl itsem, ol ni'met-i celîlenün şükri uhdesinden müddet-i hayâtumda tağazzi idemezüm. İctihâd-ı ulemâ ve fukahânuñ eşref merâtibidür ve kirâm-ı selef ol şeref nebîlesine mahsûs olmışdur.

Beyân-ı Nusret Hükâm-ı Der-Mâverâünnehr Tâ Resîden An Be-Gürhan Be-Tarîk el-İcmâl

Bu mahalde eshâb-ı tettebbü' asâr-ı mâziyye ve erbâb-ı tefâhhus ahhâr-ı ümem-i hâliye akvâl-i mütekebbire îrâd itmişlerdür. Ba'zîlar dimişlerdür ki. “Ol bilâd nesl-i Afrâsyab tasarrufunda kalmışidi. Ve anlardan evvel Karahan bin Sebak, İslâm se'âdetine fâyiz olmuşdur. Zîrâ kim âlem hâbda [293 b] “**Eslim teslim fi'd-dünyâ ve'l-âhire**” mazmûnı ile muhâtab oldu. Pes, Sencer ahdına gelince anuñ nesli zîver-i İslâm'la arâste idiler. Pes, andan soñra Oğlı Mûsâ bin Sebak pâdişâh oldu. Kezalik tâ nevbet Arslan Han bin Muhammed bin Süleymân bin Dâvud Buğra Han Ebü'l-mülakkab bihi Tağmac Han el-mülakkab bi-nasr Arslan bin Alî bin Mûsâ bin Sebek zuhûr idince tevârüs-i mülk meyânlarında cârî idi. Karahan memâlik-i Arslan Han'a müstevlî olup Sencer, Kadir Han'ı öldürüp Arslan Han'ı girü mülkine i'âde eyledi. Ve gazâ ile meşhûr olan Etrâk ki ahir Horasan'ı nehb ü talan itdiler. Ve anlara Kaz Alî⁴⁴⁹ dirler idi. Anuñ etbâ'ından idiler. Anlar ile Arslan Han meyânında esbâb-ı

⁴⁴⁸ Sultan Sencer'in 9 Eylül 1041 de Kara-Hitaylar karşısında aldığı yenilgi hakkında daha geniş bilgi almak için O. Gazi Özgüdenli'nin, *Sultan Sencer ve Kara-Hitaylar-Katvan Savaşı*-adlı çalışmasına bakınız.

⁴⁴⁹ Metnimizde aynı sayfada iki olarak yazılan bu kelime Yeni Camii nüshasında ise şeklinde yazılmıştır. Neşre esas aldığımız Aşîrefendi nüshası daha sonra sayfa 294a'nın en alt

satırında şeklinde yazarak Yeni Camii nüshasının imlasını aynen almıştır.

vahşet zuhûr buldı. Ahir anlar gâlib olup Arslan Han elinden mülki aldılar. Arslan Han Sencer'e rücû' itdi. Sencer dahi Etrak-ı bî-pâk üzerine asker çeküp sene erba'a ve ısrîn ve hamse-mi'e⁴⁵⁰ de Semerkand'a vardı. Kaz Alî firâr idüp Semerkand'ı Sencer müsahhar itdi. Ve Arslan Han'ı ğadre mensûb idüp mukayyed-i habs-i ebed eyledi. Ve ol hânedândan birin dahi manzûr-ı nazar-ı i'tibâr idüp vâlî-i Semerkand itdi. Ol vefât idicek Arslan Han'ın Mahmûd nâm oğlu ki Sencer'ün hâher-zâdesi idi [YC: hâkim oldu]. Ve sene isneyn ve ısrîn ve hamse-mi'e⁴⁵¹ de Oğuz⁴⁵² Şînî⁴⁵³ gâyet mütecebbir ve hod bîtî [?] birle hizebrân-ı bîşe kefare ve bî-dîniden ceşş-i firâvân ile Kâşgar'a geldi. Ve han-ı Kâşgar leşker-i nusret-eser birle rûy-ı teveccühi anlar ile cenge teveccüh idüp darb-ı bâzû-yı celâdet ve nîrû-yı sâ'id-i se'âdet ile ol hadd-i adden efzûn olan leşkeri sıdılar. Ve Oğuz-ı mezbûrun hayl-ı hayâtı ol inhizâmndan sonra infisâm bulup Gürhan Sînî cânîşîni oldu. "Gür" lûgat-ı Çin'de "pâdişâh-ı " ya'nî "ulu sultân" lâkabıdır. Ve ol mâneviyyi'l- i'tikâd⁴⁵⁴ idi. Şekl-i matbû' ve me'nûs ve ana hârîr-i sînî ehabb-i melbûs idi. Ümerâsından hiç birine yüz âdemden gayri mu'în ve hâdim virmezidi. Ve cümlesinün vezâyifin hızânesinden virüp zulm itmesünler diyü iktâ' virmezidi. Ba'zı Etrâk-i Hıtâ ki andan mukaddem gelmişler idi, ana mülhak oldılar. Ve anlar sevâbık-ı zamânda Hakan-ı Türkistân hizmetinde olurlaridi. Arslan Han her sâl anlardan cem'-i kesîri taraf-ı Çin hıfzına irsâl eyler idi ki ta ol hudûd cünûdunun vusûlinden men' ve hudûd resmini vücûda getüreler. Ve anlara ol hizmet mukâbelesinde ecr-i mu'ayyen ve mahdûd ve mukarrer ve ma'hûd idi. Bir sene anlara hışm idüp ecr-i ma'lûmlarından mahrûm eyledi. Nesilleri maktû' olmağı_çün nisâyla âmiziş ve ihtilâtdan memnû' eyledi. Ve bir cem'i anlara musallat eyledi. Tüccârdan bir tâyife ol gürûh-ı pür-hâyife güzâr idicek mâllarına tama' destin dirâz idüp eyitdiler ki: "Emvâlünüz i'âdesi murâdunuz ise bizi bir alefi çok diyâra delâlet eylen". Anlar dahi Soğd⁴⁵⁵ bilâdına delâlet eylediler. Pes, ol müvekkil olan cem'in ellerin gerdelerine bağlayup [294 a] hâne

⁴⁵⁰ M. 1129-1130.

⁴⁵¹ M. 1128.

⁴⁵² Her iki nüshada da "ze" noktasız olarak yazılmıştır.

⁴⁵³ Şînî=Çinli (bkz. Devellioğlu, s.1144).

⁴⁵⁴ İyilik ve kötülük ilâhına inanmaktan ibaret bâtil bir mezhep olup Zerdüşterden alınmıştır, maniheizm (Bkz. Devellioğlu, s. 691).

⁴⁵⁵ "Sâğûda" okunacak şekilde yazılmıştır.

göç ile ol bilâda göçdiler. Ammâ Arslan'dan mütevehhim idiler. Gürhan zuhûr idicek ana mülhak oldılar. Ve Gürhan anların inzimâmı ile kuvvet tamâm buldı. Türkistân'ı aldılar. Ve teshîrinden sonra her hâneye bir dînâr saldılar. Ve mevrû'âtından hiç nesne almazidi. İtâ'at idenler meyânlarına alâmet için nukradan bir levh bağladurlaridi. Vâlî-i Semerkand olan Mahmûd ki hâher-zâde-i Sencer idi, anlar ile mukâtele idüp münhezim oldu. Sencer'den müstemidd oldu. Sencer dahi Mâverâünnehr'e leşker çekdi. Semerkand'a vardukda Gürhan vesâ'il-i şefâ'at ve resâ'il-i darâ'at gönderdi. Sencer kabûl itmeyüp İslâm'a da'vet idüp envâ'-ı tehdîd ve teşdîd ile muhtevî bir nâme yazdı. Ve zafer çehresine hicâb olan nahvet ve i'câb mukaddemâtın derc idüp kudret ve câhın ve kesret-i iddet ve sipâhın yâd ve esbâb izz ü azametini ta'dâd idüp mübârizât-ı leşker-i zafer-fercâm sihâm-ı nusret peyâm-ı kıl yarar dimegi nâmesinde tastîr eyledi. Gürhan resûlün sakalın yoldurup eliğne bir sözün virüp buyurdı ki müy rîşini yaza, âciz olıcak eyitdiler: "Pes, okla kıl nice yazılır?". Andan Gürhan müsta'idd ceng oldu. Ve sene ışıfın saferinün hâmisinde⁴⁵⁶ tekâbele vâki' oldu. Sencer mağlûb olup ma'reke -i bî-kârdan firâr itdi. Ve haremi esîr olup iki yıl yanlarında kaldı. Ahir girü Sultân'a gönderdiler. Ve Mâverâünnehr Muhammed Hârezmşâh ahdına dek Gürhan tasarrufunda idi. Andan kıbel-i İslâm'da andan azîmrek vâki'a vukû'ı zamân gûşunun mesmû'ı degildir. Çûn Hârezmşâh, Sencer'ün inhizâmı haberin işitdi, müteveccih-i Merv olup katl ü nehb-i bisyâr itdi. Ve ulemâ ve fuzelâ-yı Merv'den cem'-i kesîri bilesince alup gitdi. Kâdı Hüseyin bin Muhammed Ersânîdî ve Ebû Mansûr Ibâdî ki ekâbir-i fukahâ-yı Şâfi'iyye'den idi. Ve Ebû Muhammed Hazinî ki felsefiyyâtde husûsâ riâyâziyâtde tefavvukı var idi müsellim-i asr idi, ol belâ-yı celâya mübtelâ olan ulemâdandurlar. Sencer hutbesini Nişâbûr'dan kat' idüp menâbirde ismin yâd itdürdi. Huzzâr, Sencer nâmın istimâ' idemeyecek her taraftan feryâd kopdı. Evvel Zi'lka'de'den Muharrem'e⁴⁵⁷ varınca hutbe anuñ nâmına okundu. Soñra girü nâm-ı Sencer menâbirde zîver oldu. Pes, Sencer Hârezm üzerine leşker çekdi, teshîrine müşrif olmışiken ümerâdan birinün nifâkı ucından müyesser olmayup sulha karâr virüp Atsız mâl irsâlini kabûl eyledi. Ve bu sâlde sene selâsine ve hamse-mi'e⁴⁵⁸de sâhibü'l-Keşşâf **Ebü'l-Kâsim Zemahşerî**⁴⁵⁹ vefât eyledi. Andan

⁴⁵⁶ 2 Mart 1126.

⁴⁵⁷ Kasım-Aralık 1126-Ocak Şubat 1127.

⁴⁵⁸ M. 1135-1136.

soñra saltanat-ı Sencer intikâsa müncer olup ehl-i Herât, Etrâk semtinden muztaribü'l-hâl olup Melik Hüseyin Ğürî'yi istediler. Ol dahi Herât'a gelüp aşğa ma'delet ve beşâret idüp Sultân'a izhâr-ı itâ'at eyledi. Ve sene semâne ve erba'îne ve

hamse-mi'ede⁴⁶⁰ Sultân, Ğuz elinde esîr oldu. Mezkûr oldu ki anlara [294 b] dirleridi ve Arslan Han etbâ'ından idiler. Ve anlar Türk müslümânlarından bir gürûh-ı enbûh idiler ki Gürhan Mâverâünnehr teshîrinden soñra anları ihrâc itdi. Pes, Horasan'a gelüp nevâhî-i Belh'de sâkin oldılar. İkâmet-i salavât ve edâ-yı zekev[â]t iderler idi. Ğuş-ti matbah-ı Sultân anlardan idi. Bir vaktde muhassıl huşûnet idüp ellerinde maktûl olmuş, hân-sâlâr bu kârı bir müddet aşikâr itmeyüp hûn-ı Sultân ile nihân itdi. Ve kendi tarafından saman virdi. Âhir emîr-i Belh olan Emîr Kamaç'a didi ki Ğuz tâyifesinüñ i'tidâlden insîrâf ve râh-ı inkıyâddan inhîrâfların bârgâh-ı Sultân'a arz ide. Ol dahi arz itdi. Sultân anların zabtın ana tefvîz eyledi. Ol dahi oğlıyla Ğuz elinde maktûl olup ekser leşkerin tu'me-i şimşîr ve nisâların esîr eyledi. Sultân bin-nefsihi def'lerine müteveccih olup yüzbin süvâr ile yola girdi. Anlar elçi gönderüp "Kamaç'la oğlunuñ katli hıyânetümüzden degil idi. Belki mâlumuza tama' itdiler. Ve müdâfa'a vaktinde maktûl oldılar" diyü i'tizâr idüp cerîmelerin mukâbelesinde yüz Hıtâyî kul virmegi kabûl itdiler. Çûn Sultân hudûdlarına vurûd itdi, her hânedan bir sinn-i nukre virmegi kabûl idüp mâl-ı mukarrer edâsını iltizâm itdiler. Sultân rücû'a mâyil etmişiken ümerâ kâyil olmadılar. Ceng olıcak leşkerün ümerâ ile nifâkları olmağın çalışup mebâdî-i harbde münhezim oldılar. Muhâlifler te'âkib idüp çok kimseyi hâk-i helâke düşürdiler. Ve Sultân'ı ele getürdiler. Ümerâları Sultân öninde hizmet zemînin öpdî. Birkaç aydan soñra Sultân'ı kaldurup Merv'e vardılar. Ümerâ-yı Ğuz'dan Muhammed bin Bahtiyâr, Sultân'dan der-hâst eyledi ki Merv anuñ iktâ'ı ola. Sultân müsâ'ade göstermeyüp "Merv tahtgâhdur, kimsenüñ iktâ'ı olmaz" diyü cevâb virdi. Anlar dahi istihzâ idüp handeler itdiler. Ve meyânlarında gâyet hârî ve nihâyet bî-i'tibârî üzere evkâtı cârî oluridi. Hattâ gâh oluridi ki katına iletdükleri ta'âmdan vakt-ı ahir içün zahîre saklardı. Zîrâ ki hıfz-ı vakt-ı ta'âmına çendân mukayyed degiller idi. Ve hîn-i rükûbda tirkeşin gâh kendi bağlaridi. Zîrâ ki silâhdârı yoğidi. Çûn Merv'e irdiler, fesâdların dırâz idüp ol beldede olan sâmet ve nâtıkı bâd-

⁴⁵⁹ 1075-1144 yılları arasında yaşayan ünlü tefsir, hadis, kelam âlimi, şair ve edibin hayatı, eserleri için bkz. Nuri Yüce, "Zemahşeri", *İA*, XIII, 509-514.

⁴⁶⁰ M. 1153/1154.

ı târâc ve talana virdiler. Andan Nişâbûr'a vardılar, merdümân-ı Nişâbûr mescid câmi'e sığındılar. Ol ferîk-i şekâ mescide girüp bir ehaddün egninde bikâ câmesin ibkâ itmediler. Ve ulemâ-yı ve meşâyih-i ebrâr ol eşrâr-ı bed-kirdâr elinde giriftâr-ı envâ'-ı ukûbet ve âzâr oldılar. Kâdî Hüseyin bin Muhammed Ersânîdî gibi ve Şeyh Abdurrahman Agâf [?] gibi zâhirü'l-kerâmât idi. Ve ekser evkâtta Sultân Sencer'e ziyâretine geldükde mülâkât itmezidi. Ve genc uzletde ihtifâ idüp buluşdurmazidi. Ve kibâr-ı telâmize-i İmâm-ı Ğazzâlî'den Muhammed bin Yahyâ'yı şikence-i hâk ile helâk eylediler. Ve sâyir bilâd-ı Horasan'da olan mesâcid ve medârisi munderis ve münhedim eylediler. Ve ehl-i İslâm'a [295 a] abede-i esnâm itmedüğü amellere ikdâm eylediler. Ve ehl-i Horasan Mahmûd bin Buğra Han'ı ki hâher-zâde-i Sencer idi, serîr-i saltanata iclâs eylediler. Ve Mahmûd Ğuz ile ol zamânda ki Herât'ı muhâsara iderleridi, cengler idüp ekser hurûbunda mağlûb olurdu. Âhir Ğuz ile sulh itdi. Ve ol esnâda memâlik-i Sencerî'den **Ayaba**⁴⁶¹ nâm kimesne ref'-i râyet-i ihtişâm idüp lâkabı mü'eyyed ve itâ'-at-ı sipâh ile binâ-yı devleti müşeyyid oldı. Ve Mahmûd Han'a [YC: mâl] irsâl şartı ile ref'-i nizâ' eyledi. Ve Sultân haremi olan Terken Hatun ucından dört sene giriftârlık muhannetin ihtiyâr itdi. Haremi harem-i Rahmete varıcak halâs tedâriginde oldı. Âhir şikâr tarîki ile kenâr-ı Ceyhûn'ı güzâr itdi. Sâhib-i Tirmîz keşfîler ihzâr itmişidi, süvâr olup Tirmîz'e vardı. Ol esnâda mukaddem-i Etrâk-i Ğuz vefât idüp ol tâyifeden cem' ü kesîr veche-i itâ'-at-ı Sencer'e müteveccih oldılar. Girü Merv'i dârü'l-mülk idindi. Halâsdan bir sene mukaddem Atsız Hârezmşâh vefât itmişidi. Oğlu İl[?] Arslan⁴⁶² Sultân'a nâme gönderdi. Sultân'a istîlâ-yı hemûm ile tağayyür-i mizâc ve imrâz asîrû'l-'ilâc ârız olup peyveste kulunç tarı olur idi. Âhir ishâlden bî-mecâl olup mevte mü'eddî oldı. Ve sene isneyn ve hamsîn ve hamse-mi'e⁴⁶³de civâr-ı rahmete rihlet eyledi. **Hılye-i Sencer** Kaviy-yi heykel ve gendüm gön idi. Vechinde nişânı var idi. Ve asâr-ı eşfâk ve merhamet çehre-i se'âdet behresinde lâyh ve âşikâr idi. Andan soñra **Mahmûd Han**-ı mezbûr pâdişâh oldı. Ba'zı Etrâk-i Ğuz ana itâ'-at itdiler. Ve **Ayaba** mürevvic-i devletî olup Ğuz'dan cem'-i kesîri tu'-me-i şimşîr eyledi. Ahir Ğuz cem'iyyet idüp

⁴⁶¹ Ayba okunacak şekilde yazılmıştır.

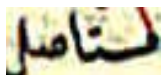
⁴⁶² Atsız'ın oğlu Arslan'ın ilk adı "İneg" okunacak şekilde yazılmıştır. Harezmsâh Atsız'ın ölümünden (1156) sonra yerine oğlu İl Arslan (1156-1172) geçmiştir (bkz. İ. Kafesoğlu, *Harezmsâhlar Taihi*, s. 73).

⁴⁶³ M. 1157/1158.

anı münhezim itdiler ve girü Merv'e müstevlî oldılar. Lakin bu mertebede i'zâz u ikrâm-ı e'imme-i enâm itmâmına ihtimâm itdiler. Mahmûd Han, Ğuz'dan hirâsân olup turamayup Harakân tarafına revân oldu. Ğuz anı da'vet ve izhâr-ı irâde-i itâ'at idüp imtisâl-i evâmirine raġbet gösterdiler. Mahmûd Han i'timâd idemeyüp oġlı Celâleddîn Muhammed'i gönderdi. Emr ü nehyine inkıyâd itdiler. Pes, Mahmûd Han ümerâ-yı Sencer'den Ayaba'dan mâ'adâsı ile girü Horasan'a vardı. Müeyyid dahi varup bir karyede nüzûl itdi. Ba'zı Etrâk-i Ğuz ana kasd itdiler, firâr itdi. Ğuz'den bir süvâr yitişdi, ol dahi eyitdi ki: "Bana degme ta sana bu nevâhîde nihân olan emvâlümü göstereyüm. Ve hâtırına güzâr itmeyen mâl vireyüm. Ğuzî yanına düşüp bir bostân hâyıtına dek vardılar. Ayaba mâl bundadur diyüp dıvâra çıkdı ve kaçup Nişâbûr'a cân atdı. Va andan girü leşker cem' itdi. Mahmûd Han leşker-i Ğuz ile azm-i Nişâbûr itdi. Müeyyid Ayaba havfından Havâf'a vardı.

Fitne-i Alevî der-Nişâbûr

Ol hinde fukehâ-yı Şâfi'yye [YC:'den] mukaddemi Müeyyid bin Hasan Muvaffakî idi ki Ebû Süheyl Sa'lûkî neslindendür. Ve etbâ'-ı bisyârı varidi. İttifakâ ba'zı etbâ'ı Şâfi'yye'den birin hatâyile ihlâk itdiler. Meger maktûlun Nişâbûr nakîbi olan Zeyd bin Hasan Hüseyinî'ye irtibât ve inbisâtı [295 b] varimiş, Nakîb-i mezbûr Nişâbûr'da sâhib-i şân-ı refî' ve muracca'-ı şerîf ve vazî' olmışıdi. Kâtili fakîh'den istedi. Fakîh virmeüyüp anuñ hükmi Alevîlere mahsûsdur, bize hükûmet itmek ne vazîfesidür." diyü cevâb gönderdi. Nakîb dahi kasd-ı intikâm ile haşr-ı firâvân cem' itdi. Ve cem'-i kesîri kam' itdi. Tarafeynden çok kimse helâk oldu. Attârlar sûkın ve İmâmü'l-Haremeyn zukâkın yakdı. Fakîh girü cem'iiyet idüp nakîb etbâ'ından birin öldürdi. Etbâ'-ı Nakîb hücum idüp bâzârları yakdılar. Ve ateş-i şikâkî ve Hanefiyye ve Şâfi'yye âciz oldılar. Ve Nişâbûr ki gâyetle ma'mûr ve vîrânlık nişânı andan devr idi. Netekim Enverî anuñ vasfında dimişdür⁴⁶⁴.

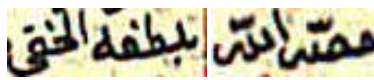
ve harâb ve ekser menâzili nîşîmen bûm ve ġurâb oldu. Hanefiyye'den iki yüz medrese ve Şâfi'yye'den on yedi medrese ve beş kitâb-hâne yandı. Ve yedi hîzâne yağmaya gitdi. Pes, Mü'eyyed Ayaba gelüp Nakîb'i muahaze

⁴⁶⁴ "Nazm" başlığıyla bir beyitlik manzume bulunmaktadır.

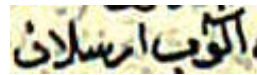
itdi. Ve ba'zı müfsidîn öldürdi. Bu esnâda Mahmûd Han Nişâbûr'a gelüp Mü'eyyed gâlib oldı. Ve Mahmûd'a mil çeküp kendü nâmına hutbe okutdı. Ve bakiyye-i merdüm-i Nişâbûr Şâdyâh'a vardılar. Zamân-ı pîşinde dârü'l-mülk el-zâhir idi anlardan soñra vîrân olmışıdı.

Menkûldur ki; Abdullah bin Tâhir yolda bir cemîle hatûn gördi ki bir atı yidüp süvâr olmağa iletürdi. Şevherin ihzâr idüp itâb itdi. Ve “Sen genc, hânede avretler gibi gizlenüp bu makûle hizmetlere ki havâss-ı ricâldür, hâneni gönderesin?” diyüp şetm ü düşnâm eyledi. Ol kişi ağlayup didi ki: “Bu hilâf ve muktezâ-yı nâmûs olan vaz'-ı ma'kûsun menşe'i senüñ zulm ve sitemüñdür. Bende hamıyyet hummâsı ile lerze ve ıztırâbda belki bu mecâletle kûşe-i ihticâbda kalmışum. Leşker ki irhâ-yı mînân idüp ruhsat virmişsin, güçle menâzilimize nâzil olur, hatunumu evde tenhâ koyup hizmet-i bîrûnî tedârikine gidersem dahi eşne'dur. Hatunumla bile gidersem leşker metâ'-ı beyti gâret ider. Lâ-cerem ehven-i şürûrî ihtiyâr [YC: itdüm]. Abdullah kabâhat cevrenden agâh olıcak fî'l-hâl şehrden irtihâl idüp Şâd[YC: yâh'ı] binâ itdi soñra Alparslan⁴⁶⁵ tecdîd ve termîm eyledi. Soñra girü harâb oldı. Harâbî-i Nişâbûr'dan soñra Müeyyid Ayaba esvârını ıslâh idüp bakiyye-i ehl-i Nişâbûr ile anda sâkin oldı. Ve Nişâbûr nâmı ile meşhûr oldı. Peyveste ma'mûrluğı iz [YC: di] yâd üzere idi, ana dek ki leşker-i fitne-engîz Cengiz saf saf gelüp ol belde-i ma'mûrei kâ'an safsafân eylediler; ne kasr kaldı, ne kâh, ne dıraht kaldı ne şâh.

Ol ahde olan fukehâ-yı Hanefiyye meşâhîrinüñ biri **Necmeddîn Ömer bin Ahmed Neseî'dür ki** sâhib-i *Manzûme* ve *Akâ'id*'dür, Ebü' l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî, Yezdevî [296 a] şâkirdi idi. Dirler ki Mekke'de Zemahşerî bâbını dak eyledi; Zemahşerî kimdür? didükde “Ömer” didi. Zemahşerî: “insaraf” didi. Ol dahi Ömer “lâ yensarifü” didi. Ömer dahi “ezânlar yensarifü” didi. Neseî sâhibü'l-hidâye şüyûhundandır. Ve *Câmi'-i Kebîr*'i nazm itmişdür. Ba'zı meşâyihden menkûldur ki

Ömer Neseî Munker ve Nekîr'e [YC: Nazmla] cevâb virüp dimişdür ki: **Rabbî Allahü Lâ İlahe sevâ. Ve Nebiyyî Muhammed Mustafa.**

⁴⁶⁵ Alparslan isminin baş kısmı yani “Alp” görüldüğü üzere şekilde yazılmıştır.

“Alup” okunacak

Abdü'l-Vâsiğ Halebî kî fuhûl-i şüerâdandır, Sultân Sencer terbiyyeti ile sahn-ı âferînlikde bir dereceye irişdi ki sahn şînâslar âferîn diyüp nazm-ı eş'âr-ı pervîn misâlinde bî-karîn bilürlerdi dirler. Sultân bir penbezârdan mürûr iderken andan buni işitdi.⁴⁶⁶

Nesr

Sultân andan lütf-i tab'-ı teferrüs idüp nazar-ı terbiyyetle manzûr eyledi. **Mu'izzî** dahi ol zamân şu'ârâsındandır, lâkab-ı Sultân'a mensûbdur ki Mu'izzî'd-dîn idi. Dirler ki Sultân çevgân-bâzlık esnâsında [YC: esbinden) cüdâ olup Mu'izzî didi ki⁴⁶⁷:

Nesr

Sultân atın ana bağışladı. Pes, eyitdi ki⁴⁶⁸:

Ammâ Evlâd-ı Muhammed bin Melikşâh

Sencer hükmi ile **Mahmûd bin Muhammed** Azerbâyçân ve Irâk ve Fârs ana müsellemler idi⁴⁶⁹. Ve Müsterşid⁴⁷⁰ cânibinden Mu'înü'd-dîn Mahmûd bin Emîrû'l-Mü'minîn ile mülakkab oldı. Vezâretin Şerefe'd-dîn Anûşirvân bin Hâlid Temîmî'ye⁴⁷¹ virdi ki *Makâmât-ı Harîrî* anuñ nâminadur. Ve anuñ iki oğlu varidi ki her biri Sencer'ün bir duhterinden idi. Sene hamse ve işrîn ve hamse-mi'ede⁴⁷² Hemedân'da vefât itdi; müddet-i saltanatı on iki sâl ve ömri yigirmi yedi seneye karîb idi. Hükmi gâlib ve lütf-i kulûb-ı nâsı câlib idi. Seffâk, hûnrîz ve ateş-i gâzabı tiz degil idi. Gâzab-engîz sözler mesmû'ı olup intikâma kemâl iktidârı var iken safh-ı cemîl meslekine sülûk eyleridi. Mâl-ı re'âyâya tama'ından berî ve iffet ile arâste olduğuçun şâyeste serveri idi. İtbâ' ve ensârın dahi kendi evsâfı ile mevsûf itmîşidi; kimseden kimseye azâr irdüğine râzî degil idi. Sâl-ı vefâtında Hammâd bin Müslim

⁴⁶⁶ İki beyitlik bir Farsça manzume "Nazm" başlığıyla verilmiştir.

⁴⁶⁷ İki beyitlik Farsça bir manzume "Rubâî" başlığıyla verilmiştir.

⁴⁶⁸ Yine "Rubâî" başlığıyla Farsça iki beyit kaydedilmiştir.

⁴⁶⁹ Sencer 1119 Save savaşından galip çıktıktan sonra yeğeni Mahmud'a, Hemedan, İsfahan, Kirman, Fars, Huzistan, Irak, Azerbaycan, Ermeniyye, Diyar-ı Bekr, Musul, Cezire, Diyar-ı Mudar, Diyar-ı Rabi'a, Şam ve Anadolu topraklarını bırakmış ve aynı zamanda veliahtı ilân etmişti, bkz. Kayhan, *Irak Selçukluları*, s. 45 ve dip not 28.

⁴⁷⁰ 1118-1135 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁴⁷¹ "Temîmî" kelimesi karışık şekilde yazılmıştır.

⁴⁷² M. 1131.

Debbâs ki gâyet zühd ve takvâ ile mu'tekid-i nâs ve mazhar-ı kerâmât-ı bî-kıyâs idi. Ve simâ'-ı hadîs ve zabt-ı rivâyât ile iştihâr bulmuş idi. Vefât itdi. Mahmûd'dan sonra oğlu **Dâvud** mütesaddî-i şuğl-i saltanat oldu. Ve ammî Mes'ûd münâzi'a mevkûfına takaddüm itdi. Ve saltanat ana karâr tutdı. Ve ammî Sencer ile mukâtele idüp münhezim oldu. Ahir azm-i i'tizârla müteveccih-i mülâzimet-i Sencer oldu. Sencer dahi anı asılda müstakarrı olan Gence'ye gönderdi⁴⁷³. **Tuğrul bin Muhammed**⁴⁷⁴î pâdişâh itdi. Anuñ vezîri Ebü'l-Kâsım Enesâbâdî idi ki Aynü'l-kuzât Hemedânî katline ikdâm itdi. Ahir Tuğrul elinde maktûl [296 b] oldu. Üç yıldan sonra Hemedân'da vefât itdi. Yigirmi beş yaşında idi. Ve birâderi **Mes'ûd bin Muhammed** pâdişâh oldu. Kadd kâmet ve kuvvet ve şevket ve sevâlife meyânında aña mu'âdil bir pâdişâh taht-ı saltanata cülûs itmedi. Bir hamle ile bir askeri sır idi. Tekebbür ve tecebbürden dūr ve tekellûf ve tasallûfden tebâ'üdden mecbûr idi. Her hâsıl ki vâsıl ola meclisinde üleşdürüp etbâ'ını ihsânına müstağrak eyleridi. Mizâc-ı nâsla imtizâc ve inbisât üzere idi. **Menkûldur ki**; Zengî bin Aksunkur, Kâdî Kemâle'ddîn Şehrezûrî'yi huzûr-ı su'ûd-ı Mes'ûd'a gönderdi. Ezân-ı mağrib avânında fukehâdan birinüñ haymesi öninden güzâr iderken haymeye girüp salat-ı mağribi ol fakîh ile edâ itdi. Namâzdan sonra fakîhden "Ne diyârdansın?" diyü su'âl itdi. Ol dahi filân şehrin kâdîsiyum." didi. Kemâle'd-dîn didi ki: **"el-Kuzâtı selâseti kâdiyân fî'n-nâri** ve ol benümle senüñ gibidür. **Ve kâdî fî'l-cenneti** ve ol ibâdetdür. Ol kâdîdan ki bu zaleme kapuların bilmeye ve anları görmeye. Hüzzârdan biri ki Sultân'a kurbı var idi, bu musâhabeti bi-aynihâ Sultân'a inhâ eyledi. Sultân Kâdî Kemâle'd-dîn'i taleb itdi. Nazarına gelicek tebessüm iderek didi ki: **"el-kuzât-ı selâseti"**. Kâdî: "Belî, Yâ mevlânâ!" Pes, Mes'ûd didi ki: "Dürüst dirsın, zehî sa'âdet ol devletmende ki bizi görmeye ve biz anı görmeyevüz". Pes, ol gün Kâdî'nun mühimmâtına temşiyet virüp girü ol gün revâne eyledi. Sultân Mes'ûd sene sebe'a ve erba'în ve hamse-mi'ede⁴⁷⁵ Hemedân'da vefât itdi. Müddet-i mülki on senedür. Andan sonra Selçukiyye'nün revâcı kalmadı⁴⁷⁶.

⁴⁷³ 1132 yılında Hemedan yakınlarındaki Dinever'de amcası Sencer'e yenilince af talebinde bulundu ve amcası onu bağışladığı gibi Azerbaycan'ı da kendisine ikta etmiştir, bkz. Kayhan, *Irak Selçukluları*, s. 127.

⁴⁷⁴ 1132-1134 yılları arasında hüküm sürdü.

⁴⁷⁵ M. 1152-1153.

⁴⁷⁶ Arapça bir beyit bulunmaktadır.

Melikşâh bin Mahmûd⁴⁷⁷ veliy-i ahd-ı Mes'ûd idi. Serîr-i saltanata su'ûd eyledi. Ve dârü'l-Hilâfe'den Muğîsü'd-dîn Melikşâh Yemînü Emîrû'l-Mü'minîn ile mülakkab oldu. Hâsbeg nâm asılda Türkmân-ı beççe idi ki mülâzimet-i Mes'ûd sermâye-i mes'ûdi olup sâye-i terbiyyetde terakkiyât-ı âliyye buldı. Ve pâye-i câhı ümerâ-yı izâmdan berter oldu. Melikşâh'ı tutup birâderi **Muhammed bin Mahmûd [YC:'ı]** taleb idüp va'de itdi ki serîr-i saltanata iclâs ideler. Murâdı bu idi ki anı dahi ele götürüp kendi müstakil ola. Çûn Muhammed irişdi, nâmına hutbe okutdı. İkinci gün ki Muhammed katına vardı. Muhammed pîş-destlik idüp Hasbeg'i katl itdi. Ve tarîk-i âmme birağub tu'me-i kilâb itdi. Muhammed Bağdâd'ı muhâsara itdi. Ve Dârü'l-Hilâfe'den lâkabı Ğıyâse'd-dîn Muhammed Kasîmü Emîrû'l-mü'minîn ta'yîn olındı. Ammâ devleti kem-bekâ idi, vakt-i vefâtında leşkerin süvâr ve emvâl **[YC: ü]** memâlîk ve hatâyâsın ihzâr itdi. Anlara nikâh idüp âh-ı serd çekdi ve ağlayup dir idi ki: "Bu cümle bir zerrenüñ def'ine kâdir degiller imiş". Ve çok nesne bağışlayup bezl ü itâ bâbın açdı. Ve fukarâya dirhem ve dînâr saçdı. Veled-i sağiri varidi, Ahmed

Beg Hecren'e teslîm itdi ki terbiyye ide. Muhammed'den soñra asâkirün ba'zı birâderi Melikşâh yanına ve ba'zı Süleymân Şâh katına vardılar. İkinci senede Melikşâh **[297 a]** vefât itdi, İsfahân'da mesmûm itdiler. Zîrâ ki cem'iyyeti çoğalup ana tâlib oldu, Bağdâd'da hutbe Süleymân Şâh nâmına olmayup anuñ yirine kendi nâmı mezkûr ola. İbn Hübeyre anuñ hîle ile bir kenîze-i cemîle gönderüp ol fitne-engîz ile şöyle karâr virmişdi ki ana semm vire. Melikşâh'dan soñra **Süleymân Şâh bin Muhammed bin Melikşâh**⁴⁷⁸ istiklâl buldı. Müdminü'l-hamr idi.

Beyt

Ramazân rûzesini tutmazidi.
Bâdesiz lokmasını yutmazidi
İtmezidi umûr-ı mülke nikâh
Memleket hâli olmuşidi tebâh

Nesr

⁴⁷⁷ 1152-1153 yılları arası hüküm süren Irak Selçuklu hükümdarı için bkz. Kayhan, *Irak Selçukluları*, s. 197-201.

⁴⁷⁸ 1160-1161 yılları arasında hüküm süren Irak Selçuklu sultanı için bkz. Kayhan, *Irak Selçukluları*, s. 227-231.

Umûr-ı mülki bekâyâ-yı Selçukiyye'den Gürdbâzû nâm emîre tefvîz idüp hevâ-yı nefsi muktezâsına meşgûl olmuşıdı. Bir gün Gürdbâzû Zâhir, Hemedân'da anı mest ve bed-hâl bulup levâm itdi. Ol dahi masharalarına buyurdu. Avretinden câmesin keşf itdiler. Hûşı başına geldükde i'tizâr itdi. Ammâ min-ba'd Gürdbâzû anuñ girdine uğramadı. Ahir anı habs idüp habsde helâk itdiler. Ve Arslanşâh'ın saltanatına etbâk ve ittifâk itdiler.

Menkûldür ki Süleymân Şâh bin Muhammed bin Mahmûd ahdında Hemedân'da leşker-i firâvân cem' idüp hadem ü haşem müzâhim itmişıdı. Hârezmşâh nâm bir birâder-i zenni ya'nî kaynı var idi ki ümerâ ol râzî olmaduğı manâsıba tâlib oldukları cihetden diledi ki esâs-ı saltanata hâlel vire. Ve hâherine didi ki: “Şevherine di ki; ümerâ ittifâk itmişlerdür ki bu gice anı tutup Muhammed'e göndereler”. Ol bî-hıred dahi hemândem kaçup Mâzenderân'a vardı. Ve leşkeri perişân oldılar. Çün haber Muhammed'e vardı, inanmadı; soñra cezm itdi.

Arslan bin Tuğrul⁴⁷⁹ bin Muhammed bin Melikşâh⁴⁸⁰, amminden soñra pâdişâh oldu. Dârü'l-hilâfe'den Sultân Rükne'd-dîn Arslan Kasîmü Emîrü'l-mü'minîn ile mülakkab oldu. Bir pâdişâh-ı zî-câh idi ki halîm ve sükûn-ı safâyih hâli üzere lâyih ve sâhit etvârının şevb-i kabâyihden ğarrât ve berrânîsi vâzih idi. Müeyyid Ayaba ana mutî' oldu. Ve bilâdında okunan hutbede Arslan nâmını kendi nâmından takdîm itdi. Lakin nâm-ı saltanatda zâyid Arslan'a âbid yoğidi. Ve zimâm-ı tamam-ı mehâmm eyledükde elinde idi. Ve ol eyyâmda Merv ve Belh ve Herât ve Serahs ve Ğuz tasarrufunda idi. Ve hutbe “**Allahümme iğfir li-Sultânü'l-Müslimîn Sencer**” okurlaridi. Ve hergiz hiçbir pâdişâha bu hâlet vukû' bulmamışdur. Arslan, Halîfe'nün duhteri ki Kirmânşâh Hatun'ı tezevvüc itdi. Ve melik-i Abhâz ki mülûk-i küffâr e'âzımından idi, bilâd-ı İslâm kasdı ile geldi. Arslan varup def' itdi. Ve melâhideden dört kal'a aldı. Ve Fârs eyâletini Zengî-i Salğurî'ye virdi. Ve ihdâ ve seb'in ve hamse-mi'e⁴⁸¹de Hemedân'a geldi. Ol esnâda vâlidesinüñ vefâtı haberi geldi ki İl Deniz menkûhası idi ve haber-i mezkûre mukârin İl Deniz'ün dahi haberi geldi. Sultân dahi ol sâlde intikâl itdi. Müddet-i mülki on beş sâldur.

⁴⁷⁹ “Ertuğrul” şeklinde yazılmıştır.

⁴⁸⁰ 1161-1176 yılları arasında hüküm süren Irak Selçuklu sultanı için bkz. Kayhan, *Irak Selçukluları*, s. 235-274.

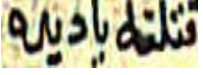
⁴⁸¹ M. 1175/1176.

Bundan soñra **Tuğrul bin Arslan**⁴⁸² pâdişâh oldu. Tab'-ı latîf sâhibi idi. Bu rübâ'î-i meşhûre netîce-i tab'-ı derrâki ve zâde-i karîha-i pâkidür⁴⁸³.

[297 b]

Nesr

Tuğrul aşiyâne-i devletde toğup riyâz-ı ikbâlin neşvünemâ bulmuşidi. Ve kesret-i saltanat nâ-kûşide pûşide idügi hafî ve pûşide degil idi. Arslan'ın birâder-i mâderîsi olan Atabeg Muhammed bin İlideniz'ün re'y ü rü'yeti [YC: ve) makarr-ı terbiyyeti ile ikbâl ve derecesin bulmuşidi. Sene isnâ ve semânîn ve hamse-mi'e⁴⁸⁴de Atabeg Muhammed vefât idüp mühimmât-ı mülk Tuğrul intizâmında kaldı. Ve silk-i devleti arza-i inkısâm oldu. Ahir Atabeg Osmân ki Muhammed'ün birâderi idi ve Kızılarıslan'lığla meşhûridi, Tuğrul'ı tutup habs itdi. Ve Selçukiyye kavâ'idin tarh idüp saltanat edâsın koşdurdı. Kerem ve talâkat-ı lisân ve ahlâk ve ihsân ile mevsûf idi. Sene semâne ve semânîn hamse-mi'e şevvâlinde⁴⁸⁵ Atabeg'i maktûl buldılar. Tuğrul habsinden halâs bulup mükerrer leşker-i Hârezm ile rezm idüp gâlib geldi. Ve

anuñ ahdında kırân-ı seyyârât vâki' olup Enverî ki kendüsin behre-i fenn-i nücûmda mehre idi, hükm itdi ki sarsar-ı kahr-ı dehr karye ve şehri eser-i imâretten bî-behre idüp tufân-ı bâd peydâ ola. Ta'yîn itdügi hinde minârelere çırâğlar çıkardılar. Ol gün anı müntefî idecek bâd-ı müntefî oldu idi. Pes, zürefâ-yı asr didiler ki⁴⁸⁶:

Nesr

Ammâ ehl-i firâset ve tedkîk böyle tahkîk itmişlerdür ki ol kırân alâmet-i Cengiz Han ola, vallahi a'lem. Tuğrul ahir hâlde meşgûl-i şürb-i müdâm ve lehiv ber-devâm oldu. Ve bu rübâ'î-i turb-ı engîzî didi ki⁴⁸⁷:

⁴⁸² 1176-1194 yılları arasında hüküm süren Irak Selçuklu sultanı için bkz. Kayhan, *Irak Selçukluları*, s. 277-323.

⁴⁸³ Rubâî başlığıyla iki beyitlik bir manzume bulunmaktadır.

⁴⁸⁴ M. 1186/1187

⁴⁸⁵ Ekim-Kasım 1192.

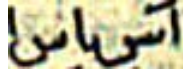
⁴⁸⁶ "Kıta" başlığıyla iki beyitlik bir manzûme verilmiştir.

⁴⁸⁷ "Rubâî" başlığıyla iki beyitlik bir manzûme verilmiştir.

Vezîr dahi bu rûbâ'î-yi nasîhat-emîzi nazm itdi ki⁴⁸⁸:

Hârezmşâh Tekiş bin Arslan cem'-i firâvânla anuñ üzerine revâne oldı. Tuğrul dahi fevc-i kalîl ile mukâbil olup gurûr-ı şebâb ve buhâr-ı şarâb ile atın ilerü sürdi. Ve Şehnâme'den bu ebyâtı okudı⁴⁸⁹.

Nesr

Andan gâfil idi ki asiyâyân kadar asiyâ-yı hâdiseye anuñ hûnı cereyânı ile devrân virse gerek. Ve dâne-i amâlini ile hîred itse gerek. Pes, Tuğrul destinde olan gürz-i girânla pâ-yı bâd-pâsın şikeste idüp rû-yı hâke pest itdi. Kendi dahi maktûl [298 a] oldı. Başın Halîfe'ye gönderdiler ve cesedin Rey'de râha asdılar. Devlet-i Hârezmşâhî de müstakill oldı⁴⁹⁰.

Fırka-i Rûm Ez-Selçukiyye ki Der-Kirmân Bûde End

Evvelleri **Kavurd b. Çağrı Bey⁴⁹¹ bin Mikâ'il bin Selçuk⁴⁹²**dur. Sene selâse ve selesîne erba'a-mi'e⁴⁹³de hâkim-i Kirmân oldı. Ve sene hamse ve hamsîn⁴⁹⁴de Şîrâz'ı Deyalime tasarrufundan intizâ' itdi. Ve evâyıl-i hâlde Alparslan ile nizâ' itdi. Soñra arz-ı mutâva'at itdi. Ahir Melikşâh ile cengde esîr olup mesmûm oldı. Melikşâh anuñ Arslanşâh nâm oğlını hükûmet-i Kirmân mesnedine müstenid itdi. On iki sene ol hâl üzere kaldı. Şîve-i ilhâd ve sû'-i i'tikâd ile alûd idi. Ve zulm ü fesâdda hiç dakîka fevt itmezidi. Ahir maktûl oldı. **Arslanşâh bin Kirmânşâh bin Kavurd⁴⁹⁵** ki anuñ şerri havfından pinhân olmışıdi. Mûsâ'ade-i baht-ı firûz ile birûz idüp kırkiki sâl ferâğ-ı bâl ile hükûmete iştiğâl üzere olup sene selâse ve hamse-

⁴⁸⁸ "Nazm" başlığıyla iki beyitlik bir manzûme verilmiştir.

⁴⁸⁹ "Nazm-ı Firdevsî" başlığıyla üç beyitlik bir manzûme verilmiştir.

⁴⁹⁰ Irak Selçukluları'nın yıkılmasının ardından Hârezmşâh Devleti'nin bağımsız oluşu hakkında bkz. Kafesoğlu, *Hârezmşâhlar Devleti Tarihi*, s. 123-144.

⁴⁹¹ "Kâdir bin Ca'fer Big" şeklinde kaydedilmiştir.

⁴⁹² 1040 Dendânan zaferinin ardından aile içinde yapılan taksimatta Kirman bölgesi hâkimi olan Kavurd bin Çağrı Bey bin Mikail bin Selçuk'un ismi Kadir olarak verilmiştir. Kirman Selçukluları ve Kavurd hakkında bkz. Merçil, *Kirman Selçukluları*.

⁴⁹³ M. 1041-1042.

⁴⁹⁴ M. 1063.

⁴⁹⁵ 1101-1145 yılları arasında hüküm süren I. Arslanşâh'ın faaliyetleri için bkz. Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 90-103.

mi'e⁴⁹⁶ de müteveffâ oldu. Andan sonra **Tuğrulşâh**⁴⁹⁷ on iki sâl hükûmet sürdi. Soñra evlâdı **Arslanşâh ve İrânşâh**⁴⁹⁸ ve **Turanşâh**⁴⁹⁹ yigirmi sene birbirleriyle nizâ' idüp intizâ'-ı mülke küşîş iderleridi. Ol sebebden Kirmân harâb ve vîrân oldu. Anlardan sonra **Muhammedşâh** bin Behrâmşâh hâkim oldu. **Mübârekşâh-ı Selçukî** anuñ üzerine hurûc itdi. Ol dahi Arslan bin Tuğrul yanına ilticâ itdi. Ve anuñ imdâdı ile girü mülkine vâsıl oldu. Ve bu tâ'ifenüñ hükûmeti anuñ vefâtı ile inkıtâ' buldı.

Fırka-i Süyûm Ez-Selçukîyye ki Selâtîn-i Rûm Bûde End

Çûn Kutalmış bin İsrâ'il-i Selçukî Sultân [YC: Alp]arslan ile cengde helâk oldu. Sultân diledi ki anuñ [YC: neslini) müsta'sal ide. Nizâmü'l-Mülk böyle maslahat gördi ki şehzâdenüñ nâmı anlardan meslûb olup kıyâdet-i leşker ismi ile etrâf memâlike nâmzed olalar. **Binâ-berîn Süleymân bin Kutalmış**⁵⁰⁰ fermân-ı Alparslan ile hâkim-i Şâm oldu. Ol diyâra müstevlî olup sâhib-i ihtişâm oldu. Ve Antakiyye'i sene semâne ve hamsîn ve selâse-mi'e⁵⁰¹ târîhinde dâhil-i hayta-i tasarruf-ı Rûm olmuşidi. Sâhib-i Antâkiyye Firdevs-i Rûm⁵⁰², sene semâne ve semânîn ve erba'a-mi'ede⁵⁰³ müteveccih-i [YC: Rûm) olup /Rûm/ Antâkiyye'de nâyib kodı. Ve ol nâyib Süleymân bin Kutalmış ile muvâfık olup bir gice sûra nerdbân kodılar. Ve kal'aya girüp teshîr itdiler. Şerefü'd-Devle Müslim bin Kureyş-i Ukaylî ki Melikşâh cânibinden vâlî-i Haleb idi. Firdevs'in vire-geldüğü Antâkiyye harâcın Süleymân'dan taleb itdi. Süleymân cevâb gönderdi ki: "Çûn bu memleket ehl-i İslâm'a intikâl itdi, harâc istemek olmaz". Ahir kâr-ı münâza'a mukâteleye incirâr buldı. Ve Şerefü'd-Devle maktûl olup Haleb civânlarından dörtyüz kimse anuñ üzerinde maktûl oldılar. Zabt siyâseti bir mertebede idi ki vilâyetde pîr ü civân tek ve tenhâ ne cânibe gitse kimse te'addî destin dırâz idemezidi. Ol maktûl olıcak

⁴⁹⁶ M. 1109-1110.

⁴⁹⁷ 1156-1170 yılları arasında hüküm süren Arslanşâh'ın faaliyetleri için bkz. Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 112-119.

⁴⁹⁸ "Pîrânşâh" olarak yazılmıştır.

⁴⁹⁹ "Nüvâzşâh" olarak yazılmıştır.

⁵⁰⁰ Süleyman Şah ve faaliyetleri hakkında bkz. Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, TTK, Ankara 1988; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1984, s. 45-82.

⁵⁰¹ M. 968/969. Mevcut bilgilerimize göre Süleymanşâh'ın Antakya'yı bu tarihte kuşatmış olması mümkün değil.

⁵⁰² Antakya hâkimi Philaretos kastediliyor.

⁵⁰³ M. 1095.

birâderi İbrâhîm bin Kureyş [298 b] hâkim oldu. Süleymân i'tizâr için Melikşâh dergâhına resûl gönderdi. Bu esnâda Tâce'd-dîn Tutuş bin Alparslan, Süleymân üzerine leşker çekti⁵⁰⁴. Ve ümerâsına firîb virüp andan cüdâ eyledi. Süleymân nekâl azâbından hirâsân olup kendi ihlâkını asân bilüp bu dâr-ı nizâ'ı vedâ' eyledi. Çün resûl Melikşâh dergâhına varup Antâkiyye teshîrin arz eyledi. Melikşâh dahi ol vilâyet eyâletin Süleymân nâmına yazup menşûrın resûli ile gönderdi. Resûl kable'l-vusûl hılâl-i tarîkde fıkde Süleymân'dan haberdâr olıcak girü döndi. Pâdişâh birâderinün hareketinden âzürde olup menşûr-ı mezbûrî oğlu Dâvud⁵⁰⁵ nâmına mukarrer kıldı. Ve Haleb'i Aksunkur'a viridi. Çün Kayser; Tokat ve Amâsiyye ve sayir bilâd-ı Danişmendiyye kasdı ile hücum itdi, Danişmend selâtîn-i İslâm'dan kurb-ı civârı olanlarda istimdâd itdi. Dâvud ba'zı mülûk ile dahi imdâda varup Kayser'i münhezim itdiler. **Dâvud bin Süleymân** mesned-nişîn olup Konya taht-ı saltanata cülûs idüp yigirmi sene hükûmet sürdi. Ve andan soñra birâderi **Kılıçarslan bin Süleymân bin Kutalmış**⁵⁰⁶ mesned-nişîn olup kırk yıl bisât-ı ihsân ve efzâl-ı temhîdine iştiğâl itdi. Ahir ahdında Sultân Mes'ûd Irâk'da pâdişâh oldu. Çün halife-i Bağdâd, Mes'ûd ile müdârâ üzere idi. Rûm'a resûl gönderüp Kılıçarslan'a memâlik-i saltanatı nevîdin viridi. Kılıçarslan dahi hevâ-yı saltanat-ı Irâk ile yarak görüp âb-ı Habur kenârına gelüp bu esnâda Atabeg Çavlı ki umde-i devlet-i Mes'ûdî idi, Kılıçarslan ümerâsın iğvâ itmegin azîr-i ğadri mütemevvic idüp Kılıçarslan'ı ğark itdiler. Oğlu **Mes'ûd**⁵⁰⁷ ki Rûm'da nâyib idi, bu vâkı'adan soñra haberdar olıcak Danişmendiyye ile vuslat idüp on tokuz sene ol hudûd hükûmetinde müstakill ve zabt-ı kılâ' ve hıfz-ı bikâ'a müşteğil oldu. Andan soñra oğlu **Kılıçarslan**⁵⁰⁸ mesned-i hükûmete çeküp memleket-i Danişmendiyye teshîrine tama' kemendin bend eyledi. Ve Kayseriyye'i anlarun tasarrufundan ihrâc itdi. Zû'n-nûn-ı Danişmendî, Şâm hâkimi Atabeg Nûre'd-dîn'den istimdâd eyledi. Ol dahi Fahre'd-dîn Abdü'l-Mesîh'i leşker-i kesîrû'l-aded birle meded itmege gönderdi. Ve Kayseriyye ve Sîvâs'ı girü aldılar. Çün Atabeg ve Zû'n-nûn çok zamân geçmeden geçdiler. Kılıçarslan ümerâ-yı

⁵⁰⁴ Süleyman Şah ile Tutuş 5 Haziran 1086'da Halep yakınlarında Ayn Seylem mevkiinde karşı karşıya gelmiştir (bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 75).

⁵⁰⁵ Süleyman Şah'ın bilinen iki oğlundan biri Kulan Arslan Davud diğeri I. Kılıç Arslan'dır.

⁵⁰⁶ I. Kılıç Arslan (1093-1107) için bkz. I. Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Ankara 1996.

⁵⁰⁷ I. Mesud (1116-1155).

⁵⁰⁸ II. Kılıç Arslan (1155-1192).

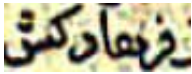
Zû'n-nûn'ı aldayup İsmâ'il bin Zû'n-nûn'ı anlara helâk itdürdi. Ve sâyir memâliklerine mâlik oldu. Ve muhadderât evlâdından birin Hısın Keyfâ hâkimi Nûre'd-dîn Muhammed bin Kara Arslan bin Dâvud'a tezevvüc itmişidi. Nûre'd-dîn mezkûr ol afife-i nazar iltifâtından dûr idüp bir menfîyye musâhabetine ferîfte olup anuñla evkât geçürürdi. Kılıçarslan âzürde olup kasd itdi ki vilâyetin ala. Nûre'd-dîn dahi Salâha'd-dîn Yûsuf bin Eyyûb⁵⁰⁹ i'âneti ve amânını istigâse ile tutup ricâ-yı imdâd eyledi. Salâha'd-dîn dahi Efrec ile sulh idüp ol tarafa müteveccih oldu. Kılıçarslan dahi Salâha'd-dîn'e ilçî gönderdi⁵¹⁰. Anı i'ânetden **[299 a]** men' ide. Salâha'd-dîn gazaba gelüp eyitdi ki: "Eger bu dâ'iyyeden vazgelmez ise cemî' bilâdını alsam, gerekdür". Resûl-i Rûm Salâha'd-dîn'ün kuvvet ve kudretini Kılıç [YC: Arslan'dan) merâtible efzûn olıcak [YC: göricek) eyitdi ki: "Benüm arz idecek bir sözüm vardur, mahdûmum tarafından risâlet degildür: siz revâ görür misiz ki müslimîn ve küffârdan mülûk-i aktâr ve re'âyâ ve sekene-i ensâr ise sizün hakkunuzda diyeler ki bir kahbe-i muğaniyye ucından Frenkle sulh idüp ehl-i İslâm üzere leşker çekdi. Ve hazâyin [YC: ve) emvâl-i kesîre bezl idüp kendüye ve ra'iiyyete ziyân irişdürdi. Hüdâ ve Resûl'i kâtında ve Halîfe mahzarında «Özürünüz nedür?». Eger merdüm müşâfelenüzde diyemezler ise hâl bu minvâl üzere idüğün bilürler. Ve hem farkın iderler ki ve hem farz idelüm ki Kızıl Arslan'ın irâdesi yogimiş, bu za'ife ol fâcireden sana ilticâ idüp istigâse eyler ve ricâ ider ki şu her bed-gevherinden dâdın alasin. Bu takdîr ki dâdın alma [YC: ya)sın. Halkun zannı sana böyledür ki takviyyet-i fâcire itmeyesin". Salâha'd-dîn resûl kelâmını ma'kûl görüp mukaddemâtını kabûl eyledi. Ve eyitdi ki: "Vallahi sen bu kelâmunda muhakkaksın. Ammâ bu şahs bana mütemessik oldu. Sen bu meyânda vâsıta-i sulh u salâh ol. Ben dahi i'ânet ideyüm". İlçi girü dönüp böyle mukarrer kılındı ki Nûre'd-dîn-i mezkûr sâl âyendede ol muğaniyyeyi huzûrundan dûr ide. Ve öyle itdi. Ahîr Nûre'd-dîn-i mezkûr bu masîr-i fenâdan ubûr idüp ol duhter-i Halîfetü'n-Nâsire'd-dînu'llah⁵¹¹ akdına girüp anuñ hıbâlesinde vefât itdi. Ve Halîfe anuñ fevtinden ziyâde mahzûn oldu. Kılıçarslan'ın müte'addid oğulları var idi. Memâliki anlara

⁵⁰⁹ Selahaddîn Eyyûbî hakkında bkz. R. Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî Ve Devri*, İstanbul 2002.

⁵¹⁰ Selçuklu- Eyyûbî ilişkileri için bkz. E. Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Devleti Eyyûbî Münasebetleri", *Türkler*, VI, Ankara 2002, s. 86- 96.

⁵¹¹ Halife Nâsır-Lidînillâh 1180-1225 yılları arasında hilâfet makamında bulunmuştur.

münkasım itdi. Ekser semt-i ukûk ve nisyân-ı hukûk ile mevsûm ve rızâ-yı vâlid ihrâzı ser-firâzlığında mahrûm idiler. Pederlerine çeşm-i tevkîr ile nazar itmezleridi. Kutbeddîn nâm oğlu mahcûr itdi. Ahir Kayseriyye'yi birâderi tasarrufundan bedr itmek için pederini kaldurup ol tarafa teveccüh itdi. Giderken pederi bir gice fırsat bulup anda kaçup Kayseriyye'ye vardı. Ve lâ-yezâl bir oğlından bir oğluna müntakill olur idi. Ahir Ğıyâse'd-dîn Keyhüsrev⁵¹² yanına vardı ki murgân sâhibi idi. Ol dahi pederi ta'zîmine mukayyed oldu. Ve Konya'yı teshîr itdi ve kasd-ı Aksarây itdi. Kılıçarslan marîz olup Konya'ya rücû' itdi. Ve anda vefât idüp Konya Ğıyâse'd-dîn Keyhüsrev tasarrufına girdi. Ahir **Rükne'd-dîn Süleymân**⁵¹³ ki Kılıçarslan'ın esenn evlâdı idi, Konya'yı Ğıyâse'd-dîn elinden aldı. Ve kezalik sâyir uhuvvesi tasarrufunda olan bilâdı ahz idüp dest-i hükûmetlerin kûtâh eyledi. Konya'yı Ğıyâse'd-dîn Keyhüsrev elinden aldukda bilâd-ı Rûm'dan diledügi mahalde arâm itmesine ruhsat virmişidi. Keyhüsrev dahi sâlim ve emîn Rum kişverinde sâkin oldu. Bu nehc üzere mürûr idicek Keyhüsrev'e havf galebe idüp İstanbul'a kaçdı. Ve Süleymân memâlike istiklâl vechi üzere istîlâ itdi. Ve kâr-ı devleti bir dereceye isti'lâ buldı ki **[299 b]** dârü'l-Hilâfe'den "Es-Sultânu'l-Kâhir" ile mülakkab oldu. Erzen-i Rûm'ı alup birâder-zâdesine viridi. Ri'âyet-i re'âyâ ve himâyet-i berâyâ bî-eşfâkı ve hüsn-i ahlâkı mükemmel idi. **Menkûldur** ki Ayaz nâm bir gulâm-ı makbûlı var idi ki hüsn ve bahâda bî-hemtâ ve bâzâr-ı melâmetde kerân-ı bahâ idi, şekl-i mevzûnı dil-pezi ve Sultân zamm-ı zülf-i dil-pezi'rine esîr idi. Meger bir gün bir acûz-ı ferhâd

kişi elinden bir kâse mâst çekmiş acûze dahi arz itdi. Gulâm itâba müte'allik kelâm istimâ' idicek ol kârı inkâr eyledi. Sultân dahi hışm idüp cerrâha emr itdi, şikemin yardı, mâst peydâ olıcak helâk itdi. Yigirmi dört sâl saltanat sürdi⁵¹⁴. Ve sene selâse ve sitte-mi'e⁵¹⁵de âmil rûhı mülk-i beden tasarrufundan ma'zûl oldu. Vefâtından beş gün mukaddem Engûriyye'yi birâder-zâdesi elinden temâdî-i eyyâm muhâsaradan soñra amânla alup çıkıcak evlâd u etbâ'ı ile katl itdi. Hakk cell ve alâ anı ol ğadr mukâbelesinde pençe-i kulunca mübtelâ idüp müddet-i hayâtı ancak penç rûz oldu. Fesâd ve i'tikâda mensûb idi. Felâsife mezhebine mâyil

⁵¹² I. Ğıyaseddîn Keyhüsrev (1192-1196/1205-1211).

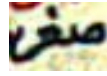
⁵¹³ Sultan Rükneddîn II. Süleymanşah (1196-1204).

⁵¹⁴ Sultan Rükneddîn II. Süleymanşah 24 değil 7 yıl hüküm sürmüştür.

⁵¹⁵ M. 1203/1204.

idi. Ve ol tarika ehlini karîn i'zâz eyledi. Ammâ mezhebin dürüst kimseye aşikâr itmezidi. Dirler ki bir gün bir fakîh anuñ meclisinde bir felsefî şer'-i şerîfe muhâlif mukaddemât îrâd itdügi cihetden te'dîb destin dırâz idüp felsefîye pey-â-pey latmalar urdı. Ol meclisden Felsefî, Sultân'a eyitdi ki: "Revâ mîdur ki meclisünde böyle mihmân olam. Ve sen sükût idesin". Sultân eyitdi ki: "Eger ol meclisde benden inkâr sûreti aşikâr olsa ikimüz bile maktûl olavuz, idük".

Andan soñra oğlu **Kılıçarslan**⁵¹⁶ ki dürr-i sade-f-kâm-kârî ve dürrî-i burc-ı

şehriyârî idi. Bâ-vücûd-ı mesned-nişîn izz u ikbâl oldu. Âhir ümerâ meyânında ihtilâf aşikâr vâki' olup **Ğıyâse'd-dîn Keyhüsrev'i** İstanbul'dan da'vet idüp getürdiler. İzze'd-dîn Kılıçarslan ana yol virmedi. Mütecebbir olup ba'zı karâra ibrâm eyledi. İttifâken Aksarây ehli hâkimlerinden âzürde olmağın ana meyl itdiler. Ehl-i Konya dahi bu haberi işidüp ana mâyil oldılar. Kılıçarslan münhezim olup firâr iderken me'hûz olup Ğıyâse'd-dîn Keyhüsrev fermânı ile bir kal'ada mahbûs oldu. Pes, felek-i hokkabaz Keyhüsrev ile muvâfakata ağaz idüp anı tâc-ı saltanat ile serfirâz itdi. Merâsim-i cihâdda cidd ü ictihâd kemerin meyânına bend idüp memâlik-i kesîre teshîrini zimmet-i himmetine lâzım bildi. Ve sene seb'a ve sitte-mi'ede⁵¹⁷ Antâkiyye'yi ceng ile istihlâs idüp tis'a ve sitte-mi'ede⁵¹⁸ neşât-ı bisâtın bu cihân-ı fânîden devirüp Frenk ile cengde şehâdet şehdin nûş itdi⁵¹⁹. Dirler ki asker-i İslâm küffâr-ı bed-fercâm gâlib olup akîbü'l-kıtâl ibtâl-i ricâl esbâb u emvâl nehbine iştigâl üzere iken bir kâfir-i bed-sigâl Sultân-ı ferhunde-hısâl akabından gelüp meydânı hâlî bulıcak ale'l-ğafle nîze ile Sultân'ı şehîd itdi. Sultân Salâha'd-dîn Yûsuf bin Eyyûb ki melik-i Mısr idi, [300 a] şân-ı Sultân'da dimişdür ki⁵²⁰:

Oğlu İzze'd-dîn Keykâvus⁵²¹ gonce-i amâli çimen-i şevket ve iclâlde tebessüm itdi. Bir sene ve birkaç aydan soñra cümlesin bâd-ı fenâya virdi.

⁵¹⁶ Sultan III. Kılıç Arslan (1204-1205) için bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 265-267.

⁵¹⁷ M. 1210/1211.

⁵¹⁸ M. 1212/1213.

⁵¹⁹ Burada bilgi yanlışlığı vardır. Zira bilindiği üzere Sultan I. Gıyaseddîn Keyhüsrev Antakya'da Frenkler ile savaşırken değil İznik Rum İmparatoru I. Theodoros Laskaris (1204-1222) ile 1211 yılında Alaşehir'de yaptığı muharebede ölmüştür.

⁵²⁰ İki beyitlik bir manzûme "Nazm" başlığıyla verilmiştir.

⁵²¹ Sultan I. İzzeddîn Keykavus (1211-1220) için bkz. Salim Koca, *Sultan I. İzzeddîn Keykâvus (1211-1220)*, TTK Ankara 1997.

Menkûldur ki; ba'zı ümerâya ba'zı umûr-ı nisbet itdiler ki sâha-i berâtların levs-i töhmetden pâk idi. Nîrân-ı ğazabı firûzân olup tahkîk-i hâl itmedin ol bî-günâhları yakdı. Ol gice hâb-ı hevl-nâk gördi ki havfından zehre-tirâk oldu. Ol havf ile cevfi tolup tağayyür-i mizâc ve maraz-ı bî-ilâc peydâ olup vefât itdi. Ol hâl esnâsında bu makâl andan sâdır oldu⁵²².

Nesr

Soñra birâderi [YC: Oğlu] **Sultân Alâeddîn Keykubâd bin Ğıyâseddîn Keyhüsrev**⁵²³ nâsıb-ı râyât-ı Keykubâdî ve mübâdî-i adl u ihsân temhîdine bâdî ve câm-ı saltanatdan şârib-i râh u râhat ve şâdî oldu. Anuñla Sultân Celâle'd-dîn Muhammed Hârezm-şâh meyânında efvâc-ı harb ve emvâc-ı ta'n ve darb-ı telâtummı vukû' bulup nesâyim-i nusret ve zafer müstebân-ı amâl-i Keykubâd'a esdi⁵²⁴. Ve adûy-yi bed-endiş ümîd-i ğalebe riştesin kesdi. Yigirmi altı yıl me'âkîd-ı hayâl-i metîn fermân-ı revâ-yı ve mesâlih-i re'y-i zerrîn kişver-küşâyı iltizâmını karîn ve tekmi'l itdi. Celâle'd-dîn Karatayî eydür ki: "Nice yıllar mülâzimet kemerin kuşanup sefer ve hazarda hizmetinden cüdâ olmadum". Ekser leyâlîde bahtı misâli bî-dar didi. Leylden zamân-ı kalilde meyl-i hâb eyler idi. Mahmud Ğaznevî ve Kâbûs bin Veşmgîr pîrûlîğin ilzâm idüp ol iki büzürgvâr-ı nikû-girdâr etvârın ihtiyâr itmişidi. *Kimyâ-yı Sa'âdet* mutâla'asını âdet idinüp ol kitâb-ı müstetâb nazar-ı enverinden gitmez idi. Ve Nizâmü'l-Mülk te'lîf itdüğü *Siyerü'l-Mülûk* mutâla'asın tarîk-i sülûk itmişidi. **Mevlânâ Bahâ'e'd-dîn Veled-i Belhî**, Sultânü'l-ulemâ ile mülakkab idi. Veled-i emcedi Mevlânâ Celâle'd-dîn Muhammed ile kuddise sırrıhâ ol sultân-ı hüma-sâye ahdında diyâr-ı Rûm'ı kudûm-i behcet lüzûmlarıyla teşrîf idüp Konya'da sâkin oldılar. **Menkûldur** ki: Sultân Alâ'e'd-dîn Konya şehrini mestûr idicek Sultânü'l-ulemâ imlâsıyla bu kelimâtı hisâr kapusına resm itdiler⁵²⁵. Menkûldur ki: Şeyh Şihâbe'd-dîn Sühreverdî, Halîfe Nâsire'd-dînallah cânibinden risâletle Sultân'a

⁵²² İki beyitlik bir manzûme "Nazm" başlığıyla verilmiştir.

⁵²³ Sultan I. Alâeddîn Keykubat (1220-1237) için bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 325-402.

⁵²⁴ Sultan I. Alâeddîn Keykubat'ın Celâleddîn Harezmşâh ile olan mücadelesi ve 10 Ağustos 1230 Yassıçemen Savaşı hakkında bkz. Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn Keykubat Devri*, s. 47-64.

⁵²⁵ İki beyitlik Arapça bir manzume bulunmaktadır.

gelüp rücû' itdüklerinde bir ferseng yol vedâ' için bilelerince gitdi. Ve hâl-i vedâ'da bu iki beyt ol mürşid-i zamân zebânına cereyân buldı⁵²⁶.

[300 b]

Nesr

Âhir püser-i nâ-halîfî Ğıyâse'd-dîn Keyhüsrev⁵²⁷ elinden zehr içüp ezher-i ravza-i amâlî dökülüp telef oldu. Ve ol şom-baht taht-ı saltanata cülûs itdi. Leşker-i Moğol, Emîr Bâycu Noyan⁵²⁸[?] mülâzimetî ile belâ-yı nâ-gehân gibi ol mağrûr-câh-ı civânı üzerine yürüdiler. Mukâvemete kâdir olamayup kaçdı. Ve sene erba'a ve erba'in ve sitte-mi'e⁵²⁹de anı dahi zehr-i memât ile telh-kâm ve şerbet-i hayâtından cüdâ ve nâ-gâm itdi. Oğlu **Rükne'd-dîn Süleymân**⁵³⁰ mesned-nişîn olup birâderi Alâeddîn Keykubâd⁵³¹, Ka'ân dergâhına gönderdi. Hengâm-ı rücû'da kible'l-vusûl tesvîlât-ı nefis-i şûm ile anı mesmûm itdi. Ve Keykâvus⁵³² nâm bir birâderi dahi kaçup Kırım'a vardı. Berke Han leşkeri anı Han katına iletdiler. Han dahi hân ihsânından mîr idüp leşker-i firavân Rûm'a gönderdi. On sekiz yıl gurbet kürbetin çekmişken arûs-ı mülk ile i'tinâk arzûsın hâke [YC: iletdi]. Ve hâdimü'l-lezzât elinden ecel câmin nûş ve saltanat-ı cihân-ı bî-bekâ dâ'iyyesin ferâmûş eyledi. *Târih-i Güzîde*⁵³³de eydür ki: Batu Han hükmi ile maktûl oldu. Rükne'd-dîn Süleymân'ın müddet-i hükûmetinde yigirmi sâl mürûr idicek Abaka Han fermânı ile hân-ı bekâdan dest-i câsın kütâh itdiler. Oğlu **Keyhüsrev**⁵³⁴ bâ-vücûd-ı sağır-sinn saltanat ismi ile mevsûm oldu. Ve Keyhüsrev'in mâderin tezevvüc itdi. Ve Mu'inü'd-dîn

⁵²⁶ İki beyitlik Arapça bir manzûme "Nazm" başlığıyla verilmiştir.

⁵²⁷ Sultan II. Gıyaseddîn Keyhüsrev (1237-1246) için bkz. Nejat kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, TTK, Ankara 2009, Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 403-457.

⁵²⁸ "Nûyûvîn" şeklinde yazılmıştır.

⁵²⁹ M. 1246/1247.

⁵³⁰ Rükneddîn IV. Kılıç Arslan kast ediliyor. II. İzzeddîn Keykavus atlanmış. Oysa II. Gıyaseddîn'in ölümünden (1246) sonra tahta büyük oğlu II. İzzeddîn Keykavus oturmuş (1246-1249) fakat yapılan itirazlar sonucu devlet erkânının kararıyla diğer kardeşleri Rükneddîn IV. Kılıç Arslan ile II. Alâeddîn Keykubat da tahta ortak (1249-1254 edilmiştir (bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 466-472.).

⁵³¹ II. Alâeddîn Keykubat kast ediliyor (1249-1254).

⁵³² II. İzzeddîn Keykavus kast ediliyor (daha geniş bilgi için bkz. O. Turan. "Keykavus II", *İA*, VI, 642-644).

⁵³³ *Târih-i Güzîde*'nin Türkçeye çev. için bkz. Erkan Göksu, "Târîh-i Güzîde'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları", *Nûsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi (A Journal of Oriental Studies)*, Yıl: 8, Sayı: 27, (2008/II), Ankara 2009, s. 23-32.

⁵³⁴ Sultan III. Gıyaseddîn Keyhüsrev kast ediliyor (1266-1284).

Pervâne⁵³⁵ -i Kâşî nazm u tensîk-i hükûmet-i Rûm için irsâl olunmuşdı. Keyhüsrev'in mâderin tezevvüc itdi. Ve on sekiz sâl saltanat ismi Keyhüsrev'de ıtlâk olunurdu. Sene isneyn ve semânîn ve sitte-mi'ede⁵³⁶ vilâyet-i Azerbâyçân'da Ahmed Han fermânıyla maktûl oldu. **Argûn** pâdişâh olıcak Rûm saltanatın Ğıyâse'd-dîn Mes'ûd bin Keykâvus⁵³⁷ hizmetlerine virdi ki ol hinde Kırım'dan gelmişidi. Ve sene seb'a ve tis'in ve sitte-mi'e⁵³⁸de Keykubâd bin Ferâmurz⁵³⁹ fermân-ı Ğâzân Han ile nâmzed-i saltanat oldu. Ve Fahre'd-dîn Mes'ûd Müstevfî-i Kazvînî nâzım-ı menâzım-ı saltanatı idi. Andan soñra Fahre'd-dîn Tebrîzî ol mehâmm temşiyetine tekeffül eylediler. Âhir itâ'at-ı Ğâzân'dan rûgerdân oldu. Ğâzân⁵⁴⁰ dahi leşker gönderüp anı tutdılar. Ve müddet-i hükûmet-i Selçukiyân müntehî ve mesânid-i saltanat ol nesl-i selâtîninden nehy oldu. Bir müddet ümerâ-yı Moğol ba'zı bilâd tasarrufuna meşğûl idiler. Âhir anlar dahi müste'sal olup mülk-i Rûm'a âl-i huceste meâl-i Osmân Ğâzî'ye karâr tutup fûrûğ-ı devlet u ikbâlleri âleme revnak-tâze ve bark-câh u celâlleri kişver-i Rûm'a hubûr-ı bî-endâze virdi.

5.1.1.5. *Câmi'ü't-Tevârîh*

Mehmed Za'im (1532-?)⁵⁴¹

[149 a]

Fî-mâ-ba'd mülûk-i Âl-i Selçuk'a şurû' olunur, vallahi'l-muîn.

**Gürûh-ı Pencum Der-Beyân-ı Mülûk-i Selçukiyân Ez-İbtidâ-i Hükmi-
Ebû Tâlib Tuğrul Beg Bin Muhammed Bin Mikâ'il Bin Selçuk İlâ-âhir-i
Hükmi Sultân Alâeddîn Keykubâd Bin Keyhüsrev Bin Kılıçarslan bin
Tuğrul-ı Sâni İşân Şânzdeh Neferned.**

⁵³⁵ Mu'inü'd-dîn Pervâne için bkz. N. Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970.

⁵³⁶ M. 1283/1284.

⁵³⁷ Ğıyaseddîn II. Mesud (1284-1296/1302-1308) dönemi için bkz. Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri*, s. 163-165, 166-167.

⁵³⁸ M. 1293/1294.

⁵³⁹ III. Alâeddîn Keykubat (1298-1302) dönemi için bkz. Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri*, s. 165-166.

⁵⁴⁰ Gazan Han hakkında bkz. O. Gazi Özgüdenli, *Moğol İran'ında Gelenek ve Değişim: Gazan Han ve Reformları (1295-1304)*, İstanbul 2009.

⁵⁴¹ Nuruosmaniye Kütüphanesi No: 3270'in aynı Kütüphane Hafid Efendi No: 237'de kayıtlı nüshayla karşılaştırılarak çeviri yazımı yapılmıştır. Mehmed Zaim ve eseri için bkz. Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları Ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, KBY Ankara 1982, s. 109-110; W. Björkman, "Mehmed Za'im", *İA*, VII, 612-613.

Râviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı asâr rivâyet böyledür ki hülefâ-yı Abbâsiyye'den el-Kâdir Billah⁵⁴² ve el-Kâ'im Bi-Emrillah⁵⁴³ zamânlarında devlet mülûk-i Âl-i Büveyh'den yüz döndürüp devlet ve sa'âdet Âl-i Selçuk'a intikâl itdi. Hânedân-ı Âl-i Selçuk mübârek ve azîm dûdmân olup bu dûdmân-ı sa'âdet bünyândan zâhir ve nümâyân olan mülûk ve şâhân evreng-i sa'âdete cülûs idüp iklîm-i pencum ve kişver-i çehârum belki iklîm-i seyûma dest urup cihângîrliğe zîr-i nigînlerine alup zabt ve hükm itmişlerdür. Ve re'ý tedbîrleriyle memâlik-i cihân bi't-tûl ve'l-arz ma'mûr ve abâdan olup kadr u devlet ve sa'âdet ve rif'atlarının benc dırahtı farazâ semeke ve şâh-ı devlet ve iclâlleri belki semmâke varup andan **uca** [?] güzer itmişdür. Âl-i Selçuk hakkında rivâyât ve hikâyât ve ihtilâfât adîmü'n-nihâyâtur.

Hikâyet Fe-ammâ hükemâ-i peşîn ve feylesûfân-ı [149 b] sâlifînden devr-i zamânenün âkıl ve mümtâzı ve ilm-i felekün üstâd-ı rasad-sâzı olan Câmâsb Hekîm ki mülûk-i Kiyân ve şâhân-ı pîş-dârândan Şâh Kestâsab bin Şâh Lehrâsab bin Keykubâd'ın birâderi ve emr-i saltanatda vezîr-i ekrem ve müşîr-i a'zamı olup ilm-i hikmet ve rasad kuvvetiyle ilm-i nücûmda ve harekât-ı eflâkun te'sîrâtı ilminde mertebeye varmış idi ki kendü zamânında bu fânî âlem ve âlemiyân gâyet ve pâyân bulunca ve mürselîn ve serîr-i sa'âdetde câlis olup bu âlemiyâna dâver ve server olan mülûk-i selâtînden her birinden icmâlen haber virmişdür. Ve beş bin dört yüz elli yıl içinde peygamberân ve şâhândan bu cihâna amed ve ref't olanları takrîr idüp cihâna geleceklerine hükm eylemişdür. Husûsân İsâ bin Meryem aleyhi's-selâm ile Resûl-i Hüdâ, habîb-i kâdir-i zû'l-celâl-i bî-hemetâ peygamberimiz Muhammed Mustafâ sallâ'llahü aleyhi ve's-sellem tâc-ı risâlet ile ve hil'at-ı nübüvvet ile cihâna gelüp küfr ü şirki hedm idüp ez-şark tâ ğarb ümmet-i Muhammed cihâna hükm ideceğine haber virüp te'lîfâtına yazmışdur. Ve hükm itdüğü üzere da'vâsı râst gelüp ekserî zâhir ve nümâyân olmuşdur. *Behcetü't-Tevârîh*'de Câmâsb Hekîm tarafından bu rivâyet böyle mestûrdur ki Ebü'l-Müslim Mervî hurûcundan sonra diyâr-ı Türkistân'dan Selçuk nâmıyla be-nâm ve müsemmâ bir şahs hurûc-ı peydâ olup şâhân-ı asrdan üç pâdişâh-ı âlî-câh ve şehinşâh-ı sâhib-i taht ü külâh ol Selçuk'a bî'at eyleye. Ol pâdişâh-ı güzînün biri diyâr-ı Şâm'dan olup nâmına Ebü'l-leys itlâk oluna.

⁵⁴² 991–1031 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁵⁴³ 1031-1075 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Ve biri dahi sadr-ı hilâfetde olup nâmı Mühr-i ezmân ola. Ve şehriyâr-i sâlis vâlî-i Horasan olup ol dahi nâm-ı İsmâ'îl ile be-nâm ve müsemmâ ola. Bu server-i güzînün üçü dahi Selçuk taht-ı nişîne irâdet getirüp emâret-i saltanata bî'at ve mütâba'at eyleyeler. Ve Âl-i Selçuk'dan yigirmi bir nefer pâdişâh-ı güzîn-i sâmi-câh ve pâdişâh-ı zıllu'llah hükûmet-i destgâh hemân biri bir ardınca bir diyâra pâdişâh olup âlemiyâna hükm eyleye. Ve her birinün makâmı ayru olup başka süknâ eyleye diyü müşârun-ileyh Câmâsb hükm-i ilm-i eflâk ve kuvvet-i rasad ile hükm idüp ve itdüğü da'vâ hükmünü te'lîfâtına yazmışdur. Ve *Kûtu'l-ervâh* tevârîhinde dahi Âl-i Selçuk hakkında yazar ki Selçuk bir hatunun ismidür; Selçuk bint-i Arslan bin Sultânü'd-Devle nâm dirlerdi. Bu hatunun neslinden **[150 a]** on beş nefer pâdişâh-ı İskender der-serîr-i sa'âdetde dâver server olup tedbîr-i pâdişâhî ile cihân mülkine mîr ü mihter olmuşdur. Ve kitâblarında bu tafsîl üzere isimlerine tertîb virilmişdür. Evvel ve ibtidâları Ebû Tâlib Tuğrul Beg bin Muhammed bin Mikâ'il bin Selçuk'dur. Andan Emîr Arslan bin Dâvud⁵⁴⁴ ve Sultân Melikşâh bin Arslan ve Rükne'd-dîn Berkjaruk bin Melikşâh⁵⁴⁵ ve Muğîsü'd-dîn Mahmûd bin Melikşâh ve Gıyâse'd-dîn Muhammed bin Melik Tuğrul bin Muhammed ve Sultân Melikşâh bin Mahmûd bin Muhammed ve Sultân Süleymân Şâh bin Muhammed bin Mes'ûd ve Sultân Arslan bin Tuğrul ve Tuğrul bin Arslan bin Tuğrul bin Muhammed bin Mikâ'il bin Selçuk'dur. Ve âhir ve hâtimleri Alâeddîn Keykubâd bin Keyhüsrev'dür⁵⁴⁶. Ve Tuğrul Beg bin Muhammed cümleden evvel pâdişâh oldu. Ve andan Alparslan bin Tuğrul Beg ve andan Ebî'l-feth Melikşâh ve andan Berkjaruk ve andan Sultân Muhammed ve andan Sultân Sencer⁵⁴⁷ ve andan Sultân Mahmûd'dur. Bunların cümlesi hülefâ-yı Abbâsiyye'den el-Kâ'im Bi-Emrillâh hilâfeti zamân-ı serîr-i devlete cülûs idüp hükm itmişdür⁵⁴⁸. Bunlara “Selâtîn” ıtlâk olunur diyü cevâb ider. Ve *Târîh-i Mecma'u'l-Ensâb* müellifi Muhammed bin Alî bin Muhammed'den bu bâbda rivâyet böyledür ki Selçuk diyâr-ı şarkda Etrâk-i Hünîden kavm u kabîlesi bisyâr bir boy begi makûlesi kimesne idi. Âl-i Sebüktegin'den Sultân Mahmûd

⁵⁴⁴ Alparslan kast ediliyor olmalıdır.

⁵⁴⁵ Sultan Berkjaruk (1092-1105)'dan sonra Irak Selçuklu hükümdarlarına geçildiği görülmektedir..

⁵⁴⁶ Selçuklu sultanlarının sonuncusu olarak Alâeddîn Keykubât bin Keyhüsrev'i vermektedir. Büyük Selçuklu ve Irak Selçukluları'nda Alâeddîn Keykubât bin Keyhüsrev isimli sultan olmadığı için ve künyeden de anlaşıldığı kadarıyla Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddîn Keykubât kast ediliyor.

⁵⁴⁷ Büyük Selçuklu hükümdarları ile ilgili yukarıda yapılan hata burada düzeltilmiş.

⁵⁴⁸ Halife el-Kâim Bi-Emrillâh 1075'te öldüğü için ancak Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşâh'ın saltanatının ilk yılları onun hilafet zamanını kapsamaktadır.

Ġaznevî zamânında şevket ve kuvvet ve azamete irişüp hizmetin yire getürdi. Ve Mikâ'il nâm yarar oğlu olup ba'd-ı vefât-ı Selçuk vâlidinüñ kavm u kabâ'iline hâkim olup babası yirine cülûs itdi⁵⁴⁹. Ammâ merhûm ve mağfûrun-leh Es-Sultân Mahmûd Ġaznevî⁵⁵⁰ enâra'llahü burhânuhuya intisâb gösterüp dâyimâ rikâb-ı hümâyûnda leşker-keş olup sefere bile eşerdi. Ve her zamân emrine râm ve hükmine mahkûm olup emrine tehallûf ve ta'annüd itmezdi. Kazâ-yı nâ-gühânîden Mikâ'ilden bir günâh sâdır olup Sultân Mahmûd dergâhına isyân göstermege bir sebep oldı. Sultân Mahmûd dahi Mikâ'il bin Selçuk'un gerdem-keş olduğundan vâkıf ve agâh olıcak Mikâ'il'i bir tarikle ele getürüp habs itdi. Mikâ'il bin Selçuk yedi sâl mikdârı Hindistân'da Sultân Mahmûd habsinde kalup farazâ Mikâ'il sermâye-i hayâtından me'yûs olmuş iken Sultân Mahmud dâr-ı âhirete **[150 b]** rihlet itdi. Ve Mikâ'il bin Selçuk'un kabâ'il ve aşâyiri leşker-i bisyâr cem' ve ihzâr idüp Sultân Mahmûd bin Sebüktegîn'ün padişâh olan evlâdıyla rezm ü cenge âheng itdiler. Birkaç vak'a kıtâl oldukdan soñra belde-i Tûs yanında vâkı' olan musâfda Âl-i Sebüktegîn'e inhizâm ve inkisâr vâkı' olup Ġazneviyân rûgerdân oldılar. Evlâd-ı Sultân Mahmud gurbete azîmete kıyâm gösterdükde Sultân Mes'ûd⁵⁵¹'un karındaşı Muhammed hurûc idüp Mikâ'il bin Selçuk'ı habsde katl itmekle diyâr-ı Horasan'ı Âl-i Selçuk'dan dest-i tasarrufına aldı. Ba'd-ı zân Âl-i Selçuk zâhir ve nümâyân olup tedricle ekâlîme müstevlî oldılar diyü tasrîh ider müellif-i *Mecma'u'l-Ensâb*'un bu kavl u güftârı mutâbık-ı güftâr-ı Câmâsb bin Lehrâsab Hekîm'dür. Ġâlibâ bu kelimât cümle ekvâlden râst idügi fehm olunur, Allahü a'lem bi's-savâb vallahü'l-merci' ve'l-me'âb. Bu takrîr üzere mülûk-i Selçukiyye iki fırka olup bir fırkası diyâr-ı Acem ki Îrân ıtlâk olunur, anlar Îrân zemîne ve Mâverâünnehr memâlikine vâlî ve hâkim olmuşlardır. Ve fırka-i sâniyi diyâr-ı Rûm ve Ermen'e hüküm idüp Konya bârusına bünyâd uran Sultân Alâeddîn Keykubâd bin Keyhüsrev ve fırka-i sâniyeden zâhir ve nümâyân olmuşdur. Ve mülûk-i Selçukiyye'nün âhir ve hâtimesi vâkı' olmuşdur.

⁵⁴⁹ Burada bilgi yanlışlığı vardır. Bilindiği üzere Mikâil babası Selçuk hayatta iken öldüğü için onun yerine geçmemiştir. Selçuk daha hayatta iken ailenin bir kısmını himaye eden ve babasının ölümünden sonra yabgu unvanını kullanan, Gazneli Mahmud tarafından tutuklanan Tuğrul ve Çağrı Beylerin babası Mikâil değil İsrail diğer adıyla Arslan Yabgu'dur (bkz. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 45).

⁵⁵⁰ Gazneli Sultan Mahmud (998-1030).

⁵⁵¹ Gazneli Sultan Mesud (1030-1041).

Tetimme-i rivâyât ve bakiyye-i hikâyâtı inşâallahü te‘âla zîrde ve ümn-i makâlâtta îrâd olunur; bi-inâyetü’llahi te‘âlâ.

Âl-i Selçuk Der-Vilâyet-i Îrân

Nizâmü’t-Tevârîh dahi mülûk-i Âl-i Selçukiyye hakkında böyle rivâyet sevk ider ki bu dûdmân-ı sâmi mekândan ibtidâ fânî cihâna hâkim-i ser-ifrâz ve pâdişâh-ı bende nüvâz olan Selçuk bin Tukak⁵⁵²,dur ve cümle yüz sekiz sâl emâret ve hükûmetleri sâdır olmuştur diyü îmâ ider. Ve şecere-i mülûk ve selâtinde cümle-i Îrân-zemîne ve Hıtâ ve Hoten ve diyâr-ı Semerkand’a pâdişâh olup hükm iden mülûk-i Selçukiyye on beş neferdür. Ve müddet-i saltanatları yüz altmış sâldur. Ve nesebleri hazret-i Halîlü’l-lah İbrâhîm aleyhi’s-selâm’a çıkar. Selçuk bin Tukak nebîre-i hazret-i İbrâhîmü’l-Halîl aleyhi’s-selâmdur. Selçuk bin Tukak sâkin olduğu diyârda mâl ve ta‘allukâtı çok kimesne idi. Ol zamân diyâr-ı Semerkand pâdişâhı olan Buğra Han⁵⁵³ ile uhrevî karındaşı olmağla Buğra Han Selçuk’un dört nefer oğluna kız virmişdür. Buğra Han dâr-ı âhirete rihlet itdüğünde diyâr-ı Semerkand ve mülk-i Hıtâ ve Hoten Selçuk bin Tukak’a ve evlâdı âlî-nejâdına kaldı. Ba’d-ezîn **[151 a]** Tuğrul Beg bin Muhammed Âl-i Sebüktegin’den Sultân Mes‘ûd’ı sıyup helâk itdüğünde İsfahân’ı ve Nişâbûr’ı ve ol semtde olan memâliki kabza-i tasarrufuna alup Âl-i Selçuk bir uğurdan kudret ve kuvvet buldı. Ve İsrâ’il bin Selçuk, Sultân Mahmûd bin Sebüktegin ile muzâfât üzere iken Sultân Mahmûd mekr ve hîle ile İsrâ’il’i getirüp katl itdi. Selçuk bin Tukak oğlu İsrâ’il’ün mekrle katl olunduğuna vâki’ hâli hulefâ-yı Abbâsiyye’den el-Kâ’im Bi-Emrillah cenâbına arz itdi. Halîfe-i rû-yı zemîne bu ahvâl-i pür-melâl nâ-hoş gelüp Sultân Mahmûd Sebüktegin’e gönlünden bî-huzûr ve pür-kîn oldı. Ve ana rağmen Ebû Tâlib Tuğrul Beg bin Muhammed bin Mikâ’il bin Selçuk getirüp kemer kuşadup emâret ve saltanata icâzet virüp Tuğrul Beg’e hayr u du‘â itdi. Bu tarîkle Âl-i Selçuk’un devlet-i sa‘âdeti rûz-ı pîrûz izdiyâd ve terakkî ve imtidâd bulup şân-ı sa‘âdet-nişânları ünvân üzere oldı. Ol

⁵⁵² “Tukak” sürekli “Lokmân” şeklinde yazılmıştır.

⁵⁵³ “Babür Han” şeklinde yazılmıştır.

asr ve avân-ı halîfe-i cihân makbûl ümerâsından Besâsîrî⁵⁵⁴ nâm kaltabân halîfe dergâhına isyân gösterüp ve halîfeyi ele götürüp bir tarikle habs itdi. Ve ol pîşvâ-yı hâ'inân sadr-ı hilâfete oturup ehl-i Bağdâd'a hükm itdügüne Tuğrul Beg vâkıf ve haberdâr oldu. Ve cünd-i bî-şümâr ile ılgâr idüp Bağdâd'a azîmet ve şitâbân üzere iken medîne-i Vâsıta'da Besâsîrî ile buluşup ceng itdi. Ve Besâsîrî nâ-bekârı ol kâr-zârda ele götürüp vücûd-ı habâset-i alûdın sahîfe-i rûzgârdan killet idüp şimşîr-i abdâr ile katl itdi. Ve ser-i murdârın nebîre-i cân-sitâne diküp vilâyet be-vilâyet ve memleket be-memleket gezdürüp teşhîr-i âlem itdi. Ve andan halifeyi mahbesden çıkarup tekrâr serîr-i hilâfete geçürüp kendü el koşup hizmetine durdı. Halîfe el-Kâ'im Bi-Emrillah Tuğrul Beg'e "Bârek Allahü bi-Rükne'd-dîn" hitâbıyla hitâb idüp hayr du'âlar itdügünden ötürü Tuğrul Beg lâkab-ı Rükne'd-dîn ile mülakkab oldu. Ve ilâ hezâ'l-eyyâm medh-i selâtinde "Ğıyâsu'l-islâm ve'l-müslimîn muğîsü'd-devle ve'd-dîn" ile ta'rîf olunmaları bu sebep oldu diyü rivâyet olunur. Mülûk-i Selçukiyye'den Tuğrul Beg bin Muhammed emâret ve saltanatına bâ'is olan budur. Serîr-i devlete cülûs idüp icâzet-i halîfe ile pâdişâh oldu.

Makâle-i Saltanat-ı Ebû Tâlib Rükne'd-dîn Tuğrul Beg bin Mikâil bin Selçuk

Tuğrul Beg izn-i [151 b] el-Kâ'im Bi-Emrillah ile serîr-i emârete cülûs idüp pâdişâh olıcak andan cünd ü sipâh ile togru diyâr-ı Şâm'a müteveccih olup ol diyârları dahi feth itdi. Ve andan avdet idüp tahtgâhı Rey şehrine varup anda vefât itdi. İbtidâ-i zuhûr ve hurûcî hicret-i Nebeviyye'nün sene hamse ve hamsîn ve erba'a-mi'ede⁵⁵⁵ vâki' olup diyâr-ı Kûhistân'da Hemedân'ı makarr-ı saltanat idindi. Müddet-i saltanatı ittifâk üzere cümle kütübde yigirmi altı yıl mestûrdur. Yerine dûdmân-ı Selçukiyye'den Alparslan pâdişâh oldu.

Makâle-i Emâret-i Ebû Şücâ' İzze'd-dîn Alparslan bin Muhammed bin Çağrı Beg bin Mikâ'il bin Selçuk

⁵⁵⁴ "Beşâsîrî" şeklinde yazılmıştır.
⁵⁵⁵ M. 1063.

Serîr-i ferîdûn-nazîre cûlûs idüp emâret ve saltanata bî'at olundu. Mehâbet ve salâbet ile ma'rûf ve şecâ'at ve celâdet ile meşhûr ve mevsûf-ı selâtîndür. Farazâ İskender-i Zû'l-karneyn mânendi şark âlemden ğarb âleme varınca dâr-ı cihâna bi't-tûl ve'l-arz dâver ve server olup Celle himmetin bezl ve sarf iden şâh-ı âlî-şân idi. Serîr-i devlete pâdişâh olduğu an cünd ü sipâh ile diyâr-ı Fars'a azîmete kıyâm gösterüp ol yerleri muzâfât ile dest-i tasarrufuna aldı. Ve andan Rûm ve Ermen cânibine leşker çeküp Kayser-i Rûm ile rezm ü ceng itmege niyyet itdi. Ol zamân server-i Ermen ve Rûm Ermânyûs Kayser⁵⁵⁶ idi, Melik Ermânyûs ile cenge âheng idüp Ermânyûs Kayser ol muhârebede esîr ve giriftâr oldu⁵⁵⁷. Kütüb-i tevârihde mestûrdur ki ol asr ve avânda Kayser-i Rûm'ı esîr ve giriftâr iden Sultân Alparslan'ın birâderi kulu idi ki defter dîvânında andan hor ve hakîr bendesi yoğ idi. Ve ğulâm-ı mezbûrun nâm-ı himâmı defter-i dîvân-ı pâdişâhîden bîrûn olup ibâd-ı vâcibü'l-ihtirâmınun kazâyâsı pâye-i serîr-i âlem-masîre arz olunduğunda ol ğulâm-ı ferhunde ahterûn murâd ve âmâlî henûz rikâb-ı pâdişâhîye arz olunmamış idi. Sefer-i Rûm ve Ermen'e teveccüh ve azîmete kıyâm gösterecek avâna karîb Melik Alparslan vezîr-i rûşen-i zamîri olan Sa'dû'd-Devle ehl ü re'y-i tedbîre ğulâm-ı mezbûrun murâd ve amâlin defter-i kazâyâ ile pâye-i serîr-i kişvergîrlere arz olunmasını emr itdi. Ve hîn-i arzda ola ki bu ğulâm lâzîmü'l-ihtirâm rûz-ı rezimde Kayser-i Yûnân'ı esîr ve giriftâr itmege sebep ve bâ'is ola diyü zebân-ı cevâhir-feşânından kelâm sâdır oldu. Ve latîfe yüzünden sâdır olan tîr du'âsı hedef-i **[152 a]** icâbına makrûn ile ol ğulâm-ı ferhunde makâm ol rezm ve ğazâda Kayser-i Rûm'ı esîr idüp keşân berkeşân rikâb-ı Sultân Alparslan'a getürdi. Melik Alparslan'ın dergâhında ğulâm-ı mezbûrun kadr ü ikbâl ü sa'âdet-i iclâl âlî olup ri'âyât-ı kâmile ve inâyât-ı şâmile ile yevmen fe-yevmen imtidâd ve izdiyâd buldı. Sultân Alparslan Kayser-i Rûm'ı her gün biner filori harâca kesüp azâd eyledi. Mâdâm ki Sultân Alparslan hayâtıda idi sene be-sene ol altını Kayser-i Rûm'dan alup kabz iderdi. Ve andan Melik Alparslan Mâverâünnehr'de Tûm⁵⁵⁸ dimekle ma'rûf hisâr üzerine leşker ile varup muhâsara itdi. Ve kal'a-i mezbûre muhâsarasında iken Melik Alparslan'a mertebe-i şehâdet müyesser oldu. Melik Alparslan'ın müddet-i emâreti bu rivâyetde on iki sâl ve

⁵⁵⁶ Bizans Rum İmparatoru IV. Romanos Diogenes (1068-1071) kast ediliyor.

⁵⁵⁷ 1071 Malazgirt Savaşı'ndan bahsediliyor.

⁵⁵⁸ Hakkında herhangi bir bilgi bulamadık.

rivâyet-i uhrâda yigirmi bir sene mestûr ve mezkûrdur. Dâr-ı fenâdan sarây-ı bekâyâ rihlet idicek yirine oğlu Melikşâh serîr-i devlete cülûs idüp pâdişâh oldu.

**Makâle-i Saltanat-ı Ebü'l-feth Es-Sultân Muizzi'd-dîn Melikşâh
bin Alparslan bin Muhammed bin Çağrı Beg bin Mikâyil bin Selçuk**

Mülûk-i Selçukiyye'nün pâdişâh-ı kişverliğle meşhûr ve ma'rûf olan mülûkündendir. Rûzgârı müsâ'id ve devlet ve iclâle lâyük pâdişâh itdi. Selâtîn-i Selçukiyye'nün sâ'irinden ziyâde memâlike mâlik şehinşâh olup Semerkand ve Buharâ hanı Özbek ile rezm idüp Özbek'i esîr ve giriftâr itdi. Asâkir-i add ve şikârını âb-ı Ceyhun'dan ubûr itdürdüğinde milâhâta lâzım olan ücret ve gümrüklerin Şâm'da Antâkiyye iskelesinün mahsûlundan havâle itdüğüne kütüb-i tevârîhde mukayyed ve mestûrdur. Ve atebât-ı ebvâb-ı dîvân-ı selâtîn-i izâma kânûn tertîb iden vûzerâ-yı nâdire ve anuñ mümtâz ve ser-efrâzı olan ve Nizâmü'l-Mülk ile cihânda iştihâr bulan Mevlâna Hâce Hasan Tûsî rahmetü'llah, Melikşâh'ın vezîr-i nüktedânı ve müşîr-i kârdânı idi. Ve zamân-ı sa'âdetinde Sultân Melikşâh-ı Selçukî ile hem mu'âsır olan e'imme-i büzürg-vâr ve füzelâ-yı fazîlet-semârdan Ebü'l-Me'âlî Mevlânâ Abdülmelik el-Cüveynî idi. Ve âhir ömr-i girân-mâyesi gâyet ve pâyâna irişüp müddet-i emâreti bir rivâyetde yigirmi dört sene ve bir rivâyetde on iki sene vâkî' oldu. Yirine evlâd-ı âlî-nejâdından Berkjaruk serîr-i devlete [152 b] cülûs idüp pâdişâh oldu.

**Makâle-i Saltanat-ı Ebü'l-Fevâris Es-Sultân Berkjaruk bin
Melikşâh**

Pâdişâh-ı enâm olup emâret ve saltanata havâss ve avâm bî'at ve mütâba'at itdi. Mülûk-i Selçukiyye'nün dördüncüsü ve beyne'l-mülûk kerem ve sehâ ile meşhûr ve mezkûr olan selâtîn-i izâm-ı lâzîmü'l-ihtirâmdur. Bir ednâ kûlîna diyâr-ı Horasan'ı mâlikâne tefvîz idüp Horasan'a pâdişâh-ı âlî-câh itdüğü beyne'l-mülûk ve's-selâtîn darbü'l-mesel olup söylenür. Bunuñ dahi ömri endek olmağla zamân-ı karîbde dâr-ı âhirete rihlet itdi. Müddet-i emâreti cümle on iki sâl olup yirine birâderi Sultân Muhammed pâdişâh oldu.

**Makâle-i saltanat-ı Ebû Şücâ Ğiyâseddîn Es-sultân Muhammed
bin Melikşâh bin Alparslan**

Ekâbir ve eşrâf emâret ve hükûmetine bî'at itdi. Ve serîr-i devlete cülûs idüp şâh-ı enâm ve pâdişâh-ı havâss olduğı gibi cünd ü sipâh ile Bağdâd'a azîmete kıyâm gösterdi. Bundan akdem vâlidî Melikşâh kûllarından der-i devletine şâh olan Ayaz ve Sadaka nam begler ile ceng idüp vücûd-ı habâset-alûdların sahîfe-i rûz-gârdan hakk idüp haklarından geldi. Âhir Sultân Muhammed bin Melikşâh'ın saltanat ve emâretinden on üç sâl karîb gûzer idicek İsfahân'da Abdûlmelik elinde helâke varup şehâdet-i câviyân kesb itdi. Yirine serîr-i sa'âdete birâder-i digeri şâh-ı Sencer bin Melikşâh cülûs idüp pâdişâh oldı.

**Makâle-i Saltanat-ı Ebû'l-hâris Muizzi'd-dîn Es-Sultân Sencer
bin Melikşâh**

Birâderleri pâdişâh iken Sultân Sencer bin Melikşâh şehriyâr-i Horasan idi. Yigirmi yıl mikdârı Horasan hâkimi olup ve andan taht-ı pâdişâhî müyesser olup memâlik Âl-i Selçuk'a pâdişâh oldı. Kırk bir yıl dahi taht-ı Ferîdûn-rahtda umûmen memâlike istiklâl-i emâret ve saltanat itdi. İskender-i Zülkarneyn'den sonra lâkab-ı Zülkarneyn ile mülakkab olmak Sencer'den ğayri bir pâdişâh-ı sâhib ğar ve câha müyesser olmamışdur. Ra'yyet perver ve adl gûster bende-nüvâz ve çâker-firâz olan selâtîn-i izâmdandur. Sencer bin Melikşâh'a dahi ecel-i mukadder karîn olup diyâr-ı Horasan'da dâr-ı âhirete rihlet itdi. Ve andan birâderi oğlu Sultân Mahmûd pâdişâh oldı.

Makâle-i Saltanat-ı Muğîsü'd-dîn Mahmûd bin Muhammed

Pâdişâh-ı kişver-kîr ve şehriyâr-i harb-kîr-i âlem masîr idi. Saltanat ve emâretine bî'at olundı. [153 a] *Nizâmü't-Tevârîh*'de Sultân Mahmûd bin Muhammed[']e saltanat yazılmamışdur. *Şecere-i Mülûk ve Selâtîn*, *Behcetü't-Tevârîh* ve *Subhatu'l-ahbâr*'da mukayyed ve mestûr olmağla anlardan yazılup bu mahalle tesvîd olunmağla sezâvâr görüldi. Bundan mâ'adâ Sultân Tuğrul ve Sultân Mes'ûd nâm birâderleri pâdişâh olup saltanatları mestûrdur. Bu bâbda noksân ve

kusûrum sâdır olursa ûlû'l-ebîsâr merhametle mestûr buyurulması ricâ olunur. Âhir Sultân Mahmûd'a ecel irişüp dâr-ı âhirete rihlet itdi. Ve müddet-i saltanatı cümle on yedi yıl olup yirine oğlu Sultân Muhammed⁵⁵⁹ pâdişâh oldı.

Makâle-i Saltanat Ebû Şücâ' Ğıyâseddîn Es-Sultân Muhammed bin Mahmûd bin Muhammed

Serîr-i devlete cülûs idüp ekâbir ve eşrâf emâret ve saltanatına bî'at itdi. Bu dahi mülûk-i Selçukiyye'de adl u dâd ile ma'rûf ve mezkûr ve kerem ve sehâ ile mevsûf ve meşhûr olan mülûk-i izâmındandır. Dâr-ı âhirete rihlet idüp ve müddet-i emâreti bir rivâyetde on üç sâl ve bir rivâyetde yedi sâl mestûrdur. Ba'd-ı vefâtühü oğlu Süleymân Şâh serîr-i devlete cülûs itdi.

Makâle-i Saltanat-ı Ebû'l-hâris Muizzi'd-dîn Es-Sultân Süleymân Şâh bin Muhammed bin Mahmûd

Padişâh-ı âlî-câh ve şehinşâh-ı hükûmet-i dest-gâh olıcak kâffe-i ekâbir-i dîvân saltanata bî'at itdi. Vâlidî Sultân Muhammed bin Mahmûd ve memâlike pâdişâh iken Süleymân Şâh ol asr ve avân diyâr-ı rebî'a ve Musul hâkimi idi. Ümerâ ve zümre-i kudât ve küberâ ittifâk ve ittihâd üzere Musul'dan getirüp memâlike pâdişâh itdiler. Ömr-i kirân-mâyesi gââyât ve pâyân bulınca serîr-i sa'âdetde pâdişâh oldı. Ve âhir vefât idüp ve yirine dûdmân-ı Selçukiyye'den Rükne'd-dîn Arslan bin Tuğrul pâdişâh oldı. Süleymân Şâh'ın müddeti on beş senedür⁵⁶⁰.

Makâle-i Saltanat-ı Rükne'd-dîn Es-Sultân Arslan bin Tuğrul bin Muhammed bin Mahmûd

Devlet ü sa'âdeti müsâ'ade idüp taht-ı Feridûn-rahtda şehriyâr-ı âlem ve pâdişâh-ı benî-âdem oldı. Fe-ammâ tâ resîde-i civân olup edâ-yı saltanata adem-i kudreti olmağla atabegi olan Muhammed bin İldeniz kâfil-i memleket oldı. Muhammed bin İldeniz vefât idicek esâs-ı saltanat tohum-ı Türk ve Tatar'dan tâ mülk-i Acem'e gelince münhedim olup akd-ı memleket bozuldı. Bi'l-ıztırâr vüzerâ

⁵⁵⁹ Mahmud'dan sonra Irak Selçuklu tahtına Muhammed değil kısa süreliğine de olsa Davut (1131-1132) geçmiştir.

⁵⁶⁰ Bilgi yanlışlığı var zira Melikşâh'ın saltanatı (1072-1092) 15 yıl değildir.

[153 b] ve cümle ümerâ ittifâk idüp Âl-i Selçuk ol diyârdan kaldurmağla vâlî-i memâlik ol semtden merfû‘u‘l-kalem oldu. Ol asır ve avânda Konya‘dan ğayri yirde Âl-i Selçuk‘dan pâdişâh kalmadı.

Ve kütüb-i tevârîhde bunlardan özge saltanat itmiş şehriyâr zâhir olmamağla fî-mâ-ba‘d Rûm ve Ermen‘e hükm iden mülûk-i selâtîn tahrîrine şurû‘ olunur.

Âl-i Selçuk Der-Vilâyet-i Rûm ve Ermen İşân Heft Neferned⁵⁶¹

Bâlâda güzer iden tahrîrâtıdan hulefâ-yı Abbâsiyye‘den Hülagü Han eliyle şehîd olan el-Mu‘tasım Bi‘llah⁵⁶² halîfe dâr-ı âhirete rihlet idicek ehl-i İslâm‘a zulm ve bid‘at müstevlî oldu. Ve şark âlemden ğarb âleme varınca cihân âşub ve ğavğâ ile toldı. Ve mülûk-i Selçukiyye terk-i memâlik idüp ve aktâr ve etrâfa tefrika oldukları bâlâda inhâ olunmuşdur. Âl-i Selçuk‘dan Süleymân Şâh dâr-ı âhirete rihlet idüp ve emr-i saltanat-ı Sultân Arslan bin Tuğrul‘a olduğuna Süleymân Şâh oğlu Sultân Muhammed‘ün ferzendi Sultân Mes‘ûd vâlidi mûmâileyh Sultân Muhammed saltanat olmadığına rencîde-hâl olup ve babasıyla terk-i mâl ve mesken idüp kabâyil ve aşâyiriyle diyâr-ı Rûm‘a azîmet itdi Ve Rûm‘a varup Amâsiyye havâlîsinde nüzûl idüp ol diyâra müstevlî oldu.

Makâle-i Saltanat-ı Ebû Mes‘ûd Es-Sultân Muhammed bin Süleymân Şâh ibn Muhammed bin Mahmûd

Rûm ve Ermen‘e ibtidâ vâlî olan Sultân Muhammed bin Süleymân Şâh‘dur. Ve oğlu Sultân Mes‘ûd‘un re‘y ü tedbîriyle ol diyârı zîr-i nigînine alup tasarruf itdi. Ve ol diyârda Simre dimekle ma‘rûf bir şehir-i güzîne bünyân urup ve anı taht-ğâh idindi. Ve ol medîne-i muvahhidînde mesâcid ve medâris ve hânkâhât binâ idüp ömri âhir olunca binâ itdüğü Simre şehrinde sâkin oldu. İlâ-elân Rûm‘da medîne-i Sîmre‘de anların hayrâtı ve türbe ve mezârâtı hâzır ve mevcûde olup ulemâ ve fukahâyı ve hüffâza ta‘yîn olunan vezâyife henûz mürtezikasına edâ olunup evkâfdan virilür. Ve andan Sultân Muhammed dâr-ı âhirete rihlet idüp takdîr on sâla karîb emâreti sâdır oldu. Ve yirine mûmâ-ileyh oğlu Ebû Sa‘îd Mes‘ûd serîr-i devlete cülûs itdi.

⁵⁶¹ Başlık Türkiye Selçukluları ile ilgili fakat verilen bilgilerde karışıklıklar ve hatalar bulunmaktadır. Meselâ, bahsi geçen Selçuklu hükümdarları Irak Selçukluları‘na aittir.

⁵⁶² Halife Mu‘tasım Bi‘llah 1241-1258 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Makâle-i Saltanat-ı Ebû Sa'îd Es-Sultân Mes'ûd bin Es-Sultân Muhammed bin Süleymân Şâh

Sultân Mes'ûd müdebbir ve funûn-ı nâdirede mubassır yarar [154 a] ve kârgüzâr ve maslahat-güzâr kimesne idi. Vâlidî Sultân Muhammed'ün ve kendünün emr-i saltanatında olan re'y ü tedbîr-i cemîle Sultân Mes'ûd'ün ahsen tedârikinden idi. Âhir Sultân Mes'ûd dahi hicret-i Nebeviyye'nün sene sitte ve sittîn ve sitte-mi'e⁵⁶³de dâr-ı âhirete rihlet idüp yirine oğlu Kılıçarslan pâdişâh oldu.

Makâle-i Saltanat-ı Sultânü'd-Devle Kılıçarslan bin Es-Sultân Mes'ûd bin Muhammed bin Süleymân Şâh

Taht-ı Ferîdûn-ı rahta cülûs idüp ve emâret ve saltanata bî'at olındı. Sultân Kılıçarslan'ın zamân-ı sa'âdetinde Malâtıyye ve Ankara ve Kayseriyye ve Sinop⁵⁶⁴ kal'aları ve vilâyetleri feth olunup tasarrufa dâhil oldu. Ve anda Kılıçarslan Hicret-i Nebeviyye'nün sene hamse ve seb'in ve sitte-mi'e⁵⁶⁵ senesinde dâr-ı âhirete rihlet idüp yirine dūdman-ı Selçukiyye'den Tuğrul-ı sâni pâdişâh oldu. Kılıçarslan'ın müddet-i emâreti cümle tokuz sâl oldu.

Makâle-i Saltanat-ı Rükne'd-dîn Es-Sultân Tuğrul-ı Sanî

Serîr-i devlete cülûs idüp pâdişâh-ı havâss ve avâm olıcak kâffe-i enâm-ı saltanata bî'at itdi. Vefâtı Hicret-i Nebeviyye'nün semânîn ve sitte-mi'e⁵⁶⁶ senesinde vefât itdi. Ve müddet-i saltanatı cümle üç sâl vâki' olup yirine dūdman-ı Selçukiyye'den Keykâvus ibn-i Keyhüsrev pâdişâh oldu.

Makâle-i Saltanat-ı Mu'izzü'd-dîn Es-Sultân Keykâvus bin Keyhüsrev

Evreng-i saltanata cülûs idüp vüzerâ ve kaffe-i kuzât ve ümerâ saltanata bî'at itdi. Keykâvus bin Keyhüsrev def'a-i sâniyede Sinop kal'asın feth itdi. Ve hicret-i

⁵⁶³ M. 1267/1268.

⁵⁶⁴ Irak Selçukluları ile ilgili karışıklık devam etmektedir. Zira Sinop II. Kılıç Arslan tarafından değil torunu I. İzzeddin Keykavus tarafından 1214'de Selçuklu topraklarına katılmıştır. Ayrıca adı geçen sultanın saltanatı 37 yıldır.

⁵⁶⁵ M. 1276/1277. Her ne kadar tarih Türkiye Selçukluları ile ilgili olsa da Irak Selçukluları ile olan karışıklık devam etmektedir.

⁵⁶⁶ M. 1281/1282.

Nebeviyye'nün sene tis'în ve sitte-mi'esinde⁵⁶⁷ dâr-ı âhirete rihlet idüp yirine birâderi ve mülûk-i Selçukiyye'nün âhiri sülâle-i dūdman-ı Âl-i Selçuk Sultân Alâeddîn Keykubâd bin Keyhüsrev pâdişâh oldu. Keykâvus bin Keyhüsrev'ün müddet-i saltanatı altı yıl ve altı ay vâki' oldu.

Makâle-i Saltanat-ı Alâeddîn Keykubâd bin Keyhüsrev Kılıç bin Tuğrul-ı Sanî⁵⁶⁸

Serîr-i devlete târih-i mezburdan cülûs idüp zamân-ı devletinde [154 b] zühd ve salâh ve takvâ ve vera' semtine rağbet ve i'tibarı ziyâde idi. Eyyâm-ı saltanatda emn ü amân ve refâhiyyet veistirâhat bî- pâyân idi. Sultân Alâeddîn pâdişâh-ı cihân olıcak sıyyet ve sadâ-yı devlet ve adâleti cihân ve âlemiyâna münteşir olup hemân ol an ibtidâ Konya şehrine bârû çekdi. Ve iki sene güzâr idicek Sîvâs bârûsına bünyâd urup ve andan Alâ'ıyye ve Erzincân ve Çemişkezek ve Kâhta ve Kemah kal'aların feth idüp Erzincân'a iki bârû çekdi. Ve Malâtıyye'nün bârûsın tecdîd idüp zîr-i hükminde olan kılâ'ın termîme muhtâc olan yirlerin tedârik itdi. Ve evvel zamân Tatar-ı Cengiziyân'dan cihân henûz fetret üzere olup âlem nizâm bulmamışdır. Sultân Alâeddîn pâdişâh-ı Rûm olıcak kerrât ve merrât ile Tatar'a mukâbele olup ceng itdi. Ve her zamân Tatar-ı habâset asârı kesr idüp leşkerin târ u mâr itmekle nâçâr Sultân Alâeddîn'den Tatar amân alup sulh oldu. Tatar şekâvet-medâr der-i devlete izhâr-ı ubûdiyyet idüp sâl be-sâl der-ma'deletine esb ve ester ve matbah-ı âmiresine şilöni için gusfend virmege kabûl itdiler. Ve bu minvâl üzere der-i devletden sulh-nâme yazılup her sene uhdelerinde olan at ve katır ve koyun bilâ-nizâ' der-i devlete gelür idi. Rûzgâr iki sâl mikdârı bu hâl üzere ber-karâr kaldı. Ba'd-ı zân Sultân Alâeddîn'ün gönline heves-i gâzâ zâhir ve hüveydâ olup vâfir leşker cem' itdi. Ve Sultânöyügi dimekle ma'rûf yire varup gâzâ ve cihada hâzır ve amâde oldu. Öte canibden hicret-i Nebeviyye'nün sene seb'a ve aşere ve sitte-mi'ede⁵⁶⁹ Cengiz Han leşker-i Tatar ile Türkistân'dan zâhir ve nümâyân olup âlem fetrete varduğında ol etrâfda olan mülûk yirlerinden hareket idüp ve her biri bir

⁵⁶⁷ M. 1290.

⁵⁶⁸ Bu başlıkta muhtemelen Sultan I. Alâeddîn Keykubât (1220-1237) hakkında bilgi verilmeye çalışılmış ise de nereden alındığı bilinmeyen ancak Türkiye Selçuklu kaynakları ile örtüşmeyen bilgiler zikredilmektedir.

⁵⁶⁹ M. 1220/1221.

cânibe varmışıdi. Selâtîn-i Âl-i Osmân ebbeddehümullahü'l-melikü'l-mennân'ıñ ecdâd-ı âlî nejadından Süleymân Şâh-oğlu Ertuğrul evlâd u ıyâliyle hareket idüp merhûm Sultân Alâeddîn⁵⁷⁰ Sultânöyügi'nde ğazâ üzere iken Sultân Alâeddîn'e izhâr-ı ubûdiyyet itdi. Ve kabâyil ve aşâyiriyle ve evlâdıyla müzâheret idüp evvelâ Karacahisâr dimekle ma'rûf kal'ayı muhâsara itdiler. Sultân Alâeddîn bu muhâsara üzere iken öte taraftan Tatar isyân idüp memâlike nehb [155 a] ü ğâret içün hücum itdiler. Sultân Alâeddîn derhâl Ertuğrul'a hil'at giydürüp kendü yirine kala muhâsarasına serdâr ta'yîn itdi. Ve kendü leşker ile Tatar üzerine hücum ılgâr itdi. Ve Tatar şekâvet-asara mukâbele olup rezm ü cenge âheng itdüğünde Sultân Alâeddîn'e feth ve nusret ve Tatar'a kesr ü hezîmet vâki' oldı. Râviyân-ı ahbârdan rivâyet böyledür ki merhûm Sultân Alâeddîn ol seferde katl itdügi Tatar-ı şekâvet-kirdâr hayâsından bir sâyebân itdürdi. Ve andan sâlim ve ğânim avdet idüp ve kal'a muhâsarasına azîmet üzere iken Ertuğrul'ıñ vefâtı haberi vârid oldı. Sultân Alâeddîn, Ertuğrul yirine oğlu Osmân Ğâzî'ye yarlıĝ yazup tuĝ ve nekkâre ve tîĝ ve hil'at gönderdi. Ve Osmân Ğâzî ğazâ ve cihâd içün ol kenâr ve aktâra mahsûs idüp ol etrâfı Osmân Ğâzî'ye ısmarladı. Ve andan Sultân Alâeddîn dâr-ı âhirete rihlet idcek saltanata lâıyk oğlu olmamaĝla ğuzât ve mücâhidîn Osmân Ğâzî üzerine cem' oldı. İnşâallah Âl-i Osmân'ıñ bakiyye-i rivâyât-ı risâle-i selâtîn-i Âl-i Osmân'da îrâd olunur. Bu mahalde mülûk-i Kûhistân tahrîrine şurû' olunur. Bi-inâyet-i Allâm.

5.1.1.6. *Fusûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd*

Gelibolulu Mustafa Âlî(öl. 1600)⁵⁷¹

“[27 a]

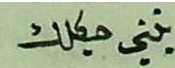
Yedinci Fasl Sebükteginlerin İntihâ-i Devleti ve Selçukîlerün Zuhûrı Ve Ulüvv-i Şân-ı Saltanatları Beyânındadır. Asılda Selçuk Yukâk nâm Tatar'ıñ oĝlıdır. Etrâk pâdişâhı Yabgu nâm hâkimin zamânında boy begliği ile [27 b] zuhûr idüp anuñla nev'an husûmeti zâhir olmaĝın akrabâ vü ta'allukâtı ile göçüp

⁵⁷⁰ Muhtemelen III. Alâeddîn Keykubat (1292-1302) kast ediliyor.

⁵⁷¹ Çalışmamızda Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar No: 3327'de kayıtlı nüsha kullanılmıştır. Eser Osmanlı Türkçesidir. Gelibolulu Mustafa Âli ve eserleri için bkz. Hüseyin Nihal Atsız, *Âli Bibliyografyası*, İstanbul 1968; Bekir Kütükoğlu, “Âli Mustafa Efendi” *DİA*, II, 414-416.

Mâverâ'ü'n-nehir taraflarında Cend nâm memlekete geldi. Ba'de zamân anda vefât eyleyüp İsrâ'il ve Mikâ'il ve Mûsâ nâm üç oğluñ kodı. Ba'dehü Mikâ'il bir ma'rekede şehîd oldu. Yabgu ve Tugrul ve Çağrı ve Dâvud nâm dört evlâdı kaldı ki her biri Türkmenlerüñ boy begleri olup küllî kudret ve cem'iyete mâlik oldu. Hattâ bunların kudret ü şevketinden Sultan Mahmûd-ı Sebügtegin gibi gâzî üşendi. "Elbette biriñüz benüm yanumda bulunmak lâzımdır" diyü İsrâ'il'i yanına getürdi. Ba'zı nâ-sezâ kelimâtına incinüp "Dâ'imâ habsimde bulunsun ve kabîlesinüñ benden korkusu mukarrer olsun" diyü Kâlincâr nâm kal'ada habs idüp nice yıldan soñra telef itdi. Âkıbet Sultân Mahmûd'üñ gözi yumuldu. Âl-i Selçuk gözin açmağa başlayup evlâdından intikâm almak mekr ü tedârikine koyuldu. Gerçi ki Sultân Mes'ûd ile olan kıssaları tafsîlen yazılması tatvîl-i kelâma bâ'isdür. Lâkin icmâlen bu mahalde zikri mühim idügi zâhir ü hâdisdir. Sultân Mahmûd fevt olup Sultân Mes'ûd bin Mahmûd tahta geçdükde egerçi ki Âl-i Selçuk henüz sâhib-i sikke ve hutbe degiller idi. Lâkin "hâ" didükleri zamânda bir iki yüz bin yarar leşkere kudretleri yeterdi. Menkûldür ki tâ'ife-i [28 a] mezbûre mukaddemâ Ceyhûn suyunu berü geçmezlerdi. Öte cânibinde konup göçüp Sultân Mahmûd'üñ memleketine ayak basmazlardı. Şol dem ki pîşkeş ve âdem gönderdiler nehr-i mezbûrı beri geçüp Şehr-i Nesa ve Nişabûr etrâflarında konup göçmege icâzet istediler. Merhûm Sultân Mahmûd küllî âdet-i ağnâm hâsıl olmasına tama' kıldı. Tâ'ife-i mezbûrenüñ berü geçmesine icâzet virdi. Her çend ki Arslân-ı Câzib nâm beglerbegisi feryad eyledi; "Âl-i Selçuk'üñ bu hanedâna yakîn gelmesi münâsib degildür" diyü söyledi. Sultân Mahmûd aña iltifât eylemedi. Evlâdında dahi kendinüñ kudret ü kuvveti olur mülâhaza eyledi. Kaçan ki Sultân Mes'ûd zamânı oldu Âl-i Selçuk evvelki hudûd u sınırından dahi yakîn geldi. Mâbeynlerinde ceng ü âşûb olmasına her biri bahâne aradı. Hattâ bu kerre Sultân Mes'ûd yetmiş biñ nâmdâr atlu ve otuzbiñ güzîde piyâde ile Selçukîlerin men'ine müteveccih oldu. Bin yılda sudûra gelmiyen cengler ol eyyâmda zuhûra gelmişken yine Selçukîler nusret ü kuvvetde ve kendü askeri kesr ü hezîmetde idügi ta'ayyün buldı. el-Kıssa bir kerre hicretüñ dörtyüz yigirmi tokuzunda leşkери sındı. Dâvud bin Selçuk "*Kulî'llahümme mâlike'l-mülki*"⁵⁷² âyetini okuyarak Mes'ûd'üñ haremine girdi. [28 b] Hatta geçüp taht-ı zürriyetine cülûs kıldı. Ba'dehü memleket-i Horasan'ı

⁵⁷² Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân (3/36) "De ki Allahım, bütün mülkün sahibi sensin".

bölüşüp Dâvud kendüsi Merv semtlerin aldı. Tuğrul Melik Nişâbur'da kaldı. Ve Yabgu Herat darü'l-mülküne salındı. Akabince Tuğrul yine leşker çeküp Kuhistân ve Taberistân ve Tabes ve Rey ve Hemedân ve Kâzvîn memleketlerini feth eyledi. Kendü nâmına hutbe ve sikke mukarrer oldu. Karındaşı Çağrı Beg dahi cünûd-ı nâma'dûdla Belh vilâyetine vardı. Cemî' tevâbî' ü muzâfatı ile ol dahi o yerleri zabt itdi. Bu hâlde tâ beşyüz elli üç senesine⁵⁷³ dek evlâd-ı Sebüktegin za'îfü'l-hâl düşdi. Gâh Ğazne'de gâh Ğazne elden gitmekle Hindûstân vilâyetinün ba'zı köşelerinde rûzgârların geçürdiler. Çâk soñra sâhib-i taht u tâc olan Hüsrev Melik bin Hüsrev Şâh zamânında beşyüz seksen üç⁵⁷⁴ târihinde Ğıyâsü'd-dîn Muhammed-i Gûrî Ğazne'yi alup pâ-yi taht idindi. Hüsrev Melik Hind câniblerinde bulunup tekrâr Ğazne fethine bir çâre idemedi. Hadd-i zâtında yavaş, rahm ü şefkati gâlib ve kime gerekse sırdâş bir gâfil pâdişâh olmanın zamânında hâdimler ve 'avretler umûr-ı memleketle karışdılar. Erbâb-ı menâsıbı çok çok dögüştürmekle fakîrû'l-hâl kodılar. Mezbûr Sultân Ğıyâsü'd-dîn-i Gûrî ki bu hâli işitdi. Avret oğlan hükûmete karıştığı saltanatda [29 a] bekâ yokdur diyü Ğazne'ye togru hareket itdi. Vârdugı gibi alup murâdına yetdi. Ba'd-ı zamân Hüsrevmelik amân ile anûñ yanına vardı. Kendüye ve ehl ü 'ıyâline şehâdet şerbetin içürüp Âl-i Sebüktegin münkariz oldu, gitti. Meselâ Emîr Nâsır Sebüktegin ve Sultân Mahmûd-ı güzîn ve Sultân Muhammed bin Mahmûd ve Sultân Mes'ûd bin Mahmûd ve Mevdûd bin Mes'ûd ve Ferruhzâd bin Mes'ûd ve Mes'ûd bin İbrahim ve Arslanşâh bin Mes'ûd ve Behrâmşâh bin Mes'ûd ve Husrevşâh ibn-i Behrâm Şâh ve Hüsrev Melik bin Husrev Şâh ki cem'an on iki nâmdâr pâdişâhdı ki ikiyüz on altı yıl saltanat itdükleri meşhûr-ı dâr u diyâr idi. Âkıbet mülk ü devletleri düşmanlarına nakl itdi. Elleri altında ra'ıyyetleri olan Selçukî Türkmenler zuhûr idüp o nâzenîn memleketleri ellerinden aldılar. Evvelâ zevâl-i mülke sebeb Sultân Mahmûd'ün tama'-ı hâmı oldu. Ya'ni ki koyun haklarından küllî hazîne hâsıl olur diyü Selçukîler Ceyhûn suyunı berü geçüp memleketinde konup göçmege icâzet virmesinden zuhûr buldı. Sâniyen oğlu Sultân Mes'ûd ağır başluluk itmeyüp niyeti çiglık idüp ikide birde leşker çeküp Selçukîlerin üzerlerine varup yüzlerin gözlerin açmağla ta'ayyün buldı.

⁵⁷³ M.1158/1159.

⁵⁷⁴ M.1187/1188.

Sâlisin Hüsrev Melik [29 b] ki bu cümleinin âhiridir. Saltanat nâmusı ile mukayyed olmayup gâyetde selim ü hâlîm olmanın zamân-ı devletinde avretler ve hâdimler umûr-ı memlekete ve ehl-i mansıba karuşup begler ve beglerbegilerin gânileri fakîr olup mansıblar tez tez değışmekle ve büyük küçük belirsüz olup alan viren nâma'lûm olmağla nizâm-ı memleket ihtilâle yüz tutdı. Ya'ni ki devletleri ve mülkleri düşmanlara nakl idüp evlâd-ı Sebüktegin'ün gânileri fakîr, şehzâdeler boynı bağılu esîr olup devlet ü 'izzetle 'âlî-şân olanlar mağmûm ü hazîn ü hakîr oldu. Sofralarında sabâh u ahşam yigirmi beş cins ta'âm ü halviyyât bişüp her öyünde beş dürlü ekmek yimege mu'tâd olan mün'amlar bir dilim kurı ekmege muhtâc olmaları tahakkuk buldı. Ammâ Selçukîler'in zuhûr-ı devletine bâ'is olan mücerred kendülerin himmet bülendleri ve hüsn-i tedbîrleleri ile hareketleri ve yorulmayup, üşenmeyüp saltanat husûlüne sa'y ü dikkatleri olmuştur.

Fasl-ı Sâmin

Selçukîlerin Kirmân Cânibindeki Şu'besinin İbtida'-i Cülûsı ve Ba'd-ı Zamân Mülk ü Devletlerinin Âhara Nakli Husûsudur. Selçukîlerin ikinci şu'besi ki mülk-i Kirmân hükûmetin idenlerin meşhûrlarıdır. Ya'ni ki hicretin dört yüz otuz üçüncü yılında Tuğrul-ı Selçukî ve karındaşları Acem memleketlerini bölüşüp istiklâl buldukda evvelâ Kavurd bin Çağrı Beg-i Selçukî Kirmân mülkine pâdişâh [30 a] oldu. Giderek kuvvet bulup yigirmi yıl sonra Şîrâz memâlikine dahi mâlik olup küllî şöhet buldı. Ya'ni ki Deylemîlerden olan Kirmân pâdişâhlarının devleti aynıyla mezbûra nakl itdi. Ammâ otuz yıl mikdârı saltanat itdükten sonra kendüye gurûr âriz oldu. 'Akrebâsından Sultân Alparslan gibi kavî pâdişâha karşı kodı. Ba'd-ı zamân oğlu Melikşâh'a mukâbil turup ceng itmekle tutulup bir zamân mahbûs oldukdan sonra zehr_le helâk kılındı. Otuz iki yıl mikdârı hükûmet itdükden sonra başına bu hâl geldi. Ba'dehü saltanat-ı Kirmân on iki yıl Sultanşâh bin Melikşâh Kavurd zabtında oldu. Ve ol vefât itdükden sonra on üç yıl dahi birâderi Tûrânşâh saltanat kıldı. Bundan sonra mülk-i mevrûsları anuñ oğlu İrânşâh'a degdi. Âbâ ü ecdâdî tarîkin koyup ilhâd vâdisine düşmegin ve Kirmân vilâyeti re'âyâsına gûnâ-gûn zulmler ve cefâlar itmegin beş yıl hükûmet itdükden sonra katl olundu. Ba'dehü Arslânşâh anuñ havfinden tekyeler bucağında kendüsin bildirmeyüp halkdan ihtifâ üzere iken sadr-ı saltanata da'vet olundu. Kemâl-i adl ü dâd ile kırk iki yıl hükûmet

kıldı. Âhir beşyüz otuz altı yılında vefât eyledi. Ba'dehü on dört yaşında [30 b] bir oğluna cülûs mukarrer oldu. Ve ol dahi ömr sürmeyüp vefât eyledükde Tuğrulşâh sadr-ı hükûmete geçüp on iki yıl hükmin yürütdi. Ve ol fevt oldukda Arslânşâh ve Behrâmşâh ve Tûrânşâh nâm üç oğlu kalup yigirmi yıl tamâm bu üç şehriyâr-ı benâm ceng ü cidâlle kıyâm itdiler. Ammâ ki mülk-i mevrûslarını yıkup re'âyâsını fakîr eyleyüp, leşkerini müflis ü medyûn düşürüp Kirmân memleketlerini Kirmân üşüp yiyüp kurumış dırahta döndürdiler. Bunlardan sonra bir müddetcik Muhammedşâh bin Behrâmşâh pâdişâh adına oldu. Lâkin nizâm-ı ahvâli mümkün olmayup Mübârekşâh-ı Selçukî ba'zı akrabâ u ta'allukât mu'âveneti ile Kirmân vilâyetini taht-ı hükmine aldı. Yüz kırk yıla yakın taht-ı tasarruflarında olan mülk-i mevrûs-ı güzîn ellerinden çıkdı. Zevâl-i mülk ü devlete bâ'is üç birâder birbirine düşüb muttasıl sefer eşmele sipâh tâ'ifesi zebûn olup re'âyâ ise üç pâdişâhuñ leşkeri kahrına doyamayup parâkende olmaları ve sâ'ir halk dahi elem çeküp huzûr u rahat bulmamaları idi.

Fasl-ı Tâsi'

Rûm Vilâyetindeki Selçukîlerüñ İbtidâ'-i Zuhûr-ı Devleti Ve Mülûk-i Dânişmendiyye'nüñ Zevâl-i Saltanatıdır. Mülûk-i Dânişmendiyye ki Seyyid Battâl Gâzî evlâdından sâhib-i kerâmet ve mücâhid-i gâlib-i nusret Melik Ahmed Dânişmend ki nice rûzgâr [31 a] Rûm vilâyetinde gazâlar idüp toğduğı yer Malatya şehri iken andan leşker çeküp gelüp Sivâs ve Niksâr ve Tokat ve Amâsiyye ve Çorum ve Osmancık ve İskilîb nâm şehirler ve nice yerleri kılıç ile açup mutasarrıf oldukdan sonra ki vefât eyledi. Veziri Artûhînik hâtunu Efrûmiyye ki ba'de'l-İslâm nâmı Mihribân konulmuşdur. Tafsîli *Mirkatü'l-Cihâd* nâm kitâbımızda beyân kılınmışdur. Melik Dânişmend'den sonra oğlu Melik Muhammed Gâzî tıfil bulunup küffârın hücûmuna mukâvemet itmesi mümkün olmamağın, mezkûre Efrûmiyye mezbûr Melik Gâzi'yi alup Bağdâd'a varmışdı. Ol zamânda halife-i asır olan Muktedî Bi-Emrillâh Muhammed cenâbına vaki'-i hâli bildirmişdi. Halife dahi anlara küllî ri'âyet ü ikrâm eyleyüp Süleymân Şâh-ı Selçukî'nüñ Belkîs nâm kız karındâşını Melik Muhammed Gâzi'ye nikâh itdi. Mâbeynlerini bu vechile alışdurup rabt itdikten sonra Süleymân Şâh-ı Selçukî'yi Rûm vilâyetine pâdişâh nâmzed kıldı. Ve Melik Muhammed Gâzi ser'asker olup hüsn-i mudâr ile geçinmelerini ısmarladı.

Anlar ki toğrı mülk-i Rûm'a vardılar. Nice yıllar muhabbet ü musâfâtle geçindiler. Ba'd-ı zamân Konya'yı pâ-yi taht idindi. Yigirmi yıl saltanat idüp hudûd-ı Rûm'da geçindi. Ba'dehü kırk **[31 b]** sene dahi birâderi Kılıçarslân hükûmet eyledi. Ve ol fevt oldukdan soñra oğlı Sultân Mes'ûd yine mülûk-ı Dânişmendiyye ile ihtilât üzere on tokuz yıl aldı virdi. Âhir-kâr ol dahi vefât idüp oğlı diger Kılıçarslân tahta geçdi. Ve on iki yarâr u nâmdâr şehzâdeleri hâsıl olup her biri şecâ'at ü sehâvetle imtiyâz buldı. Bunlar zamânında Melik Dânişmend evlâdı ragbetden düşüp Sivâs ve Kayseriyye ellerinden alındı. Hattâ ol târîhde hükûmet-i Rûm ki mülûk-ı Dânişmendiyye'den Melik Zünnûn elinde idi. Hâkim-i Şâm olan Nûre'd-dîn Şehîd cenâbına varup anlardan yardım taleb itmekle Fahre'd-dîn Abdü'l- Mesîh nâm vekîlini askerle gönderüp Sivâs ve Kayseriyye'yi yine alup Melik Zünnûn'a zabt itdürdi. Fe-ammâ az zamân geçmeden Nûre'd-dîn-i Şehîd fevt olup Zünnûn dahi vefât itdi. İsmâ'îl nâm oğlı yerine geçdi. Bu kerre Kılıçarslân İsmâ'îl'ün taht ı hükmindeki begler ile haberleşüp ve anlara ri'âyete müte'allik nice ahd ü güft itdi ta ki der-destle Melik İsmâ'îl'i öldürdiler. Cümlesi Kılıçarslan'ın taht-ı bî'atına girdiler. Bundan soñra ki memlekete vüs'at geldi. Kılıçarslan vilâyet-i Rûm'ı on iki oğlına tevzî' kıldı ki tafsîli mahallinde yazılmışdır. **[32 a]** Ve bu tahrîr olunan husûs tâ anlar zamânında yazılmış '*Alâ Beg-i Münşî Târîhi*'nden ahz olunmuşdır. Mîrhând Müverrih ve sâ'ir ehl-i târîh yazdıkları ki Süleymân bin Kutalmış 'azm-i feth-i Şâm idüp ba'dehü Antakya'yı feth ü teshir itdüği zamânda fevt olup Rûma varmamışdır. Selçukîlerden evvelâ Rûm'a varup Konya'yı tahtgâh idüp Dâvud'dur didükleridür. Ya'lemüllâh sahîh degildir; esahh olan evvel yazılan tafsîl idüği mukarrerdür. Pes, Rûm dârü'l-mülkinde saltanat iden âl-i Selçuk Emîr Süleymân bin Toktamış ve Dâvud bin Süleymân ve Kılıçarslân bin Mes'ûd ve Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Rükne'd-dîn Süleymân ve 'İzze'd-dîn Kılıçarslân ve Gıyâse'd-dîn Keyhüsrev ve sâniyen ve 'İzzü'd-dîn Keykâvus ve Ala'e'd-dîn Keykupâd ve Gıyâse'd-dîn Keyhüsrev ve Rükne'd-dîn Süleymân ve diger Gıyâsü'd-dîn Mes'ûd ve Keykubâd bin Ferâmürz'dür ki bu cümle onaltı pâdişâh-ı muhteremdür. İkiyüz yigirmi yıl mikdârı adâlet ile hükûmet itdükleri ma'lûm-ı halk u 'âlemdir. Fe-lâ cerem evlâd-ı Dânişmendiyye'nün devletleri münkariz olmağa sebeb ümerâ ve asker birbiri ile imtizâc idüp birbirlerine kız virüp kız alup ne bellü **[32 b]** dost ne bellü düşmân olmalarından olmışdır. Zirâ ki âhirleri olan Melik İsmâ'îl kendü havâssını ve

beglerini Selçukîlerden kesmege kâdir olamayup âhir anların mekri ile başdan çıkup devleti nihâyete irmişdür.

Fasl-ı ‘Âşir:

İntihâ-ı Devlet-i Selçukiyân Ve intihâ-i Saltanat-ı Hârezmşâhiyân Tafsîli Beyânındadır. Bu zümre, Âl-i Selçuk’uñ bendeleri ve bende-zâdeleridir. Zirâ ki Hârezm memleketinüñ pâdişâhlarına cedd-i nâmdar olan Nûştegin Ğaraca’dur ki Sultân Melikşâh kullarından Bilge Tegin’uñ kuludur. Efendisi vefâtından soñra Nûştegin akl ü ferâset ü tedbîr ile mümtâz oldu. Giderek Hârezm malına kollatdı. En büyük oğlu ki Kutbeddîn Muhammed’dür. Babasından soñra aña iltifât olup Berkıaruk zamânında ve Sultan Sencer’uñ saltanatı eyyâmında Hârezm hükûmeti virildi. En evvel “Hârezmşâh” lakabı aña ta’yîn kılındı. O zamândaki Hârezm şehri ma’mûrlık cihetinden Mısır ve Şâm’a ğâlib añılurdu. Otuz yıl ale’t-tevâlî Kutbeddîn Muhammed aña vâlî oldu. Ulemâ ü fûzelâ ve şu’arâ vü hükemânüñ hakkında küllî inâyetler idüp bir ferd kendüden incinmedi. Ve bu mikdâr zamânında bir kerrecik Sultân Sencer âsitânesinde var idi. Bir kerre dahi oğlu Atsız’ı gönderdi. Andan soñra bir dahi varmak müyesser olmadı. Fuzalâdan Ebü’l-Me’âlî-yi Râzî, mezbûrun mâdihlerinden idi. [33 a] Nice lûtf u ihsânı[nı] görmişdi. Ve şol zamânda ki Sultân Sencer, Ğuzân tâ’ifesine giriftâr olup habsle kaldı. Mezbûr ol fırsatda hutbe ve sikkeyi kendü nâmına eyleyüp meydânı aldı. Ammâ her taraftan “ehakk u elyâk” sadâları ayyûka vardı....”

[38 a]

“Fasl-ı On İkinci:

Musul ve Haleb ve Şâm tarafında zuhûr eyleyen atabeglerüñ zuhûr-ı devleti ve ba’zı hukemânın zevâl-i hükûmetidir. Âl-i Selçuk’dan olan pâdişâhlaruñ kânunları [38 b] böyle idi ki, hemen ki bir şehzâdeleri toĝardı. Dâyesi ve sâ’ir lâzimesi ile bir hâkime teslîm olunup nâmı “atabeg” konılurdu. Anın hüsn-i terbiyeti ve tahsîl ma’rifeti andan bilinüp küllî tenbîh kılınurdu. Pes, bu zümrenin bir bölügi Musul ve Haleb ve Şâm hükûmetin idenlerdür ki cümleden evveli Atsız bin Artuk-ı Hârezmî’dür ki Melikşâh bin Alparslan-ı Selçukî’nüñ beglerinden ve şehzâdesine lâlâlîg itmiş serdârlarından iken Mustansır Billâh uluvv-i pâdişâh-ı Mısır olduĝı

eyyâmda mezbûr Atsız leşker çeküp dört yüz altmış üç⁵⁷⁵ yılında Beyt-i Mukaddes'e vardı. Kudûs-i Şerîf'i, Remle'yi Müstansır'ın vekilleri elinden aldı. Ba'dehü Şâm şehrini muhâsara kılup halkına küllî ıztırâb virdi. Âhir, feth idemeyüp göçdü, gitdi. Ba'dehü altmış sekiz senesinde yine Şâm'a vardı. Bu kerre fırsatın düşürüp feth eyledi. Halîfe-i Fâtımiyye'nün hutbesini kesdirüp kendü hutbesini okutdı. Fe-ammâ haddizâtında zulme mâ'il, bed-ahlâk olmağın diyâr-ı Şâm halkı kendü ile imtizâc idemedi. Tekâlifine tâkat getüremeyüp ekser-i re'âyâ gayri memleketlere tağıldı. Bu haberler Melikşâh-ı Selçukî'ye ki nakl olundu; Atsızın re'âyâya zulm ü ta'addîsi ki var idüğü ma'lûm oldu. Nihâyetsiz leşker ile gelüp vilâyet-i Şâm'ı anuñ elinden aldı. Kendü karındâşı Tacü'd-Devle **[39 a]** Tutuş⁵⁷⁶ bin Alparslân'a virdi. Ve şol zamân ki Tutuş, Şâm-ı Şerîfe geldi. Atsız ana inâd itmege kâdir olmayup ta'zîm için karşı çıkdı. Lâkin Tutuş ana incindi. Benim ri'âyetimde kusûr idüp tahkîr kasd eyledi diyü Atsız'ı tutup katl itdi. Ba'd-ı zamân mezbûr Tutuş dahi Berkıyaruk Şâh'la Rey kurbünde cenk idüp helâk oldu. Hattâ Dukak nâm oğlu kendü ile bulunup anuñ dahi katli tahakkuk buldı. Ve ba'zılar kavlince Dukak ol cengde düşmeyüp babasından sonra Rıdvân nâm karındâşı tahta geçdükde nice rûzgâr helâki niyetine ardınca oldu. Ba'dehü Tacü'd-Devle bin Rıdvân ve Sultanşâh bin Rıdvân ve Tacü'l-Mülûk Böri bin Tuğtekîn ve Şemsü'l-Mülûk bin Böri ve Şihâbü'd-dîn Mahmûd bin Böri ve karındâşı Cemâlü'd-dîn Mehemmed ve oğlu Mücîrü'd-dîn Artuk bin Muhammed bin Böri tahta geçdi. Bunların zamân-ı saltanatları geçüp hicretün beş yüz kırk tokuz⁵⁷⁷ yılı târihinde Melik Nure'd-dîn Şehid Şâm halkınuñ da'veti ile Haleb'den Dımaşk'a vardı. Mezbûr Mücîrü'd-dîn'e vech-i ma'âşî için Nâblûs sancâğı tevcîhini münâsib gördi. Lâkin kabûlüne ar idüp Bağdâd diyârına gitdi. Ve bi'l-cümle müddet-i hükûmet-i Benî Tuğtegin, elli yıldan ziyâdece iken **[39 b]** Mücîrü'd-dîn'ün yaramaz sîreti ve halka düşnâm idüp rencîde itdüğü bed-hasleti ve ikide birde Frenk leşkeri Şâm'a ve Kudûs-ü Şerîf'e gelüp men'ine kâdir olmaduğı za'af ü kuvveti, husûsan Ata nâm hâdimi umûr-ı saltanata karışup istedüğü alup virdüğü irtişâsı hâleti devletlerinün zevâline sebep olmuştır. İlâ'l-nâmları añılmaz olup unutulmuştır. Hafî olmaya ki Nûre'd-dîn Şehîd'ün cedd-i a'lâsı ki Kasîmü'd-Devle Aksunkur-ı

⁵⁷⁵ H. 1070/1071.

⁵⁷⁶ Müstensih "Tutuş" olarak okuduğumuz Suriye Selçukluları melikinin ismini "Teniş" şeklinde yazmıştır.

⁵⁷⁷ M. 1154/1155.

Türkî'dür ki Sultân Melikşâh anı dörtyüz yetmiş tokuz⁵⁷⁸ yılında Haleb hükûmetine göndermişti. Tâ seksen yedi⁵⁷⁹ târihine dek Haleb ve Diyâr-ı Bekr ve Cezîre'de saltanat eylemişti. Ba'dehü oğlu İmâdü'd-dîn Zengî evvelâ Basra'ya, Ba'dehü Musul'a hâkim oldu. Sikke ve hutbe kendünün olup her senede Sultân Mahmûd-ı Selçukî'ye arz-ı muhabbetle yüz bin flori ve ba'zı hedâyâ gönderürdi..."

[40 b]

"Fasl-ı Onüç:

Atabegân-ı Selçukiyân ki Âzerbâyçân ve âhar yerlerde iki bölük dahi tulû-ı devletleri ve nihâyeti zikrindedir. Selâtin-i Âl-i Selçuk'dan Sultân Arslân vefât itdükde ki Tuğrul nâm bir küçürek oğlu kaldı. Hüsn-i terbiyeti Atabeg Muhammed İldeñiz'e ısmarlandı. Mâdem ki mezbûr Atabeg sağ idi. Erkân-ı devlet-i Tuğrul yerlü yerinde müntazamü'l-hâl idi. Hemân ki İldeñiz öldi. Umerâ birbirine girdi. Evvelâ Kızılar-slân hurûc idüp Tuğrul Hân'ı tutup habs itdi. Bir cânibden dahi Şirâz hâkimi Atabeg Sunkur hurûc idüp Melikşâhı sıdı, kaçırdı ve Fâris vilâyetini kabzına aldı..."

⁵⁷⁸ M. 1086/1087.

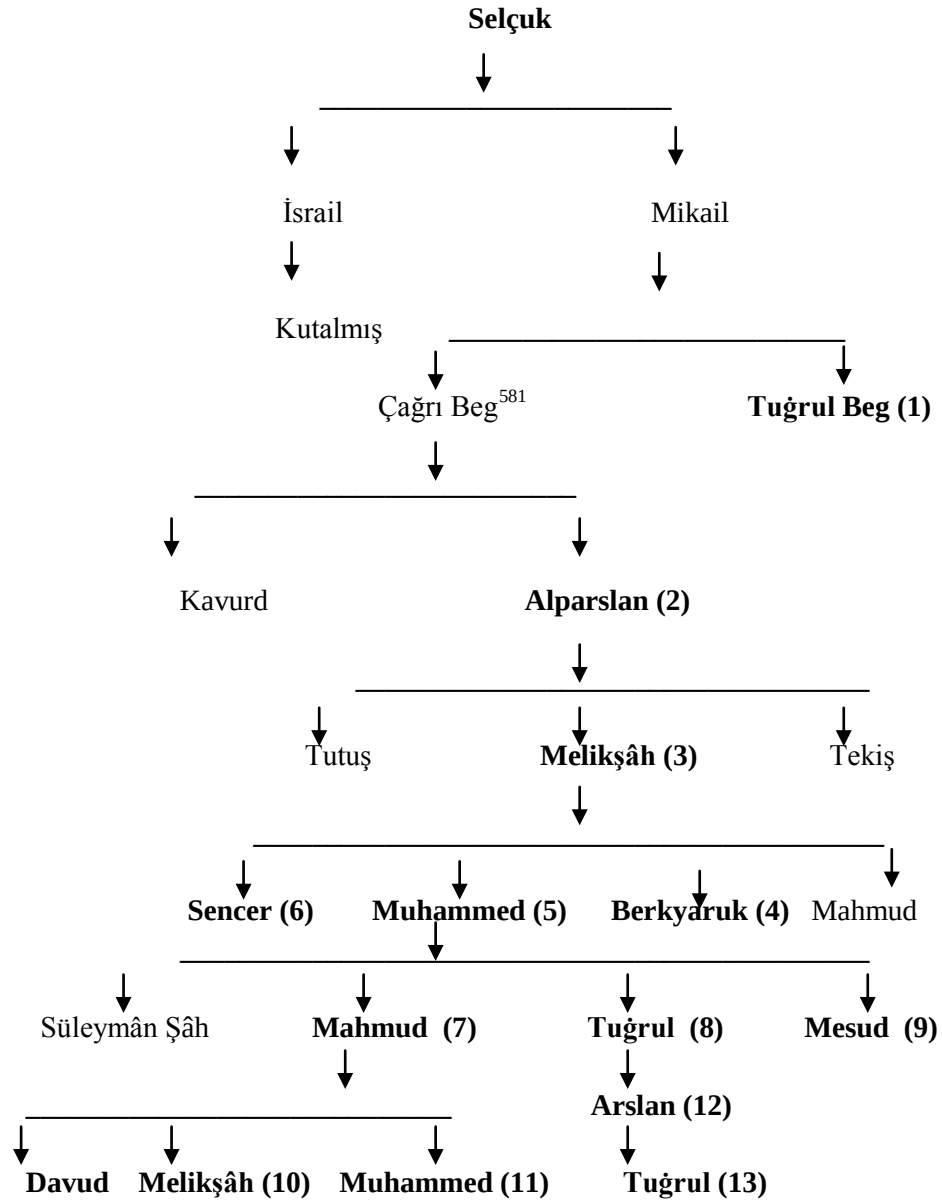
⁵⁷⁹ M. 1094/1095.

5.1.1.7. *Nuhbetü't-Tevârih*⁵⁸⁰

Mehmed bin Mehmed (öl.1632)

[83 a]

Zikr-i Ahvâl-i Selâtin-i Âl-i Selçuk der-Memâlik-i İrân ve Mâverâünnehr

⁵⁸⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi 589 numarada kayıtlı nüsha kullanılmıştır.

⁵⁸¹ Çağrı Bey'in adı müellif tarafından "Çakur" okunacak şekilde yazılmıştır.

Hamdullah Müstevfî-i Kazvînî *Târîh-i Güzîde*'de îrâd ider ki **Selçuk**'un nesebi otuz dördüncü atada pâdişâh-ı memâlik-i Tûrân Afrâsyâb'a muntelhî olur ki mezkûr Afrâsyâb'un tafsîl-i hâli *Şehnâme-i Firdevsî-i Tûsî*'de mestûrdur.

(Derkenar:] Hamdullah Müstevfî-i Kazvînî *Târîh-i Güzîde*'de îrâd ider ki erbâb-ı devlet-i saltanat ki ahd-ı İslâm'dan zuhûr itmişler idi; ekseri birkaç ayb ile ma'yûb ve mülevves idiler. Cümleden benî Ümeyye i'tizâl ve zenedeka ile ve hurûc ile; ve hulefâ-i Benî Abbâs'un ba'zısı i'tizâl ile; Benî Leys ve Âl-i Büveyh ise bunlar rîfz ile; Gazneviyân ve Hârezmşâhiyân hakâret gevher ammâ selâtîn-i Selçukiyye bu ayblardan pâk ü müberrâ idiler ki sünnî ve pâk i'tikâd idiler ve dahi sâhib-i hayr u müşfik bir ra'iyet kimesneler idiler. Bunun bereketiyle ki bunların devletlerinde hiçbir hâricî hurûc eylemedi ki bunları müşevveşü'l-ahvâl eyleye. Tuğrul kâfir-i ni'met gibi Âl-i Sebüktegin'de ve Âl-i Tegin gibi Devlet-i Sâmâniyân'da egerçi bunların etbâ'ından bazıları dahi pâye-i bülende irişdiler. Ammâ velî-ni'metlerine isyân itmeden ihtirâzı kendü üzerlerine lâzım ve vâcib bildiler.).

Bu kavm-i **Selçuk** mâl ü ni'metleri bî-kıyâs ve adedleri bî-şümâr tâ'ife idiler, Sâhib-i Hamâ Ebü'l-Fidâ İsmâ'il bin Alî, *Târîh-i Müeyyed*'de îrâd ider ki mezkûr Selçuk'un pederi Dukak kavm-i Etrâk'un mukaddemi recül-i kaviyyü'l-hâl idi. Anun için melik-i Türkistân kendüye müsteşâr idinmişdi. Kendüden sonra Selçuk'un dahi âsâr-ı rüşd ü necâbet cibilliyetinde müşâhid ve ayân olmağla cânîşîn-i peder olup han-ı Türkistân, Yabgu⁵⁸² anı dahi sipehsâlâr⁵⁸³ı **[83 b]** idinmişdi. Melik, Türk leşkerinün mezbûr Selçuk'a kemâl itâatların gördü âteş-i hased ü vehm derûnında şu'le-zen olup kendüye zarar kasdında olduğunu Selçuk bazı evzâ'ından hiss itmekle bir gün kavm u aşîreti ile kalkup dâru'l-harbden diyâr-ı İslâm'a muntakil oldu ve gelüp verâ'-i Buharâ'da Cend⁵⁸⁴ nâm kasaba nâhiyesinde temekkün ve tavattun itdi ve şeref-i İslâm'la dahi müşerref olup dâimâ küffâr-ı Türk'e gazâ ve cihâd itmeden

⁵⁸² "Peyğu" şeklinde yazılmıştır.

⁵⁸³ Farsça asker anlamına gelen "sipeh" ve silah anlamına gelen sâlâr kelimelerinden meydana gelen sipehsâlâr/İsfehsâlâr Steingass, (*Persian-English Dictionary*, 1984, s. 589)'de "ordu kumandanı" olarak geçmektedir. Hasan Enveri (*İstîlâhât-ı Divânî Devre-i Gaznevî Ve Selçukî*, Tahran (Şahinşah) 2535, s. 132)'de ise "hassas ve önemli işlerden mesul askerî komutan veya kumandan" olarak yer almaktadır.

⁵⁸⁴ Burada bir bilgi yanlışlığı söz konusudur. Bilindiği gibi Cend, Sirderya (Seyhun)'nın aşağı kesiminde yer almaktadır. Şehrin harabeleri günümüzde Batı Kazakistan'daki Kızıl Ordu şehrinin güneyinde bulunmaktadır (bkz. S. Agacanov, *Selçuklular*, İstanbul 2006, s. 21 dip not 11).

hâlî olmadı. Ol eyyâmda Melik-i Türkistân müslimînden harâç alurdu, Selçuk cem'-i mâl için gelen ummâlî memleketden sürüp ihrâc itdi. Ve tûl ömr sâhibi olmuşıdi, âkıbet yüz yedi yaşında irişdikde arâm itdüğü makâm-ı ma'hûdda vefât eyledi ve anda medfûn oldu. Arslân ve Mikâil ve Mûsâ nâm üç oğlu⁵⁸⁵ kalmışıdi, anlar dahi babaları eserine gidüp küffâr-ı nâr karâra gâzâ vü cihâd üzere oldular. Mikâ'il dahi bir gün esnâ-i gâzâda şehîd düşüp andan dahi Tuğrul Beg Muhammed ve Çağrı Beg Dâvud ve Mûsâ Yabgu nâm reşîd oğulları kaldı. Lakin merkûm Arslan ol eyyâmda kavm-i Selçuk'un egerçi mukaddem ve muktedâsı ve uluslarınun mutâ' ve pîşvâsı nâmına idi ammâ cumhûr-ı umûr-ı kabîle-i Selçuk bu iki birâderün yani Tuğrul Beg ve Çağrı Beg'un keff-i kifâyelerinde idi. Ba'zı husûs bâisi ile bir gün eski yurdlarından irtihâl idüp Buharâ'ya karîb yirde egerçi kim nüzûl eylediler, lakin emîr-i Buharâ olan kimse bunların konşuluklarından çendân hazz-itmeyüp ağaz-ı husûmet ve mücâdele itmekle bunlar dahi ol eyyâmda Melik-i Türkistân olan Buğra Han'un egerçi varup keff-i himâyesine ilticâ eylediler. Lakin Buğra Han'dan dahi eminleri olmaduğundan iki birâder böyle karâr virdiler ki ma'iyyetle meclis-i hana hâzır olmayalar, belki biri vardukda biri meyân-ı kabîlede kala. Pes imdi Buğra Han gördi ki mezkûrlar mütayakkızlardur sayd-olmazlar, bir gün Tuğrul Beg yanına vardukda ahz u habs idüp bağıteten Çağrı Beg üzerine leşker gönderdi. Çağrı Beg hod hâzır idi, muhkem kıtâl idüp leşker-i Buğra Han'ı münhezim ve katı çok kimselerin küşte ve helâk itdiler ve sa'y ve hücum ile birâderi Tuğrul Beg'i dahi habsden halâs eyledi. Pes imdi arâm-gâh-ı pîşînleri olan nevâhî-i Buharâ'ya mürâca'at ke'l-evvel yine anda ikâmet eylediler. Çünkü devlet-i Âl-i Sâ mân muzmahil olup ve Buğra Han dahi geçüp mülklerine yanî Buharâ ve Semerkand'a ve Türkistân'a İlek Han mâlik oldu. Merkûm Arslan Beg bin Selçuk'un ve mezbûrân birâderlerin merkûm İlek Han yanında azîm vak'aları varıdı. Ba'dehü ümerâdan Alî Tegin ki İlek Han habsinden kaçup Buharâ'ya musallat olmuşıdi, **[84 a]** merkûm Arslan bin Selçuk ile ziyâde müzâfât üzere idi. İlek Han cünd-i bî-nihâye ile üzerlerine yürüdükde bunlar biriküp mukâtele idüp gâlib oldular. Bundan soñra kavm-i Selçuk ve Alî Tegin bir müddet Buharâ'da ve etrâfında kaldılar ana degin ki Sultân Mahmûd bin Sebüktegin sene

⁵⁸⁵ Daha önce de belirtildiği gibi Selçuk Bey'in dört oğlu (Mikail, Arslan İsrail, Musa, Yusuf) vardır. Fakat Mikail daha babasının sağlığında vefat etmiştir.

aşere ve erba'a-mi'ede⁵⁸⁶ Belh kurbunda cânîşîn-i İlek Han olan Arslan Han ve Kadir Han'ı sıyup akablarınca rûd-ı Ceyhun'ı geçüp kasdı Buharâ itdükde mezbûr Alî Tegin havfen firâr eylemekle merkûm Arslan ve birâder-zâdeleri dahi mefâzeyeye ve remle yani sahrâ ve bir tepeye göçmüşler idi. Pes imdi Sultân Mahmûd bunlara istimâlet-nâme göndermekle merkûm Arslan yanına gelmişidi, kalkup gider oldukda ahz itdürüp ve kılâ'-ı Hind'den kal'a-i Kâlincâr'a gönderüp habs itdürdi ve emr eyledi, merkûm Arslan'ın harğâvâtını leşkери yağma itdiler. Ve bakî kavm-i Arslan'a işâret itdi, nehr-i Ceyhûn'ı geçüp Horasan nevâhîsinde sâkin oldular. Ammâ birâderleri Tuğrul ve Çağrı Beg bakiye-i kavm-i Selçuk ile Mâverâünnehr'de mütemekkin idiler, şol zamân ki devlet-i Âl-i Sebüktegin'e ki zevâl irişüp ikbâlleri idbâra yüz tutdı. Bu sebebdan sâlifü'z-zıkr vâlî-i Buharâ Alî Tegin kuvvet-i tâm ve kudret-i mâl u kelâm tahsîl itmişdi ve mezbûrân birâderâna bir husûsdan rencîde-i hâtır olmağla bir gün üzerlerine leşker çeküp bunların hayli kimselerin zâika-i şimşîr ile ifnâ idüp evlâd u ıyâllerinden cem'-i kesîri kahr ve esîr itdi. Bunlar dahi mezkûrûn şiddet-i kahrından hirâsân olmağla ol mahalden kalkup âz[im]-i Horasan oldular. Lakin rûd-ı Ceyhûn'dan ubûrları esnâsında ol asırda vâlî-i Hârezm olan Hârûn bin Altuntaş nâme-i âtıfet-engîz gönderüp bunları da'vet itmişidi. Hârezm nevâhîsine gelicek bir gün ale'l-ğafle basup bunlardan cem'-i kesîri hâk-i helâka düşürdü. Ve zen u beçelerinden niçeleri esîr itdi. Bunlar dahi nâçâr olup üftân u hîzân beyâbân-ı Nîsâbûr'a gelüp andan kasd-ı Merv itdiler. Ve Sultân Mes'ûd⁵⁸⁷ bin Mahmûd'a resul ve resâyil gönderüp taleb-i ahd u âmân eylediler. Mes'ûd murâdlarına müsâade itmeyüp varan resûllerini emr idüp bend itdürdükden soñra üzerlerine ümerâ-yı izâm ile leşker gönderüp egerçi tâyife-i Selçukiye[y] i evvel emrde inhizâm kıldılar. Lakin gânimet mâlın tevzî'de Mesûdîlerin hâlleri kîtâle münker olmuşidi. Bu esnâda Çağrı Beg münhezim olan leşkerini cem' idüp didi ki "Hâlâ leşker-i Sultân Mes'ûd makâm-ı itmînânda arâm idüp mâl-ı harâm taksîmine ihtimâm üzerelerdür, bizüm rucû'umuz[1] ve mükerrer üzerlerine varup ([Derkenar 1:] cenge şurû'umuz aslâ hâtırlarına getürmezler, eger bağteten üzerlerin basarsak

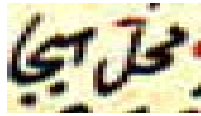

me'mûldur ki mâh-ı murâdımız ufk-ı nümâyan ola. Ve bu azîmet ile emr-i

⁵⁸⁶ M. 1019/1020.

⁵⁸⁷ Gazneli Sultan Mesud (1030-1041).

hezîmet mercûdur ki Mes'ûdiyân'a in'ikâs buluna" diyü. Pes ale'l-fevr ol savba revân olup bir hâletde irişdiler ki cünd-i Mes'ûd tama'-ı mâl ile münâza'adan geçüp harb u kîtâle iştigâl eylememişler idi. Bunlar dahi fî'l-hâl zahm-ı peykân-ı cân şikâr ve harb-i şimşîr-i âteş-bâr ile cem'iyetlerini târ u mâr idüp emvâl ve esbâb-ı sâlikaların istirdâd itdüklerinden gayri leşker-i hazm emvâl-i kesîresin dahi iğtinâm itdiler. Ba'dehü cünd-i şikeste Nisâbûr'da hıdmet-i Mes'ud'a varup i'lâm-ı ahvâl idicek kabûl-i itâ'atlarından imtinâ' itdügine nâdim oldu. Ve fî'l-hâl mevâ'id-i cümleyi muhtevî bir nâme yazup hila'-ı fâhire ile gönderüp emr itdi ki "Mazâ mâ-mazâ geçüp Ceyhun nevâhîsine varalar". Bunlar ise kemâl-i kuvvet-i gurûrlarından varan rûsul ve hil'atı istihfâf itdiler. Âhir böyle cevâb virdiler ki: "Sultân'a i'timâd mümkün olsa itâ'at eylerdük." diyü. Vehm-i itâ'at ve inkıyâdların ammîleri Arslan'ın habsinden ıtlâkına ta'lîk itdiler. Egerçi Sultân Mes'ûd, Arslan'ı Belh'den yanına götürmüşidi⁵⁸⁸. Bunlar çendân iltifât ve mürâca'at itmemekle tekrâr mahbese gönderüp müceddeden bunlar ile muhârebe ve mukâteleye ağâz itdi. Ve der-akab üzerlerine gönderdiği leşkeri mağlûben ve münhezimen mu'âvedet itdiler. Bunun akabinde belde-i Nisâbûr'da mezbûr Tuğrul Beg Muhammed nâmına ibtidâ-i hutbe kırâ'at itdürdi. Ve birâderi merkum Çağrı Beg hod varup dârü'l-mülk-i Horasan olan Herat'ı zabt itmişidi. Bu muvahhiş haberler ki Gâzne'de Sultân Mes'ûd'un sem'ine irişdi. Pes cem'ian leşkeri ile ve azîm-muhkem tedârik ile kalkup ve gelüp mezbûr Çağrı Beg ile bir nice eyyâm muhârebe ve mûhâceme itdiler. Mahall-i

hudûd-ı Merv'de sahrâ-yı Dendenekan⁵⁸⁹ idi. Âkıbet leşker-i Mes'ûd killet-i zehâyir ve mâdan gâyetle zebûn olmuşlar idi. Tâyife-i Selçukiyye gâlib gelüp ol hinde leşker-i Mes'ûd'dan cem'-i kesîr tu'me-i şimşîr oldılar. Âkıbetü'l-emr Sultân-ı mûma-ileyh cem'ian bâr ve nigâhın ve esbâb-ı saltanatın bırağup firâr-künân yine azîmetine vardı. Ve Selçukiyye bir vechle ganîmete vâsıl oldılar ki bu târîhde görülmüş ve işidilmiş degil idi.)

⁵⁸⁸ Burada bilgi yanlışlığı söz konusudur. Zira Arslan Yabgu 1025'den 1032 yılına kadar Kalincar kalesinde tutuklu olarak kalmış ve ölmüştür. Sultan Mesud'un onunla temasa geçtiğine dair her hangi bir bilgi yoktur.

⁵⁸⁹ "Zende-kân" şeklinde yazılmıştır.

([Derkenar: 2] Bundan soñra cemî'an memâlik-i Horasan ve Irak taht-ı tasarruflarına dâhil olup her diyâr hükûmetine nâ'ibler ta'yîn itdiler. Bu ahvâl sene ihdâ ve selesîne ve erba'a mi'e⁵⁹⁰ evâhîrinde vâki' olmışdur. Sahh, sahh.)

[84 b]

es-Sultân Tuğrul Muhammed bin Mikâil bin Selçuk

Mezkûr, ammî Arslan mahbûs oldukdan soñra kavm-i Selçuk'un pîşvâ ve serdârı olmuşidi, rûzgârı müsâid ve bahtı muvâfık olmağla re'âyâdan iken zikri sebk itdüğü üzere rütbe-i saltanata irişdi. Nisâbûr'da taht u saltanata cülûsu eyyâmında eyâlet-i Horasan'ı birâder-i mu'temedi mezbûr Çağrı⁵⁹¹ Beg Dâvud'a Herî'yi⁵⁹² ve Kâbil'i birâder-i kihteri Mûsâ Yabgu⁵⁹³, ya, ve hükûmet-i Tabes ve Kirmân'ı birâderzâdesi Kavurd'a virüp ve kendü yürüyüp bilâd-ı Irâk-ı Acem'i kabza-i teshîrine getürdükden soñra Rey şehrini dâru'l-mülk idinmişdi.

([Derkenar:] **Rey**; İklîm-i râbi'den bilâd-ı cebelden bazıları katında bilâd-ı Deylem'den bir medîne-i kadîme-i meşhûredür. Buna nisbetde âhirine "râ'yı" mu'cem'e ilhâk idüp Râzî dirler. İmâm Muhammed ve İmâm Kinânî'nün kabirleri bundadur. Bundan Kum'a bir merhale ve Sâve'ye üç buçuk merhâledür.)

Ve on yıl mikdârı zamânda tedricle yürüyüp memalik-i Azerbâyçân ve Hemedân ve Sâve ve Kâşân ve Kürdistân-ı Hûzistân'ı dahi zabtdan soñra her bir vilâyete tarafından nüvvâb tayîn itdi. Ve sene ihdâ ve erba'inde⁵⁹⁴ melik-i Rûm Kostantiniyye'den hedâya-yı cezîle gönderüp sulh rica itmekle mescid-i câmi' yapılup ve müslimânlar sâkin olup edâ-i salat-ı mefrûza olunmak üzere sulh eylemişleridi. Fî'l-vâki' mezbûr Sultân Tuğrul vefât idince bu hâl-i şeref-me'âl Kostantiniyye'de mukarrer idi. Ve sene selâse ve erba'inde⁵⁹⁵ varup İsfâhân'da hâkimi Alâ'ü'd-Devle ibn Kâkûye'yi bir sene muhâsaradan soñra amânla alup

⁵⁹⁰ M. 1040.

⁵⁹¹ "Çakur" şeklinde yazılmıştır.

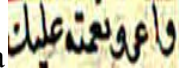
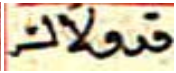
⁵⁹² Herat.

⁵⁹³ "Peygû" şeklinde yazılmıştır.

⁵⁹⁴ M. 1049/1050.

⁵⁹⁵ M. 1051/1052.

İsfahân'ı dârü's-saltanat idindi. Ve sene seb'a ve erba'inde⁵⁹⁶ halîfe el-Kâ'im Bi-Emrillah Bağdâd menâbirinde hutbe[y]i bunuñ nâmına okıdıp ve lâkabını "es-Sultân Rüknu'd-Devle Tuğrul Beg Muhammed Yemînü Emîri'l-Mü'minîn" diyü lâkab⁵⁹⁷ vaz' eyledügi mesmû'ı olmağla İsfahân'dan Bağdâd'a gelüp mezbûr halîfe bî-hadd ikrâmdan soñra halîfenin şikâyeti mucîbince Âl-i Büveyh'den el-Melikü'r-Rahîm'i İsfahân'a gönderüp habs itdürdi ki ba'dehü mahbesde vefât idüp bu sebep ile Âl-i Büveyh'in devletleri münkariz oldu. Ve bu esnâda ya'nî sene semâne ve erba'in⁵⁹⁸ hılâlında merkûm Kâ'im Halîfe bunuñ birâderi sâlifü'z-zikr Çağrı Beg Dâvud'ıñ duhterine nikâh itmişidi. Envâ' tantana bezlle Horasan'dan Bağdâd'a getürdüp ârâyış-i hânedânı belki asâyış-i cism u cânı idindi. Bu vechle Bağdâd'da on üç ay meksden soñra kalkup varup Musul mansıbın ve Diyârbekr'in sâhiblerini kendüye [tâbi] itdürdükden soñra Hemedân ve tevâbi'inin eyâletini diger birâderi İbrâhîm Yınal'a ısmarlayup ve dönüp yine Bağdâd'a geldükde bu kere a'yân-ı Bağdâd fermân-ı halîfe üzere azîm tantana ile istikbâline çıkdılar ve önüne düşüp togru huzûr-ı Halîfe'ye getürdiler. Ve Halîfe ise kânûnları üzere bürde-i [85 a] hazret-i Resûlullah'ı giyüp yirden yedi zirâ' yukaru bir serîr-i âlî üzere oturmuşidi. Mezbûr Tuğrul Beg akrabâsından ve ümerâsından bir cemâ'atla girüp evvelâ zemîn bûsdan soñra varup halîfenüñ elin öpdü ve bir kürsî hâzır itmişler imiş geçüp oturdu. Andan

Halîfe hâl u hâtırın sordukdan soñra   diyüp

kendüye bu vechle tevcîh-i saltanat itmekle bir hil'at-ı hâs dahi giydürüp ba'dehü Tuğrul Beg kemâl idüp ve vakar ile ikinci def'ada yine yüz yire koyup ve halîfenüñ elin bûs itdükden soñra envâ'-ı i'zâz u ikrâm ile çıkup menzelete vardukda Halîfe'ye ellibin nakd altun ve at ve silâhları ile Etrâk'dan elli nefer memlûk cevân-ı bî-nazîr irsâl itdi. Bu eyyâmda birâderi İbrâhîm Yınal'ın Hemedân ve Şehr-i Zûr taraflarında isyânı haberi irişmekle sene hamsîn ve erba'a-mi'e⁵⁹⁹ hilâli idi, Bağdâd'dan kalkup varup bir sene mikdârı zamânda mezbûr birâderinüñ fitnesin def' ve kendin helâk

⁵⁹⁶ M. 1055/1056.

⁵⁹⁷ Tuğrul Bey'in unvan ve lâkabları için bkz. E. Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, TTK Ankara 2007, s. 32, 38.

⁵⁹⁸ M. 1056/1057.

⁵⁹⁹ M. 1058.

itdi. Ümerâ-yı Âl-i Büveyh'den Besâsîrî nâm Deylemî⁶⁰⁰,nin Halîfe ile mâcerâ-yı sâbıkı var idi. Bu mâbeynde fırsat bulduğundan asker ile Bağdâd'a girüp evvelâ Halîfe'yi 'Ane kal'asına habse irsâl itdikden soñra Dâru'l-hilâfe'yi yağma ve talan itdürdi. Ve mezbûruñ ta'yîni üzere hutbe'yi Halîfe'yi Mısır el-Mustansîrî'l-Alevî nâmına kırâet eylediler. Bir sene mikdârı Bağdâd'da hutbe bu vechle okundukdan soñra Tuğrul Beg Hemedân'dan dönüp Bağdâd'a geldükde evvelâ emr eyledi, Halîfe'yi 'Ane kal'asından çıkarup Sultân Tuğrul irsâl eylediği otaka iclâs eylediler, envâ'-ı ikrâm ile Bağdâd'a götürdiler. Hatta Bağdâd'a duhûl gününde Sultân Tuğrul bi'z-zât piyâde olup önince gâşîyesin çekerek götürüp "Taht-ı hilâfete iclâs bir sene mikdârı te'hîre bâis karındaşum İbrâhîm Yınal'ın fitnesi olmışdur, ma'zûr olsun" diyü özürler diledi. Ve her ne ki Darü'l-hilâfe'den Besâsîrî yağma itdürmüşidi, emr itdi cümlesin kendi hazînesinden yerine kodılar. Ve der-akab yani sene ihdâ ve hamsinde⁶⁰¹ leşker-i bî-nihâye gönderüp Hille kurbunda azîm cengden soñra askerin perîşân ve Besâsîrî'[y]i helâk ve başını Bağdâd'a getürdüp Bâbu Nübî mukâbilinde salb itdürdi. Ve hem bu senede hâkim-i **[85 b]** Horasan birâderi Çağrı Beg vefât itdüğü haberi gelmekle eyâlet-i Horasan oğlu Alparslan'a tevcîh ve ta'yîn eyledi. Sene isneyn ve hamsîn rebî'ü'l-evvelinde⁶⁰² Tuğrul Beg Bağdâd'dan çıkup Rey'e varmışdı. Sene erba'a ve hamsinde⁶⁰³ tekrâr Bağdâd'a gelüp duhter-i Halîfe Seyyide Hatun'ı taleb itdi, "pîr ve amel-i mânedür" diyü Halîfe evvel imtinâ' idüp soñra rızâ virdükden soñra kendüsi Tebrîz'e gelmişidi. Vezîr Amîdü'l-Mülk vekâleten duhter-i Halîfe'yi alup ardınca Tebrîz'e götürdü ve ol mahalde akd-ı nikâh itdiler. Lakin Sultân didi ki: "Zifâf dâru'l-mülk Rey'de ola". Pes birkaç eyyâmıdan soñra göçüp Rey'e vardılar. Sene hams ve hamsîn ve erba'a-mi'e Ramazân⁶⁰⁴,ı idi, hikmet-i ilahiye ol vaktde Sultân'a ru'âf ârız oldu ve def idemeyüp ol sebep ile vefât itdi. Ve zifâf müyesser olmayup duhter-i Halîfe mihriyle yine vâlidî yanına Bağdâd'a gitdi. Mümâileyhin müddet-i ömrü yetmiş yıl ve zamân-ı saltanatı yigirmidört ve bir rivâyetde yigirmi altı yıl olmışdur. Mezkûr Tuğrul Beg akîm olup merzûk-ı bi'l-evlâd olmamışdur. *Mirâtü'l-Edvâr* nâm kitâbda mezkûrdur ki merkûm Hanefî

⁶⁰⁰ Büveyhîler'in son döneminde yaşayan bu Türk kumandanı için bkz. E. Merçil, "Besâsîrî", *DİA*, V, 528-529.

⁶⁰¹ M. 1059-1060

⁶⁰² Nisan-Mayıs 1063.

⁶⁰³ M. 1062/1063.

⁶⁰⁴ Ağustos-Eylül 1063.

mezheb ve âbid meşreb kimesne idi ve dâyimâ beş vakt namâzı cemâ'atla edâ idüp düşenbih ve pençsenbih orucların terk itmezdi, kerem u hilmi ziyade ve avf-ı cerâyimi fevka'l-âde idi. Ba'zı havâssı Âl-i Büveyh'den Ebû Kâlıncâr Merzubân ile nihânî muâmele idüp hatta mühr u hatlarıyla mektûbları huzûra getürüldi birine izhâr-ı renciş idüp tağyîr vaz' eylemedi. Ammâ azîm ayıbı var idi ki def'-i zulmle mukayyed degil idi. Hatta leşkerinüñ nehb ü gâret-i emvâl-i re'âya itdüklerin görüp men' ve redd itmezdi.

Sultân Alparslan bin Çağrı Beg Mikâil bin Selçuk

Ammi Sultân Tuğrul'un cânışını olur, veled-i reşîdi kalmamağla vasiyyeti üzere bu Horasan'dan gelüp câlis-i taht-ı saltanat oldu. Ve ammi vezîri Amîdü'l-Mülk'i katl idüp vezâreti Hâce Nizâmü'l-Mülk-i Tûsî'ye virdi. Ve vâlidinüñ birâder-zâdesi Kutalmış ki Arslan bin Selçuk oğlıdur, bunuñla münâza'a-i mülke kalkup sene sitte ve hamsinde⁶⁰⁵ kurb-ı Rey'de ceng itdüklerinde mezbûr Kutalmış ba'dehü mahal-i muhârebede küşte bulundu. Ve sene seb'a ve hamsinde⁶⁰⁶ nehr-i Ceyhûn'u geçüp Buharâ kurbunda Cend'e vardı ki cediti **Selçuk** anda medfûn idi, ziyâret idüp Gürgenc-i Hârezm'e andan yine nehri geçüp Merv-i şâhicân'a geldi. Ve hem bu senede vezîr Nizâmü'l-Mülk Bağdâd'da **[86 a]** medrese-i Nizâmiyye binâsına şurû' itdi. Sene tis'a ve hamsinde⁶⁰⁷ itmâm-pezîr oldu.

([Derkenar:] eş-Şeyhü'l-ârif bi'llah el-İmâmü'l-Rabbânî Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm bin Hevâzin bin Abdülmelik el-Kuşeyrî el-Nişâbü'rî hazretleri ki musannif-i *er-Risâle* ve sâhib-i *Tefsîr-i letâyifü'l-ifâdât* olup bunlardan gayri her fende husûsân tasavvuf ve fıkıh ve usûl ve şi'rde imâm-ı vakt ve mukalled ve fezâyil sâhibi hâsıl-ı kelam ufrî-i meşâyihüñ kibârından bir sâhib-i sa'âdet idi. Ebû Alî Dekâk'un mürîdi ve Ebû Alî Fârmadî'nüñ üstâdı olup *Târîh-i Müeyyed*'de mestûr olduğı üzere bir feres-i munisi var idi ki ehıbbâsından biri hibe itmiş olup yigirmi yıl kâmil hizmetinden hâlî olmamış idi. Vakta ki Hazret-i Şeyh'ün sinîn-i ömri bir rivâyetde yetmiş bir ve bir rivâyetde toksan bir seneye bâliğ oldukda yani hamse ve

⁶⁰⁵ M. 1063/1064.

⁶⁰⁶ M. 1064/1065.

⁶⁰⁷ M. 1066/1067.

sittîn ve erba‘a-mi‘ede⁶⁰⁸ vefât eyledükde mezbûr feres dahi vefâtını hiss idüp bir nesne ekl eylemedi. Ve bu vechle kâmil bir hafta murûr itdükde merkum feres dahi vefât eyledi. Müşârun-ileyh hazretlerinin sene-i vefâtı pâdişâh-ı İslâm’dan Sultân Alparslan-ı Selçukî’nün şehîd olduğu seneye musâdif olmışdur, rahmetü’llahi aleyh.).

Sene selâse ve sittinde⁶⁰⁹ mezbûr Alparslan leşker-i firâvan ile Diyâr-ı Bekr’e varmışıdi. Sâhibi Nasr bin Ahmed bin Mervan el-Kürdî hizmetine gelüp ve arz-ı pîşkeş u hedâyâ idüp mazhar-ı iltifâtı oldu. Andan Haleb’e vardukda sâhib-i Haleb Mahmûd bin Sâlih Kılâbî dahi itâ‘at ve hizmetler itmekle bunların her birini memleketlerinde ibkâ ve mukarrer eyledi. Ve Kaysar-i Rûm Ermiyânûs⁶¹⁰‘uñ cumu‘-ı azîme ile kasd-ı memâlik-i Azerbâyecân itdüğün istimâ‘ itmekle leşker-i kalîl ile bilâd-ı Kürd’de mukâbelesine varup muhkem muhârebe ve muhâcemeden soñra leşkerin sıyup ve bî-hadd ve bî-kıyâs kırup merkûm Ermiyânûs’u dahi ahz ve esîr itdi. Ve harâca kesüp yine azâd itdi. Ve sene hamse ve sittîn ve erba‘a-mi‘ede⁶¹¹ ikiyüzbin mikdârı leşker ile Horasan’a varup ve Ceyhûn üzere bağlatduğı cisrdan geçüp kenâr-ı nehrde Kal‘a-i Kerde⁶¹² feth kılındukda Yusûf Harezmî nâm kütvâlını huzûruna getürdüp bazı husûs içün bir mikdârı itâb ve tehdîd itdükde mezbûr kütvâl fî‘l-hâl sikkîn-i kîn ile üzerine hücum itdi, mümâileyh gâyetde tîr-endâz idi hatta elinde ok ve yay dahi var idi, hüddâmdan mâni‘ olmak isteyenleri men‘ itdi ki karşudan ok ile urup helâk eyleye, hikmet-i ilahiye egerçi bir iki ok atdı lakin el-mukadder kâyin fehvası üzere oklar der-hatâ itdi ve kütvâl irişüp sînesine bir zahm-ı cân-sitân urdı ki ol zahm sebebi ile mür‘-i rûh-i pür-fütûhı vedâ‘-ı âlem-i fânî itdi. Mümâileyhin zamân-ı hayatı kırk yıl ve müddet-i saltanatı tokuz buçuk sene olmuşdur. Gâyetle sâlih ve dîndâr idi. Dirler ki velâyet ve kerâmetden dahi nasîb ve behresi var idi, nakl olunur ki mezbûruñ tavîl ve arîz mehâsini olup ve bir dırâz nâkiyesi dahi var idi ki takiyesi depesinden lihyesi nihâyetine degin iki zirâ‘a karîb idi. Serîr-i saltanata cülûs vaktinde zu‘afâ ve muhtâcîne in‘âmât-ı vâfire ve ihsânât-ı

⁶⁰⁸ M. 1072/1073.

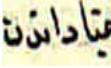
⁶⁰⁹ M. 1070/1071.

⁶¹⁰ Malazgirt savaşında Bizans Devleti’nin hükümdarı Romanos Diogenes’e İslâm tarihçilerince verilen isim.

⁶¹¹ M. 1068/1069.

⁶¹² Adı geçen kale hakkında bilgi bulamadık. Ancak Sultan Alparslan’ın huzuruna getirilen Barzam Kalesi kumandanı Yusuf Harîzmî (Barzemî)’nin çizmesinden çıkardığı küçük bir hançer ile sultanı yaraladığı bilinmektedir bkz. İ. Kafesoğlu, “Alparslan”, *DİA*, II, 529.

mütekâsire eyledi. Dârü'l-hilâfeden kendüye menşûr ve hil'at-ı tevcîh-i saltanat gelüp Sultân “‘Adudu'd-dîn Ebû şücâ' burhânu Emirü'l-Mü'minîn”⁶¹³ ile talkîb

olunduğın i'lâm itdi. Kenâr-ı Ceyhûn'dan Dicle'ye ve Hita'dan Bahr-ı Muhît sevâhiline varınca teshîr-i memâlik-i buldân idüp asâr-ı fark-ı şevketi deşt ve kûhı tutmuşdı ki cümlesi vezîr Nizâmü'l-Mülk Tûsî'nün asâr-ı tedbîr ve tedârîki idi. *Mirât*'da mestûrdur ki kaysar-i Rûm Ermiyânûs ile muhârebesi vaktinde ki bi'z-zât mübâşir-i harb ve kîtâl olmuşıdi. **[86 b]** havâs-ı memâlikinden biri atından inüp rikâbını öpdî ve didi ki: “Nefs-i nefisünüz ile ki bî-avz ve mânendür, mu'riz-i kîtâle girmek ser-rişte-i intizâm-ı ehl-i İslâmı elden virmekdür. Layık-ı devlet oldur ki çâkerân-ı cân-sipâr hasbü'l-iktidâr nar-ı ceng u pınarı müteheyyic ve şu'le-dâr ideler, şâh-ı zafer-medâ râhat ve asûde ki mukrîn ihtiyâr buyura”. Sultân eyitdi: “Bu ta'ab ki müsteti'-i râhat-ı müslimîn ola bana ayn-ı râhat ve müslümânlaruñ miskatları bana mahz-ı cerâhatdur” diyü. Fî'l-vâki mah-ı feth u zafer ufk-ı emelden tulû' idince bi'z-zât muhârebeden halî olmadı, hattâ ğuzât-ı İslâm'a istimâletler virüp didi ki: “Yarın cum'a günü şol zamânda ki hutbe-i ehl-i İslâm umûmâ menâbir üzere “Allahümme unsur cuyûşu'l-müslimîn”⁶¹⁴” diyü du'âlar ideler, küffâr-ı nâr-karâra hamle kılalum” didi. Fî'l-vâki eyle idüp bi-lutfi'llahi te'âlâ mansûr ve muzaffer oldılar. Yalnız otuz bin merd-i dîndâr ile iki yüz bin küffâra ğâlib olup târmâr itdiler. Bu feth e'âzım-ı futûhât-ı İslâmiyeden addolınan futûhatdan ma'dûdedür. Fa'llahü'l-hamd mümâileyh Sultân Alparslan Merv'de medfûndur, rahmehu'llahi aleyh.

Celâleddîn Sultân Melikşâh bin Alparslan⁶¹⁵

Mezkûr vâlidinüñ kütvâl-i kal'a-i Yusuf Hârezmî zahmî ile şehîd olduğı zamânda yanında idi, kendüden esen birâderleri variken bu vezîr Nizâmü'l-Mülk sa'yi ile cânîşîn-i mesned-i peder oldı. Ve ol mahalden dönüp Horasan'a ve andan İsfahân'a geldi. Vâlî-i Kirman ammî Kavurt Beg da'vâ-yı saltanat ile kıyâm itmişdi, ba'de'l-muhârebe ahz ve katl olundu. Ve eyâlet-i Kirman ve tevâbî'i yine evlâdına mukarrer kılındı. Sene sebe'a ve sittinde⁶¹⁶ Melikşâh ve Nizâmü'l-Mülk vezîr

⁶¹³ Merçil, *Hükümdarlık Alâmetleri*, s. 33, 38-39.

⁶¹⁴ “Allah'ım Müslümanlar'ın askerlerine yardım et.”

⁶¹⁵ Sultan Melikşah (1072-1092).

⁶¹⁶ M. 1074/1075.

cemî'an müneccimîn cem' idüp nevrûzı şemsüñ ol burc hamle tahvîli zamânında kıldılar. Andan mukaddem nevrûz şems-i nısf burc-ı hûta nüzûl itdükde olurdu. Hâsılı şimdiki nevrûz Sultân Melikşâh ve Nizâmü'l-Mülk ta'yîni ve ihtirâ'larıdır. Ve hem bu senede Melikşâh fuzelâ-yı asrdan Ömer Hayyâm ve Ebü'l-Muzafferü'l-İsfizârî ve Meymûn bin el-Necîb el-Vâsıtî mübâşeretleriyle mal-ı firâvân bezl idüp rasad ilmine mübâşeret itdürdi, hattâ kendüsi sene hamse ve semâninde⁶¹⁷ vefât itdügi eyyâmda mezbûr rasad bâkî idi ki ol vaktde ibtâl kılınup on sekiz yıllık emek zâyî' ve telef oldı. Ve pederi Sultân Alparslan'ın Atsız⁶¹⁸ bin Uvak⁶¹⁹ nâm emîri ki bundan akdem Kudüs ve Remle'ye müstevlî olup Dımaşk'ı muhâsara üzere idi. Sene semâne ve sittinde⁶²⁰ bunun zamânında teshîr idüp menâbir-i mesâcid-i Dımaşk üzere hutbe-i halîfe-i Abbâsî ve bunun nâmlarına kırâ'at itdürdi. Halîfe-i Mısır⁶²¹ **[88 a]** el-Mustansır el-Alevî'nin kaht u ğalâ ve kullarının kendüye tasallutu sebebi ile hâlî diger-gûn olduğundan Kudüs ve Şâm istihlâsına Mısır'dan leşker irsâline kâdir degildi. Sene ihdâ ve seb'inde⁶²² mezbûr Melikşâh Haleb ve Şâm hükûmetini birâderi Tutuş'a vermişdi. Ol dahi gelüp vâlî-i Şâm sâlifü'z-zikr Atsız Hârezmî'yi helâk idüp kendüsi vâlî-i diyâr-ı Şâm oldu. Süleymân bin Kutalmış'a dahi Rûm'dan Konya ve Aksarây hükûmetini ta'yîn itmişdi. Sene seb'a ve seb'inde⁶²³ gelüp Antakiye'i Rûm keferesi ellerinden aldı ki mukaddemâ üç yüz elli sekiz senede küffâr-ı Rûm müstevlî olmuşlar idi. Ve Antakiyye'de sâkin olan kefereler eyyâmda Haleb hâkimlerine bir mikdâr virgü⁶²⁴ virürler idi. Bu kere Haleb hâkimi olan sâhibü'l-Musul Şerefü'd-Devle Müslim bin Kureyş âdem gönderüp mezbûr virgüyü merkûm Süleymân'dan talep itdükde "Anlar kâfirler idiler, virürler idi. Biz elhamdulillah müslümânuz, husûsâ pâdişâh-ı İslâm'a karâbetümüz dahi var, harâc mı virelüm; bu ne dimekdir ve ne küstâhlıktır" diyü cevap gönderüp âkıbet askerleriyle

⁶¹⁷ M. 1092/1093

⁶¹⁸ Atsız hakkında bkz. Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, s. 33-45.

⁶¹⁹ "Ayık" okunacak şekilde yazılmıştır.

⁶²⁰ M. 1075/1076.

⁶²¹ 87. varâğın eksik olduğu tespit edildi. Ancak yukarıda da görüldüğü üzere konunun anlatılmasında bir kopukluk yoktur. Sayfalar numaralandırılırken bir yanlışlık sonucu 87 sayısının kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

⁶²² M. 1078/1079.

⁶²³ M. 1084/1085.

⁶²⁴ Vergi kelimesi "virgü" olarak yazılmıştır.

birbirlerine mukâbil gelüp muhârebe itdüklerinde mezbûr Müslim esnâ-i muhârebede küşte oldu. Merkûm Süleymân bin Kutalmış Haleb'e dahi malik oldu.

([Derkenar 1:] İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Me'âlî Abdülmelik bin Yûsuf el-Cüveynî sene semâne ve seb'in ve erba'a-mi'ede⁶²⁵ evâsıt-ı saltanat-ı Sultân Melikşâh-ı Selçukîde Nîsâbûr'da vefât eyledi ki hîn-i vefâtında altmış sekiz yaşında⁶²⁶ idi. Asrında imamü'l-ulemâ olup musannifât-ı kesîre sâhibi idi. Dört yıl mikdârı zamân Mekke ve Medîne'de mücâvir olup ahâlîsine ders ve fetvâ virdigi-
_çün İmamü'l-Haremeyn ile talkîb olunmuşdur, dirler. Hâce Nizâmü'l-Mülk vezîr, i'zâz u ikrâmında mübâlağa ve ifrât iderdi, dirler.).

Bundan soñra sâhib-i Şam sâbıku'z-zıkr Tutuş bin Alparslan mezbur Süleymân'ı Haleb kurbunda ceng esnâsında katl itdükde Sâlim bin Bedrân ki kal'a-i Haleb anuñ zabtında idi, “Bi'z-zât Melikşâh'dan gayriye teslim itmeme” dimesiyle sene tis'a ve seb'in⁶²⁷de Melikşâh İsfahân'dan Haleb'e gelüp mâlik oldu. Ve mezbûr Sâlim'e bu hizmet mukâbilesinde kenar-ı nehr-i Fırât'da Ca'ber kal'ası'nı virdi ki nice müddet evlâdı elinde kaldı. Ve ol esnâda hükûmet-i Haleb ve tevâbi'ini İmâdeddîn Zengî babası Emîr Aksungur'a tevcih idüp andan Bağdâd'a varmışıdı. Dört ay mikdârı arâmdan soñra yine çıkup İsfâhan'a gitdi.

([Derkenar 2:] İmam Yezdevî hazretleri ki Alî bin Muhammed bin Hüseyin bin Abdülkerîm der-sene isneyn ve semânîn ve erba'a-mi'ede⁶²⁸ ahd-ı saltanat-ı Melikşâh'da belde-i Semerkand'da vefât eyledi. Hanefiyyü'l-mezheb idiler. Velî-ni' metlerine Mâverâünnehr'de Şeyhü'l-islâm dinilürdi. On bir cilde mebsût ve *Şerh-i Câmi'-i Kebîr* ve *Şerh-i Câmi'-i Sagîr* ve usûlde *Fıkh-ı Yezdevî* nâm kitâblar müşârun-ileyhün cümle-i mü'ellesât-ı bedî'asındandır.).

([Derkenar 3:] **Yezd:** Mâverâünnehr'de Nesef'e altı fersah yirde bir kal'a-i hasînedür.)

⁶²⁵ M. 1085/1086.

⁶²⁶ Sultan Melikşâh Nişabur'da ölmediği gibi vefât ettiğinde de 68 yaşında olmadığı için burada bilgi yanlışlığı vardır, bkz. Kafesoğlu, *Sultan Melikşâh*, s. 187-191.

⁶²⁷ M. 1086/1087.

⁶²⁸ M. 1089/1090.

Ve sene isneyn ve semâninde⁶²⁹ mezbûr Sultân Melikşâh cuyûş-ı lâ-yuhsâ ile Mâverâünnehr'e geçüp Buharâ ve Semerkand'ı zabt itdükden soñra geçüp Kâşgar'a andan öte Özkend⁶³⁰ e varmışidi, Melik-i Kâşgar huzûruna gelüp ve memâlikinde bunun nâmına hutbeler okutduğun arz ve i'lâm idüp iltifât ve ihsânına mazhar oldu. Andan dönüp Horasan ve İsfahân'a andan sene erba'a ve semânin⁶³¹ esnâları idi, Bağdâd'a gelüp bir azîm mevlûd itdi ki bir târîhde olmuş degil idi. Niçe yüzbin şâ'il ikâd idüp ve fukarâya mebâlig-i kesîre bezl u infâk itdi. Ve nefis-i Bağdâd'da câmi'-i **[88 b]** Sultân'ın binâsına dahi emr itdi. Ol eyyâmda vaz'-ı esâs itdiler. Ve hâkim-i Şâm mâru'z-zikr birâderi Tutuş dahi Bağdâd'da iken huzûruna gelüp ve arz-ı pîşkeş ve hedâya idüp envâ'-ı iltifâtına mukârin oldu. Bundan soñra Sultân-ı mûmâileyh İsfahân'a varmışidi. Halîfe-i İslâm el-Muktedî Bi-Emrillah'ın duhter-i halîfeden Ca'fer nâm bir ferzend-i reşîdi olup Sultân ümîd ider idi ki anı velîahd eyleye. Ümm-i veleden hâsıl olmuş diger oğlu Müstazhir'i velîahd eyledüğünü istimâ' itmekle "Pes imdi ümm-i veled-zâdei benüm duhter-zâdemden tercîhe bâis zahir bize ihânetdür" diyüp kemâl-i bî-huzûrluğla İsfahân'dan kalkup âzim-i Bağdâd olmuşidi ki Halîfe'i bu hâtıradan men' idüp duhter-zâdesini velî'ahd itdüre. Pes sene hamse ve semânin ve erba'a-mi'e Ramazânının⁶³² gürresi idi, İsfahân'dan çıkup esnâ-i râhda Nihâvend kurbunda Nizâmü'l-Mülk Bâtîniye fedâyisi elinde rütbe-i şehâdete irdükden soñra mâh-ı Ramazânın yigirmi dördünci güninde dâhil-i Bağdâd olup Halîfe re'yinde musırr bulmağla dilün âteş gazabı müşteill olup haber gönderdi ki ber-vech-i isti'câl Bağdâd'ı terk idüp ehl ü evlad ve tevâbi'i ile Basra'ya muntakill ve Bağdâd'ı nüvvâb-ı Sultân'a teslim eyleye. Pes Halîfe her çend ki isti'tâfa sa'y itdi, müfid olmadı. Âkıbet mâbeyn-i şak'â komışidi ki on gün mehil aldı. Bu on gün içinde gündüz sâyim ve gice kâyim olup ve hâkister üzerine oturup envâ'-ı hüzn ü bukâ ile Sultân Melikşâh'a nefrîn ve bedduâ eyledi, hikmet-i ilâhiye ol on gün içinde ki bir gün sâlis-i şevvâl idi, Sultân-ı mûmâileyh sayd u şikâr için süvâr olmuşidi, müteharrikü'l-mizâc yanî mahmûmen dönüp dâhil-i Bağdâd oldu. Ve iki günden soñra ki nısf-ı şevvâl idi vefât itdi. Ve na'sı İsfahân'a nakl olunup anda defn olundu. Dâyimâ vezîr Nizâmü'l-Mülk Sultân-ı müşârun-ileyh için "Serîr-i saltanatda devâmı

⁶²⁹ M. 1089/1090.

⁶³⁰ "Yüzkend" şeklinde yazılmıştır.

⁶³¹ M. 1091/1092.

⁶³² Ekim-Kasım 1092.

benüm hayâtuma menûtdur, benden soñra kendünün çendân bekâsı olmaz” didüğü gelüp zuhûr itdi yanî vezîr-i merkûm şehâdet rütbesine irdüğinden otuz beşinci günde Sultân-ı mûmâ-ileyh dahi rahmet-i Rahmân’a ittisâl eyledi. Kütüb-i tevârîhin ekserinde mestûrdur ki müşarun-ileyh Sultân Melikşâh selatîn-i Selçukiyyenin âb-ı rûyî âdil ve ra’iyyetperver ve muhsin kimesne olup hasılı sûret u ma’nâ ahsen-i nâs idi. Kâmeti bülend ve çehresi surh ve sefid olup bir gözünde cüz’ice şikestelik görünür idi. Ammâ hilkî olmayup âdî idi ve bi’l-cümle zamânı zamân-ı adl ve sükûn ve emn ü refâhiyyet olup müddet-i saltanatı yigirmi yıl ve müddet-i ömri otuz tokuz yıl idi. Ve memleketi şol mertebe vâsi’ [89 a] idi ki Kâşğar’dan Beytü’l-Mukaddes’e varınca tûlen ve Kostantiniyye kurbundan Hind deryâsı sevâhiline varınca arzen vâki’ olan memâlikde hükmü cârî olup bilâ-nizâ’ hutbesi okınurdu. Ammâ bu cümlede mutasarıf Hâce Nizâmü’l-Mülk olup ancak Sultân-ı mûmâ-ileyhde şikâr u taht var idi. Ziyâde munsıf ve pâk i’tikâd mütevekkil alâllah kimesne idi. Dirler ki evâyil-i cülûsunda birâderi Tekiş kendüye serkeşlik itmişidi. Sultân anı eymen idüp sevgend yâd kendüye itdi ki bilâ-mûcib kendüye gezend irişdürmeye, ol dahi bir nice eyyâm itâ’at ba’dehü izhâr-ı isyân idüp ceng itdükde mağlûb ve esîr olup emr eyledi,

باجو سن

amel mili ile ta’tîl itdiler. Menkûldur ki Tekiş’in hurûcî hengâmında Sultân asker ile üzerine Tûs’a varup Hazret-i İmâm Alî Rızâ ziyâretiyle müşerref oldı. Çıkdukda vezîr Nizâmü’l-Mülk’e sordı ki “Hazret-i İmâm üzerinde ne du’â itdün” diyü. Ol dahi “Birâderinüze mansûr ve muzaffer olmanı niyaz ve istid’â itdüm” didi. Sultân eyitdi: “Ben du’â ve tazarru’ itdüm ki her kangımız eslah ve re’âya ve müslimîne vücûh-ı kesîreden enfa’ ise nusret ve zafer ana müyesser ola”. Zehî insâf ve zehî tevekkül ve hüsn-i niyet ol mertebede munsıf idi ki gâyetde şikâra mayıl idi, her bâr ki sayd u şikâra çıksa alınan şikâr başına bir filori tasadduk iderdi. “Niçün böyle idersiz?” didüklerinde bu kadar cândârı bî-cân itdüm, cân-ı âferînden havf eylerüm ki karîn-i itâb olam” dirdi. Hattâ bir kere bir büyük sürgün avdan onbin mikdârı vahşi şikâr alınmışdı, her birinün başına birer altun hâsılı o gün onbin altun infâk eyledi.

Hikâyet

Re'âyadan biri bir gün huzûruna gelüp “Gâyetle fakîrüm, birkaç harbüze ya'nî kavun almışdum ki satup ziyâdesini ehl ü ıyâlüme nafaka idem, getirürken leşkeründen bir kimse elimden aldılar, senüñ adâletünde revâ mıdur?” didükde mezkûru lütfle alıkoyup fı'l-hâl hüddâmdan birine didi ki: “Gönlüm kavun diler, meyan-ı leşkerde arayup bul ve ihzârında müsta'cil ol.” Pes ol hâdim dahi ol harbuzeyi bulup getürdükde ba'de't-teftîş ma'lûm oldu ki ümerâdan birinüñ adamları hafiyeten alup buna getürmişler. Merkûm emîr “Âdemlerüñi getür” dinildükde “Fırâr itmişler, mehil verilsün ihzâr ideyüm.” diyü cevâb vormegin sözi ısgâ olunmayup sâhib-i harbuzeye dinildi ki: “Ma'lûm oldu ki senüñ kavununu bunuñ âdemleri almışlar ve hâlâ katl havfından fırâr itmişler. Ol mukâbelede buna kıymak reva degüldür, bir-iki kavun içün bir hânedânı söyündürmek ve vücûd-ı insân ki binâ-i Hüdâ'dur, cüz'î sebep ile yıkmak revâ degüldür. Ammâ meccânen salıvirmek dahi olmaz, [89 b] imdi bu kişi benüm memlûkumdur, günâhkârları sıyânet ve kemleri istihdâm itdügiçün zecren ile bunu sana hibe itdüm. Ba'de'l-yevm abd-ı mevhubundur dilerseñ sat, dilerseñ istihdâm eyle. Şöyle ki itlâk idesin, buyururum tîg-i siyâsetle seni hayâtundan iki biçerler. Pes rûstâyî mîr-i mezbûrî alup taşra çıkdı. Ve taleb oldu ki üçyüz altun virüp mukâbelede kendüyi kendüye sata. Pes rûstâyî huzûr-ı Sultân'a girüp mâcerâ-yı arz itdükde: “Kulundur benüm medhalim yok, lakin mâddenüñ dahi ziyâdeye tahammülü vardır, anlarum. Ammâ ol mertebe ile kâni' olursan, sen bilürsin.” didi. Ve rûstâyî üçyüz altunı alup mesâlihine gitdi ve ömri oldukça Sultân'ın duâsından hâlî olmadı.

([Derkenar:] Tafsîl-i ahvâl-i vezîr Hâce Nizâmü'l-Mülk

tayyebellahü)

Müşârun-ileyh Sultân Melikşâh'ın vezîri ve cemî'ân umûr-ı saltanatda müsteşâr ve müşîri Hâce Nizâmü'l-Mülk Ebû Alî'yyü'l-Hasan bin Alî bin İshak et-Tûsî idi ki mezkûrun hâli *Miratü'l-edvâr'da* bu minvâl üzere mestûrdur.

Veladeti sene semâne ve erba'a mi'e⁶³³de i'mal-i Horasan'dan nevâhî-i Tûs'da Nûkân nâm belde ki hâlâ "Meşhed" dinilür anda vâki' olmuştur. Vâlidî ziyâde fakîrû'l-hâl bir dihkân idi ve henûz razî' iken vâlidesi vefât itmekle pederi murzi'a hatunlara iletüp ve gezdürüp anlar dahi hasbetüllah irzâ' iderlerimiş. Bu hâlde neşv ü nemâ bulup on yaşına vusûldan soñra tahsîl-i ulum ve me'ârifî sa'y idüp giderek bir mertebeye vardı ki nahv ve lügatda ve mezheb-i şâfi'î üzere fıkıhda

fâyiku'l-akrân oldu. Giderek Çağrı Beg Dâvud bin Mikâ'il hizmetine ittisâl itmişidi, sadâkat u hizmet ve ulûm u nesâyihinden ziyâde mahzûz olmağla oğlu Alparslan'a tabşırup "Cemî' umûrunda bunuñ re'yinden udûl eyleme ki isabet idesin." diyü ısmarladı. Hikmet-i İlâhiyye Alparslan ammi Tuğrul Beg'den soñra zînet-i saltanatla müzeyyen oldu. Bunı vezîri idinmişidi. Müşârun-ileyh tokuz yıl istiklâl üzere vezîr oldukdan soñra yine bunuñ sa'yi ile oğlu Melikşâh ki câlis-i taht-ı saltanat olmuştı, ol dahi kemâl i'zâz u ikrâm ile oldu ki bunuñ mesned-i vezâretde ibkâ eyledi. Şol mertebede cemî'an zimam-ı umûr-ı saltanat bunuñ keff-i kifâyesinde idi. Fî'l-vâki' Hâce'nüñ adâlet ve insâf ve hüsn-i tedbîri sebebi ile Sultân Melikşâh'ın şark ve garbde hükmi cârî oldu, yanî Antakiyye-i Haleb'den Kaşğar'a, hudûd-ı Çin'e degin ümerâsı zabt-ı memâlik eylediler. Hâsıl-ı kelâm zamânında re'âyâ ve asker kemâlile refâhiyet ve itmînânda idiler. Mezbur Hâce Nizâm'ın hultası dâyimâ ulemâ ve sulehâ ve sûfiyye ile olup her yâranlara mâl-ı firâvân tasadduk ve in'âm itmeden hâlî degil idi. **[90 a]** Ve ta'yîn itmişidi, her gün ale's-seher bâb-ı dârında yüz aded altun fukarâya tasadduk olunurdu. Asrınıñ kibârından İmâmü'l-Haremeyn ve Ebû'l-Kâsım Kuşeyrî ve Ebû Alî Fârmadî huzûrına geldüklerinde her birine ikrâm-ı tâmm idüp kendü yirine iclas iderdi. Ve ilm-i şerîfe kemâl meylinden Bağdâd ve Basra ve İsfâhân ve Nisâbûr ve Merv ve Belh ve Herât ve Musul ve Amid'de medâris-i şerîfe binâ idüp her birine evkâf-ı kesîre ve kütüb-i vâfire vakf ve ta'yîn itmişdi. Dirler ki memâlik-i İslamiyye'de evvel medrese binâ iden budur. Ziyâde salâh ve takvâ üzerine olup beş vakit namâzı ba'de'l-ezân bir işe şuru' itmedin ol vaktde cemâ'atle edâ iderdi. Ve hamsîn ve isneyn günleri savmların hûd terk itmeyüp ve her kande varise Mushaf-ı şerîf bilesince olup ve dâyima tilâvet idüp hâsılı hırz-ı cânı idinmişdi. Kâhice mecma'-ı ulemâ ve fuzelâda rivâyet-i ehâdis-i şerîfe idüp dir idi ki:

⁶³³ M. 1087/1088.

“Benüm nakıle-i ehâdisden olmağa liyâkatum ve isti’dâdum yokdur. Mücerred ol zümre-i şerîfeden ma’dûd olam diyü cür’et ve ikdâm iderüm.” diyü hazm-ı nefis buyururlar idi. Hilmi ve nutkı kemâletde olup bir gün erbâb-ı mesâlihden birisi ruk’asın önüne atdı ki devâtına tokınup mürekkeb ile câme ve imâmesi siyâh oldu.

Aslâ izhâr-ı renciş itmedi ve müteğayyir olmadı. Belki sehven oldu diyüp hâcetini revâ eyledi. Ve yine nakl olunur ki hizmetine kırk nefer ferrâş ta’yîn itmişidi. Bir gün azîm bâd-ı şedîd esüp furûş ve besât üzerine hâk-i bisyâr getürdi, ferrâş taleb itdiler ki tathîr ideler, kimesne bulunmadı. Hâce aslâ müteğayyir olmayup didi ki: “Benî âdem dâyimâ şugl ve özrden hâlî olmazlar. Anların dahi bizüm gibi niçe maslahatları vardur, Hakk celle ve alâ bizi mükerrem ve mufaddal idüp anları bize hizmetkâr kılduğı şükrânesine mu’âheze ve cefâ itmeyelüm.” didi ve avf itdi. *Mirâtü’l-Edvâr*’da mestûrdur ki Hâce’nün hizada hâdimi ve seferde mülâzimi Musulî bir pîr müneccim fâyiki varidi. Bağdâd’da idiler, bir gün Nîsâbûr’a gitmege izn alup hengâm-ı vedâ’da Hâce didi ki: “İlm kuvvetiyle sana ma’lûmdur; bu dâr-ı gurûrdan sarây-ı sürûra seferüm ne zamânda olacakdur. Elbette haber vir, gâfil olunmayup bir mikdâr tedârik üzere olayum.” diyü ilhâh ve ibrâm itdükde “Allahü a’lem benüm vefâtumdan altı ay mürûr itdükde sen dahi mukarrerdür ahret seferin idersin.” demekle bundan soñra Nîsâbûr’dan her kim gelse mezkûr müneccim hayâtta mıdur? Sorardı, sıhhati haberin işitdükde şâdmân olurdu. Bir gün bir kimesne gelüp merkûm müneccimün haber-i vefâtın getürdi. Hâce bu haberün **[90 b]** vürudundan mahzûn ve elem ve endûhı hadden efzûn olup hemân ol günden fukarâ ve zu’afâyâ bezl ü ihsânı mu’tâdından ziyâde itmege başladı ve memlûklerin azâd idüp hâsılı sefer-i ahret tedâriğin bi’t-tamâm görüp ol hükm-i ilâhînün vuku’ına muntazır oldu, turdı. Ol eyyâmda ki sene hamse ve semânîne ve erba’a-mi’e⁶³⁴ Ramazânı gurre idi, Sultân Melikşâh’la dârü’s-saltanat İsfahân’dan çıkup âzim-i Bağdâd oldılar. Âşir-i Ramazân’da gelinüp Nihâvend’e karîb bir karye kurbına konuldukda huzzâr didiler ki: “Bu mahalde Hazret-i Ömer zamânında Nihâvend’ün fethi eyyâmında eshâb-ı kirâmdan hayli kimesneler şehâdet şehdini nûş eylemişler.” diyü. Hâce Nizâm dahi didi ki: “Zehi sa’âdet nolaydı, biz dahi ol zümre-i şerîfeden olayduk.” Hikmet-i İlâhiyye iftâra karîb, gurûb-ı şems zamânları idi, sûfâ zemînde

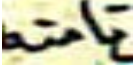
⁶³⁴ 5 Ekim 1092.

bir fakîr dâhil-i hayme olup izhâr-ı tazallüm itdi. Ve Hâce'nün eline bir ruk'a sundı. Hâce dahi elini sundı ki ala, zulmü ne ise görüp def'ine işâret ide. Fakîr ve mazlûmum diyen zâlim meger Bâtıniye fedâyîlerinden imiş, sıçrayup ol hinde Hâce'nün göğsüne bir sikkîn urdı. Hüddâm mezbûr fedâyîi ahz itmişleridi. Melikşâh'a haber oldukda fî'l-hâl iyâdetine haymesine gelüp hâl ve hâtırın sordı. Melikşâh'a cevâbı bu oldu ki: "Kâtilimi katl itmeyesiz, ben anı afv itdüm." diyü. Ol vaktde merg-ı rûhî âzim-i ravza-i cinân oldu. Merkûm Hâce Nizâmü'l-Mülk sa'âdet-i dünyâ ve ahreti cem' itmişdür. Bu vechle ki iki padişâh-ı celîlü's-şâna ya'nî Alparslan ve Melikşâh'a yigirmi tokuz yıl istiklâl üzere vezîri olup bu vechle tûl ömr sâhibi olmuşken ya'nî sinîn-i ömri yetmiş yedi seneye baliğ olup bi'l-fi'l sâyim iken yevm-i Ramazânda iftâr vaktinde bağteten zâlim fedâyî elinde rütbe-i şehâdete irişdi. Ne bundan evvel ve ne bundan soñra bir vezîr dahi vücûh-ı kesîreden bunun irişdüğü devlet ü sa'âdete irmemişdür. Yine *Mirâtü'l-Edvâr*'da mestûrdur ki vefâtından soñra mezbûr ba'zı sulahâ âlim rû'yâda görmüşler ki cevâhir-i girân-mâye ile murassa' bir tâc-ı zerrîn mütevvec idi. Bu izzete vusûlün sebebinden istifsâr itdüğimde "Fazl-ı İlâhî ve rahmet-i nâ-müntehâdan gayri sebep ve bâisi yokdur." diyü cevâb virmiş

عز الله

te'âlâ merkaduhu. Bâtıniye fedâyîleri eşrâfdan en evvel urup katl u helâk itdükleri mezbûr Hâce Nizâmü'l-Mülk'dür. Bundan soñra ikiyüz yıl mikdârı zamân ol cehle zalimlerün fitne ü fesâdları ehl-i İslâm içinde câri ve mümted olup memâlik-i İslâmiyye'de vâki ümerâ ve vüzerâdan ve ulemâdan niçe müslimân ve eşrâf ol zâlimlerün darb-ı sikkîn ve hançerleriyle rütbe-i şehâdete [91 a] irişmişlerdür. Bunlaruñ vehminden ol asrun vüzerâ ve ulemâ ve meşâyihî cümleten zırh ile yatup kalkardı. Ekserini câmi'lerde meyân-ı nâsda edâ-i salat iderler iken ardlarından urup şehîd itmişlerdür. Üçi ve dördi bir olup biri şaşup bir hoşca urmasa ol biri ardından sıçrayup ururdu. Egerçi cân azîz firâr iderlerdi ammâ kesret-i nâsdan binde biri halâs olmayup ahz olunup eşedd gâzabla katl ve helâk olınurlardı. Ve niçeleri dahi "Biz hizmetümüzi eda itdük, şimden soñra bize hayât lazım degildür" diyü kaçmayup katle boyun virürlerdi. Bi-hamdülilah ol makûle fitne vü fesâd zamânımızda mündefî', ne görülmiş ve ne işidilmişdür. Allahu te'âlâ memâlik-i İslâmiyye'yi ve içinde ta'ayyüş iden müslimîn bu makûle fesâdun zuhûrından ve şuyû'ından hıfz ve sıyânet ide. Ve hâla pâdişâh-ı İslâm ve sâhib-kırân âlî-makamımız Sultân Murâd

Han⁶³⁵ gîfî-sitân hazretlerine tûl ömr ve beka saltanat ve safâ-yı hâtır müyesser eyleyüp sâye-i izzetini üzerimüzden ve cemî'ân ümmet-i Muhammed ve sâyir ibâdullahun üzerlerinden niçe sinîn ve şuhûr devr ve zâyil eylemeye, âmîn⁶³⁶. Bi-hürmet-i Seyyidü'l-Mürselîn bu Batıniyye fedâyîleri dinülen zaleme kılâ'-ı Kuhistân'dan Alamût ve Les ve Meymûn nâm kal'alara müstevlî olan Hasan Sabbâh nâm mülhidüñ mürîdleri idiler ki mezbûr Hasan gâyetde mülhid olmağla kendüden bir mezheb-i bâtil ihtirâ' idüp kemâl-riyâzat üzere olduğundan bir bölük Kûhî sâdedil cehelei kavl-i batılina ferifte ve şifte eylemişidi. Mezbûr Hasan müslimîne husûsâ ehl-i sünnete ziyâde buğz üzere olmağla bu katele-i meşâhîr-i müslimîni ol peydâ

itdi. Ve mürîdleri olan câhillere murâkabeden baş kaldurup “Filân diyârda filân kimesne ki bize ve size ve sayir nâsa vücûdî zarardur, âlem-i bâtında katli işaret olındı. Ol hizmetüñ edasını kangınız ihtiyâr ider?” didükde birkaç bedbaht ve bî-devlet sıçrayup “Biz kullarınız terk-i cân ve hânümânla varup itmam-ı maslahat idelüm.” diyü el öpüp zaimlerince hayır du'â alup azîmet iderler idiler. Altı ayda mı ve bir yılda mı niçe mümkün olursa varup ol fesâdı iderlerdi ve kendüler dahi me'hûz ve zâyî 'olur-giderler, iderler. Bu mertebede şeyhüñ işareti üzere katl-i nefis idüp mukâbeledede kendüler dahi ahz u katl olindukları vaktde şehîd olup za'am-ı bâtıllarınca bilâ-hisab vâsıl-ı cennet olurlardı, idiler. Zehî tasavvur-ı bâtil zehî hayâl ve muhâl mezkûr Hasan Kazvîn'e karîb Kuhistân kılâ'ında olurdu ve mürîdleri olan zâlimler varup Şam ve Mısır ve Mağrib ve Mâverâünnehr'de (Derkenar: Pîr-i Herât Şeyhü'l-İslâm Ebû İsmâ'il Hâce Abdullah bin Ebî Mansûr Muhammed el-Ensârî hazretleri ki Hazret-i Ebû Eyyüb-i Ensârî'nüñ oğlu Müt-i Ensârî'nüñ neslindendür. Mezbûr Müt-i Ensârî Hazret-i Osmân zamânında Ahnef ibn Kays ile Horasan'a gelüp tamâmî-i memâlik-i Horasan müslimîn ellerinde feth olundukda nefsi Herât'da sâkin olmağı ihtiyâr eylemişidi. Ba'dehü velâdet-i şerîfeleri sene sitte ve tis'in selâse-mi'e Ramâzanınun⁶³⁷ ikinci güninde Sultân Mahmûd-ı Ğaznevî'nüñ evâyil-i ahdında tevâbî'-i Herât'dan Kuhendiz nâm beldede vâki' olmuşdur. Ba'dehü

⁶³⁵ IV. Murad (1623-1640).

⁶³⁶ 1617 yılında tamamlanan *Nuhbetü'l- Tevârîh ve'l-Ahbâr*'ın ilk cildi iki farklı şekilde kaleme alınmıştır. Müellif bunlardan birini Genç Osman'a diğerini ise IV. Murad (1623-1640)'a ithaf etmiştir. Bu nedenle de eserde olaylar nakledilirken IV. Murad için dua edilmiştir.

⁶³⁷ Haziran 1006.

tedricle eşrâf ve kibar hizmetlerine irişüp ve her birinüñ du'a-i hayrların alup bir mertebe vardı ki zamânında kendülerden büyük kimse yogıdı. Tafsîl-i hâlleri *Nefehât*⁶³⁸ nâm kitâbda mestûrdur. Dünyâda seksenbeş yıl ömr sürüp âkıbet sene ihdâ ve semânîn ve erba'a-mi'e Zilhiccesinüñ yigirmi ikinci cum'a⁶³⁹ gicesinde rahmet-i Rahman'a ittisâl eylediler. Herât'da medfûnlardur. Ve hâlâ merkad-i şerîfeleri azîm ziyâretgâhdur, nevverallahu merkaduhu.) [91 b] katl-i eşrâf ve kibâr iderlerdi. Kendüden soñra kâyim-i makâmı olan fukaha dahi niçe yıllar bu kânûnı icrâ itdiler. Hâsılı iki yüz yıl mikdârı zamân fitneleri ile meşâhîr-i ehl-i İslâm bağteten katl olunmadan vehm ve ıztırâbda idiler. Bi-hamdüllahi te'âlâ zamânımızda ol ferîk-i bî-tevfîküñ nâm u nişânlarından eser pâyendâ ve hüveyda degildür. Fa'llahi elhamdü- te'âlâ.

Sultân Berkıaruk bin Sultân Melikşâh

Çûnki Sultân Melikşâh Bağdâd'da vefât itdi⁶⁴⁰, hatunı Terken Hatun ibn Tamğac Han mevtini mahfî tutup ve ümerâya bezl-i mal idüp saltanatı dört yaşında kendünün veledi Mahmûd nâmına itdürüp menabir-i Bağdâd üzere ismine hutbe okutdı. Ve der-akab kalkup ve Sultân Melikşâh'ın meyyitin me'ân alup âzim-i İsfahân oldu. Ammâ Melikşâh'ın ekber evlâdı şehzâde Berkıaruk İsfahân'da olmağla mukaddem haber gönderüp ahz u habs itdürmişidi. Çûnki Melikşâh'ın fevti haberi şâyi' oldı ki Terken Hatun leşker ile henüz gelüp dâhil-i İsfahân olmamışidi. "Vâris-i mülk şehzâdemüz habs olmağa sebep nedür?" diyü tevâbi'-i Hâce Nizâmü'l-Mülk Berkıaruk'ı mahbesden çıkarup ve taht-ı saltanata iclâs idüp nâmına hutbeler okıtdılar. Çûnki bu haber esnâ-i râhda Terken Hatun'ın mesmû'ı oldı, azîm asker ile üzerlerine yürüdüğü mukarrer olmağla bunun ve tevâbi'-i Nizâmü'l-Mülk'ün mukâbeleden aczleri olduğundan kalkup Rey tarafına varmışlar, idiler. Terken Hatun İsfahân'a geldükde bilâ-te'hîr bunların üzerlerine leşker-i bisyâr gönderdi. Yezdicerd kurbunda muhârebe esnasında ekser leşker Berkıaruk'a tâbi' olmalarıyla

⁶³⁸ Metnimizde *Nefethât* olarak müstensih hatası olarak yazılmakla beraber Molla Câmî olarak anılan Abdurrahman Câmî'nin (öl. 1492) *Nefahatü'l-Üns* adlı tasavvuf ve tasavvuf büyüklerinin hal tercümelerini ele alan eseri olduğu aşikârdır. Lamiî Çelebi tarafından çeşitli ilavelerle Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu tercüme İstanbul 1270 ve 1289'da eski harflerle, 1971'de ise yeni harflerle yayınlanmıştır; bkz. Ömer Okumuş, "Câmî, Abdurrahman", *DİA*, V. 97.

⁶³⁹ 8 Mart 1089.

⁶⁴⁰ Sultan Melikşâh 19 Kasım 1092 tarihinde vefat etmiştir, bkz. Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 60.

bakıyye-i cünd-i Terken münhezimen âzim-i İsfahân oldılar. Vezîr Tâcü'l-Mülk dahi bile idi ki esnâ-i muhârebede esîr olmuş idi ve fazîlet ve adâlet ve vukûfî hâtırı için Sultân Berkyaruk itlâk idüp makâm-ı vezâretde ibkâ itmiş idi. Tevâbi'-i Nizâmü'l-Mülk: “Efendimüz Hâce'nün katline bu bâ'is ve badî olmuşdur.” diyü üşüp ol büzürgvarı pâre pâre eylediler. Bundan soñra Berkyaruk varup İsfahân'ı ve Terken Hatun'ı ve oğlu bunun birâderi Mahmûd'ı muhâsara itmiş idi. Hüseyin bin Nizâmü'l-Mülk içerüden çıkup ve İzzü'l-Mülk ile lâkablanup mesned-i vezâretde ber-karâr oldu. Bu esnâda haber vârid oldu ki vâlî-i Şam ammî Tutuş bin Alparslan saltanat talebiyle leşker ile Azerbâyçân'a gelmiş, Sultân Berkyaruk “Ammim Tutuş'un fitnessinün def'i bundan mühimdür.” diyü İsfahân üzerinden kalkup mukâbeleye âzim oldukda Tutuş ümerânun adem-i itâ'atlarından dönüp yine taraf-ı Şam'a gitdüğü **[92 a]** haberi vârid olmağla Berkyaruk yine cânib-i İsfahân'a mu'âvedet itmiş idi. Ba'dehü sene seb'a ve semâninde⁶⁴¹ mezbûr Tutuş tekrâr cânib-i Şâm ve Haleb'den kâmil ellibin asker ile kalkup esnâ-i râhda Harrân ve Ruhâ ve sâyir bilâd-ı Cezîre'den ba'zını, andan soñra Diyâr-ı Bekr ve Hılât ve bilâd-ı Azerbâyçân'un dahi ba'zını, andan gelüp Hemedân'ı zabt itdükden soñra Bağdâd'da Halîfe'ye haber gönderüp hutbei nâmına kırâ'at itdürdi. Vaktâ ki Tutuş'un bilâd-ı Azerbâyçân'a ve Hemedân'a müstevlî olduğın Berkyaruk işitdi, ancak bin mikdârı cüz'î âdemi varidi, anlar ile Erbil'e andan Serhâb nâm beldeye gelmiş idi ki Tutuş'un ordusuna karîb idi, işitdüğü gibi üzerine bir mikdâr atlu gönderüp fî tarafeti'l-'ayn târ-mâr itdiler. Berkyaruk ancak on atlu ile firâr-künân İsfahân'a varmış idi. Bu esnâda Terken Hatun İsfahân'dan çıkup Tutuş'un istikbâline gitmiş idi, hikmet-i İlâhiyye ki bu esnâda rahda Ramazân-ı şerîf idi, vefât itdi. Berkyaruk bu vechle İsfahân'a geldükde Terken Hatun vefât itmiş bulundu, birâderi Mahmûd ve vâlidesi Terken Hatun'un mükemmel askeri anda bulunmağla **[A⁶⁴²]** “Bu kendi ayağıyla ele gelmiş şikâr ancak” diyü Berkyaruk'ı ahz itdiler ki gözlerine mil çeküp saltanat Mahmûd'da karâr eyleye, hikmet-i İlâhiyye hemân ol gün Mahmûd cüderî marazı zuhûrından hasta olup haftasına varmadın vefât itdi. Heman ol günde cemî'â askeri Berkyaruk başına cem' olup envâ' ikrâm ile asâleten taht-ı saltanata iclâs eylediler. Bi-hikmet-i Hüdâ

⁶⁴¹ M. 1094/1095.

⁶⁴² Kırmızı renkle “ayın” olarak yazılmış olan bu ifadenin Mısra anlamına geldiği görülmektedir.

Berkyaruk dahi ol eyyâmda çiçek çıkarup sâhib-i firâş oldu. Ve eceli mukadder olmamağla yine def' itdi. Hâsıl-ı kelâm “Er devleti er öldürür.” meseli bu iki birâder mâddelerinde zuhûra geldi. Bu esnâda ki sene semâne semân⁶⁴³’ın saferi idi, haber vârid oldu ki ammî sâlifü’z-zikr Tutuş leşker-i bisyâr ile Rey cânibine gelmişdür. Sultân Berkyaruk dahi mukâbelesine varup muhârebe itdüklerinde bi-emrillah Tutuş maktûl⁶⁴⁴ ve leşkeri perîşân oldılar. Sultân Melikşâh’uñ er Sultân Argu nâm birâderi var idi ki fevtinden soñra varup Horasan’a müstevlî olmuşıdı. Sene tis’in ve erba’a-mi’e⁶⁴⁵ esnâları idi ki mezkûr gulâmları ellerinde küşte olduğı haberi vürûd itmekle Berkyaruk bilâ-tavakkuf Horasan’a varup zabt-ı memâlik itdi.

[Bu sayfada 91a’da yer alan Derkenar sehven tekrar edilmiştir.]

Ve Mâverâünnehr’e âdemler gönderüp ol diyârda dahi hutbei kendü nâmına kırâ’at itdürdi. Ve eyâlet-i Horasan’ı birâderi Sencer’e virüp kendüsi taraf-ı Irak’a mu’âvedet itdi. Diger birâderi Muhammed bin Melikşâh ki Sencer’uñ li-eb ve ümm karındaşı olup **[92 b]** vâlî-i Gence ve Karabağ idi, üzerine vâfir leşker cem’ olup Müeyyide’l-Mülk Abdullah bin Nizâmü’l-Mülk veziri olup saltanat talebine Rey tarafına Berkyaruk üzerine leşker-keş oldılar. Ol vaktde Berkyaruk yanında leşker az olmağla Rey’den kalkup taraf-ı ahara gitmişıdı. Lakin vâlidesi Zübeyde Hatun anda idi, mezkûr vezîr Müeyyide’l-Mülk ahz idüp bî-nihâye mâl taleb eyledi ve ne buldı ise alup mağdûren katl itdi. Bu esnâda şahne-i Bağdâd olan Gevherâyîn ve sâhib-i Musul Kürbuğa Muhammed üzerine cem’ olmalarıyla Bağdâd’a Halîfe’ye haber gönderüp sene-i mezbûre Zilhiccesi⁶⁴⁶ idi, Bağdâd menâbiri üzere hutbe Muhammed nâmına kırâ’at olundu. Sene selâse ve tis’in evâyilinde⁶⁴⁷ Berkyaruk tarîk-i ahardan gelüp dâhil-i Bağdâd olmağla hutbei tekrâr kendü nâmına okudılar. Andan soñra leşker ile Bağdâd’dan çıkup birâderi Muhammed üzerine vardı. Sene-i mezbûre Receb’inde⁶⁴⁸ Hemedan’a karîb yirde nehri Ebyaz kenârında muhkem muhârebede inhizâm Berkyaruk cânibine vâki’ olmağla firâr itdi. Ve Muhammed Bağdâd’a âdem gönderüp hutbe-i yine kendü nâmına okudılar. Berkyaruk Rey’e varmışıdı, eshâbı

⁶⁴³ Şubat-Mart 1095.

⁶⁴⁴ 25 Şubat 1095.

⁶⁴⁵ M. 1096/1097.

⁶⁴⁶ Kasım Aralık 1097.

⁶⁴⁷ M. 1093 -1094.

⁶⁴⁸ Mayıs-Haziran 1100.

üzerine tekrâr cem' olup Horasan'a vardılar. Ve biraderi Sencer ile dahi muhârebeden soñra yine münhezim olmağla dönüp Cürcân ve Dâmgân'a andan Huzistân'a geldi. Ve müceddeden cem'-i asâkir-i azîme idüp Hemedan'a varup sene erba'a ve tis'in cemâziye'l-âhiresi⁶⁴⁹ idi, birâderi Muhammed ile muhkem bir kîtâl dahi itdi. Bu kerre inhizâm cânib-i Muhammed'e vâki' olup sâlifü'z-zikr vezîr Müeyyedü'l-Mülk esîr olmağla bunun huzûrına getürdüklerinde "Vâlidem bir hatun idi, anı bî-günah katle sebeb ne oldu" diyü Sultân Berkjaruk merkûm Müeyyedü'l-Mülk'i kısâsen kendü eliyile katl u helâk eyledi. Ve andan dârü's-saltana Rey'e varup karâr eylemişdi. Ammâ birâderi Muhammed firâr iderek Horasan'a varup diger birâderi Sencer ile mülâkâtdan soñra birâderleri Berkjaruk'uhn adâvet ve husûmetinde müttetikler olup muhkem yemînler idîşdiler. Ve ikisi bile leşkerlerin cem' idüp ve ma'iyetle gelüp tekrâr Berkjaruk üzerine hücûm itdiler. Berkjaruk bu iki birâdere mukabele mümkün olmaduğın müşâhede itmekle Rey'den kalkup Bağdâd'a gelmişdi, mâla muzâyakası olmakla hâh-nâ-hâh Halîfe'den ellibin altun ve tüccâr ve sâhib-i servet olanlardan dahi zulmen hayli emval ahz itdi. Ve bu esnâda muhkem hasta olmuşdi. Hattâ birâderleri Bağdâd'a karîb geldüklerinde bu gâyetle hasta olmakla mahaffe ile cânib-i garbîye nakl eylediler. Hikmet-i Hüdâ sehl müddetde yine ikamet bulup ve kalkup taraf-ı Vasıt'a gitdi. Ve Muhammed ve Sencer gelüp dâhil-i Bağdâd oldılar. Halîfe el-Müstahzir Billah⁶⁵⁰ bunlara Berkjaruk birâderlerinin sû'-i sîretinden şikâyetler itdi ve hutbei **[93 a]** nâmına okudı. Sene hamse ve tis'in Rebî'ü'l-evveli⁶⁵¹ idi, bu kere Muhammed ve Sencer Bağdâd'dan çıkup Berkyâruk üstüne vardılar. Ol dahi Vasıt'dan bir merhale ilerü mukâbelelerine gelüp âkıbet ümerâ mâbeynlerine girüp saltanat Berkjaruk'uhn olup Azerbâyecân ve Errân ve Diyâr-ı Bekr ve Musul Muhammed'uhn olmak üzere sulh idîşdiler⁶⁵². Ve bu minvâl üzere tarafeyn yemînler idüp ol mahalden perîşân oldılar. Ammâ müfsidler terk turmayup yine mâbeyni ifsâd itmeleriyle sulh bir ay karârda oldukdan soñra tarafeyn tekrâr cem'-i asâkir idüp Rey kurbunda bir azîm kîtâl dahi eylediler ki bu iki birâderler beynlerinde vâki' olan dördüncü musâfdu⁶⁵³. Bu def'a Muhammed

⁶⁴⁹ Nisan-Mayıs 1101.

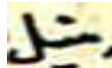
⁶⁵⁰ 1094–1118 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁶⁵¹ Aralık 1101-Ocak 1102

⁶⁵² M. 1101.

⁶⁵³ M. 1102.

inhizam-ı küllî ile münhezim olup cemî'ân hızâyini gâret olundu. Ve birkaç kimse ile varup İsfahân'a mütehassın olmuşıdi. Ba'dehü Berkyaruk varup muhâsara itdükde tûl hazar sebebi ile her nesne zî-kıymet olup âkıbet Muhammed bir gün bir mahfî yirden çıkup firâr itmişıdi. Berkyaruk tuyup ardınca âdemler gönderdi, yetmediler. Ba'dehü Berkyaruk Hemedân'a varmışıdi. Sene sitte ve tis'inde vâki' cemaziye'l-âhirede⁶⁵⁴ mezkûrân biraderler Hoy kurbunda bir ceng dahi itdiler ki bu beşinci musâfdur⁶⁵⁵, bu kere dahi galebe Berkyaruk cânibine müyesser oldu. Bundan soñra sene seb'a ve tis'in⁶⁵⁶ hilâli idi, tarafeynüñ ümerası ittifak eylemeleriyle iki birâder beynlerinde sulh vâki' oldı⁶⁵⁷. Ba'dehü sene semâne ve tis'in ve erba'a-mi⁶⁵⁸ ede İsfahân'dan

çıkup âzim-i Bağdâd olmuşıdi. Hikmet-i İlâhiyye ve bevâsîr marazları istîlâ itmekle hasta oldı. Ve esnâ-i râhda idi vefât itdi⁶⁵⁹. Ve na'âşı vasıyyeti üzere İsfahân'a mu'âvedet itdürölüp anda defn olundu. *Târîh-i Müeyyed*'de mestûrdur ki mezkûr Berkyaruk sâbir ve halîm ve muhsin ve mütavâzî' hüsnü'l- müdârât ve kesîrû't-tecâvüz kimesne idi. Müddet-i saltanatı on iki ve ömri yigirmi beş yıl idi. Hâsıl-ı kelam zamân-ı saltanatı birâderleri ve ammîleriyle muhârebe ve mühâcemede güzerân idüp hurûb ve şedayidden bunuñ gördüğünü bunuñ sininde bir pâdişâh dahi görmemişdür. Mezkûr Berkyaruk maraz-ı mevtinde dört yaşında Melikşâh nâm oğluna saltanatı vasıyyet idüp ümerâ-yı asrun kibârından Ayaz'ı atabegi ve lâlâsı olmasın ta'yîn itmişıdi. Pes imdi ber-mûceb-i vasıyyet mezbûr Ayaz na'sını envâ'-ı ikrâmla gönderüp ve kendüsi asker ve şehzâdesiyle Bağdâd'a varup mahdûmı Melikşâh-ı sâni nâmına hutbe okutmuşıdi. Çûnki Tebrîz câniblerinde Muhammed birâderinüñ vefâtı haberin işitdi, ber-vech-i isti'câl Musul tarafından Bağdâd'a gelüp cânib-i şarkiyyede **[93 b]** Melikşâh ve Atabeg Ayaz ve azîm leşker mevcûd olmalarıyla Muhammed geçüp taraf-ı garbîde nüzûl itdi. Birkaç eyyâm taraf-ı şarkîde Melikşâh bin Berkyaruk ve taraf-ı garbîde Muhammed bin Melikşâh nâmlarına hutbeler okundu. Bu iki[si] harb u kıtâle mübâşiret olunmışken âkıbet Halîfe ve a'yân-ı Bağdâd mâbeyne girmekle sulh olunup Ayaz ve ümerâ-i asker dahi gelüp

⁶⁵⁴ Mart-Nisan 1103.

⁶⁵⁵ Şubat 1103.

⁶⁵⁶ M. 1103-1104.

⁶⁵⁷ Sulh 1104'de imzalanmıştır.

⁶⁵⁸ M. 1104-1105.

⁶⁵⁹ Berkyaruk 1104'de vefat etmiştir, bkz. Özaydın, *Sultan Berkyaruk*, s. 129-130.

Muhammed'ün taht-ı itâ'atına dâhil oldılar. Ve birâder-zâdesi Melikşâh'ı huzûrına getürdüklerinde bağrına basup ve iki gözlerin öpüp oğulları zümresine ilhâk itdi. Lakin el-mülk akîmdür, bir buçuk ay ancak mürûr itdükde nakz-ı ahd idüp bir gün Ayaz'ı sarâyına ziyâfete da'vet idüp geldüğü gibi bir mahalden geçerken birkaç kimesne üzerine hurûc idüp ve üşüp katl u helâk eylediler. Bundan soñra emr-i saltanatda mezbûr Muhammed bin Melikşâh müstakil olup kendüye mâni' ve mezâhim olur kimesne kalmadı.

Sultân Ğıyâseddîn Ebû Şücâ' Muhammed bin Melikşâh

Mümâileyh Bağdâd'da birâder-zâdesi Melikşâh bin Berkıyruk'ı ve a'vân ve askerini taht-ı itâ'atına dâhil itdükden soñra istiklâlen taht-ı Melikşâh bin Alparslan'a câlis oldı. Ve Halîfe'ye izzetler idüp Halîfe dahi kendüye "Es-Sultân Ğıyâseddîn Muhammed Kasîmü Emîrû'l-Mü'minîn" lâkab vaz' eyledi. İsfahân'a varmışıdi, sene ihdâ ve hamse-mi'e⁶⁶⁰de leşker ile Bağdâd'a gelüp sahib-i Hille ve Emîrû'l-Arab Seyfü'd-Devle Sadaka bin Mansûr ile kıtâl-ı azîm itdükde mezbûr Sadaka'nun üçbin âdemi küşte olduğundan gayri merkûm Sadaka dahi esnâ-i muhârebede maktûl oldı. Mezbûr Sultân Muhammed Bağdâd şahneligin Bihrûz'a virüp emr eyledi, geldükde pâdişâhlar sâkin olmaları_çün bir sarây-ı azîm binâ eyledi, zamânında ya'nî selâse ve hamse-mi'e⁶⁶¹de kefare-i Frenk üç yıl ale't-tevâlî muhâsara ve cengden soñra hisâr-ı Trablus-ı Şâm'ı nüvvâb-ı hülefâ-i Mısırî- Fâtımî ellerinden alup sükkânı olan bî-hadd müslimîn ki ekseri tüccâr ve maldâr kimesne olmağla ehl-i İslâm'a zarar-ı azîm tatarruk idüp ve etrâfında tevâbi'inden birkaç pâre kal'alar dahi alınmağla müslimînden cem'-i kesr-i istigâsin Bağdâd'a gelüp ve ehl-i Bağdâd'dan niçe müslimânlar dahi bu gelenlere munzam olup figânlar itdiler ve câmi'lere girüp minberleri kesr idüp nâsa cum'a namâzın kıldurmadılar. "Hâmî-i hûzeti'l-İslâm diyü Halîfe ve Pâdişâh'a minber üzere du'â olunsa gerek, kanı himâyet-i İslâm, ikiyüzbin mikdârı müslimîn küffâr ellerinde hâlâ esîr ve tebdîlâ olup yaturlar." Bu vâfir leşker gönderüp ve Musul ve Sincâr ve ümerâ-yı serhaddi dahi ta'yîn idüp varup etrâf-ı Haleb'de hayli kâfir kırup ve birkaç kal'a dahi alup ehl-i Haleb'e ve sâyir kılâ'-ı

⁶⁶⁰ M. 1107/1108.

⁶⁶¹ M. 1109/1110.

serhad sükkânına [94 a] hayli takvîyet itdiler. Sene tis'a ve hamse-mi'ede⁶⁶² yine Bağdâd'a varmışıdı.

([Derkenar 1:] İmâm Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed el-Ğazzâlî ki Hücetü'l-İslâm Zeyne'd-dîn Tûsî dinilmekle meşhûr idi, İmâmu'l-haremeyn'den ahz-ı ulûm idüp ba'dehü vezîr Nizâmü'l-Mülk Hasan Tûsî Bağdâd'da binâ itdürdigi medreseye rafî'anun tedrîsini ta'yîn itmekle varup dört yıl ol medrese-i rafî'ada ifâde-i istifâdeye meşgûl oldu. Andan hacc-ı şerîfe varup ba'dehü Dimaşk'a geldükde meks ü arâm eyledügi eyyâmda *İhyâ'ü Ulûm* nâm kitâb-ı müstetâbı anda te'lîf ve tasnîf itdi. Ba'dehü Kudüs'e ve Mısır'a ve İskenderiyye'ye varup ve avd idüp vatan-ı aslîsi Tûs'a vardukda bakiye-i ömrini kütüb-i nâfi'a-i müfîde cem' ve tasnîfine sarf üzere iken sene-i hamse ve hamse-mi'e⁶⁶³de evâsıt-ı saltanat-ı Sultân Muhammed ve evâyıl-i saltanat-ı Sultân Sencer'de ömr-i şerîfi ancak elli beş seneye irişdügi hinde rûh-ı pür-fütûhı cenân bâğını seyr ü âzim oldu.)

([Derkenar 2:] İmâm Begavî⁶⁶⁴ hazretleri ki nâm-ı şerîfleri Ebû Muhammed Hüseyin bin Bağşûr bin Muhammed'dür, sene sitte aşere ve hamse-mi'ede⁶⁶⁵ ahd-ı Sultân Sencer'de Merv'de vefât eyledi. Şâfi'îyyü'l-mezheb idi. Asrında ulûmda bahr-ı bî-kerân olup tefsîrde “*Me'âlimü't-Tenzîl*” ve hadîsde “*Mesâbih-i Cümle*” te'lîfâtındandır, rahmetü'llâhi aleyh.)

([Derkenar 3:] **Beg:** Bilâd-ı Horasan'da Merv ile Horasan beyninde bir belde-i sağıre-i mübârekedür ki bu makûle eşrâf zuhûr ider.)

Vâlî-i Şâm Emîr Tuğtegin hizmetine gelüp ve Kudüs ve Askalân etrâfında cengden soñra gâlib olup ahz ve esîr itdügi kefereden zinde ve tuvânâ hayli kâfirleri vâfir mal-ı ganâyimle getürüp bunun mazhar-ı iltifât ve ihsânı oldu. Ve ehl-i Bağdâd azîm şâdmânlıklar eylediler. Âkıbet sene ihdâ aşere ve hamse-mi'e Şâ'ban'ı⁶⁶⁶ idi, mizâcına bir mikdâr tağayyur ârız oldu. Ve gün günden za'afı ziyâde olup âkıbet dört

⁶⁶² M. 1115/1116.

⁶⁶³ M. 1111/1112.

⁶⁶⁴ Mevlüt Güngör, “Begavî, Ferra”, *DİA*, V, s.340-341.

⁶⁶⁵ M. 1122/1123.

⁶⁶⁶ Kasım-Aralık 1117

aydan artık sâhib-i firâş oldukdan sonra ki on sekiz Zilhiccesi⁶⁶⁷ idi, kendüden me'yûs olmağla on dört yaşında vefâhdı esenn evlâdı Mahmûd'ı da'vet idüp her biri vâfir bükâ eylediler. Ve emr eyledi ki çıkup taht-ı saltanata cülûs ide. Oğlı edeb ri'âyet idüp "Egerçi emrinüz metâ'dur ammâ şimdi gün mübârek degil imiş, ol buyurduğunuz bir günde dahi olsun." didikde Sultân Muhammed: "Nûr-ı dîde ol gün nâ-mübârekdür didüğün gerçekdür, pederüne göredür, zîrâ sermâye-i zindegânisi dükenmişdür. Ammâ sana nisbet gâyetde mübârekdür, imdi hayırlı maslahatdur, tereddüd ve te'hîr itme." diyü ikdâm eyledi ki cülûs itdi. Ve üç ve dört gün ancak mürûr itdükde kendü dahi bu dâr-ı fânîden sarây-ı câvidânîye intikâl eyledi. İsfahân'da kendü medresesinde medfûndur. Müddet-i saltanatı on üç sâl ve müddet-i ömri otuz yedi sal idi. Mezkûr âkıl-i nîkû-sîret, âdil-i latîf-i tab' ve şâ'ir-i suhan şînâs ve müşfik-i bi'r-ra'iyeye kimesne idi. Emri üzere tasarrufunda olan bilâddan gümrük ve tamğa rûsûmı merfû' idi, bi'l-küllîye. Rahmetüllahi aleyh menkûldur ki bu ebyâtı rihleti vaktinde inşâd eylemişdür⁶⁶⁸.

Es-Sultân Mu'izzüddîn Ebü'l-Hâris Sencer bin Melikşâh⁶⁶⁹

Mezkûr birâderleri Berkıyaruk ve Muhammed zamânlarında yigirmi yıl hâkim-i Horasan olup anlardan sonra çihil ü çehâr sâl ve çehâr mâh sultân-ı selâfîn-i cihân oldu. Hudûd-ı Hatâ ve Hoten'den tâ aksâ-yı Mısır ve Şâm'a ve bahr-ı Hazer'den bahr-ı Yemen'e varınca taht-ı tasarrufunda olup nâmı hutbelerde yâd olunur idi. Fütûh-ı bisyâr ve ulüvv mertebe sâhibi idi. Halîfe el-Müsterşid bi'llah-ı Abbâsî⁶⁷⁰ buna "Es-sultân Mu'izzüddîn Sencer Burhânu Emîrû'l-Mü'minîn" diyü lâkab vaz' itmişidi. [94 b] Biraderi Muhammed fevtinden sonra Irâk'a gelüp birâder-zâdesi Mahmûd ile musâf itdükde Mahmud münhezimen Sâve tarafına varmışidi. Ve derakab ömr-i künân hizmetine geldükde itâ'atından dil-hûş olup ve duhterin tezevvüc idüp saltanat-ı Irâk'ı Aksâ-yı mülk-i Mısır ve Şâm'a degin ana tevcîh taklîd itdi⁶⁷¹. Çûn Mahmûd vefât itdi, saltanatı diger birâderi Tuğrul'a ısmarladı. Ol dahi fevt oldukda birâder-i âharı Mes'ûd bin Muhammed'e erzânî gördi. Çûn ol dahi

⁶⁶⁷ 12 Nisan 1118.

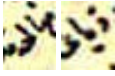
⁶⁶⁸ Üç beyitlik Farsça bir manzume "Şi'ir" başlığı altında verilmiştir.

⁶⁶⁹ Sultan Sencer (1118-1157) dönemi hakkında bilgi verilmektedir.

⁶⁷⁰ 1118 – 1135 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁶⁷¹ Sultan Sencer ile yeğeni Mahmud arasındaki Save savaşı 1119'da gerçekleşmiştir.

müteveffâ oldu, yine bunun işâret ve fermânıyla Melikşâh bin Mahmûd bin Muhammed mutasarrıf-ı saltanat-ı Irâk oldu. Ve çünki ol dahi der-akab mahlû' oldu, birâderi Muhammed bin Mahmûd makamına kâyim oldu. Ve her birinün ahvâli bundan soñra alâ-haddet beyân olunur, inşâ'allah. Menkûldur ki mezkûr Sultân Sencer on tokuz kere düşmenle mukâbele ve muhârebe idüp on yedi kerede mansûr ve muzaffer olmuştur.

([Derkenar 1:] *Târîh-i Güzîde*'de mestûrdur ki vezîr Hâce Nizâmü'l-Mülk'ün esenn evlâdı Fahrü'l-Mülk Alî mezbur Sultân Sencer'ün vezîri olup gâyetde sâlih ve dindâr kimesne idi. Sene hamse-mi'e Ramazân-ı şerîfi⁶⁷² idi, bir gün Merv'de kalkup havâssına didi ki “Bu gice menâmumda Hazreti Hüseyin bin Alî'yi gördüm, buyurdılar ki « Tedârik üzere ol, bu gice iftârı biz ve yanımızda idersin.» diyü. Pes eshâb subhânallah, ne garîb vâkı'a, haberdür, lakin bu gün perhîz üzere olup kimse buluşmamanuz münâsib idi” dimeleriyle mezbûr dahi ol gün hücrelerinden çıkmayıp salavat ve kırâ'at-i Kur'ân'a meşgûl oldu. Ve Vasiyyet-nâmesi'n yazup fukarâyâ mâl tasadduk itdi. Ba'dehü ahşam namâzı zamânı karîb idi, taşra hânesine çıkdı. Ol hinde bir fakîr elinde ruk'ası feryâd idüp ve izhâr-ı tazallüm kılur. Bu dahi huzûrına getürdüp elinden ruk'asın aldı ki zulmi ne vechle göre. Meger ol şâki şeklinde olan zâlim Bâtıniye fedâyîlerinden imiş, sıçrayup Hâce'nün gögsine bir hançer urdı. Yanında bulunanlar “Hay zâlim” diyü mezbûrı ahz itdiler ve Sultân Sencer'e iletüp fî'l-hâl katl itdürdiler. Kendüsi dahi ol vaktde sâyimen zümre-i şühedâyâ mülhak oldu. eseri der-akîb zuhûr itdi, Rahmetüllahi aleyh.

([Derkenar 2:] Şeyhülislâm Şeyh Ahmed en-Nâmekî el-Câmî⁶⁷³ kuddisi sırrıhu hazretlerinin kitâbeti eshâb-ı kirâmdan Yûsuf el-Ümeyye Cerîr bin Abdullah el-Becelî neslinden ve evlâd evlâdındandır. Nakl olunur ki kırk iki nefer ferzend-i seâdet-mendi varidi ki otuz tokuz neferi oğul ancak üç kızlar idiler, kendülerün vefâtından soñra on dört nefer oğulları kalup cümlesi âlim ve fâzıl ve âkıl ve kâmil sâhib-i tasnîf ve sâhibü'l-kerâmet ve muktedâ-yı nâs idiler. Cümleden biri Şeyh Zahîreddîn Alî ki oğullarının biridür, *Rûmûzu'l-Hakâyık* nâm te'lîfinde îrâd ider ki :

⁶⁷² Nisan-Mayıs 1107.

⁶⁷³ Câmîyye tarikatının kurucusu mutasavvıf ve şairdir. Ölüm tarihi 1141 olarak verilmektedir; bkz. Süleyman Uludağ, “Câmî, Ahmed-i Namekî”, *DİA*, VII, 99-100.

“Ahir ömrine degin vâlidim yedinde yüz yigirmi yedi bin kimesne tevbe muvaffak bulmuşlardır” diyü. Hâsıl ömri meşâyihinüñ kibârından toksanbir yaşında müstecâbü’-d-da’vâ idiler. Mevlânâ Câmi, **Şi’r**⁶⁷⁴ diyü bâstânesine intisâbla iftihar iderdi. Ba’dehü sene sitte ve selesîne ve sitte-mi’e⁶⁷⁵ evâsıt-ı ahd-ı Sultân Sencer’de i’mal-i Horasan’dan Câm nâm kasabada fevt olup yine anda medfûndur, rahmetüllahi aleyh.)

([Derkenar 3:] **Nesef**; İklîm-i hâmisden Mâverâünnehr’den bir düz yirde kesîretü’l-enhâr ve’l-esmâr ü aseli bi-nihâye bir medînedür. Kütüb-i tevârihde mestûr olan Çâh-ı Nahşeb bunda idi.)

([Derkenar 4:] İmâm Necmeddîn Ebû Ca’fer Ammî bin Muhammed bin İsmâ’il en-Nesefî ki manzûmeci sâdır asrında fukehâ-yı Hanefiyye’nüñ kibârından idi. Tefsîr ve hadîs ve Fıkhdâ kütüb-i kesîre-i nâfi’a eylemişdür. Edîb ve fâzıl kimesne idi. Sene tis’a ve selesîne ve hamse-mi’e⁶⁷⁶de zamân-ı Sencer’de yetmişbeş yaşında vefât eyledi, rahmetüllahi aleyh.)

Ve sâhib-i Semerkand muhâlefet itmekle sene erba’a ve ısrîn⁶⁷⁷de Semerkand’a varup muhâsaradan soñra anı dahi kendüye mutî’ ve râm eyledi. Ve hayli mal alup azîmet-i Horasan itdi. Ve sene sitte ve selesîn⁶⁷⁸de Âb-ı Âmu’yı geçüp azîm tedârik ve bî-hadd ve bî-kıyâs leşker ile sipâh-ı Hatâ ve Türkistân cengine varmışıdi. Hikmet-i İlahiyye esna-i muhârebede leşkerden bazıları taraf-ı hilâf tutmalarıyla asker-i Sultân inhizâm-ı küllî ile münhezim oldılar. Bundan soñra memâlik-i Mâverâünnehr tasarrufundan gidüp mülk-i Türkistân, Gürgân⁶⁷⁹ Karahıtâyî eline girdi. Leşker-i Sultân’dan otuz bine karîb âdem küşte oldılar. Zeni Terken Hatun ve pâdişâh-ı diyâr-ı Nimrûz Emîr Ebû’l-fazl ve Emîr-i Kebîr Kamaç ve emsâlühüm esîrler olup soñra halâs oldılar. Sultân her ne ki müddet-i ömrinde tahsîl itmiş ise bu sefer mihnet-eserde telef ve berbâd oldı. Bu ceng hudûd-ı Semerkand’da der-i deşt-i Katvân’da vâkı’ idi. Bu inhizâmıdan soñra Sultân

⁶⁷⁴ Farsça bir beyit bulunmaktadır.

⁶⁷⁵ M. 1238/1239.

⁶⁷⁶ M. 1144/1145.

⁶⁷⁷ M. 1129/1130.

⁶⁷⁸ M. 1141/1142.

⁶⁷⁹ “Gürgân” şeklinde yazılmıştır.

Sencer'ün şükûh ve şevketi gönüllerde noksân-pezîr olmağa yüz tutdı. Ve memâlik-i Hârezm'de vâlî ve hâkim olan yine bunun atası ve birâderi kullarından Atsız bazı renciş sebebi ile izhâr-ı muhâlefet belki izhâr-ı isyân itmekle Sultân, mûmâileyh üzerine üç kere leşker-keş olmuşıdi. Âkıbet sene selâse ve erba'inde⁶⁸⁰ üçüncü def'ada vardukda Hârezm'ün ulema ve meşâyihî istikbâline çıkup tazarru' ve zâr_ile afvın ricâ eylemeleriyle afv ve yine eyâletine ibkâ idüp kendüsi mu'âvedet ve müteveccih-i Merv olmuşıdi. Bunun ğazabında Irâk'a gelüp birâder-zâdesi pâdişâh-ı Irâk ve [95 a] Azerbâycan Mes'ûd bin Muhammed hizmetine gelmişıdi, bunun i'zâz u ikramına mukârin oldı. Ve sene semâne ve erba'inde⁶⁸¹ re'âyâsından Ğuzân nâm bir kabîle ellerinde giriftar olmuşıdi⁶⁸².

[Derkenar 1: Sencer'in vefatıyla ilgili iki beytlik bir manzume]

[[Derkenar 2:] Menkûldur ki mûmâileyh Sultân Sencer câr-vakâr ve kerem ve hilm sâhibi dîndâr ve muhibb ü müşfik-i bi'r-râ'iyeye pâdişâh-ı zî-câh idi. Ve melbûsâtında tekellûf ihtiyâr itmezdi. Kaviyy-i heykel ve olup vech-i şerîfinde ebleh nişânı varidi ve asâr-ı eşfâk ve merhamet çehre-i sa'âdet lâyh ve aşikâr idi. Salât-ı mefrûze edâsına müdâvemeti şol mertebede idi ki sene hamse ve aşere ve hamse-mi'e⁶⁸³de vâlidesi vefât itdükde cenâzesine hâzır olup buyurdı ki "Müşârun-ileyhânun namâzını bir kimesne kılsun ki müddet-i ömrinde bir vakt namâzını kazâya komamış, ola." Kimse ikdâm idemedi. Ba'dehü kendüsi didi ki: "Lütfu'llahi zann-ı hâlim bunun üzerinedür ki hadd-i bulûğuna vusûldan soñra kazaya namâzum kalmamış ola. Çünki kimse ikdâm itmez, biz kılalum." diyü. Geçüp kendü edâ itdi, rahmetüllahi aleyh.)

[[Derkenar 3:] *Mirâtü'l-Edvâr*'da mestûrdur ki mûmâ-ileyh Sultân Sencer'ün

rıfk ve şol hadde idi ki belde-i Nîsâbûr birisine azıcık meks itmekle iki kumrucuklar gelüp amûd-ı otak üzerinde âşiyâne düzüp vaz'-ı beyz

⁶⁸⁰ M. 1148/1149.

⁶⁸¹ M. 1153/1154.

⁶⁸² Derkenar 1'de Sultan Sencer'in vefatıyla ilgili iki beyitlik bir manzume verilmiştir.

⁶⁸³ M. 1121/1122.

itmişler. Pes imdi emekleri hebâ olmasun diyü emr itdi ki mezbûr otak bozulmaya, mâdâmki kumrucuklar behiyelerin uçurmaya. Pes imdi ferrâşlar beklediler, yavrucukları kendiler gibi pervaza gelince ba'dehü otakı devşürüp varup her biri bab-ı saltanatda kâ'l-ezel hizmet-i lâzimelerinde oldılar.)

Dört yıl aralarında kaldı, zevcesi Terken Hatun ma'ân olmakla çendân halâs olmak tedârikinde olmazdı. Ba'dehü Terken Hatun sene ihdâ ve hamsîn⁶⁸⁴de vefât itdükden soñra firâr tedârikine düşüp bir gün âb-ı Âmû üzerinde bir keştîye binüp Tirmiz'e⁶⁸⁵ düşdi. Andan dârü'l-mülki Merv'e varmışıdi. Ömri âhire irdi. Ve vilâyet hod Ğuzân ta'addî ve zulminden harâb ve vîrân olmuşıdi. Bu eelden pîrlık dahi var, vücûdına endûh ve maraz müstevlî olup âkıbet sene selâse ve hamsîn ve hamsemi'e⁶⁸⁶de Merv'de vefât itdi. Müddet-i ömri yetmiş iki sâl oldı. Cedd-i büzürg-vârı Sultân Alparslan canibinde medfûn oldı. Ammâ tâ'ife-i Ğuz şümârsız bî-nihâye kabîle idiler, bunlara "Kızoglı" dahi dinilür, Türkistân'dan Mâverâünnehr'e gelüp andan zemîn-i Horasan'a geçüp Belh etrâfında mütemekkin olmuşlaridiler. Ve her sene matbah-ı Sultân'a kabûl itmişler, yigirmi dört bin koyun virürlerdi. Bu gün hân-sâlar⁶⁸⁷ tarafından varan muhassıl re'isleriyle mâbeyn olmağla işâreti üzere olup katl eylediler. Ba'dehü vâlî-i Belh Emîr Kumaç otuz bin koyuna ol koyunuñ şahneligini alup oğlını göndermişıdi. Ana dahi itâ'at itmediler, kendüsi şikâr tarîkıyle ol hudûda vardı ki bunların ihtiyârlarını getürdüp alâ-karâr-ı sâbık virgülerin alup ıslâh-ı mâbeyn ide. Ğuzân, Emîr Kumaç ve oğlını bağıteten basup tevâbi'leriyle katl u helâk itdiler. Bundan soñra tâbi'-i vehm olup Sultân'a resûl gönderüp "Tâzelerimiz bilmezlikle bir işdür, itmişler; hûn bahâların ziyâdesiyle virelüm." diyü tazarru' ve istiğfârlar itdiler. Sultân def'-i fitne ve kıtâl için özrlerin kabûl itmek diledi. Ümerâdan ba'zısı "Re'âyâdan bu mertebede günâh sâdır ola, ol ümerâ afv olunur mı?" diyü mâni' oldılar. Ve ikdâm ve ilhâh idüp yüz bin mikdârı merd-i cengî ile Sultân kaldurup üzerlerine iletdiler. Ğuzân ise bu kere avret ve oğlanların tutup tazarru' ve zârî ile gürûh-ı enbûh gelüp Sultân'dan amân dilediler. Ve her hânedan bir batmân nukre ve bir yarar at virmegi beynlerinde iltizâm itdiler. Sultân rızâ

⁶⁸⁴ M. 1156/1157.

⁶⁸⁵ "Tirmid" şeklinde yazılmıştır.

⁶⁸⁶ M. 1158-1159.

⁶⁸⁷ Selçuklular'da saray mutfağı ve yiyecekler ile ilgilenen bu memuriyet için bkz. E. Merçil, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, İstanbul 2011, s. 111-112.

virilmişken bir Barankuş-ı Herevî ki ol asrın kebîr ümerâsı idi, mâni' olmağla cenge girdiler. Diger ümerâ ve asker ise alâ-rağm-ı Barankuş cengde sustlük eylemeleriyle inhizâm taraf-ı Sultân'a vâki' olup hayli kimesne esnâ-i muhârebede küşte ve helâk oldılar. Ve ümerâ ve meşâhîr ve a'yândan [95 b] katı çok kimse esîr olmuşlar idi. Ekserinüñ çökerüp boyunların urdılar. Ve Sultân cem'-i kalîl ile firâr itmiş idi. Yigen atluları irişüp alıkodılar. Ve meyânlarına getürdükde zemîn-bus idüp "Velîyy-i ni'met efendimüz, pâdişâhımızsın; nahnu abîdike ve'l-uhrice an ta'ateke" diyü tahta geçürüp karşusunda kulluklar itdiler. Lakin her ne murâd itseler, itdürürlerdi; murâdları üzere menâşîri yazup hâh nâ-hâh Sultân'dan nişân alurlar idi. Gâyetde bî-insâf zâlim kavim olup müslimînüñ emvâl ve demâ ve furucûnı kendülere mübâh bilürlerdi. Tamâmî-i bilâd-ı Horasan'da Herât'dan gayrı bir yir kalmadı ki zulm u ta'addîsi sebebi ile harâb ve yebâb olmaya. İnhîzâmdan soñra üç ay gelüp dâhil-i Merv olmuş idi, meyânlarında ekber-i ümerâ olan Emîr Bahtiyâr diledi ki Merv kendünün iktâ'ı olmak üzere Sultân menşûr vire. Pes Sultân didi ki "Merv dârü's-saltanadur, kimseye iktâ'olmaz." *Târîh-i Müeyyed*'de mestûrdur ki: Hâzır olan Ğuzân istihzâ tarîkıyle Sultân'ın bu sözine hande itdiler hattâ mezbûr nâ-Bahtiyâr ağazıyla Sultân'ın bu kelamı mukâbelesinde sakk itdi. Çûnki Sultân bunu gördi, "

إنا لله

" diyüp serîr-i mülkden indi ve bükâ iderek dâhil-i hân-kâh olup ibâdete meşgûl oldu. Tâyife-i mezbûre bundan soñra yanî Merv'i gâyet mertebede gâret ve ahâlîsini katl ve nisâ ve sıbyânını esîr itdükden soñra Nisâbûr'a varup ahâlîsi olan müslimîne Merv'e itdüklerinüñ izâf-ı muzâ'afın itdiler; medârisi yıkup içlerinde bulunan ulemâ ve fukahâyı katl u helâk itdiler. Hattâ kibâr-ı ulemâdan Kadî Hüseyin bin Muhammed Ersânîdi ve Şeyh Abdu'r-rahmân Akâf gibi zâhirü'l-kerâmât kimse ve Kadî Alî bin Mes'ûd-ı Fâzıl'ı katl eylediler. Ve üstâd-ı ulemâ-i zamân ve şeyhü's-şüyûh-ı cihân eş-Şeyh Muhyiddîn Muhammed bin Yahya el-Fakîhü's-Şâfi'î ki ol asrda maşrık ve mağribde nazîri yogıdi. Mâl talebi ile bu zâlimlerüñ şikenceleri altında rûtbe-i şehâdete irdi. Hâsıl-ı kelâm ol kavim şûm bir mertebede zalûm ve cehûl ve mezmûm ve bî-insâf idiler ki ehl-i İslâm abede-i asnâm ihtiyâr itmedüğü kabîh ve fâhiş amellere ikdâmlar itdiler diyü menlâları *Mirâtü'l-Edvâr* nâm kitâbda îrâd ve tafsîl ider, fesubhâne el-kâdirü'l-hallak.

Es-Sultân Muğîsü'd-dîn Ebâ'l-Kâsim Mahmûd bin Muhammed bin Melikşâh⁶⁸⁸

Mezbûr velâhd olmağla vâlidinden soñra câlis-i taht-ı saltanat-ı Irâk olmışıdı. Terceme-i Sultân Sencer'de beyân olunduğı üzere ammî merkûm Sultân Sencer ile cengden soñra Sâve kurbunda yine hizmetine gelüp i'zâz u ikrâmına mazhar oldı ve dâmâdı dahi olup müşârun-ileyh [96 a] ammî tarafından Irâk ve Âzerbâyçân ve Bağdâd ve Diyâr-ı Bekr ve Fârs ve Hûzistân ve Errân ve Ermeniyye ve bilâd-ı Cezîre ya'nî Musul ve tevâbi'i saltanatda ibkâ olundu. Bağdâd'da Halîfe el-Müsterşid Billah buna evvelâ “Es-Sultân Muğîsü'd-dîn Mahmûd Yemînü Emîrû'l-Mü'minîn” diyü lâkab vaz' eyledi. Soñra bir husûsdan beynlerine burûdet düşmekle Bağdâd'ı bir niçe eyyâm muhâsara idüp muhârebe ve mühâceme olmışıdı. Ba'dehü beynlerine muslihûn tavassut itmekle vahşet muhabbete tebdîl olundu. Sene erba'a aşere⁶⁸⁹de birâderi Sultân Mes'ûd ile Hemedân'a karîb yirde ceng eyledüklerinde inhizâm vâki' olmakla Sultân Mes'ûd bir kûha ilticâ idüp kendüsine âdem irsâl eyleyüp taleb-i amân itdükde şefkat ve re'feti gâlib olduğundan huzûruna getürdüp kocuşup bükâlar eyleyüp izhâr-ı muhabbetler itdi. Ve ol kadar ikrâm ve ihtirâm eyledi ki denilmez. Mümâileyh aklı kâmil ve re'yi sâib-i hisâb-ı mülke muttali' ve memâliki muntazam hoş-nüvis-bahşende nahv u şi'r ve lügatda mâhir tevârih-i selef mazbûtı hûb sûret-i latîf tab' âdil-i şefkat-güster ve ra'iyet-perver pâdişâh-ı celîlü's-şân idi.

([Derkenar:] Müşârun-ileyh vezâretin Hâce Şerefeddîn Anuşîrvân bin Hâlid Temîmî'ye⁶⁹⁰ virmişdür. *Makâmât-ı Harîrî* anuñ nâmına te'lîf ve tasnîf olunmışıdı. Mezkûrun sa'y ve kifâyesi bâ'isiyle dahi kavâ'id-i saltanatı mûmehhed ve müstahkem olmışıdı.)

Sohbet-i zennâna ve şikâra ziyâde mâyil olmağla zamânında hâdimler ümerâ merâtibine irişmişleridi. Ve dört yüz aded serâser celili-yi murassa kılâdeli seg-i şikârî rikâbınca yedilür idi. Re'âyâ ve a'yâna şefkatı gâlib ve lutfi kulûb-ı nâsı câlib kimesne olup seffâk u hûnrîz ve âteş gazabı tünd u tîz degil idi. Bazı gazab-engîz sözler mesmû'ı olup intikâma kemâl iktidârı var iken safh-ı cemîl-i sebîlete sülûk

⁶⁸⁸ Irak Selçuklu hükümdarı (1119-1131).

⁶⁸⁹ M. 1120/1121.

⁶⁹⁰ “Temîmî” kelimesi burada da karışık şekilde yazılmıştır.

idüp afv eyler idi. Ensâr ve ümerâsı dahi kendi evsâfı ile mevsûf olup kimseden kimseye zarar irişdüğine râzî degiller idi. Dekâyık-ı umûr ve hisâb-ı memâlike müteallik ol kadar yâddâştı var idi ki bir pâdişâh ol mertebeye vâsıl olmamışidi. On iki yıl ve on ay saltanat sürdükden soñra sene hamse ve işrîn ve hamse-mi'e⁶⁹¹de yigirmi yaşında⁶⁹² iken Hemedân'da vefât itdi. Oğlı Dâvud vasiyyeti üzere cânışîni olmuşidi. Âkıbet ömr Sultân Mes'ûd temkîn virmeyüp saltanatı elinden alup kendüye Errân ve Âzerbâyçân memâliki hükûmetini ta'yîn itmişidi. Ekser evkâtı nizâ' ve cidâl ile geçüp âkıbet pederinden soñra on üç yıl dahi hayâtda olup ba'dehü sene semân ve selesîn ve hamse-mi'e⁶⁹³de karârgâhı olan Gence ve Karabağ'da bir gice melâhîde fedâyîleri ellerinde küşte ve helâk ve umûmân mülk Sultân Mes'ûd'a müsellemler oldu.

Es-Sultân Rükne'd-dîn Ebü'l-Muzaffer Tuğrul bin Melikşâh⁶⁹⁴

Birâderi fevtinden soñra ammî Sultân Sencer fermân ve işâreti ile [96 b] câlis-i taht-ı saltanat olmuşidi. Ba'dehü sene sitte ve işrîn⁶⁹⁵de birâderi Sultân Mes'ûd mülk ve saltanat talebine kalkmış ve sâhib-i Fârs birâderi **Selçuk** dahi hareket idüp mukaddem gelüp dâhil-i Bağdâd olmuşidi. Ve Selçuk Halîfe Müsterşid ile berkûb Mes'ûd dahi sâhib-i Mûsul İmâde'd-dîn Zengî ile bir yire gelüp zâhir-i Bağdâd'da bir azîm ceng itdiler ki Mes'ûd tarafı münhezim olmuşidi. Ba'dehü mâbeynleri ıslâh olunup Mes'ûd pâdişâh ve birâderi Selçuk veliyy-i ahdi olmak üzere karârdâde olmuşidi. Bu vechle iki birâder mükerrrem Bağdâd'da birkaç eyyâm bir yirde oldılar. Bu esnâda ammileri Sultân Sencer diger birâderleri merkûm Tuğrul Beg'i yanına alup ve leşker ile gelüp cengden soñra meydân kendüde kalmağla muînî gâlib olmağla iki birâder-zâdelerini afv ve nevaht ve Mes'ûd'ı karârgâh-ı sâbıkı Gence ve Karabağ'a ve Selçuk'ı Fârs ve Şîrâz'a gönderüp saltanat-ı Irak ve Âzerbâyçân'ı mezbûr Tuğrul Beg'e erzânî gördi. Ve dönüp cânib-i Horasan'a âzim oldu. Ba'dehü sene seb'a ve işrîn⁶⁹⁶de vâlî-i Karabağ ve Muğân⁶⁹⁷ Dâvud bin Mahmûd ammî

⁶⁹¹ M. 1130/1131.

⁶⁹² Sultan Mahmud 27 yaşında vefat etmiştir (bkz. Hüseyin Kayhan, *Irak Selçukluları*, s. 115).

⁶⁹³ M. 1143/1144.

⁶⁹⁴ Irak Selçukluları'nın ikinci hükümdarıdır (1132-1134).

⁶⁹⁵ M. 1131/1132.

⁶⁹⁶ M. 1123/1124.

⁶⁹⁷ "Muğâl" şeklinde yazılmıştır.

mezbûr Sultân Mes'ûd ile biriküp bir vâfir leşker olup ve gelüp tekrâr muhârebe itdüklerinde mezbûr Tuğrul tarafı mağlûb olup Mes'ûd müstevlî-i bi's-saltana oldu. Ba'dehü kurb-ı Rey'de bir musâf dahi idüp yine Sultân Tuğrul cânibi münhezim ve ümerâsından bir hayli kimesne esîr oldılar.

([Derkenar 1:] Mümâileyh Sultân Tuğrul'un vezîri Ebâ'l-Kâsim Enesâbâdî idi kim ol asrun kibârından sâhibü'l-kerâmât ve'l-burhân aynu'l-kuzât-ı Hemedânî'nün kuddise sırruhu ğarez ve taassub ile sulbüne sa'y ve himmet itmişdür. Bu dahi hakka mühtedî olup bir sene ancak murûr itmişken bir gün emr eyledi; zâlim-i mezbûrı katl ü helâk eylediler.)

([Derkenar 2:] **Hemedân**; İklîm-i râbî'den bilâd-ı Cebel'un dârü'l-mülki ve kürsî-i memleketi. Havâsı bârid ve hûb suları ve bâğı vâfir bir belde-i kadîme ve meşhûredür. Ve Şeyh Ebû Alî Ebû Abdullah bin Sînâ⁶⁹⁸,nuñ kabri bundadır. Ve niçe müddet dârü's-saltanat-ı selâfîn-i Selçukiyân olmuşdur ki hâlâ selâfîn-i Selçukiyye'den çok kimesne medfûnlardur.)

([Derkenar 3:] **Cebel**; amme katlarında hâlâ Irâk-ı Acem didükleri memleketdür ki dârül-mülki şehir-i İsfahân'dur. Bu bilâd-ı Cebel'i cihet-i ğarbden Âzerbâycân ve taraf-ı cenûbdan bilâd-ı Irak'un ba'zısı ve Hûzistân ve cânib-i şarkdan Horasan ve Fârs sahrâları ve şimâlden Âzerbâycân'un ba'zı bilâ[d]ı ve bilâd-ı Deylem ve Kazvîn ve Rey ihâta eylemişdür. Bundan sonra bilâd-ı Cebel'e ve memâlik-i Irâkeyn'e ve Ermeniyeye ve Âzerbâycân ve bilâd-ı Cezîre'ye müstevlî olup icrâ-yı emr-i saltanat üzere idi. Bu vechle üç seneden artıca saltanat sürdükden sonra sene tis'a ve işrîn ve hamse-mi'e⁶⁹⁹de yigirmi beş yaşında iken Hemedân'da vefât itdi. Mümâileyh adl u siyâset ve hay ve kerem ile mevsûf hezl u fevâhişden müctenib şecî' ve dîndâr şâh-zâde-i âlî-mikdâr idi, rahmetü'llahi aleyh.

⁶⁹⁸ İbn-i Sina.

⁶⁹⁹ M. 1134/1135.

**Sultân Gıyâse'd-dîn Ebü'l-feth Mes'ûd bin Muhammed bin
Melikşâh⁷⁰⁰**

Birâderi Tuğrul vefât itdükde bu Bağdâd'da idi, gelüp Hemedan'da taht-ı saltanata cülûs eyledi. Ve Dâvud bin Mahmûd saltanat da'vâsında olup Atabeg Aksungur ki ol asrda rükn-i muazzam-ı devlet idi, taraf-ı Dâvud'ı tutmağla bu veliyy-i ahd idüp ve duhteri Gevher Hatun'ı tezvîc idüp Âzerbâyçân ve Errân ve Ermeniyeye memâlik eyâletine irsâl itdi. Mezkûr Dâvud dahi Tebrîz'i dârü'l-mülk idinüp kârı revâc buldı. Yedi sene mikdârı ol diyârda saltanat nâmına olup bir cem'îyy-i ilhâda mütesevvib kılup katl eylemekle melâhide intikâmen fedâyî irsâl idüp sene selâse ve selesin ve hamse-mi'e⁷⁰¹ esnâları [97 a] idi, mezbûr Dâvud'ı bıçağla urup şehîd itdiler. Bu husûsdan Halîfe-i İslâm el-Müsterşid Bi'llah kasd ve Sultân kasd-ı O idüp hudûd-ı Dinever'de ceng itdüklerinde cânib-i Halîfe mağlûb olup kendüsi dahi esîr olmuşidi. Bir müddetden soñra barışup yine dârü'l-hilafe'ye irsâl ve iclâs idicek oldı. Hatta Halîfe'ye kemâl irâde ve ta'zîmen bir gün bir esb-i güzîne süvâr idüp önince piyâde olup alâ melâ'-i'n-nâs gâşiyyesin getürdi. Ol eyyâmda Merâğa'ya gelmişleridiler. Bir gün melâhide fedâyileri hücum idüp kendü haymesinde bıçağla birkaç yirde urup şehîd itdiler. Sultân-ı mümâileyh vafır cez' ü fez' idüp âkıbet haber gönderüp oğlı Râşid Bi'llah⁷⁰², bir alay şurut ile Bağdâd'da taht-ı hilâfete iclâs eylediler. Ol dahi der-akab izhâr-ı muhâlefet ve nakz-ı uhûd bu âzim-i Bağdâd olmuşidi. Râşid suçlu olmağla firâr idüp ve ulemâ-i Bağdâd hilâfetden azline hükm itmeleriyle bu hilâfeti el-Müktefi Bi'llah⁷⁰³, a mukarrer eyledi. Ve Râşid dahi Musul'a andan Şehrezûr'dan Âzerbâyçân'a andan İsfahân'a varmışidi. Bir gün İsfahân hâricinde melâhide fedâyileri elinde ol dahi küşte ve menkûl oldı. Bundan soñra Sultân Hemedân'a varup vezâreti Hâce Kemâleddîn Muhammed Hâzîn'e virmişidi. Ol dahi ümerâya çendân iltifât itmedi, ümerâ Karasungur'a bundan şikâyet eylediler. Bu hâlde Mengübars⁷⁰⁴ nâm emîr Fârs'da ağaz-ı tuğyân eyledi. Sultân birâderi Selçukşâh'ı mezbûr Atabeg Karasungur ile üzerine varmaların fermân

⁷⁰⁰ M. 1134/1152 yılları arasında hüküm süren üçüncü Irak Selçuklu sultanı.

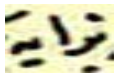
⁷⁰¹ M. 1138/1139.

⁷⁰² 1135-1136 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁷⁰³ 1136-1160 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁷⁰⁴ İlk geçtiği yerde kelimenin birinci kısmı net olarak "Mengü" okunabiliyor. Ancak ikinci kısmını "Bars" olarak okumak mümkün değil. İsmi ikinci geçtiği yerde de tam olarak "Mengübars" olarak okumak mümkün değil.

eylemişidi. Karasungur peygâm gönderdi ki “Mezbûr vezîrin başı ki gelmeye bir müddet hareket itmem.” diyü. Pes Sultân bî-ihitiyâr olup vezîri katl itdi. Bundan soñra Karasungur ve Selçukşâh varup Fârs’ı zabt idüp Selçukşâh Şîrâz’da câlis-i mesned-i pâdişâhî olmuşidi. Çünki Atabeg Karasungur asker ile mürâcâ’at itdi. Mengübars biraz girü Fârs’a geldi. Ve Selçukşâh adem-i mukavemetinden firâr-künân Irâk’a geldi. Bu esnalarda mezbûr Karasungur vefât eylemişidi. Ekber-i ümerâ Emîr İldeniz câlis-i mesned-i atabegî oldu. Hizmetinden ve itâ’atından Sultân kemâliyle mahzûz olmakla birâderi Tuğrul’uñ avretini ki mâder-i Sultân Arslan’dur, mezbûr atabeg İldeniz’e tezvîc itdi ki Cihân Pehlivân Atabeg Muhammed ve Kızıl Arslan Osmân nâm oğulları ol hatun-ı ismet temevvutden tevellüd itdiler. Mülk-i Âzerbaycân ve Errân’uñ eyaletini Atabeg İldeniz’e ve mülk-i Fârs’ı Atabeg Çavlı’ya virmişleridi. Mezbûr Çavlı hükkâm-ı Şebânkare’nin elini Fârs’dan kûtâh eyledi. Bundan soñra ümerâdan bazıları izhâr-ı isyân itmeleriyle üzerlerine [97 b] asker çeküp ve gâlib olup ekserinüñ haklarından geldi. Bundan soñra ceng-i melâhideye varup vilâyet-i Kazvîn’de kal’a-i kâhireyi muhâsara eylemişidi. Sipâh sustlük idüp izhâr-ı muhâlefet dahi itmekle bî-feth mürâcâ’at itdi. Bu hâlden müslimîn dil-şikeste olup tâ’ife-i melâhide ser-firâz oldılar. Bu eyyâmda Atabeg Çavlı’nın Fârs’da fevt olduğu haber gelmekle Sultân mülk-i Fârs’ı birâder-zâdesi Muhammed bin Mahmûd’a viridi. Ve duhteri Gevher Hatun ki bundan evvel birâderi Dâvud’uñ taht-gahında idi, buna tezvîc eyledi. Ve Atabeg Bozaba⁷⁰⁵ müdebbir-kârı kılmışidi. Lakin Bozaba’nın “İsyân murâdudur” diyü kasd-ı bed itmekle Bozaba gelüp ve izhâr-ı muhâlefet idüp İsfahân’ı hâh nâ-hâh zabt itmişidi. Ba’dehü sene ihdâ ve erba’în⁷⁰⁶ hilâli idi ki Sultân-ı mûmâ-ileyh üzerine gelüp cengden soñra ahz u helâk eyledi. Pes imdi sene selâse ve erba’în⁷⁰⁷ esnâları idi birâder-zâde-i Bozaba Salguriyân’dan Sunkur bin Mevdûd ammî Bozaba Gîfî ile Fârs’da hurûc idüp ve zabt-ı ekser-i memâlik idüp hâsıl-ı kelâm Selçukıyân’ın Fârs diyârında tasarrufları ellerini kûtâh eyledi. Mezbûr Muhammed bin Mahmûd ammi ve kayınatası hizmetine gelüp Hemedân’da ma’an olurdu. Bundan soñra Sultân-ı mûmâileyh dört yıl dahi hayâtta

⁷⁰⁵ şeklinde yazılmaktadır.

⁷⁰⁶ M. 1146/1147.

⁷⁰⁷ M. 1148/1149.

olup ba'dehü sene seb'a ve erba'in ve hamse-mi'e Receb'inde⁷⁰⁸ Receb'inde Hemedân'da fevt olup medrese-i Serîz'de de defn olundu. Müddet-i saltanatı on sekiz buçuk yıl ve müddet-i ömri kâmil kırk yıl⁷⁰⁹ idi. Menkûldur ki fez-i şevket sâhibi rahîm u âdil kimesne idi. Gâyetde tüvânâ ve kuvvet-dâr olup bir hamle ile bir askeri sınar ve bir darbeyle bir şîri helâk iderdi. Cûd u sehâsı kemâlinde olup ekseriyâ hazînesi zer u nukreden tehî ve hâlî idi. Zîrâ etrâfdan her ne gelse fî'l-hâl bârgâh kapusunda cümlesin ümerâ ve askere bezl u infâk ider idi, rahmetü'llahi aleyh.

Es-Sultân Muğîsü'd-dîn Ebü'l-feth Melikşâh bin Mahmûd bin Muhammed bin Melikşâh⁷¹⁰

Mezkûr ammî Sultân Mes'ûd'ün veliyy-i ahdı idi, fevtinden soñra cânîşîni oldu. Ve dârü'l-hilâfeden Muğîsü'd-dîn Melikşâh Yemîn-i Emîrû'l-Mü'minîn talkîb olındı. Ümerâya çendân iltifat itmezdi. Ol sebebden hâcibinüñ ki terbiyyet-i Sultân Mes'ûd ile ekber-i ümerâ olmışıdi. Dört ay mürûrından soñra bir gün bunı ziyâfete da'vet idüp vardukda ahz u habs eylemişıdi. Ba'dehü halâs olup firâr-künân Hûzistân'a vardı ve birkaç sene ol diyârda mukîm oldu ki hemşîresi İsfahân'dan mâlzemesin irsâl iderdi. Ba'dehü sene selâse ve hamsinde⁷¹¹ gelüp Kum ve Kâşân câniblerin bir mikdâr gâret itdi ve yine Hûzistân'a gitdi. Ve birâderi Muhammed'ün intikâlinden soñra [98 a] tekrâr İsfahân'a gelüp egerçi mesned-i saltanata câlis oldu, hikmet-i İlahiyye takdîr bozulmaz, ancak gün mürûr idüp vefât itdi. Ve hîn-i vefâtında otuz iki yaşında idi. Nakl olunur ki mezkûr sahî ve hoş huy ve hezl-i dost ve harîs-i şikâr, mâyıl-i lehv-i tarab şâhzâde-i âlî-kadr idi.

Sultân Gıyâse'd-dîn Ebû Şücâ' Muhammed bin Mahmûd⁷¹²

Sâlifü'z-zikr Emîr-i kebîr Hâs Beg birâderi Melikşâh'ı ahz ve habs idüp ve bunı da'vet idüp tahta iclâs itmişıdi ki bir iki günden soñra bunı dahi bir bahâne ile ahz ve habs ve ikisin dahi zâyî' ve telef idüp kendüsi câlis-i serîr-i saltanat ola.

⁷⁰⁸ Ekim 1152.

⁷⁰⁹ Sultan Mesud öldüğünde 45 yaşında idi (bkz. Hüseyin Kayhan, *Irak Selçukluları*, s. 188).

⁷¹⁰ 1152-1153 yıllarında hüküm sürmüştür.

⁷¹¹ M. 1158/1159.

⁷¹² M. 1153-1160 yılları arası hüküm sürmüştür.

Merkûm Muhammed ise mütayakkız olup mezbûrun mülâhazasına vâkıf idi, cülûsunuñ irtesinde mezbûr Hâs Beg huzûruna girdükde bu tîz-destlik idüp emr itdi. Ol hinde merkûm Hâs Beg'i katl ve lâşesini tarîk-i âmme bıragup tu'me-i kilâb itdürdi. Ve sene ihdâ ve hamsîn⁷¹³de Halîfe Muktefî ile mâbeynlerine burûdet vâkî' olmağla asker ile varup Bağdâd'ı muhâsara ve ehlini tazyîk itmişidi. Bu esnâda sâhib-i Errân ya'nî Gence ve Karabağ Emîr İlideniz ve oğulluğu Melik Arslan bin Sultân Tuğrul vâfir leşker ile dâhil-i Hemedân oldukları haberi vâsıl olmağla terk-i muhâsara-i Bağdâd idüp âzim-i Hemedân oldu. Emîr İlideniz ve ğayrileruñ bunuñla mukâbeleye kudretleri olmamağla kalkup Hûzistân'a vardılar ve kendüsi Bağdâd'a Halîfe'ye haber gönderüp sulh eyledi. Ve kerîmesi Kirmân Hatun'ı tezevvüc itdi. Sene selâse ve hamsîn⁷¹⁴ esnâları idi, kendüsi Hemedân'da hasta olup zamân-ı hastalığı dahi mümted olmuşidi. Bu esnâda haber vârid oldu ki birâderi Melikşâh gelüp Kum ve Kâşân tarafların ğâret idiyor diyü haber irsâl itdi ki "Bu vechle re'âyâ fukarâsını ve ahâlî-i diyârı rencîde itmesün. İşte sâhib-i ferrâşum ve za'fum dahi kemâlinde, nice olacağın Allah bilür, kendüyi veliyy-i ahd ideyüm." diyü. Melikşâh ise iltifât itmeyüp ve dönüp karârgâh-ı sâbıkı Hûzistân'a gitdi. Mezkûr Sultân Muhammed hulkı latîf ve akli kâmil ve re'yi sâ'ib muhibb-i ulemâ ve sulehâ pâdişâh-ı zî-câh idi. Eyyâm-ı vefâtında leşkerin umûmâ süvâr ve memâlîk ve hüddâmın ihzâr itdi. Ve anlara nigâh idüp âh-ı serd çekerdi ve bukâ idüp dir idi ki: "Bu cümle müşâhede olunan hadem ü haşem ve kuvvet u kudret bir zerrenüñ def'ine kâdir degüldür. Ol gün nâsa bî-kıyâs mâl u emti'a bağışlayup bezl u i'tâ bâbın açdı ve fukarâ ve zu'afâyâ bî-nihâye derâhim ve dînâr saçdı. Hâsıl-ı kelâm yedi yıl saltanat idüp sene erba'a ve hamsîn ve hamse-mi'e Zilhiccesi'nde⁷¹⁵ dârü'l-mülk bilâd-ı cebel olan Hemedân'da vefât itdi.

⁷¹³ M. 1156/1157.

⁷¹⁴ M. 1158/1159.

⁷¹⁵ Aralık/Ocak 1159-1160.

[98 b]

Es-Sultân Mu'izze'd-dîn Ebü'l-hâris Süleymân Şâh ibn Muhammed bin Melikşâh bin Alparslan⁷¹⁶

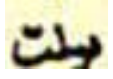
Mezkûr Musul'da bir niçe müddet idi, habs şeklinde atabegan yanlarında turur idi. Bu kere birâder-zâdesi Melikşâh bin Mahmûd fevtinden soñra ümerâdan mektûb ve âdem gelüp taleb itmeleriyle sâhibü'l-Musul Atabeg Kutbeddîn Mevdûd bin İmâde'd-dîn Zengî yüzbin altun mikdârı harc ve sarf ile cemî'â esbâb-ı saltanatı ne ise tedârik ve mükemmel idüp irsâl itmişidi, gelüp Hemedân'da taht-ı Selâçika'ya câlis oldu. Ve Halîfe dahi Bağdâd'da hutbei bunuñ nâmına kırâ'at itdürdi. Mezkûr egerçi ebâ ve ecdâdı gibi câlis-i taht-ı saltanat oldu lakin müdmin olup bir an şûrb-i nedâmeden hâli degil idi. Hattâ menkûldur ki:

Nazm

Ramazân rûzesini tutmaz idi

Bâdesiz lokmasını yutmaz idi.

Ve cemî'â umûr-ı saltanatı ol avânda büzürgterîn-i ulemâ olan Muvaffak Gürdbâzû nâm emîre tefvîz itmişidi. Bu vechle ancak sekiz ay saltanat nâmına oldu. Ba'dehü ümerâ ittifâk idüp ahz ve habs itdiler ve mahbesde helâk oldu. Nakl olunur ki

mezbûr Muvaffak Gürdbâzû ki tavâşi kısmı idi, bunu zâhir-i Hemedân'da ve evkâr bulup nasîhat yüzünden bir mikdâr levh itdi. Bu dahi masharalarına işaret idüp mezbûr Muvaffak'ı tutup hattâ serâvîlini bile çıkarup keşf-i avret itdiler. İrtesi egerçi da'vet ve özr-hâhlıklar eyledi ammâ mezbûr Muvaffak gayretli âdem idi, afv itmedi ve birkaç günden soñra ittifâk-ı ümerâ ile saltanattan hal' ve habs itdiler. Sehl müddetde habs-hânede fevt oldu ki ol avânda müddet-i ömri kırkbeş seneydi.

⁷¹⁶ 1160-1161 yılları arasında hüküm sürmüştür.

**Es-Sultân Rükne'd-dîn Arslan bin Tuğrul bin Muhammed bin
Melikşâh⁷¹⁷**

Ammî Sultân Süleymân Şâh'ın Hemedân'da hal' ve habsin işitdi, babalığı vâlî-i Errân Atabeg İldeniz ile ma'ân Hemedân'a gelüp ve Gürdbâzû Hâdim dahi teslîm-i hazîne ve memleket eylemekle bilâ-nizâ' geçüp tahtda karâr eyledi. Ve ammî-zâdesi Muhammed bin Mahmûd zevcesi sâbîku'z-zikr duhter-i Halîfe Kirmân Hatun'ı tezevvüc itdi. Ve mârru'z-zikr İldeniz ki mezbûrun şevher-i mâderi ve müdebbir-i mülki idi, vekîlû's-saltanası olup memâlik ve askeri bir vechle zabt itdi ki diyâr-ı Irâk ve Âzerbâycân misâl-i heşt cinân oldu. Melik-i Gürc Abhâz nâm kâfir bî-hadd asker ile kasd-ı diyâr-ı İslâm itmişidi. Bu leşker-i İslâm'la mukâbelesine varup mezbûr Atabeg İldeniz sa'y ile gürûh-ı küffârı târ-mâr idüp cünd-i İslâm ellerine bir mertebe mâl-ı gânimet girdi ki bundan evvel bir târîhde olmuş degil idi. Ve melâhide üzerlerine dahi Kuhistân'a leşker çeküp dört pâre kal'aların alup sükkânı olan zenadîka-i karîn katl ve hasâret itdi. Ammâ bu cümle fûtûh ki zuhûr iderdi, cümlesi Atabeg İldeniz'ün ([Derkenar:] âsâr-ı tedbîr ve tedârîki idi. Melâhide seferinden rücû' idüp İsfahân'a vardukda vâlî-i Fârs Atabeg Zengî-i Salgurî hizmetine gelüp arz-ı ubûdiyyet ve ihlâs itmekle iltifât ve ihsânına makrûn idüp yine eyâlet-i Fârs'da ibkâ ve mukarrer itdi. Menkûldur ki mûmâileyh hoş-tal'at ve nîkû-sîret mürüvvet ü hilm sâhibi idi. Ta'âm ve libâsında ziyâde tekellûf ihtiyâr iderdi. Anuñ_çün zamânında fâhir libâslar ziyâde bahâ iderdi. Sene semâne ve sittîn⁷¹⁸de vâlikesi vefât itdi. Ba'dehü ancak bir ay murûr itdükde babalığı merkûm Atabeg İldeniz müteveffâ oldu. Ve bundan soñra iki sene dahi geçdükde mu'îni sene ihdâ ve seb'in ve hamse-mi'e⁷¹⁹de kendüsi dahi vefât itdi. Mezkûrun zamân-ı saltanatı on beş sene ve sekiz ay olmuşdur. Bunuñ eyyâmında ve bir iki sene dahi evvel yukarıda zikr olunduğı üzere Horasan'da Sultân Sencer Ğuzân tâyifesi ellerinde giriftâr ba'dehü halâs ve vefât idüp mülket-i Horasan ve sükkân-ı diyâr ol zâlimlerüñ zulmleri sebebi ile harâb ve yebâb oldukda ümerâ-yı Sencerî'den Müeyyid Ayaba Nîsâbûr ve etrâfına müstevlî olup re'âyâ ve ahâlî-i diyârı bir mikdâr himâye eyledüğünü mezbûr Sultân Arslan istimâ' eyledükde merkûma hil'at- fâhire ve livâ ve hediye-i celîle irsâl ve tevcîh-i

⁷¹⁷ 1160-1176 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁷¹⁸ M. 1172/1173.

⁷¹⁹ M. 1176-1177.

vilâyet için menşûr dahi göndermişti. Pes imdî Emîr Müeyyed Ayaba'ya varan ilçisine envâ'-ı ikrâm ve mukâbeleda bî-hadd tenezzül ve ubûdiyyet ile irsâl-i hedâyâ-yı cezîle itdüğinden emr eyledi. Cemî' taht-ı hükminde olan memâlikde hutbe'î bunun nâmına kırâ'at itdiler. Mâdâmki Emîr Müeyyid Ayabâ⁷²⁰ hayâtıda idi, hâl bu minvâl üzere idi. Sahh.)

[99 a]

Es-Sultân Muğîsü'd-dîn Tuğrul bin Arslan bin Tuğrul bin Muhammed bin Melikşâh bin Alparslan⁷²¹

Mezkûr vâlidî yirine câlis-i taht-ı saltanat oldu. Dirler ki mûmâ-ileyh hûb sûret ve nîk sîret ve sâhib-i şevket ve kerîm-i hilkat pâdişâh-ı zî-câh idi.

([Derkenar 1:] Ulemâ ve fuzelâ ve şu'arâyı tertîbler idüp haklarında in'âmât-ı bisyâr buyurur idi ki Zahîr Fâryâbî ve Hekîm Enverî mazhar-ı nutkı idiler ve Şeyh Nizâmî-i Gencevî hod *Hüsrev ü Şîrîn*'i bunun nâmına nazm itmişti. Evâyil-i devletinde zamân-ı küllisi ammî Atabeg Muhammed el-Pehlivân elinde olup kâr-ı leşker diger ammî Kızıl Arslan⁷²²'a müfevvez idi. Mülk-i Abhâz ki Melik-i tâ'ife-i Gürc[i]'dür, bunun zamânında kasd-ı Azerbâyycân eyledi. Ammî-i mezbûr Pehlivân Muhammed âzim muhârebe idüp makhûr kıldı. On yıl mikdârı merkûm Muhammed harbde idi. Melik Sultân Tuğrul Mahmûd riyâz-ı huld-ı berîn idi. Sahh.)

Sene ihdâ ve semâninde⁷²³ heft-i kevkeb seyyâre burc-ı Mîzân'ın üçüncü derece ve bir dakîkasında cem' oldılar. Müneccimân hükm itdiler ki rûzgâr sahtından rub'-ı meskûnda asâr-ı abâdatı kalmaya. Sâlifü'z-zikr Hekîm Enverî ki ol asrda re'îs-i müneccimân idi, böyle hükm eyledi, bu sebebden halkı azîm vehme düşdiler. Hattâ niçeleri tağlarda ve zîr zemînlerde ilticâ idecek düzdiler, hikmet-i İlâhiyye mezkûr Hekîm ta'yîn itdüğü günde aslâ bâd u zân olmadı. Hatta ol günde minâreler

⁷²⁰ şeklinde yazılmıştır.

⁷²¹ M. 1176-1194 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁷²² Atabeg Kızıl Arslan için bkz. Hüseyin Kayhan, *Irak Selçukluları*, s. 293-307.

⁷²³ M. 1185-1186.

başlarında şem'lar yakdılar, ahşama degin aslâ söyünmedi. Ve rûzgâr sahtından nâm u nişân görölmedi. Hazretüñ kizbü'l-müneccimün buyurduğı hadîs-i şerîfinüñ mefhûmı gelüp zuhûr itdi. Ammî sâlifü'z-zıkr Atabeg Muhammed ki sebeb-i kavâ'id-i saltanat idi, sene-i mezbûre Zî'l-hiccesinde vefât eyledi⁷²⁴. Ve fî'l-hâl Melik Sultân Tuğrul pür âşub oldı. Zirâ erkân-ı devletüñ her biri bir cânibe serkeşide oldılar. Sultân-ı mûmâ-ileyh egerçi kâr-ı mülki karındaşı Kızıl Arslan Osmân'a ısmarladı lakin mukaddemde tek turmayup Sultân'la mâbeynlerin ifsâd itmekle sehl müddetde birbirine bed-hâh ve bed-kasd oldılar. Sultân Semnân'a varmışıdi, Kızıl Arslan dahi tarîk-i ahardan varup hudûd-ı Damgân'da ([Derkenar 2:] bir nice gün ceng ü cidâl eylediler. Kızıl Arslan münhezimen Rey'e andan Âzerbâyçân'a varup Sultân Hemedân'a varmışıdi. Dârü'l-Hilâfe'den Kızıl Arslan imdâdına leşker kenâr-ı Rûd-ı sefid'de tekrâr Sultân'la ceng idüp taraf-ı Kızıl Arslan gâlib oldılar. Bu kerre Sultân münhezimen azîmet-i Âzerbâyçân idüp Kızıl Arslan dahi Hemedân'a girüp Sencer bin Süleymân Şâh nâmına hutbe okıdup ve kasd-ı Sultân'la Âzerbâyçân'a gitdi. Sahh.)

Sultân ise Irâk'a varmışıdi, Kutluğ İnanc bin Atabeg Pehlivân Muhammed muhâlefet-i Sultân idüp İsfahân'a müstevlî olmağla Sultân üzerine varup ceng eylediler. Rencûrluk sebebi ile Sultân mağlûben Hemedân'a gitmişıdi. Nâ-gâh asker ile Kızıl Arslan yetişdi. Ve Sultân'ı oğlu Melikşâh'la ahz idüp ve gönderüp kılâ'-ı Âzerbâyçân'dan kal'a-i Kehrâm'da mahbûs kıldı. Ve kâr-ı saltanat Kızıl Arslan'a mukarrer oldı. Sene seb'a ve semânîn⁷²⁵ hilâli idi, bir gice diledi ki irtesi taht-ı saltanata otura, bi-hikmet-i hüda irtesi firâşında küşte buldılar. Ve katlini melâhîde fedâyîlerine nisbet itdiler. Ümerâdan Seyfe'd-dîn Mahmûd Sultân'ı oğlıyla kal'a-i Kihrâm [?] habsinden halâs eyledi. Ve Sultân ([Derkenar 3:] dahi Dârü'l-mülk Irâk Hemedân'a varup tekrâr taht-ı saltanata cülûs eyledi. Sene semâne ve semâninde⁷²⁶ ammi-zâdesi merkûm Kutluğ İnanc bin Atabeg Muhammed ile mülk için Kazvîn[de] ceng idüp bu gâlib oldı. Bu vaktde Tekiş Hârezmşâh Rey'e gelmişıdi. Ve Sultân ile mülk-i Irâk için nizâ' iderler idi. Ol mahalde Rey Sultân Tekiş'e olmak üzere idişdiler [?]. Sahh.)

⁷²⁴ Şubat-Mart 1186.

⁷²⁵ M. 1191/1192.

⁷²⁶ M. 1192/1193.

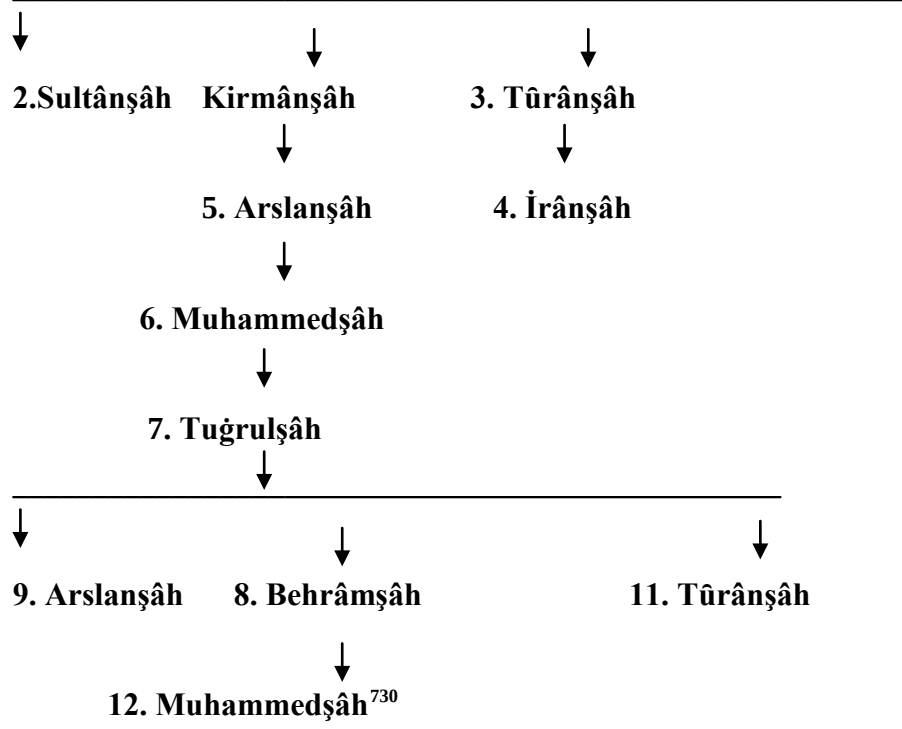
Ve dahi fitne ve fesâd ref' olmak için Kuteybe Hatun ibnet-i İnanç ki mâder-i Kutluğ İnanç ibn Atabeg Pehlivân Muhammed'dür, taht-ı nikâhına aldı. Pes imdi mezbûre Kuteybe oğlıyla bir olup bir gün ol Sultân-ı celîlü's-şân'a şerbet-i mesmûme sundı. Sultân dahi hiss idüp ol Kuteybe'ye teklîf eyledi. Ol dahi tereddüd kâdir olmayup nûş itdi ve ol sa'ât mürd olup **[99 b]** olup⁷²⁷ bâkî eşğâl-i dünyeviyye ve ahvâl mahdûm Kutluğ İnanç'ı ferâmûş itdi. Pes imdi Sultân oğlı mezbûr Kutluğ'ı katl itmek isteyüp ümerâ ricâ itmeleriyle habs itmişidi ve bir müddetden soñra yine erkân-ı devlet şefâ'atlarıyla halâs oldu. Hârezm Tekiş Hân yanına varmışidi. Hârezmsâh yanına leşker koşup taraf-ı Irâk'a gönderdi. Sene tis'in ve hamse-mi'e⁷²⁸de Rey kurbunda ceng itdüklerinde Sultân Tuğrul muzaffer oldu. Ve Rey'e girüp şürb-i müdâma başladı, sehl müddetde Tekiş Han leşker ile irişdi, Sultân dahi gurûr-ı civânî ile mestâne-süvâr ve bi'z-zât meydâna girüp mübâşir-i giriftâr [?] oldu. Hikmet-i Hüdâ atı hata itmekle zemîne düşüp merkûm Kutluğ İnanç elinde küşte oldu. Bu hâlde Tekiş Han dahi irişmedi, başını cûda eyleyüp Bağdâd'da Halîfe'ye irsâl ve tenini Rey'de berdâr kıldılar. Mezkûrun müddet-i saltanatı yigirmi yıla karîb zamân olmışdur. Bundan soñra mülk-i Irâk dahi tasarruf-ı Hârezmsâhiyân'a dâhil oldu.

⁷²⁷ "Olup" mükerrer yazılmıştır.

⁷²⁸ M. 1193/1194.

**Zikr-i Ahvâl-i Selâtîn-i Âl-i Selçuk Der-Memâlik-i
Kirmân**

1. Kavurd bin Çağrı Beg Dâvud bin Mikâ'il bin Selçuk⁷²⁹

⁷²⁹ Kirman Selçukluları ile ilgili bu şecere hatalıdır. Doğrusu için bkz. Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 375; Ali Sevim-E. Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 335. Kirman Selçukluları şeceresindeki bu karışıklıkla ilgili diğer *Nuhbe* nüshalarına baktığımızda ise durumu şu şekilde tesbit ettik: Damat İbrahim 925'de, Arslanşâh 8., Behramşâh 10., Tûranşâh 9., Muhammedşâh 11. (vr. 32a) ; yine mufassal *Nuhbe*'deki bu karışıklık Hamidiye 996'da muhtasarınca Behramşâh 8., Arslanşâh 9., Turanşâh 10. ve Muhammedşâh 11. (vr. 83b) olarak düzeltilmiştir. Ancak aynı hata Laleli 2109 vr.75a'da da tekrarlandığını tesbit etmiş bulunmaktayız.

⁷³⁰ Yazma nüshamızda Kirman Selçukluları hükümdarlarındaki numaralandırmadaki karışıklığı düzeltmek için basma nüshayla karşılaştırdık. Basma nüshada Turanşâh 10, Muhammedşâh 11 olarak numaralandırılmıştır (bkz. Basma nüsha s. 22).

Kâvurd bin Çağrı⁷³¹ Beg Dâvud bin Mikâ'il bin Selçuk⁷³²

Mezkûre ammî Tuğrul Beg sene selâse ve selâsîne ve erba'a-mi'ede⁷³³ Tabes ve Kirmân hükûmetin tevcîh ve ta'yîn itmişdi.

([Derkenar:] **Kirmân**; Kirman'da kâf'ın fethi ve kesri câyizdür. Kirmân ibn Fârs bin Tahures ile tesmiye olunmuşdur. Bahr-ı Fars'dan iki kol çıkup arz-ı Kirmân'ı kucaklayup bir kavs şeklinde olmuşdur. Vilâyet-i Kirmân'ı cihet-i ğarbden hudûd-ı Fârs, cihet-i cenûbdan bahr-ı Fârs ve cihet-i şarkdan arz-ı Mekkân ve cânib-i şimâlden Fârs ve Horasan mâbeyninde olan ihâta kılmışdur. Niçe kasabât ve kılâ' ve kurâyı müştemil bir vilâyet-i ma'mûre ve nâhiyye-i meşhûredür.)

Ba'dehü birâderi Alparslan fermânı üzere Fârs'a varup sene hamse ve hamsinde⁷³⁴ Şebânkâre'nün elinden niçe **[100 a]** def'a muhârebeden soñra tahlîs eyledi. Ba'dehü Alparslan fevt olup oğlu Melikşâh câlis-i mesned-i saltanat oldukda bu, emr-i saltanatda istihkâk da'vâsın idüp sene hamse ve sittîn ve erba'a-mi'ede⁷³⁵ Sultân Melikşâh'la ceng ü cidâl eyledükde leşker mağlûb ve kendüsi esîr olmuşdi. Bundan soñra habshânde mesmûmen vefât eyledi. Kirmân'da müddet-i eyâleti otuz iki yıldur⁷³⁶.

Sultânşâh bin Kavurd Beg⁷³⁷

Mezkûr pederi vech-i meşrûh üzere küşte oldukdan soñra yine tevcîh-i Melikşâh ile vâli-i vilâyet-i Kirmân olmuşdi. On yıl emâret-i eyâlet idüp sene sitte ve seb'inde⁷³⁸ vefât⁷³⁹ eyledi.

⁷³¹ "Çakur" şeklinde yazılmıştır.

⁷³² Kirman Selçukluları'nın kurucusu olup 1048-1073 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁷³³ M. 1041-1042.

⁷³⁴ M. 1063.

⁷³⁵ M. 1072/1073.

⁷³⁶ Kavurd'un Büyük Selçuklu Sultanlığını ele geçirme teşebbüsü ve ölümü hakkında bkz. Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 45-59.

⁷³⁷ 1074-1085 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁷³⁸ M. 1083/1084.

Tûrânşâh bin Kavurd Beg⁷⁴⁰

Mezkûr birâderinden soñra vâlî-i diyâr-ı Kirmân olmışıdi. On üç yıl i'tidâl üzere emâret-i eyâlet idüp ba'dehü sene tis'a ve semânîn ve erba'a-mi'ede⁷⁴¹ müteveffâ⁷⁴² oldu.

Îrânşâh bin Tûrânşâh⁷⁴³

Mezkûr ammînün intikâlinden soñra makâmına cülûs idüp pâdişâh-ı diyâr-ı Kirmân olmışıdi. Lakin zâlim tabî'at olduğundan ğayrı rafz ve ilhâda mâyıl olduğu eelden a'yân-ı memleket ve ümerâ üzerine gulüvv ü hücum idüp sene erba'a ve tis'ın ve erba'a-mi'ede⁷⁴⁴ katl u helâk eylediler. Müddet-i eyâleti bu vechle ancak beş sene olmışdur.

Arslanşâh bin Kirmânşâh bin Kavurd Beg⁷⁴⁵

Mezkûr ammî-zâdesi bed-mezheb ve bed-i'tikâd olduğu cihetden menkûl oldukda bu cânîşîni olup vâlî-i Kirmân olmışıdi. Zamânı mümted olup ve i'tidâl üzere kırk iki yıl eyâlet sürdükden soñra sene sitte ve selesîne ve hamse-mi'ede⁷⁴⁶ müteveffâ⁷⁴⁷ oldu.

Muhammedşâh bin Arslanşâh⁷⁴⁸

Mezkûr Arslanşâh fevtinden soñra cânîşîni-i peder ve kâyim-makâm-ı vâlid olmışıdi. On dört yıl hükûmet-i Kirmân idüp sene hamsîn ve hamse-mi'ede⁷⁴⁹ fevt oldu.

Tuğrulşâh ibn Muhammedşâh⁷⁵⁰

⁷³⁹ Sultanşâh 1085 yılında ölmüştür (bkz. Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 74-75).

⁷⁴⁰ 1085-1097 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁷⁴¹ M. 1091/1092.

⁷⁴² Turanşâh Miladi 1091-1092'de değil Zilkade 490/Ekim Kasım 1097 yılında vefat etmiştir (bkz. Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 82-83).

⁷⁴³ 1097-1101 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁷⁴⁴ M. 1100/1101.

⁷⁴⁵ 1101-1142 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁷⁴⁶ M. 1141/1142.

⁷⁴⁷ Arslanşâh 1145 yılında vefat etmiştir (bkz. Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 103).

⁷⁴⁸ 1142-1156 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁷⁴⁹ M. 1155/1156.

Mezkûr vâlidî vefâtından soñra taht-ı Kirmân'a cülûs idüp hâkim-i mutlaku'l-
'ınân oldu. Ve on iki sene hükûmet idüp sene isneyn ve sittîn ve hamse-mi'ede⁷⁵¹
fevt⁷⁵² oldu.

Arslanşâh, Behrâmşâh ve Tûrânşâh ebnâ-i Tuğrulşâh⁷⁵³

Mezkûr pederleri Tuğrulşâh fevtinden soñra sekiz yıl birbirleriyle mukâtele
idüp gâh biri tağallüb tarîkiyle vâlî-i diyâr-ı Kirmân olurlardı. Menkûldur ki bunların
hurûb-ı kesîresi sebebi ile mülk-i Kirmân harâb u yebâb oldu.

Muhammedşâh bin Behrâmşâh bin Tuğrulşâh⁷⁵⁴

Mezkûrlardan soñra eyâlet-i Kirmân bunda karâr-dâde olmuşidi. Mübârekşâh
ve ba'zı akrabâsı turuk-ı hilâfda oldılar. Pâdişâh-ı Irâk ve Âzerbâycân Sultân Arslan
bin Sultân Tuğrul yanına varup ve anuñ imdâdıyla ve leşker-i vâfir ile Kirmân'a
vardukda [100 b] mezbûr Mübârekşâh cânib-i Gûr'a firâr eyledi. Ve mülk-i Kirmân
merkûm Muhammedşâh'a müselleme oldu. Tâ kavm-i Ğuzât'dan⁷⁵⁵ Melik Dînâr gelüp
selâse ve semânîn ve hamse-mi'ede⁷⁵⁶ mülk-i Kirmân'ı Kavurdiyân ellerinden alup
bunların tasallutı destîn mülk-i Kirmân'dan kûtâh eyledi.

⁷⁵⁰ 1156-1170 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁷⁵¹ M. 1166/1167.

⁷⁵² Tuğrulşâh 1170 yılında ölmüştür (bkz. Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 115-116)

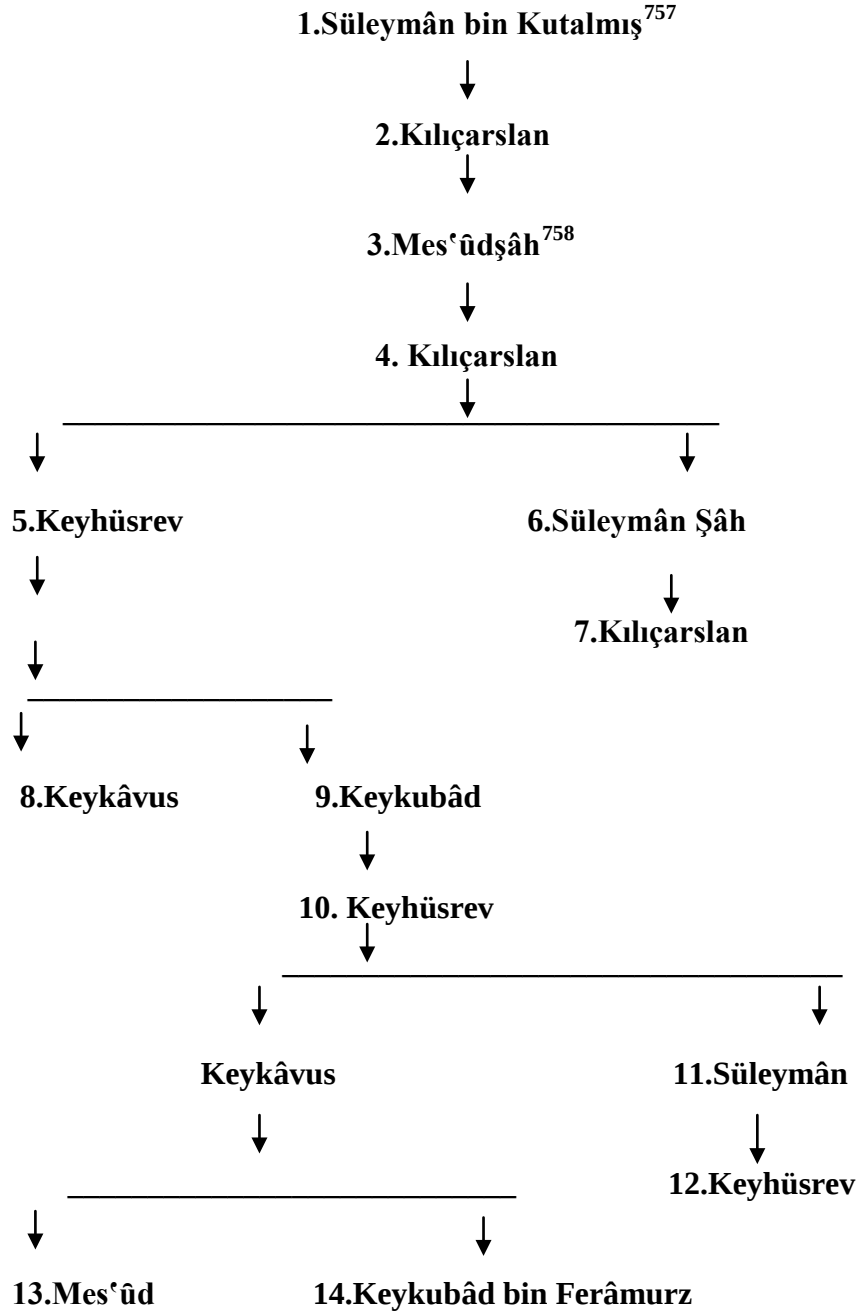
⁷⁵³ Tuğrulşâh'ın ölümünün ardından Behramşah'ın tahta geçmesi ve kardeşlerinin buna itirazı ile
Kirman Selçukluları fetret devrine (1170-1179) girmiştir. Bu dönem hakkında bkz. Merçil, *Kirman
Selçukluları*, s. 120-18.

⁷⁵⁴ İlk saltanatı 1175 ikincisi ise 1183'tür. Muhammedşâh dönemi için bkz. Merçil, *Kirman
Selçukluları*, s. 203-228.

⁷⁵⁵ Oğuzlar kast ediliyor. Nitekim Kirman Selçukluları Oğuz Beylerinden Melik Dînâr tarafından
yıkılmıştır, bkz. Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 210-226.

⁷⁵⁶ M. 1187.

Zikr-i Ahvâl-i Âl-i Selçuk Der-Memâlik-i Rûm

⁷⁵⁷ Türkiye Selçuklu sultanlarına ait bu şecere hatalı olup doğrusu için bkz. O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 751.

⁷⁵⁸ Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud için “Şâh” ünvanının kullanılması kaynaklarda görülen bir durum değildir; Sultan Mesud hakkında en kapsamlı araştırma için bkz M. Kesik, *Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK Ankara 2003).

Süleymân bin Kutalmış bin İsrâil bin Selçuk⁷⁵⁹

Mezkûr Süleymân pâdişâh-ı Îrân ve Tûrân ve Rûm ve Şâm olan Sultân Melikşâh bin Alparslan Selçukî kibelinden sipehsâlârlık tarîkiyle Rûm'a gelüp sene seb'a ve seb'în ve erba'a-mi'ede⁷⁶⁰ Antakiyye'i kavm-i Nasârî elinden alup zabt eyledi.

([Derkenar:] **Antakiyye;** İklîm-i râbî'den arz-ı Şâm'dan bir medîne-i kadîmedür. Ve bir azîm sûrı vardır. İçinde beş taş vardır. Nehr-i Ebî'l-Âs ile Rûd-ı Esved bunun yanından cârî olurlar. Bağ ve bostanları vâfir bir şehrdür. Zukâklarında ve câmi'lerinde câri suları vardır.)

Melikşâh ta'yîni ile vâlî-i diyâr-ı Haleb olan Benî-Ukayl'dan Müslim bin Kureyş ile Antakiyye'nün rûsûm ve harâcî husûsunda imtizâc idemeyüp ahar kâr-ı münâza'aları **[101 a]** muhârebeye müncer olup âkıbetü'l-emr Müslim esnâ-i ma'rekede maktûl ve mezbûr Süleymân bundan sonra eyâlet-i Haleb'e dahi mutasarrıf oldu. Ol eyyâmda vâlî-i Şâm olan birâder-i Melikşâh bin Tutuş ibn-i Alparslan Haleb'i elinden almak arzusuyla üzerine gelüp sene tis'a ve seb'în ve erba'a-mi'ede⁷⁶¹ askerinin ekserini bazı mevâid ile kendüye itâ'at itdürüp mezbûr Süleymân tarafı za'îf oldu. Firârdan dahi âr idüp ve eline girüp eşedd siyâsetinden dahi hirasân olmağla kendü helâkini cümleden ehven bilüp ol mahalde kendüsin helâk eyledi. Ve bu dâr-ı mücâdele ve münâza'a vedâ' kıldı.

Kılıçarslan bin Süleymân ibn Kutalmış⁷⁶²

Vech-i meşrûh üzere vâlidî mukâbele-i Tutuş'da kendüyi helâk itdüğün Melikşâh işitdükde birâderine âzürde-hâtır olup hükûmet-i Haleb'i Emîr Aksungur'a ve eyâlet-i Rûm'ı buna tevcîh idüp menşûr ve hil'at ve imdâd gönderdi. Ol eyyâmda Kayser-i Rûm bilâd-ı Dânişmendiyye'den kasd-ı Tokat ve Amâsiyye ve Nîksâr idüp Melik Gâzî ibn Dânişmend etrâfında olan vülât-ı İslâmiyye'den istimdâd itmekle bu

⁷⁵⁹ Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleymanşah'ın ölümü 1086'dır. Devletin kuruluş tarihi ile ilgili olarak bkz. İ. Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *TED*, Sayı: 10-11, İstanbul 1981, s. 20-28.

⁷⁶⁰ M. 1084/1085.

⁷⁶¹ M. 1086/1087.

⁷⁶² 1093-1107 yılları arasında hüküm sürmüştür.

dahi leşkeriyle varup ma'iyyetle Kayser'e mukâbele ve muhârebe idüp bi-emrillah ğâlib oldılar. Andan soñra leşkeriyle varup Kayser'ün tahtı olan Konya şehrini sene semânîn ve erba'a-mi'e⁷⁶³ esnâları cengle alup kendüye karârgâh ve dârü'l-mülk idindi. ([Derkenar:] **Konya**; İklîm-i hâmisden, Rûm'da bilâd-ı Karaman'dan bir medîne-i meşhûre-i tayyîbetü'l-havâdur. Cânib-i cenûbîsinde olan tağdan bir nehr-i azîm nâzil olup şehrin bostanlarını seyr-âb ider. Mevlâ Celâle'd-dîn-i Rûmî'nün kabri bundadur ve azîm ziyâretgâhdur. Ve bir muhkem sûrı vardur ki Sultân Aâeddîn Keykubâd-ı Selçukî sene semâne ve aşere ve sitte-mi'ede⁷⁶⁴ binâ ve ihdâs itmişdür.) Ve niçe müddet diyâr-ı Rûm'da tamâm-ı adl u insâf ile eyâlet ve hükûmet kıldı. Ba'dehü re's-i sene hamse-mi'ede⁷⁶⁵ halîfe-i İslâm el-Müstazhir Bi'llah'ın tergîb ve ikdâmıyla pâdişâh-ı Irâk ve Âzerbâyecân olan Sultân Muhammed bin Melikşâh-ı Selçukî ile ceng için leşker-i Rûm ile cânib-i Irâk'a giderken esnâ-i râhda vâlî-i Musul ve mu'azzam-ı erkân-ı devlet Muhammedî olan Atabeg Çavlı ümerâsına va'd ve id haberlerin irsâl itmekle kendüye bed-hâh idüp yanından ayrıldılar. Bundan soñra kendü dahi ahz u helâk havfı ile Meyyâfârikîn kurbunda nehr-i Habur'ı murûr iderken kazâyı atdan ayrılup ol mahalde ğark ve helâk oldı. Ve üç günden soñra meyyitini bulup ve çıkarup iletüp mezbûr belde-i Meyyâfârikîn zâhirinde defn eylediler. Mezkûrun bu vechle diyâr-ı Rûm'da zamân-ı saltanatı yigirmi bir yıl olmuşdur.

Mes'ûd bin Kılıçarslan⁷⁶⁶

Vâlidî Kılıçarslan vech-i meşrûh üzere cânib-i Irâk'a azîmet itdükde bunı memâlik-i Rûm'da vekîl ve nâ'ibi kılup cumhûr-ı umûr-ı memâliki buna ısmarlamışidi, sehl müddetde vâlidinün mevti haberi irişmekle bu taht-ı saltanata cülûs idüp asâleten pâdişâh-ı diyâr-ı Rûm oldı. Ve mülûk-i Dânişmendiyye ile alaka idüp taraf-ı küffâr-ı nâr-karâra azîm gazâlar itdi. Zamânında **[101 b]** müslimîn Kostantiniyye mukâbelesine degin varup tekvurından harâc aldılar. Ve Amâsiyye kurbunda Simre nâm bir şehir yapup ve câmi' ve medrese nice zamân anda

⁷⁶³ M. 1087/1088.

⁷⁶⁴ M. 1221/1222.

⁷⁶⁵ M. 1106/1107.

⁷⁶⁶ M. 1116-1155 yılları arasında hüküm süren dördüncü Türkiye Selçuklu Sultanıdır; bkz. M. Kesik, *Sultan I. Mesud Dönemi*.

mutavattın olmuşıdi. Ve zamânı mümtedd olup elli bir sene kâmil saltanat itdükden soñra sene ihdâ ve hamsîn ve hamse-mi‘ede⁷⁶⁷ vefât itdi.

İzze’-d-dîn Kılıçarslan bin Mes‘ûd⁷⁶⁸

Mezkûr pederinden soñra cânîşîn-i olup pâdişâh-ı diyâr-ı Rûm oldu. On nefer yetişmiş nâmîdâr oğulları var idi, anların sebebi ile kaviyyü’l-hâl olup Sîvâs ve Kayseriyye’i mülûk-i Dânişmendiyye ellerinden alup zabtlarına kendü cânibinden nâ‘ibler ta’yîn itdi. Melik Zû’n-nûn-ı Dânişmendî sahib-i Şâm ve Haleb Nûreddîn’den istimdâd itmekle asker irsâliyle i‘ânet idüp Sîvâs ve Kayseriyye’i tekrâr bunuñ elinden almışıdi, sehl müddetde Nûreddîn ve Zû’n-nûn göçüp ve İsmâ‘îl bin Zû’n-nûn’a dahi bu, zehr virdürmekle helâk idüp ol vechle memâlik-i Dânişmendiyye’ye mâlik oldu. Ve oğullarından her birin bir memlekete vâlî ve hâkim idüp ve melik-i Serf ve Alman olan Gûrkî nâm kâfir ki “Despot” dinilmekle⁷⁶⁹ meşhûr idi, yüz kırk bin kâfir ile Rûm ellerinden gelüp Kostantiniyye ve Gelibolu ma‘berlerinden ubûr idüp ziyâret-i Kamet [?] ve Kudüs-i Şerîf ve teshîr-i diyâr-ı Şâm arzûsıyla yürüyüp Konya’ya yakın geldükde bu oğlu Kutbeddîn’i mukâbelesine gönderüp ceng-i azîmden soñra münhezimen avdet itmişıdi. Akabince Despot Konya üzerine geldükde bu dahi bir mikdâr cengden soñra nâ-çâr olmağla âmân dileyüp ve Despot dahi âmân virüp ve a’yân-ı Konya’dan yigirmi be-nâm kimesne alup rehn tarikiye Tarsûs yolından Misîs’e varmışıdi. Ve ol mahalde üç gün hasta olup cân-ı habîsin hazne-i nâra teslîm itmekle askerine dahi kaht ve tâ‘ûn dahi isâbet itmekle oğlu ol mahalden dönüp askeri ile memleketine azîmet itdi. Ahâlî-i Şâm olan müslimîn ziyâde muztaribü’l-hâl idiler, Hüdâ-yı te‘âlâ şerr ü şûrların bu vechle def‘ u ref‘ idüp ümmet-i Muhammed sâlim ve emîn kaldılar. Bu vâkı‘a sene sitte ve semânîndeıdi.⁷⁷⁰ Bundan soñra kendü dahi sene semâne ve semânîn ve hamse-mi‘ede⁷⁷¹ vefat itdi. Otuz yedi yıl saltanat itmişdir.

⁷⁶⁷ M. 1151/1157.

⁷⁶⁸ M. 1155-1192 yılları arasında hüküm süren II. Kılıç Arslan kast ediliyor.

⁷⁶⁹ III. Haçlı Seferi komutanı Alman İmparatoru Frederick Barbarossa kast ediliyor.

⁷⁷⁰ M. 1190/1191.

⁷⁷¹ M. 1192/1193.

Ğıyâse'd-dîn Keyhüsrev ibn İzze'd-dîn Kılıçarслан⁷⁷²

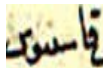
Mezkûr pederinüñ veliyy-i ahdı olmağla Konya'da taht-ı saltanata geçmişti. Bir buçuk sene⁷⁷³ murûr itdükde birâder-i esenni sâhib-i Tokat Rükne'd-dîn Süleymân Şâh bunuñ üzerine gelüp niçe müddet muhâsara eyledi, âkıbet teslîm-i memleket [102 a] idüp ehl ü evladiyla bilâd-ı Ermen'e andan Cânî⁷⁷⁴,e andan Deryâ-yı Siyâh ile İstanbul'a varup tekvurı Fasilyos⁷⁷⁵ yanında on bir yıl mikdârı zamân karâr itdi. Tâ şuna degin ki karındaşı Rükne'd-dîn müteveffâ olup sagîrû's-sin İzze'd-dîn Kılıçarслан nâm oğlu cânışını olmışdı. Beş ay murûr itdükde ümerânüñ istid'âsıyla re's-i sitte-mi'ede⁷⁷⁶ sâniyen Kostantiniyye'den gelüp Konya'da taht-ı saltanata cülûs eyledi. Ve merâsim-i cihâdda kemerin meyânına bend idüp memalik-i kesîre teshîrini zimmet-i himmetine lâzım bildi. Sene seb'a ve sitte-mi'e⁷⁷⁷de kenâr-ı deryâ-yı Sefîd'de Antaliyye kal'asın ceng i azîmden soñra Frenk'den rehâ eyledi.

([Derkenar 1:] **Antalyâ**; iklim-i hâmisden bahr-ı Rûm kenârında Konya'ya beş merhale yirde bir şehrdür. Taşdan binâ olmuş bir muhkem sûrı vardır. Ve zukâklarında akarsuları vâfir ve bâğ ve bâğçeleri, turunc ve lîmûn eşcârı bî-hadd ve bî-şümârdur.) Sene semâne ve sitte-mi'e⁷⁷⁸de Amûriyye kurbında Lâzkıyye'de küffâr-ı Frenkle ceng idüp cünd-i İslâm küffâr-ı liyâm'a gâlib olup ibtâl-i recâ akîbü'l-kıtâl esbâb u emvâl nehbine iştiğâl üzere iken bir kâfir-i fâcir-i anîd ale'l-ğafle gelüp zahrında tîre ile urup şehîd eyledi. Mezbûr melik şücâ' ve kerîm ve fâzıl ve âdil idi. Saltanat-ı ûlâsı bir buçuk yıl müddet-i gurbeti on bir yıl ve müddet-i saltanat-ı uhrâsı yedi buçuk yıl olmuştur.

⁷⁷² Sultan I. Gıyaseddîn Keyhüsrev'in ilk saltanatını (1192-1196) nasıl yitirdiğinden bahsediliyor.

⁷⁷³ Belirtildiği gibi bir buçuk yıl değil yaklaşık üç buçuk yıl hüküm sürdükten sonra ağabeyi Rükneddîn II. Süleyman Şah'ın itirazı ile karşılaşmıştır.

⁷⁷⁴ Canik olmalıdır.

⁷⁷⁵ şeklinde yazılmıştır.

⁷⁷⁶ M. 1203/1204.

⁷⁷⁷ M. 1210/1211.

⁷⁷⁸ M. 1211/1212.

Rükne'd-dîn Süleymân Şâh ibn İzze'd-dîn Kılıçarslan⁷⁷⁹

Birâderi Ğıyâse'd-dîn ferâğından soñra taht-ı Konya'da mekîn olup pâdişâh-ı diyâr-ı Rûm oldu. Bunuñ zamânında Irâk'da saltanat-ı Selâçika nihâyet bulup mülkleri Hârezmiyân intikâl eyledi. Ve sâyir birâderlerine dahi tedricle gâlib olup her birinüñ memleketlerini ellerinden alup zapt itdi. Mezbûrun kâr-ı devleti bir dereceye irişdi ki cânib-i Dârü'l-hilâfe'den "Es-Sultânu'l-kâhir" ile talkîb olundu. Ve Erzenu'r-rûm'ı dahi teshîr idüp birâderi Muğîsü'd-dîn Tuğrulşâh'a virdi ki mezbûr Tuğrulşâh tûl ömr sâhibi olup müddet-i medîd hükûmet-i Erzenu'r-rûm'da kaldı. Mezbûr Rükne'd-dîn zamânında gazây-ı Gürcistân'a varmışıdi, münhezimen mu'âvedet itdi. Ri'âyet-i re'âyâda mecd ü zabt ve siyâseti mahallinde lûtf u eşkâkı bî-bedel kimesne idi. Lakin evâhir-i devletinde Engüriyye kal'asında diger birâder-zâdesini niçe eyyâm muhâsara idüp âmânla taşra çıkardukda özr u hayf idüp hilâf-ı ahd evlad u etbâ'ıyla katl u helâk kıldı.

([Derkenar 2:] **Ankara;** Buna Engüriyye dahi dinilür. İklîm-i hâmisden bilâd-ı Rûm'dan bir medînedür. Bir yüksek depe üzerinde bir kal'a-i manî'ası vardır. Ve tağlar beyninde vâki' olup suları kuyulardandır. Konya'nuñ şimâl ve şark tarafından vâki' mâbeyni beşer günlük mesâfedür. Sûf-ı letâfet-mevsûf bunda işlenür.)

([Derkenar 3:] **Malatiyye;** İklîm-i hâmisden, Rûm'dan, Sivâs'ın cenûb tarafından üç merhale yirde, tağlar ortasında bir düz yirde kesîretü'l-enhâr ve'l-esmâr bir medîne-i kadîme ve meşhûre ve mestûredür.) Hakk celle ve alâ hazreti dahi ol zulm-i azîm mukâbelesinde kendüsi hemân ol günde pençe-i kulunça mübtela kılup andan soñra müddet-i hayâtı ancak penc rûz oldu. Bu vâkı'ı azîme sene tis'a ve tis'in ve hamse-mi'ede⁷⁸⁰ vâkî' idi ki cem'an on bir yıl müddet-i saltanatı olmuşdur. Dirler ki mezkûr felâsife mezhebine mâyil olup ol tarîk ehlini i'zâz iderdi. Lakin mezhebin kimseye izhâr itmezdi. *Mirâtü'l-Edvâr*'da mezkûrdur ki bir gün meclisinde bir fakîh felsefe-i şer'a muhâlif bir mukaddemât îrâd itdügi cihetden **[102 b]** te'dîb destin dirâz idüp birkaç latma urdı. Bâ'dehü Felsefî "Revâ mıdur ki meclisinde böyle

⁷⁷⁹ Rükneddîn II. Süleyman Şah 1196-1204 yılları arası hüküm sürmüştür.

⁷⁸⁰ M. 1199-1200.

mihmân olam, sen sükût idesin.” didükde Sultân didi ki: “Epsem, ol eger meclisde benden inkâr sûreti aşikâr ola ikimüz birle helâk iderlerdi.” didi.

İzze’-d-dîn Kılıçarslan bin Rükne’-d-dîn Süleymân⁷⁸¹

Mezkûr pederinün kâyim-i makâmı olmuşıdi. Altı ay murûr itdükde sagîrû’s-sinn olduğu ecluden meyan-ı ümerâda ihtilâf vaki’ olmağla ammî Ğıyâse’-d-dîn İstanbul’dan da’vet olunup ve gelüp bunuñla bir mikdâr cengden soñra ğâlib olmağla saltanat-ı Rûm’da mukarrer oldı. Ve bunı ahz idüp kal’ada habs itdi. Ve bir rivâyetde Tokat hükûmetinde mukarrer kıldı.

İzze’-d-dîn Keykâvus ibn Ğıyâse’-d-dîn Keyhüsrev⁷⁸²

Mezkûr vâlidî şehîd oldukdan soñra câlis-i taht-ı saltanat oldı. Ve küçük karındaşı Alâ’e’-d-dîn Keykubâd’ı tutup Malâtiyye kal’asında habs itdürdi. Bunuñ zamânında bilâd-ı Cânî’ten medîne-i Sinûb⁷⁸³ keferelerinden alınup feth olındı. Ve sâhib-i Haleb el-Melik ez-Zâhir Gâzî ibn Salâha’-d-dîn Yûsuf fevt olmağla kasd-ı diyâr-ı Haleb idüp ve leşker ile varup Ra’bân ve Tel-bâşir nâm kal’aları alup Menbic kal’asını muhâsara üzere iken sâhib-i Cezîre el-Melik el-Eşref Mûsâ cumû’-ı kesîre ile üzerine gelüp ve askerinden hayli kimesnei telef itmekle bu, ol mahalden firâr künân. Sene hamse aşere ve sitte-mi’e⁷⁸⁴ esnâları idi, Sîvâs’a gelmişıdi, bir sene murûr itdükde sene sitte aşere⁷⁸⁵ Sîvâs’da vefât itdi. *Mirâtü’l-Edvâr*’da mestûrdur ki ba’zı ümerâyâ bir töhmet isnâd olındı ki mezkûrlar ol töhmetden berî idiler. Bunuñ nîrân ğazabı mezkûrlar haklarında furûzân olup tahkîk-i hâl itmedin ol bî-günâhları bir ğara koyup cümleten ihrâk-ı bi’n-nâr itdürdi. Ve ol gice bir hâb-ı hevî-nâk görüp kemal-i vehminden zehre terâk ve ol havfla cevfi tolup tağayyür-i mizâc ve maraz-ı bî-ilâc peydâ idüp der-akab helâk oldı.

⁷⁸¹ Sultan III. Kılıç Arslan 1204-1205 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁷⁸² I. İzzeddin Keykavus 1211-1220 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁷⁸³ Sinop 1214 yılında Türkiye Selçukluları’nın eline geçmiştir.

⁷⁸⁴ M. 1218/1219.

⁷⁸⁵ M. 1219/1220.

Sultân Alâe'd-dîn Keykubâd bin Ğıyâsed-dîn Keyhüsrev⁷⁸⁶

Birâderi fevtinden soñra Malâtiyye mahbesinden çıkup gelüp Konya'da taht-ı saltanata câlis oldu. Mezkûr Selâçık-a-i Rûmiyye'nün âb-ı rû-yi pâdişâh-ı âlîcâh idi.

Bilâd-ı Ermeniyye-i a'lânun küllisine ve Cânî't'e ve Ermeniyye-i ve bilâd-ı Fâsilyûs tâ Üsküdâr'a varınca müstevlî idi. Zamânında Ğuzât-ı İslâm Sînob'dan Deryâ-yı Sevâd'ı geçüp Deşt-i Kıpçak tarafında Medîne-i Sudak'ı feth itdiler⁷⁸⁷. Sene semane aşere⁷⁸⁸de Konya ve Sîvâs şehirleri etrâfına azîm sûr binâ itdürüp taraf-ı Halîfe-i İslâm'dan elkâbına en-Nâsır li-dîni'llah es-Sultân el-a'zam ziyâde kılındı. Ve sâhil-i deryâ-yı Sefid'de bunun askeri elinde kal'a-i Alâ'iyye feth olındı⁷⁸⁹. Sene seb'a ve işrîn⁷⁹⁰de sâhib-i memâlik-i Cezîre ve Şâm sâlifü'z-zikr el-Melik el-eşref Mûsâ ibn el-Melik el -Âdil ile **[103 a]** biriküp bilâd-ı Ermen'den Bayburd'a karîb Yassıçemen nâm mahalde Sultân Celâle'd-dîn Hârezmşâh muhârebe-i azîme idüp ve bi-emrillah ğâlib olup⁷⁹¹ ve bilâd-ı Gürc'e ve mukâtele sefer idüp kılâ'-ı kesîre teshîr ve zabt itmişidi. Mevlanâ Bahâe'd-dîn veled-i Belhî veled-i emced ü ekremi Mevlânâ Celâle'd-dîn Muhammed ile zamânında diyâr-ı Rûm'ı teşrîf idüp⁷⁹² Konya'da sükûtı ihtiyar eyledi. Ulema-yı eşrâf-ı etrâf-ı âlemden gelüp bunun sâye-i himâyetine iltica iderlerdi. ([Derkenar:] **Hazret-i Mevlânâ;** Celâle'd-dîn Rûmî kuddise sırrıhunun vâlid-i mâcid-i kesîrû'l-mehâmidleri ki sultânü'l-ulema Mevlânâ Bahâ'ü'd-dîn Veled Muhammed bin Hasan el-Belhiyyü'l-Bekrî hazretleridür. Diyâr-ı Rûm'ı kudûm-i se'âdet-i lüzûmlarıyla teşrîf idüp gâh Lârende ve gâhî Konya'da sâkin ve mütemekkin idiler. Âkibet mezbûr Alâeddîn Keykubâd-ı Selçukî ahdında sene ihdâ ve selesîn ve sitte-mi'ede⁷⁹³ Konya'da rahmet-i Rahmân'a vâsıl olup hâric-i surda behişt misâl bir mevzi'-i mübârekeke genc-i nihân gibi medfûn kılındı.)

⁷⁸⁶ I. Alâeddîn Keykubât 1220-1237 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁷⁸⁷ Suğdak 1225 yılında Türkiye Selçukluları'nın eline geçmiştir, bkz. E. Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn Keykubâd Devri*, s. 34-38.

⁷⁸⁸ M. 1221/1222.

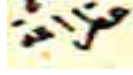
⁷⁸⁹ Sultan I. Alâeddîn Keykubât'ın ilk seferi olan Alâiye 1221-1222 yılları arasında ele geçirilmiştir.

⁷⁹⁰ M. 1229/1230.

⁷⁹¹ Yassıçemen Zaferi 1230 yılında gerçekleşmiştir.

⁷⁹² Sultanü'l-ulema Mevlânâ Bahâüddîn Veled ve Mevlânâ Celâeddîn Rumî'nin Anadolu'ya gelişine dair bkz. E. Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn Keykubâd Devri*, s. 97.

⁷⁹³ M. 1233/1234.

([Derkenar 2:] Tabîb-i der-demendân-ı aşk-ı İlâhî Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ki nâm-ı şerîfî Muhammed bin Muhammed ibn Hasan el-Belhîyyü'l-Bekrî'dür. Mezbûr Sultân Rûkne'd-dîn Süleymân Selçukî asrında sene ihdâ ve sittîn ve sitte-mi'e⁷⁹⁴de altmış tokuz yaşında iken Konya'da medfûn itdiler. Ve hâric-i sûrda vâlid-i Firdevs-mekânları yanında defn olunup üstüne türbe-i âlî-rütbe binâ olundu ki hâlâ azîm ve meşhûr ziyâretgâhdur, mazcaahu.)

Zîrâ Moğol-ı gûl sîret diyâr-ı Îrân'a müstevlî olmuşidi. Menkûldur ki mûmâ-ileyh ekser-i leyâlîde bahtı gibi bîzâr olup gâyetde az nevm iderdi. Ve her bâr *Kimyâyı Sa'âdet* mutâla'asın idüp Sultân Mahmûd-ı Gaznevî ve Kayus bin Veşmgîr-i pîrülûgin iltizâm kılurdu. Yigirmi altı yıl bu vech üzere saltanat sürüp sene erba'a ve selâsîne ve sitte-mi'ede⁷⁹⁵ Erzenü'r-rûm⁷⁹⁶a karîb Kubâdiyye nâm mahalde oğlu Ğıyâse'd-dîn ğaddârlık idüp sem virmekle fevt oldu, dirler; el-ilmü inda'llahi.

Ğıyâse'd-dîn Keyhüsrev bin Alâe'd-dîn Keykubâd⁷⁹⁷

Mezkûr câlis-i mesned-i pederi olmuşdi. Sene ihdâ ve erba'în⁷⁹⁸de ser-asker-i Moğol Baycu Noyan⁷⁹⁹ kırk bin Moğol askeriyle kasd-ı Rûm idüp bu, yetmiş bin âdem ile mukâbele eyledükde münhezim ve menkus olup a'yân-ı Rûm'dan cem'-i kesîr telef ve küşte oldılar. Bundan soñra saltanat-ı Rûm'da asla revnak kalmadı. Ba'dehü pâdişâh nâmına olanlar mahkûm ve mağlûb-ı Moğol oldılar. Bu minvâl üzere on yıl saltanat idüp sene erba'a ve erba'în ve sitte-mi'ede⁸⁰⁰ fevt oldu.

İzze'd-dîn Keykâvus bin Ğıyâse'd-dîn Keyhüsrev⁸⁰¹

Vâlidî fevtinden soñra birâderi Rûkne'd-dîn⁸⁰² ile münâza'a-i mülke düşüp muhârebe itdüklerinde bu ğâlib olup câlis-i mesned-i pâdişâhî olmuşidi. Mezkûr

⁷⁹⁴ M. 1262/1263.

⁷⁹⁵ M. 1236/1237.

⁷⁹⁶ Erzurum.

⁷⁹⁷ Sultan II. Gıyaseddîn Keyhüsrev 1237-1246 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁷⁹⁸ M. 1243/1244.

⁷⁹⁹ "Mânçû Nûyîn" şeklinde yazılmıştır.

⁸⁰⁰ M. 1246/1247.

⁸⁰¹ Sultan II. İzzeddîn Keykavus müstakil ve müşterek olmak üzere 1246-1262 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁸⁰² Rûkneddîn IV. Kılıç Arslan kast ediliyor.

Rükne'd-dîn Irâk'da Hülâgû Hân yanına varup ve leşker-i Tatar ile Rûm'a geldükde bunun mukâvemeti adem-i kudreti olduğu eelden ehl ü ıyâlî ile Alâ'yye'ye andan Deryâ-yı Sefîd ile İstanbul'a andan Deryâ-yı Siyâh ile Deşt-i Kıpçak'da Berke Han yanına varmışıdi. On sekiz yıl ol diyârda zinde olup sene tis'a ve sittîn ve sitte-mi'e⁸⁰³ de ol diyârda fevt oldı.

Rükne'd-dîn Süleymân ibn Ğıyâse'd-dîn Keyhüsrev⁸⁰⁴

Mezbûr birâderi firârından soñra câlis-i taht-ı Rûm oldı. Lakin cemî'an tasarruf Tatar elinde olup kendüde ancak nâm-ı saltanat var idi. Bu vechle yigirmi yıl saltanat nâmına oldukdan soñra nâ'ib-i Rûm olan Mu'înü'd-dîn Pervâne sene erba'a ve sittîn⁸⁰⁵ de fermân-ı Abaka Han ile katl ve helâk eyledi.

Ğıyâse'd-dîn Keyhüsrev ibn Rükne'd-dîn Süleymân⁸⁰⁶

Pederi katl olundukda mezkûr ancak iki buçuk yaşında idi, mesned-i saltanata iclâs itdiler. Ve mezbûr Mu'înü'd-dîn **[103 b]** Pervâne vâlidesin tezevvüc idüp hükûmet-i Rûm'da istiklâl-i tâm buldı. Bunun zamânında sene hamse ve seb'in⁸⁰⁷ de sultân-ı Mısır el-Melik ez-Zâhir Baybars Rûm'a gelüp Elbistan'da leşker-i Tatar ile muhârebe eyledükde anlardan cem'-i kesîri katl ve helâk idüp ve serdârları olan Tûdâ ve Tûgâ'i dahi helâk kılup mezkûr Pervâne hezâr sa'y ile halâs-ı cân itdi. Sultân Baybars andan Kayseriyye'ye gelüp nâmına hutbe okutdı. İnhizâm-ı leşker-i Moğol Abaka Han'a arz olundukda bi'z-zât mahall-i muhârebeye gelüp kutelâ-yı Tatar'ı müşâhede itdükden soñra "Bu inhizâma bâis sen oldun." diyü emr eyledi, merkûm Pervâne'yi helâk itdiler. Merkûm Ğıyâse'd-dîn on sekiz yıl saltanat nâmına oldukdan soñra sene isneyn ve semânîn ve sitte-mi'ede⁸⁰⁸ fermân-ı Ahmed Han bin Hülâgû Han'la maktûl oldı. ([Derkenar 1:] eş-Şeyh Ârif Halebî Hüsâmeddîn Çelebî Hasan bin Muhammed bin el-Hasan bin Ahî-i Türk kuddise sırrıhu mûmâileyh hazreti Hazret-i Mevlânâ'nun nazar-gerdesi idi ki *Mesnevî-i Şerîf* üñ te'lîfine bâ'is ve bâdî

⁸⁰³ M. 1270/1271.

⁸⁰⁴ Sultan Rükneddîn IV. Kılıç Arslan müşterek ve müstakil olmak üzere 1249-1266 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁸⁰⁵ M. 1265/1266.

⁸⁰⁶ Sultan III. Ğıyaseddîn Keyhüsrev 1266-1284 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁸⁰⁷ M. 1276/1277.

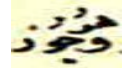
⁸⁰⁸ M. 1283-1284.

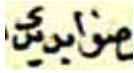
bunlar olmuşlardır. Hazret-i Mevlânâ'nun vefâtından sonra on iki yıl mikdârı zamân ta'yînleri üzere seccâdelerinde mukîm olup dervîşân ve tâlibini irşâd ve ihyâ itdiler. Ba'dehü sene erba'a ve semânîne ve sitte-mi'ede⁸⁰⁹ Ğıyâsü'd-dîn Mes'ûd-ı Selçukî zamânında vefât idüp yine Hazret-i Mevlânâ yanında medfûn oldılar, rahmetüllahi aleyh.)

([Derkenar 2:] Sultân Veled hazretleri ki ism-i şerîfleri Bahâ'ud-dîn Veled ibn-i Mevlânâ Celâle'd-dîn Muhammed Rûmî'dür. Gâyet ulu sultândur. Eş-Şeyh Çelebî Hüsâme'd-dîn'den sonra seccâde-i irşâda bunlar cûlûs itmişdi. Zamânları mümted olup yigirmi sekiz yıl mikdârı câlis-i mesned-i tarîkat ve hakîkat oldılar. Âkibet sene isnâ aşere ve seb'a-mi'e⁸¹⁰de seksen tokuz yaşında pîr-i fânî iken vefât idüp vâlid-i mâcid kesîrû'l-mehâmidleri cenbinde medfûn oldılar. Hâlâ üzerlerine varılup nazar olundukda iki pâdişâh celîlü's-şân gibi birbirlerin der-ağuş idüp zer u zîvere gark olup yaturlar gibi müşâhede olunur, rahmetüllahi aleyhümâ.)

Ğıyâse'd-dîn Mes'ûd bin İzze'd-dîn Keykâvus⁸¹¹

Vâlid-i deşt-i Kıpçak'da müteveffâ olduktan sonra bu tevâbi' u levâhıkıyla Sinop'a geçüp Âzerbâyçân'da Argûn Han hizmetine varmışdı. Ol hinde saltanat-ı Rûm buna tevcih olundu. Ve hayli Tatar ile Rûm'a geldi. Lakin cumhûr-ı umûr-ı saltanat-ı Rûm Moğol ellerinde olup bunda ancak nâm-ı saltanat var idi. Bunun zamânında evlâd-ı Menteşâ Tuğrulşâh sâhil-i Antâliyye ve Alâ'iyye'ye müstevlî

olmalarıyla def'leri_çün şehzâdegândan Keyhâtu ve Rûm'a gelüp ol tâyifenün kimin katl ve perîşân idüp kimin taht-ı itâ'atlarına dâhil itdiler. Çünki hâsıl-ı mülk-i Rûm ol asrda şehzâdegânun ve leşkerün harçlarına kifâyet itmez idi.

Vezîr Fahrü'd-Devle Lâkûşî ile emlâk-i dîvâniyyei tâlibine fûrûht itdiler. Bu vechle Rûm, mülk oldu. Mezkûr Ğıyâse'd-dîn bu vechle on dört yıl saltanat idüp sene seb'a ve tis'in ve sitte-mi'ede⁸¹² vefât⁸¹³ itdi.

⁸⁰⁹ M. 1285-1286.

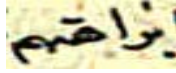
⁸¹⁰ M. 1312-1313.

⁸¹¹ Sultan Ğıyaseddîn II. Mesud 1284-1296 ve 1302-1308 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁸¹² M. 1297-1298.

⁸¹³ Sultan Ğıyaseddîn II. Mesud vefat tarihi h. 708/ m. 1308'dir.

Alâe'd-dîn Keykubâd bin Ferâmurz bin İzze'd-dîn Keykâvus⁸¹⁴

Ammî Ğıyâse'd-dîn Mes'ûd'dan soñra ferman-ı Ğazan Han'la nâmzed-i saltanat-ı Rûm oldu. İki sene murûr itdükde itâ'at-ı Ğazan'dan rûgerdân olup sene tis'a ve tis'în ve sitte-mi'e⁸¹⁵de leşker-i Ğazan Han ellerinde mahbûs ve saltanat-ı Rûm'dan me'yûs oldu. Bundan soñra eyâlet-i Rûm'a Olcaytû Han ve oğlu Ebû Sa'îd Han menşûrlarıyla ümerâ-yı Moğol mutasarrıf oldılar hattâ emîrû'l-ümerâ-i Ebû Sa'îd Han olan Emîr Çoban'ın oğlu Emîr Timûrtaş niçe müddet vâlî-i Rûm olup Konya ve Lârende'de sâkin idi. Emîr Çoban mazhar-ı ğazab Ebû Sa'îd, hân oldukda mezbûr Emîr Timûrtaş vehminden bin naks-ı abd-i müşterâsıyla firâr künân Mısır'a vardukda Sultân-ı Mısır Muhammed bin Kalavun'ın fermânıyla sene semâne ve işrîn ve sitte-mi'ede⁸¹⁶ maktûl olmuşıdı. Sehl müddetde **[104 a]** Ebû Sâ'îd Han dahi göçüp cânîşini olur veledi kalmayıcak Diyâr-ı Irâk ve Âzerbâycân'da herc ü merc peydâ olmağla Rûm memâlikinde dahi her fırkaya bir mülk ve her şehre bir emîr oldu. Cümleden Konya ve Aksarây ve İç-il'e Karamân-oğulları ve Aydın-ili'ne ol vilayetde kışlayan Etrâk'dan Aydın-oğlu mutasarrıf olup Menteşâ ve Hamîd, Selçukıyye begleri idiler, ol memâlike anlar müstevlî oldılar. Teke ki Egridir⁸¹⁷ kethüdâsı oğlu ve Saruhan ve Karesî Sultân Mes'ûd nökerleri idiler. Ol memâlike dahi anlar istîlâ eylediler. Vilâyât-ı Kastamoniyye'ye hod Kötürüm Bâyezîd ataları mutasarrıflar idi. Sene selesîne ve seb'a-mi'e⁸¹⁸den soñra selâtîn-i Osmâniyye enârallahu te'âlâ tadrîcle cümlesine mâlik oldılar. Allahu te'âlâ kıyâm-ı kıyâmete degin ellerinde ve taht-ı tasarruflarında dâyim ve kâyim ve bâkî eyleye, âmin yâ Rabbü'l-âlemîn.

⁸¹⁴ Sultan III. Alâeddîn Keykubat 1296-1301/1302 yılları arasında hüküm sürmüştür.

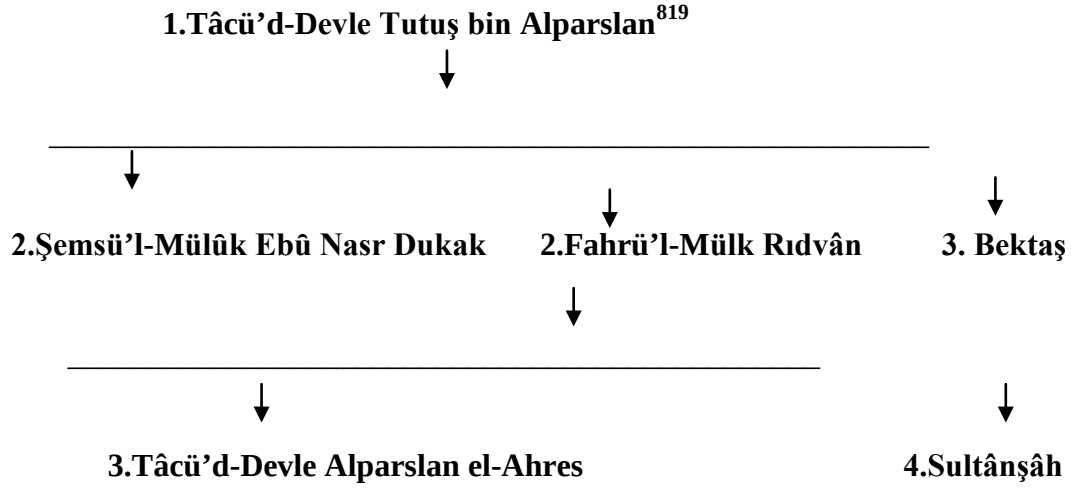
⁸¹⁵ M. 1299-1300.

⁸¹⁶ M. 1230-1231.

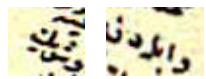
⁸¹⁷ "Ergidir" şeklinde yazılmıştır.

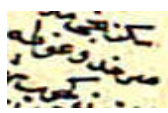
⁸¹⁸ M. 1329-1330.

Zikr-i Ahvâl-i Tâcü'd-Devle Tutuş bin Alparslan ve Evlâdü-yı der-Memâlik-i Şâm u Haleb

Tâcü'd-Devle Tutuş bin Alparslan⁸²⁰

Mezbûrun vâlidî Alparslan sene selâse ve sittîne ve erba'a-mi'e⁸²¹ de Haleb'e gelüp benî Kelb'den Mahmûd bin Nasr bin Sâlih bin Mirdâs itâ'at idüp arz-ı hedâyâ itmekle memleketinde ibkâ ve ümerâsından Atsız bin Uvak⁸²² Hârezmî'yi bir mikdâr leşker ile diyâr-ı Şâm teshîr_içün ta'yîn eylemişidi. ([Derkenar:] **Şâm**; Ekâlîm-i örfiyyeden müdün-i kesîreyi müştemil vilâyetün ismidür. Bu memâlikî garb tarafından bilâd-ı Ermen'den Tarsûs mukâbelesinde deryâ kenârında diyâr-ı Mısır'dan Arîş'e karîb Remah nâm mekâna degin Bahr-ı Rûm ihâta itmişdür. Cenûb tarafı ise Remah'dan mümted olup bir tepede Tepe-i Benî İsrâ'îl geçüp Belkâ'ya müntehî olur ki hâlâ mezbûr Belkâ Şâm'dan giden kâfile-i hüccâcun

sekizinci menzilleridür. Ve hadd-ı şarkîsi ise ve şark-ı Haleb ve kenâr-ı nehr-i Fırât'dan geçüp şehir-i Bâlis'e ulaşıp cânib-i şimâlîsi ise Bâlis'den

⁸¹⁹ Şecere için bkz. Ali Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 418.

⁸²⁰ 1079-1095 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁸²¹ M. 1070-1071.

⁸²² “Âbık” okunabilecek şekilde yazılmıştır.

Fırât ile kal'a-i el-Hama, andan Bîretü'l-Fırât'a, andan Halfetü'r-Rûm ve Sümeysât ve Hısn-ı Mansûr ve Behisnî ve Mar'aş ve Sîs ve Tarsûs'a, andan bed' olunan Tarsûs mukâbelesinde kenâr-ı bahre müntehî olur. İmdi hâl bu minvâl üzere olunca Şâm ve Haleb ve Hamâ ve Humus ve Ba'albek ve Trâblus ve Remle ve Ğazze ve Kudüs-i şerîf ve Askalân ve Halîlü'r-rahmân arz-ı Şâm'da dâhil olmuş olur. Ol dahi varup sene-i mezbûrede Remle ve Beytü'l-Mukaddes'i Halîe el-Mustansır nüvvâbı elinden alup ba'dehü semâne ve sittinde Dımaşk'a dahi istîlâ ve menâbir-i Dımaşk üzere hutbei halîfe-i Abbâsî el-Muktedî Bi'llah Abdullah nâmına kırâ'at itdürmüşidi. Ba'dehü sene ihdâ ve seb'în⁸²³de Sultân Melikşâh-ı Selçukî eyâlet-i Şâm'ı birâderi mezkûr Tâcü'd-Devle Tutuş'a tevcih eylemekle gelüp **[104 b]** bilâ-emr mezbûr Atsız'ı helâk idüp yirine vâlî-i Şâm oldu. Ve sene tis'a ve seb'în⁸²⁴ vâlî-i Rûm ve Haleb Süleymân Kutalmış Selçukî ile Haleb kurbunda dahi ceng idüp gâlib olup Süleymân esnâ-i ma'rekede maktûl oldu. Ba'dehü sene hamse ve semâninde⁸²⁵ hâkim-i Haleb Kasîmü'd-Devle emri üzere bunun imdâdına gelmekle hareket idüp Humus ve Akka⁸²⁶ ve [E]fâmiyye kılâ'ı Mısriyyân ellerinden alup zabt eyledi. Bu eyyâmda Melikşâh'ın fevti haberi irişmekle bu, saltanat da'vâsıyla kalkup bilâd-ı Cezîre ve Diyâr-ı Bekr'e istîlâ eylemişidi. Bu esnâda Berkıyaruk bin Melikşâh İsfahân'da saltanata cûlûs itdüğü haberi vârid olmağla hâkim-i Haleb mezbûr Aksungur "Bizüm sana itâ'at ve senün _çün saltanat talebimiz Melikşâh'ın cânışîni olmak lâyük oğlu kalmamışdur diyü idi; hâlâ mukarrer oldu ki on üç yaşında bir reşîd Berkıyaruk nâm oğlu câlis-i taht olmuş. İmdi böyle olunca senün emr-i saltanatda alâkuñ kalmamış olur." diyü dönüp cânib-i Haleb'e gitmekle merkûm Tutuş'un cânibi dahi za'f peydâ idüp bu dahi Şâm'a rücû' kılmışdı. Ba'dehü sene seb'a ve semâninde⁸²⁷ tekrâr yanına Kürd'den ve gayriden ziyâde leşker cem' itmekle intikâm kasdıyla varup Haleb kurbunda Aksungur ile ceng itdükde hikmetü'llah leşkerin sıyup ve kendüsini ahz ve katl ve Haleb'i dahi zabt itdi. Ve der-akab kâmil ellibin asker ile saltanat-ı diyâr-ı Acem sevdâsıyla tekrâr yürüyüp Harrân ve bilâd-ı Cezîre ve Diyâr-ı bekr ve Ahlât ve Âzerbâyçân ve Hemedân'a varup istîlâ eyledi. Ve

⁸²³ M. 1078/1079.

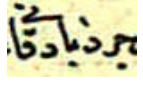
⁸²⁴ M. 1086/1087.

⁸²⁵ M. 1092/1093.

⁸²⁶ "Araka" okunabilecek şekilde yazılmıştır.

⁸²⁷ M. 1094/1095.

Bağdâd'a Halife'ye haber gönderdi ki hutbe'i kendü nâmına kırâ'at itdürdi. Ve Erbil'e karîb bir yirde Berkyaruk az âdem ile meks üzere idügi bu haber almağla

ale'l-gafle üzerine haylî âdem gönderüp şikest virdürdi. Ve yürüyüp gâret

eyleyüp hudûd-ı irişdükde İsfahân'dan sehl müddetde Berkyaruk leşker-i vâfir ile tekrâr mukâbelesine gelüp sene semâne ve semânîne Safer'inde⁸²⁸ muhârebe ve mücâdele eyledüklerinde askeri perîşân olup ve mezbûr Tutuş esnâ-i ma'rekede küşte ve maktûl oldu. Merkûm mehîb ve bahadır ve âdil kimesne olduğu menkûldur ki mûmâ-ileyhûn Şam ve Haleb'de müddet-i eyâlet ve emâreti on yedi yıl mikdârı olmuştur.

Fahrü'l-Mülk Rıdvân ibn Tâcü'd-Devle Tutuş⁸²⁹

Pederi küşte olduğu eyyâmında bu bir mikdâr asker ile Hît'e karîb yirde oturup Irâk-ı Arab'a istîlâ itmek arzûsunda idi. Vâkı'adan haberdâr oldukda dönüp Haleb'e geldi. Ve vâlidî tarafından vâlî-i Haleb olan Ebâ'l-Kâsım Hasan bin Alî el-Hârezmî mezkûrî hûş görüp ri'âyetler itdi. Ve birâderi Dukak ki pederi küşte olduğu zamânda yanında idi, ol dahi firâr künân gelüp dâhil-i Haleb oldu. Ve iki sagîrû's-sîn karındaşları ki nâmları Ebû Tâlib ve Behrâm idiler, cümlesi gelüp cem' oldılar. Ammâ cümle hükm ü tasarruf Ebâ'l-Kâsım'ın olup bunların cümlesi yanında za'îf gibi idiler. Bir gün mezbûr Rıdvân hurûc ve merkûm Ebâ'l-Kâsım ahz ve Haleb'i [105 a] geregi gibi zabt itdi. Bu esnâda Dımaşk'da ([Derkenar] **Dımaşk**; İklîm-i sâlisden arz-ı Şâm'ın vasatında bir medîne-i azîme ve kadîmedür. Dağlar meyânında vâki' bir vâsi' sahrâda kesîretü'l-enhâr ve'l-eşcâr vâfîretü'r-ruz ve'l-esmâr bir belde-i

mu'azzama-i mübârekedür. Enbiyâ-yı izâm ve eshâb-ı ve evliyâ-yı kirâmdan katı çok ulunun kabrleri ve makamları bunda vâki'dür. Sene erba'a ve aşere⁸³⁰de Hazret-i Ömer'ün ibtidâ-i hilâfeti avânında nısfı anveten ve nısfı sulhen feth olunup ol ahdden berü ki bin seneden ziyâdedür. Kürsî-i memleket-i diyâr-ı Şâm'dur. Hakk-te'âlâ ma'mûr ve âbâdân eyleye, bimennihi ve keremihi.) nâ'ib-i Tutuş olan Savtegin

⁸²⁸ Şubat/Mart 1095.

⁸²⁹ Halep Selçuklu Meliki olarak 1095-1113 yıllarında hüküm sürmüştür.

⁸³⁰ M. 635-636.

el-Hâdim'den haber gelmekle birâderi Dukak firâr idüp varup cânişîn-i peder olup sâhib-i diyâr-ı Şâm oldu. Bu eyyâmda memâlik-i Tutuş'dan Tuğtegin ki ümerâdan ve ehass-ı havâsdan olup Tutuş küşte olduğu esnâda esîr olmuşidi, halâs olup ve gelüp Dukak'ın hizmetine ittisâl eyledi. Ve dahi kendüyile yek-dil ve yek-cihet olup sehl müddetde mezbûr Savtegin'i katl itdürüp vâlide-i Dukak'ı dahi tezevvüc itdi. Ve bu vechle Atabeg ve cümletü'l-mülk oldu. Antâkiyye hâkimi Yağı-basan bin Muhammed bin et-Türkmânî ki Tutuş maktûl olduğu avânda ol dahi ma'en olup firâr iderek gelüp mezbûr Rıdvân ile biriküp varup Dimaşk'da birâderi mezbûr Dukak'ı ve Tuğ-tekîn muhâsara eylediler. Ve nefice hâsıl olmamağla Kudüs'e varmışlaridiler. Anda dahi nesne hâsıl idemeyüp sene tis'in ve erba'a-mi'e⁸³¹ hilâli idi, dönüp Haleb'e geldiler. Ve mezbûr Yağı-basan ol eyyâmda bir husûs için buna incinüp Dukak yanına varmışidi, Dukak ve Tuğtekîn Dimaşk'dan kaldurup Haleb'i teshîr sevdâsıyla bunuñ üzerine geldiler. Bu dahi cünd-i vâfir ile mukâbelelerine varup Kınnesrîn'de ceng-i azîm itdiler. Bu gâlib olmağla Dukak firâr künân yine Dimaşk'a vardı. Âkıbet mâbeynlerine muslihûn tavassut idüp Dimaşk menâbirinde hutbede Dukak'dan evvel nâm-ı Rıdvân yâd olunmak üzere sulh olundu. Ve bu senede Efrenc-i la'in hazeerahümü'llah leşker-i firâvânla Halîc-i Kostantiniyye'den geçüp Konya havâlisinde Kılıçarslan-ı Selçukî ile ceng idüp gâlib olmağla amân virüp ve gelüp Antâkiyye'i tokuz ay muhâsaradan soñra sene ihdâ ve tis'in Cumâde'l-ülâsı⁸³² esnâları idi, alup ve içinde bulunan müslimînün kimin katl ve ba'zın esîr itdiler. Ve vâlisi mezbûr Yağı-basan-ı Türkmânî dahi bir mahalde küşte bulundu. Bundan soñra sâhib-i Şâm Dukak ve atabegi Tuğtegin ve vâlî-i Musul Kür-boğa ve hâkim-i Humus Cenâhu'd-Devle ki Melik Rıdvân'ın vâlidesin tezevvüc itmişidi, bunuñ yanında cümlesi biriküp Antakiyye üzerine Frenkle cenge vardılar. Hikmetü'llah, Kür-boğa'nun gurûr sebebi ile inhizâm, müslimîn turukına vâkı' olmağla Efrenc-i la'in cümle çadırlarına ve sâyir at ve esbâblarına memâlik oldılar. Melâ'in andan varup Ma'rerra [?] ehlini çadırlarında katl-i âm itdiler. Ve Humus'a varup ahâlisi ile mâl-ı azîm virmek üzere musâlaha olundu. Ve andan soñra varup Beytü'l-mukaddes'i kırkbeş gün muhâsara idüp ba'dehü sene isneyn ve tis'ine ve erba'a-mi'e⁸³³de

⁸³¹ M. 1096-1097.

⁸³² Nisan-Mayıs 1098.

⁸³³ M. 1098/1099.

Mısırîler ellerinde darben ve kahren alup sükkânından yetmişbin kimsei ki ekserî ulemâ ve sâdât ve müfessirîn ve muhaddisîn idiler, şehîd itdiler. Bundan soñra binâ ve metâ' ve mâl cihetinden **[105 b]** bilâd-ı İslâmiyye'nüñ mümtâzlarından olan Trâblus hîsârın kefare-i Efrenc birkaç sene muhâsaradan soñra sene selâse ve hamse-mi'ede⁸³⁴ almağla Antakiyye sâhibi olan la'în dahi etrâfında olan kılâ'dan bî-nihâye leşker ile gelüp sene erba'a ve hamse-mi'e⁸³⁵ esnâları idi, Haleb'e on üç fersah bu'dı olan Esârib Kal'asını bir niçe günler muhâsara ve sükkânı ile mukâteleden soñra unveten alup içinde olan müslimînden ikibin âdemi katl ve bâkîsin nisâ ve etfâllarını seby idüp ganâyim-i vâfireye mâlik oldılar. Bundan gayri Esârib Kal'asınñ mu'âdili ve ana karîb Zerdenâ nâm hisârı dahi niçe günler cengle alup hâsılı Esârib ehline itdüklerin Zerdenâ sükkânına dahi itmeleriyle ehl-i Haleb'e ziyâde vehm-i târî olup âkıbet mukâbeleye dahi kudretleri olmamağla vâlî-i Haleb olan mezbûr Rıdvân bin Tutuş her sene Antâkiyye sâhibine otuz iki bin altun ve dahi niçe at ve esbâb virmek üzere sulh idişdiler. Ve'l-hâsıl bu minvâl üzere Haleb ve tevâbî'inde on tokuz yıl emâret itdükden soñra sene seb'a ve hamse-mi'ede⁸³⁶ Haleb'de vefât itdi. Mezkûr sîret-i kabîha ve umûr-ı gayr-i maraziye sâhibi idi. Fevtinden evvel birâderleri Ebû Tâlib ve Behrâm'ı katl itmişidi, anların küşte olması kendüye mübârek olmayup derakab kendü dahi fevt oldı.

Tâcü'd-Devle Alparslan el-Ahres bin el-Melik Rıdvân⁸³⁷

Mezkûr on altı yaşında iken cânîşîn-i peder olmuş idi. Lakin cumhûr-ı umûrî lâlâsı Hâdim görüp kendü bir nesneye müdâhele itmezdi. Ammâ ziyâde seyyi'i'l-hulk idi, ol sebebden bir sene murûrundan soñra sene semâne ve hamse-mi'e⁸³⁸ de hüddâmı elinde küşte oldı.

Sultânşâh ibn el-Melik Rıdvân⁸³⁹

Birâderinüñ katli esnâsında câlis-i emâret-i Haleb olmuşidi. Lakin yine zimâm-ı umûr-ı mülk merkûm lâlâsı Hâdim elinde idi. Sene ihdâ aşere ve hamse-

⁸³⁴ M. 1109/1110.

⁸³⁵ M. 1110/1111.

⁸³⁶ M. 1113/1114.

⁸³⁷ Halep Selçuklu Meliki Alparslan el- Ahras (1113-1114).

⁸³⁸ M. 1114/1115.

⁸³⁹ Son Halep Selçuklu Meliki olan Sultânşâh 1114-1118 yılları arasında hüküm sürmüştür.

mi'e⁸⁴⁰ hilâlinde mezkûr lâlâ kulları ellerinde maktûl olmağile ahâlî-i Haleb Frenk keferesinüñ müstevlî olmaları vehminden ol asrda sâhib-i Mardin Emîr İl-gâzî ibn Emîr Artuk şecâ'at ve kudret yönünden e'âzım-ı ümerâ-i İslâmiyye'den idi, da'vet idüp sene-i mezbûre hilâlinde Haleb'i kendüye teslîm itdiler. Bundan soñra Tutuş evlâdınun yed-i emâretleri diyâr-ı Haleb'den munkatı' oldu.

Dukak ibn Tâcü'd-Devle Tutuş bin Alparslan bin Çağur Beg Dâvud⁸⁴¹

Vâlidî Tutuş Rey kurbunda Berkyaruk muhârebesinde küşte⁸⁴² oldukda bu yanında olup fîrâr iderek Haleb'de birâderi Rıdvân yanına gelmişidi. Andan Dımaşk'da lâlâsı Savtegin yanına varup ve sâhib-i Şâm olup Savtegin atabegisi olmuşidi ki zikri geçmişdür. Ba'dehü Tuğtegin ile ittifâk idüp Savtegin'i katl itdüklerinden soñra Tuğtegin vâlidesin tezevvüc idüp atabegi ve cümletü'l-mülk'i oldu. Ba'dehü birâderi Rıdvân Haleb askeriyle üzerine gelüp nesne hayr itmeyüp andan soñra bu dahi leşker-i Dımaşk ile Haleb ([Derkenar:] üzerine varmışidi. Sa'y u tedbîr-i Atabeg Tuğtegin çendân fâyide itmeyüp Rıdvân gâlib oldu. Ba'dehü ikisi bir yire biriküp ve ümerâ-i etrâf ile dahi biriküp Antakiyye üzerine leşker-keş oldılar. Hikmetüllah, leşker-i Efrenc-i la'în gelmeleriyle bunlar münhezim ve perîşân oldılar. Âkıbet mezbûr Dukak sene tis'a ve tis'în ve erba'a-mi'ede⁸⁴³ fevt⁸⁴⁴ olmağla mezbûr Atabeg Tuğtegin merkûm Dukak'ın bir yaşında oğlu taht-ı Dımaşk'a iclâs eylemişidi. Sahh.) [106 a] eylemişidi. Birkaç günden soñra diger birâderi Bektaş'ı cülûs itdürdi. Ve birkaç eyyâm dahi murûr itdükde mezbûr Bektaş'ı dahi ref' idüp sene-i mezbûre hilâli idi, kendüsi istiklâl üzere emîr-i memâlik-i Şâm oldu. Ve evlâd-ı Tutuş'ın hükûmet ve emâretleri munkatı' oldu.

⁸⁴⁰ Mayıs-Haziran 1117.

⁸⁴¹ Dımaşk Selçuklu Meliki Rıdvân 1095-1104 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁸⁴² Tacüddevele Tutuş 26 Şubat 1095'de yeğeni Berkyaruk ile mücadele ettiği Rey Savaşı'nda ölmüştür.

⁸⁴³ M. 1105-1106.

⁸⁴⁴ Dımaşk Selçuklu Meliki Rıdvân h. 497/ Miladi 1104 yılında vefat etmiştir.

5.1.2. Yayınlanmış Dünya Tarihleri İçerisindeki Selçuklu Tarihleri

5.1.2.1. *Behcetü't-Tevârîh*

Şükrullah (öl. 868/1464'den sonra)⁸⁴⁵

[51]

“Osmanlı Sultanları Tarihi

617 (= 1221) tarihinde Çingiz Han ortaya çıkarak Türkistan'ı çapul etmiş, Semerkandı oda yakmış, Belhi yıkmıştı. Onlar bütün Müslümanları birbirine katmışlardı. Öyle ki: Yalnız bir Rey şehriden kâfir kılıcına yem olan 500.000 kişi saymışlardır. Selçuk soyu bu yüzden yurtlarını bıraktılar.

Er Tuğrul, Oğuz oğullarından biridir. Kızıl Buğa oğlu Kaya Alp oğlu Süleymânşâh'ın oğludur. Kırk beşinci göbekte Nuh oğlu Yâfes oğlu Kavı Han oğlu Kara Han oğlu Oğuz oğlu Gök Alp ile Nuh'a ulaşan Er Tuğrul, Süleymanşah'ın oğlu, Osman Beğ'in de atasıdır.”

Şöyle ki: 852 (=1449) tarihinde merhum Sultan Murad bu güçsüzü elçilikle Mirza Cihanşah'a gönderdi. Varıp yumuşu yerine getirdik. Bir gün şagavul geldi: "Mirza sizinle yalnız konuşacağından tek olarak gitmelisiniz" dedi. "işittik ve baş eğdik" diyip gittik.' Konuşma sırasında buyurdu ki: “ Sultan Murad benim ahret kardeşimdir. Bu kardeşlikten başka da akrabamdır “Akrabalığın sebebi soruldu. Buyurdu ki: “Tarihi okuyucu Mevlânâ İsmail'i çağırınsınlar ve Oğuz tarihini getirsinler”. Mevlânâ İsmail geldi ve Moğol yazısı ile yazılmış bir kitap getirdi. O kitaptan anlaşıldı ki Oğuz'un altı oğlu olmuştur. Adları Gök Alp, Yer Alp, Deniz Alp, Gün Alp, Ay Alp, Yıldız Alp. Mirza! Buyurdu ki: “Kardeşim Sultan Murad'ın nesebi Oğuz oğlu Gök Alp'a ulaşıyor. Gök Alp oğulları, Kızıl Buğa oğlu Kaya Alp oğlu Süleymanşah oğlu Er Tuğrul'a kırk beşinci göbekte erişmiştir. Kara Yusuf'un nesebi ise kırk birinci göbekte Deniz Alp'a erişmektedir”. Bu iki padişahın nesebi

⁸⁴⁵ Çalışmamızın bu bölümünde “*Behcetü't-Tevârîh*”, yay. Nihal Atsız (çev. F. Kırzioğlu), *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul 1949 künyeli eser esas alınmıştır. Şükrullah ve eseriyle ilgili yukarıda 4.2. (s. 13-14) *Behcetü't-Tevârîh* bölümümüzde bilgi verilmiştir. *Behcetü't-Tevârîh*'in yayınlanmamış olan kısmındaki Selçuklular ile ilgili bilgiler için yukarıda 5.1.1.2. (s.27) *Behcetü't-Tevârîh* Şükrullah (1388-1464) başlıklı bölüme bakılmalıdır.

bilinince Mirza buyurdu: “Kardeşim Sultan Murad’ın nesebi bizim nesebimizden ağıdır. Gökle denizin arasında fark olduğu gibi”.

Er Tuğrul, Selçuk soyu ile birlikte, kimi çoluk çocuğu ile, kimi yalnız olan 340 kişi ile Selçüklüler’in ardından Anadolu’ya gelmişti. Karaca Dağı beğenmişti. Orada yaylayıp, kışlıyorlardı, O ülkenin kâfirleriyle iyi geçinip yaşıyorlardı. Er Tuğrul, Sultan Alâaddin’in savaş niyeti ile Konya’da sü [52]yırdığını işitince kendi erlerini sultanın eşiğine göçürüp kulluk gösterdi; saygı buldu. Nice günler oradan ayrılmadı. Sultan Alâaddin karganmış kâfirlerin ülkesine geldi. Gerektiğinde, Er Tuğrul yiğitlik ve işbirlik gösterdi. Çok ulca ve tutsak ele geçirdi. O zaman Kütahya ve yöresi kâfir elinde idi. Müslüman çerisi Karaca Hisar kalesine erişip savaşa başladılar. Kalenin güney yanı Er Tuğrul’un payına düşmüştü. O yanın kâfirleri şaşırıp ne yapacaklarını bilmediler. Barış dilediler. Sultan razı olmuyordu. Fakat birden Tatar yine yağı olup and bozdu ve İslâm ülkesini yağma edip Müslümanların çoluk çocuğunu tutsak etti ve Müslümanlara yakışmayacak nice nesneleri kötü işli, aldayıcı ve kurnaz Tatarlar yaptı diye haber erişti.

Sultan bunu işitince Müslümanları, kıyıcıların kötülüğünden kurtarmağı vacib gördü. Er Tuğrul’u getirip kaftan giydirdi. Kale üzerine başbuğ dikip kendisi Tatar’a gitti. Derler ki Sultan Alâaddin o yürüyüşte Tatar taşığı derisinden bîr gölgelik yapılmasını buyurdu; yaptılar.

Sultan, kıyıcının kötülüğünü gidermekle uğraştı. Er Tuğrul, kâfiri bitirip yoyup öldürmeğe savaştı. Adı yüce olsun ulu Tanrı İslâm çerisini kazandırdı. Kaleyi ve ülkeyi gereğince yıkıp sonsuz ulcalar elde ettiler. Er Tuğrul oradan Söğüt’e doğru gitti O ülkeyi de aldı, İki yıl, üç ay, dört gün Er Tuğrul kılıç vurup kâfiri sindirdi.

Ansızın Tanrının buyruğu erişip öldü. Doksan üç yaşında idi. Er Tuğrul’un ölümü haberi Sultan Alâaddin’e erişince buyurdu: Er Tuğrul oğlu Osman’a yarlık yazdılar. Tuğ, davul, kılıç, kaftan gönderdi. Osman’ı savaşa memur kıldı,

Sancak, kaftan ve davul gelince Osman Beğ ayağa kalktı. Padişahlık türesince davul çaldılar. Kutlu olsun dediler. O zaman oturdu. O çağdan beri Osman’ın türesidir. Ne zaman seferde davul çalınsa Osmanogulları ayakta dururlar. Ondan

sonra Osman Beğ İslâm çerisini topladı. Bir takımı kendisiyle Bilecik üzerinde durdu. Bir takım geriyi öteki kâfir ülkelerine gönderdi. Çok öldürüp çapul ettiler. Kâfir sındı. Bilecik'i aldılar.

Osman Beğ Bilecik'i 699 (= 1299)da aldı. Bundan daha önce Halife Harun Reşidin çerisi 190 (= 807) da Bilecik'i almıştır ama Rum çerisi yeniden ele geçirmişti. O çağdan beri bu 699 tarihine kadar Rumların elinde kalmıştı. Osman'ın eliyle alındı.

Ondan sonra İne Göl, Köprü Hisar ve Yeni Şehir'i aldı. İkinci yılda [53] İznik yöresinde çadır kurdu. Bu arada beş yıl geçti. Sultan Alâaddin'e Tanrı'nın buyruğu erip Uçmağa vardı. 20 yıl, 9 ay, 13 gün (milâdî hesapla 20 yıl, 2 ay, 12 gün) padişahlık kıldıktan sonra Tanrı'nın esirgendiğine ulaştı. Müslüman çerisinin çoğu Osman Gazi'nin yanına geldi. Bir takım çeriye Bursa üzerine gönderdi. Her ikisi de kuşatmada idiler ki Osman Gazi'ye Tanrı'nın yarlığı erişip yüce Uçmağa çağırdı. Pazartesi günü, 710 (1310-1311) yılı İdi. On dört yıl beğlik etmişti. Ondan sonra Orhan Beğ, atası yerine gaza tahtına geçti.”

5.1.2.2. *Kitâb-ı Cihân-nümâ*

Mehmed Neşrî (öl. 926/1520 [?])⁸⁴⁶

[6] “KISM-I SÂDİS

Evlâd-ı Oguz Han-ı Türkî ahvâlin usûliyle ve fîrûyla beyân ider.

Ve bu kısım, üç tabakaya münkasımdur. Tabaka-i ûlâ, ensâb-ı evlâd-ı Oguz Han beyânındadır. Tabaka-i Sâniye, Selâtîn-i Selçûkıyye-i Rûmiyye'yi zikr ider. Tabaka-i sâlise, selâtîn-i Rûm, Âl-i Osmân Gâzî'yi beyân ider.”

“Tabaka-i Ülâ

Evlâd-ı Oguz Han ve ensâb-ı Oguz Han beyânındadır...”

⁸⁴⁶ *Cihannüma* (6. Kısım: *Osmanlı Tarihi [(687-890/1288-1485)]*, (Giriş, Metin, kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım), haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2008 adlı çalışmayı esas aldık. Neşrî ve eseri için bkz. Abdülkadir Özcan, “Neşrî”, *DİA*, XXXIII, s. 20-22.

[11] "...Âhir hicretüñ dört yüz yigirmi üçünde müteveffâ olup, oğlu Kara Han Ömer bin Yûsuf yirine cülûs idüp, tâ şuña dağın ki, kardaşı Muhammed bin Yûsuf hicretüñ dört yüz otuz tokuzında anı tutup habs idüp, ikisi dahı zehrile helâk olup, memleketlerine Semerkant'dan Tafgaç Han Ebû İshak İbrâhîm bin Nasr İlik Han kasd idüp, müstevlî olup, ol dahı hicretüñ dört yüz altmış ikisinde müteveffâ olup, oğlu şemsü'l-mülk İlik Han Nasr bin Tafgaç kâyim-makâm olup, Sultân Alparslan'ın kızını tezevvüc idüp, Sultân Melik Şâh bunun kız kardaşı Türkân Hatun-ı Celâliyye'yi tezevvüc itdi. Âhir müteveffâ olup, kardaşı Hızır Han bin Tafgaç kâyim-makâm olup, ba'de-hîn ol dahı müteveffâ olup, oğlu Ahmed Han bin Hızır Han yirine cülûs idüp, âhir Sultân Melik Şâh tutup yine iklîmine gönderüp, tâ hicretüñ dört yüz seksen sekizinde, leşkeri mülhiddür diyü beyine ikâmet idüp depeleyince, iklîminde mukarrer oldu. Bundan [12] sonra Kadir Han Cibrîl bin Yûsuf bin Hârûn pâdişâh oldu. Tâ Sultân Sencer bin Melik Şâh depeleyüp yirine, Muhammed Han bin Süleymân bin Dâvud bin İbrâhîm Tafgaç Han bin Nasr İlik Han'ı nasb idince Muhammed bin Süleymân hicretüñ biş yüz on bişine dek mukarrer oldu..."

[13] "Tabaka-i Sâniye

Mülûk-i Selçukîyye'yi ve Rûmiyye'yi beyân ider.

Müverrih-i muhtar eydür: Bi'l-ahire saltanat-ı Türkistan, selâtîn-i Selçukîyye'ye intikâl itdi. Bunlar meysereden Kınık bin Dingiz Han neslindendir. Asl-ı kıssa oldur ki, Dukak nâm bir kişi Kınık bin Dingiz bin Oguz neslinden iklîm-i sâbiuñ kefare-i Etrâk-i şimâlisinden İslâma gelüp, sâhib-i rây ü tedbîr ve şücâ u dilîr oldu. Ol tâyifeden, evvel İslâm'a gelen budur. Bunun zamanında Beygur, küffâr-ı Etrâk'e pâdişâh idi. Dukak'ın hüsn-i râyın görüp, Etrâk'ile cenglerinde bunuñla müşâvere kılup, anuñ fikrini savâb bulup, tedbîr-i teyemmüm iderdi. Ol müteveffâ olup, Selçuk nâm bir oğlu kaldı. Çünkü recûliyyet haddine yitişdi. Melik-i Türk tedbîr-i asâkirini aña tefvîz idüp, Selçuk'da eser-i necâbet zâhir olup, kavmi çoğaldı. Melik-i Türk kesret-i halkdan havf idüp katline kasd itdi.

Selçuk dahı bu işden haberdâr olup, Melik-i hâniyye Şehâbü'd-da've Kadir Han bin Hârûn yanına varup, Cend'e nüzûl kılup, bilâd-ı kefare-i [14] Etrâk'e gazâ

itmege, istimdâd idüp, Kadir Han leşker-i azîm koşup, küffârla mukâtele idüp, âhir Selçuk yüz yedi yaşında bugz-ı küffârdan şehîd olup, iki oğlu kaldı. İsrâil ki Arslan dinilür ve Mikâil, atalarının kâyim-makâmı olup Mâverâünnehr’de Etrâk’dan çok kişi taht-ı hükûmetlerinde oldılar. Hiç bu ikisinden gayrıya intisâb itmezlerdi. İttifâk melik-i Hind Sultân Mahmûd bin Sebük-tegin, melik-i Mâverâünnehr Kara Han muâvenetile nehr-i ceyhûn’ı geçdi. Arslân, Sultân Mahmûd’a gelüp, Sultân Mahmûd anun himmetin ve şecâatin ve kendüye inkıyâdın görüp taaccüp idüp, taleb itdi; seferden dönicek halkıyla arz-ı Horasan’a geçüp kendünün hizmetinde ola. Arslan kabûl itmeyüp, Sultân Mahmûd gazap idüp, tutup bagladı. Sultân yine rücû itdi. Henüz dahı Arslan mukayyed idi. Mikâil halkıyla sultâna tâbi olup, Horasan’a geçüp, Horasan ovalarında sâkin oldılar.

Çünkü Etrâk Horasan’a geçdi. Sultân Mahmûd Etrâk’i anda geçürdigine ashâb-ı âl-i Selçuk’dan havf idüp, nâdim oldı. Andan Sultân Arslân bin Selçuk’ı bilâd-ı Hind’den kala-i Kâlencâr’a gönderüp, anda Arslan mahbûs iken müteveffâ oldı. Ol cihetden sultânla Âl-i Selçuk arasında vahşet-i azîme ve hurûb-ı kesîre vâkı oldı. Andan Sultân Mahmûd müteveffâ olup, oğlu Mesûd bin Mahmûd cülûs idicek, Gazne’den ashâb-ı [15] ibn-i Selçuk kaçup leşker cem idüp, uğraşup, ashâb-ı ibn-i Selçuk’ı sıyup, bazın esîr itdi.

Andan Mikâil müteveffâ olup iki oğlu kaldı: Ebû Tâlib Muhammed Tugrul Beg ve Dâvud Çağrı Beg. Âl-i Selçukıyye, Etrâk-oglu Ebî Tâlib Muhammed Beg’e ittibâ itdiler. Tugrul Beg, Sultân Mesud’ıla ugraşup, Sultân Mesûd’ı sıyup tutsak kılup, ol vilâyeti tamâm tutdı. Muhassal Horasan’a ve Irak’a tadrîcen müstevlî olup, yüz altmış yıl Tugrulî hâkim oldılar. Nitekim kısım-ı hâmis-i Cihânnümâ’da zikr olundu...”

“İmmâ es-selatînü’s-Selçukıyye bi’r-Rûm

Âl-i Selçuk’dan Konya’ya ve Ak-sarây’a ve Nigde’ye ve Ankara’ya ve gayr-ı bilâd-ı marûfe-i Rûm’a evvel mâlik olan Sultân Rûkneddîn Süleymân bin Kutalmış bin Arslan bin Selçuk bin Dukak’dı ki, Melik Şâh bin Alparslan bin Davud beg bin Mikâil bin Selçuk bin Dukak’uñ eyyâm-ı devletinde anuñ kıbelinden nâyib olup, gelüp Rûm’a dâhil olup, müstevlî oldı, hicretüñ dört yüz yetmiş birinde. Ve andan

soñra Süleymân Antakiyye'ye varup, nasara elinden alup feth itdi. Andan sâhib-i Haleb Müslim bin Kureyş el-Ukaylî hicretüñ dört yüz yetmiş sekizinde Safer'üñ **[16]** yigirminci günü Süleymân'ıla uğraşup, Süleymân muzaffer olup, Müslim marekede maktûl olup, Süleymân varup Haleb'e mâlik oldu.

Andan sâhib-i Dımışk ammusı oğlu Tutuş bin Alparslan ki, Melik Şâh'üñ kardaşıdır. Gelüp Haleb'i leyinde ugraşup, hicretüñ dört yüz yetmiş tokuzında Süleymân marekede maktûl olup, oğlu Kılıç Arslan bin Süleymân kâyim-makâmı oldu. Ağlaz-ı nâsdı. Küffâra bunuñ zamânında bilâd-ı Rûm'dan fütûhât-ı kesîre oldu.

Hicretüñ dört yüz toksan tokuzında müteveffâ olup, oğlu Mesûd bin Kılıç Arslan yirine cülûs itdi. Melik-i şücâ u kerîm ve sâlih u kesîrû'l-gazv ve'l-cihâd idi. Havâli-i Amâsiyye'de Simre nâm bir şehir yapup, anda tavattun idüp, mescidler ve medreseler yapup, hâne-kâh binâ itdi. Bunuñ eyyâmında Türk, İstanbul karşısına Üskader'a dek gelüp, melik-i Konstantin'den cizye ve harâc aldı.

Sultân Mesud elli bir yıl pâdişâh olup, hicretüñ biş yüz elli birinde dünyâyı terk idüp ahîret ihtiyar itdi. Andan oğlu Sultân İzzeddîn bin Kılıç Arslan bin Mesûd bin Kılıç Arslan bin Süleymân kâyim-makâmı oldu. Bunuñ eyyâmında melik-i Serf ve Alaman Görgo nâm kâfir ki, despot demekle mülakkabdur verâ-i Konstantiniyye'den yüz kırk bin harbî-i müsellağ fârisle, yayanuñ kıyâsuñ ancak Allah bilür, hurûc idüp bilâd-ı Rûmiyye'ye dâhil olup, tamâmet Rûm-eli'ne müstevlî olup nehb ü gâret idüp, gelüp milk-i Konstantiniyye tekvrurını çıkarup, **[17]** kendüye mutî kılup, oğlını ve kardaşını ve ekâribinden kırk kişiyle rehn ahz idüp, elli kantar altun ve elli kantar gümüş ve bî-kıyâs siyâb-ı atlas alup, İstanbul'da olan gemileri gasb idüp, Kaliyabolı Bogazı'ndan deñizi geçüp, Kılıç Arslan memleketine dâhil olup, üç kez Türkmanlarla kıtâl-i azim idüp, otuz üç günde bunları sürerek Konya'ya yakın yetdi.

Melik Kılıç Arslan oğlu Kutbeddîn asâkir cem idüp, karşılayup ceng idüp, despot muzaffer olup, Kutbeddîn'i münhezim kılup, Konya ileyine gelüp şehre hücum idüp, müslimânlardan cemâat-i azîme çıkup, ugraşup, müslimânlardan çok kişi maktûl oldu. Despot, Konya üzerinde biş gün oturup, Kılıç Arslan amân dileyüp, despot dahı amân virüp, müslimânlar arasında bir kâide koyup, ekâbir ve ayân-ı

saltanatdan yigirmi kişi rehn alup, Tarsus yolından Beytü'l-Mukaddes'e hacc itmege gidüp, bilâd-ı Ermen'den öte Misisi'ye dâhil olup, nehr-i Ceyhân kenârına konup, etmek yiyüp, bir sâat uyuyup, andan uyanup, gönli sovuk suya girmek isteyüp, hemân ki suya girdi. Hak taâla kudretiyle maraz-ı azîm yetişüp, üç gün anda yatup, hicretüñ biş yüz seksen **[18]** altısında cân cehenneme ısmarladı. Oglı askerin alup yine iklîmlerine rücû itdiler.

Hicretüñ biş yüz seksen sekizinde Sultân Kılıç Arslan müteveffâ oldu, maktûl oldu, dahı dinildi. Melik-i âkıldı. Bunuñ zamânında çok fethler oldu. Bilâd-ı sâhib-i Sis Ligon'dan ve bilâd-ı Leşker[iden], sâhib-i Amûriyye'den ve bilâd-ı sâhib-i İstanbul Fasleyos'dan ve bilâd-ı Kir Aleks sâhib-i Tarabuzon'dan, bilâd-ı Kılıç Arslan bu mezkûr olan kafirlerüñ vasatındaydı. Müddet-i saltanatı otuz yedi yıl olup, soñına on bir oğlı kaldı. Melik Rûkneddîn Süleymân Şâh sâhib-i Tokat, Melik Nâsıreddîn Berkıaruk Şâh sâhib-i Niksar ve Melik Mugiseddîn Tugrul Şâh sâhib-i Âbilistan ve Melik Nûreddîn Sultân Şâh sâhib-i Kayseriyye ve Melik Kutbeddîn Melik Şâh sâhib-i Sivas ve Melik Muizzeddîn Kayser Şâh sâhib-i Malâtiyye ve Melik Şücâeddîn Sencer Şâh sâhib-i Erakliyye ve Melik Muzaffereddîn Arslan Şâh sâhib-i Nigde ve Melik Nizâmeddîn Argun Şâh sâhib-i Amâsiyye ve Melik Muhyiddîn Mesûd Şâh sâhib-i Engûriyye ve Melik Gıyâseddîn Keyhüsrev sâhib-i Borglu.

Çünkü Kılıç Arslan müteveffâ oldu. Veled-i asgarı Gıyâseddîn'i veliahd idinmişdi. Ol dahı atası vasiyyetile Gıyâseddîn Keyhüsrev kâyim-makâm oldu. Andan kardaşı sâhib-i Tokat Rûkneddîn Süleymân Şâh kuvvet tutup, Gıyâseddîn Keyhüsrev andan münhezim olup, havâssıyla ve evlâdıyla bilâd-ı Ermen'e kaçup, sâhib-i Sis Ligon Tekvur gâyet ikrâm eyledi. Andan kardaşı sâhib-i Âbilistan Mugiseddîn Tugrul Şâh yanına varup, ol dahı ikrâmı tâmm itdi. Andan Malâtiyye'ye varup, andan Şâm'a **[19]** rihlet idüp, andan Âmid'e, andan Ahlat'a, andan Canit'e, andan İstanbul'a varup Fasleyos yanında ehli ve evladı Melik Alâeddîn Keykubâd ve Melik İzzeddîn Keykâvus'ıla ikâmet itdi; tâ şuna dagın ki kardaşı Rûkneddîn atası tahtgâhı Konya'da hicretüñ biş yüz toksan tokuzı zi'lkadesinde müteveffâ olup, müddet-i mülki onbir yıl oldu. Oglı İzzeddîn Kılıç Arslan biş ay pâdişâh olup, bunuñ

eyyâmında sâhib-i Amûriyye, bilâd-ı Leşgerî'den kala-i Sıparta vilâyetiyle sevahilden ahz olundu.

Andan evlâd-ı Yagı-basan Muzaffereddîn Mahmûd ve Zahîreddîn ile Bedreddîn Yûsuf uc beglerinden ittifâk idüp, Zekeriyâ-yı Hâcib'i bilâd-ı Fasleyos'da Gıyâseddîn Keyhüsrev'e viribiyüp, yine Rûm'a gelmege tahrîk idüp, kalbini mutmaîn kıldılar. Hicretüñ altı yüzinde Gıyâseddîn Keyhüsrev bin Kılıç Arslan yine Konya'ya gelüp, sâniyen taht-ı Konya'ya duhûl idüp, kardaşı oğlu İzzeddîn'i nevâhi-yi Tokat'da mukarrer kıldı. Gıyâseddîn Keyhüsrev melik-i şücâ u kerîm ve fâzıl u şâirdi. Bunun eyyâmında deñiz kenârında medine-i Antâkiyye Fireng elinden feth olundu. Hicretüñ altı yüz sekizinde Amûriyye yanında bilâd-ı Leşgerî'de şehîd oldu. Keyfiyyet-i şehâdeti tabaka-i Abbâsî'de zikr olundu. Saltanat-ı ûlâsı bir yıl birkaç ay oldu. Müddet-i gurbeti onbir yıl olup, saltanat-ı uhrâsı yedi yıl ve birkaç ay oldu.

Ba'dehu bunun oğlu, es-Sultânü'l-gâlib İzzeddîn Keykâvus bin Keyhüsrev atası yirine kâyim olup, mukarrer oldığınlayın kardaşı [20] Alâeddîn Keykubâd'ı tutup, Malatiyye'de habs itdi. İzzeddîn melik-i şücâ u âkıldı. Bunun eyyâmında bilâd-ı Canit'den Medine-i Sinop, yevm-i sebtde Cemâziyelâhir ayınuñ yigirmi altısında hicretün altı yüz on birinde feth olundu. Hicretüñ altı yüz on altısında İzzeddîn Haleb'ün ahzına kasd idüp, azma itdi. Melikü'l-eşref dahı tuyup hîle idüp, İzzeddîn hâyib ü nevmîd yine rücû idüp Sivas'a vâsıl olıcak, ol belde de müteveffâ olup, yirine kardaşı Alâeddîn Keykubâd bin Keyhüsrev cülûs itdi. Melik ü şücâ u celîl ve kerîmdi, azîmü'ş-şân olup, ecnâd ve emvali artup, şevketi ziyâde olup, bilâd-ı Ermeniyye-i alânuñ küllîsine ve Canite'ye ve bilâd-ı Ermeniyye-i esfele ve bilâd-ı Leşgerî'ye ve bilâd-ı Fasleyos'a tâ mazîk-i bahr-ı Rûm'a, yanî İskender Bogazı'na gelince müstevlî oldu. Bunun eyyâmında müslimânlar Sinob'dan Kıpçak tarafına geçüp, medîne-i Suğdak'ı feth idüp, nevâhisine mâlik oldılar.

Hicretüñ altı yüz on sekizinde Sultân Alâeddîn, sûr-ı Konya'yı ve Sivas'ı yapup, elkâbında en-nâsır li-dîni'llah es-sultânü'l-azam ziyâde oldu. Ve dahı bunun eyyâmında kala-i Galiyorus, ki deñiz kenârında Alâiyye demekile marûfdur, feth olundu. Hicretüñ altı yüz yigirmi bişinde Celâleddîn Hârizmşâh'la bilâd-ı

Ermeniyye'den Yassı Çemen'de uğraşup, Celâleddîn sınıp Âzerbaycan'a kaçdı. Niteki tabaka-i Abbasi'de tafsîl olundu.

Ve dahı Sultân Alâeddîn eyyâmında müminler bilâd-ı Gürce müstevlî olup, kılâ-i kesîre feth itdiler. Anlardan hâh nâ-hâh aldılar ve [21] bunlardan gayrı otuz kala dahı. Andan Sultân Alâeddîn Yekşenbih gün Şevvâl'ün dördinde erba ve selâsîn ve sitte-miede arz-ı Rûm'dan Kubâdiyye nâm yirde dâr-ı fenâyı terk idüp, bekâ sarâyına rıhlet itdi. Bunuñ âsâr-ı adli ve hayrâtı, âfâk içinde meşhûrdur. On tokuz pâre şehr yapup, niçe câmiler ve medreseler ve hâne-kâh ve kârbânsaraylar binâ itmişdür. Bunuñ eyyâm-ı devletinde memleket-i Rûm'da ulemâ ve sulehâ ve etkıyâ ve evliyâ çoğaldı. Hattâ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî bunuñ zamânındaydı, etrâf-ı âlemden bunuñ sâye-i saltanatına gelürlerdi.

Zirâ Mogol İran'a müstevlî olup, âlemde huzûr kalmamışdı. Emn ü emân hemân Rûm'da vardı. Tatar-ı gaddârla merâren muhârebe idüp, gâlib olmuşdı. Çünkü müteveffâ oldı, Gıyâseddîn Keyhüsrev bin Keykubâd kâyim-makâm oldı. Bunuñ eyyâmında Tatar bilâd-ı Rûm'a kasd itdi. Leşker-keşleri Baycu Noyan idi. Gıyâseddîn andan akbeh-i hezîmetle münhezim olup, Tatar Rûm'a dâhil olup, halk-ı kesîr katl idüp, emvâl-i azîme gâret itdiler.

Hicretüñ altı yüz kırk dördinde Gıyaseddîn dahı dünyâdan rıhlet idüp, müddet-i saltanatı on yıl oldı. Bunuñ mevtiyle bi'l-hakîka saltanat-ı bilâd-ı Rûm, Âl-i Selçuk'dan münkazî olup, Devlet-i Âl-i Selâçık münkariz oldı. Bundan soñra mâlik olanlar Tatar'ın taht-ı tasarrufında ve hükminde makhûr olup, maglûb olmuşlardı.

Ve bi'l-cümle, çünkü Gıyâseddîn müteveffâ oldı. İki oğlu kaldı: İzzeddîn Keykâvus ve Rükneddîn Kılıç Arslan. Bunlar mütenâzi olup bazı [22] asker İzzeddîn'e, bazı Rükneddîn'e mâyl olup, biribiriyle mukâtele idüp, İzzeddîn Keykâvus bin Keyhüsrev bin Keykubâd Rûm'a müstevlî olup, karındaşı Rükneddîn kaçup Hülâgu'ya varup, taht-ı hükmetinde olup itâat gösterdi. Hülâgu dahı buña leşker koşup, gelüp İzzeddîn'i Rûm'dan sürüp, kala-i Alaiyye'ye kaçurdu. İzzeddîn Alâiyye'den gemiye binüp, evlâdı ve havâssıyla İstanbul'a geçüp Fasleyos yanında turdı. Tâ şuña dagın ki, sâhib-i Kıpçak ve Deşt, Bürke Han bin Tuşi bin Cingiz Han gelüp, Fasleyos elinden İstanbul'ı alup, İzzeddîn Keykâvus'a saltanat-ı Kırım'ı ve

Sulhât'ı virdi. On sekiz yıl İzzeddin anda emîr olup, âhir hicretüñ altı yüz yetmiş tokuzunda müteveffâ oldu. Ve bi'l-cümle, çünkü İzzeddîn Rûm'da hârib oldu, kardaşı Rükneddîn Kılıç Arslan bin Keyhüsrev bin Keykubâd, Rûm tahtına cülûs itdi. Ammâ nüvvâb-ı Tatar, bilâd-ı Rûm'a müstevlî olup, Rükneddîn'ün heman bir kurı adı vardı. Mogol elinde maglub kalup, âhir hicretüñ altı yüz altmış dördinde, bir kavle altmış altısında.

Muînüddîn Süleymân bin Ali bin Muhammed, ki Pervâne demekle marûfdur, Mogol kıbelinden Rûm'a nâyibdi. Rükneddîn Kılıç Arslan'ı depeleyüp, yirine oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev bin Kılıç Arslan'ı geçürdi. Gıyâseddîn Keyhüsrev-i sâni dahı iki buçuk yaşındaydı. Pervane bilâd-ı Rûm'da mütemekkin olup, leşker-i Rûm aña itâat gösterdi, şevketi ziyâde oldu. Gıyâseddîn Keyhüsrev-i sâni, taht-ı yed-i Mogol'da, âhir Kazan han zamânında hicretüñ yedi yüzünden sonra müteveffâ oldu. Bunun eyyâmında hicretüñ altı yüz yetmiş bişinde Sultân-ı Mısır Meliküzzâhir Baybars Bundukdârî, oğlu el-Melikü'l-Mesud [23] Muhammed'e Seyfeddîn Kalvun kızın alıvirüp, Cumâde'l-ülâ'nun bişinde düğün itdükden soñra asâkir cem idüp, Şevvâl'ün on yedisinde Dımışk'a dâhil olup, andan bilâd-ı Rûm'a azm idüp, Zi'l-kade'nun tokuzuncı günü asakir-i Mısır cibâle suûd idüp, Âbilistan'a yakın yetdiler. Gördiler ki Tatar leşkerini cem idüp on bir bin mukâbil tehyie idüp, Rûmîlere itimâdı olmamagın leşker-i Mogol'dan ifrâz itmiş. Şöyle ki bu askerün içinde Rûmîlerden bir kimse yogıdı. Sultân-ı Mısır dahı cibâlden inüp leşker-i Tatar'a hücum itdi.

Çünkü, iki leşker birbirine mukâbil oldu. Meysere-i Tatar sultân-ı Mısır'ın sancaklarına kasd idüp, asker-i sultân dahı bir kezden Tatar üzerine hamle idüp, kıtâl-i azîm olup, Hak taâlâ müminlere fırsat virüp, leşker-i Tatar-ı her cânibden ihâta idüp, bî-kıyâs Tatar maktûl oldu. Mukaddemleri Tuda ve Toga maktûl olup, Pervâne kaçup nefsin gücile kurtardı. Sâhib-i Mısır Meliküzzâhir Baybars Bundukdârî, Kayseri'ye dâhil olup, Zi'l-kade'nun on yedisinde Cuma gün hutbe Kayseri'de sultân-ı Mısır adına okundu.

Bu vâkıayı Abaka Han'a haber virdiler. Gâyet incinüp, gelüp marekede kutelâ-yı Mogol'ı kendü müşâhede idüp, nâyib-i bilâd-ı Rûm Pervâne Muînüddîn Süleymân bin Ali bin Muhammed'i depelemek [24] buyurdu. Zîrâ müslimân olmagın

Sultân-ı Mısır Baybars’a meylin ahladı. Pervâne şücâ u hâzîm ve kerîm-i cûd kişiydi. Elli yaşından geçmişti. Hicretüñ altı yüz yetmiş altıncı yılıñ Muharrem’inüñ öşr-i evvelinde maktûl oldu. Sultân-ı Mısır dahı yine makarr-ı izine rücû idüp, Muharrem’üñ yedinci günü Dımışk’a gelüp, Meydâneyn-i Ahzareyn arasında cânib-i garbda yapılan Kasr-ı Ablak’a nüzûl idüp, ayân [ve] umerrâ-yı devlet yanına cem oldılar.

İbtidâ-i Zuhûr-ı el-Karamaniyyîn min Etrâk-i Ermenâk

Rivâyet olunur ki, Mogol gelüp İran’a müstevlî olıcak, Etrâk’dan bir tâyife Mogol’dan kaçup gelüp, Ermenâk civârında mütemekkin olup, kefare-i Varsag’ıla müdâra idüp, “şu aracukda turalum. Her ne eküp biçersevüz ondasın ve nüzûlin ve her ne bidat olursa size virelüm” diyü itâat göstermişlerdi. Anlaruñ reislerine Nora Sofi dirlerdi, bir pîrdi. Her emrde aña itâat iderlerdi.

Nûra Sofi’nuñ evlâdı çoğıdı. Büyük oğluna Karaman dirlerdi. Gürbüz ve tüvânâ harîfde ol boy. Nûra Sofi’ya eyitdiler: “İçümüzde yigit-yeñil çokdur. Yiglemeyüp niçe hâdiseler iderler. Gel büyük olguñ Karaman’ı bize emir kıl. Anuñ emrinden tecâvüz itmiyelüm. Ve şenâat idenlerümüzüñ ol hakkından gelsün.” Andan Nûra Sofi eyitdi: “Siz benüm oğlumu beglige kabûl idesiz, ben râzı olmayacakmıyam?” Muhassal, Karaman’ı aralarında beg idüp, cemî-i umûrda Karaman’a itâat gösterüp, avda ve kuşda emrine imtisâl ider oldılar.

[25] “Feth-i kala-i Ermenâk bi-yed-i Karaman

Tevârîh-i muhtarda şöyle rivâyet olunur kim, ittifâk kâfirleruñ banayırı olup, Ermenâk kâfirleri banayır itmege çıkdılar. Karamanîler müctemi olup eyitdiler: “Niçeye dek bu kâfirlere itâat idüp, harâc virevüz. Fursatdur, hîle idüp bolay ki, işbu kalayı alayduk, ola mı?” diyüp ittifâk idüp, kala kâfirleri banayır iderken basup, bir dil çıkarmayup kırup, kendüler anlaruñ libâsına girüp, giceyle kala kapusına geldiler. İttifâk, yağmurluca gündi. Kalada olanlar bunları bilmeyüp, kendülerden kala halkı sanup, kala kapusın açırüp, bunlar kalaya koyulup feth idüp, penâhgâh idindiler.

Ol zamân Sultân Alâeddîn Keykubâd zamânıydı. Bu kaziyyeyi işidüp igmâz itdi. Zîrâ kefare-i Varsak, Sultân Alâeddîn’e inen zebuga dimezlerdi. Eydürler ki,

Nûra Sofi Karaman'ı uydurup Sultân Alâeddîn'e getürüp eyitdi: "Karaman, sultânumuñ kulıdır, gerek öldürsün, gerek âzâd itsün." Sultân, âzâd idüp kılıç kuşatdı. Ammâ esahh oldur ki, işidüp igmâz itdi. İttifâk, Sultân Alâeddîn az geçmedin [26] müteveffâ olup, âlem fetretten hâlî olmamagın Karaman dahı yuvasında muhtefî olup, şevket bulmadılar.

Âhir Karaman müteveffâ olup, oğlu Mehemed Beg atası yirine Ermenâk'e cülus idüp, anda karâr tutdı. Tâ şuña dagın ki, Gıyâseddîn Keyhüsrev bin Kılıç Arslan zamânında, hicretüñ altı yüz yetmiş altısında Rûm'da fetret olup, sultan-ı Mısır gelüp Tuda ve Toka'yı depeleyüp, Pervâne'yi Abaka Han depeledi. Taht-ı Konya'yı hâlî bulup, Cimri-i Hâricî'yi vezîr idüp, gelüp Konya'ya müstevlî oldı.

Dirler ki, Gıyâseddîn Loras-tagı'nda yaylakdaydı, kovup Sâhibüñ Karahisâr'a barkdı. Andan es-sâhibü's-Saîd Şemseddîn Cüveynî, Sultân Gıyâseddîn'ile gelüp, Karaman-oglı Mehemed Beg Cimri'yi uydurup, Konya'dan kaçdı. Sultân Gıyâseddîn Keyhüsrev bin Kılıç Arslan bin Keyhüsrev bin Sultân Alâeddîn Keykubâd Mehemed Beg'i iki kardaşıyla depeledi. Cimri-i Hâricî'yi dahı hicretüñ altı yüz yetmiş yedi muharremiñ on yedisinde pencşenbih gün öldürdi.

Andan Devlet-i Karaman inkırâza yüz tutdı. Zîrâ Mehemed Beg'üñ hemân Mahmûd nâm beşikde bir oğlu kaldı. Yirine cülûs ider kimse bulunmadı, tâ Mahmûd recûliyyete yetişüp, kâyim-makâm olmayınca. Çünkü Bedreddîn Ermenâk tahtına cülûs itdi. Devlet-i Karaman yine kıyâm gösterdi. Devletleriñ ibtidâsı gûyâ Mahmûd'dan oldı. Andan ötürü tevkîlerinde Âl-i Bedrî yazarlardı.

Osmân Gâzî eyyâm-ı devletinde, hicretüñ yedi yüz yedisinde Bedreddîn Beg bin Mehemed Beg bin Karaman Ermenâk'da müteveffâ olup, iki oğlu kaldı: Yahşı Beg ve Süleymân Beg. Yahşı Beg atası yirine cülus itdi. Hicretüñ yedi yüz on yedisinde, Yahşı Beg dahı Ermenâk'de Allah emrine [27] varup, kardaşı Süleymân Beg bin Bedreddin kâyim-makâmı oldı. Bu kelimât siyâkat-ı kelâmla sevk olundı. Hicretüñ altı yüz yetmiş tokuzunda Mesûd bin Keykâvus bin Keyhüsrev bin Keykubâd müteallikâtı ve evlâdıyla gemiye binüp, bilâd-ı Hazar[a] Kırım'dan kaçup Sinob'a gelüp, andan melik-i Tatar Abaka Han bin Hülâgu Han yanına vardı. Abaka Han, Mesûd'ı sultân-ı Ermeniyye ve Sivas ve Malatiyye ve Hartburt ve Âmid ve

Canit kıldı. Ammâ saltanat adından gayrı nesne yogıdı. Her Mogol gelüp, andan cihât tâleb iderdi. Maa-cemîl-i mesâlih-i ummâl ve nüvvâb Tatar elindeydi.

Sultân Mesûd seba mieden soñra müteveffâ olunca hizmet-i Tatar zâmin müflis kaldı. Bazılar eydür: Kesret-i metâlîbe ve zayyık-ı hâlden mütezzî olup, Mehemed-i Hudâ-bende Olcaytu Han bin Argun zamânında kendü nefsinı depeledi. Andan soñra Devlet-i Âl-i Selçuk münkâtı olup, rûy-ı zemînde bunlaruñçün hutbe ve sikke kalmadı. Andan soñra ehl-i Rûm firâk-ı mütehâlifeye müstagrak olup, her bir fırkaya bir melik ve bir sikke; ve her bir medîneye bir emîr ve hutbe oldu. Bu sebebden sevâhil-i Rûm mütegalîbe elinde kaldı. Aydın-eli'ne, ol vilâyetde kışlayan Türklere Aydın-oglı mutasarrıf oldu. Menteşe ve [28] Hamîd, ki Selâtn-i Selçukıyye'nüñ begleri oğlanlarıdır, ol memlekete müstevlî oldılar. Teke, ki Egdır kethüdâsı oğlıdır. Ve Saruhan ve Karasi Sultân Mesûd nökerlerindendir. Ve vilâyet-i Kastamonı'ya ve Borlu'ya İsfendiyâr atası Kötürüm Bâyezîd ataları tutdılar.

Karaman-oğlanları ehl-i Şam muâvenetiyle Lârende'yi aldılar. Ammâ sikke ve hutbe melik-i Şam adınaydı. Ammâ Osmân Gâzî bin Er-tugrul, Kazan han zamânında hicretüñ altı yüz toksan tokuzında Kufl-ı Rûm, kala-i Bilecük ve Hısnu's-Safsâf'ı yanî Söğüd-dervendi kalasını feth itdi. Evâyilde Hârûnü'r-Reşîd tisîn ve miede feth itmişdi. Lâkin yine Rûm eline düşmüşdi. Anlaruñ elinde kaldı, tâ Gâzî Osmân Han feth idince.

Hicretüñ yedi yüzinde hulefâ-yı Abbâsiyye neslinden Mısır'da halîfetü'l-Hakîm Bi-Emrillah idi. Sultân-ı Mısır ve Şâm ve Haleb el-Melikü'n-Nâsır Muhammed bin Kalavun; padişâh-ı Horasan ve Irak ve Diyarbekr ve Cezîre ve Rûm, Kazan; sultân-ı Rûm Kazan[1] taklîdile Âmid ve Malatiyye ve Sivas ve Harbirt'a Gımid ve Malatiyye ve Sivas ve Harbirt'a Gıyâseddîn Mesûd bin Keykâvus; bilâd-ı Konya ve sevâhile ve Ankara'ya Sultân Mesud'uñ kardaşı oğlı Keykubâd bin Ferâmürz bin Keykâvus'dı.

Osmân Gâzî bunlaruñ zamânında Sultân Alâeddîn Keykubâd bin Ferâmürz'den kılıç kuşanup, atası Er-tugrul tarîki üzerine gazâyâ nasb-ı nefis idüp, niyeti hayr olup, “mahza etmegi gazâdan çıkarayın, hîç bir melike ihtiyâc göstermeyeyin; hem dünya ve hem âhîret elüme girsün” dirdi. Ve bunuñ zamânında

olan selâtîn-i izâm ve mülûk-i kirâm sıdk-ı niyeti ve [29] hulûs-i taviyyeti olmagın, Bilecük’i feth idicek aña mâni olmayup, belki “kafirden ne fethi derse aña helal olsun” didiler. Anuñcün Osmân’a ve evlâdına gâzî dinildi. Zîrâ bunlaruñ bünyadı sâyir mülûk gibi mümine tağallübile olmayup, hemân mahzâ gazâ vü cihadile olmagın hakîkaten gâzîlik adına bunlaruñ istihkâk-ı zâtîsi olup, ism-i müsemmâya mutâbık oldu.

Bu mezkûrdan zâhir oldu ki, Osman’uñ Âl-i Selçuk’dan idrâk itdüğü Mesûd bin Keykâvus ve Keykubâd bin Ferâmürz bin Keykâvus’dur ki, buña dahı Sultân Alâeddîn dinilir. Keykubâd bin Ferâmürz dahı âlemde ve lakabda Sultân Alâeddîn Keykubâd bin Keyhüsrev’e müşârik olmagın, Osmân Gâzî, Sultân Alâeddîn Keykubâd-ı evvel’e yetişdi sanılır, ammâ yetişmedi. İştirâk-i lafzîden galata varılır.”

[30]

“TABAKA-İ SÂLİSE

SELÂTÎN-İ ÂL-İ OSMÂN GÂZÎ’Yİ BEYÂN İDER

Bu tabaka, ba’de Resûlu’llah aleyhi’s-selâm ve’l-Hulefâi’r-Râşidîn, efdalü’l-guzât ve’l-mücâhidîndür. Egerçi bunlar zamânen ve zirken muahhar, ammâ rütbeten ve kadren mukaddemdür. Teehhür-i zamânı, takaddüm-i rütbe münâfî degüldür. Nitekim, Hazret-i Risâlet hatemü’n-nebiyyîn ve seyyidü’l-mürselîndür.

Zikr-i ensâb-ı Âl-i Osmân ve keyfiyet-i nüzûlihim ile’r-Rûm

Mühendisân-ı ahbâr-ı mebânî-i siyer ve müzekkirân-ı esrâr-ı maânî-i eser, şöyle rivâyet itdiler ki, bu neseb-i büzürgvâr Oguz bin Karahan’a yetişür ki, Bulcas bin Yâfes bin Nûh aleyhi’s-selâm evlâdından işbu nesak üzerine: Er-tugrul bin Süleymân Şâh bin Kaya Alp bin Kızıl Boga bin Bay-temür bin Ay-kutluk bin Tugra bin Karay-tu bin Sakur bin Bulgay bin Sunkur bin Tok-temür bin Yasak bin Cemendür bin Ay-kutluk bin Turak bin Kaz Han bin Yasuv bin Yalvac bin Bay-beg bin Tugra bin Tokmış bin Güc bin Artuk bin Kartarı bin Cim-keymür bin Turc bin Kızıl-boga bin Yamak bin Baş-boga bin Cumur bin Bay-su bin Tugra bin Sevinç bin Çar-boga bin Kurtulmuş bin Korhav bin Balcuk bin Komaz bin Kara-oglan bin

Süleyman Şâh bin Korhulu bin Bozlugan bin Bay-temür bin Tortumış bin Gök Alp bin Oguz bin Kara Han bin Zib-takoy bin Bulcas bin Yâfes bin Nûh'dur, aleyhi's-selâm. Şunlar ki, Kara Han'dan murâd Iys'dur. Oguz Han, Iys bin İshak bin İbrâhim Aleyhi's-selâm oğludur didiler, hatâ itdiler. **[31]** Zîrâ Iys, Rûm-ı asgar atasıdır ki Rûm-ı sâniyedür. Erfahşad bin Sâm neslindendir.

Oguz ve Türk ve Mogol ve Rûm-i ûlâ gibi evlâd-ı Yâfes dendüğü kütüb-i tevâ[r]ih-i muhtârda menkûl olan üzerine sâbıkâ bu *Kitâb-ı Cihânnümâ*'da kısm-ı evvelüñ tabaka-i sâniyesinde ensâb-ı evlâd-ı Nûh aleyhi's-selâm kelâmıyla istifâ itdüğü yerde mastûrdur. Salâcıkâ dahı İbrâhîm Halîlü'r-Rahman'a müntehî olur demek, niteki bazı tevârih-i Acem'de zikr olunur. Ammâ Acâm'ın tekellüfâtı bâride ve taassubât- şenâsındandır.

Hikâyet

Şol vakt ki, Sultân Mahmûd bin Sebük-tekin, Âl-i Selçuk'ı yüz biñ er mikdârı Etrâk'ile Horasan'a geçürdi. Âl-i Selçuk'a müntesib olan Etrâk'den Gök Alp Han evlâdından tavarlı ve rızklı bir tâyife bilâd-ı Ermeniyye'den nevâhi-yi belde-i Ahlat'a nüzûl idüp yüz yetmiş yıl mikdârı tâ Cingiz Han hurûcına dağ anda kaldılar. Cingiz Han hicretüñ altı yüz on altısında şarkdan hurûc idüp, Belh'e dağ gelüp, Yime ve Se[bü]tay Bahâdur'ı İrân'a musallat idüp, bilâd-ı Acem'de huzûr kalmadığı ecilden göçer-evli Etrâk'ün cümlesi ellibiñ hane. Reisleri Süleymân Şâh bin Kaya Alp'a uyup, gelüp Rûm'a döküldiler. Ol vakt Sultân Alâeddîn bin Keyhüsrev, ki bânî-i Konya'dur, Rûm'da pâdişâh olduğunun iptidâsıydı.

Bu elli biñ göçer-ev Erzurûm'da ve Erzincan'da birkaç yıl yazın yaylayup kışın kışlayup, etrâfuñ kâfirlerinden kapup kazup yürüdiler. Âhir **[32]** muzâyaka-i emkineden ve tavarları iniş yokuş çekmeden incinüp, vilâyet-i Acem'de dahı vâkıatun olacağı olup, Süleymân Şâh yine vatan-ı aslîsine müteveccih olup, Haleb diyârına gitmek kâd idüp, varup Caber Kalası eline çıkdılar. Anda Furat ırmağı yollarına gelüp geçmek istediler. Süleymân Şâh geçit taleb idüp, atın suya depdi. İttifâk yarımış. At sürçüp Süleymân Şâh atıla suya düşdi. Ecel-i anda mukaddermiş. Allah emrine varup, Caber kalası ileyinde defn itdiler. Şimdiki hinde ol yire mezar-ı Türk dirler. Ol Etrâk'den bir tâyife anda mütemekkin oldılar. Elân Caber kalasına ol

Etrâk'ün neslinden hükmi derler. Andan ol Etrâk müteferrik olup, Beriyye'ye gitdi, ki şimdi anlara Şâm Türkmanı dirler. Kimi yine Rûm'a geldi. Şimdi Rûm'da olan göçer-ev anlardandır.

el-kıssa: Çünkü Süleymân Şâh müteveffâ oldu, dört oğlu kaldı. Biri Sunkur Tekin, biri Gün-togdı, biri Er-tugral Gâzî, biri Tundar. Etrâk'den bazı bu dört kardaşa uyup, yine Rûm'a dönüp, Furat başında ve Pasin-ovası'na ve Sürmeli-çukuru'na vardılar. Er-tugrul Tundar'ıla anda dört yüz mikdârı göçer-evle kalup, ol iki kardaşları yine vatan-ı aslîlerine rücû itdiler. Er-tugrul bir niçe eyyâm anada turup yaylayup kışladukdan soñra yine Rûm'a azm itdiler. Gelüp Ankara'ya karîb Karacatag'a nüzûl itdiler. Andan Sultân-öyügi'ne rihlet itdiler. Bazı sikâttan işitdüm, hattâ kıdvetü'l-müttekîn merhûm Mevlânâ Ayas eyitdi: “Ben Orhan'ın irkibdârına buluşdum, pîr kişiydi.” Eyitdi: “Atamdan ve dedemden işitdüm ki, eyitdiler: Ol vakt ki, Er-tugrul dört yüze yakın evle Rûm'a azm itdiler.”

Sultân Alâeddîn-i evvel ba'zı adâsıyla muhârebe sadedindeydi. Bunlar göçmel gelür; ittifâk Sultân Alâeddîn'ün Tatar'ıla cengine tuş geldiler. Şol hâlde ki, Tatar Sultân Alâeddîn'i buñaldup sıyayorur. Er- [33] tugrul'un yanında birkaç yüz yarar yoldaş vardı. Er-tugrul eyitdi: “Hey yârenler! Cenge tuş geldük, yanımızda kılıç götürürüz. Avrat gibi geçüp gitmek erlik degüldür. Elbette şunların birine muâvenet itmek gerek. Gâlibe mi muâvenet idelüm, bu maglûba mı?” Eyitdiler: “Maglûba muâvenet asîrdür, âdemimiz azdur ve de ki, yigine kuvvet dimişdür” didiler. Er-tugrul eyitdi: “Bu söz merdâne kelâmı degüldür. Erlik oldur ki, maglûba yardım idevüz. Hızır gibi buñ deminde bî-çârelere meded yetişevüz.”

Beyt

Biñ hacc iderse bulmaya kişi ol sevâbı kim,
Vaktinde çâresüzden ide def'-i ıztırâb

Bes Er-tugrul etbâıyla el kılıca urup, bir taraftan Sultân'ın mukâbiline kılıç koydılar. Şâhîn kargaya girür gibi, adûyı münhezim kıldılar. Sultân Alâeddîn anı görüp Er-tugrul'a istikbâl gösterüp, Er-tugrul etbâıyla inüp Sultân Alâeddîn'ün elin öpdü. Sultân Alâeddîn Er-tugrul'a hilat-ı fâhire geyürdi; tevâbiine ve levâhıkına atâlar ve ihsânlar eyledi. Andan Söğüd nâm yiri halkına kışla ve Tomalic'i ve Ermeni-

taglarını yaylak vidi. Egerçi Kara-hisar ol vakt feth olmamışdı. Ammâ Karaça-hisar'ıla Bilecük sultâna itâat iderlerdi. Ol taraflar ucıdı. Muhassal Sultân Alâeddîn Er-tugrul'un şecâatin ve merdâneliğın gördi. Çehresinde âsâr-ı necâbet ve [34] alnında envâr-ı saâdet müşâhede idüp, ol ucı aña virdi. Ol vakt Er-tugrul henüz dahı nev-civândı.

Şî'r

Nev-civân merd ü dilîr ü pehlevân

Daşt gâyet kuvvet-i tâb ü tüvân

Andan Er-tugrul Sögüd'i makâm edindi. Ol zamân Sâhibüñ Karahisâr'da Germiyân babası Alişer varıdı. Çavdar nam bir Tatar'ıla gâh gâh gelüp Karaca-hisâr'ı incidürdi. Er-tugrul Sögüt'de mutavattın olmagıla ol vilâyet emîn oldılar. Bunun üzerine birkaç yıl geçdi. Sögüd'i kışlayup, Tomalic'i yayladı.

Bazı tevârihde eydür: Mogol gelüp Irak'a ve Âzerbaycan'a müstevlî olıcak, belde-i Ahlat'dan üç yüz kırk hâne gelüp Anğara'ya karîb Karaca-tag'a nüzûl itdiler. Reislerine Kayık Alp dirlerdi. Bir müddet anda turdılar. Andan Çepni adlu yire geldiler. Kayık Alp anda müteveffâ olup, oğlu Sarkuk yirine oturup Kara-öyük'e gelicek ol dahı fevt olup, yirine oğlu Gök Alp oturup, Şarâbhâne adlu yirde ol dahı fevt olup, oğlu Gündüz yirine kâyim-makâm oldı. Küffâr ucı olmagın gazâya meşgûlidi. Bade-hîn ol dahı fevt olup, Sögüt'de Sarây nâm karyede defn olunup, oğlu Ertugrul yirine kâyim-makâm oldı. Egerçi bu târih bu vechile meşhûrdur. Ammâ Osmân Gâzî bu Er-tugrul oğlu degüldür. Cedd-i Osmân Süleymân Şâh'duğı mütevâtirdür.

[35] “Feth-i Karaca-hisâr

Dirler ki, birkaç yıldan soñra Kara-hisâr'un küffârı Er-tugrul'a huzûr virmez olup, adâvet izhârına başladılar. Er-tugrul, Sultân Alâeddîn'e varup gazâya tahrîk idüp, Rûm leşkerile Sultân Alâeddîn gelüp Karaça-hisâr'un üzerine düşdi. Ol vakt dahı vilâyet-i Kütâhiyye, kalasıyla kefere elindeydi. Sultân Alâeddîn cânib-i cenûbın Er-tugrul'a tefvîz idüp, ittifâk ol taraftan hayli ceng olup, kâfir bunalup, sultândan sulh taleb itdiler. Sultân, Er-tugrul'a gâyet mutekid oldı.

Andan sultân sulhı kabûl itmeyüp, elbette kalayı virüñ dirken haber geldi ki, Bancar Tatar nakz-ı ahd idüp, gelüp Eregli'yi garet itdi. Sultân Alâeddîn fî'l-hâl göçüp, bazı leşkerile Er-tugrul'ı kala üzerinde koyup, “say it, feth ideydüñ ola mı?” diyüp gidüp Tatar dahı karşulayup, Boga-öyügi'nde ugraşup, Tatar'ı bir vechile kırdı ki hisaba gelmez.

Latîfe: Dirler ki, Sultân Alâeddîn buyurdi, Tatarlar'ıñ hayalaruñ kesüp, derilerini birbirine dikdirüp bir sâyebân itdiler. Şimdi dahı ol sahrâya Taşak Yazısı dirler.

Bu tarafda Er-tugrul ikdâm-ı belîğ idüp, Hak taâlâ fırsat virüp, kalayı feth idüp, tekvurını tutup, kalayı yagma idüp, humsın ihrâc idüp, bâkî mâl-ı ganîmeti guzâta kısmet itdi. Andan humsını beşâretile sultâna gönderdi. Andan Er-tugrul Gâzî leylen ve nehâren iki yıl, üç ay, dört gün gazâyâ meşgûl olup, andan Sultân Alâeddîn müteveffâ olup, oğlu Gıyâseddîn Konya tahtına cülûs itdi. Anuñ zamânında melik-i Tatar Bamcu Rûm'a gelüp, Gıyâseddîn münhezim olup, Tatar Rûm'a müstevlî oldı.

[36] Çünkü Tatar Rûm'a hâkim oldı, mülûk-i Selâçık'a'nuñ hemân bir adı kaldı. Er-tugrul Söğüd'de sükût idüp, mütekâid olup, ol diyârı yurt idinüp, küffârla müdâra idüp, zindegânîye meşgûl, muammer olup, tâ Alâeddîn Keykubâd bin Ferâmürz bin Keykâvus zamanına dağ kaldı. Bilecük fethiyle Karaca-hisâr'ıñ feth-i evveli arasında yetmiş yıla karîb geçdi. Sultân Alâeddîn-i evvelüñ vefâtıyla Karaca-hisâr mü'minler elinden çıkdı. Zîrâ, Sultân Alâeddîn yine tekvurı içinde ibkâ idüp, harâca kesmişdi...”

“İbtidâü'd-Devleti'l-Osmâniyye

Çünkü Er-tugrul Söğüd'de ili, boyıla mutavattın olup, sâlhâ anda kaldı. Devlet-i Âl-i Selçuk ayaga düşmegin humûl ihtiyâr itmişdi. Üç oğlu oldı: Osmân ve Gündüz ve Saru-yatı. Evlâd-ı Er-tugrul'dan Osmân bahâdur olmagın halkı izzet idüp, avda ve kuşda Etrâk'ıñ yigidi ve yeñili anuñ yanına cem olurlardı. Ol vakt pâdişâh-ı azam Gazan bin Argun Han Rûm'a müstevlî olup, Selçuk'dan Mesûd bin Keykâvus'ıla Keykubâd bin Ferâmürz bin Keykâvus taht-ı hükûmetinde kalup, yine Rûm'da mukarrer kılup, memâlik-i Rûm'ı Mesûd'ıla Keykubâd'a niyâbeten virdi.

Bunlar Rûm'a Gazan Han kibelinden mutasarrıf olup, Âmid'e ve Malâtiyye ve Sivas ve Harburt'a Gıyâseddîn Mesûd bin keykâvus, Konya'ya ve sevâhil-i Rûm'a Alâeddîn Keykubâd bin Ferâmürz mutasarrıf olup, Rûm'ın mahsûlâtını Gazan'a gönderürlerdi.

Ol zamânda Er-tugrul gâyet pîr-i müteberrik olmuşdı. Aña ve evlâdına ol yirün kâfir ve müslimânı izzet iderlerdi. Ve Er-tugrul'un, [37] Sultân Alâeddîn Keykubâd bin Ferâmürz'ile münâsebet-i tâmmesi vardı. Ahyânen evlâdından bu Sultân Alâeddîn-i sâni'ye pîşkeşlerle varup gelürlerdi. Sultân Alâeddîn-i evvel zamânından soñra Âl-i Selçuk'dan kim Rûm'a melik olsa, Er-tugrul'a nazar-ı himâyetin dirîğ itmezlerdi. Er-tugrul gâyet dîndâr ve nâmdâr-ı marûfdı. Zühd ü takvâ ve salâhda ol zamânın meşâhîrindendi...”

“Ve bi'l-cümle Er-tugrul pîr-i fânî olup, Osmân kardaşlarıyla kendü boyı içinde hâkim olup, tamâmet göçer-evli Etrâk anın mahkûmı oldu. Ol vakt Sultân Alâeddîn-i sâni'nün Sultân-öyüğü'nün Eski-şehri'nde ve İn-öni'nde nâyibleri vardı. Osmân Gâzî bunlara varup gelüp, dostluk iderdi. Ammâ İn-öni begile ittihâdda yârenlerdi; dâyim bilesine ayş ü işrete meşgûlidi...”

[42] Çünkü Sultân Alâeddîn-i sâni Saru-yatı'nın şehîd olduğın bilüp, tafsîline vâkıf oldu. Eyitdi: “Malûm oldu ki, Karaca-hisâr tekvurı bize yağı olmuş. Germiyan-oglu ol garîbleri sevmezdi. Bu kâfirler ol sebebden anları incidür” diyüp Eski-şehr'i Osmân'a virüp, destûr virid ki, “Karaca-hisâr'ı varup yagma ide.” Bes Osmân burada olan müminleri Sultân Alâeddîn-i sâni işâretiyle cem idüp, gelüp Karaca-hisâr'ı feth idüp, kâfirleri kırup, tekvurını tutup, mâlını gâzîlere kismet idüp, humsını ihrâc idüp, tuhaf ve teberrükâtile kardaşı oğlu Ak-temür[i] Sultân Alâeddîn-i sâni'ye gönderdi. Ol vakt Osmân otuz biş yaşındaydı. Dirler ki, bu feth hicretün altı yüz seksen yedisinde vâkı oldu...”

[50] “İstiklâl-i Osmân Gâzî ve irsâl-i Sultân Alâeddîn es-seyf

Çünkü Osmân Gâzî Bilecük'i ve Yar-hisâr'ı ve İyne-Göl'i ve Yeñi-şehr'i tevâbiyle ve levâhıkıyla feth itdi. Andan soñra ikdâm idüp, varup İznik üzerine segirdüm idüp, İznik'ün yolların kesüp, şehre taşradan nesne girmez olup, kızlık

olup, şehir buñalup, gölden İstanbul'a ugrulayın mededci gönderüp, istimdâd itdiler. Konstantiniyye'den yardım viribidiler.

Osmân, gâzîlere eyitdi: "İstanbul'dan bî-kıyâs leşker geliyorur. Eger üzerimize hücum idüp, etrâfuñ kâfirleri bize şîrgîr olurlar. Bu gelen kâfirlerüñ sınmasına bir çâre olsa." Gâzîler eyitdiler: "Bizüm âdemimiz azdur. Sultân Alâeddîn'den istimdâd idelüm" diyüp, fî'l-hâl Konya'ya âdem gönderdiler. Fethlerin bildürüp, hâdisâtı ilâm itdiler.

[51] Sultân bu haberleri işidüp, şâd olup, cûşa gelüp, tabl u âlem virüp buyurdi, "Sâhibüñ Kara-hisâr'ıñ Türkî'nüñ halkı muâvenete vara." Sultân'a giden âdem dahı gelmedin İstanbul'dan kâfir gelüp, Dil'den geçmege başladı. Kâfirler Türk'i kaçdı diyü, gafletile otururken, Osmân Yalak-hisârından dil alup, kâfirlerüñ gafletin bilüp, Dil'den geçenlerüñ üzerin basup, bazın kılıçdan geçürüp, bazı deñize gark olup, geçmiyeni dönüp yine İstanbul'a gitdi.

Gâzîler ganayimle mugtenem olup, İznik fethine mukayyed olmayup, cemâatlerine beşâret haberin gönderüp, makarr-ı izzine irişmege niyet itdi. Validesi ve müteallıkâtı Osmân Gâzî'ye bir iki güç istikbâl idüp, gelüp buluşdılar. İttifâk ol esnâda ikinci vaktinde tabl u alem ve berât ve kılıç ve hilat-ı şâhâne yetişdi. Hemândem erbâb-ı dîvân ve erkân-ı ayân ârâste idüp, dîvân-ı sultânîyi müretteb kılup, Osmân Gâzî'yi, sultâna izzet içün, anası ayagın turgurup, Osmân nevbet urulınca ayagın turup, ber-kâide-i şâhâne ve kânûn-ı mîrâne nevbet-i Osmânî uruldi. Ol zamândan tâ Sultân Mehemed bin Murâd Han Gâzî zamânına dağ resm-i Osmânî bunuñ üzerineyidi ki, herbâr ki, sefere hurûc itmege nevbet urula, pâdişâhlar ayak üzerine gelüp, gûyâ ibhâm iderlerdi ki vakt-i hurûc oldı, şimden girü oturmak revâ degül. Ve dahı mâdâm ki, seferde olalar sabâh ahşam nevbet urulup, pâdişâh ve erkân-ı devlet nevbet tamâm olunca [52] ayagın tururlardı. Sultân Mehemed'den soñra ayagın turmak kesildi, ammâ nevbet-i şâhî ol kânûn üzerine kaldı.

Ve bi'l-cümle, çünki Osmân'a tabl u alem geldi. Mâl-ı ganîmetden humsın çıkarup, tuhaf ve hedâyâ-yı bî-nihâyetile kasd itdi ki, Konya'ya varup, Sultân Alâeddîn-i sâniye buluşup, sâfâ-yı himmetin alup velîahdı ola. Zîrâ Sultân Alâeddîn Keykubâd bin Feramürz'üñ oğlu yoğıdı. Osmân'ı hemân oğlu yirine görüp, tabl u

alem göndermişti. Osmân Gâzî Sultân Alâeddîn zamânında egerçi nevân istiklâl bulmuştu. Lâkin edeb-i riâyet idüben, hutbe ve sikke[yi] yine Sultân adına kılmıştı.

Çünkü Osmân esbâbın tehyie itdi ki, sultân'a gide. Ol esnâda haber geldi. Sultân Alâeddîn ahîrete intikâl idüp, oğlu kalmadığı cihetden yerine vezîri Sâhib geçdi. Osmân anı işidüp, teessüf idüp, el-hükmü li'llah diyüp, hemân buyurdi, Karaca-hisâr'a Tursun Fakih'ı hem kâdı hem hatîb itdiler, zîrâ bir azîzidi. Halka imâmet iderdi. Ede-balı'yıla âşinâydi. Karaca-hisâr'a dahı Germiyân'dan ve gayrdan müslimânlar gelüp şin olmuştu. Evvel hutbe Karaca-hisâr'da okundu. Bazılar eydür: "Sultân Alâeddîn'den tabl u alem gelmesi Bilecük fethinden niçe yıllar mukaddemdür. Kara-hisâr alındığı vakt Ak-temür'ile gönderdi."

5.1.2.3. *Cenâbî Tarihi (el-Aylemü'z-Zâhir Fî Ahvâli'l-Evâil ve'l-Evâhir)* Muhammed Mustafa b. Hasan el-Cenâbî (öl. 1590)⁸⁴⁷

"ANADOLU SELÇUKLU SULTANLARI

[229]

(26 b) Anadolu Selçukluları'nın ilki Kutalmış b. İsrail b. Selçuk'tur. Kutalmış b. [Arslan] İsrâil, Anadolu'ya girip birçok yeri fethetti, sonra da amcasının oğlu Sultan Tuğrul Bey'in yanına döndü. Sultan Tuğrul Bey vefat edince, hükümdar olmak istedi. Türkmenleri toplayarak Sultan Alparslan ile savaştı. Alparslan da tıpkı Tuğrul Bey gibi onun amcazâdelerinden idi. Kutalmış, Alparslan'a yenildi ve atının üzerinden düşerek öldü. Oğlu Emîr Mansûr Anadolu'ya yönelerek, buradaki (27a) şehirleri fethetti. Melikşah hükümdar olunca Mansûr'un elindeki yerler için vergi koydu. Sonra Emîr Porsuk Melikşah'tan Anadolu'daki yerlerin vergisini toplama yetkisini aldı. Porsuk ordusuyla Anadolu'ya varıp, Mansûr b. Kutalmış'ı öldürttü ve

⁸⁴⁷ Muharrem Kesik, "Cenabi'ye Göre Türkiye'de Selçuklular", İÜ Tarih Dergisi, Sayı: 36, İstanbul 2000, 213-260. *Cenabî Tarihi*'nin Arapça aslından tercüme edilerek yapılmış olan bu çalışma Muharrem Kesik'in Yüksek Lisans tezidir; *Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-Aylemü'z-zâhir fî ahvâli'l-evâil ve'l-evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları İle İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994. *Cenabî Tarihi*'nde yer alan Selçukluların diğer şubeleriyle ilgili s. 41'de bulunan 5.1.1.3. *Cenâbî Tarihi (el-Aylemü'z-Zâhir Fî Ahvâli'l-Evâil ve'l-Evâhir)* bölümümüze (s.41-60) bakınız.

Anadolu'yu istila etti. Emir Porsuk, Mansûr b. Kutalmış'ı öldürttüğünde onun kardeşi Süleyman b. Kutalmış henüz daha küçüktü. Süleyman, büyüdüğü zaman İznik'i istilâ etti ve ağabeyi Mansûr'un elindeki şehirlere hâkim oldu. Türkmenler de ona itaat edince durumu daha da güçlendi. Birçok Anadolu şehrini fethetti. 477 (1084) yılında Antakya üzerine yürüdü. [Bu sırada] Antakya Rumlar'ın elinde idi. Rumlar, Antakya'ya 358 (968/969) yılında hâkim olmuşlardı. Müslümanlar ilk İslâm fetihleri sırasında bu şehri ele geçirmişlerdi. 14 (635/636) yılında Ebû Ubeyde b. Cerrah onlara emân vererek, erginlik çağına ulaşan herkesten 1 dinar cizye almak suretiyle barış yaptı. [Sonra] şehir harab oldu ve Rumlar antlaşmayı bozdular. Bunun üzerine Habîb b. Mesleme el-Fihri ve Âsım b. Ammâr, şehri sulh yolu ile tekrar fethettiler ve önceki antlaşmaya göre barış yaptılar. Fakat daha sonra Rumlar burayı tekrar ele geçirdiler. Süleyman b. Kutalmış, Antakya üzerine yürüdüğü zaman şehrin hâkimi Patrik Philaretos idi. Philaretos, Antakya'dan Anadolu'daki şehirlere gittiği zaman [kendi yerine] bir şihne görevlendirdi. Philaretos, halka ve ordusuna gerçekten çok kötü davranırdı. Şihne ile Philaretos'un oğlu İznik hâkimi Süleyman b. Kutalmış'a mektup yazdılar. Çünkü Philaretos, oğlunu hapsedip ona eziyet **[230]** etmişti. Süleyman 280 seçme süvari ile kendisini adeta Philaretos davet etmişcesine yola çıktı. 27 Receb (29 Kasım 1084) gecesi Antakya'ya vardı. el-Ümrâniye adıyla bilinen arazi sahiplerini öldürüp, surların burçlarına mızraklarla ip attılar. Sonra birisi burçlara çıktı ve Fâris kapısının sürgüsünü kaldırıp kapıyı açtı. Süleyman b. Kutalmış ve maiyyeti şehre girip kapıyı kapattılar. 27 Receb (29 Kasım 1084) Cuma günü seher vaktinde askerler hep birlikte nara attılar. Onlar bununla Allahu Teâlâ'nın sanki, Antakya halkı hakkındaki şu buyruğunu kastediyorlardı: “(Onları helak eden) Korkunç sestten başka bir şey değildi. Birdenbire sönüverdiler.”

Askerler şehre hücum edince, şehir halkı kısa bir süre mukavemet ettiler, sonra mağlup oldular. Bir kısmı kaleye kaçtı ve bazıları da kendilerini surdan attılar. Süleyman, daha sonra gelen Müslüman askerlerin yardımıyla iyice güçlendi. Şehri ele geçirdi. 5 Şaban'da (7 Aralık 1084) Antakya'da Cuma namazını kıldı. Sonra kaleyi muhasaraya devam etti. 12 Ramazan 477'de (12 Ocak 1085) iç kaleyi fethetti ve halka emân verdi. Yanlarındaki malları ve levazımı ele geçirdi. Böylece Melik Süleyman, muazzam miktarda mal ele geçirdi ve ordusuyla burayı teslim aldı.

[Sonra] civardaki diğer kaleleri de fethetti. Böylece İstanbul'dan Trablus'a kadar olan sahada hâkimiyet kurup bütün kaleleri ve kasabaları adamlarına ve maiyyetindekilere ikta' etti.

Melik Süleyman, güzel ahlâklı, cömert ve asil bir insandı. **(27 b)** Antakya'ya tamamen yerleşince, aralarında çıkan bir ihtilaf sebebiyle savaşmak için Haleb ve Musul hâkimi Şerefü'd-Devle Müslim b. Kureyş el-Ukaylî'nin üzerine yürüdü. Rivayete göre Müslim, Süleyman'a elçi göndererek, Philaretos'tan almakta olduğu vergiyi istedi. Süleyman'da ona Philaretos'un kâfir olduğunu, bu yüzden hem kendisinin hem de halkının cizyesini ödemekle mükellef olduğunu fakat kendisinin Allah'a şükrederek mü'min olduğu için böyle bir sorumluluk taşımadığını bildirdi. Bunun üzerine Şerefü'd-Devle Müslim b. Kureyş, Antakya civarını yağmaladı. Buna karşılık Süleyman b. **[231]** Kutalmış da Haleb yöresini yağmaladı. Bu yüzden aralarında savaş çıktı. 24 Safer 478 (20 Haziran 1085) Cuma günü karşı karşıya geldiler. Şerefü'd-Devle ve adamları bozguna uğradı. Huzurunda Haleb ahdâsından 400 gulâm öldürüldükten sonra kendisi de katledildi. Sonra Süleyman harekete geçti ve bu galibiyetten hemen sonra Haleb dışında konakladı. Yanında götürdüğü Şerefü'd Devle'nin cesedini Haleb kapısı önünde defnetti. Süleyman şehrin teslimini istedi. Kaledekiler bunu kabul etmediler. Aralarında antlaşma yapmaya karar verdiler. Sonra Melik Süleyman, bir askerî birliğini Arapları takibe gönderdi. Çetin bir savaşa tutuştular fakat hiçbir şey elde edemediler.

Melik Süleyman, Ma'arratü'n-Nu'mân ve Kefertâb'a yürüdü ve teslim aldı. Şeyzer ve civarına hareket edip orayı vergiye bağladı. Ardından Hıms'a (Humus) yöneldi ve orada bir gece kaldı. Fakat orayı ele geçiremedi ve Latmîn'e döndü. Buradakilerle savaşarak Latmin'i teslim aldı. Buraya ordusundan bir kıt'a asker bırakarak Antakya'ya döndü. Orada bir süre kaldıktan sonra askerlerini toplayıp Haleb üzerine hareket ederek şehir önlerinde konakladı ve orayı muhasara edip sıkıştırdı. Melik Süleyman, Kınnesrîn kalesini tamir ettirdi. Sonra oraya doğru yöneldi. Haleb kumandanı, Dımaşk hâkimi Tâcü'd-Devle Tutuş b Alparslan'a haber gönderip ondan Süleyman'a karşı askerî yardım istedi. Eğer bizzat kendisi gelirse, kaleyi ona teslim etmeyi vaad etti. Tutuş, bunun üzerine Dımaşk'tan yola çıkıp Haleb'e bağlı Nâ'ûra'ya ulaştı. Melik Süleyman ona karşı koydu. Böylece iki ordu

Safer 479 (Mayıs-Haziran 1086) tarihinde karşı karşıya geldi. Melik Süleyman'ın ordusu yenilgiye uğradı. Süleyman öldürüldü. Bir rivayete göre de, esir düşeceğini [232] anlayınca, Tutuş'un zulmünü ve şiddetini bildiği için kendini öldürdüğü söylenir.

Tutuş, Süleyman'ın cesedini bir kefenin içerisinde ve bir katır üzerinde gönderdi. Tıpkı bir önceki sene Süleyman'ın Müslim'i öldürüp Haleb kalesinin teslimini istediği gibi, Tutuş da Süleyman'ı öldürüp Haleb kalesinin teslimini istedi. Bu işleri takdir eden Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir.

Süleyman öldürülünce, Anadolu'daki ülkesi sahipsiz kaldı. Bunun üzerine Urfa (Ruha) hâkimi İmâdeddin Bozan, Sultan Melikşah'ın emriyle oraya yöneldi ve İznik'i istila etti. Müslümanların ve Süleyman'ın çocuklarının ellerindeki her şeyi aldı. Süleyman'ın oğlu [I.] Kılıç Arslan'ı yakaladı ve 485'de (1092) Sultan Melikşah'ın yanına gönderdi. Melikşah öldüğü zaman oğlu Sultan Berkyaruk, Babasının ülkesine gitmesi için Kılıç Arslan'a izin verdi. O, Anadolu'ya giderken yanında hiç bir şey olmadığı gibi büyük sıkıntılarla da karşılaştı. Yolda Tâcül-Mülk Ebü'l-Ganâim için taşınan iki yük gümüşle karşılaştı (28a) onlara el koydu. Sonra da İznik'e doğru yol aldı. Babasının mülkünü devraldıktan sonra Anadolu'da onun yerine sultan [233] oldu. Birçok yeri fethetti. Uzun süre hükümdarlık yaptı. Devri huzur ve refah içerisinde geçti. Dânişmendoğulları'nın elinde bulunan Malatya'yı aldı. Bu olayın tarihi 497 (1103/1104)'dir.

500 (1106/1107) yılının başında [Kılıç Arslan] İstanbul'daki Bizans imparatoru [Alexios]'dan mektup aldı. İmparator bu mektubunda haçlılara karşı ondan yardım istiyordu. Haçlıların lideri Bohemund'un büyük bir ordunun başında hareket ettiğini söylüyordu. Kılıç Arslan, İmparator'a yardım etmek üzere bir askerî birlik gönderdi. Böylece haçlıları İstanbul'da yenilgiye uğrattılar. Bohemund bertaraf edildi. Kılıç Arslan bu olaydan sonra Karaman taraflarına yöneldi ve orayı ele geçirdi. Sonra Musul'a hareket etti ve orayı da teslim aldı. Ancak orada öldürüldü. Allah izin verirse ileride yeri geldiği zaman anlatacağız.

Antakya şehrine gelince, Melik Süleyman'dan sonra orayı Sultan Melikşah'ın emriyle Emîr Yağıbasan teslim aldı ve oranın yönetimini ele geçirdi. Yağıbasan

zamanında Antakya’da 484 yılının 19 Şevval Pazartesi (4 Aralık 1091) gecesi büyük bir zelzele oldu. O gün Teşrîn-i evvel’in 6. gününe (6 Ekim) müsadifdir. Zelzele halktan pek çok insanın ölümüne ve evlerinin yıkılmasına sebep oldu. Ayrıca surların 70 burcu da yıkıldı. Zelzelenin Suriye’de yaptığı tahribat daha büyüktü. 485 (1092) yılında Sultan Melikşah Antakya [234] surunun yıkılan kısımlarının tamir edilmesini emretti. Tamir sırasında surun altında hristiyan resimleri ve silahları bulundu. Yağıbasan bunların tekrar gömülmesini ve olduğu gibi bırakılmasını emretti. Keşke böyle hareket etmeseydi!

490 (1096/1097) yılında haçlılar İstanbul Boğazı’nı geçtiler. Bu, Birinci Haçlı seferiydi. Bu olay Hama sahibinin tarihinde de anlatılmıştır. Haçlılar, Kılıç Arslan’ın ülkesine ulaştılar. Kılıç Arslan onların hareketlerini kesin olarak öğrenince Türkmenler’den ve kardeşi Davud’un askerlerinden bir ordu teşkil etti. Ordunun kumandanı yakın arkadaşı Emîr Hasan idi. Davud’un yaşının küçüklüğü sebebiyle orduya Emîr Hasan komuta ediyordu. İznik’e asker ve silah yığdılar. Sonra haçlılarla savaştılar. Haçlıların sayısı Kılıç Arslan’ın ordusundan kat kat fazla idi. Buna rağmen Müslümanlar onları mağlup ettiler. Kılıç Arslan zafer sırasında kardeşinin askerinden korkarak onlardan ayrıldı. Bu durum üzerine haçlılar tekrar Kılıç Arslan’ın üzerine yürüdüler ve askerinin çoğunu öldürdüler. Kılıç Arslan bozgun halinde az sayıdaki adamıyla geri çekildi. Türkmenler de aynı şekilde geri çekildiler, haçlılar onlara ait pek çok hayvanı ganimet aldılar. İznik önüne geldiler ve burayı bir günde emân ile ele geçirdiler. Sonra sözlerinde durmayarak onlara hainlik ve zalimlik yaptılar. Kadın ve çocukları esir aldılar.

Haçlılar ele geçirecekleri ilk şehri Bizans’a teslim etmek üzere İmparator ile anlaşmışlardı. Ancak İznik’i istilâ ettikleri zaman antlaşma şartlarına uymadılar Bizans İmparatoru esirlerden büyük bir kitleyi satın aldı ve onları İstanbul’a gönderdi.

10 Receb 490’da (23 Haziran 1097) İznik alındı. Yağıbasan İznik’in [235] haçlıların eline geçtiğini haber alınca etraftan imdat isteyerek asker (28b) topladı ve şehrin etrafına yerleşti. Kendisi de Antakya’ya girdi. Antakya’daki bütün işleri düzene koydu. Antakya’daki Hristiyanları şehirden dışarı çıkardı.

490 Şevval ayında (Eylül-Ekim 1097) haçlılar, Bagras'ı işgal ettiler, sonra da Bagrâs civarına yayıldılar. Haçlılar Antakya'yı muhasara ettiler. Etrafa 3000 kadar atlı gönderdiler ve oralarda her türlü yağma ve katliâmlarda bulundular. Haçlılar, Antakya şehrinin karşısına indiler. Antakya askerinin kendi üzerlerine düzenledikleri baskınlar yüzünden kendileri ile Antakya arasında bir hendek kazdılar. 1 Receb 491 (4 Haziran 1098) Perşembe gecesi haçlılar kale civarındaki dağlarda ve şehir dışında yaşayan bir grup cani ile birlikte şehre saldırdılar. Bu dağlı caniler haçlılardan aldıkları mallar karşılığında onların Antakya şehrinin dağ tarafındaki burçlarından birini ele geçirmelerini sağladılar. Böylece haçlılar ele geçirdikleri bu burçdan şafak vakti naralar atarak şehre girdiler. Yağbasan yenildi ve ne olduğunu anlayamadan bir grup askerle şehirden dışarı çıktı. Ermenâz'a geldiğinde Antakya'da bıraktığı ailesini, çoluğunu çocuğunu, onlara Müslümanların başlarına gelen belayı hatırladı. Üzüntüsünün şiddetinden hayvan üzerinde durmaya takati kalmadı, sonra bu üzüntüden dolayı ölü olarak yere düştü.

Haçlılar Antakya halkından pek çok insan öldürdüler ve onlardan büyük bir topluluğu esir aldılar.

[236] Musul ve el-Cezîre hâkimi Emir Kürboğa, Fırat'ı geçerek Mercidâbık'ın kuzeyine ulaştı. Orada Dimaşk meliki Dukak, Sokman b. Artuk ve Cenâhü'd-Devle Hasan ile buluştu. Onlar Antakya halkının yardımına giderken haçlıların Antakya'yı işgal ettikleri haberi kendilerine ulaştı. Bu habere çok üzüldüler, sonra hep birlikte kesin olarak Antakya üzerine yürümeye karar verdiler ve Antakya'ya geldiler. Haçlıları mağlup ederek şehre kadar ulaştılar. Haçlılar bozgun halinde şehre döndüler. Haçlılar Antakya'yı ele geçirdikten 26 gün sonra Müslümanlar orayı muhasara ettiler. Şehir ele geçirilmek üzere iken haçlılar dağa çıktılar. Müslümanlar'ın tarafını ateşe verdiler. Müslümanlar, tam haçlıların karşısında mevzilenmişlerdi. Haçlı süvarileri Müslümanların arkasından Kürboğa'nın askerlerini ele geçirdiler ve Türkmenler'in mallarını yağmalayıp onları esir ettiler. Haçlılar bu durum üzerine fırsatı ganimet bilerek Müslümanların üzerine hücum ettiler ve onlarla şiddetli bir şekilde savaştılar. Kürboğa'nın ordusu yenildi, fakat Kürboğa savaşa devam etti. Öğleden sonraya kadar dayandı ancak sonra yenildi ve geri çekildi. [237] Haçlılar kaçanları takip ederek onlardan bazılarını öldürüp,

bazılarını esir aldılar. Müslümanlardan pek çok kişiyi öldürdüler, çok miktarda savaş araç ve gereçleri ve malı ganimet olarak aldılar. Ancak hüküm Allah'ındır.

İçkale haçlılara karşı mukavemete devam ediyordu. Kâfirler karşısında Müslümanların yenildiğini gördükleri zaman 491 yılı Şaban ayında (Temmuz-Ağustos 1098) onlar da teslim oldular.

Haçlılar sonra Urfa, Ma'arra ve Kudüs'ü [15 Temmuz 1099] zapt ettiler. Bütün sahil boyunu da ele geçirdiler. Camileri ve mescidleri yıktılar. Ele geçirdikleri kişileri öldürdüler. Haçlı korkusu Amid, Suriye ve Mısır'a ulaştı. Allah Müslümanları, Selçuklu Sultanı Muhammed [Tapar] ve ondan sonra da Nureddin Mahmud b. Zengî, Salahaddin ve Mısır Memlûk gazileri ile desteklemiş olmasaydı neredeyse İslâm'ın kökü kazınacaktı.

496 (1102/1103) yılında Kılıç Arslan ile İbn Dânişmend ihtilafa düştüler ve karşı karşıya geldiler. Kılıç Arslan, İbn Dânişmend'i mağlup ederek Malatya'yı bir müddet kuşattı.

(29a) 497 (1104) yılında haçlı hükümdarlarından biri 50.000 askerle İstanbul Boğazı'ndan geçti. Bunun üzerine Sultan Kılıç Arslan Anadolu'daki Müslüman hükümdarları topladı. Muhammed İbn Dânişmend de ordusuyla ona katıldı. Sultan Kılıç Arslan askeriyle pusuda kaldı. İbn Dânişmend ise haçlı ordusu ile karşılaştı. Aralarında kısa süren bir savaştan sonra İbn Dânişmend geri çekildi. Bundan sonra haçlıların hırsı iyice arttı ve İbn Dânişmend'i takip etmeye başladılar. Bunun üzerine Kılıç Arslan askeriyle haçlıların geri kalan kısmına saldırdı. Onları kılıçtan geçirdi ve mağlubiyete uğrattı. Haçlılar ve İbn Dânişmend geri döndüklerinde haçlı ordusunun savaştan gücünün kalmamış **[238]** ve çoğunun öldürülmüş olduğunu gördüler, bozgun halinde geri çekildiler. Türk kuvvetleri onları takip ederek çoğunu öldürdü.

Haçlılardan kurtulabilen kimseler İstanbul tarafına geri döndüler. Bizanslılar haçlılardan pek çok şeyi ele geçirdiler. Kılıç Arslan ülkesine döndü. Dânişmend oğlu Muhammed de Malatya'ya döndü ve orayı emân ile Rumların elinden aldı.

499 (1105/1106) yılında büyük bir haçlı reisi 300.000 askerle İslam ülkelerini ele geçirmek için İstanbul Boğazı'nı geçti. Bizans İmparatoru, Kılıç Arslan'a haber

göndererek durumu bildirdi. Ayrıca imparator, Kılıç Arslan'a haçlılarla kesinlikle savaşa girmeyip, su kaynaklarını kapatmasını ve ekinleri yakmasını tavsiye etti. Kılıç Arslan da imparatorun tavsiyesine uydu. Haçlıların reisi ve beraberindeki şeytan ordusu, İslâm ülkelerine ulaştıklarında, suları azaldı ve yiyecekleri tükendi. Haçlı askerleri büyük sıkıntılarla karşılaştılar. Kılıç Arslan, Türkmenler'den gücünün yettiği kadar asker topladı. O, haçlıları yakından takip ediyordu. Açlık ve susuzluk şiddetini arttırdığında, haçlılar gerçekten güçsüz düştüler. Ne zaman yiyecek için adam gönderseler, Müslümanlar onları yakalayıp öldürdüler.

Haçlıların sıkıntıları artınca liderleri yaklaşık yirmi kişilik bir grupla beraber çıktı. Hileyle avını yakalamak ister gibiydi. Nihayet güçsüz ve perişan bir vaziyette Antakya hâkiminin yanına ulaştı. Türkmenler bu olayı haber aldıklarında kâfirlere hücum ettiler ve onları kılıçtan geçirdiler. Onların yanlarında bulunan her şeyi ganimet aldılar. Allah'a hamd - ü sena olsun. Rivayete göre adı geçen bu haçlı reisinin boğazı geçtiğinde yanında savaş aletleri ve eşyaların dışında 700 yük mal vardı.

500 (1106/1007) yılında Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed [Tapar] Haleb Naibi Aksungur el-Borsukî'nin memlûkü olan Çavlı Saka'ya [Sakavu] Çökürmüş'ün elinde bulunan Musul ve buraya bağlı yerleri iktâ' etti. Bunun üzerine Çavlı, Musul'a yürüyerek Çökürmüş ile savaştı ve onu esir etti. **[239]** Çökürmüş hasta idi. Çavlı onu bir sedye içinde Musul etrafında dolaştırarak, halka şehri teslim etmelerini emretti. Fakat şehir halkı bu emri kabul etmedi. Bu sırada Çökürmüş vefat etti. Çökürmüş, geniş bir sahada hâkimiyet tesis etmişti. Adamları onun yerine oğlu Zengî b. Çökürmüş'ü geçirdiler. Sonra Musul halkı Sultan Kılıç Arslan'a bir mektup yazarak onu Musul'a davet ettiler. Bunun üzerine Sultan Kılıç Arslan, Musul'u ele geçirmek üzere yola çıktı. Nusaybin'e vardığında, Çavlı korkusundan Musul'u terkederek Rahbe'ye gitti. Kılıç Arslan da Musul'a ulaştı ve orayı 25 Receb 500'de (22 Mart 1107) teslim aldı. Sonra Musul'da yerine, o sırada 11 yaşında olan oğlu Ebû Saîd Mes'ûd b. Kılıç Arslan'ı bıraktı. Kılıç Arslan, bir emîrini de oğlunun işlerini yürütmekle görevlendirdi. Bundan sonra Sultan Kılıç Arslan, Rahbe'yi Çavlı'nın elinden kurtarmak için harekete geçti. Çavlı'nın çok sayıda askeri vardı. Haleb hâkimi Rıdvan da diğerleri ile birlikte ona katılmıştır. Kılıç Arslan biraz yol

aldığında, Rahbe'nin Çavlı tarafından alındığını öğrendi ve Çavlı ile savaşmaktan çekinerek günlerce bulunduğu yerde kaldı. Çavlı, sultanın kendisine doğru geldiğini işitince Kılıç Arslan'ı karşılamak için Rahbe'den çıkarak ona daha yakın bir yere indi. O, Kılıç Arslan'ın kendisiyle savaşmak istemediğini anlayınca, Musul tarafına yöneldi. Bu durumda Kılıç Arslan onunla savaşmak zorunda kaldı. Çavlı ile Kılıç Arslan arasındaki bu savaş 500 yılının Şevval ayında (Mayıs-Haziran 1107) meydana geldi. Kılıç Arslan mağlup oldu ve ordusu geri döndü. Kılıç Arslan, Habur nehrine düştü ve boğuldu. İki gün sonra ölü olarak bulundu. Cesedi Meyyâfârîkîn'e götürülerek orada defnedildi.

Çavlı Musul'a yürüyerek, burayı emân ile teslim aldı. Kılıç Arslan'ın oğlunu yakalayıp, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed [Tapar]'ın yanına gönderdi. Sultan'ın yanından ayrılmasına karar verilinceye kadar orada kaldı. **[240]** Sonra 503 (1109/1110) yılında babasının memleketi olan Anadolu'ya döndü ve oraya hâkim oldu. O, Sultan Mes'ûd b. Kılıç Arslan b. Süleyman'dır. Sultan Mes'ûd adalet ile hareket etti. İnsaflı, iyi halli ve cömert biri idi. Âlim ve salih kişilerin ileri gelenlerini himaye ederek, onları yakınları arasına aldı ve memuriyetlere tayin etti. Ulemâ ve sulehâ için ribat ve hankâhlar yaptırdı. Mescidleri, camileri, köprüleri tamir ettirdi. Allah yoluna sülûk edip kâfirlerle cihâd etti. Birçok fetihler yaptı. Bir rivayete göre Babasının Musul'da bıraktığı ve orada yakalanan daha sonra da Anadolu'ya gelerek Sultan olan şahsın Melikşah b. Kılıç Arslan olduğu ve bu Mes'ûd'un ondan sonra tahta geçtiği söylenir. Doğrusunu Allah bilir.

537 (1142/1143) yılında Malatya ve uc bölgeleri hâkimi Muhammed b. Dânişmend vefat etti. Sultan Mes'ûd da harekete geçerek onun bazı şehirlerini ele geçirdi. Sonra Sultan Ebû Saîd Mes'ûd b. Kılıç Arslan Amasya yakınlarında, güzel bir şehir kurulmasını emretti. Böylece orada mescid ve cami ile fakirler, ihtiyaç sahipleri ve yolcular için evler yapıldı, sular getirildi. O, bu şehre Simere adını verdi. Simere bugün harabe halindedir. Oranın yakınında Kedekara isimli bir kasaba kaldı.

Anadolu Selçuklu Sultanı Ebû Saîd Mes'ûd b. Kılıç Arslan 55160 (1156) yılında vefat etti. [Amasya yakınlarında] yaptırdığı Simere şehrine **[241]** defnedildi. [Mezarının] üzerine bir kümbet yapıldı. Sultan Mes'ûd, türbesinde kendisine Kur'ân

okuyacak kimseler için gelirler ve vazifeler tayin etmişti. Bu durum günümüzde de devam etmektedir.

Mes'ûd'dan sonra oğlu İzzeddin Kılıç Arslan b. Mes'ûd b. Kılıç Arslan [II. Kılıç Arslan], sultan olarak tahta oturdu. Adaletle hükmetti. Çok güzel ahlâklı bir hükümdar idi. İzzeddin Kılıç Arslan Anadolu Selçuklu tahtına oturmak için Abbâsî Halifesi Nasır Lidinillah'tan izin istedi. Halife de ona izin verdi. Halife Nasır Lidinillah, İzzeddin Kılıç Arslan'ın kızı Selçûka Hâtûn ile evlendi. Selçûka Hâtûn daha önce Hısn-ı Keyfa hâkimi Muhammed b. Kara Arslan'ın hanımı idi. Muhammed b. Kara Arslan Hısn-ı Keyfâ'da vefat edince, o da Halife Nasır Lidinillah ile evlendi.

560 (1164/1165) yılında Konya ve çevresindeki diğer şehirlerin hâkimi olan Kılıç Arslan b. Mes'ûd ile Malatya ve civarının hâkimi Yağıbasan b. Dânişmend arasında şiddetli savaşlar meydana geldi. Yağıbasan orada Kılıç Arslan'a karşı zafer kazandı. Ancak tam bu sırada vefat etti. Yağıbasan'dan sonra kardeşinin oğlu İbrahim b. Muhammed b. Dânişmend Malatya'ya hâkim oldu. Zünnûn b. Muhammed b. Dânişmend Kayseri'yi işgal etti. Kılıç Arslan'ın kardeşi Şahinşah b. Mes'ûd da Ankara'ya hâkim oldu. Daha sonra bu konuda bir antlaşma yaptılar.

(29b) 567 (1171/1172) yılında Sultan Kılıç Arslan b. Mes'ûd, Dânişmendoğullarının ülkesine hücum etti. Dânişmendliler'in bazı topraklarını işgal etti. İbn Dânişmend Dımaşk hâkimi Nureddin Mahmud eş Şehîd'den yardım istedi. Nureddin Mahmud da [harekete geçerek] Kılıç Arslan'ın elinde bulunan bazı yerleri işgal etti. Kılıç Arslan b. Mes'ûd, Nureddin Mahmud'dan bu seferden vaz geçmesini istedi ve barış talebinde bulundu. Nureddin Mahmud ancak Kılıç Arslan'ın Malatya'yı İbn Dânişmend'e vermesi şartıyla barış yaptı. **[242]** Bunun üzerine Kılıç Arslan Sivas'ı Dânişmendliler'e verdi. 569 (1174) yılında Nureddin Mahmud vefat edince, tekrar Dânişmendliler üzerine hücum ederek Sivas ve Kayseri'yi aldı ve İbn Dânişmend'i oralardan uzaklaştırdı.

584 (1188/1189) yılında halife Nasır Lidinillah'ın hanımı Selçûka Hâtûn b. Kılıç Arslan vefat etti. Halife hanımının vefatından dolayı büyük üzüntü duydu ve

Remle'de Selçûka Hâtun'un kabri üzerine bir türbe ile bu türbe yakınında meşhur bir ribât yaptırdı.

Sultan Kılıç Arslan b. Mes'ûd hayatta iken ülkesini çocukları arasında paylaştırdı. Oğullarından Rükneddin Süleyman'a Tokat'ı, Gıyâşeddin Keyhüsrev'e Konya'yı, Muhyiddin'e Ankara'yı, Muizzeddin Kayserşâh'a Malatya'yı, Mugîseddin'e Elbistan'ı, Nureddin Mahmud'a Kayseri'yi, Kutbeddin'e Sivas ve Aksaray'ı, Nâsireddin Berkyaruk'a Niksar'ı, Sencerşâh'a Amasya'yı verdi. Bunlar, büyük ve merkezî şehirlerdir. Bunlardan her birine onlarla aynı büyüklükte olmayan küçük şehirler de ilave edilmiştir.

Sultan Kılıç Arslan, daha sonra bütün ülke topraklarını büyük oğlu Kutbeddin'in emrinde toplamak istedi. Sonra da Mısır ve Suriye hükümdarı Salahaddin b. Eyyûb'un desteğini sağlamak için onun kızını oğlu Kutbeddin'e istedi. Diğer oğulları bundan haberdar olunca, böyle bir durumu kabul etmediler ve ona karşı ayaklandılar. Kılıç Arslan onlara hükmedemez hale geldi. Fakat Sultan Kılıç Arslan yine de çocuklarını tek tek ziyaret ediyor ve onların yanında bir süre ikâmet ediyordu. Keyhüsrev'in ziyaretine gitti. Oğlu onu karşılamaya çıktı, babasının huzurunda yer öperek, Konya'yı ona teslim etti. Sultan Kılıç Arslan da Konya'nın kendisine teslim edilişine pek fazla rağbet göstermeyip, Keyhüsrev'e "Ben mel'un oğlum Kayseri hâkimi Mahmud'un üzerine yürümek istiyorum. Kayseri'yi ondan almak için sen de benimle gel" dedi. Mahmud babasını küçük düşürmüş ve onu bir süre hacir altına almıştı.

Keyhüsrev, hazırlıklarını yaparak babası Kılıç Arslan ile beraber Kayseri'ye yürüdü ve şehri kuşattı. Bu sırada Kılıç Arslan hastalandı ve orada [243] vefat etti. Keyhüsrev de Konya'ya geri dönerek babasını burada defnetti. Böylece her bir kardeş, bulundukları yerlerde hükümdar olarak kaldılar. Kılıç Arslan'ın vefatı 15 Şaban 588 (26 Ağustos 1192) gününe rastladı.

Konya ve oraya bağlı yerler, Aksaray, Kayseri, Ankara, Sivas, Malatya, Tokat, Amasya, Niksar, Maraş, Elbistan, Behisni ve diğer bazı şehirler Kılıç Arslan'ın hâkimiyeti altında idi. Kılıç Arslan, 29 yıl hükümdarlık yaptı. Allah rahmet etsin. Güzel siyaset sahibi, çok heybetli ve çok akıllı biri olup, Bizans İmparatorluğu

ile birçok savaşı oldu. Aksaray şehrini kurarak, kendi devrinde insanların buraya yerleşmesini sağladı. el-Kâmil’de de böyle denilmiştir.

Kılıç Arslan’ın ölümünden sonra oğullarından Sivas ve Aksaray hâkimi Kutbeddin, hâkimiyeti altındaki şehirlerin birinden diğerine giderken yolu üzerinde olmadığı halde kasten yolunu değiştirerek, Kayseri’deki kardeşi Nureddin Mahmud’un yanına uğrar oldu. Böylece kardeşi Nureddin Mahmud’u çok seviyormuş gibi görünüyor ama içinden onun için bir hainlik düşünüyordu. Mahmud da Kutbeddin’in ziyaretine gider ve onunla görüşürdü. Bir keresinde âdeti üzere kardeşi Kutbeddin’i karşılamak için şehir dışına çıktı. Ama tedbirsiz davrandığı için Kutbeddin onu öldürttü ve başını da adamlarına atarak, onlardan Mahmud’un sahip olduğu toprakların teslimini istedi. Mahmud’un adamları Kutbeddin’in bu isteğine karşı çıktılar. Fakat sonra aralarında kararlaştırılan şarta uygun olarak şehri ona teslim ettiler.

Mahmud’un yanında büyük bir emîr vardı. Ona daima Kutbeddin’den sakınmasını tavsiye ederdi. Fakat Mahmud onu dinlemedi. Mahmud’un ölümünden sonra da Kutbeddin hastalandı ve öldü. [Kutbeddin’den sonra da] onun kardeşi Tokat hâkimi es-Sultanü’l-Kâhir Rükneddin Süleyman b. Kılıç Arslan orduyu Sivas’a sevketti ve Sivas’a hâkim oldu. Sivas ona komşu idi. Rükneddin Kılıç Arslan sonra Sivas’tan Kayseri’ye yürüdü ve orayı ele geçirdi. Bütün kardeşlerinden daha kuvvetli bir duruma geldi. Tokat, Sivas, Kayseri ve Aksaray onun hâkimiyeti altına girmişti. Sonra Rükneddin ile kardeşi Gıyâseddin’in araları bozuldu. Sultan Rükneddin Süleyman Konya’ya yürüdü ve orayı muhasara etti. Gıyâseddin’e emân verdikten sonra Konya’yı da ele [244] geçirdi. Gıyâseddin’e Konya’ya karşılık Elbistan’ı verdi. Gıyâseddin orada bir müddet kaldıktan sonra kardeşi Rükneddin’in kendisine zarar vermesinden korkarak, Haleb hâkimi el-Melikü’z-Zâhir Gazi b. Salahaddin’in (30a) yanına kaçtı. Fakat onun yanında iyi karşılanmadı ve kabul görmedi. Gıyâseddin de oradan ayrılarak İstanbul’a gitti. Orada Bizans imparatorundan ikram ve iyilik gördü. 601 (1204/1205) yılında saltanatı ele geçirinceye kadar orada kaldı.

597 yılının Ramazan’ında (Haziran-Temmuz 1201) Sultan Rükneddin Süleyman, kardeşi Muizzeddin Kayserşâh’ın hâkim olduğu Malatya’ya yürüdü.

Malatya'yı günlerce muhasara etti ve orayı ele geçirdi. Muizzeddin Kayserşâh da Mısır hâkimi el-Melik'1-Âdil'in yanına gitti ve orada kaldı.

Sonra Sultan Rükneddin Süleyman Erzurum'a yürüdü. Orada Saltuk'un oğlu Muhammed hükümdar idi. Saltukoğulları çok eski bir aile olup Erzurum'da uzun bir müddet hüküm sürdüler. Rükneddin Süleyman oraya yürüyüp yaklaştığında, Erzurum hâkimi Muhammed b. Saltuk, Rükneddin'in öngördüğü şartlar üzerine onunla bir antlaşma yapmak amacıyla (Rükneddin'in kendisine bir şey yapmayacağını zannederek) şehirden dışarı çıktı. Fakat Rükneddin Süleyman, Muhammed'i yakalattı ve sonra da onu tutukladı. Erzurum'a hâkim oldu ve orayı kardeşi Tuğrulşah b. Kılıç Arslan'a teslim etti.

Rükneddin, Ankara'nın dışında kardeşlerinin bütün mülkünü ele geçirdi. Ankara müstahkem bir şehir olduğu için alınması çok zor idi. Ankara Rükneddin'in kardeşi Muhyiddin b. Kılıç Arslan'ın elinde idi. Ancak Rükneddin, Ankara'yı yaz-kış üç sene boyunca muhasara altında tuttu ve 600 (1203/1204) yılında şehri teslim aldı. Kardeşi Muhyiddin ve ailesine emân vererek onlara Ankara'ya karşılık bazı yörelerin idaresini verdi. Fakat Muhyiddin iki çocuğu ile birlikte şehirden çıkınca Rükneddin onlara hainlik yaptı ve hepsini öldürttü. Bu olayın üzerinden beş gün geçmeden Rükneddin de kulunç hastalığına yakalanarak öldü. Allah rahmet etsin. Büyük, güçlü ve hükümdarlığında çok tedbirli, adaleti seven, halkına karşı insafli biri idi. Ancak insanlar onu itikadının bozuk olması ile itham ediyorlardı. Rükneddin'in felsefî düşünceye inandığı söyleniyordu. Felsefî düşünceyi benimseyenler ona sığınırđı. Sultan Rükneddin Süleyman da kendisine sığınan taifeye çok iyilik yapardı. Ancak o, akıllı biri idi. Halkın kendisinden nefret etmemesi için bu inancını gizlerdi. Halife Nasır Lidinillah ona "es-Sultanü'l-Kahir" lâkabını vermişti.

[245] Rükneddin Süleyman'ın yaptığı güzel işler hakkındaki rivayetlerden biri de şudur: Rükneddin'in Ayaz adında bir kölesi vardı. Bu köle çok yakışıklı, son derece anlayışlı ve terbiyeli biri idi. Sultan Rükneddin de ona ilgi duyar ve çok severdi. Ayaz bazı günler Sultan ile ava çıkardı. İşte bunlardan birinde Ayaz yorulup, susadığı bir sırada yaşlı bir kadına rastlayıp, ondan elindeki ayranı alıp içti ve kadına da hiçbir şey vermedi. Sultan Rükneddin avdan dönünce, yaşlı kadın onun huzuruna

çıkarak, Ayaz'dan şikâyetçi oldu. [Fakat] Ayaz yaptığı şeyi inkâr ederek, Allah adına yemin edip suçsuz olduğunu söyledi. Sultan Rükneddin [bu cevaptan tatmin olmayarak] doktorlara, Ayaz'a kusturucu madde içilmelerini emretti. Ayaz da böylece içtiği ayranı kustu. Rükneddin Süleyman, diğer zâlimlere ibret olması için, işlediği suçun cezası olarak Ayaz'ın öldürülmesini emretti.

Rükneddin Süleyman'dan sonra yerine oğlu Kılıç Arslan b. Rükneddin b.Kılıç Arslan [III. Kılıç Arslan] geçti. Kılıç Arslan daha henüz 11 yaşında bir çocuktur. 601 (1204) yılının bir bölümünde hükümdarlıkta kaldı. Hamidoğulları bölgesinde bulunan Ağras onun zamanında fethedildi. Sonra etraftaki büyük emirlerden bazıları daha önce Rükneddin'in zulmünden korktuğu için Bizans imparatorunun yanına sığınan Gıyâseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan'a haber gönderip, hükümdar olması için onu ısrarla ülkesine çağırdılar. Bunun üzerine Keyhüsrev memleketine doğru harekete geçti. 601 yılının Cemâziyelâhir'inde (Ocak-Şubat 1205) ülkesine ulaştı. Sonra Konya'ya yöneldi ve burayı muhasara etti. Rükneddin Süleyman'ın oğlu Kılıç Arslan [III. Kılıç Arslan] ve ordusu orada bulunuyordu. Konya'dakiler ordudan bir kıt'a asker çıkardılar. Gıyâseddin Keyhüsrev ile savaştılar ve onu hezimete uğrattılar. Gıyâseddin nereye gideceğini şaşırıp hayret içerisinde kaldı. Konya yakınında küçük bir beldeye (kasabaya) yöneldi. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'ın takdiri ki, bu sırada Aksaray halkı kendi valilerinin üzerine saldırıp onu şehirden çıkardılar ve Gıyâseddin'i hükümdar ilân ettiler. Bunu Konya'dakiler duyunca "Biz Gıyâseddin Keyhüsrev'i -başımıza- Sultan yapmaya onlardan daha layıgız. Çünkü geçmişte bizim hükümdarımız idi ve bize adaletle muamele edip, güzel bir hayat yaşatmıştı." diyerek tıpkı Aksaray halkının yaptığı gibi onlar da Gıyâseddin diye bağırıyorlar. Sonra kendi idarecilerini şehirden çıkararak Gıyâseddin Keyhüsrev'i çağırdılar. Gıyâseddin Keyhüsrev de onların yanına gelerek Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan [I. Gıyâseddin Keyhüsrev] olarak hükümdarlık tahtına oturdu ve Konya şehrine hâkim oldu. Orası ülkenin başkenti idi. Kardeşi Rükneddin Süleyman'ın oğlu Kılıç Arslan'ı ve yanında bulunanları yakalattı. Allah, memleketin tamamının idaresini bir saat içerisinde Sultan Gıyâseddin'e verdi. -Şüphesiz- Bütün noksanlıklardan arınmış olan

Allah, bir şeyin olmasını dilediğinde onun sebeplerini de hazırlar. Aşağıdaki şiirde de aynı tema işlenmektedir.

[246] NAZM

Allah, kuluna yardım etmek isterse,
Düşmanlarını ona dost yapar.
Onu bir felaketten kurtarmak isterse,
Ateşin içinden nehirler akıtır.

Akılların bunu anlamaktan aciz kaldığını görürsün, O kişi için diken çiçeğe çevirdiğini görürsün.

Gıyâseddin Keyhüsrev, sultan olarak tahta yerleşince, Sümeysat hâkimi Efdâl Ali b. Salahaddin onun yanına geldi. Sultan Gıyâseddin onu Kayseri’de karşıladı. Efdâl Ali onunla birlik oldu ve onun adına hutbe okuttu. Sonra Sümeysat’a geri döndü. Bundan sonra Harput hâkimi Nizâmeddin b. Kara Arslan da aynen Efdâl Ali’nin yaptığı gibi sultanın yanına gelerek onunla müttefik oldu. Bu olaylar Sultan Gıyâseddin’in ününü arttırdı ve durumunun güçlenmesini sağladı.

Bu senenin [601] Şaban ayında (Mart-Nisan 1205) Âmid hâkimi olan Nâsireddin Mahmud b. Muhammed b. Kara Arslan, Harput’u kuşattı. Cezire bölgesinin ordusu ile birlikte el-Melikü’l-Eşref de onun yanında yer aldı. Bunlar kuşattıkları şehrin kenar mahallelerini teslim aldılar. Harput hâkimi Nizâmeddin ise Sultan Gıyâseddin’den yardım istedi. Sultan Gıyâseddin, Efdâl b. Salahaddin’in idaresinde 6000 kişiden oluşan büyük bir ordu ile yardım göndererek, Nizâmeddin’in isteğine cevap verdi. Bu ordu Malatya’ya ulaştığında Harput’u kuşatmakta olan Âmid hâkimi Nâsireddin Mahmud ve beraberindekiler, Harput’dan ayrılarak ülkelerine döndüler.

603 (1206/1207) yılında Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev halka emân vererek Antalya şehrine hâkim oldu. Antalya Akdeniz kıyısında bulunan bir rum şehri idi. Sultan Gıyâseddin Antalya’yı bu tarihten (603-1206/1207) bir müddet önce muhasara etmiş ve orayı ele geçirmişti. Fakat şehirdeki rumlar, Kıbrıs Frankları’ndan yardım istediler. Kıbrıs Frankları’nın yardımı oraya ulaşınca, **[247]** Sultan

Gıyâseddin ordusundan bir grup askerini Antalya yakınında bırakarak şehirden ayrıldı. Sultanın bıraktığı bu birlik şehre erzak ulaşmasını engelledi. Bu yüzden, şehirdekilerin işleri güçleşti. Sonunda rumlar, Kıbrıs Frankları'nın şehirden çıkarak müslümanları defetmelerini istediler. Franklar da rumların kendilerini şehirden çıkarmak istediklerini zannettiler. Bu sebepten dolayı aralarında ihtilaf meydana geldi ve birbirleri ile savaştılar. Antalya'daki rumlar, Müslümanlara bir elçi gönderip, şehri onlara teslim etmek istediklerini bildirdiler. Müslümanlar, rumlara ulaştıkları zaman toplandılar ve Kıbrıs Frankları ile savaşmak konusunda Müslümanlarla işbirliği yaptılar. Franklar hezimete uğradı ve Antalya'daki kaleye kapandılar. Bu arada Müslümanlar Sultan Gıyâseddin'e haber göndererek, gelmesini istediler. O, askerlerinden bir grup ile Konya'dan Antalya'ya süratle hareket ederek yola koyuldu. **(30b)** Şaban ayının ikinci günü (603- 4 Mart 1207) oraya ulaştı ve şehri teslim aldı. Sonra iç kaleye sığınmış olan Kıbrıs Frankları'nı muhasara etti ve onları da teslim aldı. Kalede bulunan bütün Franklar'ı esir etti. Allah'a şükürler olsun.

605 (1208/1209) yılında Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev, Maraş'a ulaştı ve Ermeni İbn Leon'un ülkesine yöneldi. İbn Leon'un ülkesine girerek onu yakaladı. Yağma hareketlerinde bulundu. Kirkos kalesi olarak bilinen kaleyi fethetti.

608 (1211/1212) yılında Anadolu Sultanı Gıyâseddin Keyhüsrev Leşkeri'nin [Laskaris]] ülkesine yürüdü, onunla savaştı ve onu hezimete uğrattı. Sayılamayacak kadar çok ganimet ele geçirdi. Bu sırada Sultan savaş meydanında dururken, asker de yağma ve düşmanı kovma işiyle meşgul iken, aniden bir Frank gelerek mızrak ile sultana öyle bir vurdu ki, Gıyâseddin Keyhüsrev o darbe ile öldü. Allah ü Teâlâ ona rahmet etsin.

el-Melikü'1-Efdâl b. Salahaddin, Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev hakkında şunları söylemiştir:

[248] NAZM

Gıyâseddin'in güneşi tam doğduğu anda,

Doğuyu ve batıyı aydınlattığı sırada,

O güneş battı, mızrak yıldızının parlamasıyla,

Aydınlığı gizlenen güneş görmedim, yıldızla.

Allah rahmet etsin Gıyâseddin büyük bir sultan idi. Cömert, hayırsever, dindar, ileri görüşlü, Allah yolunda kâfirlerle cihâd eden, fikir ve itikadı düzgün biri idi.

Ondan sonra yerine çok genç yaştaki oğlu Melikü'l-Gâlib Sultan İzzeddin Keykâvus [I. İzzeddin Keykâvus] geçti. Çok heybetli, haşmetli ve ulu bir kişi idi. Âmid ve Hısn-ı keyfa hâkimi, Mardin hâkimi, Harput hâkimi ve Sümeysat hâkimi kendi ülkelerinde onun adına hutbe okuttular ve ona itaat etmek hususunda anlaştılar. Ayrıca onun adına para bastırdılar.

609 (1212/1213) yılında Erzurum hâkimi Tuğrulşah b. Kılıç Arslan'ın durumu güçlendi. Tuğrulşah büyük bir ordu ile kardeşinin oğlu Keykâvus'u Sivas'ta muhasara etti ve onu orada sıkıştırdı. Ermenistan hâkimi İbn Leon Tuğrulşah ile beraberdi. İzzeddin Keykâvus, Eşref b. Âdil'den yardım istedi. Sultan İzzeddin Keykâvus'un amcası Tuğrulşah ondan korktu ve oradan uzaklaştı. Keykubâdb. Kılıç Arslan da Ankara'ya yürüdü ve orayı istila etti. Ankara onun kardeşi Keykâvus'un toprağı idi. İzzeddin Keykâvus, muhasara tehlikesinden kurtulunca, yönünü Keykubâd'a çevirerek, onunla savaşmaya vakit buldu. Sultan İzzeddin Keykâvus, ordularıyla yürüdü ve çadırını Ankara önlerinde kurdurdu. Ankara'yı şiddetle muhasara etti. Alâeddin Keykubâd, kardeşi ile aralarında barış sağlamak için Haleb Hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir'den tavassutta bulunmasını istedi. el-Melikü'z-Zâhir, onları barıştırmak için bir elçi gönderdi. Fakat bir netice alınamadı. İzzeddin Keykâvus, Ankara'yı ele geçirinceye kadar muhasarayı sürdürdü. Orayı ele geçirince kardeşi Alâeddin Keykubâd'ı yakaladı. Sonra onu tutukladı ve bir kalede habsetti. Sonra onunla beraber olan emirlerin sakallarını kestirdi ve onları atlara bindirerek çarşılarda ve askerler arasında dolaştırdı. Sultana hainlik yapanın cezası işte budur diye seslendi.

610 (1213/1214) yılında Sultan İzzeddin Keykâvus, amcası Tuğrulşah'a karşı zafer kazandı. Tuğrulşah'ın ülkesini ele geçirerek onu [249] öldürttü. Onunla beraber

olan emirlerin çoğunu da kılıçtan geçirdi. Kardeşi Alâeddin Keykubâd'ı da öldürtmek istedi ancak İzzeddin Keykâvus'un hocası Meceddeddin, Alâeddin Keykubâd'a şefaatçi oldu. İzzeddin Keykâvus da onu affetti ve hapisanede bıraktı.

Sultan İzzeddin Keykâvus, 611 (1214/1215) yılında Laskaris (Leşkeri) diye bilinen Bizans imparatoruna karşı zafer kazandı. O, babası Gıyâseddin Keyhüsrev'in katili idi. İzzeddin Keykâvus onu öldürmeye karar verdi. Fakat Laskaris (Leşkeri) ona çok mal vermeyi ayrıca çeşitli kale ve şehirleri de Sultan İzzeddin Keykâvus'a teslim etmeye söz verdi. Sultan İzzeddin Keykâvus, kendisinden önce, Müslümanların fethedemedikleri şehirleri de teslim aldı.

612 (1215/1216) yılında Franklar, Sultan İzzeddin Keykâvus'un hâkimiyeti altında bulunan Antalya'yı ele geçirdiler. Orada bulunan Müslümanları katlettiler. İzzeddin Keykâvus onların üzerine yürüyerek Antalya'yı Franklar'dan zorla geri aldı. Bu yıl (612-1215/1216) Sultan İzzeddin Keykâvus, Ermeni topraklarında bulunan Lü'lüe adındaki müstahkem kaleyi fetetti. İbn Leon sultandan çok korktu.

615 (1218/1219) yılında Sultan İzzeddin Keykâvus, Haleb şehrini ele geçirmek niyetiyle buraya yürüdü. Efdâl b. Salahaddin de onunla beraber idi. Fakat Sultan arzularını tam olarak gerçekleştiremeden geri döndü. Sultan İzzeddin Keykâvus, savaş aletlerini seçmede kusur ettikleri ve savaşta da ihmalleri olduğu için suçladığı ordusundan bir grup askeri bir evde ateşe verdi.

[250] 616 (1219/1220) yılında el-Melikü'1-Gâlib İzzeddin Keykâvus b. Keyhüsrev b. Kılıç Arslan, el-Melikü'l-Eşref'in ülkesine yöneldi. Âmid Hükümdarı Nâsıreddin ve Erbil Hükümdarı Muzaffereddin onunla beraber idi. İzzeddin Keykâvus, el-Melikü'l-Eşref'in Musul hâkimi Bedreddin [Lülü]'e yardım için Musul şehrine gitmesine engel olmak gayesiyle Malatya'ya yürüdü. Belki de Muzaffereddin, Musul'la ilgili arzularını gerçekleştirecekti. Sultan İzzeddin Keykâvus vereme yakalandı ve yolda hastalığı şiddetlenince doktorlar ona Karaman ülkesinde bulunan Viranşehir'in havasını tavsiye ettiler.

Sultan İzzeddin Keykâvus, Malatya'dan geri döndü ve Viranşehir'de vefat etti. Vasiyeti üzerine Sivas'ta kendi yaptırdığı Dârüşşifa'nın yanındaki türbesine

defnedildi. Allah rahmet etsin. Güçlü, Allah'ın te'yidine mazhar olmuş, düşmanları üzerine muzaffer olan, iyi huylu bir hükümdar idi. Güzel şiir yazardı. Türbesindeki kemerin üzerine şu beyitler yazıldı.

Geniş saraylardan dar kabirlere götürüldük.

Mallarım bana fayda vermedi.

Saltanatım elden gitti.

Ahret yolculuğuna çıkacağımız apaçık belli oldu.

4 Şevval 617 (2 Aralık 1220)

İzzeddin Keykâvus'tan sonra kardeşi el-Melikü'1-Âdil Sultan [I.] Alâeddin Keykubâd b. Keyhüsrev b. Kılıç Arslan hükümdar oldu. Yukarıda zikrettiğimiz gibi İzzeddin Keykâvus, onu habsetmişti. Sultan İzzeddin Keykâvus vefat ettiğinde tahta geçebilecek bir çocuğu yoktu. Bu durumda devlet ileri gelenleri, Alâeddin Keykubâd'ı hapisten çıkararak sultan yaptılar. "Bir kimse zulme uğrarsa, muhakkak ki onun yardımcısı Allah'dır."

Bir rivayete göre de hastalığı arttığından İzzeddin Keykâvus'un, onu hapisten çıkarıp kendi yanına getirterek, hükümdarlığı Alâeddin Keykubâd'a [251] vasiyet ettiği ve halka kardeşini sultan olarak destekleyeceklerine dâir yemin ettirdiği de söylenmiştir.

Alâeddin Keykubâd, sultan olduğunda el-Melikü'1-Eşref ile antlaşma imzaladı. Aralarındaki kırınlıkları unutmak, yardımlaşmak üzere anlaştılar. Sihriyet yoluyla akrabalık kurdular. Böylece Sultan Alâeddin Keykubâd, el Melikü'l-Eşref in kızkardeşi, el-Melikü'1-Âdil'in kızı ile evlendi. Ondan çocuğu oldu.

622 (1225) yılında Sultan Alâeddin Keykubâd, el-Cezire'yi istilâ etti **(31 a)** ve el-Melikü'1-Kâmil Muhammed'in elinden büyük bir kısmını aldı.

Sultan Alâeddin Keykubâd 623 (1226) yılında Âmid tarafına yürüdü. Oranın hükümdarı Artuklular'dan Melik Mes'ûd b. el-Melikü's-Sâlih idi. Sultan, Mes'ûd'un memleketinden olan Hısn-ı Mansûr ve Kahta (Kihteyn)'yı istilâ etti. el-Melikü'l-Eşref, Âmid hükümdarına yardım için kuvvet gönderdi. Fakat sultanın ordusu onlara

karşı koyarak hezimete uğrattı. el-Melikü'l Eşref de Harran'a çekildi. Savaşta Âmid hâkimi de, el-Melikü'l Eşref gibi ağır bir bozguna uğradı. Emirlerinden büyük bir kısmı esir alındı.

627 (1230) yılında Sultan Alâeddin Keykubâd, Celâleddin Hârizmşah ile savaşmak için 20.000 kadar asker topladı. Çünkü Sultan Alâeddin Keykubâd'ın, amcazâdesi olan Erzurum Hükümdarı ona düşman olduğu için, Celâleddin'in itaatine girerek, onunla Ahlat'ı muhasara altına almışlar ve sonra orayı fethetmişlerdi. İşte bu yüzden Sultan Alâeddin Keykubâd, Celâleddin'in Anadolu'ya yönelip, burayı alıp bir kısmını adı geçen amcasının oğluna [Erzurum Hükümdarına] vermesinden korktu ve el-Melikü'l-Eşref'den yardım istedi. O da 5.000 süvari ile sultana yardım etti. İki taraf Erzincan'da karşılaştılar. Celâleddin Hârizmşah ağır bir hezimete uğradı ve adamları dağıldı. Bu yenilgiden sonra Celâleddin kendini bir daha, hiç toparlayamadı.

[252] 631 (1233/1234) yılında Sultan Alâeddin Keykubâd, Ahlat'ın bazı şehirlerini istilâ etti. Melik Kâmil de ordusuyla Mısır'dan harekete geçti. Hama hâkimi, Hims hâkimi, Ayntab (Antep) ve Kerek hâkimi gibi kendi hanedanına mensup olan 16 hükümdar toplandı. Anadolu sınırındaki en-Nehrü'1-ezrak (Göksu) sahiline indiler. Sultan Alâeddin Keykubâd, adamlarıyla ve savaşçılarıyla geçitleri muhafaza altına almıştı. Bu nedenle el-Melikü'l-Kâmil'in en-Nehrü'1-ezrak tararından Anadolu'ya girmesi mümkün olmadı. Yola çıkıp Fırat'ı geçti ve Süveyda'ya ulaştı. Hama hâkimi el-Melikü'l-Muzaffer Mahmud ile beraber yaklaşık 2500 kadar atlıyı öncü olarak gönderdi. el-Melikü'1-Muzaffer emrindeki kuvvetleriyle Harput'a yürüdü. Anadolu Sultanı Alâeddin Keykubâd oraya yürüyerek, el-Melikü'l-Muzaffer'in kuvvetleriyle savaştı ve onları hezimete uğrattı. Sonra ordusundan bir grup ile el-Melikü'1-Muzaffer'i Harput'ta muhasara etti. Sultan onları şiddetle muhasara etti. Hükümdarlar arasındaki ihtilaf ve karışıklık yüzünden el-Melikü'l -Kâmil'in Süveyda'dan Harput'a hareket etmesi mümkün olmadı ve Alâeddin Keykubâd Hama hükümdarı el-Melikü'1-Muzaffer'i muhasaraya devam etti. Hama hâkimi el-Melikü'1-Muzaffer emân istemek zorunda kaldı. Sultan Alâeddin Keykubâd da ona emân verdi. el-Melikü'1-Muzaffer sultanın huzuruna çıktı. Sultan ona ikramda bulundu ve hü'at giydirdi. İki gün boyunca onunla sohbet

etti. Sonra serbest bıraktı ve Harput'u oranın hâkiminden teslim aldı. Harput hâkimi Artuklular'dandı ve yukarıda zikrettiğimiz senenin sonunda (631-1233/1234) el-Melikü'1-Kâmil'e itaat arzemişti.

632 (1234/1235) yılı girdiğinde Sultan Alâeddin Keykubâd'a karşı birleşmiş olan hükümdarlar dağıldılar ve ülkelerine gittiler. Sultan Alâeddin Keykubâd, harekete geçti ve Harran ile Ruha (Urfa)'yı istilâ etti.

Alâeddin Keykubâd, 634 (1237) yılında vefat etti. O, adaletli, büyük bir hükümdar idi. Alâeddin Keykubâd b. Keyhüsrev b. Kılıç Arslan b. Mes'ûd b. Kılıç Arslan b. Süleyman b. Kutalmış, Anadolu ve diğer yerlerin sultanı idi.

Bir rivayete göre, oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından zehirlenerek öldürülmüştür. Doğrusunu Allahü Teala bilir. Allah rahmet etsin, bilgili, akıllı, cömert, cesur ve yiğit bir hükümdardı. Âlimleri, şeyhleri ve seyyidleri yakınları arasına alır onlara ihsanlarda bulunurdu. Alâeddin Keykubâd, güzel ahlâk sahibi, adaletli, fakir ve muhtaçlara yardımda bulunan biri idi. Hiç şüphesiz o, ülkesini [253] adaletle tamir etti, davranışlarının güzelliği ile halkının emniyetini sağladı. Onun zamanında zâhidlik, huzur ve sükûnet yaygınlaştı. İnsanlar, ilim ve kültür tahsiline rağbet ettiler. Her taraftan iyi ve erdemli kişiler, Sultan Alâeddin Keykubâd'ın yanına gelmeye başladılar. Şeyh ve âlim Mevlânâ Bahâü'ddin el-Belhî ve onun asil, faziletli ve irfan sahibi oğlu Celâleddin er-Rûmî, zühd ve ilim sahibi, dürüst insan Mevlânâ Sadreddin el-Konevî fazilet sahibi ve edib Kadı el-Urmevî ve diğer bazı fazilet sahibi kişiler ve şeyhler Sultan Alâeddin Keykubâd'ın yanına geldiler.

Sultan Alâeddin Keykubâd, ribatlar, köprüler, mescitler ve medreseler yaptırmıştır. Birçok fetihlerde bulundu. Daima muzaffer idi.

Sultan Alâeddin Keykubâd, Konya ve oraya bağlı bulunan yerler ile Aksaray, Kayseri, Aydın, Menteşe, Saruhan, Hamid, Germiyanogulları'nın ülkeleri Gerede, Kastamonu, Ankara, Malatya, Maraş, Elbistan, Tokat, Amasya, Niksar, Erzincan, Sinop ve diğer şehirlere hâkim olmuştur.

O, Saltanatının ilk yıllarında Konya şehrine sağlam ve yüksek bir sur yaptırdı. O zamana kadar Konya'ya sur yapılmamıştı. Surun yapımı tamamlandığında, adaletli

sultan, Alâeddin Keykubâd'ın emriyle şehrin kapısı üzerine arif şeyh, Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî'nin gönderdiği şu yazı nakşedildi. "Bu taşkın sellere mani olan ve yanşan süvarileri engelleyen bir dairedir. Lakin karanlık gecede ansızın gelen felakete fayda vermez."

Alâeddin Keykubâd, Sivas şehrini imâr edip, Çemişkezek ve Erzincan'ı da fethetmiştir. Sonra Erzincan'a da güzel bir sur yaptırmıştır.

18 yıl süreyle seferde ve hizada Sultan Alâeddin Keykubâd'ın hizmetinden bir an olsun ayrılmamış olan, Anadolu Selçuklu emirlerinin büyüklerinden Celâleddin Karatay sultanın uzun ve kısa gecelerde yatağının [254] üzerinde bir saatten fazla uyumadığını, gün boyunca vaktini askerî ve idarî işlere, halkın faydasına olan şeylere ayırdığını, âlimlerle sohbet ederek tarihî olayları, geçmiş dönemlerde yaşamış âdil hükümdarlara ait haberleri müzakere ederek geçirdiğini söyler. Yaptıkları işler bakımından hükümdarlar arasında en çok Mahmud b. Sebüktegin ve Kâbus b. Veşmgîr'i beğenirdi. (31b) Şânı büyük, âl-i-cenâb, güzel ahlâklı, âdil ve cömert olduklarından dolayı geçmiş bu iki hükümdarı beğenirdi. Onun meclisinde boş şeyler konuşulmaz, bilakis önemli işler konuşulur, faziletli ve güzel şeyler sohbet konusu edilirdi.

Sultan Alâeddin Keykubâd, İmâm Ebû Hâmid el-Gazzâlî'nin "Kimyâ-yı Saâdet" Ve vezîr Nizâmü'l-Mülk'ün "Siyerü'l-Mülûk" [Siyasetnâme] adlı kitaplarını devamlı okurdu. Allah rahmet etsin, abdestsiz hüküm ve menşurları imzalamazdı.

Ondan sonra hükümdarlık tahtına oğlu Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev b. Keykubâd [II. Gıyâseddin Keyhüsrev] oturdu. Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev -b. Keykubâd 635 (1237/1238) yılında Haleb hükümdarı el-Melikü'l-Azîz Muhammed'in kızı ile evlendi. Sonra kız kardeşini de Haleb hâkimi el-Melikü'l-Azîz Muhammed'in oğlu el-Melikü'n-Nâsır Yûsuf'a nikâhladı ve Gıyâseddin Keyhüsrev için Haleb'de hutbe okutuldu.

Sonra Amasya'da "Baba" denilen bir adam ortaya çıktı. Peygamber olduğunu iddia ederek, acayip şeyler söylemeye başladı. Cahiller ona aldandı ve böylece etrafında birçok kişi toplandı. Öyle ki, bunların sayısı yayalar hariç olmak üzere

6.000 süvariye ulaşınca, ayaklandılar ve kendilerine muhalefet edenlerle savaştılar. Şehirleri ve köyleri yağmalayıp oralarda büyük fesad çıkardılar. Bunun üzerine Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev onlar için hazırlık yaptı ve sonra onlarla savaşım isyancıları hezimete uğratarak, güçlerini yok etti. Baba ve onun halifesi olan İshak esir edildi, sonra da başları kesilerek öldürüldü.

[255] 641 (1243) yılında Moğollar, Gıyâseddin Keyhüsrev b. Keykubâd'ın ülkesine yöneldiler. Sultan, etrafına haber gönderip her taraftan asker topladı. Erzincan yöresinde Moğollar'la karşılaştı. Fakat Gıyâseddin Keyhüsrev'in askerinin içine korku ve bozgunluk girince, Allahu Teâlâ'nın takdiriyle kısa süren bir savaştan sonra Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in ordusu hezimete uğradı. [O esnada]kimse kimseye bakamaz hale geldi. Moğollar, bu durum üzerine şüpheye düşerek Gıyâseddin'in ordusunun kaçışını bir hile zannettiler ve bir gün yerlerinde kaldılar. Sonra işin iç yüzünü anlayarak şehirlerde fesad çıkardılar ve oralara hükmettiler. Âmid ve Ahlat'ı istilâ ettiler. Gıyâseddin Keyhüsrev bir kaleye kaçtı. Sonra Moğollar'a haber göndererek emân diledi ve onların itaatine girdi. O günden sonra Anadolu Selçuklu Devleti zayıfladı. (Ancak) hüküm Allah'ındır.

654 (1256) yılında Anadolu Selçuklu Sultanı Gıyâseddin Keyhüsrev b. Keykubâd vefat etti. O, Tarsus üzerine bir ordu göndermişti. Bu ordu Tarsus'u muhasara etti ve oradaki halkı sıkıştırdı tam Tarsus fethedilmek üzereyken Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölüm haberi askere ulaştı. Bu nedenle oradan döndüler.

Gıyâseddin Keyhüsrev eğlenceye, zevk ü sefaya düşkün idi. Gürcü hükümdarının kızı ile evlenmişti. Hanımına sevgisi büyüktü. Bundan dolayı kendisinin ve hanımının adına sikke bastırılmasını emretti. Devlet ileri gelenleri onu bu yaptığı şeyden dolayı uyardılar. Fakat o bundan vazgeçmedi. Bazı kimseler onu para üzerine, kendisine (Sultan'a) işaret olarak arslan, arslanın başı üzerine de hanımına işaret olarak bir güneş resmi nakşettirmeye teşvik ettiler. O da bunu kabul etti. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında yaşamış olan şeyhlerden bazıları paraların üzerinde gördükleri şekilleri anlatırlar.

[256] Sonra Gıyâseddin Keyhüsrev'in yerine iki küçük oğlu Rükneddin Kılıç Arslan b. Keyhüsrev b. Kevkubâd [IV. Kılıç Arslan] ile İzzeddin Keykâvus [II.

İzzeddin Keykâvus] geçti. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümüyle gerçekte Anadolu Selçuklu Devleti sona erdi. Çünkü ondan sonraki hükümdarlar sadece ismen sultan idiler.

657 (1258/1259) yılında Rükneddin ve İzzeddin, Hülâgu'nun hizmetine giderek bir müddet onun yanında kaldılar. Sonra bu iki kardeş ülkelerine geri döndüler. Moğol hükümdarı onlarla birlikte ülkenin yönetimi için Muîneddin Süleyman el-Pervâne'yi gönderdi. İki kardeş aralarında anlaşmazlık çıkıncaya kadar, Anadolu Selçuklu Devleti'nde müşterek hüküm sürdüler. Rükneddin Kılıç Arslan kardeşi İzzeddin Keykâvus'u mağlup edince, İzzeddin kaçmak zorunda kaldı. [Onun kardeşi] Rükneddin Kılıç Arslan ise tek başına Anadolu Selçuklu Sultanı oldu.

Mezkur Keykâvus ise İstanbul'a gitti. Bizans İmparatoru [VIII. Mikhail Palaiologos 1259-1282] İzzeddin Keykâvus'a ve yanındaki emirlere iyi davrandı. Onlar orada bir müddet kaldılar. Sonra Keykâvus ile beraberindeki devlet adamları ve diğerleri Bizans imparatorunu öldürüp İstanbul'a hâkim olmak istediler. Ancak bu haber hükümdara ulaşınca onları yakalatarak tutuklattı. İzzeddin Keykâvus'u da bir kalede hapsedti. İstanbul'u ele geçirmek niyetinde olan emirlerin ve adamlarının gözlerine mil çekilerek kör edildi. Bu olay 662 (1263/1264) yılında oldu.

666 (1267/1268) yılında Muîneddin Pervâne, devlet adamları ile anlaştı ve Rükneddin Kılıç Arslan b. Keyhüsrev b. Keykubâd'ı tutukladılar. Sonra da Moğol hükümdarının [Abaka Han] emriyle onu boğdular. Onun yerine de henüz 4 yaşında olan oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev b. Rükneddin Kılıç Arslan'ı [III. Gıyâseddin Keyhüsrev] oturtular. Muîneddin Süleyman Pervane, Gıyâseddin'in annesi ile evlendi ve böylece Anadolu Selçuklu Devleti'nde yönetime tek başına hâkim oldu. Gıyâseddin Keyhüsrev ise sadece ismen hükümdardı.

[257] 668(1269/1270) yılında kuzey beldelerinin Moğol hükümdarı Mengütimur b. Togan ile Bizans imparatorunun arası açıldı. Mengütimur bir Moğol ordusunu donatıp, İstanbul üzerine gönderdi. Bu Moğol ordusu oraya ulaşınca ülkede karışıklıklar çıkardılar. İzzeddin Keykâvus'un tutuklu bulunduğu kaleye uğradılar ve onu hapisten kurtararak Mengütimur'un yanına götürdüler. Mengütimur, İzzeddin Keykâvus'a ihsanda bulunup onu evlendirdi. İzzeddin Keykâvus 677 (1278/1279)

yılında Saray şehrinde ölünceye kadar Moğol Hükümdarı Mengütimur'un yanında ikâmet etti.

675 (1276/1277) yılında Moğol Hükümdarı Abaka Han, Mısır hükümdarına meylettiği gerekçesiyle Muîneddin Pervane'yi kölelerinden ve yakınlarından 30 küsur kişi ile birlikte öldürttü. Muîneddin Süleyman Pervanehayırsever, dindar, zekî ve tedbirli bir kişi idi. Yönetimi tamamen eline geçirmişti.

675 (1278/1279) yılında İzzeddin Keykâvus'un **(32a)** vefatından sonra Mengütimur, onun hanımını İzzeddin Keykâvus'un oğlu Sultan Mes'ûd b. İzzeddin Keykâvus ile evlendirmeye niyet etti. Babasının hanımı ile evlenmek istemeyen Mes'ûd b. İzzeddin Keykâvus, Anadolu'ya kaçtı. Moğollar onu Abaka b. Hülâgu'ya götürdüler. Abaka Han ona ihsanda bulunup Sivas, Erzurum ve Erzincan'ın idaresini verdi. Adı geçen yerler Mes'ûd b. İzzeddin Keykâvus'un yönetiminde kaldı.

681 (1282/1283) yılında Moğol Hükümdarı Argun b. Abaka düşmanı olan Kırım Hükümdarı'na meylettiği için Anadolu Sultanı Gıyâseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan b. Keyhüsrev b. Keykubâd'ı öldürttü. Argun b. Abaka ile Kırım hükümdarı arasında köklü bir düşmanlık vardı. **[258]** Argun b. Abaka Gıyâseddin Keyhüsrev'i öldürttükten sonra Anadolu Selçuklu tahtına Gıyâseddin Mes'ûd b. İzzeddin Keykâvus b. Keyhüsrev b. Keykubâd'ı [II. Mes'ûd] oturttu. Onun zamanında Anadolu'daki Selçuklu hâkimiyeti sarsıldı. Bu durumdan faydalanan her emîr bir bölgeyi istilâ etti. Sultan Gıyâseddin Mes'ûd ise fakir bir duruma düştü. Hatta alacaklıların ondan sürekli olarak paralarını istemelerinden dolayı zehir içerek öldüğü söylenir.

Moğol hükümdarı [Argun] Han Anadolu'da büyük bir karışıklığın meydana geldiğini görünce oğullarından birini, akıllı bir emîr olan Hâce Muhammed el-Müstevfî ile beraber saltanatın ve ülkenin durumunu düzeltmek için Anadolu'ya gönderdi. Adı geçen Fahreddin ülkede meydana gelen karışıklıklara son vermek için gayret etti.

Sultan Gıyâseddin Mes'ûd b. Keykâvus öldüğü zaman Moğol hükümdarının [Gazan Han] yardımıyla Sultan Alâeddin Keykubâd b. Ferâmürz b. Keykâvus b.

Keyhüsrev b. Keykubâd [III. Alâeddin Keykubâd] onun yerine geçti. O, Sultan Mes'ûd'un kardeşinin oğludur. Bu Sultan Alâeddin'in şöhreti büyüdü ve Selçuklu Devleti'nin parlak devrini yeniden ihya etti. 700 (1300/1301) yılı civarında ölünceye kadar Moğollar'la savaştı ve kâfirlerle cihâd etti. 20 yıl 30 ay 13 gün hükümdarlıkta kaldı. Bu hanedanın bağımsız olarak hükümdarlığını sürdüren en son sultanı idi. Sonra onların hanedanları çöktü.

Selçukluların son hükümdarlarının Alâeddin'in oğlu Gıyâseddin [Gıyâseddin III. Mes'ûd] olduğu da söylenir. Gıyâseddin zorba ve zâlim biri idi. Kısa bir müddet sonra devlet adamları ona karşı ayaklanarak onu öldürdüler. Hükümdarlığı kısa sürdüğü için hiç tanınmayan bir hükümdardır. Bundan dolayı [259] II. Alâeddin Keykubâd bu devletin en son hükümdarı olarak bilinmektedir. Gerçek durumu Allah bilir.

Sultan Alâeddin zamanında Osmanlı padişahlarının atası Sultan Osman [Gazi] ortaya çıktı. Allah onlara yardım etsin ve düşmanlarına karşı onları galip kılsın. Birçok şehri ele geçirdi. Sultan Alâeddin vefat ettikten sonra uç beylerinden Aydın, Saruhan, Menteşe ve Germiyanogulları gibi yöneticiler etrafa saldırıp, Selçuklu topraklarını ele geçirmeye başladılar. Sultan Alâeddin'in askerinin ve emirlerinin çoğu Sultan Osman'ın yanında toplandılar. Sonra Karaman'ın başkenti Konya'yı Aksaray, Kayseri, Darende, Kırşehir, Alaşehir ve diğer yerleri ele geçirdiler.

Bu bilgileri alırken Tarih-i İbn-i Kesîr, Tarih-i Sahib-i Hama, Tarih-i Behcet, Tarih-i Nişânî ve Alâeddin el-Acemî'nin eş-Şerîf adlı eserinin tercümesinden istifade ettim.

5.2. Osmanlı Devrinde Yazılmış Selçuklu Tarihleri

5.2.1. *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*

Yazıcıoğlu Ali (Telif Tarihi h. 827/m. 1424)⁸⁴⁸

Osmanlı tarihçiliğinin öncülerinden olan Yazıcıoğlu Ali'nin hayatı ve kimliğiyle ilgili kesin ifadeler kullanılamamaktadır. Doğum ve ölüm tarihinin yanı sıra nerede doğup nerede öldüğü dahi bilinmemektedir. Nitekim “Yazıcızâde” lakabının soy ismi telakki edilmesi neticesinde II. Murad döneminde astrolojiye dair *Şemsiyye* adlı eserin müellifi Yazıcı Salih'in çocukları Mehmed ve Ahmed Bican'ın kardeşi olabileceği; *Neşri Tarihi*'nde Mısır Memlûk Devleti'ne gönderilen elçilik heyetinde yer alan Yazıcıoğlu'nun tarihçimiz olduğuna dair araştırmacıların tespitleri kesinlik içermemektedir. Bu tespitlerin zorlama olduğunu ifade etmemize Neşri'nin elçilik hadisesinden I. Murat yani Murad-ı Hüdâvendigâr olayları sırasında ve sadece “Yazıcıoğlu” denilerek yani “Ali” eklenmeksizin bahsetmiş olması neden olmaktadır.

*Selçuknâme*⁸⁴⁹ olarak da adlandırıldığını gördüğümüz eserin yazarının “Yazıcıoğlu Ali⁸⁵⁰” olduğu ve h. 827/m.1424 yılında⁸⁵¹ Sultan Murad bin Sultan Mehmed⁸⁵²’e ithafen yazıldığı bilgilerini ise eserin içerisinden çıkarabilmekteyiz.

⁸⁴⁸ Eserle ilgili değerlendirmemizi Dr. Abdullah Bakır, *Yazıcızâde Ali Tevârîh-i Âl-i Selçuk [Selçuklu Tarihi]*, İstanbul 2009 adlı çalışmayı esas alarak yapmış bulunmaktayız.

⁸⁴⁹ Mesela N. Sami Banarlı, “Yazıcı-oğlu Ali ve Selçuknâme (Oğuz-nâme)”, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971, s. 499-500. Selçukname olarak adlandırılan bir başka eser de Paris, Bibliotheque Nationale nr. 1182’de kayıtlı *Müntehab-ı Tevarih-i Selacika* adlı eserdir. Bu eser hakkında en tafsilatlı değerlendirme Erdoğan Merçil tarafından yapılmıştır. Erdoğan Merçil XIV. Türk Tarih Kongresine sunduğu bildiride eserin Yazıcı-zâde’nin eserine dayanılarak yazılmış olduğunu tespit etmektedir. Telif tarihi olarak tereddütlü olmakla beraber XVIII. asır verilmekte olduğundan bu eser çalışmamız dışında tutulmuştur. Erdoğan Merçil, “Anonim Bir Türkçe Selçuknâme”, *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 2005, I, 299-303.

⁸⁵⁰ “Alî kim du‘â-gûy-ı sultândur.
Şeyhün sevgüsi cismine cândur

...

Egerçi şehün kemterin kulıyam

Ve lîke asılla Yazıcıoğlıyam” (bkz. A. Bakır, *aynı eser*, s. XXV).

⁸⁵¹ Herbert W. Duda’nın, Berlin nüshasında bulunan “Ger evvelki harfine tarîh zam/kılırsañ nedir biline keyf-ü kem” ifadesinden hareket ederek ebce hesabıyla bu tarihi bulduğuna dair bkz. Abdullah Bakır, *aynı eser*, s. XXVII, 9. dipnot.

⁸⁵² Eser içerisinde II. Murad’a birçok kez övgü ve dualarla göndermeler yapılmaktadır: “...kâtîlî’l-kefereti ve’l-müşrikîn sultân bin sultân pâdişâhumuz Sultân Murad bin Mehmed Han ki...” (bkz.

Yazıcıoğlu Ali ortaçağ Türk tarihinin üç önemli kaynağı *Rahatü's-sudûr*⁸⁵³, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l Alâ'îye*⁸⁵⁴ ve *Câmi'ü't-Tevârîh*⁸⁵⁵'in Türkçe tercümelerini yapmıştır. Yapmış olduğu bu tercümeleri Türk tarihinin bütünlüğü çerçevesinde sıralarken çeşitli konularda bugün kaynağını tespit edemediğimiz bazı bilgileri de ekleyerek ortaya yeni bir eser çıkmasını sağlamıştır.

Çok sayıda nüshası bulunan bu hacimli eser neşredildiği için metin olarak çalışmamıza alınmamıştır.

5.2.2. Selçuknâme

Ahmed Bin Mahmûd (öl. 1570)⁸⁵⁶

Bursalı ve müderris olan Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme* adıyla tanınan eserini II. Selim'in padişahlığı zamanında (1566-1574) yazmıştır. Başlıca kaynağı İmam Sadre'd-dîn Ebü'l-Hasan Ali bin Nâsır'ın *Zübdetü't-Tevârîh* veya *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*⁸⁵⁷ adlarıyla tanınan eseridir. İbnü'l-Cevzî⁸⁵⁸, Sıbtü'l-Cevzî⁸⁵⁹, İbnü'l-Esîr⁸⁶⁰, İmâme'd-dîn el-İsfahânî⁸⁶¹, Ebü'l-Ferec⁸⁶² ve Hamdullah

A. Bakır, s. 29); “Bi-hamdü li’llahi ol Şâh Sultân Murâd/Ki neşr eyledi ‘âleme ‘adl ü dâd” (aynı eser, s.166).

⁸⁵³ Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Ravendî, *Râhat-üs-sudûr ve âyet-üs-sürûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti)*, I-II, Türkçe çev. Ahmed Ateş, TTK, Ankara 1999.

⁸⁵⁴ İbn Bibi, el-Huseyn b. Muhammed b. ‘Ali el-Ca’ferî Er-Rugedî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l Alâ'îye*, haz. Adnan Sadık Erzi, Tıpkıbasım TTK, Ankara 1956/Trk. Ter. Mürsel Öztürk, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l Alâ'îye (Selçuk Name)*, I-II, Ankara 1996.

⁸⁵⁵ Raşid Al-Dîn Fazlallah, *Cami' Al-Tavarîh (Metin)*, II. Cild 5. Cüz, *Selçuklular Tarihi*, yay. Ahmed Ateş, TTK, Ankara 1960.

⁸⁵⁶ Ahmed Bin Mahmud, *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 2011.

⁸⁵⁷ Eser ve müellifiyle ilgili bkz. Sadreddîn el-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukkiyye*, nşr. M. İkbâl, Lahor 1933, Türkçe çev. N. Lügal, TTK Ankara 1943.

⁸⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec, *el-Muntazam fî târihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ ve Mustafa Abdülkadir Atâ, I-XVIII, Beyrut 1412/1992, 1415/1995; Ali Sevim, “İbnü'l-Cevzî'nin el-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler (h. 430-485=1038-1092)”, TTK *Belgeler*, XXVI, Sayı: 30, Ankara 2005, s. 1-84.

⁸⁵⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî, *Mirâtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân*, Topkapı Sarayı Müzesi nr. A 2907-A 2931-2933, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi kütüphanesi nr. 2134-2141 de bulunmaktadır; Ali Sevim, *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân, Seçme, Tercüme ve Değerlendirme*, TTK, Ankara 2011.

⁸⁶⁰ *Al-Kâmil Fî'l-Târikh*, nşr. Tornberg, Beyrut 1979/Trk ter., *İslâm Tarihi el-Kâmil Fî'Târikh Tercümesi*, VI, çev. Abdullah Köşe; VII-VIII, çev. A. Ağırakça; IX-XI, çev. A. Özaydın; XII, çev. A. Ağırakça- A. Özaydın, İstanbul 1986-87.

⁸⁶¹ *Zubdat al-Nusra Va Nuhbat Al-Usra*, M. Th. Houtsma, Leiden 1889, Trk çev., Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, İstanbul 1943.

⁸⁶² Ebü'l-Ferec İbn el-İbrî, *Tarihü Muhtasar el-Düvel*, nşr. A. Salhanî, Beyrut 1983/Trk. Trc., M. Ş. Yaltkaya, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, TTK, Ankara 2011.

Müstevfî⁸⁶³, nin eserlerini de yardımcı kaynak olarak kullandığı Erdoğan Merçil tarafından tespit edilmiştir⁸⁶⁴.

Eser Türk tarihinin bütünlüğü çerçevesinde Selçuklu tarihini ele alarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar yaşanan olayları ihtiva etmektedir. Eser Erdoğan Merçil tarafından sadeleştirilerek yayınlanmıştır.

Tezimizi çalışmaya başlarken müstakil Selçuklu tarihini konu alan eserler hakkında eğer yayınlanmışsa sadece bilgi vermeyi, yayınlanmamışsa metni tamamıyla çalışmamıza dâhil etmeyi planlamıştık. Bu çerçevede *Selçuknâme* yayınlanmış olduğundan metin olarak verilmemiş olup yukarıda verilen tanıtıcı bilgi yeterli görülmüştür.

5.3. Osmanlı Vekâyi-nâmelerindeki Selçuklular İle İlgili Metinler

5.3.1. *İskendernâme*

Ahmedi (öl. Hicrî 815/1412-1413)⁸⁶⁵

[7]

“Destanın Başlangıcı

Bir gün ol Sultan Alâaddin sa'îd

Sordı: “Nolur hâl-i gazî vü şehîd?”.

Bildi anı kim gaza key iş olur.

Gazi olanun haşrı bîteşvîş olur.

Gazî olan hak dinündür âleti.

⁸⁶³ Hamdullah Müstevfî-i Kazvînî, *Târih-i Güzîde*, nşr. Edward G. Browne, E. J. W. Gibb Memorial Series, nr. XIV/1, Leiden-London 1910; Abdu'l-Hüseyn Nevâ'î, *Târih-i Güzîde*, nşr. Tahran 1362; Erkan Göksu, “Târih-i Güzîde'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları”, s. 23-32; aynı mlf., “Târih-i Güzîde'ye Göre Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve Tuğrul Beg Dönemi”, s. 289-300.

⁸⁶⁴ Merçil, *aynı eser*, s. 17.

⁸⁶⁵ Çalışmamızda Nihal Atsız neşri kullanılmıştır, bkz. “Dastan ve Tevarih-i Al-i Osman”, nşr. Ç. Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul 1949. Ayrıca Ahmedî ve eserleri için bkz. Günay Kut, “Ahmedî”, *DİA*, II, 165-167.

Lâcerem hoş olasıdur haleti.

Gazi olan Tanrınınun ferrâşıdur.
Şirk çirkinden bu yeri arıdur.

Gazi olan Hak kılıcıdur yakın,
Gazidür püşt ü penâh-ı ehl-i dîn.

Ola kim ol Tanrı yolına şehîd,
Öldi sanma kim diridür ol sa'îd.

Hak katında rızk içindedür olar.
Ölmediler, belki zindedür olar.

[8]

Pes heves etdi ki ede ol bir cihad.
Ola kim gâzî uralar ana ad.

Leşkerini cem'edüb girdi yola
Gündüz Alp Er Duğrıl anunla bile.

Dahı Gök Alp u Oğuzdan çok kişi
Olmış idi ol yolda anun yoldaşı.

Konya'dan çün geldi Sultan yükine,
Katına geldi halâyik, yükine.

Baylara i'zâz u ikram eyledi.
Yohsula ihsan u in'am eyledi.

Dâr-ı küfre saldı oradan çeri
Ki eller urub öldüreler kâfiri.

Anda Er Duğrıl çoğ etdi kârzâr,
Lâcerem oldu cihanda nâmdâr.

Urdı bîhad el ü aldı genc ü mâl,
Etdi leşker dâr-ı küfri pâymâl.

Ol yörede durdı bir kaç vakt şâh;
Tâ ki ola kâfirün işi tebâh.

Sulh idi anunla Tatar ol zaman,
İşidicek kâfire olduğın revân,

Bulıban fırsat gerü el urdılar;
‘Ahdı bozub gerü kîne durdılar.

Bu haberden erdi çok teşviş ana.
Lâbüd oldu gerü dönmek iş ana.

Verdi ol etrafı Er Duğrıla şâh
Ki ede defin ehl-i küfrün sal ü mâh.

Bu kadar feth olıban rûzî ana,
Döndi, gitdi gerü, Konya'dan yana.

Uydı anda çok kişi Er Duğrıla;
Oldur iş kim danış ile doğrıla.

Ol gelenlerle gönül berkitdi ol.
Hak yolına canını terk etdi ol.

Yüridi, Sögüd Eline geldi ol.
Kılıç ile-ol yöreyi aldı ol.

Bunun üstine çü geçdi az zaman
Yüzini döndürdi andan bu cihan.

[9]

Gitdi Er Duğrıl cihandan, yerine;
Oğlı Osman kaldı anun yerine.”

5.3.2. *Osmanlı Sultanları Tarihi*

Nişancı Mehmed Paşa, Karamanlı (öl. 1481)⁸⁶⁶

[343]

“Bazı tarihlerden nakledildiğine göre Moğollar Bağdad’a ve o zaman Bağdad’a bağlı bulunan yerlere istilâ edip de kendilerinden beklenen fenalıklar ortaya çıktıktan sonra Selçuklu hükümdarlarının kalıntıları kendi yerlerinden Rûm memleketlerine kaçmışlardı. Ermeniye şehirlerinden Ahlat şehri çevresinde deve, koyun, uşak ve hizmetçi sahibi bir kavım vardı. Bunların önderi ve başkanı yüce soylu, yüksek soplu, iyi huylu, temiz siyretli birisi idi. Soyu 21 göbekte Nuh’un oğlu Yafes’in çocuklarından Oğuz Han’a ulaşırdı. Adı “Kayık Alp”ti. Bu da Selçuklular’la birlikte kaçmağa razı oldu. Asıl yerlerini ve yurdlarını bırakarak kavmi ve boyu ile beraber Anadolu’ya doğru yöneldi. Bu yöneliş 656 yılında idi.”

[344]

“Sonra merhum Selçuk hükümdarı Sultan Alâaddin, gaza için Konya’dan Rûm taraflarına doğru yönelmişti. Emîr Ertuğrul bunu öğrendi. Dostluğunu göstermek için Sultan Alâaddin’e Tanrı’nın rahmeti üzerine olsun, Allah onu hoşnut etsin, bir elçi gönderdi. Sonra da kendisine uymak ve bağlanmak yolunu tuttu. Gaza ve cihadda sultanla birlikte bulunmak istedi. Sözlerinin gelişinden ve işlerinin akışından sultan katında akıllılığı, yiğitliği ve başbuğluğa liyakati anlaşıldı. Sonra,

⁸⁶⁶ Çalışmamızda müellifin İ. Hakkı Konyalı tarafından yapılan terüçümesini esas aldık. *Osmanlı Tarihleri 1*, nşr. Atsız, İstanbul 1949. Karamanî Mehmet Paşa’nın hayatı ve eserleri için bkz. Yusuf Küçükdal, “Karamânî Mehmed Paşa”, *DİA*, XXIV, 449-451.

yüce hükümdar, Karacahisar adlı bir kâfir kalesini sardı. Güney tarafının kuşatma işini Emîr Ertuğrul'a verdi. Bu sırada Tatarlar'ın andlarını bozarak azgınlığa, memleketleri yıkmaya başladıkları ve bu yolda ileri gittikleri haberi sultana erişti. Bu kötü haber sultanın uyanık kalbini meşgul etti. Bunu Emîr Ertuğrul'a bildirdi. Yanına askerden bir kısım bıraktı. Kâfirlerle savaşma ve kırışma işini ona bırakarak Tatar diye adlandırılan şerirleri koğmak için geri döndü. Emîr Ertuğrul kâfirlere karşı muzaffer oldu, Âlemlerin sahibi olan Tanrı'ya hamdolsun, kıyıcılık eden kavmin kökünü kesti...”

“Merhum Emir Ertuğrul'un ölüm haberi Selçuk hükümdarı Sultan Alâeddin'e gelince bir elçi ile Sultan Osman'a birçok armağan gönderdi. Nankörlerle ve kafirlerle gazâ ve savaş yapma işinde kendisini vekil etti. Sultan Osman'da hayır ve beğliğe büyük bir liyakat gördüğü için -kendisinde halk için faydalar, hüznün ve gam verici şiddet bulunan- bir keskin kılıç ile sultanlara lâayık davul ve sancak yolladı. Bu davul, Tanrının yardımına uğrıyan diğer sultanlar gibi Sultan Osman'ın yüce eşiğinin yük-[345]sek harîminde vuruldu. Sultan Osman, davul vurulurken, kendi mertebesini yükselten ululamak ve gelen hediyeı saygılamak için ayağı kalktı. Sonra güç sahibi Tanrı'nın yardımına güvenerek sultanlık tahtına oturdu. Müslümanlar için uğurlu, kâfirler için korkunç olan bu tahta çıkış dolayısıyla halk kutlulama töreni yaptı. Bundan dolayı, Yüce Tanrı bunların devlet bayraklarını kıyamete kadar yüceltip yer yüzünü onlarsız bırakmasın, bazı Osmanlı hükümdarları için seferlerde sultan kösü vurulunca ayağı kalkmak âdet oldu.

Bu kutlu tahta oturma 699 yılında oldu. Yarhisar, İnegöl, Yenişehir ve çevresiyle birlikte Bilecik beldeleri Tanrı'nın yardımıyla, Sultan Osman'ın fethettiğı yerlerdendir. Selçuklu Sultan Alâeddin her insanın tadacağı şeyi tadınca askerlerin çoğı Sultan Osman'ın –Tanrının yardımıyla korunan- makarrına geldiler. Çünkü Sultan Alâeddin'in akrabasından ve kendisine tâbi olanlardan hükümdarlığa ve tahta lâayık hiçbir kimse kalmamıştı. Tanrı onu yarlıgasın. Çünkü Tanrı yarlıgayıcıdır...”

5.3.3. *Tevârih-i Âl-i Osman*

Âşık Paşazâde (öl. Hicri 889/1484'den sonra)⁸⁶⁷

[273]

“BÂB (1)

Esâmî-i Nesl-i Âl-i Osmân

Osmân Gâzi ibn Ertoñrıl Gâzi ibn Süleymân Şâh ibn Kayaalp ibn Kızıl Boga ibn..... Yafes ibn Nûh Nebî aleyhisselam.”

“BÂB (2)

Osmân Gâzi'nün neseb ü nesli ne vilâyetden geldiler, gelmelerine sebep ne oldu ve pâdişahlığa sebep ne oldu ve bu Rûm vilâyetine ne sebep-ilen geldiler anı beyân ider.

Osmân Gâzi kim dedesi Süleymân Şah Gâzi'dür, en evvel bu Rûm vilâyetine ol gelmişdür. Gelmege sebep budur kim Âl-i Abbâs zamânından tâ Süleymân Şâh zamânına degin nesl-i celî (Arab] gâlib-idi nesl-i Yafis üzerine. Rûm dahı maglûb-ıdı ve Acem dahı maglûb-ıdı nesl-i Yafes oldukları sebebden. Acem padişâhları gayretlendiler kim bize Arab gâlib oldu didiler. Yafes neslinden göçer evi kendülere sened idindiler. Ol sebebden Arab'a gâlib oldılar. Arab kim maglûb oldu, vilâyet-i kâfir temerrüd itdiler ve hem bu göçer evlû halkdan Acem ihtirâz itdiler. Tedbîr itdiler. Süleymân Şâh Gâzi'yi ilerü çekdiler kim ol [274] göçer evün ulularından idi. Elli bin mikdârı Türkmân ve Tatar evin koşdılar; “Varun Rûm'a gazâ idün.” didiler. Süleyman Şâh dahı kabûl itdi. Geldi Erzurum'dan dahı Erzincan'a indi ve Erzincan'dan Rûm vilâyetine girdiler. Bir niçe yıl yörüdiler. Etrafları feth itdiler.

Süleymân Şâh Gâzi haylı bahâdurlıklar itdi. Bu Rûm'un taglarından ve derelerinden incindiler. Göçer evlürün tavarı dereden ve depeden incinür oldu. Gine

⁸⁶⁷ Eserin birçok yayını bulunmaktadır. Biz bu çalışmamızda *Âşık Paşazâde - Osmanlılarının Tarihi-Tevârih-i Al-i Osman*, haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç, İstanbul 2003 neşrini kullandık. Köşeli parantez içerisindeki rakamlar bu yayının sayfa numaralarını göstermektedir. Âşık Paşazâde ve eseri için bkz. Abdülkadir Özcan, “Âşık Paşazâde”, *DİA*, IV, 6-7.

Türkistân'a azm itdiler. Geldükleri yola gitmediler. Vilâyet-i Haleb'e çıkdılar, Caber Kalası'nun önine vardılar ve ol arada Furat ırmagı önlerine geldi. Geçmek istediler. Süleyman Şâh Gâzi'ye eyitdiler: "Hanum! Biz bu suyu niçe geçelüm?" didiler. Süleyman Şâh dahı atın suya depdi. Öni yar-ımış; at sürçdi, Süleymân Şâh suya düşdi. Ecel mukadder imiş, Allah'un rahmetine kavuşdı. Sudan çıkardılar Caber Kalası'nun öninde defn itdiler. Şimdiki hinde ana "Mezâr-ı Türk" dirler. Ve hem ol kalaya dahı gine o nesilden Düger dirler bir tâyife vardur ol kalaya şimdi dahı anlar hükm iderler. Eyle olsa bu göçer halk etrâfa tagıldılar. Bazısı beriyyeye gitdiler. Şimdiki hâlde anlara Şâm Türkmânı dirler. Bazısı gine Rûm'a döndiler; kimi Tatar ve kimi Türkmân'dur. Şimdiki hinde bu Rûm'da olan Tatar ve Türkmân o tâyifedendür. Ve bazısı Süleymân Şâh'un üç oğluna uydılar kim biri Sunkur Tigin'dür ve biri dahı Küntogdı'dur ve biri Ertoñrıl Gâzi'dür ve bu üç kardaş geldükleri yola döndiler. Furat'un başından Pasin ovasına ve Sürmelü Çukuru'na vardılar. Ertoñrul ol arada kaldı. Kardaşları ile gitmedi ve dört yüz mıkdarı göçer ev ile kaldı. Ol iki kardaşları gine asıl vatanlarına gitdiler. Ertoñrul ol aralıkda bir niçe müddet turdı, yaylasını yayladı ve kışlasını kışladı. Bir niçe zamandan sonra Sultân Alâaddîn dahı vilâyet-i Rûm'a teveccüh itdi. Kısmet olduğu kadar feth olındı. Pâdişâh oldu. Bunun tafsîli çokdur, fakîr ihtisâr itdüm; anun-ıçun kim Âl-i Osmân menâkıbını beyân idem.

Ertoñrul Gâzi işitdi kim Âl-i Selçuk neslinden Sultân Alâaddîn Acem'den Rûm'a gelüp pâdişâh oldu. Ertoñrul eydür:

"Bize dahı vâcib oldu kim erün kadrı bilinür vilâyete varavuz ve hem biz dahı gazâ idevüz." didi. Ertoñrul Gâzi'nün üç oğlu var-ıdı. [5] Biri Osmân biri Gündüz ve biri Saru Yatı. Ana Savcı dahı dirlerdi. Bunlar dahı Rûm'a teveccüh itdiler, geldiler, hısn-ı [?] Musûl vilâyetine irdiler. Ertoñrul Gâzi'nün Rûm'a gelmesine bir nice rivâyet vardur. Esahh bu fakîr zikr itdügümdür.

Ve bir oğlu Saru Yatı'yı Sultân Alâaddîn'e göndürdi kim didi kim: "Bize dahı yurt gösterün, varalum gazâ idelüm." didi. Atasının habarın Sultân Alâaddîn'e getürdi. Sultân dahı Gâyetde ferahnâk oldu, bunların gelmesine. Ve ol hinde Karacahisâr teküri ve Bilecük teküri sultâna mutî olup harâc [275] virürlerdi. Ol iki

hisârun aralığı kim Sögüt'dür, bunlara yurt gösterdiler kışlayıçun. Ve Domanıç tagını ve İrmeni Bili'nün tagını bunlara yayla virdiler. Saru Yatı atasına vardı bu habarı virdi. Ertoñrul dahi kabul itdi. Yörüdi Engürü'ye geldiler, yurtlarında sakın oldılar. Ertoñrul Gâzi zamanında ceng ü cidâl olmadı. Yaylaların yayladılar, kışlaların kışladılar...’’

[279]

“BÂB (6)

Anı bildürür kim Sultân Alâaddîn işitdi kim bu kâfirler müsülmânlar-ıla ne iş itdi.

İmdi Sultân Alâaddîn tahkîk habar bildi kim Osmân Gâzi'nün üzerine kâfirler galaba leşker ile varmışlar ve karındaşı Saru Yatı'yı şehîd itmişler. Her kangı kâfirün leşkeri vardıysa bildürdiler. Sultân dahi eyitmiş kim: “Malûm oldu kim Karacahisâr tekûri bizüm ile yagı olmuş.” didi. “Ve hem ol Germiyân-oglı garîbleri sevmezdi, ekseri o kâfirlerün hareketi anun ihmâлиндendür ben hod bilürin.” didi. Emr itdi, “Tîz leşker cem olınsun.” dir, kim “Ol kâfirler bunun gibi hareket iderler. Veyâ gayret-i İslâm bizde yok mıdır?” Leşker-i azîm cem olındı. Hücûm itdiler, Karacahisâr'un üzerine düşdiler. İşitdi Osmân Gâzi dahi geldi. O da bir taraftan cenge meşgul oldu. Bir iki gün ceng olunca feryadcılar geldiler kim Sultân'a eyitdiler: “Bayıncar Tatar geldi, Ereğli'yi aldı yıkdı ve halkını kırdı ve şehrini oda urdı.” didiler. Sultân dahi Osmân Gâzi'yi okıdı, getürdi. Hisâr-ıçun getürdükleri yarakları cemi'sini virdi kim eydür: “Ogul Osmân Gâzi, sende saadet nişanları çokdur. Sana ve neslüne alemde mukabil olıcı yokdur, benüm duam Allah'un inayeti ve evliyânun himmeti ve Muhammed'ün mucizâtı senün-ile biledür.” didi. Ve kendüsi dönüp vilâyetine gitdi. Hemân Sultân kim gitdi Osmân Gâzi dahi birkaç gün sabr itdi. Âhir hisârı yağma itdi, feth olındı. Tekürini dahi tutdı, gâzileri ganî itdi. Şehrün evlerini gâzilere ve gayrıya virdi. Anı İslâm şehri itdi...”

[280]

“Bu fethün tarihi hicretün altı yüz seksen yidisinde vâkı oldu.”

“BÂB (7)

Sultân Alâaddîn vilâyetine varup Tatar-ıla ne'yledügin bildürür.

Sultân Alâaddîn dahi gör ne'yledi. Hemân ol aradan Eregli'ye teveccüh itdi. Tatar dahi bildi kim Sultân kendünün üzerine gelür, karşıladı. Biga öyüğünde bulışdılar. İki gün gice gündüz cenk olındı. Ahirü'l-emir Tatar leşkeri şikest oldı. Tatarı şöyle kırdılar kim bî-hadd ü bî-kıyâs; ammâ ekserinde tutup hayalarını kesdiler, derisin birbirine dikdiler, keçelere kapladılar, hayvanlara atdılar; ad-ıçun. Şimdiki hinde dahi ol yazının adına “Taşak Yazısı” dirler...”

“Bu Karacahisâr'un fethi târîhi hicretün altı yüz seksen yidisinde vaki olındı Osmân Gâzi elinden.”

[281]

“BÂB (8)

Osmân Gâzi hisârı aldugından sonra Sultân Alâaddîn'e ne göndürdi ve sultândan ana ne geldi anı beyân ider.

Osmân Gâzi kim hisârı alıcak tekürini tutdı, hayli tuhfe ve teberrükler-ilen karındaşı oğlu Aktemür ile sultâna göndürdi. Aktemür dahi bunları alup Sultân Alâaddîn'e götürdi. Sultân'un dahi ferahlığı ziyâde oldı. Aktemür'e mübâлага atâlar itdi. Osmân Gâzi'ye dahi sancak esbâbıyla eyü atlar ve gazâ yarakları bile virdi. Aktemür dahi kim sancagı getürdi, ikindü vaktı-y-ıdı, heman nevbet uruldu. Osmân Gâzi ayagın turdı nevbet urılınca. Tâ şimdiye degin Âl-i Osmân seferde nevbet ursalar ayagın tururlar.

SÜÂL- Gayrı padişahlarda bu âdet yokdur, ya bu Âl-i Osmân'da nedendür?

CEVÂB- İki manî-yi has vardır. Biri budur kim bunlar gâzilerdür, nevbet kim urulur, ilâm-ı gaâdur, “Gazâyâ hazır olun” demek olur. Bunlar dahı “Allah rızâsı-y-ıçun gazâyâ hâzırız” diyü ayagın tururlar. Ve biri dahı bunlar sahib-çırak ve sahib-sofra ve sâhib-alemdür ve sahib-simâtlardur kim âlem halkına nimetler yidüreler. Nitekim Halîlü'r-Rahmân'daki bu âdetdür. İkindü vaktında nevbet ururlar

kim halk gelüp taâm yiyeler. İmdi bu Âl-i Osmân her ne kim iderler, be-kânûn-ı edeb iderler.”

5.3.4. *Selâtîn-Nâme*

Kemal (Telif tarihi 1490)⁸⁶⁸

[22]

“Er-tugrul Vatan Terk İdüp Geldügin Beyan İder

Zamân-ı evâyilde var idi bir han
Ki Cingiz Han’idi ismi anun iy cân

Meger Sultan Alâeddîn’den öndin
O Cingiz Han zuhûr itmişdi pür-kîn

Alup cebrile ol şarkı [vü] garbı
İdüben her şehile darb ü harbi

[23]

Semerkand ile Belh’i yakmışıdı
Çerisi şarka garba akmışıdı

Ana fermân idi Arâb u Acâm
Anun hükminede hayranıdı efhâm

Çerisine yogıdı [hiç] nihâyet
Anûn emrinde idi her vilâyet

Virür Bağdâd’ı bir kulın kılur han
Anun zulmı kılur ol yiri vîran

Azîm ol yirleri incitmişıdı
Tağılup ol vilâyet gitmişıdı

Kırar nâ-hak yere beş yüz bin âdem
Esîr itdi anun dişisin ol dem

O zâlim zulmı kıldı bî-nihâyet
Tağıldı kalmadı il gün vilâyet

Kamusı el çeküp başın aldı gitdi
O zâlim ol yire bu işi itdi

⁸⁶⁸ *Selatin-name (1299-1490)*, haz. Necdet Öztürk, Ankara 2001. “Selatin-name” ve yazarı Kemal için en kapsamlı bilgi Necdet Öztürk’ün bu eserinde bulunmaktadır.

Oğuz aslından bir şâh-ı yegâne
Ki dirler ibn-i Selçük ol cevâne

Ki sultân ibn-i sultân Bâyezîd Han
Muhammed Han bin Sultan Murâd Han

Murâd atası [k'ol] sultan ölüpdür
Ki Sultan Bâyezîd Han kalupdur

Murâd Han Orhan'un oğludur iy can
Ki Osman bin dahı Er-tugrul iy can

[24]

Süleyman Şâh'un oğludur o sultan
....

Kaya Alp'dur Süleymân Şâh atası
Kızıl Boğa atasının atası

Bayındur bin dahı hem Korhuluk'dur
Toğar bin dahı hem Kıyak'dur

Bakı bin hem Soğar bin Tok-temür'dür
Basık bin dahı Gök Alp bin Oğuz'dur

Karahan durur oğlu Oyğuluk atası
Tozak'dur hem Karahan'un dedesi

Dahı Korkud Ata Tok-temür oğlu
Ki düşman kahrına bölükle şu'lı

Ki Turmış atası Çin'dür bilesin
Çin'ün atası Maçin'i kılasın

Ki Osman dedesin sorarsan iy can
Ki Yâfes-oğlu Nûh iy şâh-ı devran

Yigirmi üç atanun yâdigârı
Şehinşâhdur bularun cümle varı

[25]

Bular ol şahun zulmından kaçarlar
Gelüben işbu araya geçerler

Vatanı terk itdüğü sebeb bu
Bularun içine düşmüşdi korhu

Bu Er-tugrul ki andan göçdi geldi

Bin üç yüz kırk kişisi bile geldi

Kimi evli anların kim ergenidi
Şecâatde bular şân evranidi

Bular göçüp konar idi tamâmı
Heman turup oradan hâs u âmı

Göçüben Karaman'a geldi bunlar
Vatan itdi Karaca-tağ'ı anlar

Yazın iderlerdi tağı yaylak
Ovasın iylemişler idi kışlak

Bular burada böylece geçerken
Yürüyüp şevkıla yeyüp içerken''

[26]

“Er-tugrul Sultan Alâeddîn’le Buluşup Cevâblaşduğın Beyan

[İder]

Meger bir gün gelür Sultan Alâddîn
Gelür Sultan-öni şâh-ı selâtîn

Konup dutdı orada çetr ü iyvân
Dökülüp geldi anlar [hem] yeksân

Gelüp iyvân-ı şâha yüz ururlar
Şeha el kavşurup karşı dururlar

Ki gördi bunu Er-tugrul-ı pür-baht
Orada kurdılar sultân için taht

Revan geçdi oturdı şâh tahta
Ferah oldı bu raht ü taht ü bahta

O dahı cümle halkı cem kıldı
Çıkuben hargehinden azm kıldı

Getürdi süd ü kaymak dahı biryan
Çeker peşkeş dahı bir nice hayvan

Gelüp yüz urdılar iyvân-ı şâha
Duâlar kıldılar ol pâdişâha

Tururlar bağlayup el şâha karşı
Olar yılduzlar durur mâha karşı

[27]

Duâlar iyleyüp ol âsitâne
Senâlar kıldılar şâh-ı cihâne

Görür bunları bu yirden degül şâh
Aceb kandan bular dutup gelür râh

Bular Arabîdür yohsa Acâm
Ki ne hâle getürmişdür ser-encâm

Veyâhûd Rûmî midür yohsa Türkmen
Bular bu yirlüye benzemez iy can

Tekin gelmediler bunlar bu araya
Buluşmışdur bular bir mâcerâya

Buları ol aradan söyledi şâh
Didi nirden gelürsiz dutuban râh

İlerü geldi Er-tugrul yegane
Oturdı şâha karşı hüsrevâne

Şeh anı göriben izzetler itdi
.....

Ki bildi şâh ki budur ulusu
Bularun içinde budur bahtlusı

Didi ne kişisin kandan soralum
Yakın otur bize andan soralum

Ki benzemezsiz bu yerlüye kamunuz
Yaman degül durur yahşı umunuz

Baş urup didi Er-tugrul yegâne
Şeha olgıl cihânda şâdmâne

Cihan içinde görme zerrece gam
Zeman olsun vücûdun birle hurrem

[28]

Sorarsan bizi Şehâ kıssamuz çok
Bu dehr içinde bizim gussamuz çok

[Ki] ahvalüm söylersem söz uzanur
Bu hâlüm dirisem sultan usanur

Mutavvel itmeyüp şâha peyâmı
Kılalum muhtasar işbu kelâmı

Baş urup didi iy sultan-ı devran
Rikâbunda çe süknâ vü çe hâkan

Bize hükm iyleyin şah-ı dilâver
İdüpdür âlem içre zulm-perver

Aslından hısmımızsın iy şehinşâh
Anunçün hizmetüne dutduk uş râh

Dedemüzdi o Selçük hân-ı âlem
Oğuz içre senün dahı benüm hem

Oğuz'a hükm iderimiş tamâmet
Kılur imiş ana [hem] istikâmet

Ol illerde adı tolmuşdı anun
Dilinde söylenür pîr ü cevânun

Çün işitdi bularun şâh cevabın
Getürdi şefkatün yüzi nikâbın

Didiler tapuna kem bendeyüz biz
Nerede buyurursan andayuz biz

Bulardan bu sözi dinledi ol han
Heman itdi bulara dürlü ihsân

Şeh anı kıldı akıncılara ser
Bularun içine ol oldı server

[29]

Ki ol vakt Germiyan iyledi küffâr
Dahı görmüş degüldi Türk'i niyler

Varuban urdı ol ili tamâmet
Şehâ gösterdi anda istikâmet
Akın iderdi dayim ol dilâver
Kıradı durmayup küffârı server

Oradan girü leşker dirüben şâh
Yanınca bile Er-tugrul tutup râh

Oluban leşkeri bile süvâra
Gelüben düşdiler Karahisar'a

Tutar orada sultan çetr ü iyvan
Konuban leşkeri anda hurûşan

Çeküp topları hisâra yürüdi
Sadâsı âlemün yüzün bürüdi’’

“Sultan Alâeddîn Tatar’la Ceng İtdüğün Beyan İder

Bu esnâdayken işit bir hikâyet
Karaman’da Tatar urdı vilâyet

Yayıncı Tatarî dirlerdi kim ol
Gelüben Rûm’a girdi tutuban yol

Çü şâh Tatarile kılmışdı peyman
Gelüben çıkmaya bu mülke bir can

Sıdılar ol zaman ahdi Tatarlar
O yumul gözlüler itden beterler

Kodı er-tugrul’ı anda hisara
Anun alınmasına [kim] kıla çâre

Özi yürindi hem Tatar’a gitdi
Buluşup Tatar’a gör kim ne itdi

Buluşdı anunile şâh-ı devran
Sıdı anları kurtarmadı bir can

Tatar’ı kırdılar şöyle ki râvî
Zebanından yayıldı ile çavı

Tatar’un hâyesinden dirler ol han
Diküben iyledi bir ulu sayban

Otuz bin Tatar’un gitdi hayâsı
O yire ad kalur Tavşak ovası

Ulu iş iyledi anlara ol şâh
İşidenler didiler bârek-Allah

Ol illeri bulardan iyledi pâk

.....

Hak ana dahı bunda kıldı yârî
Alur Er-tugrul ol Karahisar’ı

Bütün ol illeri Er-tugrul’a şâh

Hep aldurdu komadı tâk u dergâh

Cevân sanman ki Er-tugrul idi pîr
Elinden gitmezidi gürz ü şemşîr

Ki toksan üç yaşında idi bil anı
Yaramaz kılıcı saçardı kanı

Meger bir gün düşüben oldu haste
Bela dâmında olur key şikeste

Çığırdı yanına oğlın getürdi
Nasîhat perdesin yüzden götürdi’’

[33]

“Sultan, Osman’a Sancak Virdüğün Beyan İder

Bir oğlı vardı Er-tugrul’un iy can
Anun adına dirleridi Osman

Çığırdı yanına Osman’ı Sultan
Atası yirin ana itdi ihsan

Olur ol dahı akıncılara baş
Gelür akıncılar Osman’a kor baş

Derilüp bir araya hâs u âmı
Urur Osman’a yüz bunlar tamâmı

Virür sultan ana sancağ-ı İslâmı
Kuşadur tîğ-i bürrân şâh-ı devrânî

Katar ile develer nice atlar
Ki düşman kasdına nice yaraklar

Virür Osman’a orada şehinşâh
Didi Osman yarıcun olsun Allah

[34]

Big iyledi anı şâh-ı yegâne
Elin öpüp şehün oldu revâne

Gelüben otağına Osman
Heman mehterlerin gönderdi sultan

Ki beglik kutlu olsun deyü çala
Ana gönderdi mehterle risâle

Çalındı tabl ü sûrnâ vü nakâre
Anı leşker işitdi âşikâre

Çıkar otağı içinden o server
Ayak durur tâ çalınca mehter

Tâ ol vaktiden berüdür işbu âdet
Seferde tura şâh çalına nevbet

Ki sünnet oldu Osman aslına bu
Çala mehter tura şah ana karşı

Big itdüğünde Osman'ı şehinşah
Miyânına kılıç takdukda ol mâh

Ki hicret altı yüz hem toksan altı
Yazılmış böyle târîhün sıfâtı

Toluban il vilâyet adı Osman
Görürdi halk-ı âlem andan ihsan

Şehün katında izzet buldı gayet
Kılurdi şâh ana gâyet riâyet

Anun lütfiyile pür oldu âlem
Severdi gâyet anı şâh-ı âlem

[35]

Bulup izzet şehün katında Osman
Çıkardı [il] içere adile san

Ulu oldu şehün katında ol şîr
Anun hûnıyıla oldu cihangîr

Ulu big oluban şah-ı yegâne
Yürürdi halk içinde hüsrevâne

O hinde dahı düş görmişdi Osman
Ne resme gördi bâbın dinle iy can''

[44]

**“Sultan Alaeddîn Fevt Olup Memleket Osman’a Kalduğın
Beyan İder**

Bu esnâdayiken işit bir hikâyet
Şehinşeh fevt olup kaldı vilâyet

Haber irişdi ki Sultan Alâeddîn
Cihândan gitdi ol şâh-ı selâfîn

İşitdi bu sözi orada Osman
Heman virdi çeriye destûr ol han

İrişdi geldi anun matemine
Cihânun şâdî-yî digmez gamına

Anun dahı ecel dürdi berâtın
Kazıdı nâmeden hatt-ı hayâtın

Ki terk idüp cihânun varlığın
Değişdi vüsatiyile tarlığın

Yigirmi yıl tokuz ay beglik itdi
Yürüyüp âleme serverlik itdi

Bu dehre bir gözünü açuban bak
Neden geldün niye ilediser Hak

Kanı ol pâdişâhlar kim gelüpdür
Heman âlemde adları kalupdur

Cihânda dürlü bünyâd itdi bunlar
Döküp saçup dükelin gitdi bunlar’’

5.3.5. *Câm-ı Cem Âyîn*

Bayatî Hasan b. Mahmûd (öl. Muhtemelen XV. Asrın sonları)⁸⁶⁹

[391]

“**Sakur**

Bu adın verilmesi, konuğa kavurma pişirmesi için aşçıya: “Sac kur” denildiği sırada dünyaya geldiğindendir; sonradan bu “Sac kur” adı çok kullanıldığı için Sakur’a çevrilmiştir. Bu da babasının yerine beğ olunca, Lokman’ın hâs hizmetinde bulunduğu, Sâ mânânoğulları’ndan Nasr oğlu Nuh ile dostluk ederdi. Sonra Sâ mânânoğulları âfete uğrayıp çocukları kalmadı. Kullarından Gazne beği Sebük Tegin padişah oldu ve sağlığında saltanatı büyük oğlu Sultan Mahmud’a bıraktı. O da tahta geçip pek büyük şöhret ve debdebe sahibi oldu. Rahmetlik Firdevsî “Şehnâme”yi bu Sultan Mahmud adına yazmıştır. Hâsılı han oğullarından ve Kınık soyundan Kerekicü oğlu Tokşurmuk’un oğlu Lokman Han oğlu Ertuğrul oğlu Dukak oğlu Selçuk, Buhara sınırına gelerek müslümanları haraca kesen Türkistan kâfirlerîni

⁸⁶⁹ Çalışmamızda “Câm-ı Cem Âyîn”, sadeleştiren Kırzioğlu Fahrettin, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul, 1949 neşri kullanılmıştır. Bayatî Hasan b. Mahmûd ve eseri için bkz. Abdülkadir Özcan, “Câm-ı Cem Âyîn”, *DİA*, VII, 43.

uzaklaştırdı; bunun adaletinin iyiliğinden haraç veren ve vermeyen ahali rahata kavuşmuş oldu.

Selçuk ölünce üç oğlu kaldı. Bunlardan Arslan babasının yerine han olup, İsrail veliaht ve Mikail de şehit oldu. Mikâil'in: Toğrul Muhammed, Çağrı ve Davud adlı üç tane oğlu kaldı. Bu üç kardeş ordu çekip babalarının İntikamını almak isterken Toğrul kavgada esir düştü. Öteki kardeşleri han olan amcalarından yardım alarak Toğrul Muhammed'i düşman elinden kurtardılar ve Gazneli Sultan Mahmud'a varıp onun hizmetine girdiler.

Bir gün Sultan Mahmud gaza için Hindistan'a, gideceği sırada Toğrul Muhammed'e dedi ki: "Amcanız olan handan yardım istenirse ne kadar akıncı gönderebilir?" Toğrul Muhammed de dedi ki: "Kaç tane ok gönderilirse her birine bir tümen yani on bin atlı gelmesi gerektir". Bunun üzerine Sultan Mahmud altı tane ok gönderdi. Oradan altmış bin asker geldi; Toğrul Muhammed de bununla gazaya çıkıp geri gelince pek çok hürmet ve itibar edildi⁸⁷⁰. Fakat Sultan bu Selçukoğulları'ndan endişe ederek onları Amu Irmağından Horasan'a geçirdi. Sultan Mahmud ölünce kardeşi Sultan Mes'ud tahta çıktı⁸⁷¹. Bu da Selçukoğulları ile anlaşamayıp, birçok aykırılıklardan sonra Toğrul Muhammed padişah olarak Kirman'ı hükümet merkezi yaptı. Osmanoğulları atalarından Sakur da bunlarla Kirman'a gitti, Bağdad halifesi et-Tâyı Billah⁸⁷² çağında seksen yaşında iken öldü.

Kara Batur

Bu adın verilmesi, su kıyısında düşman basılıp bunun, babası askere: Kara Batır'a derken dünyaya geldiğindendir. Kara Batur uzun ömür sürüp çocukları ve karısı ölünce bu, Selçukoğulları'nın lalası (atabeği) olduğu için, ebe kadını buna verdiler. Kadın bundan gebe kaldı. Seksen yıldan çok yaşayıp öldü.

⁸⁷⁰ Gazneli Sultan Mahmud'un Selçuklularla olan bu görüşmesinde muhatabı Tuğrul Bey değil de Arslan Yabgu idi; bkz. Ali Sevim- E. Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s.20.

⁸⁷¹ Sultân Mesud Sultân Mahmud'un kardeşi değil oğludur; bkz. Erdoğan Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler (Siyaset, Teşkilât, Kültür) –Makaleler-*, İstanbul 2014, s. 109.

⁸⁷² Ebû Bekr Abdülkerîm Tâi'-Lillâh b. el-Fazl el-Mutî'-Lillâh b. Ca'fer el-Muktedir-Billâh el-Abbâsî; M. 974-991 yılları arasında hilâfet makamında bulunup 1003'te ölmüştür. Görüldüğü üzere kronoloji açısından muazzam bir tutarsızlık açıkça görülmektedir. et-Tâi'-lillah için bkz. Adnan Demircan, "Tâi'-lillah", *DİA*, XXXIX, 447-448.

[392]

Toğrul

Bu adın verilmesi, beli iki kat olmuş bir ihtiyar iken büküle büküle beğin divanına gelince: “Ne bükülüyorsun, doğrul, erkek oğlun oldu” dediklerinden ötürüdür. Mikâil Beğ dahi sağ iken hemen o günü onun da bir oğlu olup Toğrul Muhammed adı verilmişti. Bu Toğrul Muhammed Kirman’dan yürüyüp Hamedan’ı alarak hükümet merkezi yaptı. Halife el-Kaim Billâh, Deylemliler’den Mu’izz üd-Devle oğlunu halifeliğin veziri yapmıştı. Kara Batur oğlu Toğrul Selçukoğulları’nın emeklisi olduğundan bunu armağanla Bağdad’a elçiliğe gönderdiler. Yolda giderken Dokuz Ölüm ırmağı üzerinde azgın bir arslanı ormanda vurarak derisini yüzüp içine ot doldurup halifeye götürerek teşrifat kaftanı ile görüp gözetildiği ve itibar bulduğu meşhurdur.

Hâsılı halifenin teşrifat ve yüceltici lâkablarıyla Hamedan’a geldi. Kara Batur oğlu Toğrul ihtiyarladığından, halifenin vezirinden aldığı tavsiye kâğıdını Toğrul Muhammed’e göstererek Mahan sancağını emekli malikânesi olarak aldı. Oraya giderek yüz elli yaşında iken hicretin dört yüz ellinci yılında öldü...”

“Bay Temür

Bu adın verilmesi, dedelerinden olan Bay Temür’ün oğullarından bir beğ bunlara konuk iken doğduğundandır. Bu da delikanlı olduktan sonra, Selçukoğulları’ndan İkinci Ertoğrul’a hizmet edip, Abbasî halifelerinden el-Müstencîd-i Billâh çağına yetişmiştir. Harzemliler’den Arslanşah oğlu Sultanşah’ın yanına elçilikle giderek çok hürmet ve itibar görmüştür, Atıcılıkta pek usta olduğundan, Harzemşah’ın yanında atını koştururken boynunu geriye kırarak kendi bindiği atın nalını okla vurduğu meşhurdur, Bu da seksen yaşında iken hicretin beş yüz altmışında ölüp Mahan’da gömülmüştür.

Kızıl Buğa

Bu adın verilmesi, Kızıl Buğa adlı bir yiğit bunlarda konuk iken dünyaya geldiği içindir. Bu da büyüyünce Hamedan’a giderek Selçukoğulları’nın hâs hizmetinde bulundu. Mahan’da dedesinin malikânesine [393] sahip olarak otururken, Cengiz Han meydana çıktı. Harzemşahlılar onun bîr bezirgânını haksız yere

öldürerek malını yağmaladıklarından, bu iki hükümet arasında kargaşalık ve kavga baş gösterdi. Cengiz'in oğlu Tulı Han babasının buyruğuyla Harzem'e ordu ile gelerek yapılan kavgada öldükten sonra, dünya karışıp bunların arasını düzeltmek imkânsız olduğundan, günden, güne fitne kıvılcımları çoğalmakta, yangın baş göstermekte idi.

Bu yüzden Kızıl Buğa da yurdunu bırakarak ordu çekip Harzem'e giderken ortalıktaki karışıklıktan yol bulamayarak, çaresiz kalıp Azerbaycan'a doğru yürüdü. Bu bölgelerde yerleşmek mümkün olmadığından (Ahlat'taki) Ermenşah ülkesine doğru çekilip gitti. Henüz Ahlat'a varmadan birkaç eşkıyaya uğradı. Bir ok tepesine (yay incitmesin diye parmağa takılan) ok yüksüğünü koyarak nişan alıp oku bu yüksüğün içinden geçirerek atıcılıktaki ustalığını gösterdiği için, eşkıyalar kendisine yol verdi. O El ve ulusu ile sağ selâmet geçerek hicretin altı yüz on yedi yılında Van'a yakın Erçek gölü kıyısında öldü; yetmiş yıldan çok yaşamıştı.

Kaya Alp

Böyle adlanması, doğduğu sırada kayalık bir dağ eteğinde bulunurken, dünyaya geldiği içindir. Babası ölünce bu yiğit olduğundan el ve ulusu ile Ahlat'a giderek Ermenşah Melik Eşref'in hizmetine girdi. Bu şıralarda. Erciş yanındaki Subhan dağında bir ejderha ortaya çıktı. O taraflarda eşkıyalar da çoğalıp ortadan kaldırılmadığından Ermenşah, Kaya Alp'i bunların üzerine gönderdi. O da ulusundaki yarar kimselerle giderek güzelce davranıp eşkiyasını yakalayarak ötekilerini de öldürdü. Geri dönüp Ahlat'a gelirken, Tanrı'nın kudretiyle birdenbire sis çöküp ortalığı duman kapladı; büyük bir yıldırım şakıyarak dağlarda gürültü kopardığından, o ejderha da şaşırarak yukarıdan aşağı tekerlenip iki kayanın arasına düşüp kalmıştır; izi henüz bellidir.

Kaya Alp, Ahlat'a gelince beğlik istemeyip, başkaca malikâne ve pek çok hürmetle geçinirken, Cengiz oğlu Hülegü babasının intikamını almak için büyük bir ordu ile Harzem'e gelip, Harzemşah'ı kaçırarak o ülkeyi bozup yıktı. Harzemşah da Şirvan üzerinden Ahlat bölgesine gelince, Ermenşah olan Melik Eşrefle kardeşi Anadolu'da Selçukoğulları'ndan Sultan Alâaddin Keykubad'ın yanına vardılar. O kış Harzemşah Ahlat'ta kışlayarak oraları talana verdi. Kaya Alp da hastalığa,

yakalanarak seksen beş yaşında iken ölürek Ahlat'ta gömülmüştür. Bir takımlarına göre, Osmanlıların ataları Selçukoğullarıyla Mahan'a gelince bir takımı orada kaldı, kardeşlerinden birisi de ayrılarak (Selçuklularla) Ahlat'a gelip yurt ve ocak edinerek burada yüz yetmiş yıldan çok yerleşip, zafer ve ganimetle geçinirlerdi. Bunun için Cengiz'in çıkardığı karışıklık sırasında Kaya Alp'la babası Kızıl Buğa, eli ile birlikte Ahlat'a geldiler.

[394]

Süleyman Şah

Bu adın verilmesi, Taht-ı Süleyman tekkesinin şeyhi bunlara konuk, iken dünyaya geldiği içindir. Babası Ahlat'ta öldükten sonra bu da yarar ve yiğit olduğundan, o karışıklık sırasında el ve ulusu ile Anadolu toprağına gelip, Halep ve Tarsus'a giderek Fırat ırmağından geçerken suda boğulup şehidler mertebesine yükseldi. Cesedini sudan çıkarıp Ca'ber kalesi önünde gömdüler ki bugün bile oraya "Türk Mezarı" denilir. Sıtmalılar gidip bu türbe üzerinde Fatıha okuyunca, Tanrı'nın izniyle dertten kurtulur. Bu iş hicretin altı yüz otuz üçünde oldu. Yaşı yetmiş yıla ermişti.

Er Toğrul Gazi

Bu adın verilmesi, Selçukoğulları'ndan Er Toğrul adlı şehzâdenin adamı bunların konuğı iken dünyaya geldiği içindir. Süleyman Şah'ın Sungur Tegin, Gün Doğdu, Dünder ve Er Toğrul adlı dört oğlu kaldı. Babalarından sonra Sungur Tegin ile Gün Doğdu doğuya giderek, Er Toğrul Beğle Dünder Beğ dört yüz göçebe evli oymaklarıyla Anadolu'ya doğru yürüdüler. Kınık ve Boz Ok boyları da bunlara katılıp, onlar Adana yanında Sürmelü-Çukuru'nda kaldı. Er Toğrul Beğle kardeşi oymak ve uruğlarıyla Sivas'a yakın gelince, Havk kalesi yanında Moğollar'ın. Anadolu (Selçuklu) ordusunu basıp büyük bir savaş, olduğunu gördüler. "Uruğumuz cenge uğradı, geri çekilmek uygun düşmez, hem de islâm ordusu bozulmakta olduğu için yardım etmek gerektir" diyerek, Moğol ordusuna hücum edip birkaçının başını kesip bir takımını da esir alarak Tatar'ı kaçırdılar ve kâfirleri öylesine kırdılar ki, hâşâ huzurdan taşaklarının derisinden, ad olsun diye bir gölgelik yaptılar.

Er Toğrul'un da Sarı Tayı ile tanınmış Savcı Beğ; Gündüz Beğ ve Osman Gazi adlı üç oğlu vardı. Adı geçen kesik başlıklarla esirleri hemen Savcı Beğ'le birlikte Konya tarafında Sultan Alâaddin Keykubad'ın divanına göndererek, Kayı soyundan olduğunu bildirdi.

Konya Sultanı da Ankara hududunda Karadağ'ı yaylak ve birkaç uygun yeri de kışlak olarak yurt ve ocaklık yoluyla bunlara malikâne verip, bu husustaki ferman ile teşrifat kaftanını da münasip görerek Savcı Beği geri gönderdi.

Er Toğrul Beğ de giderek o sınır boylarında çalışıp, Söğütçük bölgesine kadar olan yerleri (Rumlardan) açarak sultan hükmüyle buraları da ocaklıklarına kattılar. Osman Gazi de, daha babasının sağlığında, islâmlar uğruna çalışıp şöhret kazandı. Bütün oymak halkı (Kayılar) giderek Söğütçük'te yerleştiler. Şeyh Ede Balı gibi nice bilginler ve şeyhler giderek orada yerleşip, bunların saadetli sayelerinde geçinirlerdi. Sonunda hicretin altı yüz seksen yılında yaşı doksanı geçmişken ölüp. Sö[395]gütçük'te yaptırmış olduğu tekkesinde gömülmüştü. Yüce Tanrı esirgenliği üzerine olsun.

Sultan Osman Gazi

Doğumlarının yakınlama olarak hicretin altı yüz elli yedi yılında olduğu işitilmiştir. Bunun delikanlı iken eteğinin temizliği, erliği, nice düşler görüp Şeyh Ede Balı da hayra yorarak bunların iyi sonuçlar verip âleme yayıldığı meşhur olduğu için, bu hususlar tarihlere bakıldı. Hâsılı ezelî devlet (Oğuz Han'a halef olan Gün Han'ın büyük oğlu Kayı'dan türleyenlerin yeniden hâkim oluşu) ortaya çıkıp 699 yılı aylarında Selçukoğulları'ndan kimse kalmadı. Buralardan Sultan Alâaddin Feramerz'in ölümünden sonra Anadolu'daki saltanat işleri karıştı, Uc bölgelerindeki gaziler de himmet ederek müslümanların sözbirliğiyle Sultan Osman saltanat tahtına geçti. Bunun, adına hutbe okunup para kesildi ve devletlerinin güneşi günden güne yükselip aydınlanarak dünyayı tuttu..."

5.3.6. *Tevârîh-i Âl-i Osman*

Oruç b. Adil (öl. 1503'ten sonra)⁸⁷³

[2]

“Tevârîh-i Nesl-i Âl-i Osmân Gâzî ibtidâ olup, adına hutbe okunaldan hicretün sene 687, altı yüz seksen yedi yılından tâ hicretün tokuz yüz yılına gelince zamânımızun pâdişâhı sultânü'l-islam ve'l-müslimîn, sultânü'l-mücâhidîn Sultân Bâyezîd, ibn-i Sultân Mehemed Han, merhûm ibn-i Murâd Han, ibn-i Sultân Mehemed, ibn-i Sultân Bâyezîd, ibn-i merhûm Sultân Gâzî Murâd Han, ibn-i Orhan, ibn-i Osmân, ibn-i Ertoñrul, ibn-i Gâzî Süleymân Şâh, ibn-i Kaya Alp, ibn-i Kızıl Boga, , ibn-i Yâfes, ibn-i Nûh aleyhi's-selâm kırk dört neferdür...”

“Şol tarîhde kim, hicretün sene 622, Cingiz Han kim Hitây vilâyetinden hurûc idüp, yigirmi kez yüz bin erile gelüp, Belh vilayetini ve şehrini, Horâsân ve Irâk ol vilayetleri harâb itmiş idi. Ol zamânda Mâhân şehrinde pâdişah Süleymân Şâh'ıdı. Ve Belh'ün padişahı Hurozım Şâh'dı. Sultanü'l-ârifîn Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn ol vakt yedi yaşında idi. Belh şehrinün içinde doğdı, hicretün sene 611.

[3]

Cingiz han kim, Belh şehrini harâb itdükde, Hurozım Şâh'ı memleketden çıkarup, ol hinde Cingiz han vefât idüp, fi'n-nâri fi's-sakar oğlu Hülegü Han ve bir oğlu Ögetey han, ikisi dahı yürüyüp memleketleri harab idüp, Âl-i Selçük tayifesini memleketlerden çıkarup, ve andan Bağdad'a gelüp Âl-i Abbâsîleri kırup, ol vakt Bağdâd'un pâdişâhı Mustasım Bi'llah idi. Âl-i Abbâs neslinden idi. Gelüp Mustasım'ı katl idüp, Âl-i Abbâsîleri kırup, tahtı Abbâsîlerden alup, memleketleri Cingiz hanîler dutup, âlem karış murış olup, ol vakt Sultân Alâaddîn dahı bir memleketün padişahıdı. Vilâyet-i Acem'de Cingiz Han gavgasından çıkup vilayetini koyup, varup Rûm vilâyetine gelmiş idi. Gelüp vilâyet-i Yunan'a padişah olmuşdı, yanî vilâyet-i Karaman'dur, vilayet-i Yunan demekle meşhûrdur. Ol hinde gelüp Sivas ve Konya şehrini binâ itmişidi. Anun dahı başına bir menâkıbı vardır. Âşık

⁸⁷³ Çalışmamızda *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi-1288-1502)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2008 yayımını kullandık. Oruç Bey'in hayatı ve eseri için bkz. Abdülkadir Özcan, “Oruç b. Âdil”, *DİA*, XXXIII, 425-426.

Pâşâ-oglu Elvân Çelebi Menâkıb'ında malûm itmişdür. Biz girü Âl-i Osman kıssasına gelelim.”

“[Horasan’dan Anadolu’ya Göç ve Yerleşim]

Ve hem Osmân Gâzî’nün dedesi Süleymân Şâh Rûm vilâyetine gelmege sebep neydi? Bu Adana ve Tarsus ve Mis, Arab elinde kaldığı sebep neydi? Ve Mısır’a bunlar ne sebebdan hükm itdilerdi? Ol vakt kim, Cingiz han gelüp Acem vilâyetini harâba virdükde, Acem begleri tefrika olmagın Arap kavmi Acem üzerine gâlib olup hükm ider oldılar. Acem begleri dahı gayret itdiler, Arab bize hükm ider diyü. Süleymân Şâh ol vakt Mâhân şehrinün pâdişâhıdı, bunlar konar-göçer yörükler idi. Vardılar bu Acem begleri ittifâk itdiler. Cingiz Han’dan kalmış konar-göçer Tatar [4] evlerini bulup Süleyman Şâh’a koşdılar. Elli bin Tatar evlerini çıkarup, varup Rûm ve arab vilâyetine havâle oldılar.

Âl-i Selçük ve Âl-i Abbâs tefrika olmagın Süleymân Şâh ol elli bin konar-göçer Tatar evleriyle Mâhân şehrinden göçdiler. Vilâyet-i Rûm’a gelmege ve Arab diyârına niyyet itdiler. Ve hem işitdiler kim, Rûm vilâyetinde gazâlar olur bildiler. Bunlar ol itikâd ile gelüp itikâdlu Yörükler idi. Acem vilâyetinden göçüp Erzincân’a geldiler. Erzincân’dan göçüp Rûm vilâyetine girdiler. Amâsiyye tarafı kim Rûmîler’dür, ol tarafda çok gazâlar itdiler. Rûm vilâyetinden geçüp Âbilistân vilâyetinden göçüp Haleb kalası önine geldiler. Haleb nahiyesinde bir kala vardur, ana Caber kalası dirler. Gelüp önine kondılar. Birkaç gün durup andan dahı göçdiler. Furat ırmagı önlerine geldi[ler]. Furat ırmagı suyunı geçmek istediler. Yol iz bilmezler göçmel Yörükler tâyifesi. Bun halk gâfilîn Furat ırmagina ugradılar. Süleyman Şâh at depdi, Furat ırmagina ugradı. Geçmek istedi. Kazâ-yı âsmânî, hükm-i Rabbânî ecele karşı gelmek olmaz. Furat ırmagı geçit vire diyü, Süleymân Şâh Furat ırmagina boguldu şehîd oldı. Çün Süleyman Şâh-ı merhûm[1] Furat ırmagından çıkardılar, Caber kalasının öninde defn itdiler. Şimdi ana Mezâr-ı Türk dirler. Çün Süleymân Şâh şehîd oldı, kendüyle bile gelen konar-göçer Tatar evleri her tarafa tagıldılar.

Bu Tatar begleri içinde Boz-oklu, Üç-oklu dahı dirler, bir ulu han vardı, Bacu Han dirlerdi. Anun altı oğlu vardı. Birinün adı Yüregir, birinün adı Kosun, birinün adı

Varsak, birinün adı Kara Îsâ, birinün adı Üzer, birinün adı Gündüz, birinün Kuş-temür dirlerdi. Bu mezkûrlar göçleriyle göçdiler geldiler Çukur-ova'ya. Çukur-ova kim vardır, ol mezkûr olan şehîdler ol Çukur-ova'dadur ve hem kalaları bu vilâyetün taglarındadur. Vilâyeti ve şehri hep Ermenilerdür. Ol vilâyeti hep Ermeni tâyifesi dutmuşdı. Şâm'a ve Haleb'e harâc virürlerdi.

Boz-oklu, Üç-oklu ataları vefât itdi. Ulu oğlu Yüregir bunlara baş oldı. Yüregir geldi, evvel Mis kalasını aldı. Ve Atana ve Tarsus'ı aldılar [5] Ermenilerden ahdile peymânile, Ermenileri incitmediler. Girü yirinde kodılar. Kendüler kalaları alup içine âdem kodılar, memleketi zabt itdiler.

Âkıbet Yüregir vefât itdi. Bir oğlu kaldı Yüregir'ün Ramazân adlu. Bu Ramazân vardı bu elleri bahş eyledi. Kosun'a Eserkef'i kışla ve Gülek'de Tekürselen'i yayla viridi. Ve Kara Îsâ'ya Müllin'i kışla ve Alankaş'ı ve Yürmed'i yayla viridi. Ve Kuş-temür'e Tarsus'ı kışla ve Bulkar tagı'nı yayla ve Üzer'e Paypurd'ı ve İskenderiye'yi kışla ve Çöz tagı'nı yayla ve Gündüz'e Mis'i kışla ve Sis'i yayla viridi. Ramazân kendüsi Atana'yı taht idinüp oturdı. Ve bakî bu evler kim vardır, buna tâbi oldılar. Yaylaların yayladılar ve kışlaların kışladılar. Bir niçe yıllar bunda kaldılar. Bu zikr itdügümüz tayifeler bunda oldılar. Ammâ bu Kosun Varsak didügümüz yaylada olurken Gülek Kalasını kendüye tapdurdı. Kâfirlerin içinden çıkarmadı içinde kodı. Ve Ramazân Sis'i kendüye tapdurdı. Ol dahı kâfirlerin çıkarmadı...''

[7]

“[ERTUĞRUL GÂZİ]

Biz girü Âl-i Osmân kıssasına geledüm. Ol vakt kim, Süleymân Şâh Furat ırmagında şehîd oldı. Süleymân Şâh'ı Furat ırmagından çıkarup defn itdiler gitdiler. Süleymân Şâh'un üç oğlu kaldı. Birinün adı Sunkur Tekin ve birinün adı Gün-togdı ve birinün adı Er-toñrul idi kim, Osmân Gâzî'nün atasıdur. Bu kardaşlar gördiler kim ataları vefât itdi. Anlar dahı göçdiler, geldükleri yola girdiler. Furat başından Pasin-ovası'na geldiler. Andan Sürmelü-çukur'a geleler. Sunkur Tekin ve Gün-togdı bu iki kardaşlar girü Acem vilâyetine gitdiler. Er-toñrul bir zamân ol vilayetlerde yürüdi. Âbilistân vilâyetinden girüp Kayser tarafına yürüyüp gazâlar itdiler. Şol vakt idi kim,

sultan Alâaddîn, kim Âl-i Selçuk neslindendir dirler, Acem vilâyetinden kopup gelüp Kayser-i Rûm, vilâyet-i Yunan'a istiklâlî pâdişâh olmuş idi. Anun dahi başına kıssası vardır. Bu taraftan Er-toñrul Sultân Alâaddîn'ün saltanatın ve şevketin işitmiş idi.

Er-toñrul'un dahi üç oğlu vardı. Birinün adı Gündüz ve birinün adı Saruyatı, kim ana Savcı dahi dirler. Ve birinün adı Osmân, en kiçisiydi. Osmân Gâzî bunda Söğütcük'de togdı dirler. Bazılar dirler, Sultân Alâaddîn vefât itdükde Osmân Gâzî bir yaşında idi dirler. Osmân Gâzî vücûda geldi, hicretün sene 659.

Er-toñrul, Osmân Gâzî'ye küçücük iken çift sürdürürdi. Devlet hod Osmân Gâzî başında idi. Er-toñrul bir gün oğlu Saruyatı[yı] Sultân Alâaddîn'e gönderdi. Sultân Alâaddîn'den bir yir istediler. Anda vatan tutup oturlar karar ideler. Sultân Alâaddîn dahi kabûl idüp bunları hoş gördi. Sultân Alâaddîn dahi Karahisâr tekûri ve Bilecük tekûri Sultân Alâaddîn'e muî olup harâc virürlerdi. Sultân Alâaddîn ol iki aralığı anlara yurd virdi. Söğütcük dirler ana dek yurd dutdılar. Tomalic-tagı'nı ve Ermenek-tagı'nı anlara yaylak ve kışlak virdiler. Er-toñrul ol iki oğlu ile Saruyatı ile ve [8] Gündüz ile Engüri'ye geldiler. Anda vatan dutdılar. Rûm tarafına gazâlar itdiler.

Sultân Alâaddîn sahâvet ehliydi, sahib-kerem idi. Bir adeti vardı. Bir kimseye bir memleket virse ogul ogula ced-ber-ced almazdı. Er-toñrul gâyet bahâdır, dilaver ve yigit idi, gazâyı severdi. İtikâdı muhkem idi. Zira, Sultân Alâaddîn'ün bu taraftan Tatar ile cengi vardı. Âbilistân vilâyetini ve Acem vilâyetini Cingiz Hanlar urugından dutmuşıdı. Çagatay leşkeri gelüp yügürüp Sultân Alâaddîn üzerine gelmişıdi. Sultân Alâaddîn Tatar leşkeriyle ceng itmege meşgûl idi. Er-toñrul bu taraftan iki oğlu ile her tarafa yürüyüp gazâlar iderlerdi.

Er-toñrul'un bir oğlu dahi oldu. Adını Osmân kodılar. Osman vücûda geldi, hicretün sene 659. Osmân Gâzî altı yüz elli tokuz yılında dünyâya gelmişdür. Osman Gâzî dünyaya gelmesine sebep neydi? Takdîrde vardı.

Meger Er-toñrul bir gice bir düş gördi, bir aceb vâkıa. Ol vâkıadan uyanur. Düşini fikr iderek Allah'ı zikr iderek sabâh turup, subh namâzını kılup, ata süvâr

olup togru Konya'ya gelür, sûret degşürüp. Meger Konya'da muabbir şeyh kişi vardı. Adına Şeyh Ede Balı dirlerdi, sâhib-kemâllerden idi. İlm-i rüyâyı bilür idi. Zamânında hemân rüyâ ilminde Yusuf-ı sâniydi. Kerâmeti zâhir olmuş idi. Cemî halkun mu'tekıdı, dervîş kişiydi. Dünyâsı ve nimeti çoğıdı. Ol vilâyetde meşhûr idi. Sultân Alâaddîn dahı ana itikâd itmiş idi. Er-toñrul togru ol şeyhe geldi. Ol gördügi düşüni ol şeyhe didi. Eyitdi: "Yâ şeyh! Düşümde gördüm. Senün koynundan bir ay togar, gelür benüm koynuma girür. Ve girü göbegümden bir ağaç biter, gölgesi âlemleri dutar. Gölgesinün altında taglar olur. Her tagun dibinden sular çıkar. Bu çıkan sulardan kimi içer ve kimi bâğlar, bağçeler suvarurlar, çeşmeler akıdurlar. Ol uykudan uyandum. Düşüm budur kim didüm, tabîrini buyurun." didi. Şeyh eyitdi: Yâ yigit! Düşünün tabîri budur kim: Senün bir ogulun ola, adı Osmân ola. Ve benüm dahı bir kızum ola, adı Râbia ola. Andan ol kızumı senün ogulun Osmân ala. Ol kızumdan anun ogulları ola. Andan bir oğlu ola, adı Orhan ola. Ol Orhan'dan ced-ber-ced pâdişâh olalar. Muştuluk olsun sana kim, padişâhlık virildi, senün neslüne didi. Mübârek olsun didi. Er-toñrul düşünün tabîrini bilüp Allah'a şükr idüp, girü gelüp yirinde karâr itdi.

[9]

Bu Şeyh Ede Balı didüğümüz azîzün ömri yüz yigirmi beş yaşına irmiş idi. Cemî ömrinde iki hatun aldı; birini yigitliginde ve birini pîrliginde. Ve evvelki hatundan olan kızı Râbia adlu, Osman Gâzî'ye virdi. Ve pîrliginde olan hatun kızını, Tâceddîn-i Kürd kızıydı, Tâceddîn-i Kürd kızından olan kızını, Hayreddîn Paşa'ya virmiş idi. Osmân Gâzî Hayreddîn Paşa'ya bacanak olmuş idi.

Râvîye eger suâl itseler bu tevarîhleri, bu menâkıbları neden bildün, nerden aldun diseler, biz fakîr dirüz kim, bunun bazı râvîsi şehir-i Kostantin'de bir azîz vardı. Dervîş Ahmed Aşıkî dirlerdi. Cihân-dîde, sâl-hürde yüz yaşında pîr idi. Sultan devrine irmişdi. Baba İlyâs ve Muhlis Paşa ve Âşık Paşa ve Elvân Çelebi neslinden ve muhiblerinden idi. Ol dahı rivayet itmişdür bu menâkıbları. Anun dahı râvisi Orhan Gâzî'nün bir imâmı varımış. İshâk Fakı dirlerimiş. İshâk Fakı'nun bir oğlu varımış. Bahşı Fakı dirlerimiş. Ol Bahşı fakı didüğümüz kişi kim vardur, Sultân Murâd'un babası Sultân Mehmed devrine kalmış idi. Ve dahı Şeyh Ede Balı'nun

oglu oğlu kalmış idi. Şeyh Mahmûd dirlerdi. Ol dahı Sultân Mehemed devrine kalmışdı. Babaları Şeyh Ede Balı yüz yigirmi beş yaşında idi. Şeyh Mahmûd dahı yüz on yaşında ölmüşdi, Sultân devrine kalmışdı. Bu Âl-i Osman tevârîhleri ve menâkıbları, tafsîli ile ale't-Tertîb, Sultân Mehemed bin Bayezîd Han'a gelince andan nakl olunmuşdı.

Biz girü Âl-i Osman kıssasına gelem. Osmân Gâzî vücûda geldükde Sultân Alâaddîn vefat idüp, oğlu Gıyâseddîn pâdişâh olmuşdı, hicretün sene 658.

Meger Sultân Alâaddîn dahı hayatda iken Karahisâr'ı egirdürdi. Er-toñrul Gâzî dahı bile gelmişdi. Ol hinde meger kim Cingiz Han urugından Tatar leşkeri gelüp Âbilistân vilâyetini almışdı. Ol vilâyetleri dahı dutmuşlardı. Gelüp Ereglü'yi dahı hisârını alup halkını kırup yagma itdilerdi.

[10]

Bu taraftan Sultân Alâaddîn'e haber oldu kim, Tatar leşkeri memleketleri harâb itdi diyü. Sultân Alâaddîn bu tarafı Er-toñrul'a ısmarlayup, şimden girü açabildüğün yire dek senün olsun didi. Sultân Alâaddîn Tatar cengine gitdi. Varup Abilistân'a Tatar leşkeriyle buluşup azîm cenk itdiler. İki taraftan hayli âdem helâk olup, âkıbet fursatı Allahu teâlâ Sultân Alâaddîn'e virdi. Tatar leşkerini mecmû kılıcdan geçürüp yasak itdi. Kırılan Tatar leşkerlerinün hayalarını derisini yüzüp getürüp, kiçelere yapışdurup, bir ad içün sayvan itdürdi. Şimdiki demde dahı ol diyâra Taşak Yazusu dirler, ol diyârda anılır. Âkıbet Sultân Alâaddîn ol seferden döndükde dahı vefât idüp, oğlu Gıyâseddîn pâdişâh olmuşdı. Sonra Sultân Gıyâseddîn tahta geçdükde hükûm-i hükûmet itdükde çok zulümlere başladı. Halka zulmı ziyâde oldu. Halkı incitmege kasd ider oldu. Kimde eyü at, eyü metâ, gönli diledüğünü zulmıla alurdi.

Meger ol zamânda bir azîz şeyh vardı, Baba İlyâs dirlerdi. Vilâyet-i Acem'den gelmiş idi. Cingiz Han talgalığından ve hem Hızır Peygamber aleyhi's-selâm işâret itmişdi. Rûm'da semâ, safâ olursa gerekdür, varup anda vatan dutup otur dimiş idi. Şeyh Baba İlyâs dahı gelüp Amasiyye'de nahiyelerinden bir kasaba yir vardur, Çat dirler anda vatan dutmuşdı. Sultân Alâaddîn zamânıydı. Mevlânâ

Celâleddîn ol vakt Konya’da olurdu. Ol zamânda çok ulular, çok meşâyihler, çok velîler vardı. Zirâ, Sultân Alâaddîn şeyhlere ve dervîşlere gâyet muhib idi. Anları sevdiği cihetden kamu meşâyihler anun vilâyetine cem olurlardı.

Sultân Alâaddîn vefât idüp, Gıyâseddîn pâdişâh olup, zulmıla dünyâyı harâb idüp, zulme ziyâde âgâz itdi. Âkıbet bir sebeb ucından Baba İlyâs’un mürîdi çok olduğu cihetden Baba İlyâs’dan havf idüp leşker gönderüp, Baba İlyaslıları kırdurup kılıçdan geçirüp, anun dahı başına bir **[11]** menâkıb vardur, hikâyet vardur. Âşık Paşa-oglı Elvân Çelebî kendü Menâkıb’ında malûm itmişdür.

Karaman vilâyetine ol vakt vilâyet-i Yunan dirlerdi. Yunan vilâyetine Karaman diyü niçün dirler? Bu hikâyeti anun için getürdük kim, meger bir gice Sultân Gıyâseddîn kulları depelediler. Âkıbet oğlu oğlu, oğlu zürriyeti kat olundu. Memleket hâlî kalmış idi. Babayîlerden Âşık Paşa babası Muhlis Paşa bir sebeble vilâyete pâdişâh oldu. Babayîleri kıranlardan kudret destûrıyla intikâm, Babayîleri kıranları hep kılıçdan geçürdi, kim varsa kırdı. Kırk gün, bazıları dirler altı aylık beglik itdi. Andan sonra kendülerün halîfelerinden Nûreddîn Sûfî Kâdî, İç-il’de Baba İlyâs zamanında halîfe olmuşdı. Meger Nûreddîn Sûfî Kâdî’nun beş yaşında bir oğlu vardı. Adına anun Karaman dirlerdi. Muhlis Paşa ol Karaman adlu oğlanı kendü eliyle tahta geçürüp pâdişâh itdi, hicretün sene 679. Ve Muhlis Paşa nefis idüp eyitdi: “Bunun nesli bu vilâyeti duta, pâdişâh ola” didi. Karaman vilâyetine Karaman didüklerinin aslı budur.

Osmân Gâzi zamânıydı. Er-toñrul dahı ol vakt hayâtda idi. Gıyâseddîn vefât idüp, memleket tefrika oldukda, Er-toñrul ve Osmân Gâzi Karaman’a kasd itseler alurlardı. Ve illâ dirlerdi kim, biz bu ocakdan uyanduk, ol ocaga kasd itmek olmaz. Ve hem bize Hak tarafından ilhâm olupdur kim, gazâdan dönmek olmaz; nasîb bize gazâ mâlından sunuldu diyü. Bu itikâdı muhkem dutup gazâdan dönmediler, fi-sebîli’llah gazâ yolında durdılar, çok gazâlar itdiler. Memleketler açmaga başladılar. Şevket ve azamet dutdılar...”

5.3.7. *Tevârîh-i Âl-i Osman*

Behiştî Ahmed Sinan Çelebi (öl. 917/1511-1512[?]⁸⁷⁴)

Osmanlı tarihine ait bu kitabın baş tarafı eksik olduğundan, diğer Osmanlı kaynaklarındaki Selçukluların son dönemlerine ait bilgileri görememekteyiz. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet zamanı olaylarından Alanya'nın fethi sırasında burasının hâkimi olan Kılıç Arslan'ın "bakayâ-yı Selçuk" olduğuna dair diğer kaynaklarda gördüğümüz kayıtlar bulunmamaktadır. Alanya beyinden sadece "Lütfî Beg-oğlu Kılıç Arslan" olarak bahsedip adı geçen yerin fethini hikâyeye etmektedir.

5.3.8. *Heşt Behişt*

İdris-i Bitlisî (öl. 1520)⁸⁷⁵

[73]

"Ecdâd-ı izâm-ı vâsıl-ı Cennet-makam olan Ebü'l-Mücâhidîn Osman Beg'in menşe-i mevlid ve makam ve mebdei şî'b-i aşâyir-i akvâmı Türkistân u Tûrân-zemîn idi. Ve anların silsilesi bu rivâyetin zeylinde âyân olunur ki Oğuz Hân'a ve Kay'ı Hân'a müntehidir. Ma'lûm ola ki Sultân Mahmûd Gaznevî'nin zamanında çün ki Selçûkîyân Türkistan'dan geçüb ve âb-ı Emeviyye'den geçüb İrân-zemînine azim oldılar. Âl-i Selçûk'un kütüb-i tevârîhinde mufasssal ve meşrûh yazıldığı üzre bir illet sebebiyle evvela memleket-i Horasan'a azimet ve tayy-i menâzil ile teveccüh ve hareketlerinden bir kaç nâm-dâr kabile idiler ki biri kabile-i Kayı Hân ve cümlelerin sipahsâlârı ve Hânedân-ı Âl-i Osman'ın cedd-i büzürg-vârı idi. Ve bu kabilden kabâil-i Etrâk ol zamandan beru memâlik-i Arab ve Acem'de katı çok temekkûn ve tavattun etmişler idi. Ve Âl-i Selçûk'un kuvvet ve saltanatını vaktinde cümle a'vân ve ensârı ol kabileler

⁸⁷⁴ Çalışmamızda British Museum, add. Gr. Mr. 7869'dan Çekilmiş Mikrofilm; Süleymaniye Kütüphanesi Mikro Film Arşivi No: 2764 kullanılmıştır.

⁸⁷⁵ Çalışmamızın bu kısmında İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt I*, Yayımlayanlar: Dr. Mehmet Karataş-Dr. Selim Kaya-Uzman Yaşar BAŞ, Ankara 2008 neşrini kullandık. Köşeli parantez içerisindeki rakamlar bu yayındaki sayfa numaralarını göstermektedir. İdris-i Bitlisî'nin hayatı ve eserleri için bkz. Abdülkadir Özcan, "İdrîs-i Bitlisî", *DİA*, XXI, 485-488.

olmağla Selçûkîyân anları ma'an götürmüşlerdi. Vakta ki Âl-i Selçûk'un İran zemin husûsan Memleket-i Horasan ve Azerbaycan saltanatları inkıraza âğâz eyledi. Kütüb-i tevârihde mestur olduğu üzre devletlerinin evâhirinde umûr-ı saltanat hizmet-kârlarında ve kölelerinde karar-dâde ve mânende-i selâtîn ve âtabegân her biri Irak ve Azerbaycan'dan ve memâlik-i Şâm ve Diyârbekir'de temkin ve istiklâl buldılar. Ve selâtîn-i Selçûkîye'den bir fırka ki hudûd-ı Şâm ve Rûm'da evvela selâtîn-i izâm-ı Selçûkîye'ye mutâba'ât ile inkıda-i müddet ve intikâl-i devletlerinden sonra tavâif-i mülûk-i mezkûreye tâbi' ve müstakillen taklîd-i saltanat etdirdiler. Ve Memleket-i Acem'in ekserinde Harzemîler müstakil idiler. Bir vakte dek ki Devlet-i Cengiz Hânî'nin zuhûr sebebiyle Memâlik-i İran ve Tûrân'ın tamâm-ı mülûkunun devletleri mütezelzil ve bir kaç sene memleket-i Acem'e müstevli oldukları hasebiyle memâlik-i İran tamamen tavâif-i mülûke muntekil oldu. Ol vakitte kâbâil-i Türkistânî bekâyâ-yı Selâçike idiler. Ekser Azerbaycan ve hudûd-ı Ermeniyeye-i Suğra ve Kübra ki aşâir ve kabâile münâsib yaylak ve kışlakları vâfirdir anda arâm eylediler. Ez-an-cümle Kayı Hân'ın kabilesi dahi Ermeniyeye memleketinin dârü'l-mülki olan Ahlat nevâhisinde yaylayub kışlamağa başlayub Cengiziyân ve Harezmiyân'ın fitne ve fesâd ve âşûb ve kavgasından ol nevâhide emn ve emân üzre oldılar. Ammâ ol vakitte dârü'l-mülk-i Ahlat'da Melik Balaban ve Melik Eşref ki Ermen demekle ma'rûflardır. Anlar ve vali ve hâkimleri kabîle-i mezkûrenin hüsün ve siret ve insaf ve adalet ile mevsûf olduklarını daima her mahalde medh ve tezkir eylerler idi. Ammâ Sultân Celâleddîn-i Harzemşâh Memleket-i Acem'de sadakat-i Cengiziyân'dan hemîşe mütereddîd ve perişan olub bir müddet bir şehre ve bir zaman bir beldeye azimet ve Cengiziyân'ın leşker-i deryâ-misâli havfinden liva-i saltanatını furtunaya tutulmuş gemi, yelkenine dönüb bir yerde rahat edemez idi. Ammâ yine aba ve ecdadının âdet-i zamanı üzre memâlik-i İran'ı tamamen kendüye itaatinde sanub kemâl-i tehevür ve dilâverliği sebebiyle dest-i tama'ını damen-i hükümetinden dûr ve nâmûs-ı saltanatını meksûr itmemekle Şâh-ı Ermen olan Melik Eşref dahi anın mahkûmiyetinden eba ve kendü kuvvet ve şevketine i'timâdı cihetiyle i'râz eyledi. Ol zamanda Sultân Alâeddîn-i Selçûkî Rûm'da pâdişâh idi. Melik Eşrefi tarîka-i ihlâs ve kurbet-i ihtisas ile hakk-ı civara riâyet ve himâyet sa'dedinde oldu. Sultân Celâleddîn Harzemşâh dahi vufûr-ı [74] gayret ve cemiyet-i şâhane ile Azerbaycan'dan dil-âverâne nehzat ve şehir-i Ahlat'ın muhâsarasına sürat eyledi. Ve Ahlat ol vakitte bir muazzam ve mamur şehir

idi. Dört beş ay miktarı muhasara ve akıbet teshir ve öyle bir belde-i cennet-misâl pây-mâl-i asâkir-i harb ve kıtal olub Melik Eşref ol vakitte dışarda bulunmağla firar ve Sultân Alâeddin Keykubad'a iltica ve ol dahi himayet ve ri'ayeti kemâl-i mertebe becâ gördüğü bâdı ve encâm-ı kâr-ı Alâeddin Harzemşâh ile husûmete mübâdî ve beynlerinde mukâtele ve mukabeleye müeddi olub Celâleddîn kemâl-i celâdet ve celâl ile meşhur iken bi-emrillâhi te'âla Alâeddin'in darb ve harbine takat getürmeyüb münhezimen ve münkesiren Azerbaycan tarafına sür'at eyledi. Bu kazayadan sonra Ermeniyye-i Suğra'da fitne ve fesâd zuhur ve kabâyil-i Kayı Hânî ki nevâhi-i Ahlat'da tavattun etmişlerdi bu tarîka zâhib oldılar ki bize bir mesken-i me'men tedârüki elzemdir. Zira Sultân Celâleddîn Azerbaycan'da Cengiziyân'ın vüsûl-ı leşkeriyle münhezim ve makhûr oldu. Ol yağma-gerânın havfından gerek re'âyâ ve gerek askeri taifesinden bir ferde cây-ı rahat kalmadı. Ve her tarafın tahrîb ve tahrifine tasaddi etmededirler deyu müşavere ve ol vakitte Rûm Pâdişâhı olan Alâeddin Keykubâd'ın umûr-ı mülk ve devleti kemâl-i adâlet-güsterlik ve meymenet-i dîn-perverliginden nâşî gayet muntazam ve şîve-i merhameti meşhûr-i afâk ve her vecihle ben-i nev'-i insanın ale'l-ıtlak melâz ve melcei idi..."

"Ve ol vakitte Ebü'l-Mücâhidîn Osman Gâzî Beg'in cedd-i büzürg-vârı olan Süleymanşâh bin Kaya Alb ki Kayı Hân'ın kabilesinin Sipahsâlârı idi. Bir müddet Ahlat tevâbiinde Ermeniyye pâdişâhlarının etbâ'ı ve eşbâ'ına imdâd ve müsâ'adet ile mazhar-ı ayn-ı in'âm ve inâyât ve manzûr-ı nazar-ı ikram ve iltifat olub ecel-i mukadderinin vakti hulul ve menzil-i bî-sebât-ı dünyâdan nişîmen-gâh-ı bekâyâ vüsûl buldı. Ve ol gazanfer pîşe-zâr-ı gazanın dört aded ferzend-i ercümendi ve devlet-mendi kaldı ki her biri meydân-ı ma'rekenin dilâveri ve kûh-sâr-ı kâr-zârın şîr-i neri idiler. Biri Sungur Tekin ve biri Gündoğdı ve biri Ertuğrul ve biri dahi Dindar ve babaları Süleymanşâh'ın vefatından sonra aşâir ve kabâilden her bir cemâ'at anların birini serdâr ihtiyar eylediler. Ammâ Dündar ile Ertuğrul'un beyninde meveddet-i biraderi efzûn ve Sungur Tekin ile Gündoğdı'nın dahi birbirlerine muhabbeti hadden birûn idi. Ammâ Ertuğrul gayet akıl ve âkıbet-endişlik ile sâir biraderlerinden mümtaz ve şeca'ât ve bahadırılıkta tamâm-ı kabâilin ser-eifrâzı olmağla pederlerinin mesken-i me'lûfunda asâkir-i Cengizînin tağallübünden fitne ve fesâd mütemâdi olduğundan selâtîn-i etraf ve mülûk-i Arab ve Acem'in

tezelzül-i hânedânların yakînen tahkik ve tevârüd-i leşker-i mezkûreden [75] kendü kabâyilinin dahi bi-eyyi hâlin mütezarrır olacağını mülâhaza ve tedkik ve kavm ve kabile ve evlâd ve etbâ' ıyla varub hudûd-ı Rûm'da Sultân Alâeddin Selçûkî'nin zıll-i himâyet ve saye-i devletinde emniyete niyyet eyledi. Çünkü anların ekser evkâtı ceng ve cidal ile geçer bizler dahi varub anlar ile ma'an âzim-i gazâ ve cihâd olalım deyu câzim ve temâm-i evlâd ve etbâ' ve eşbâ'ıyla ki her biri şeci' ve cerî ve meydân vegânın şîr-i neri idiler. Sa'âdet-i sûrî ve ma'nevî ve fevâid-i dînî ve dünyevî faiz-i ne'îm-i hayât-ı dünyâ ve ecr-i cezîl-i ukbâya hâiz olmak murâd eyledi. Çünkü mûmâ-ileyh mülhim-i gaybden ol re'y-i savâba mülhem oldu. Biraderlerini ve kabâil ve aşâirini dahi ol azimete mübâderet ve râh-ı hidâyete delâlet eyledikde birâder-i gühteri Dünder, akvamın bazısıyla ana muvafakat ve mutâba'ât eyleyüb baki iki biraderi re'yini savâba hamilde tekâsül ve sûret-i temerrüd ve tahallûf ile Ertuğrul'dan mihr-gusil olub "aceb Allah azze ve celle min kavmin te'âddüne ile'l-cenneti bi's-selâsil" hadîs-i şerifin mazmûn-ı sadakât-meşhûnuna müsadif olmağla Ertuğrul'un mübalağa ile ilhâhı biraderlerine bir vecihle te'sir eylemedi. "İnneke lâ tehdî men ahbebe velâkinnallahe yehdî men yeşâ'" hitâb-ı bâ-savâbı muktezâsını kendü ile biraderlerinin umurunda âyânen müşahede eyleyince bihasebi'l-iktizâ zımâm-ı ibramı bîgâne-sîret olan mezbûrlardan dîr ve küçük biraderi Dünder ve kabâyilden dahi dört yüz kırk aded nâm-dâr ki her biri merd-i meydân-ı ma'reke-peygâr idiler. Kendü ile muvâfakât ve muhâceret vesâir aşâir ve kabâil-i âher karındaşlarına mutâba'ât ve Ertuğrul kendüye tebâ'iyet edenler ile diyâr-ı Rûm'a teveccüh ve azimet eyleyüb Saru Yatu nâmında olan oğlunu bir mesken-i mevtan rica ve gaza ve cihâda imdâd için du'â ve ihlâsı müş'îr hedâyâ ile Sultân Alâeddin canibine irsal ve sultân-ı müşârün-ileyh dahi mezbûrun vusulünden sonra ol gürûh-ı pür-şükûhun kendü tarafına mülâzemet için teveccühlerinde ziyâde mahzûz ve memnun olub Ertuğrul'un mecmû'-ı metâlibin hüsn-ı telakki ile kabul ve Saru Yatu'ya ihsan ve in'âm-ı vâfire ve ümmîd-i istimâlet ile ikrâm-ı mütekâsire ve envâ'-ı riâyet ve inayet va'adi ile avd ve insirâfa ruhsat ve pederine ric'at ettirdi. Ertuğrul'un dahi sultân-ı müşârün-ileyhin ahab-ı meserret âsâr ve ferzend-i ercümendinin mülakat-ı dîdâriyle kâm-kâr olduktan sonra şükr-i Perverd-gârî tekrar eyleyüb tamâmî-i kabâil ve aşâyirin ittifaqlarıyla mütevvecih-i diyâr-ı Rûm ve ol sultân-ı adalet rûsumun zıll-ı himâyet ve riâyetinden âsûde ve rahat oldılar..."

[76]

“Sûret-i evvel

Çünkü Ertuğrul etbâ'ıyla kalem-rev-i Rûm'a vüsûl ve bir menzil-i mübârekeye nüzûl ve rahat endâz-ı râhile-i sefer ve sa'âdet ve rahat ve selâmete mevsûl oldular. Ertuğrul'un hâtırına hutur eyledi ki, evvel-i merâhil ve ibtidâ-i menâzilde hayr ve şerden her ne ki sûret-nümâ-nümâ-yı ayine zuhûr olur ise tefe'ül ve ba'dehu her bir emirde ana göre fikir ve te'emmül ile amel eyleye. Bu niyetinden sonra ittifâken kaziye-i ûlâ ki, rast gelüb ve ibtidâ vâkı'a ki pes-i perde-i gaybiyyeden çehre-nümâ oldu. Ol idi ki nâ-gâh-ı bî-sebak-âvâze ve ahbâr iki leşker-i azîm biri birleriyle mukâbele ve mukâteleye mübâderet ile muhârebeye meşgul gördüler. Ammâ taraf-ı vahidin şevket ve kuvveti sebebiyle galebesi ziyâde ve taraf-ı âheri ol hasm-ı gâlibten gâyet ile havf-nâk ve muzdarib olduğu cihetiyle zaîf görünce Ertuğrul kavm ve kabîlesiyle istişâre ve ol vâkıada âlem-i gaybtan istihâre eyledi ki çünkü bilâ taleb makâm-ı rızâ ve tevekkülde zimâm-ı ihtiyârı dest-i takdîre teslim ve bu vâkıanın mâ-beyninde bulunduk. Şimdi mürüvvet-i cevân-merdî ve fütüvvet-i sâhib-i neberdi budur ki bu iki leşkerden birine imdâd ve i'ânet ve bu iki hasm-ı hûn-hârın birine müsâ'adet eyleye kim tarafeynin birbirine istilâ ve zaferlerinden sonra gâlib olan taraf elbetde bizim halkı yağma ve ta'arruzları emr-i bedihîdir. Kabâil cevâb verdiler ki, biz bir gürûh-ı kalîlü'l-aded ve bu diyâr-ı gurbetde bî-zahîr u medediz. Her kangı taraf ki askeri ve kuvveti ziyâdedir ana hevâdâr ve yek-cihet olmak münâsib ve evlâ ve zâhiren cânib-i mağlûbe peyveste ve kafadar olmak mahz-ı hatâdır. Zira “ene ma'a's-şerîki'l-ağleb” mesel-i meşhûrdur ki Ertuğrul akvâl-ı kabâyil kâyıl olmayub muktezâ-yı hılkat-i cevân-merdi ve ber-iktizâ-yı sîret-i pür-şecâ'at ve neberdi ile cânib-i gâlibe imdâd ve i'ânete ne hacet. Ammâ mu'âvenet-i zu'afâ ve destgir-i dermandegân rıza-yı Perverd-gârı tahsîl etmektir deyu kavmini bu re'y-i sâyibe kâyıl ve aşâir ve kabâyil ile misâl-i ricâlû'l-gayb-i bî-riyâ u reyb çüst u çalak ve ferahnâk şimşîr-i celâdet ve cesareti keşide ve baht-ı musâid-âsâ taraf-ı mağlûbenin imdâdına resîde ve “hayrû's-serâyâ erba'atün” hadîs-i şerif-i muktezâsınca ol dört yüz kırk dört merdân-ı merdâne ve dil-âverân-ı yegâne derhal dört bin pehlivân-ı saf-şiken menzilesinden nümâyân ve ol fırka-yı mağlûbeye bunların her bir süvâr-ı nâm-dârı beyâbânda kalmışlara reh [77] nümâ olan Hızır

mesâbesinde zuhûr ve kalîlü'l-aded cevân-merân-ı dîn-i mübîn ve mübârizân-ı ma'reke ve kinin imdâdıyla taraf-ı mağlûb bi-emrillâhi te'âlâ hasmına gâlib ve muzaffer ve za'îf ve nâ-ümid iken düşmen-i şedid üzerine zafer bulub müntehâ-yı matlab ile âyîne-i tevîfkden müşâhede-i çehre-i nusret ile hâiz oldılar..."

"Gubâr-ı meydân-ı ma'reke şakk olduktan sonra ol tâife-i mağlûbenin dîde-i bahtına kevkeb-i emânî ahsen-i vechile nümâyân ve bunlar dahi ol gürûh-i nâtûvândan kayfiyet-i ahvâlî suâl ve taraf-ı mağlûb ki gâlib oldu. Sultân Alâeddîn'in askeri ve cânib-i gâlib ki mağlûb ve menkûb oldu. Ruz-gâr-ı pür-fesâdın ser-i fitnesi olan Kavm-i Tatar-ı nâ-bekârdır deyu cevâb verdiler. Çünkü Sultân Alâeddîn'e bunların kadem-i ferhunde-makdemi tesîrinden Memleket-i Rûm'da eser-i azîm fevz u nusret zâhir ve ma'lûm ve vücûd-i meymenet-endûdi bâ'is-i sürûr-ı mahz idügi mefhum olub bilâ-terakkub ve intizâr ol kavm-i dilîrin peyker-i şimşîr-i mübârek-manzaralarından nazar-ı sultâna leme'an-i feth u zafer zâhir ve nümâyân oldu.

Makdem-i meymûni Ertuğrul'ı tîb-i hâtır ile muazzez ve mükerrem ve selb-i leşker-i eşrâr-ı Tatar'dan bazâr-ı kâr-zârda her ne ki ahz olunmuş ise tamâmıyla kavmine ve Ertuğrul'a in'âm ve her birini teşrîfât-ı pâdişâhâne ve in'âmât-ı bî-nihâye ile ikrâm ve Engüriye şehrinin cânib-i şimâlisinde harbî kâfirin kurb-i hudûdunda vâki' Karaca Dağ nâm mahalde cây-ı ârâm ve temkin ve imdâd-ı dîn-i mübîn için emr-i cihâda ikdâma ta'yîn buyurdu. Ve bu rivâyet-i sahîha ve hikâyet-i sarîhanın nakli meşâyih-i Rûm'un zübde-i devrânı olan mevlânâ İyas'dandır ki tûl-i ömri tettebbü-i Âl-i Osmân'dan ma'lûmumuz olmuştur. Ve anlar dahi Orhan Beg Gâzî'nin rikâbdârından ve ol dahi efendisi olan Orhan Beg'in lisân-ı sadâkat-beyân ve güftâr-i dürr-i zebânından istimâ' ile takrîr eylemiştir ki ba'zı mecâlis ve mehâfilde münâsebetiyle tezkîr olunmuştur. Vallahu e'lamu bissavâb.

İkinci Sûret

Ol idi ki vaktâ ki Ertuğrul kavmiyle Karaca Dağ'da mesken ve makâm tutunub rûzgâr-ı gaddârın arıza-i fitne ve fesâdından istirahat ve ârâm ve ol şîr-dilân-ı sayd-efken ve hizebrân-ı saf-şiken asl-ı niyyet ve dâ'îye-i himmetleri muktezâsınca etrâf-ı bilâd-ı küffâra peyderpey akın u nehb u gâret ve târâc ve seby-i evlâd u ezvâc ile birkaç sene ol serhadde menâbi-i dinî ve dünyevî ile ser-efrâz ve ehl-i küfür ve

îmân beyninde dilâverlik ile nâm-dâr ve mümtâz oldılar. Ol esnâda Alâeddin Keykubâd-ı Selçûkî ehl-i bağy ve inâdın def'-i fesâdı için gazâ ve cihâd ile Ertuğrul'un meskeni cânibine müteveccih ve ol azîmetin sebebi bu ki Kostantiniyye hâkimi ol esnâda Rûm elinde olan aktâr-ı Tatarî ile yek-dil ve Sultan Alâeddin ile izhâr-ı adâvet ve azm-i teshîr-i bilâd-ı İslâmiyye'ye müttefik ve hâkim-i mesfûr kendü asker-i duzeh-makarrı ile deryâdan ubûr ve asker-i Tatar dahi Gelibolı [78] ma'berinden mürûra karar ve Yenişehir ve Bursa sahrâsında mecma-ı ferîkayn istikrâr bulub ol iki düşmen-i bed-nihâd livâ-i fitne ve fesâdı asmân-ı inâda efrahte eylediler. Sultan Alâeddin dahi ol gürûh-ı mekrûhun def'-i mazârı için nefîr-i âm ve mücâhidân-ı dîn-i İslâm'dan cemiyet-i azîm birikdirüb tarîk-i tevekkül ve i'tisamdan te'yid-i tevfi'k-i Perverd-gâr ile âzim-i cihâd-ı küffâr oldu. Ertuğrul dahi bu haber-i meserret-eseri istimâ' edince hamiyet-i dîniyye ve gayret-i İslâmiyye ile bir uğurdan hareket ve müddetler ile böyle bir rûz-i firûzun fursatına müterakkıb olmağla mevkib-i sultâna sür'at ve ol pâdişâh-ı dîn-penâh dahi "men ensârî ilellâh" deyu su'al ve Ertuğrul ve kavmi "nahnu ensârullâh" deyu sadâyı dil-hâh ile cevab-ı bâ-savâb ve ol şîr-i merdân-ı arsa-i kâr-zâr olan tevâbî' ve ensâr ve evlâd-ı şecâ'at-şî'ârıyla taraf-ı sultâna müteveccih ve Sultânönü menziline mevâkib-i sultânî istikbâl ve mülâki olub ol şehriyâr-ı garîb-nevâz dahi böyle bir muhlis-i mukabilin yümn-i kudûm-i ikbâlî zuhûr-i nusret ve zafere fal tutub ve asâkir-i İslâm'ın vukû-ı fütûhâtına itmi'nân-ı kalb ile yakînen intikâl eyledi. Çünkü sultân-ı müşârün-ileyh mebâdî-i halde meymenet-kudûm-i Ertuğrul'u mübarek görmüşdi. Anı bu leşker-i talî'a sipâhında istikrâr ve akıncı leşkerine sipeh-sâlâr eyledi. Ve akıncı mücâhidinden bir tâifedir ki gece ve gündüz küffarı şeb-hûn ve emval ve erzâkın yağma ve gâret ile hallerini diger-gûn iderler idi.

el-kıssa: Ertuğrul kabâyıl ve aşâyiri ile ber-mûceb-i emr-i sultânî der-sa'at akıncı askeriyle düşmen-i dîni istikbâle isti'câl ve Ermeni Derbendine degin silahların açmayub dîde-i bahtleri gibi rûz-şeb hâb-ı rahatı kendulere haram ve Ermeni Derbendinde a'dâ-i liâm ile mukâteleye ikdâm ve ihtimâm ve ol derbend-i dayyıkde ehl-i küfür ile ol dil-âverân-ı İslâm üç gün üç gece ceng u cidâle kıyâm ve mübâderet ve ol gürûh-ı mekrûh ile harb ve darb şevk ve garam ile mübâşeret eylediler. Akibet ve tevfi'k-i yaverî "yedullâhi fevka eydîhim" dest-i gayb ve

kudretten düşmen-i dînin pay ve dest kuvveti şikest olub ol esnâda kavm-i Tatar-ı nebkâr ki küffâr-ı eşrakin imdâdına gelmişler idi. Anlar ile dahi bir gün ve bir gece müddet-i kıtâl imtidâd ve âkıbet âsâr-ı gadab-ı gird-gâr iştidâd bulub bir uğurdan gürûh-ı mekrûh-i Tatar inhizâm ve inkisâr ve hâkim-i İstanbul nâ-çâr firâra karar ve rû-gerdân ve şerm-sâr bir kaç nefer-i kâfir ile gemiye süvâr ve girdâb-ı varta-i tîğ-i dil-âverândan bin türlü hile ile rûzgâr-âsâ sâhil-i selâmete güzâr ve kavm-i Tatar dahi münhezimen ve münkesiren Gelibolı cânibine firâr eylediler. Ertuğrul asâkir-i mücâhedet-şîâr ile İnegöl'den ardlarına düşüb irub urup düşürüb ganâyim-i emvâl ve eskâlleriyle müğtenim ve kenar-ı deryâya vüsûllerinden mukaddem ol kavm-i şûmun ekserini gark-ı ab-ı mevce-i şimşîr-i cevher-dâr ve leb-i cûy-bâr-ı tîğ-i âbdârdan derk-i esfel-i nare güzâr etdirüb elhâsıl Ertuğrul ve sipâh ve hem-râhları muvaffak ve mansûr ve leşker-i a'dâ münhezim ve makhûr olub mücâhidân-ı dîn-i mübîn ve mübârizân-ı ma'reke ve kin bu uslûb ve âyîn ile hizmet-i sultân-ı metine müraca'at ve dîde-i devlet u dîne cemâl-i feth-i İslâmiyeden furûğ ve behcet ve sebeb-i sürûr ve meserret oldılar. Ve ol şehriyâr-ı gayret-şî'âr bu haber-i meserret-[79]eserin hîn-i vüsûlünde Eskişehir kurbunda vâkî' Bozhöyük havâlîsinde olmağla ol menzil-i mübârekeye teyemmünen Sultânüyügi tesmiye ve taayyün buyurdu.

Hâsıl-ı kelâm Ertuğrul ve etbainin bu hizmet-i celîleleri mecâlis-i havâs ve âvâmda zikr-i cemîlelerine bâdî ve bâ'is oldukda taraf-ı sultânîden in'âm-ı vâfire ve ikrâm-ı mütekâsire ile ihtisâs ve istihkâkı hasebiyle rakabe-i ensâr ve havâssa nâil ve mertebe-i a'lâya vâsıl eyleyüb kemâl ve i'tikâdı cihetiyle Ertuğrul ve tevâbi'ine harbî küffârın hudûdunda her birine kifâyet miktarı birer mahal ta'yîn ve oğullarına dahi başka başka maktû'ât ve vilâyet ve yaylak ve kışlak mukarrer ve ol hudûdda ale'd-devâm küffâr-ı li'âm ile gazâya ikdam ve mülûk ve hükkâmından Pâdişâh-ı İslâm harâc almayı iltizâmda ihtimâm eyleyeler deyu ikrâm-ı tam eyledi. Ammâ çünki Kütahiye şehri henüz dârü'l-harb ve küffârın bâlâ-yı ömür ve devleti kûtâh olmaya yüz tutmuşdu. Bilecik ve Karacahisâr mevzii ki sultânın harâc-güzârlığına mensûb idi. Söğütli vilâyetinde Sarâycık nâm bir mahalli anlara kışlak ve Tomaniç ve Ermeni dağlarını dahi yaylak ta'yîn eyledi. Ve ol memleketde küffârın zevâl ve nikâli sadasını bıraktılar. Ve Ertuğrul Gâzî oğullarıyla Kütahiye ve gayri eyâletlerden gün be gün şehirler feth ve teshîr ve merdanelik âsârını mücâhidân birbirine tebşîr ve dârü'l-harb sükkânının vâfir mezârî' ve merta'ların tu'me şimşîr-i cihân-gîr eyleyüb

birkaç günde sahrâ-nişiyan-ı küffârın koyun ve sair devâb ve mevaşilerini nehb ve gâret ve ganimetler alub kûh-i sahrâya sadâ-yı şûr-i kavga bırakub Ertuğrul tamâm-ı kuvvet ve şevketine irişüb kâr-ı devleti istiklâl buldı...”

[81]

“Çünkü leşker-i küffâr ve Cengiz Hânî ve asker-i ğûl-sîret-i Moğoli Türkistanî’nin tevâtüründen memâlik-i Îrân ve Tûrân’da zuhûr ve hurûcları serhadd-i Hitâ’dan suğur-i Rûm ve Şâm’a degin bu kadar inkisâr ve mezellet ki kişver-i İslâm’a erişüb ve sefk-i dima ve nehb ve gâret-i emval ve seby-i evlâd u iyâl ol rûzgâr-ı nâ-fercâmda bir gayete erdi ki, ol zamânın âkilleri mu‘âyene ve müşâhede ile kütüb-i tevârîh-i esfârdan nakillerdir ki, Cengiziyân askerinin pây-mâl eyledikleri memâlikde faraza yüz sene kadar tevalüd-i a‘kâb ve tenâsül-i ensâb mütevâliyeten mecra-yı tâbi‘î üzre baki ve inayât-ı İlâhî ol tavâiyî ol müddetde leşker-i ecelden hâfız ve vâki olsa henüz ol eşrâr-ı hûn-hâr u sitemkârın tîğ u zulm-ı gadrleriyle helâk olanların ta‘dâdını beyân ve ol rûzgârda hançer-i bî-dâd ile sine-çâk olanların noksanını âyân edemezler...”

“Ammâ ber-muktezâ-yı fazl-ı İlâhî ve Rahmet-i nâ-mütenâhi memâlik-i İslâmî-i Rûm ki, Selâtîn-i adâlet-rusûm-i Selçûkîyenin mahkûmi idi. Ve sitem-didegân-ı memâlik-i Acem ta‘addi-i Moğolân-ı azlâmden Rûm-i meymenet-luzûma iltica ve Acem’de Selçûkîlerin nesli munkariz olmağla bekâyası diyâr-ı Rûm’ı istikrâr ve istimrâr üzere mahfûz ve şîve-i adl u insâf ile ehl-i imân ve erbâb-ı fazl u irfânı hısn-ı hasîn-i ihsânlarında me‘mûn ve mahfûz ederler idi.

Ol zamândan ki, ol hânedânın âf-tâb-ı devleti avâriz-ı rûzgâr ile zevâle meyyâl ve subh-i devlet u ikbâl gurre-i bedre-i maşrık-ı Osmâniyye’den nur-bahş-i uyûn-ı İslâm oldu. “Mâ nensah min âyetin ev nunsihâ ne‘ti bi-hayrin minhâ” nüvîd-i sadakât-te’yidi tıbkınca mazhar oldukları tevîk-i Ezellîyenin meymenetinden tala‘at-ı mülk ve dîne müceddeden envâ‘-ı behcet ve bahâ peydâ oldu. Nitekim saltanat-ı Selçûkîye’nin tezelzülünden sonra erkân-ı millet-i nebevî mi‘marî kuvvet-i **[82]** Âl-i Osmân ile ser-bülend ve metîn ve ol mücâhidân-ı kayser-mekânın imdâd-ı müsa‘âdet-i baht-ı âlîşânlarıyla bünyân-ı eyman-ı mülk-i Mustafayî temkîn bulub bi-tevfikihi te‘âlâ mesned-i kayserî-i Rûm hadîs-i hidâyet-rusûm “seyeftehu lekumü’r-Rûm’a” tıbkınca bu pâdişâhân-ı şer‘-perver İslâm’a namzed ve nasîb-i sipâh-ı muzaffer “ellezîne yücâhidûne fî sebîlillâhi” olub gûyâ ki tebâşir-i subh-i hidâyet-i

Ezelî maşrık-ı Kudret-i Subhânî'den hüveydâ ve pençe-i hurşîd-i İnâyet-i Lem-yezelî bu hânedân-ı âl-i-şânın dest-mâl-ı merhametleriyle rûy-i ğubâr-alûde-i cihânî-gerd-i melâlden pâk ve musaffâ eyledi...”

“el-kıssa: Meymenet-i tevfkât-ı Subhânî ve ittifâk-ı muhassenât-ı zamânî ile bu selâtîn-i dîn-perver ve havâkîn-i ma‘delet-güster yani Âl-i Osmân-ı âlî-güherin nâsiye-i ikbâllerinden nur-ı hilâfetin mebd-i zuhûrî ve saltanatlarının istikrârları içün leşker-i mücâhidînin menşe-i hurûcî bu vecihledir ki, vaktâ ki şehriyâr-ı dindâr ve sipeh-dâr-ı ihlâs-şî‘âr ya‘nî Ertuğrul Beg Gâzî dört yüz kırk aded mücâhid-i muvahhid ile diyâr-ı Rûm’da selâtîn-i Selçûkîye’nin takviyetiyle meyân-ı küffâr ve İslâm’da nusret ve zafer ile iştihâr ve satvet-i merdâneci ve saf-şikenlikleri âşina ve bigâne kulûbünde müessir ve ber-karar oldu. Ol minval üzere ri‘âyet ve ikrâmları Sultân Alâeddin Keykubâd bin Sultân Gıyâseddin Keyhüsrev bin Kılıçarslan-ı Sâni zamânından Sultân Alâeddin Keykubad bin Ferâmurz’un zamânına degin ki selâtîn-i Selâçika-i Rûm’un âheri ve Sultân Alâeddin Keykubâd-ı sâbıkın oğlu oğludur. Tarîka-i irsiyet ile cümlesinin iltifât ve muhabbetleri bu gürûh-ı pür-şükûh Kayı Hân’ın haklarında takviye-i istimrâr bulub kendü makâm-ı ma‘lumunda emr-i cihâda kıyâm gösterdi idi. Ta ki sinn-i şerifi doksan seneyi mütecâviz ve ale‘t-tevâlî evkât ve sa‘atini teveccüh-i ta‘âta masrûf ve berekât-ı ibâdâtından velâyet ile mevsûf olub ve yümn-i mücâleset-i ulemâ ve ehlüllâh ile “men-erâde en yeclise ma‘allahi fe‘l-yeclis ma‘a ehli‘t-Tasavvuf” muktezâsınca müdâvim ve ma‘rûf idi. Ve ol pîrlilik vaktinde evlâd-ı kirâmını ki her biri mânend-i şîr-i jiyân himmet-i merdâneleri sebebiyle rütbe-i dilrâneye bâliğ olmağla her biri kendüye muâdil birer pehlivân idiler. Kâim-makam ve serverlikde mukarrer eyledi ki biri Gâzî Osmân Beg ve biri Gündüz Alb ve biri dahi Saru Yatu ki Yâvcu Beg demekle meşhûrdur. Egerçi cümlesi diyânet ve ferzânelik ile mevsûf ve dilâverlik tavrında ma‘rûf ve her biri [83] mehâsin-i istihkâk ile yegâne-i zamân ve mekârim-i ahlâk ile peyrev-i vâlid-i cennet mekân idiler...”

“Amma aşâir ve kabâil ve cünûd ve asâkir pertev-i lâmi-i şehriyârî ve nûr-i sâtî‘-ı cihân-dârîyi Osman Beg’in gurre-i garrâ-yı nâsiye-i halinde ve melekât-ı hâlet-efzâyı a‘malinde âyânen müşâhede ve mütala‘a eyledikleri ecilden Ertuğrul mülk-i mecâzi-i mihnetten nişîmen-gâhı huld-i hakîkate azîmet eyledikten sonra saltanat-ı Âl-i Selçûk’un serverliği sultân Alâeddin Keykubad bin Ferâmurz’e

müntehî olmuş idi. Osmân Beg'in melekât-ı melikânesi ve pederinin hâl-i hayâtında tefvîz-i velâyeti muktezâsınca kavm-i Kayı Hâninin a'yân-ı asâkir ve ser-haylan-ı aşâyiri pederinin kâimmakamlığına anı ahakk ve elyak görüp cümlesi hüsn ve ihtiyârlarıyla hizmet-kârlık rakabesini anın rabka-i devletmend-i mutâva'atına bend eylediler. Zira sığar-ı sinî halinden rütbe-i hâlet-i kiberi idrâk edinceye degin pederinin nazar-ı meymenet eserinde himem-i âliye ile mevsûf ve sipihrin zâidü'n-nûr hilâli misâl-i per-tev-i kevkeb-i baht-ı cevân ile re'y ve tedbîrde pîrân-ı rûzgâr-dideyi sebkât ile ma'ruf idi. Çünkü Osmân Beg istihkâk-ı haseb ve ittifâk-ı nesebi sebebiyle kavminin beyninde vâlid-i mâcidinin menzilesinde mesned-i serverîde temekkûn ve temşiyet ve meyân-ı sanâdîd ve eşrâf-ı saltanatda mehâmid-i evsâf-ı hamîde ile şöhrat buldı. Selâtîn-i Selçûkîyye husûsan hem-asrı olan Sultân Alâeddin Bin Ferâmurz'un pederi Ertuğrul sünneti üzre tarîk-i inkiyâd ve itaat ile mevsûf ve sultân-ı müşârûn-ileyh dahi nazar ve terbiyet ve himmetini Osman Beg'in ulûvv-i rütbet ve temşiyetine masrûf eyleyüb yevmen fe yevmen âşinâ ve bîgâne nazarında izdiyâd-ı kadr u menzilet ile şöhrat bulmağla rûy-ı ikbâlîne her taraftan ebvâb-ı fütûhât-ı gaybiyye güşâde ve izzet u rif'ati gitdikce ziyâde oldu. Ol vakt hikmet-i ezeliye-i Rabbânî ve meşîyyet-i lem yezeliyye-i Sübhânî muktezâsınca livây-ı mu'allâ-yı Devlet-i Selçûkîye'ye fetret ve ıztırâb vâki' olub selâtîn-i Cengiz'in istîlâ ve istiklâlinden saltanat-ı Selâcika inhitât ve inkırâza âğâz eyledi. Zîrâ selâtîn-i mezkûrenin a'kâb ve ahfâdı beynlerinde muhâlefât-ı memleket vâki' olub zaif olanları Cengiz Hanlarına istiâne ve istiğâse arz ve izhâr ve anlar dahi her bir vakitte mel'anet ile Selâcikadan birini birinin üzerine taslît ve beynlerine fitne u fesâd ilkâsıyla kâr-hâne-i saltanatlarına tezelzül ve ihtilâl ve âyine-i devletlerinden sûret-i intikâl nümâyân ve ol tedbîr-i pür-tezvîr ile memâlik-i Rûm'un ekserisini kendülere musahhar ve hânevade-i Selâcikanın perişân olması mukarrer oldu..."

[84]

“Kısm-ı Evvel

Osmân Beg'in zuhûr-ı devletinin mukaddemât-ı esbâb-ı zâhîrisi beyânındadır.

Çünkü devlet-i âliye-i Osmâniyye'nin saltanat-ı Selçûkiyyeye mebâdi-i irtibâtı her vecihle ma'lûm ve saltanatlarının vech-i intikâlî mefhûm oldu. Selâcika-i Rûm'un sâbık ve lâhikinin icmâl-i ahvâli ki bu hânedân-ı mücâhidinin mukaddime-i

zuhûrıdır, zikri beyân olunmak bu kitâb-ı ahyârın levâzım-ı kavânininden olmağla mülâyim görüldü. Ma'lûm ola ki cümle-i selâfın-i izâm-ı Selçuk'un evlâd ve a'kâbı Efrâsyâb evlâdındandır. Ve Türk beyninde anların kabilesine Kınık derler. Ve Selçuk otuzuncu arkada Efrasyab'a müntehîdir. Ve Efrasyab'ın dört aded oğlu var idi: Mikâil ve İsrâil ve Mûsa ve Yûnus ve İrân zemîninde zuhûr eden pâdişâhân-ı izâm Mikâil neslindendir. Ve Selâçika-i Rûm İsrâil neslindendirler. Ve tâife-i mezbûrenin Rûm'da saltanatları zuhûruna bâ'is budur ki; Sultân Celâleddîn Melikşâh bin Alparslan bin Cafer Beg bin Mikâil bin Selçuk'un zamânındadır. Çünkü anın vüs'at-i mülk ve hükûmet-i saltanatı Mâverâünnehr'den Şâm ve Rûm'a degin inbisât bulup tevsî'-i dâire-i İslâm ve teslim-i memleket ihtimâmı tam ile sa'y-i tamâm eyledi ki menâkib-i evsâf-ı kütüb-i tevârih-i Acem'de mestûr ve mezkûr ve mehâmid-i ahlâkı âlemde meşhûrdur. Ve kemâl-i istiklâli vaktinde ki Antakiyye henüz küffâr-ı Freng elinde idi. Amucası Süleyman bin Kutalmış bin İsrâil'i anın teshiri için serhadd-i Rûm'a gönderdi. Süleyman dahi yaverî-i tevfiğ-i Bârî ile Antakiyye'yi feth ve kuvvet-i meymenet-i dîn-i Nebevî berekâtıyla yevmen fe yevmen memleket ve kudreti ziyad ber-ziyad olub bilâd-ı Şâm'ın ekserini Melikşâh'ın hükmiyle taht-ı tasarrufa aldı. Çünkü Süleyman Melikşâh'ın hâl-i hayâtında civâr-ı rahmete vâsıl oldu. Oğlu Dâvud ki henüz bir cevân-ı hurde-sâl ve sâhib-i baht-i ikbâl idi. Pederinin makâmında istiklâl ittirüp gün-be-gün haşmet ve bastati müterakki ve Melikşâh'ın sünnet ve hükûmeti üzre adâlet ve diyânet ile rütbesi terakki bulup kayser-i Rûm ile ceng ve mukâbele ve Kayseri makhûr-ı tîğ-i mukâtele eyledi. Ba'dehü Konya'yı tevâbiıyla 480 (1087-1088) tarihinde feth ve teshîr ve kendüye dârü'l-mülk edindi. Rûzgâr ana yirmi sene kadar envâ'-ı te'yidât [85] ile muâmele ve müsâade eyleyüb âkıbet Mâlik-i âcâl vücûduni memleket-i hayâtıdan ref' ve 500 (1106-1107) senesinde serîr endâz-ı mülk-i hulûd eyledi..."

"Ve ba'dehu karındaşı Kılıçarslan mesned-i hükûmetde karar ve kırk sene ale'l-ittisâl tekye-gâh-ı saltanatda adl ve mekremet ile istikrâr ve istiklâl bulup sadâyı bülend-i saltanatı âlem-gîr olmağla Hulefâ-i Ben-i Abbâs ânı vefret ve iclâl ve i'zam ile ikrâm ve selâfın-i sâireye nisbet ile ser-efrâz-ı enâm ve mümtâz eylediler. İttifâken Halîfe Sultân Mes'ûd bin Muhammed bin Melikşâh'dan ki memâlik-i İrân'da rencîde olub hükûmet-i Acem'i dahi ana nâmzed ve ol maslahatın temşiyyeti

içün Dârü'l-hilâfete taleb eyleyüb Kılıçarslan dahi oğlu Sultân Mes'ûd'u Rûm'da mesned-i hükûmetde kâimmakam ve kendüsi Diyârbekir üzerinden Dârü'l-hilâfete müteveccih ve 539 (1144-1145) senesinde Meyyafarikin nevâhisine vüsûl buldukda Sultân Mes'ûd'un ba'zı tevâbi'-i habâset-şîâr ve hiyânet -âsârı iğvâ-yı fesâdıyla kendü ümerâ ve erkan-ı devleti tamâ'-ı hama düşüb tarîk-i hileye sülûk ve Habur suyundan ubûr iderken garka-i girdâb-ı fenâ ve Meyyafarikin'de defn eylediler. Ba'dehu oğlu Sultân Mes'ûd babasının tefvîz eyledüğü üzre makarr-ı saltanatda müstakar ve devlet-i rûz-efzûn kendüye müyesser oldu. Ve Amasiyye Kal'ası kurbünde bir çay-ı dil-güşâ ve fezâ-yı hoş-havâda Samarra nâmıyla müsemma müceddeden bir şehir-i ferâh-fezâ u ravnak ve revaç-ı tam ve tervîh ve tervîcine ol kadar sa'y ve ihtimâm eyledi ki vufûr-ı behcet ve hubûr-ı nezâfet-i "beldetün tayyibetün ve rabbün ğafûr" mazmûn-ı meymenet-makrûnı ile mevsûf-ı marûf oldu. Ve on dokuz sene kadar işaat-i rusûma ihtimâm ve terbiyet-i ulûma kıyâm gösterüb kâr-ı saltanata kemâl-i mertebe nizâm verdi. Ve devletinin âher zamânı Türkistan'da Cengiz Han'ın evvel-i zuhûr ve 'ayânı idi ki memâlik-i Tûrân'da bestat-ı tamâm bulup ba'dehü teshîr-i Îrân'a ihtimâm eyledi ve Sultân Mes'ûd 558 (1162-1163) senesinde menzil-i nâ-payidâr-ı fenâdan mahfil-i dâr-ı bekâyâ rihlet ve yerine Sultân Kılıçarslan cülûs ve şîve-i adl u ihsânda rütbe-i vâlâ-yı pederine resîde oldu..."

"Ve Kılıçarslan'ın on aded ferzend-i sa'âdet-mendi var idi. Ve her birini kendü memleketinden bir kişverin hükûmetine ta'yîn eylemişdi. Büyük oğlu Rükneddin'e tevâbi' ile ma'an Tokat'ı ve Nasıruddin Mübârekşâh'a Nîksâr'ı ve [86] muzâfâtını ve Melik Muzaffereddin Tuğrulşâh'a Elbistan ile Ashâb-ı kehf'i ve Melik Nureddinşâh'a Kayseriyye'yi ve Melik Kutbeddin Melikşâh'a Sivas ve Aksarây'ı ve Melik Muizzüddîn Kayserşâh'a Malatya'yı ve Melik Sencerşâh'a Hirakliye'yi ve Melik Arslanşâh'a Niğde'yi ve Melik Nizâmeddin Argunşâh'a Amasiyye'yi ve Melik Meceddin Mes'ûdşâh'a Engüriyi'yi ber-vech-i hükûmet tefvîz eyleyüb küçük oğlu Melik Gıyâseddin Keyhüsrev ki rüşd-i isti'dâd-ı mâder-zâd ile akrânının mümtâzı ve ihvânının ser-fîrâzı idi. Yanında alıkoyub 578 (1182-1183) senesinde maraz-ı mevt müstevli oldukda kendüye veliahd edinüb civâr-ı rahmete câzim ve âlem-i bekâyâ âzim oldukdan sonra birâderleri hazım olmayub büyük birâderleri olan Melik Süleymanşâh'ı münâfakat ile tahrîk ve ol dahi gelüb Konya'yı müddet-i medîd

muhasaradan sonra Süleymanşâh'a teslim ve kendü etbâ'ıyla taşraya çıkmağa muslihûn tavassut ve Sultân İzzeddin Keykâvus ve Sultân Alâeddin Keykûbad nâm iki aded veled-i erşediyle bizzaruri celâ-yı vatan ihtiyâr ve mihen-i gurbeti nâ-çâr kabûl ve terk-i diyâr eyleyüb evvelen Diyârbekir ve Ahlat semtlerine azîmet eylediler ki, amuca-zâdeleri ki Acem'de saltanatda idiler. Anların yanına gitmek üzreler iken yine mülâhaza eylediler ki, şimdi mülûk-i Harzemşâhî memâlik-i Acem'e müstevli olmağla bekâyâ-yı Selâçika'nın şükûh-ı çendan kalmamışdır. Ve aduvv-ı hânedân olan Harzemîler'e dahi ilticâ münâsib ve be-câ değildir. Akibet Trabzon ve Canik semtlerinden arzu-yı Kostantiniyye ve ol dâ'îye ile bir zevâk-ı bâd-i peymaya süvâr oldılar. Amma bi-emrillahi te'âlâ bir rûzgâr-ı muhâlif zuhûr ve garâyibat-ı vakayi'dendir ki rûzgâr ol keşti-i nâ-pây-dârı bî-ihtiyâr İstanbul ma'berinden su gibi ubûr ve üç günde altı aylık mesafe olan Mağrib diyârına götürüb ol diyârın pâdişâhı olan Abdü'l-Mü'min "Mal bulmuş mağribî" gibi Sultân Gıyâseddin der-kenâr ve dil-nüvâzlıklar ile i'zâz ve ikrâm ve sunûf-i ihsân ve utûf-i in'âm ile mümtâz ve i'zâz eyleyüb ba'dehu bir Kostantiniyye gemisi ile İstanbul hâkimi olan Kayser Masyilmûs'un yanına gönderdi. Ve Kayser-i mesfûr dahi müşârun-ileyhi gayet ta'zîm ile ikrâm ve düstluk eyledi. Amma müşârun-ileyhin giybeti esnâsında büyük karındaşı Rükneddin Süleyman Rûm'da serîr-i sultânîde mütemekkin ve şîve-i adâlet ve şerî'at-perverlik ve bestat-i ihsân ve ni'met-güsterlikde mülûk-i asrın ser-âmed ve mümtâz olmağla etrâf-ı âlemden ulemâ ve efâdıl ve ekâbir-i emâsil zıll-i ikbâl ve ifzâline ittisâle tâlibler ve der-gâhını kendülere kible-i âmâl bilüp rû-mâle râğibler oldılar. Ve müşârun-ileyhin mehdinde Zahir-i Faryabî'nin eş'âr-ı vâfinesi meşhûr ve anın dahi şâir-i mezbûre atâyâ-yı mütekâsiresi mestûr ve mezkûrdur. Ve kasâyidinden birinin matla'ı budur ki tahrîr olundu..."

Matla'

Zülf-i sermesteş ki der-meclis perîşânî küned
Can eger cân ber-neyefşaned girân-cânî küned

Ya'nî

O mahbûbenin zülf-i sermesti ki meclisde perîşânlık eder. Can eger canını vermez ise girân-cânlık eder.

Bu kasîde memdûhuna arz eyledikde câize ve sıla olmak üzere meclis-i vahîdede iki bin aded dînâr-ı surh-i mağribi ve on re's at ve beş re's katır ve on [87] mehar deve ve beş aded ğulâm-ı sim-endâm beş aded duhter-i peri-peyker ve birkaç top zî-kıymet zibâ-yı Frengî ve buna muâdil in'âmât-ı vâfresi sahâyif-i âsârda mastûr ve müşârün-ileyh serîr-i saltanatında yirmi dört sene hükûmet ve 602 (1205-1206) senesinde der-gâh-ı Melik-i Celîle kûs-zen-i râhil olmuştur...”

“Ve Sultân Rükneddin Süleymânşâh’dan sonra oğlu Kılıçarslan’ı serîr-i saltanatda ibkâ ve birbuçuk sene kadar fermân-fermâ olub hükûmet-i dâr-ı fenâyı becâ görmeyüb sarây-ı bekâyâ âzim ve küçük amucası Gıyâseddin Keyhüsrev ki İstanbul’da idi. Ümerâ ve erkân-ı devletin ittifâkıyle götürüb vâlid-i mâcidinin veliahdı olmağla gül-i nev-bahârî gibi gülşen-sarây-ı saltanatına vücûduyla zîb u zînet verüb bu dâr-ı mihnetde altı sene kadar rûz-ı firûzi ile dil-efrûz ve iktizâ-i gerdiş-i felek-i kec-nihâddan küffâr gazâsında Lazkiye-i Kayserî olan Nikyûs (Alaşehir) cenginde sa’âdet-i şehâdete resîde ve şerbet-i fenâyı kâse-i bekâyı “ve men yücâhidu fî sebîlillah feyuktel ev yağlib fesenü’tihi ecran azîma”yı kâm-ı cân ile keşîde ve 609 (1212-1213) senesinde âf-tâb-ı devlet-i mağrib-i zevâlle şitâb ve kevkeb-i sa’âdeti evc-i ikbâlden hadîd-i nikâle pertâb oldu...”

“Andan sonra büyük oğlu Muizzüddin Keykâvus taht-ı saltanat-ı mevrûsiyeye cûlus eyleyüb ehl-i fazl ve daniş-perverlik ve şîve-i dindârî ve bezlde ve adl u insâfda mülûk-i asrın mümtâz ve ma’rufî ve umûr-ı saltanatda şîme-i akl-ı kâmil ve fazl-ı şâmil ile mevsûf idi. Ve müşârün-ileyhin vufûr-ı atâyâsı kütüb-i ahbârda mastûrdur ki, Hüsameddin Sâlâr-ı Musulî’nin kızının bir kasîdesinin câyizesindeki matla’ı budur.

Beyt

Tâ ukde-i ânturre-i tarar ber-âmed

Bes âh kezîn sine-i gam-hâr ber- âmed

Ya’ni

[88]

Ol turra-i tarrarın ki ukdesi çözüldi. Sine-i gam-hârdan çok âh geldi.

Ve bu kaside yetmişiki beyittir ki, Musul'dan ba'zı hedâya ile sultânın huzûruna göndermiştir. Her bir beytine yüz dînâr-ı surh in'âm ve kaside getüren kâsıdı alâ haddetin hila'-ı fahire ile ikrâm etmiştir. Âkile ma'lûmdur ki, bu zıkr-i hayr ki hazîne-i kütüb-i ahbârda mahzûndur. Defînde mahfûz ve medfûn olan sîm u zerden bin kat efzûndur. Zira kenduden sonra elbette rûzgâr-ı bî-bekâ ve gaddarın dest-i tasarrufı anı perîşân etmesi emr-i mukarrer ve nümâyândır...”

“Müşârun-ileyh bir sene ve otuz yedi günden ziyâde inkılâb-ı deverândan bir vecihle aman bulamayub âkıbet kevkeb-i âmâli mânende-i süheyl pertev-ikbâl ile cüz'î müddet evc-i rif'atde bedîd ve der-akab nâ-bedîd oldu...”

Ve 610 (1213-1214) senesinde sill marazına mübtelâ ve giriftâr ve ikab-ı merg sanduka-i vücûdunu minkâr-ı nikâl u çengâl-i kattâl ile koparub hâk-i siyâhda pâ-mâl ve leşker-i helâke pâ-y-mâl etdirdi...”

“Ve Sultân Muizzüddin Keykâvus'dan sonra birâderi Sultân Alâeddin Keykubâd bin Gıyâseddîn Keyhüsrev bin Kılıçarslan-ı Sâni serîr-i izz ve temekkününde mütemekkin ve anın zamân-ı devletinde ehl-i fazl ve dâniş zirve-i felek-i a'lâya resîde ve ehl-i fakr ve tefrîdin çer-i siyahı sidretü'l-müntehâya keşîde oldu...”

[89]

“Öyle bir pâdişâh idi ki, serîr-i saltanatı makarr-ı ehlüllâh ve müstekarr-ı salikân-ı “fefirrû ilellâh” idi. Zira Cengiziyân-ı bî-îmânın tezelzül-i fitne ve fesâdından İrân-zemînin ekser ehl-i yakîn ve ekâbir-i dînî ol sultân-ı güzînin sâye-i adâlet ve zıll-i himâyet ve merhametin melce' ve me'vâ eyleyüb tamâmî-i memâlikini husûsan Konya şehri mecma'-ı ekâbir-i evliyâ ve meclis-i hümâyûnî merci'-i asfiyâ idi...”

“Çünkü şehir-i Konya âbâ ve ecdâd-ı cennet-me'âdı zamânından nişîmen-gâh tavâyif-i ehlüllâh ve tekye-gâhı sanâyif-i evliyâullâh idi. Hem-vâre tezyîd-i merhamet ve ihsân ve tecdîd-i mekremet ve imtinân ve dâima her bir sohbet-i ünsiyette pâ-y baht-ı iclâlî evliyâ u asfiyâ ile mâl-â-mâldır. Ve her bir akd-ı meclis-i müvânesetde ervâh-ı mukaddesden heykel-i cismânîde bir bölük hülâsa-i efrâd-ı

insânî birbiriyle kıl ü kâl ve ol mehâfil-i müvânesetin ser-hayillerinden ve ol mecâlis-i hakîkatin mütesaddirlerinden birisi cenâb-ı şeyhü'l-muhakkikîn ve miftâhü'l-gayb-i genc-i yakîn ve hazîne-i hakâyik definesi mir'ât-ı âlem-nümâi “efemen şerehallâhu sadrehü lil-İslâmi fehuve alâ nûrin min Rabbihi”ye mutâbık ve müvâcih ve mukâbil a'nî misbâh-ı halvethâne-i esrâr-ı ma'nevî Şeyh Sadreddin Konevî ve biri dahi sultân-ı velâyet-i me'ânî ve tercümân-ı lisân-ı vahy edâ-yı Kur'anî, pişvâ-yı âşikân-ı sermest ve kıble-i ârifân-ı bezm-i elest, mazhar-ı cemâl-i Hazreti kayyûmî Mevlânâ Celâleddîn Muhammed-i Rûmî ve vâlid-i büzürg-vârı vilâyet-medârî muhakkik-i hakâyik-i İlâhî ve mir'ât-ı mücellâ-yı “erina'l-eşyâye kemâ hiye” ol heme-dân ve heme-bîn ve dâna-yı merâtib-i ilme'l-yakîn, sultânü'l-ulemâ vâlid-i veled Bahâüddin Muhammed ve hafid-i sa'îd ve püser-zâde-i mecîdi ferzend-i şerî'at ve hakîkat-i Mevlevî ve halef ve halîfe-i saltanat-ı ma'nevî gencine-i ser be-mihr “el veledü sırru ebihi” sirâc-ı mecâlis-i Fîhi Ma Fîh mahbûb-i Vâhid-i Ehad Sultân Veled ve sâir erbâb-ı kurbetleri husûsan vâris-i ulûm-i Nebevî ve hâris-i esrâr-ı Murtezavî behçet-i ruhsar-i Âl-i Rasûl ve pişvâ-yı erbâb-ı kulûb ve kabûl Seyyid Burhaneddin Muhammed Tirmizî ve pîr-i harâbât-ı ehl-i tevhîd ve irfân ve mazhar-ı ekmel-i “cezebethu min cezebâtî'r-Rahman” bes-şiken-i hûd-nümâyan-ı zühd u perhîz Şeyh Şemseddin Tebrîzî ve sâir ârifân-ı kişver-i tevhîd ve vâkıfân-ı merâtib-i tefrîd memdûhât-ı ebyât-ı Mesnevî ve mahbûbân-ı Hazreti Mevlevî Şeyh Selahaddin Zerkûbi Tebrîzî ve Şeyh Hüsameddin Ermevî (kaddesellâhu ervâhehüm) ve sâir ulemâ-yı dîn ve urefâ-yı hakk u yakîn ki ol encümen-i pür-safâ-yı evliyâ ve [90] ol şebistân-ı irfânda mest-i şarab-ı likâ-yı Mevlâ ve dûstân-ı Cenâb-ı Kibriyâ ve tâlib-i râh-ı Hüdâ içün her biri bir misbâh-ı pür-ziyâ ve bir şem'-i meclis-ârâ idiler, egerçi bu zümre-i âl-i makamın tafsîl-i zikri mucib-i tatvîl-i kelâm olur. Amma “inde zikri's-sâlihîn tenzilü'r-rahme” kelâm-ı mu'ciz-nizâmı muktezâsınca ol kişverin Ba'zı meşâhirîni tezkîri elzem ve Sultân Alâeddin Keykubad'ın eltâf-ı ilâhiyye ile muâsırı olan velilerin hikâyetini beyân eylemek ehem göründi.

Hikâyet: Çünki Sultân Alâeddin'in uluvv-i câh ve sümüvv-i mertebet-i şâhisi mezkûr elsine-i şifah-ı ibâd ve vird-i efvâh-ı übbâd u zühhâd olub şevket sipâh u leşkerî ve satvet u menzilet Kayserî tibâ'-ı Türk ve Tacik ve dîde-i dîr u nezdikde selâtin-i zamândan imtiyâz buldı. Hulefâ-yı Abbâsiye'den Nasrüddinüllâh bir

menşûr-ı hilâfet-elkâb ısdâr ve Sultân Alâeddin'i dârü'l-hilâfete da'vet ve cenâb-ı şeyhülislâm-ı âlem ve âlim-i esrâr-ı ulûm-ı ben-i Adem muhyi-i sünen-i seniyye-i Muhammedî Cenâb-ı Şeyh Şihabeddin Suhreverdî kaddesallâhu sırrahu'l-a'lâyı Cengiziyân'ın leşker-i bed-ahteri teğallübünün def'-i zararı için risâlet tarîki ile ırsâle bâis budur ki, âlem-i ma'nâda şeyh-i müşârün-ileyhin Sultân Alâeddin ile murâbata ve muhâlatası olub ve bu keyfiyet sultân-ı müşârün-ileyhe dahi âlem-i rüyada âyân ve hîn-i mülâkat ve zamân-ı sohbetde tarafeynin keyfiyet-i makâm ve merâmı zâhiren ve bâtinen istikşafdan sonra sultân, murâd eyledi ki ol hâlet-i istirşâd tarîki ile sem'-i şeyhe ilkâ eyleye. Hemen ol sâhib-i basiret kuvvet-i tasarruf ve safvet-i batıniyye ile sultâna sebkât eyleyüb buyurdu ki bu ana dek filan geceden beru ki fukarâya sultân ile imtizâc-ı ruhanî vâki' oldu. O zamândan bu ana dek hâtırımız anın sa'âdet-i cavidâni ve salâh-ı dû-cihânisine müteveccihdir. Şeyhin bu gûne keşf-i kulûbı sultânın sebeb-i izdiyâd-ı i'tikâd-ı merğûbı oldu..."

"Vaktâ ki dârü'l-mülk Konya ol kâmil-i kerâmet-mevsûmun meymenet-i kudûmiyle mehbit-i envâr ve keşf-i estâr-ı esrâra müteallık sohbet-i ebrâr ve güftâr-ı dürer bâr tekrâr olundu, cümle-i ekâbir-i evliyâ ve zümre-i ulemâ ve meşâyih ve asfiyâ ol kâmil ve efâdılın yümn-i ziyâretiyle müşerref ve müteyemmen ve ba'zısı telebbüs-i hırka ve telkîn-i tarîkat ile müte'ayyin oldılar. Ve makâsıd ve metâlib-i halîfe-i Bağdâd ol şeyh-i sâhib-i irşâdın işaret-i bâ-beşâretiyle encâh ve encâma karâr-dâde ve beş bin süvâr-ı nâm-dâr i'dâd ve amâde ve ber-vafk-ı dil-hâh Nasırüddinüllâh Cengiziyân-ı pür-fesâdın def'i için serdârlardan bir sipeh-sâlâr-ı kâr-güzâr dahi ta'yîn ve Bağdâd'a imdâda gönderdi. Ve ol ârif-i billâhın vakt-i ric'atinde bir menzil-i müşayaa ve bezl-i vezâyif in'âm ve ri'âyet ve ikrâm-ı mülâziman ve hüddamda nâm-ı Hatem-i Tâiyyi cerîde-i ahabârdan tayy ve irâet-i vâlâ-

[91] i evliyâda bezl-i gencine-i dârâği eyleyüb dürr-i meknûn-i du'â ve senâ-yı gencine-i kütüb-i ahabârda mahzûn ve gürûh-i fukarâyı memnûn eyledi. Çünkü ol bedraka-i râh-ı tarîkat Malatiye'ye vüsûl buldı. Ol mevzi-i dil-güşâda şeyhü'l-ürefâ ve'l-muhakkikîn, kâşif-i serâyi-i ulûm-i dîn, ârif-i bülend-pâye a'nî Şeyh Mecdeddin Daye kuddise sırrahu'l-a'lâyı anda bulup envâ'-ı musâhabet ve muvâsenet ve tarafeynden arz-ı meveddet-i muhabbet olunub Şeyh Necmeddin Sultân Alâeddîn nâmına "*Mirsadü'l-ibâd*" nâm kitabı tevşih ve varub zıll-i himâye-i devletinde

mahmi olmak üzere Konya'ya azîmete müteheyyi olmağla ol kitab-ı müstetâbı ıstılah için Şeyh Şehabeddîn'e arz ve müşârün-ileyh dahi ber-vech-i istihsân ünvânını kalem-i ilham-rakam ile muanven eyledi. Ve Şeyh Necmeddin dahi gelüb Konya'ya vâsıl ve ber-vech-i dil-hâh maksad-ı aksâsı hâsıl ve sohbet ve ünsiyet-i sultân ile kimyâ-yı nazar-ı mülûkâneye nâil olub sultân-ı âlî-cenâb ol kelam-ı bâ-savâb ile muanven ve şeref-yâb olan kitâb-ı müstetâbı dikkat ile mütâlaadan sonra ukûd-ı cevâhir-i kelâm ile silk-i ikrâm-ı gûnâ-günde intizâm ve câyize ve sıla olmak için terakkübden ziyâde in'âm ile şeyhi ta'zîm ve tekrîm eyledi. Ve Selâtîn-i Selâçika'nın kütüb-i âsârında Emîr Celâleddîn Karatayî'den ki sultânın müdâvim-i hem-demlerinden idi böyle nakl olunmuşdur ki on beş sene ale'l-ittisâl Sultân Alâeddin'in sefer ve hazarda mülâzım ve müdâvimi idim. Kat'a bir gece vâki' olmadı ki "Yâ eyyühe'l-müzemmil Kumi'l-leyle illâ kalîla" nass-ı kerîmi mazmûnunca amel eylemeye. Ya'nî cüzîce nüas ile ihyâ-yı leyâl eylemek âdet-i me'lûf ve tarîkat-i meşâyiha nisbet ile teheccüd ve tilâvet ile mevsûf ve ekser evkâtı mesâlih-i mülk u millete masrûf ve meclis-i latîfi nehy u nefiy la'b ve lehv ile ma'rûf ve vakt-i ferâğât ve istirahatda tevârih-i mülûk ve selâtîn ve kısas-ı enbiyâ u evliyâ istimayle meşgûf idi. Ve abîd ve huddâmdan bir ferd lisânından fuhşiyâta müteallik bir kelâm istimâf etmemişler idi. Ve envâ-ı sanâyi' ve fezâyil-i örfiye dahi nerd ve satranca varınca ser-efrâz-ı devrân ve mümtâz-ı cihân idi..."

"Ve 636 (1238-1239) senesinde da'vet-i İlâhiyyeyi icâbet ile âzim-i dâr-ı sürûr-ı âhiret oldu. Amma oğlu Sultân Gıyâseddin Keyhüsrev, müşârün-ileyhi tesmîm eylemişdir deyu meşhûrdur. el-ilmü inde'llâhi'l-alîm. Ve medine-i Konya'nın hısn-ı hasîn ve sûr-ı metini ânın âsâr-ı Hüsravânesindendir ki, bidâyet-i saltanatda Cengiz Hân'ın şimşîr-i hücum-ı şûmuna seyr olsun icün tevsî'-i meydân ve terfî-i hisâr-ı kaviyyü'l-bünyân ile metânet vermişdir ve saltanatın ikinci senesinde bir cây-ı hûş-hevâ ve fezâ-yı dil-güşâde imârât-i hayrât ve meberrâtı müştemil Sivâs şehrini binâ ve inşâ eylemişdir. Ve yine ol eyyâmda belde-i Erzincân ve Çemişkezek ve Kemah Kal'asını teshîr ve Erzincan'ı sûr-ı metîn ve suğûr ile mestûr ve mahsûr eylemişdir. Ve mu'âdat-ı mücâhede-i küffâr ve Kayâsire-i Rûm ve Leşker-i Moğol-i Şûm ve Tatar-ı bed-kirdâr-ı Cengiziyân-ı bî-emân ile ki tamâmî-i İrân ve Tûrân ve [92] memleket-i Şâm'a degin musallât idiler. Kemâl-i gayret ile mukâvemet ve ahsen-i

tedbir üzre Cengiz Hanlarıyla akd-i musâlahât ve birkaç sene tarîk-i mülâyemet ve müsâlemet ve hüsn-i sülûk üzre hareket ve mertebe-i saltanatına bir vecihle sûret-i acz ve tezellül göstermedi. Ol sultân-ı kerîmü's-sıfâtın melekât-ı mekârimine delîl-i vazîh budur ki, hânedân-ı Âl-i Osmân'ın bünyân-ı devletini ol pâdişâh-ı âlî-nijad erkân-ı tereffü' ve isti'lâ ile müstehkem eyleyüb "ve cahidû fî sebîlillâhi hakke cihâdihî" tarîk-i kavîmi tıbkınca güya ol sultân-ı dîn-penâh bu mücâhid-i fî sebîlillâh olan dûdmân-ı kaviyyü'l-bünyânın pişvâ ve reh-nümâsı idi. Ve Hulefâ-yı Millet-i İslâmiyeden bu tâife-i menzelet-ahlâk hilâfeti intizâma ol sultân-ı adâlet-irtisâmın makam ve menziletinde vâris-i hakîki oldılar. Ve ma'a hazâ Âl-i Selçûk'un intikâl-i devletlerinden sonra letâyif-i hafıyye-i gird-gâri hânedân-ı Selçûkîyeye bî-irtikâb-ı bî-vefâyi ve gaddâri bu selâtîn-i dindâr ve gayret-şî'âra muntekil ve vüs'at-i memâlik ve fütûhât-ı bilâd-ı küfr bunların zamân-ı sa'âdet-iktirânlarında memleket-i Selçûkîyenin ed'afı oldu..."

"Halbuki Alâeddin Keykubad'ın intikâlinden sonra oğlu Sultân Gıyâseddin Keyhüsrev, serîr-i saltanat-ı mûrisiyetde istiklâl ve istikrâr ve anın zamân-ı saltanatında ki sekiz senedir daima leşker-i Tatar-ı bed-kirdâr ve Moğol-i na-makbul ile eyyâm-ı keşâkeş mücâdele imtidâd ve bir defa Hulâgû Hân tarafından Emîr Baycu Sipahsâlârlığı ile zuhûr ve hucûm eden asâkir-i habâset-me'ser ile azîm ceng-i mesâff ve âkıbet yetmiş bin mikdarı asâkir-i Rûm-i gayret-rusûm kırk bin kadar leşker-i Moğol-i fudûl ile mukâtele ve bi-emrillâhi te'âlâ asker-i Rûm münhezim olub andan sonra Cengizîlerin Rûm üzerine tasallutı günden güne ziyâde ve Kayseriye ve Sivas şehirlerin muhâsara ve teshîr ve etrâf-ı bilâd-ı Rûm'da nehb u gâret-i emvâl ve katl-i nüfûs-i nisvân ve rical vâki' olub Sultân Gıyâseddin dahi 644 (1246-1247) tarihinde dâr-ı inâ ve fenâdan rihlet ve diyâr-ı safâ ve bekâda âbâ ve eslâfî sohbetine meyl ve azimet eyledi..."

[93]

"Ve Sultân Gıyâseddin'in rihletinden sonra oğlu İzzeddin Keykâvus saltanat-ı Rûm'a mevsûm ve bizzarûri Abaka Hân bin Hulâgû'ya fermân-ber ve mahkûm oldu. Ve küçük birâderi Rükneddin rütbet-i sultânîde ana müsâraat ve mansıb sevdasıyla Abaka Hân'a ilticâ ve Abaka Hân dahi fikr-i metîn ve re'y-i sedîd-i "uktial-hadîdu

bi'1-hadîd" tıbkınca Sultân Rükneddin'e temşiyet u te'yid ve saltanat-ı Rûm'ı birâderlerinin de ber-vech-i müşâreket tedbîr ve anlar dahi tîğ-i adâvet ve hilâfî ğılâfından keşide ve Âl-i Selçûkun nizâm-ı ahvâline tezelzül ve ihtilâl resîde oldu..."

"Ve İzzeddin Keykâvus kendüyi "lev kâne fîhimâ âlihetün illallahü lefessedetâ" delîli ile rütbe-i istiklâlde muvahhid ve yekta add eylediye Cengiziyânın imdâdı sebebiyle birâderinin cengine tâkat getürmedi. Zîra düşmen-i derûn-i hâne bîğâne-i âşinâ-sûret ile mukâvemet ziyâde müşkil olduğunu münfehim ve âkıbet münhezim oldu..."

"Ve İzzeddin Keykâvus'un inhizâmından sonra birâderi Rükneddin bir kaç gün hükûmetde istiklâl âkıbet o dahi Abaka Hân emriyle Moğol elinde maktul oldu..."

"Sultân Rükneddin'in fevtinden sonra iki buçuk yaşında olan Gıyâseddin Keyhüsrev'i Cengiz Hanları saltanat-ı Rûm'a taklîd ve memleket-i Rûm'un bâc u harâc ve mâlu menâlını Abaka tarafına ırsâl ve ol tıfl-ı hurde-sal ancak nâm-ı saltanatına kana'at eyleye deyu yanına bir mü'temed ve emin kimesne ta'yîn eylediler. Ve bu minvâl üzre saltanat on beş sene Gıyâseddin Keyhüsrev'de karar-dâde ve tamâmî-i askeri ile cümle umûrda hanlara mutâbaat üzre idi. Ta bir vakte dek ki Ahmed Hân bin Hulâgû Abaka Hân'ın yerine oturdu. Âzerbaycan'da bir cüz'i şey bahanesiyle Gıyâseddin'i dahi katl eyledi..."

[94]

" Vaktâ ki Ahmed Hân'dan sonra Argun Hân mesned-i hânî'de istikrâr ve Sultân Mes'ûd bin Keykâvus'u serîr-i saltanat-ı Rûm'a cülûs itdirdi. Ol dahi cümle umûrda gerdem-i itaati Argun Hân'ın emrine teslîm ve ol eyyâmda memâlik-i Rûm'un nizâm-ı ahvâli gayet ile muhtel ve müşevveş ve meyân-ı mahlûkda keşâkeş vâkî' olmağla ümerâ ve huddâm-ı Selçûkîyan'dan Menîşa ve Argun Şâh gibi herkes başlı başına sevda-yı saltanat ile sermest ve memâlik-i Rûm'un kenarında olmalarıyla asla bir ferd itaat ve inkiyadda bulunmayub hevâ-perest oldılar. Ve Karaman Türkmânı dahi her tarafda bünyâd-ı fîtne ve fesâda cesâret ve kat'-ı tarîk ve nehb u gârete mübâşeret eylediler. Ve Sultân Mes'ûd def-i mazarr-ı eşrâra bir vecihle çâre

bulamayub ol esnada bu dâr-ı mihnetden sarây-ı rahata rihlet eyledi. Ve anın rihleti Argun Hân'dan sonra memleket-i İrân'da Sultân Gazan'ın mesned-i hânîye cülûs vaktinde vâki' olmuşdur ki, 697 (1297-1298) senesindedir. Ve Sultân Mes'ûd'dan sonra birâder-zâdesi Sultân Alâeddin Keykubad bin Ferâmurz saltanat-ı Rûm'a mâlik ve hüsn-i sülûke sâlik olub bir cevân-ı kerîm ve pehlivân-ı rahîm olmağla âbâ u ecdâdının sîretine tâlib ve adl u ihsâna râğib idi. Ve tâife-i Türkman-i Karaman ve sâir kuttâ'-ı tarîk-i bî-îmân u emânın kat'-ı urûk-ı fesâdına ihtimâm ve tedbîr mevâddına ikdâm ve fikri daima emniyet ve intizâm-ı ra'îyyet ve nizâm-ı milel ve memleket idi. Amma âbâ u ecdâdının ekser bekâyâ-yı ümerâ ve erkân-ı devletleri ol hânedânın şükran-ı minnet ve hukûk-i kadîmini küfran-ı nimet-i zemîmeye mübeddel ve tuğyân u şirret-i azîmeye bedel eylediler. Ve Cengiziyân-ı bî-emân Rûm'a istila etmek için etrâf hâkimlerinden her birisi Sultân Alâeddin ile tarîka-i hilâf izhâr etmege başladılar. Ve Sultân Alâeddin'in zamânında Osmân Beg Gâzî serhadd-i küffâr-ı liâmda ale'd-devâm gazâ u cihâda kıyâm üzre idi. Egerçi kuvvet-i bâzû-yi merdî ve hüsn-i ahlâk-ı cevân-merdî ile istiklâl bulmuş idi. Amma sâir ahâli rûzgâr-ı bî-vefânın mesleğine sâlik olmayub hukûk-ı Selâçika'yi inkâr ve küfrân-ı nimet olmağı bir vecihle irtikâb eyledi. Ve Sultân Alâeddin ile yek-dil ve yek-cihet olub daima hüsn-i sülûk ve mutâva'at etmekle sultân-ı müşârün-ileyh dahi razı ve hoşnud olmağla Osman Beg'i asâkir-i mücâhidâna sipeh-sâlâr ve daralığına elyak ve evlâ görüb küffâr-ı harbî ile mücâdele ve mukâteleye ruhsat-ı tam ve ülfet u iltiyâm hâtırî için tuğ ve alem in'âm ve tefvîz-i eyâletle kös-i nefîr-i celâlet ve âlât-ı ihtîşâm ile ikrâm eyledi. Ve bu hânedân-ı âlî-şana taklîd-i saltanat ve tefvîz-i savlet Alâeddin Keykubad bin Ferâmurz'dandır. Ve bu ma'nâda te'yid-i gaybiyenin evvel-i zuhûrî oldu ki, delâlet-i intikâl-i eyâlet ve istiklâl-i hükümet âyîne-i tevfiğden bu dûdmân-ı uzmâyâ sûret-nümâ oldu. Ve Osmân Beg'in saltanatının te'yidi ve te'kîdine sebeb Tâife-i Cengiziyân'ın mülûk ve hanları Sultân Alâeddin'e teklif-i mâ la-yutakî âdet-i müstemirre edinüb daima vilâyetini nehb u gâret ederler idi. Bir mertebeye dek ki, ol tahmilâtıdan gayet ile bî-tâb olub âkıbet Sultân Gazan'a izhâr-ı [95] muhâlefet ve halka-cünbân-ı ebvâb-ı muhâsamât oldu. Sultân Gazan dahi tasallut ve tegallübden leşker-i bî-pâyân ta'yîn ve irsâl ve memleketini pâmâl-i asâkir-i Cengiziyân-ı kattal ve askerini münhezim ve kendüyi kayd u bend eyledi. Ve Hânedân-ı Selçûkîyan'ın bünyân-ı saltanatı mütezelzil ve âhere intikâl ve Sultân Gazan tarafından memâlik-i Rûm'a ümerâ ve hükkâm ta'yîn ve irsâl olundu. Ve Sultân Mes'ûd'un oğlu Gâzî

Çelebi'ye ancak Kastamonu Sancağı verilmekle ol dahi Cengiziyân-ı bî-emânın havfindan zaptına kâdir olamayub Kefe'ye firâr ve anda vefât eyleyüb Selçûkîlerin devleti bi'l-küllîye inkirâz buldı. Ve Sultân Ebu Sa'îd Hüdâbende'nin zamânına dek ekser memâlik-i Rûm Cengizilerin taht-ı tasarrufunda olub Selçûkîyan'ın bekâyâ-yı ümerâ ve vüzerâ ve asâkir-i nusret-meâsiri her biri bir tarafa müracaat ve ekser ehl-i şimşîr-i sâhib-i cesâret Osmân Beg'in mülâzemetine müteveccih ve niyyet-i gaza ile tarafına sür'at ve anınla serhadd-i küffârda emr-i cihâda müdâvemet ve tamâmî-i Türk u Tacik merdum-ı dûr u nezdîk-i mûmâ-ileyhin yanında cem'iyet ve Âl-i Selçûk'dan külliyet ile nâ-ümîd olmalarıyla muvâfakat ve mu'âvenet ile kendülere server ve serîr-i saltanatda istiklâl ve bey'at eylediler..."

Ve ol esnâda âf-tâb-ı hilâfet-i Osmânî maşrık-ı te'yid-i Rabbânî'den dirahşân ve ol hânedânın nücûm-i mes'ûd-i sa'âdet-hulûdî ufk-i tevfiğ ve te'kîd-i Subhânî'den leme'âna âğâz eyledi..."

[125]

"Çünkü Osmân Beg Gâzî 721 (1321-1322) senesinde mülk-i ebedî ve saltanat-ı sermediyyeye meyl eyledi. Halef-i hilâfet-şi'ârı Orhan Beg Gâzî mesned-i kayseriyet-i İslâmiyede istiklâl buldı. Ve ol vakitte henüz Sultân Ebu Sa'îd Hüdâbende memleket-i İrân'da fermân-fermâ-yı mesned-i hânî idi. Ve inşâallahu teâlâ eyyâm ve encâmının tetimme-i ahvâli ikinci ketîbede îrâd olunur amma memâlik-i Rûm'da muâsırân-ı devlet-i Osmâniyye'den henüz bidâyet-i halde Sultân Alâeddin Keykubad bin Ferâmurz-i Selçûkî cüz'î müddet zinde ve mesned-i saltanat-ı mevrûsîsinde idi. Lâkin çünkü Sultân Gazan ile bünyâd ve muhâlefet ve inâda âğâz eyledi. Sultân Gazan dahi leşker-i azîm tedârük ve anı def için Rûm'a irsâl ve mukâtele ve mücâdele ve ânı makhûr ve memâlik-i Rûm'un ekserini kabza-i tasarrufa alıb memleket-i İrân'a ilhâk ve bekâyâ-yı Selâçıkayı derece-i i'tibârdan sâkıt eyledi. Ve Sultân Mes'ûd'un ancak Samarra ve Sinop ve Kastamonu ve Karesi ili ve Sâruhân ilini bir müddet Alâeddîn'in oğlu Gâzî Çelebi'ye verib amma kendi dîvânının mukarrerâtı istifâsı için Gâzî Çelebi'ye verdiği vilâyâtın her birine başka başka birer muhassıl-ı emvâl ta'yîn eyledi. Ve Gâzî Çelebi'nin mülk ve leşkerine günden güne za'f tari olmağla her bir tarafda ecdâdının bekâyâ-yı gulâm ve çâkerlerinin her biri kendü ile âhenk-i muhâlefet ve memâlik-i Rûm'un etrâf-ı

bilâdında her biri müstakillen hükûmet ve sırr-ı îkâdı dest-i ita'âtta teslîmiyetde taannüd ve mel'anete mübâşeret eylediler ve bu hâlâtın bekâyâsı ikinci ketîbede ki vekâyî'-i ahvâl-i Orhânî'yi müş'îr ve muhbirdir îrâd olunur. Her âyine bu inkılâbât-ı mütenevviaya binâen ana diyâr-ı Rûm'da rû-nümâ-yı zuhûr oldu. Güyâ ki her bir zuhûr eden havâdis-i fitne ve fesâd kavâid-i devlet-i Osmânîyi müeyyid ve mümehhid idi. Ve tamâmî-i bilâd-ı kâfirîn ve dâru'l-harbi ki Osmân Beg'in makarr-ı hükûmetine karîb idi. Mülûk-ı tevâifin cümlesi birbirleri ile tarîk-ı inâd ve muhâlefete sülûk edib ve cemiyet-i kabâil ve aşâyir-i Türkân ve cünûd-ı asâkir-i şeceân Osmân Beg'in yanına tecemmü' ve âsân vechile teshîr-i bilâd-ı küffâra sâî oldılar. Tâ ol vakde degin ki ekser bilâd-ı kâfiri tedric ile kabza-i tasarrufu İslâmiyyeye dâhil ve muhâcirân-ı devlet-i Osmânî ğanâim-i mülk ve mala mâlik ve ekser mu'ânidîn ve müşrikîn şimşîr-i mâlik-i rikâb-ı cünûd-ı muvahhidîn ile hâlik oldılar.”

[228]

“Çünkü Gazan Hân ve Sultân Muhammed Hüdâbende ve Sultân Ebu Sa'îd'in zamânında Selçûkîyân-ı Rûm'un saltanatına evlâdlarının birbirleriyle ihtilâf inâdlarından nâşî noksan terettüb ve ol selâtîn-i mağfîret ve me'adin mesned-i sultânî ve kayserî-i mevrûsî cihân bânîleri intikâl ve ihtilâl-pezîr olub bir rütbeye vardı ki tarih-i mezbûrde vilâyet-i Karaman'dan ancak Akşehir evlâd-ı Selâçikadan birine mensûb idi ve ol vakitlerde Sultân Mes'ûd Selçûkî'nin ahfâd ve a'kâbından eyâlet tasarrufı ancak Şehr-i Simre münhasır idi ve selâtîn-i Selçûkîye'den sonra memâlik-i Rûm'un bâkisi Sultân Ebu Sa'îd'in fetretinde herkesin taht-ı tasarrufuna müstakar ve hükûmetleri her vilâyetde müstemir oldu. Mesela kışlak-nişîn olanlardan Aydın nâm bir kimesne ki kesret-i leşker ile ma'rûf ol vilâyet hâlâ Aydın ili demekle meşhûrdur ve mevsûfdur. Ve el-ân ol memleketde ma'mûr şehirler vardır. Tire ve Ayasluğ gibi ol memleketin cümlesinde Aydın evlâdı müstakillen vali olub hükûmet eylediler. Ve bunun Menteşe ve Hamid dahi mülûk neslinden idiler. Ve Devlet-i Selâçika'da mansıb-ı emâret ile ol selâtînin hizmetinde idiler. Ve Selâçika'nın zevâl-i devletinden sonra iki memleket ki şimdi bilâd-ı tayyibeyi müştemildir. Biri Menteşe ili ve biri Hamid İlidir anları temellük eylediler. Ve minvâl-i meşrûh üzre Teke nâm bir şâhis ki [229] Eğridir şehrinin kethüdazâdesi idi ve zamân-ı Selâçika'nın evâhirinde tarîka-

i sipâh-girîde birkaç gün rüş-i merdanenin izhâr eylemişdi. Bir memleketlere ki a‘zam-ı bilâd-ı şehir-i Antalya’dır ki Adaliye demekle meşhurdur. Alem-efrâz-ı hükûmet olup ol vilâyetin tamâmını musahhar eyledi. Ol vakitden beru ve ol memlekete Teke dirler. Heçmenân-ı Saruhanve Karasi ki ikisi dahi Sultân Mes‘ûd Selçukî’nin nevkeri ve terbiyet-gerdesi ve müddetleri ile selâtîn-i Selâçika’nın zıll-ı inâyet ve eltâfindan menâsıb ve merâtib ile mukalled eylediler. Ve ol iki memleket ki el-yevm Saruhan ili ve Karasi ili demekle mezkûr ve her birinde azîm şehirler ki Mağnisa ve Bergama ve Mihaliç ve Balıkesri ve Aydıncık deyü meşhurdur. Selâçika infisâlinden sonra anlardan her birini birer melik kendüye makarr-ı hükûmet eyleyüp her iki vilâyetin eyâletinde istiklâl buldular. Tâ Âl-i Osman-ı cennet-mekân zuhur-ı eyyâmına değin ol vilâyetlerden bireri bu hânedânın birer hüddâmına mensûb oldu. Ve Selâçika’nın evâhir-i zamânlarında kendülere hizmet etmek münâsebeti ile vilâyetlerinin tevâbi‘inden Kastamonu ve ma‘den-i Mis İsfendiyâr Beg’in pederlerinden Kötürüm Bâyezîd’in taht-ı hükûmetinde olmağla istiklâl buldılar ve bilâd-ı Konya ve Larende ve gayrileri ki vilâyet-i Yunan’ın a‘zam-ı kadimindendir Selâçika’nın inkırazından sonra memalik-i Ermen zemininde yaylak-nişîn olan ba‘zı Etrâk’ın ser-haylleri ki Karaman evlâdındandur müstakillen hâkim oldılar. Ve mukaddemâ eyyâm-ı fetretinde Ermeniyye-i Kübrâ Vilâyetinde nehb ve gâret ve kat‘-ı tarîka ikdâm ederek pâ-yı taht-ı Selâçika’ya istilâ ve isti‘lâ ile teğallüb ve te‘addi ve tedriç ile tasallut ve sâhib-i iktidâr ve hükkâm-ı Şâm’ın i‘ânet ve istizhârıyla Larende şehrinde müstevli ve bidâyet-i halde selâtîn-i Mısır’ın nâmına sikke ve hutbe tevşih ve kırâet ve tedriç ile Karaman demekle ma‘rûf diyâr-ı Yunan’da Larende’de vali ve pâdişâh olup batnen-ba‘de batnin hükûmet icrâ eylediler...”

[Alanya’nın Fethi⁸⁷⁶]

(194)

“Sultan’ın [Fatih Sultan Mehmet] Deniz Kenarı Olan Memâlikten olan Alaniyye Memleket ve Hisarının Fethi İçin Teveccühünün Beyânı ve Gedük

⁸⁷⁶ Alanya’nın fethi *Heşt Behişt*’in VII. Ketibe olarak adlandırılan kısmında yer almaktadır. Çalışmamızda İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt* VII. Ketibe, Tashih-Tahkik-Çeviri: Muhammed İbrahim Yıldırım, TTK, Ankara 2013 künyeli yayını kullandık. Alanya’nın fethini ele alan kaynakların bazıları Alanya hâkimi Kılıç Aslan’ın Selçuklularla bağlantısını açıkça yazarken Oruç ve Neşrî gibi tarihçiler bundan bahsetmemektedirler; bkz. Neşri, *aynı eser*, s. 347 ve Oruç Beğ, *aynı eser*, s. 121.

Ahmed Paşa'nın Ordusuyla Hareketi, Hâkimi Kılıç Arslan Bey'in Mülkünü Aman verilmek Suretiyle Teslim Etmesi

Âdil hüsrevler ve Müslüman padişahların yüce himmetleri halkın ve dinin menfaatini koruyup yükseltmeye hasredilmiştir. Niyetlerinin nurlu bakışları şeraiti kuvvetlendirmekten ve yasakları uygulamaktan, fütuhât şekilleri taatlerinin çokluğundandır. Yüksek gayretleri ise makam ve celallerinin süsünü artırmıştır. Nitekim Sultân Mehmed, hilâfeti zamanında himmetini memaliki genişletmeye sarfediyordu. Ehl-i tevhid kullarının refahı ve beldelerinin tanzimini kendisi için farz-ı ayn bilmiş, bu cümleden olarak Akdeniz sahilinde bulunan Alaiyye adıyla meşhur memleket ki Rum'un güneyinde ve Arap memaliki ile batı diyarının gemilerinin güzergahında yer almıştır, zikredilebilir. Buradan hareket eden gemiler üç günden daha az bir sürede Mısır'ın İskenderiye'sine ulaşabilmektedir. Frenk gemileri de çoğu zaman bu noktadan geçmekte olup, İslâm diyârı hususan Anadolu memleketi bu cihetten büyük tehlike altındaydı. Ayrıca, Karaman memleketinin muhafazası da Alaiyye memleketine sahip olmakla kısmen alâkalıdır. Frenk küffarının fitneyi bu mahalden tahrik edebilme korkusu da her zaman mevcuttu. Sultan, dinî ve idarî açıdan burasıyla ilgilenmeye başladı. Bu işi yavaştan almanın Müslümanlar için her türlü fesatlara sebep olabileceği kanaatindeydi. Ona göre Karaman memleketinden sonra Alaiyye'den daha mühim bir ülke yoktu. Bu sebeplerle Sultan, Karaman vâlisi Ahmed Paşa'ya mezkûr memleketi tasarruf etmesi için fermân buyurdular. Öncelikle, Âl-i Selçuk bakayâsından olan Alaiyye hâkimi Kılıç Arslan Bey'in her türlü ihsâna boğulması gerektiğini, çünkü o memleketin her ne surette olursa olsun Sultan'ın kullarının elinde olmasının çok mühim olduğunu ve onun memleketine karşılık başka bir yerden fazlasıyla inayet ve ihsanların olacağını (454 a) söyledi. Ayrıca onu devlet erkânı arasına dâhil edebileceğini de bildirdi. Ahmed Paşa, Sultan'ın emri mucibince Alaiyye tarafına harekete hazırlanarak himmet ve gayretini, ister istemez, o memleketin elde edilmesine sarfetmeye başladı. Başlangıçta Alaniye hâkimiyle mektuplaşma yolunu denedi. Çok yumuşak cümlelerle onu Sultan'ın merhameti ve lutfuna götüreceği hususunda garanti verdi. Muzaffer ordunun galip (195) geleceği muhakkak olduğundan ve Sultan'ın emrine uyulmamasının şer'an ve aklen yasak olduğundan dolayı, Kılıç Arslan bey şefa

yoluyla sultanların sığınağı olan dergâha ilticâ etti. Gedük Ahmed Paşa ki Sultan'ın vekil-i mutlakıydı, garanti hususunda anlaştı. Şehir, memleket ve ordusunu teslimden sonra Ahmed Paşa ile birlikte Sultan'ın dergâhına doğru hareket etti. Atebe-bûsluk için âsitâneye ulaştıktan ve padişahın sonsuz ihsanlarına mazhar olduktan sonra Sultan Mehmed Han, ilk önce izzet ü ikrâmda bulunup memleketinin karşılığında Rumeli beldelerinden Gümülcine şehrini hükümeti için tahsis etti.

Kılıç Aslan Bey, kuyumculuk ve kuyumculuğa ait yan sanatlarda sonsuz maharete sahipti. Hüner-perver Sultan onun bu hususiyetini, hazinenin giriş çıkışlarındaki değerli mücevherlerin kontrolü ve kıymetlerinin tesbiti işinde değerlendirmek amacıyla vazifelendirdi. Sultan'ın hazinesinde cüz'i kusuru bulunan çok değerli bir mücevher vardı ki, tamir işi Sultan'ın aklını hep meşgul ederdi. Kılıç Aslan, Sultan'la yüzyüze konuşmalarının birinde mezkûr mücevheri Sultan'ın istediği gibi tamir edeceğini taahhüt etti. Müşarünileyh emîr Gümülcine vilâyetinde birkaç gün hükümette bulundu. Bu memleket Frenk denizine yakın olup buradan Mısır ve İskenderiye'ye gemiler giderdi. Bu gemilerde bulunan bir tüccar ona kaçma fikrini telkinde bulunmuş, Aslan Bey de buna uyarak Mısır Sultanı'nın yanına gitti. Giderken, Sultan Mehmed'in verdiği mücevheri hazine görevlilerine teslim etmemiş olduğundan yanında götürmüştü. Bir müddet sonra, mezkûr mücevheri beğenilecek tarzda tamirini yapmış, özür dilemeye bir bahane vesilesi yaparak, birkaç makbul teberrüklerle asitân-ı âlîye, sultana verilerek yapmış olduğu alçak ihanetin utancından kurtarılması için Ahmed Paşa'ya gönderdi. Sultan'a arz sırasında Ahmed Paşa: "Tüccârın biri, Sultan'ın hazinesine lâıyk bir taş getirmiştir" derken, taşın üzerinde genel bir değişiklik olmasından dolayı Sultan'ın tanımayacağını zannetti. Sultan, taşı görür görmez tanıdı: "Bu taş hazinedârımızın Alaniyye hâkimine vermiş olduğu taştır. Şimdi, tüccâra sorunuz ki bu taşı nasıl ele geçirmiş ve Kılıç Aslan veya bir başkasından nasıl almıştır?" diye sordu. Ahmed Paşa ve devlet erkânı Sultan'ın tahmin kabiliyetine hayran kaldılar ve Paşa, Kılıç Aslan'ın özür dilediğini ve kulluğunu bildirdiğini Sultan'a arz ederek birbirine yakınlaşmalarını sağladı. Müşarün-ileyh emîr ise birkaç zaman Mısır'da bulunduktan sonra Acem hükümdarlarının yanına gitti. Oralardayken ruhu, bedeninin mülkünü terk etmiş ve silsile-i nesebi külliye kesilmiştir."

5.3.9. *Tevârih-i Âl-i Osman*

Hadîdî (öl. 937/1530-31'den sonra)⁸⁷⁷

“Kalem alup ele ikdâmı tâm it
Koma ebter kitâbı yaz tamâm it

Yaz aslın Âl-i Osmân’un ne imiş
Bu mülk alınmadın hem kanda imiş

İden bu şehirlerün vasfın hikâyet
Kim itmiş râvi naklinden rivâyet

Olırmış ol zamân maşrıkda Türkman
Kamu pâk-itikâd ü ehl-i îmân

Süleymân-şâh o kavmün hanı imiş
Göçer-evlülerün sultanı imiş

Dil ü cândan gazâya niyet eyler
Okur âkılları cem’iyyet eyler

O yer Türkman evi yigirmi bin var
Kimisi Türkman’idi kimisi Tâtâr

Ol aradan ki cem’ olup göçerler

⁸⁷⁷ Çalışmamızda *Hadîdî-Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul, 1991 künyeli neşir kullanılmıştır. Hadîdî ve eseri için bkz. N. Öztürk, “Hadîdî”, *DİA*, XV, 14-16.

Gazâ kaskına Rûm'a azm iderler

Îrüp serhadd-i Rûm'a ceng iderler
Cihânı ehl-i küfre ten giderler

Amasiyye nevâhîsinde çok yer
Birez vakt olmadın feth eylediler

Göçerler ol aradan yegâne
Haleb'den yana olurlar revâne

İrerler çün Haleb nâhiyyesine
Furât ırmağı, Ca'ber-kal'ası'na

Süleymân-şâh konar bir sebze-zâra
Îrüp leşger tolar hep ol diyâra

Geh idüp kûh u sahrânun şikârın
Gehî seyrân ider cûyun kenârın

Birez gün ol arada eglenürler
Seferdür danışurlar, eglenürler

Dilerler kim ol aradan göçeler
Furât ırmağını asra geçeler

Geçit bulup bular cûy-ı Furât'a
Seherden kim süvâr oldılar ata

Süleymân-şâh hemân-dem depdi atı
Ki ya'nî atile geçe Furât'ı

Öni yârimiş uçdı nâgehânî

Kazâ irüp ayırdı atdan anı

İşit bu sözi kim hayrû'l-beşerdür

İzâ câe'l-kazâ amye'l-basardur

Dökilüp hâsslar tutınca anı

Ecel irüp ulaşdı Hakk'a cânı

Getürler şâhı Ca'ber-kal'ası'na

Be-resm-i şer'i korlar anda sine

Yapup bir türbeyi bünyâd iderler

Ana şimdi Mezâr-ı Türk dirler

Fenâdur bu cihân sanma bekâdur

Kanı ol kim Muhammed Mustafâ'dur

Serîr ıssı nice serverleri yir

Güzâf olmadı bu yirün adı yir

Ecel her kime kim Hak itdi takdîr

Ne takdîm itdi bir sâ'at ne te'hîr

Kemâ kıle'l-lahü teâlâ izâ-câe ecelühüm lâ yestâhirûne sâ'âte ve lâ
yesteğîdimûn

Ecel câmın Süleymân-şâh idüp nûş

Cihân eşgâlini itdi ferâmuş

Üç oğlu varidi sahib-firaset

Olara degdi leşgerde riyâset

Biri Sunkur-tekin, Gün-toğdı biri
Biri Er-tuğrul anların dilîri

Mezâr-ı ta'ziye kim oldı bitdi
Karındaşun ikisi döndi gitdi

O geldükleri yolu gözlediler
Yine maşrık diyârın özlediler

(25)

O Kavmin ekserî bile dönerler
Olarınla bile şarka giderler

Kalur dört-beş yüz alacug-ı Türkman
Tavar, oğul, kız ile bile yek-sân

Kalur Er-tuğrul anlar göçdi gitdi
İşit Ertuğrul andan sonra nitdi

Meger Rûm mülki'ne bâ-emr-i Yezdân [v.16 b]
O dem Sultân Alâe'd-dîn'idi hân

Bilür Er-tuğrul anı gâzi şehdûr
İşidürdi ki âdil pâdişâhdur

Okur âkılları cem'iyet eyler
Döner Rûm'a gazâyâ niyet eyler

Varidi Er-tuğrul'un üç oğlı ol ân
Saru-yatı vü Gündüz, Gâzi Osmân

O dem oğulları bu üçiyidi
İkisinden de Osmân giçiyidi

Mukadder olmuşidi emr-i Yezdân
Vücûda Rûm-ili'nde geldi Osman

Diler kim şâha eyleye işâret
Gazâyâ geldügin ide beşâret

Debîre emri der kim tuta hâme
Yaza Sultân Alâe'd-dîn'e nâme

İdince nâmeyi ol münşî inşâ
Sefer esbâbın itdiler müheyyâ

Saru-yatı'ya virüp armağanı
Koşar yoldaş nice pîr ü cüvânı

Didi ısmarladum Allah'a sizi
İrişdürdükde Allah şâh'a sizi

Diyesiz lûtfîle ana selamum
Biline nâmeden bâkı kelâmum

(26)

Alup himmet bular kim girdi râha
İrerler az zamânda taht-gâha

İşidür elçi geldi ehl-i dergâh [v.17 a]
Hemân sâ'at iderler şâhı âgâh

İdüp ta'zîm âdem gönderürler

Varup bir hoş makāma kondururlar

İderler elçiye âlî ziyâfet
Yerine vardı cümle resm ü âdet

Gelüp dîvân günü elçi göründi
Vezîri şâh eline nâme sundı

Çekildi ol şahâne armağanlar
Yederler tâzî atlar nev-cüvânlar

İderler elçi vasfin şâha ma'lûm
Okundu nâme fehm olundu mefhûm

Yazılmış nâmede nâm-ı İlâhî
Kim oldur afv iden cümle günâhı

Habîbî muktedâ-yı Enbiyâ'dur
Anın adı Muhammed Mustafâ'dur

Bu cânibden Neciyyü'l-lah nesli
Atadan hem Süleymân-şâh aslı

Makāmum maşrık u Er-tuğrul'dur adum
Gazâdur Rûm'a gelmekden murâdum

(27)

Bize bir gûşe göster kim varavuz
Ölince kâfire kılıc uravuz

Yazın yaylamağa yaylağı ola
Kışın kışlamağa kışlağı ola

Görür sünnî sözidür, niyeti pâk
Olur Sultân Alâe'd-dîn ferah-nâk

Didi bir yir görün kim yaylağı ola
Yakınında münâsib kışlağı ola

Tomalic-tağı dirler Rûm içinde
Ki yok âb u havâsı Rûm u Çîn'de

Münâsibdür didiler yaylamağa
Velî bir yir gerekdür kışlamağa

365 Bilecük-kal'asile Yâr-hisar'un
Arası kışlasidi ol diyârun

Münasib gördiler erkan-ı devlet
Yazup Er-tuğrul'a ikrâm ü izzet

Berâtın ol ilün yazup virürler
Koşup elçile âdem gönderürler

Heman-dem elçi bindi çıkdı gitdi
Menazil kesdi Er-tuğrul'a yitdi

İrişdi didiler çünkim haber-ber
Çıkup bir nice âdem karşılarlar

370 Bile gelmişdi birkaç kulı şâhun
Yarar âdemlerinden pâdişâhun

Olara itdi Er-tuğrul ziyâfet

Tamâm oldukda cümle resm ü âdet

Şehün âdemleri olup kulaguz
Buları kûh u deşt içre çeküp uz

İrerler ol muayyen yaylağa yol
Temâşâ eylediler sağ u ger sol

(28)

Görürler sular etrâfa revâne
Safâ-bahşidi her biri revâne

375 Yürürler gösterürler her diyârın [v.18 a]
Dırahtistânını vü sebze-zârın

İdüp şeh kulların lûtfîle mesrûr
Hemân Er-tuğrul anda virdi destûr

Gezüp yaylağı, kışlağı yörendi
Gönülde sevdi vü cândan begendi

Yazın yaylarlaridi yaylağını
Kışın kışlarlaridi kışlağını

Bunun üstine geçdi nice devrân
İrer ömr âhire bâ-emr-i Yezdân

380 Gazâya Er-tuğrul âheng itmemişti
Dahı küffârile ceng itmemişti

Sunar Er-tuğrul'a bir gün ecel câm
İçürdi ana dahı kam u nâ-kâm

Cihândan göçdi gitdi dökdi rahtı
Cihân esbâbını elden bırahtı

Vefâ umman cihândan bî-vefâdur
Cihân âdem yiyici ejdehâdur

Söğüt dirler Bilecük'e yakın yer
Mezâr Er-tuğrul'a anda iderler

İşin Er-tuğrul'un hatm itdi devrân
Olur kâim-makâmı Gâzi Osmân

Sahî vü pehlevân kopdı be-gâyet
Firâset ehli vü sâhib-sa'âdet

(29)

Gazâ bâbında mansûr u muzaffer
Ne yire varsa olurdu musahhar

Ne yirde varise her adlu server
Gelüp Osman katında cem' olurlar

Alişir adlu bir er ol aranun
Begimiş hem atası Germiyân'un

390 Bilecük-ili'ne geh geh gelürmiş
Kolay buldugını alup ururmuş

Ol aralığa Er-tuğrul gelelden
Gelüp bir habbe almamış ol ilden

Görüp hem Gâzi Osmân'da salâbet
Sahâ vü adlile emn ü şecâ'ât

Ol ilün kâfiri cehd eylediler
Kamu Osmân'ile ahd eylediler

Ki ya'nî anunile il olalar
Emîn olup adûdan kurtulalar

395 Mudara itdi kâfir beglerine
Cehennem seglerinün yiglerine

Olunca yâr tâ fursat senünle
Mudara eyle dâim düşmenünle

Irak yirde idüp akınlarını
Sakınup sakladı yakınlarını

Tevekkül eyleyüp Bârî Hudâ'ya
Kılıç kuşandı şevkile gazâyâ

12. SIFAT-I ŞEB VE HÂB-DÎDEN-İ OSMÂN GÂZÎ

Meger bir gice mehtâbidi rûşen
Sipihîr encümle olmışidi gül-şen

400 Semenlerle felekler sebze-zârı [v.19 a]
Müzeyyen nitekim bâğ-ı bahârı

(30)

Şükûfe jâle ile lâle lü'lü
Zemînle mün'akis olmuşdı minû

İbâdethanede Osmân-ı Gâzî
İdüp hallâk-ı rezzâka niyâzı

Mübârek gözlerin hâb almışidi
Hemân seccâde üzre kalmışidi

Süleymân-şâh'ile bir şeyh-i kâmil
Gazâya bile olmışidi mâil

405 Ki Şeyh Edebalı'yidi adı anun
Ferîdü'd-dehrîdi kutb-i zamânun

Görür Osmân-ı Gâzî koynına hoş
İder Osmân-ı Gâzî'yi der-âguş

Göbeğinden biter bir sebz-i hurrem
Dıraht-ü müntehâ mevzûn u a'zam

Bınar u çeşme akar sâyesinde
İçer insân u hayvân vâyesinde

410 Göz irişdüğü yir gül-şenler olmuş
Müzeyyen sünbül ü süsenler olmuş

Revân olup ayağı her bınarun
Suvarur bâğ u râgın, sebze-zârın

Düşünden oyanup Osmân-ı Gâzî
Varup ol şeyhe keşf itdi bu râzı

Düşün aslını itdi şeyhe takrîr

İşidüp ol düşi şeyh itdi ta'bîr
 Didi ol meh ki koynumdan çıkar hoş
 Girür koynına ider seni der-aguş

(31)

415 Kızumdur ol meh-i tâbende-manzer
 Helâlün ola ey ferhunde-ahter

Senün neslün kamu sultân olısar
 Cihân mülkine bir hân olısar

Göbegünden biten ol sebz-i hurrem
 Diraht ü müntehâ mevzûn u a'zam

Sana vü neslüne olsun beşâret
 Kim oldur devletünüze işâret

Bınar u çeşme akar sâyesinde
 İçer insân u hayvân vâyesinde

420 O Sizün devletünüz sâyesidür
 Bu âlem halkınun sermâyesidür

Revân olup ayağı her bınarun
 Suvarur bâg u râgun, sebze-zârun

Bil anı kim irüp âsâr-ı devlet
 Olur ma'mûr u mülk ü şehir ü millet

Düşün kim itdi Şeyh Edbalı ta'bîr
 İşit Osmân-ı Gâzî ne itdi tedbîr

Okur öz kavminün fâzıllarını
İşün aslın bilen âkıllarını

425 Didi düş gördüğün anlara bir bir
Düşin nice itdüğün ol şeyh ta'bir

İşidüp düşün anlar tanladılar [v.20 a]
Bu düşde çok ma'ânî anladılar

Didi Osmân bu düşüm tek degüldür
O şeyhün sözi hakdur şekk degüldür

Gerek kim şeyhe i'lâm eyleyesiz
Kızın şeyhün benümçün dileyesiz

Kızı varidi şeyhün bir melek-hû
Gül-endam u beşer-zâd u perî-rû

(32)

430 Severdi şeyh ruhı gibi anı
Ki şeyhün oldu cân içre cânı

İşitdüm Râbi'a'ymuş adı anun
Nazîrin görmemiş çeşm-i cihânun

Dil-i Osmân-ı Gâzî gayre akmaz
Meseldür ay gören yılduza bakmaz

Derilüp cem' olur cümle ulular
Münevver yüzi sulu bahtulular

Önürdi şeyhe i' lām eylediler
Pes andan izz ü ikrâm eylediler

435 Didiler şeyhe iy pîr-i tarîkat
Sipehsâlâr-ı merdân-ı hakîkat

Ulular cümle mahdûm-zâdeyi ister
Ki ola Osmân-ı Gâzî'yile hem-ser

İder pîr-i hîred tezvîc-i tecvîz
Dügün eylemeye eylediler hîz

Alur şeyhün kızını kâbinile
Be-resm-i şer', erkân âyinile

Mukadder eylemiş takdîri Yezdân [v.20 b]
Kim ol şeyhün kızından togdı Orhan

İrüp maksûdına Osmân-ı Gâzî
Seherden gusl idüp kıldı namâzı

Gelüp at arkasına pîr ü bernâ
Çalındı kerr-nây u sunc u surnâ

Biner her gâzi bir hûb esb-i tâzî
Süheyl-i sâhilile toldı yazı

Nakâre birle tabl âvâzesinden
Sadâ geçdi felek dervâzesinden

Yarag idüp semend-i bād-pâyâ

Ki her birisi ta'n eyler sabâya

(33)

445 Sürerler her birin meydân başına

Sen atile erün bakma taşına

Bir ugurdan boşanur cümle varı

Ki her biri bir ilün yâdigârı

Seçilüp çıkdı biri bâd-pânun

Sanasun aynıdur bâd-ı sâbânun

Kalanı derpeyünce irişürler

Alup ögdüllerini üleşürler

Koşı bî-hadd temâşâ bî-nihâyet

İşit sen bu yanadan bir hikâyet

...

(39)

16. FİRİSTÂDEN-İ KÂSİD HAZRET-İ GÂZÎ OSMÂN BE-SULTÂN ALÂ'ED-DÎN-İ KÂM-RÂN

Karındaşınun oğlu Ak-temür'i

Düzer elçi ki arz ide sürûru

Atın yahşisi, hûbun dil-firîbin

Teberrüklerde envâ'un garîbin

İder Sultaân Alâe'd-dîn'e irsâl

İrişüp Ak-temür eyledi îsâl

Görüp sultân-ı dîn işbu fütûhı
Safâdan cuş ider cisminde rûhı

Bilür Osmân-ı Gâzî himmetini
Resûlun virdi ol ak râyetini

Dahı ol seyf-i Osmân ibn-i Affân
Mısır'dan ana göndermişdi sultân

Nakâre, tabl u kûs u sunc u surnây
Bile mehterleri kim rûh-efzây

Nice mahbûb u mergûb esb-i tâzî
Gazâyîçün bine Osmân-ı Gâzî

Yine sultân-ı İslâm ol sürûra
Atâlar itdi hayli Ak-temür'e

Ne varsa elçinün kaydın görürler
Be-resm-i âyin ü erkân gönderürler

Asır vakti idi irişdi râyet
Çalındı kapuda şahâne nevbet

Ayagın turdı Osmân itdi izzet
Şu denlü kim çalındı dindi nevbet

Henüz var pâdişâhlarda bu âdet
Ayag üzre turur çalınsa nevbet

Çekildi ol şahâne armağanlar

Yederler tâzî atlar nev-cüvânlar

(40)

Dimiş Sultân Alâe'd-dîn ki Osmân

Ne mülki fethi derse ola sultân

Bu ulu ni'mete Osmân-ı Gâzi

Hak'a şükr itdi arturdu niyâzı..."

5.3.10. *Tevârîh-i Âl-i Osman*

Kemal Paşazâde (İbn Kemal) (öl. 940/1534)⁸⁷⁸

[17]

"Sâyir selâtîn-i taht-nişîn-i tac-dâr ki şevket ve azametle cihânda mesel-i sâyir gibi şöhret bulmuşlardır; kimi veli-ni'metine küfrânla, kimi mevlâsına isyânla, kimi sultânına tuğyânla sâhib-i riyâset olmuşlardır. Sâmânîler hulefâ-yı zamâna hilâfla zuhûr buldular. Gaznevîler mevlâlarıyla ihtilâfla meşhûr oldular. Selçukîler tuğyân ve tağallubla medâric-i saltanata urûc ettiler. İsyânda tasallubla ûlî'l-emr olan sultânlarınuñ üzerine hurûc ettiler..."

[29]

"Ol tedbîr-i dil-peziîrleri savâb idüğine şâhid-i ma'delet-i nisâb bu hâlet yetmez mi? Ol muktezâ-yı re'y cihân-ârâları olan da'vâ-yı menkûl-ı ma'kûle bu ma'nâyın delâlet etmez mi? Ki hulefâ-yı âl-i Abbâs'ın hânedân-ı sâbitü'l-esâsı tufân-ı isyân-ı hüddâm-ı âlîşân ve gilmân-ı mevâlî nişânla seylâb-ı fitne toldı. Ekser

⁸⁷⁸ *Tevârih-i Al-i Osman, I. Defter*, nşr. Şerafettin Turan, Ankara 1970 neşrini esas aldık. Osmanlı harfleriyle yapılan bu neşirdeki Selçuklulara ait bilgiler tarafımızca günümüz harflerine aktarılmıştır. Köşeli parantez içerisindeki rakamlar sayfa numaralarını göstermektedir. Kemal Paşazâde'nin hayat ve tarihçiliği için bkz. Şerafettin Turan, "Kemal Paşazâde", *DİA*, XXV, 238-240. Çok yönlü bir tarihî şahsiyet olan Kemal Paşazâde *DİA*'da adı geçen makalede her biri sahalarının uzmanı olan farklı kişilerce kendi alanları çerçevesinde ele alınmıştır.

mülûk-i taht-nişîn ve selâtîn-i rûy-ı zemînüñ binâ-yı sarây-ı kadr u i'tibârı sâhib-i şevket u iktidârı mevâlî-i âlî mikdâr elinde harâb oldu. Âl-i Sâ mân isyân-ı gılmân ucından bî-ser ve sâ mân olup ol hânedânın sadr-ı âlîsi mevâlî-yi zû'l-kadr elinde yıkıldı. Vekûd-ı tuğyân Mahmûd Sebüktegin ki Sâ mânîlerüñ bende-zâdelerindendir, dûdmân-ı Abdûlmelik bin Nûh'u pür-dûd kıldı. Âl-i Selçuk ki sancak-ı zafer bayraklarınuñ mencûkı uyyûk idi, âfîâtâb-ı cihântâb gibi mâhçe-i râyet-i devletleri âlem-ârây idi, mevâlî-zâdeleri Harezmi-şâh'ın dûd-ı isyânıyla ol selâtîn-i âlî-şânüñ hânedân bahtı siyâh oldu. Dest-i nikbet ile âyet-i savletleri intimâs bulup pâ-yi felâket ile râyet-i şevketleri intikâs[infikâs] buldu...”

[43]

“Ertuğrul Beg’le Dünder diyâr-ı Rûm’a azmettiklerini ceş-i bed-kîş Tatar’la buluşup rezmettiklerini beyân eder.

Çün Ertuğrul’a kiçi karındaşı Dünder mütâba‘at idüp dört yüz mikdârı ev ol serdârı kendülere sâlâr etdiler, varup Pasin Ovası’nda Sürmelü Çukuru demekle ma‘rûf makâmda yerleşüp bir müddet ikâmet ihtiyâr etdiler. Ol emîr-i fakîr sîret-i uzlet köşesinde bir zamân kanâat tûşesin yiyüp yürürken.

Beyt-i Türkî li-müellifihi

Zamâne gördün eğri geydi börkin

Günine göre gey sen dahi kürkin

[44]

Diyüp tururken hayl-i Tatar bed-girdâr ki seyl vâ aktâr-ı cihâna revân olmışıdı. Hârezmîlerle rezm iderek ol diyâra dahi irdi. Ol yerde karâra mecâl kalmayup, Ertuğrul Beg kendüye ittibâ‘ iden etbâ‘ ve eşyâ‘ıyla irtihâl idüp geldi, Rûm’a girdi. Ol zamanda milk-i Rûm’uñ meliki merhûm **Sultân Alâaddîn Keykubâd bin Gıyâseddîn Keyhüsrev** idi ki ana Alâaddin-i evvel dirler, âl-i Selçuk’uñ ki hisal-i hamîdenüñ müzâhiri idiler, mefâhir-i mâserleri defter olunsa anuñ eserlerini ser-defter iderler, evlâd-ı Selçuk’uñ eyâdî-i hasene ile meşhûru ve elsine-i ibâdda iyi adla mezkûrudur. Cümle-i âsâr-ı cemîlinden bazı serhadd-i diyâr-ı Rûm’da Sivas hisarı, Karaman sınırunda Konya surudur. Çün hadem ve haşemi ile Emîr Ertuğrul toğruldu, geldi, Rûm’a girdi. Menzil be-menzil giderek kat‘-ı merâhil

iderek yolları şol araya irdi ki bir sahrâda Sultân Alâaddîn askeriyle leşker-i cerrâr-ı Tatar buluşup ceng iderlerdi, gırîv ve garengile çerh-i gerdûnî denk idüp seylâb-ı hûn-ı nâbiyle nıt'-ı hâmûnu gülreng iderlerdi.

Beyt-i Türkî li-müellifihi

Karışmış birbirine iki deryâ
Pür olmuş mevc-i hûndan deşt ü sahrâ
Sipehr gibi biri döndürmeyüp yüz
Seperlerdi oku açdurmayup göz

[45]

Amma yakın kalmışdı ki kîş-i Tatar-ı şûm galebe ideydi, ceş-i şehir-i yâr-ı Rûm mağlûb ve meslûb olup tağıla gideydi, bu esnâda Ertuğrul Beg etbâ' ve eşyâ'ıyla bir tûşa toğrulup geçen ahvâli tezekkür iderek giderken “Şi'bdebâz-ı gerdûn-ı devan-perver şimdengirü bize ne oyun göstere” diyü tefekkür iderken yolları harbgâha uğrar. Nâgâh ol savaşa tûş gelürler, sanki aç yolcular hâzır ta'âma, pişmiş aşâ tûş gelürler, kelleler kâsesi şarâb-ı dem-i nâbiyle tolmuşdı. Adım sofrâ-i zemîn hıvan gülğünüyle rengîn olmuşidi...”

“Er-tuğrul Beg ol hâli göricek yoldaşlarına ayıtdı: “Bakup turmağla olmaz, kendümüzi iki leşkerden birine urmağla bir cânibe muâvenet itmek göregüz, hüsâm-ı nâfizü'l-ahkâm ile ki her ne hükm itse mahkeme-i kaza ve kaderde imzâ olunur, iki hasmı biri birinden ayırup ortalarında fasl-ı husûmet itmek gereküz. Ammâ ne dirsiz gâlibe mi [46] muâvenet eyleyelüm, yoksa mağlûb olan cemâ'ata mı takviyyet eyleyelüm?” Yoldaşları ol hitâbı ki işitdiler, cevâbında cümle bir yirden ayıtdılar, mısra': «Buyruk senüñ biz bendeyüz- her kande dirsen andayuz» amma yeg oldur ki «Enâ ma'a's-şerîke'l-agleb» diyüp gâlibe mu'în olup şerrinden emîn olavuz. Faslu'l-hitâb eshâb hikmetiyle ki asl-ı metîndür, âmil olup selamet yakasına yakın olavuz. Er-tuğrul Beg ol fikri beğenmedi ayıtdı: Zebûn-küşlük mürüvvet degüldür, husûsân hilâf-ı cinsin gâlebesine rızâ muktezâ-yı gayret degüldür...”

“Mağlûbuñ yakasın hasm-ı galib elinden halâs etmege himmet gerek, bu diyâra mihmân geldük; dâr-ı mihmândârı kudret yetdikçe himâyet gerek. Ol böyle diyicek etbâ' u eşyâ'ı ittibâ' eylediler, ne buyurduysa gûş-kabûl ile istimâ' eylediler. Pes Emîr Er-tuğrul Selçukîler cevğine mu'âvenet etmege toğrulup Dünder nam

karındaşı ile ki meydân-ı pür-sinân ol şîr-dilîrûn neyistânı idi, iki nâmdâr oğlu ile biri Gündüz Alp'dur ki Rüstem-i Dâstân ana sâni idi ve ikincisi Saru Yatı'dur ki cân-ı sâm-ı Nerîmân ana sâni idi, dört yüz yarar yoldaşıyla ki her biri [47] nâm-ı sâm-ı Nerîmân'dan teng-i nişân-ı İsfendiyar'dan âr iderdi, cümlesinüñ bir yirden hamlesine kim tahammül ide-idi ki yalnız birisi bir alayı târumâr iderdi, bir yirden el tığ-i abdâra urup leşker-i cerrâr-ı Tatar'a girdiler, berk-vâr yalın kılıçlarıyla ol hâkisârlara yanar od gibi irdiler..."

"Seylâb-ı kûhisâr gibi her ne tarafa ki akdılar, bark-ı âteş-bâr gibi uğradıkları safları yakdılar, yir yüzünü Tatar gözüne kör-i küffâr ve sîne-i mûr u mâr gibi tîre ve târ idüp gerd-i neberd ve gubâr-ı kâr-zârıyla rûz-ı rûşenini şeb-târ etdiler. Tiz-çeng şehbâzlar gülbank-ı bülend-pervâzları tağdır gibi cîl-i bî-mîl ve âmânî ki hayl-ı fitne-i âhir zamândılar çil yavrusu gibi târumâr etdiler. Ol şâhinleri bu ukâbların pençe-i ukâbından kurtarmada Hızırlık idüp miskînlerin sefîne-i vücûdun fenâ gark-âbından halâs eylediler. Bu sa'y-i cemîlin takdîmi bâbında olan mütâba'at iş'ârıyla âl-i Selçuk'a müşâya'at şî'ârını âşîkâr idüp izhâr-ı ihtisâs eylediler. Ol leşkerûn [48] begleri varup pâdişâhları dergâhına kendülere vâki' olan vekâyî'i i'lâm kıldılar. Er-tuğrul Beg'in yoldaşlığını öğüp bük-deminde kendülere bulunduğu anup terbiyetde ihtimâm kıldılar. Sultân Alâaddîn'e terbiyyetleri tamâm te'sîr etdi. Er-tuğrul'un muhabbeti eseri gönlünde yir etdi.

Beyt-i Türkî li-müellifihi

Yüzünü görmeden sevdi kulakdan

Yakınlık etdi anuñla ırakdan

Bu kaziye ki ol mihr-i sipehr-i sa'âdetin mebde'-i tebâşîr-i subh-ı ikbâli ve ol bedr-i âsumânın ve siyâdetin mazhar-ı leme'ân-ı hilâl-i celâli oldu, hicret-i hazret-i risâlet-i menzeletin sallâ'llahü aleyhi ve sellem altı yüz yirmi sekizinde, mezkûr Sultân Alâaddîn-i evvel'in evâhir-i saltanatında vukû' buldu. Er-tuğrul Beg savaş yerinde Selçukîlerden ayrılıp yoldaşlarıyla geldi, Ankara kurbunda karâr etdi, âb u havâsı hoş, fezâsı dil-keş olmağın ol makâm-ı râhat-fezâda bir müddet ikâmet ve ârâm ihtiyâr etdi.

[49]

Er-tuğrul Beg Sögüd-ili dedikleri nahiyyetde hıyâm-ı ikâmeti kurduğun kendüye ittibâ' iden etbâ' u eşyâ'ıyla ol makâmda ârâm idüp turduğun beyân eyler.

Mezkûr serdâr mezbûr diyâra yerleşüp birkaç gün turdukdan sonra bâr-ı rihleti indürüp esas dâr-ı ikâmeti kurdukdan sonra Sultân Alâaddîn'le ki tûl u arz-ı bûm-ı Rûm ol hü mâ-himmetin himâyetinde idi, irtibât kasd eyleyüp Saru Yatı nâm oğlını ki ana “Savcı” dahi dirlerdi, tuhfe-tirefle Konya tarafına gönderüp arz-ı ihlâs eyledi. Tenziletde tezellül idüp kendü bizzât varmadı, teraffu'da tevaggul idüp terk-i iltifât dahi itmedi, hem cevher-i arzın ve akâr vakarın sakındı hem ol şehriyârın mesken ü me'men-i ri'âyet ve inâyetinde kârübârın Tatar elinden halâs eyledi.

Beyt-i Türkî li-müellifihi

Gözetdi i'tidâliyle miyâne

Ki ne et göyüne ne şiş yana

[50]

Cihâd murâd idinüp Rûm diyârında küffâr civârında yurt istedi ki anda turup etbâ' u eşyâ'ıyla bünyâd karârı urup ârâm ide. Abede-i esnâm ile subh u şâm cidâl ve kîtâle iştigâl gösterüp yaz ve kış kesr-i ceyş-i bed-kîş idüp mâh ü sâl ref'-i i'lâm-ı İslâma ihtimâm ide. Çûn mezkûr Saru Yatı dergâh-ı kişver-penâh sultân-ı cihâna varup izz-i huzûr-ı pür-hubûruna vusûl buldu ayn-ı inâyetle melhûz ve avârif-i merhametle mahzûz olup me'mûlû hayyiz-i husûle mevsûl oldu. Karacahisârı'yla Bilecik arasında Tomaniç Bili ve Sögüd-ili yaylak ve kışlak ta'yîn olundu. Ol diyârda serhadd-i küffârda anlara yurt olmağa mülâyim ve münâsib, hemîn zikr olan mahal bulundu. Sultân Alâaddîn kirâm-ı kavme ikrâm sünnetin ri'âyet idüp Saru Yatı'yı ni'met-i vâfir ve hil'at-ı fâhirile hoş-hâtır etdi, i'zâz u ihtirâmla iclâl u

ihtişâmla marziye'l-bâl ve makzî'l-merâm eyleyüp gine atası hidmetine gönderdi, gitdi.

Nazm-ı Türkî li-müellifihi

Döndü işin tamâm idüp yâtı

Bitdi şehden yarağı ve yatı

Hil'atın giydi bindi atına

Geldi gine atası katına

[52]

“Sultân Alâaddîn Keykubâd Karacahisâr'ın üzerine gitdüğünü sipehsâlâr-ı ğazv u cihâd-ı Er-tuğrul Beg'le mülâkât itdüğünü beyân eyler.

Çûn Karacahisâr'ın tekûr-ı kör-i dil ve şûr-bahtı Er-tuğrul Beg'ile adâvet izhâr idüp esâs-ı dâr-ı müdârâyı bozdı, dâr u kîre bünyâd eyledi. Mezkûr serdârda mezbur kal'anın kıl'ına istidâd ve ol hisar ehlinden intisâra iktidâr yoğidi. Lâ-cerem Sultân Alâaddîn'den istimdâd eyledi. Ol diyârın küffâr-ı bed-kirdârînin isyânı nihâyetinde idüğün beyân idüp tekûrlarının tuğyânı gâyetde idüğün i'lam itdi. Ol peyâm sultân-ı zamâna varıcak lehb-i gazabı iştiâl bulup fi'l-hâl tekûr-ı bed-fercâmın gûşmâline [53] ikdâm ve ihtimâm itdi. Âlât-ı cidâlı ve mühimmât-ı kıtâlı bî-ihmâl ü imhâl tertîb idüp leşker-i bî-şûmâr ile Karacahisâr üzerine düşdü. Sultân Alâaddîn-i evvel diyâra yakın gelmelü olıcak Emîr Er-tuğrul evlâd-ı emcâdı ve ecnâd-ı encâdı ile varup buluşdı, ictimâ'-ı sa'dın vukû' bulduğun bilüp cihân-ı se'âdâtın husûline câzim oldı. Kırân-ı ulviyetin (?) olduğun görüp zamân-ı murâdâta vusûline yakın üzere âlim oldu...”

“Çûn Sultân Sencer nişân-ı Alaaddîn-i âlî-şân serdâr-ı zamân sipehsâlâr-ı cihân Ertuğrul Beg'in tal'at-ı meymûn ve çehre-i hümayûnuna nazar kıldı, eser-i nûr-ı firâsetle ki «ittekü firasetühü'l-mü'minü fe innehu yenzuru bi-nûru'llahi» mihr-i sipehr-i saltanata muttali' olacağın mukarrer bildi. Serdârlık envârı tal'at-ı hümayûnunda lâyah ve lâmi'-i kâmkârlık âsârı cebîn-i meymûnunda vâzıh ve sâtı'-ı delâyl-i saâdet-i rif'at-ı şân-ı ercümendinin nûrın muzhir muhayıl (?)devlet âfitâb-ı baht-bülendin zuhûrın muhbir-i sâ'id rûz-mendin pençe-i baht-bülendinin müsâadesine muvâfık buldu «Vâfık-ı şen tabaka-i vâfeka [54] fe i'tenaka». Bâzû-yı

kâmkârın dest-i iktidârının mu'âzıdasına lâıyk bildi. Tekrîm ü tebcîlinde ta'zîm ve terfîlinde tefhîm ve tafsîlinde ve bi'l-cümle aksâm-ı ihtirâm u ihtişâmın icmâlinde ve tafsîlinde dakîka-i rakîka mühmel komayup esbâb-ı riâyeti mükemmel kıldı. Bu yana tekûr-ı siyâh rûz ve şûr-baht gördü ki pâdişâh-ı kişver-penâh-ı siyâh kiyâh şümârıyla üzerine vardı, raht u bengâhın hisâra koyup kapusın yaptı, etrâf ü eknâfdaki ilin ve günün hâli diger gûn olup ol bed-fercâmların kimi yağı ayağında pâ-y-mâl oldu, kimi mâl-ı cizyeye iltizâm idüp geldi, tapdı...”

“Mezkûr hisâruñ havalîsi katı sarpdı, içi mâlen mâl ehl-i harb ve âlât-ı darbidi, dıvâr-ı üstüvarının burucu ucu evc-i eflâka urûc itmişidi, esâs-ı sûr-ı ma'mûru kürre-i hâkın ol bir tarafına hurûc itmişidi, piyâde süvâr-ı leşker-i cerrâr-ı gümrüvâr (?) ol hisârı kuşadup kondular. Sivâr gibi yolunuñ kolın tutup kabay (?) sûrunuñ yakasına el sundular, içerüden taşra çıkan hemîn çöp ve seng idi. Taşradan içerü giren ancak tîr-i hadenk idi...”

[55]

“Bir zamân bu tavır üzerine kal'ayı muhâsaraya çeküp çevresinde turdılar. Murg-ı tîr-i tûz-i reftarı leyl ü nehâr perrân eyleyüp ehl-i hisarın huzûrunu uçurdular. Ol eyyâmda diyâr-ı İslam'da pırankâ ve top bulunmamışdı ki anınla derc-i ahenîn gibi burc berriyetin şikest ve pest idüp dıvârın yıkalar, harâb idelerdi. Dârü'l-harbde darb-zen ve tüfenkle cenge âheng olunmazdı ki anları atup ol nâr-ı kârzârın şîrârıyla küffârın harman kararın yakalar, yebâb idelerdi. Lâ-cerem kal'anuñ fethi maslahatı müddet-i medîd muhâsara-i şedîdeye mevkûf oldu. Bu esnâda Tatar serdârlarından Baçu Han ki ser-hadd-i Yunan'da ikâmet itmişidi. Fursat buldu, Sultân Alâaddîn'ile olan ahd ü peymânın bozup hayl ü cerrârıyla geldi, il içine girdi. Ereğlü diyarına seyl-i kûhisâr gibi akup uğradığı yiri yıkup yakup harâba virdi. Çûn bu şerr haberin şeriri intişâr buldu, gelüp şehriyâr-ı kişver-penâhın dergâhına irdi, hisâr kapusu kalmayup [56] fî'l-hâl göçdü, gitdi. Muhâsara emrin Emîr Er-tuğrul'a tefvîz itdi. Pes(?) müsâra'at ve bâl-ı isti'câlle uçdu, rîh-i âsıf bark-ı hâtîf gibi vardı, yetdi. Mezkûr iklîmde Biga-öyüğü dimekle meşhûr sahrâda iki çeri buluşup azîm ceng oldu. Ol kazâ-yı emel gibi vâsi' mahall haşem-i Baçu'nuñ gözlerine çeşm-i süzen gibi teng oldu.

Beyt-i Türkî li-müellifihi

İtdi gerd-i nebrid âlemi târ

Çeşm-i Tatar'a oldu dünyâ dar

Şehriyâr-ı muzaffer leşker cerrâr-ı Tatar'ı târümâr eyleyüp ol şûr ve şerr cem'iyetin tağıtdı. Şîrkîr dilîrlerini lokma-i duhân kör idüp ejdehâ kirdâr emîrlerini ta'ama-i mâr u mûr etdi. Sultân-ı kâmkâr ol diyârda şol kadar Tatar'ı kırdı ve boyunların urdurdu ki hâyaları postundan ol sahrâda bir mühîbü's-şân garib sâyebân kurdurdu⁸⁷⁹. İndirmediler, kodılar, turdu, ol mekânda bir zamân kaldı, nişâne oldu, dillerde efsâne olup mezkûr yer illerde ol alâmetle şöhet buldu. Ol tarafda Sultân Tatar'la gîr ü dârda iken bu cânibde Emîr Er-tuğrul muhâsara emrin tamâm etdi. Karacahisâr'ı feth idüp tekûr-ı şûr-bahtı dergâh-ı pâdişâha irsâl idüp haber-i zaferi i'lâm etdi. Hüddâm-ı şehriyâra hisârı teslîm eyleyüp kendüsi 'ınân-ı kişveristânı döndürdü. Sultân haber-i fethi [57] işidüp mesrûr oldu, Er-tuğrul Beg'e âyîn-i selâtîn üzere cüledi gönderdi..."

[62]

"Emîr Er-tuğrul Gâzî ol havâ-yı vigânın şâhbâz-bülend pervazı bevm-i Rûm'da ceyş-i zafer-kîş-i İslâm'a sâlâr olup altı yıl üç ay kış [63] ve yaz gazâyı iş ve güç idindi. Devr-i Alâaddîn inkızâ bulunca mahzâ rızâ-yı hüdâyî tahsîliçün anede-i abede-i esnâmı tezlîliçün ırağa ve yakına akın idüp Söğüt-ili'n uc idindi. Çün Sultân Alâaddîn sene erba'a ve selesîn ve sitte-mî'e şevvâlinde zindân-ı cihandan halâs olup gülistân-ı cinana irtihâl itdi, çok zaman geçmeyüp diyâr-ı Rûm'a leşker-i mûr-ı haşer Tatar müstevlî olup umûr-ı saltanatda âl-i Selçuk'dan istiklâl gitdi.

Beyt-i Türkî li-müellifihi

Seyl-i hayliyle toldı rûm

Cây-ı gül ve menzil bevm oldı Rûm

Mezkûr Alâaddîn'den sonra Yunan zemînde ol soydan hâkim olanların selâtîn-i Moğol elinde ekseri pençe-i şikenceye düşüp öldü, bâkîsinin kimi sâhib-i

⁸⁷⁹ Nereden alındığına dair bilgi verilmeyen bu olay da birçok Osmanlı vekayi-nâmesinde tıpkı Simre'nin Sultan I. Mesud tarafından bina edilmesi gibi yer almasına rağmen Selçuklu tarihinin günümüzde mevcut olan birinci elden kaynaklarınca doğrulanmamaktadır.

serîrken anların nâyiblerine mahkûm-ı mutlak olup kimi tutulup ol menhûsların elinde mahbûs ve mukayyed oldu, resm-i saltanatdan ancak bir ism kaldı, rûh-ı mülk gitti, hemîn kuru cism kaldı. Ünvan-ı emâret ve nam-ı saltanat ol sultânların hakkında bir ma'nâsız ibâret oldu. Ol serdârlara halk i'tibar idüp baş urdukları müşârun-ileyhi yok işâret oldu. Er-tuğrul Beg çûn istîlâ-yı umerâ-yı Moğol'u gördü, kûşe-i hamûle girdi, nâ-çâr kazâyâ rızâ gösterüp civârındaki küffârla müdârâyâ boyun viridi..."

[64]

Esbâb-ı gîr ü dârı ortadan götürdü. Söğüt-ili'nde sükût idüp epsem oturdu, gördü ki Rûm'a şâm-ı fitne toldu, hâl hâl-i gerdûn diger-gûn oldu, bevm-i şûm hümâ-yı hümâyûnun yirin aldı, kılıcın asdı, yayını yasdı, teng-i cengi çözüp semend-i tûzgerd-i neberdin üzerinden sefer eyerin aldı.

Beyt-i Türkî li-müellifihi

Elini kendüye çekdi, yanındağı şimşîr
Dilini kendüde tutdu belindeki hançer

Mezkur minvâl-i mukarrer üzerine kârgâh-ı sâl ü mâh işlenüp mezbûr misâl-i muharrer üzerine rişte-i ahvâl pür-ahvâl günden güne imtidâd ve iştidâd buldu. Çûn Sultân Rükneddîn Süleymân Abaka Han devrinde Moğol elinde maktûl oldu, oğlu Ğıyâseddîn Keyhüsrev vilâyetde hükm-i verâsetle hâkim olup ol bilâdın hükûmetinde istibdâd buldu. Anuñ eyyâm-ı saltanatında Er-tuğrul Beg'in müddet-i hayâtı nihâyet bulup vefât etdi..."

[98]

"Ol zamânda Karacahisâr'ın tekûru bir yavuz kâfiridi, il ü günü künc-i genc ve malı hayli hıyel ve haşemi vâfiridi. Sultân Alâaddîn-i evvel'in eyyâm-ı saltanatında mezkûr hisâr bir def'a feth olduktan sonra Er-tuğrul Beg'in ikdâm ve ihtimâmıyla ol diyâr diyâr-ı dâr-ı islâma inzımâm bulduktan sonra tekrâr küffâr eline düşmesine bâis bu idi ki mezbûr sultân ol yeri sulhile teshîr itmişdi. Ol sebebdan kâfirlerine bâc ve harâc ta'yîn idüp tekûrlarını gine içlerinde mukarrer itmişdi. Sonra Sultân Alâaddîn ölmekle ki esâs-ı devlet-i âl-i Selçuk tezelzül bulmuşdu, istîlâ-yı umerâ-yı Moğol'la usul-ı binâ-yı saray-ı saltanat-ı Rûm muhtel olmuşdu. Mezkûr

tekûr esnâ-yı fetretde fursat bulup gull-i zull-i itâ'âtı boynundan çıkarup ol zincîrden şimşîr [99] düzetmişdi...”

[106]

“Tekûrlarını Osman Beg karındaşı oğlu Aktemür’ile dergâh-ı pâdişâha isâl eyledi. Mezkûr-ı makhûruñ hazînesinde bulunan turfe metâ’lardan bazı tuhfelerile irsâl eyledi. Ol zamânda diyâr-ı Rûm’da Sultân Ğiyâseddîn Mes’ûd bin Keykâvus şehriyâr-ı tâcidâr idi. Sâbıkâ zikrolunan Ğiyâseddîn Keyhüsrev’in nebîresiydi, devrinde Selçukîler çokuna sâlâridi. Aktimur’uñ makdem-i mûkerremine raġbet gösterüp hayli ri’âyet etdi, gereġi gibi hoş görüp hâtır-ı âtırdan sorup izhâr-ı inâyet itdi. Osman Beg’e muhabbeti yenilenüp Eskişehir sancaġın cüledi virüp hadden ziyâde efdâl eyledi. Resûlünü ta’zîm ve tekrîmile gönderüp alem ve tuġ, tabl u bûk-i hil’at semîn-i esb, zerrîn-i zîn irsâl eyledi. İkinci vakti idi ki Sultân Alâaddîn tabl u alem geldi, hemândem Osmân Beg buyurdu, kapusunda nevbet uruldu, tapusunda olan hadem ü haşem karşusunda dîvân kurdu, kudûm-i ikbâle ikrâm ve iclâl kasd idüp nevbet tamâm olunca kendüsi ayaġın turdu...”

[111]

“Karacahisâr’ın içinde câmi’ yapılap, minber konduġunu, cum’a namâzın kılınup Osman Han adına hutbe okunduġunu beyân eyler.

[Karahisar’ın fethinden sonra kiliselerin câmi yapıldıġı, şehre Müslümanların yerleşmesiyle Karahisar “Mısır câmi’ derecesin bulucak”, halkın Cuma namazı talebiyle Tursun Fakih’e gittiġi, Tursun Fakih’in de konuyu Edebali’yle tartışırken Osman Ğazi de gelir ve ne konuştuklarını sorar.]

[112]

«Halk cum’a namazın kılmak tedbîr itdiler» Osman beg eyitdi «Siz bilürsüz, ol maslahat sizündür, şol nesne ki hükm-i şerîatdır, anı ikamet sizündür» Tursun Fakih eyitdi «Han’ım ikâmet-i salavat-ı cum’aaya sultân-ı zamândan icâzet gerek, ol rûkn-i ma’rûfuñ sıhhati ana mevkûfdur, ol şartını ri’âyet andan kendüyi ikâmet

gerek». Osmân Beg eyitdi: «Ben kimsenin taht-ı hükûmetinde değilim, kendü başıma sultânım, bu diyârı kılıcımla açupdururın, kul nöker olmadım, ne efendim var ne sultânım, ben icâzet verdiğim yetmez mi, benim iznim kifâyet itmez mi? Sultân-ı zamân dediğiniz melik-i Yunan ise benim mülkümde anın ne tasarrufu var, ol kimdir, ana ne ülkem halkının ihtiyaçları ve ne hûd benim mülkümüñ tavakkufu var? Nesebde andan eksük değilim, benim aslım güneşdir, anın ay. Hasb-ı hesâbı araya gelürse hûd maslahat gerekmez, iş kolay.

Beyt-i Türkî li-müellifihi

Anın nesli Selçuk’a irerse ger

Benim dahi aslım Gök-alp’a çıkar.

[113]

Gök-Alp’ı bilmeyen bilmez,

Bilen Selçuk’a nisbet kılmaz».

Osman Beg kelam-ı mezbûru tamâm itdikden sonra mezkûr Tursun Fakih’e hitâbet virdi, kendü adına hutbe okunup şehirde cemâ’atile cum’a kılınmağa icâzet virdi.

Târîh-i hicretin altı yüz seksen sekizinde Karacahisâr’da ve Eskişehir’de câmi’ yapılup minber kondu, Osman beg’in adına Cum’a hutbesi evvel Karacahisar’da ve bayram hutbesi evvel Eskişehir’de okundu.”

[132]

[İznik’in kuşatılması üzerine Bizans’ın kalabalık bir kuvvet hazırladığı haberi Osman Ğazi’ye ulaşır.]

“Ceyş-i guzâtın serdârların ve kîş-i gazânın bellü kişilerin cem’ idüp ol hâli haber virdi, anlar eyitdiler: «Biz dahi civârımızda olan diyâr-ı islâmın şehriyârından istimdâd itmek gereküz, yâhûd ol çeri henûz denizi gelüp beri geçmeden sâlim ve gânim göçüp yerimize gitmek gereküz». Osman Beg galebe-i küffârdan izhâr-ı havfi ve âr-ı firârı ihtiyâr itmedi. Sultân-ı Yunan’dan istimdâd eyleyüp turdu. Mezkûr şehre pençe-i kahrı urdu, gitmedi. Ol zamânda Yunan zemînde selâtîn-i

Selçukiye'den Alâaddîn-i sâni Keykubâd bin Ferâmurz var idi. Çûn mezkûr padişah'ın dergâh-ı cihan- penahına Osman Beg mu'âvenet maslahatiçün irsâl itdüğü âdem vardı. Fî'l-hal Sâhibin-Karahisâr begine emir oldu ki ol kişverin leşker-i cerrârını ihzâr ide, ihmâl itmeyüp isti'câlle yarağın yasağın göre, Osmân Beg'e yardıma İznik cânibine gide. Fermân-ı sultâna imtisâl [133] idüp mezkûr diyârın sipehsâlârı hıyel-i seyl-i reftârıyla yola girdi..."

[135]

[İznik'e yardıma gelen Bizans kuvvetleri mağlûp edildikten sonra Osman Ğazi Bilecik'e gelir.]

Serveriyle mekânında huzûr idüp turdu. Sultân Alâaddîn Keykubâd'a haber-i fethi i'lâm içün armağan kaydın kayırup ilçî yarağın gördü. Ol bu tedbîrde iken haber geldi ki emr-i takdîr yerine yetdi, maslahat bitdi, mezkûr Keykubâd'ın serîr-i mülkü efser-i lâle taht-ı gül gibi bâda gitdi.

Ol vâkı'anuñ vukû'u şâyi' olıcak Osman Beg ilçî maslahatından ferâgat buldu. Mezkûr hidmetin meunetinden kurtulup vilâyetinüñ himâyeti emrine meşğûl oldu.

[136]

Selâtîn-i Selçukiye'nüñ müddet-i emâretleri nihâyet bulup emrleri âhir olduğunu Osman Han asumân-ı saltanata urûc idüp nücûm-ı kurûm-ı Rûm arasında gün gibi zâhir olduğunu beyân eyler.

Çûn Sultân Alâaddîn Keykubâd bin Ferâmurz ki merz-i Yunan'da ve bevm-i Rûm'da şehriyâr-ı kâmkâr olan Selçuklular'dandı, Ğazan Han zamânında ma'zûl ve mahzûl olup Moğol gül-sîret elinde mahbûs ve mukayyed oldu. Vilâyet-i Yunan ve ol diyârüñ havâlîsi ve ili âlî mikdârdan hâli kalup Oğuz beglerinüñ ekseri Osman Beg'in âsitân-ı saâdet-i âşiyânına yüz sürdüler. Binâ-yı sarây-ı Kayı Hanî müeyyed ve müşeyyed oldu. Kalanı vardı, Simre'de Sultân Mes'ûd -oğlu Ğâzî Çelebî yanına

dirildi, cem' oldu, anda turdu. Selçukîlerden ol kalmışdı. Az zamânda anuñ dahi müddeti nihâyet buldu, devrân defterin dürdü.

Nazm-ı Türkî li-müellifihi

Câm-ı ömrü toldu Selçukîlerin

Emri âhir oldu Selçukîlerin

Virdi tâc ü tahtı anlar da yele

Düşdi beglik hâtemi elden ele

[137]

Hadem ü haşem müteferrik olup memleket-i Rûm mütemezzik olup ol vilâyet cûybârının her kenârında bir neheng-i âteş âhenk baş kaldurup yürüdü...”

“Saruhan ve Karesî ki Sultân Mes’ûd bin İzzeddîn Keykavus nökerlerinden idiler, Saruhan-ili’nde ve Karesî-ili’nde istiklâl buldular. Menteşe ve Hamîd ki âl-i Selçuk’uñ kadîm ve cedîd nâibleri oğulları idiler, Menteşe-ili’nin ve Hamîd-ili’nin sâhibleri oldular. Teke, İgdir kethüdasının oğlu idi, takrîr-i Hüdâ tedbîr-i kethüdâyâ muvâfık gelüp Teke-ili’n aldı. Kastamonu vilâyeti ve Burgulu nâhiyeti İsfendiyâr babası Kötürüm Bâyezîd’in ataları elinde kaldı. Karaman-oğulları’nın cedd-i a’lâsı olan Karaman mülûk-i Mısır ve Şâm mu’âvenetiyle Larende vilâyetinde şehriyâr oldu. Aydın Yörükler ulusuydu, Aydın-ili’nde ulusuyla kışlak idinmişdi, galebe-i a’vân ve ensârla ol diyârda serdâr oldu. Şehr-i kadîm Konya ki taht-gâh-ı azîm-i pâdişâh-ı iklîm-i **[138]** Yunan’dur, Sultân Alâeddîn Keykubâd bin Ferâmürz’uñ vezîr-i şehîri Sâhib elinde bir zamân kaldı. Âhir ol mütegallibenin hânedânları harâb ve nâm ü nişânları nâ-yâb olup cenâb-ı kâmyâb sa’adet-me’âb ve saltanat-ı nisâb âl-i hilâfet mâl-ı Osman Han kaldı...”

Mezkûr sultan Alâeddîn Moğol elinde mağlûl olup seyf-i hüsâm ahkâmı meflûl olup Ğazan yanında gull-i zulliyile mukayyed olıcak akd-ı ıkd-ı âl-i Selçuk inhilâl bulup i’ mâl-i saltanat ve ahvâl-i memleket ihtilâl bulup umûr-ı cumhûr i’tikâl bulucak Osman Beg cihân-bânlık meydânında mutlaku’l-inân oldu...”

[199]

[Osman Ğazi'nün vefatından sonra Osmanlı şeceresine dönüş yapıp tekrâr Ertuğrul Ğazi'den bahseder]

“Sögüt-ili adıyla mezkûr ve meşhûrdur, bünyâd karârı urdu, turdu. Leyl ü nehâr dimeyüp civârında olan küffâr- füccârıyla bâzâr-ı kârzârı kurdu, turdu. Selâcika-i Rûm'dan Ğıyâseddîn Keyhüsrev zamânında vefât idüp cihândan alâyıkı kat'itdi...”

[200]

“Ol zamânda Selacika-i Rum, selâtîn-i İrân-zemîn'in mahkûmuydular. Moğol gull-sîretin hanları ol milletin sîret-i meliklerin mahzûmuydular. Ğazan Han'ın evâhir-i eyyâmında Selçuklular'ın hengâmeleri târumâr olup devrânları âhir oldu.”

5.3.11. *Târîh-i Ramâzânzâde*

Mehmed Çelebi, Küçük Nişancı (Öl. 1571)⁸⁸⁰

[31a]

“....Süleymân Şâh'ın dört oğlu var idi, biri Ertuğrul, biri Sungur, biri Güntoğdı, biri Dünder. İkisi dönüp girü şarka gitdi. Ertuğrul Rûm semtine teveccüh eyleyüp Konya'da âl-i Selçuk'dan Sultân Alâ'eddîn Keykubâd bin Hüsrev bin Kılıçarslan bin Mes'ûd bin Kılıçarslan bin Süleymân bin Kutalmış bin İsrâ'il bin Selçuk pâdişahidi. Ertuğrul Ğâzî Konya'ya gelüp **Sultân Alâ'eddîn** ile mülâkât eyleyüp **[31b]** icâzet alup ol taraflardan diyâr-ı Rûm'a teveccüh itdükde kendüyle Tatar tâyifesinden nice bin âdem gelüp «Bozoklu» dirler ulu han vardı. Anın yedi oğlu vardı; biri Yüregir, biri Kusun, biri Varsak, biri Karaisa, biri Afşâr, biri Gündüz, biri Kuştemür idi. Gelüp Çukurova etrâfında temekkün eyleyüp Bozoklu fevt olup

⁸⁸⁰ Çalışmamızda *Tarih-i Ramazanzade*'nin Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 003131 nüshasını kullandık. Ramazanzâde Mehmed Çelebi hayatı ve eseri için bkz. Abdülkadir Özcan, “Mehmet Çelebi, Ramazanzâde”, *DİA*, XXVIII, 449-450.

büyük oğlu Yüregir cümleye serdâr olup Atana ve Tarsûs ve Sis kal'aların feth idüp sonra Yüregir dahi fevt olup oğlu Ramazân yirine beg oldu.”

[32a] “Ertuğrul Ğâzî tevâbi’iyle gazâ iderek Kaysariyye’ye gelüp sonra Konya’da pâdişâh olan Sultân Alâ’eddîn Keykubâd’a oğlu Saru Bîti’yi gönderüp «Küffâr-ı hâkisâra gazâ niyyetine bu diyâra geldük» diyü icâzet taleb eyleyüp «Taht-ı hükûmetinüzde yurd idinmege münâsib mahal ta’yîn olunmak ricâ iderüz» dimeğın Karahisâr sâhibi tekûr ile Bilecik tekûr Sultân Alâ’eddîn’e harâc virmeğın ikisinün memleketi arasında Söğütcük nâm mevzi’i kışlak, Tomalıç Tağı ile Ermenek Tağı’nı yaylak ta’yîn itdi.

[32b]

“Tafsîl-i Osman Ğâzi Pâdişâh olmadın Sultân Alâ’eddîn’e Tâbi’ İken Eskişehir’de Olup İtdüğü Ğazâlar ve Fethlerdür.

Feth-i Karacahisâr der-kurb-ı İnegöl, fî sene: 685

Feth-i kal’a-i Karahisâr, fî sene: 685

Feth-i Köpr(i)hisâr der-kurb-ı Yenişehir, fî sene: 688

Feth-i Bilecik, fî sene: 689

Feth-i kal’a-i Yârhisâr, fî sene 689

Feth-i kal’a-i İnöni, fî sene: 689

Feth-i Yundhisâr, fî sene: 689

Feth-i kal’a-i İnegöl, fî sene 689

Feth-i kal’a-i Yenişehir, fî sene 689....”

“Tafsîl-i Osmân Ğâzî Tahta Cülûs İtdükde Vâkı’ Olan Ğazâlardur.

Sultân Alâ’eddîn Keykubâd vaktâ kim Osmân Ğâzî’nün kal’alar feth idüp kâfire akın eyleyüp vâfir mâl ganîmet eline girdüğın işidicek tuğ ve tabl ve âlem ve kılıç ve at ve hil’at gönderüp feth itdüğü memleketlere «bi izni’llahi te’âlâ pâdişâh olsun» **[33a]** diyü icâzet virdi, fî sene 699.”

[33b]

Tafsîl-i Osmân Ğazî zamânında Olan Ulemâ ve Sulehâ ve Meşâyih-i Kirâm Bunlardur.

Şeyh Sadreddîn Konevî, rahmehüllahi aleyh.

Celâleddîn-i Rûmî ki Menlâ Hüdâvendigar dirler, velâdetiş der Belh, fî sene 615.

Seyyid Burhâneddîn-i Tebrîzi.

Sultân veled-i Menlâ Hüdâvendigâr.

Şemseddîn Tebrîzî veled-i Bahâ'eddîn.

Fahrü'l-ahâlî Şeyh Edebalı-i Karamanî'dür; âlim ve âbid, azîzdür.

Şeyh Muhlis Paşa-yı Karamanî'dür. Sâhib-i kerâmât-i aliyyedür, müddet-i ömreş sene: 130, vefâteş sene: 726.

Menlâ Hattâb-ı Karahisârî, Şeyh Ömer Neseî'nün manzûmesine şerh yazmışdur.

Âşıkpaşa veled-i Muhlis Paşa, müstecâbü'd-da'vet-i azîzdür. Kırşehir'inde medfûndur.

Ahi Hasan, mazhar-ı kerâmât ma'den-i berekat azîzdür.

Ahi Evren, Sultân Geyiklü Baba

Ulvân Çelebi veled-i Âşık Paşa, sâhib-i câzibedür. Amasya'da medfûndur.

Kumr(al) Abdal

Şeyh Baba İlyâs, Acem'dür, Amasiyye'de olurlar idi; dervişlerine Babayîler dirlerdi.

“Vefât-ı Sultân Alâ'eddîn Keykubâd

Âl-i Selçuk evlâdındandır, otuz üçüncü atada Afrâsyâb ceddi olur. Müddet-i saltanat: 20 sene, 9 şehir, 14 yevm. Vefâteş fî sene 707. Oğlu Ğıyâseddîn babası yirine pâdişâh oldu. Ziyâde zâlim kimesne olmağın kulları katl itdiler, nesli munkatî' oldu; fî sene 708. Mezbûr Ğıyâseddîn vefât itdükde vilâyet-i Yunan hâlî olmağın Şeyh Muhlis Paşa pâdişâh olup [34a] altı ay tahtda oturdu. Sonra Baba İlyâs sûfilerinden Nûreddîn Sufî'nün Karaman nâm beş yaşında oğlını tahta geçürüp pâdişâh itdi. Vilâyet-i Yunan'a anuni_çün Karaman vilâyeti dirler. Şeyh Baba İlyâs-

Acem’ün mürîdleri gâyet çok olmağın hurûc itmek ihtimâli vardur diyü Sultân Ğıyâseddîn katl-i âmm itdi idi.”

5.3.12. *Anonim*⁸⁸¹ *Osmanlı Kroniği* (1299–1512)⁸⁸²

[4]

“Bir gün ol Sultan Alâeddîn saîd

Sordı n’olur hâl-i gâzi vü şehîd

[5]

KISSA-İ GÂZİYÂN

Bildi anı kim gazâ key iş olur

Gâzi olanun haşrı bî-teşvîş olur

Gâzi olan Hak dîninün âleti

Lâ-cerem hoş olısardur hâleti

Gâzi olan Tanrı’nun ferrâşıdur

Şirki çirkinden bu yiri arıdur...”

Pes heves itdi k’ide ol bir cihâd

Ola kim gâzi uralar ana ad

Leşkerini cem idüp girdi yola

Gündüz Alp Er-tuğrul anunla bile

⁸⁸¹ Yazarları belli olmadığı için “Anonim” adıyla anılan ve çeşitli kütüphanelerde çok sayıda nüshası bulunan bu tür eserlerle ilgili genel değerlendirme için bkz. *Anonim Osmanlı Kroniği* (1299–1512), haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2000. Anonim Osmanlı Tarihlerinin bazı nüshaları akademik tez olarak hazırlanmıştır: Ali Birbiçer, *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989.

⁸⁸² *Anonim Osmanlı Kroniği* (1299–1512), haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2000.

Dahı Gök Alp hem Oğuz'dan çok kişi
Olmuşıdı ol yolda anın yoldaşı

Konya'dan çün geldi Sultân-öni'ne
Katına geldi halayık yügine

Baylara izâz u ikrâm eyledi
Yohsula ihsân u inâm eyledi

Dâr-ı küfre saldı oradan çeri
Ki iller urup katl ideler kâfiri

Anda Er-tuğrul çoğ itdi kâr u zâr
Lâ-cerem oldu cihânda nâmdâr

Urdı bî-had il ü aldı çok genc ü mâl
İtdi leşker dâr-ı küfri pay-mâl

[6]

Sulh itmiş idi Tatar anunla ol zamân
İşidecek kâfir olduğın revân

Buluban fursat girü il urdılar
Ahdi bozup girü gine durdılar

Bu haberden irdi çok teşvîş ana
La-büd oldu girü dönmek iş ana

Virdi ol etrâfi Er-tuğrul'a **Şâh**
K'ide defîn ehl-i küfrün sâl ü mâh

Bu kadar feth oluban rûzî ana
Döndi gitdi girü Konya'dan yana..."

[8]

Târîh-i Nesl-i Âl-i Osman hikâyetinde getürmüşler kim, Nesl-i Âl-i Osman Gâzi ibn Er-tuğrul ibn Süleyman Şâh Gâzi ibn Kaya Alp ibn Kızıl Boğa... ced beced ibn Yafes'e çıkınca, kim Nûh'un oğlıdur, ...Cingiz Han kim Hıtaş vilâyetinden çıkup gelüp Belh vilâyetini ve şehrini ve Horasan vilâyetini harâb itmiş idi. Ol zamanda ol vilâyetün padişâhı Hârezm Şâh idi, Belh'ün ve Horasan'un pâdişâhı idi. Sultanü'l-[9] ârifin hazret-i Mevlânâ Celâleddin envera'llahu kabrehu ol zamanda dört yaşında idi. Cingiz Han Belh şehrini harâb itdükde Âl-i Selçuk tâyifesini memleketlerinden çıkarup sonra kendü helâk olup oğlu Ögteş Han pâdişâh olup gelüp Bağdad'ı harâb idüp tahtı Âl-i Abbâsilerden alup memleketlerin Cingiz Hanîler dutup âlem halkı karış murış olup Âl-i Selçuk'den Sultan Alâeddin dahı Acem vilâyetinden kopup Rûm vilâyetine gelüp Yunan vilâyeti, kim şimdi Karaman vilâyetidür, ol vilâyetleri dutup pâdişâh olmuş idi. Sivas şehrin ve Konya'yı binâ idüp ve dahı Acem vilâyeti Cingiz Han'dan karış murış olup âlem bir dürlü dahı olmuşdı. Ve Oğuz tâyifesi kim vardur itikâdlular idi, göçmel Yörükler idi.

Mâhân şehri kim Cingiz Han'dan harâb olmuş idi, ol zaman Mâhân şehrinün pâdişâhı Süleyman Şâh idi, kim Osman'un dedesidür. Âl-i Selçuk ve Âl-i Abbas tefrika olmanın Süleyman Şâh dahı Mâhân şehrinden kopup Rum vilâyetine gelmege niyyet itdi. Ve hem Rum vilâyetinde gazâlar olur işitdi. Süleyman Şâh dahı Acem memleketinden kopup Erzincan'a geldi. Erzincan'dan Rum vilâyetine girdiler. Amasiyye tarafı kim Rumîlerdür, ol tarafda çok gazâlar itdiler. Rum vilâyetinden hayli vilâyetler aldılar. Âkıbet andan göçüp Haleb'e çıkdılar. Hayber Kalası dirler bir kala vardur, gelüp önine kondılar. Furat ırmağı suyu önlerine geldi, ırmağı geçmek dilediler. Yolu eyü bilmezlerdi. Gâfilîn Furat ırmağına uğradılar. Süleyman Şâh at depdi. Furat suyu yar imiş. Süleyman Şâh atı ile Furat'a boğuldu. Halk üşdiler ırmaktan çıkardılar. Hayber kalasınun öninde defn itdiler. Şimdiki hâlde ana mezâr-ı Türk dirler.

Süleyman Şâh'un üç oğlu var idi. Birinün adı Sunkur-tekin ve birinün adı Gün-dogdı ve birinün adı Er-tuğrul idi, kim ol Osman'un atasıdur. Bu üç kardaş dahı göçdiler geldükleri yola gitdiler. Furat ırmağı başından Pasin ovasına ve Sürmelüçukur'a vardılar. Sungur-tekin ve Gün-doğdı girü Acem'e döndiler. Er-tuğrul anda

bir nice zaman kaldı. Ol arada çok gazâlar itdi. Bir nice zamandan sonra Sultan Alâeddin, kim Âl-i Selçük’dendür [10] Acem vilâyetinden gelüp Rum vilâyetin vatan dutmuşdı, ulu pâdişâh olmuşdı. Ertuğrul dahı Sultân Alâeddin’ün saltanatın ve şevketin işitmiş idi.

Ve dahı Er-tuğrul’un üç oğlu var idi. Birinün adı Gündüz idi ve birinün adı Saruyatı idi ve birinün adı Osman idi. Saruyatı kim ana Savcı dirler idi. Anı Sultân Alâeddin’e gönderdi. Bir yircügez istediler ki anda karar ideler. Sultan Alâeddin dahı kabûl itdi. Garîblerdür diyü bunları hoş gördi. Karahisar tekvurı ve Bilecük tekvurı Sultan Alâeddin’e mutî olup harâc virürler idi. Karahisar ile Bilecük aralığı Tomalictağı ve Ermenek taşını anlara yaylak ve sulak virdi. Andan sonra Sultân Alâeddin’ün üzerine Tatar Baycu Han yürüdi. Sultan Alâeddin ol tarafa teveccüh eyledi. Ve bu tarafları Er-tuğrul’a ısmarladı. Er-tuğrul’un oğlu Saruyatı ile Osman Engüri’ye geldiler. Anda durdılar. Rum tarafına çok gazâlar itdiler. Âkıbet Er-tuğrul vefât itdi, rahmeten vâsiaten...”

5.3.13. *Giese’nin Neşrettiği Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman*⁸⁸³

Müellifi bilinmediği için “Anonim” olarak değerlendirilen Tevârîh-i Âl-i Osman adlı kitaplara ait ilk neşir Alman Türkolog W. Friedrich Carl Giese tarafından yapılmıştır. Giese’nin yayınlandığı dönem için çok önemli görülen bu çalışması Nihat Azamat tarafından *Anonim Tevarih-i Al-i Osman- F.Giese Neşri*, İstanbul, 1992’de Türkçeye aktarılmıştır.

Eser üzerinde yaptığımız incelemede Selçuklularla ilgili bilgilerin N.Öztürk’ün neşriyle hemen hemen aynı olduğu sonucuna vardık. Tekrardan kaçınmak amacıyla daha sonraki tarihte yapılan N. Öztürk neşrini esas aldığımızdan Giese’deki bilgileri almamayı tercih ettik.

⁸⁸³ Nihat Azamat tarafından *Anonim Tevarih-i Al-i Osman- F. Giese Neşri*, İstanbul, 1992 adlı çalışmayı incelememize esas aldık. Giese için bkz. Kemal Kahraman, “Giese, Wilhelm Friedrich Carl”, DİA, XIV, 67-68.

5.3.14. *Tevârîh-i Âl-i Osman*

Beşir Çelebi⁸⁸⁴

Bu eser de anonim olarak değerlendirilen tarihî metinlerle aynı özellikleri gösteriyor. Selçuklular ile ilgili olabilecek kısımlar Giese ve Necdet Öztürk Anonimleriyle karşılaştırıldı. Ahmedi'den beyitlerle başlayan bu metnin Selçuklularla ilgili verdiği bahislerin “Anonim” olarak adlandırılan metinlerle birebir aynı olduğu görülmüştür.

5.3.15. *Tevârîh-i Âl-i Osman*

Muhiddin Cemâlî⁸⁸⁵

Bu eser de anonim Osmanlı tarihleriyle aynı özelliklere sahiptir. Efsanevi şecere, Osman Bey'in dedesinin Süleyman Şâh olduğu yönündeki kayıtlar, Selçuklularla ilgili olabilecek kısımların neredeyse kelime kelime aynı olduğu tespit edildi.

5.3.16. *Târîh-i Âl-i Osman*

Yusuf b. Abdullah⁸⁸⁶

Bu eser de anonim nitelikte olup Selçuklu tarihiyle ilgili bilgileri Öztürk ve Giese anonimleriyle aynı olduğundan almaya gerek görülmedi.

⁸⁸⁴ Eserle ilgili değerlendirmemizi *Türk Edebiyatı Örnekleri IV*, “Tevârîh-i Âl-i Osman”, haz. İ. H. Ertaylan, İstanbul 1946 künyeli çalışmaya dayanarak yapmış bulunmaktayız.

⁸⁸⁵ Berlin Kütüphanesi, No: 207'deki nüshadan alınan ve Süleymaniye Kütüphanesi, Fotokopi, No: 187'de bulunan kopyası incelendi.

⁸⁸⁶ Yusuf b. Abdullah, *Tarih-i Al-i Osman*, haz. Efdal Sevinçli, İzmir 1997 künyeli çalışma incelemeye esas alındı. Ayrıca Yusuf b. Abdullah'ın hayatı ve eseriyle ilgili giriş bölümünde malumat verilmektedir.

5.3.17. *Târîh-i Âl-i Osman-Rûhî Târîhi*

Ruhî Çelebi (öl. 1522)⁸⁸⁷

Selçuklu tarihiyle ilgili bilgiler anonim eserlerle aynı olduğundan buraya almaya gerek görülmemiştir.

5.3.18. *Tâcü't-Tevârîh*

Hoca Sadeddin (öl. 1008/1599)⁸⁸⁸

(13)“...Nâkilân-ı ahbâr ve râviyân-ı âsâr şöyle iş’âr itmişlerdür ki Âl-i Selçuk Mâverâ’ünnehr’den İrân zemîne intikâl itdüklerinde bilelerince olan kabâyil-i Türk’den silsile-i Osmaniye’nin cedd-i a’lâsı olan Kayı Han kabîlesi ki hudûd-ı Merv-i Şâhicân’dan (14) Mâhân şehrinde mütemekkin idiler. Cengiz fîtn-e-engîz zuhûrundan hudûd-ı Ermeniyye ve Ahlât’a intikâl idüp âsâr-ı ızrâr-ı Tatar-ı bed-tebâr ol diyâra dahi vusûl bulıcak ber-muktezâ-yı fehvâ-yı (Fe dâkat aleyhimü’l arda bimâ rahubet)⁸⁸⁹ ezill-i makâmda ikâmet-i müstetî’-i nikbet ve müstelzim-i habîs olması meşhûd-ı dîde-i basîret olıcak ihtiyâr- ı diyâr-ı gurbet idüp ol kabîle-i nebîlenün serdârı Süleymân Şâh bin Kaya Alp tâyifesiyle bilâd-ı Rûm’a intikâl itdiler. Ammâ *Târîh-i Neşrî* de demişdür ki kabîle-i mezbûre nevâhî-i Ahlât’da yüz yetmiş yıl temekkün itdükden soñra sene sitte aşere ve sitte-mi’ede⁸⁹⁰ asker-i Cengiz ol nevâhîye musallat olup Süleymân Şâh bin Kaya Alp bilâd-ı Rûm’dan Erzincân’a intikâl idüp birkaç yıl anda yaylak ve kışlak idicek muzâyaka-i emkineden devâbb ve mevâşî ile ol etrâf ü havâşîde ârâm idemeyüp vatanlarına mürâca’at kasdıyla Haleb’e

⁸⁸⁷ Bu eserle ilgili inceleme *Ruhi Tarihi*, (Oxford Nüshası, Değerlendirme, Metnin Yeni Harflere Çevirisi, Tıpkı Basım ile Birlikte), haz. Yaşar Yücel –H. Erdoğan Cengiz, *Belgeler*, XIV/18, Ankara 1992 adlı çalışmaya dayanılarak yapılmıştır.

⁸⁸⁸ Çalışmamızda *Tacü't-Tevârîh*, I, Tab’hâne-i Âmire, 1279 künyeli neşir kullanılmakla beraber Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrevpaşa 453 nolu yazma nüshayla da karşılaştırılmıştır. Hoca Sadeddin Efendi ve *Tâcü't-Tevârîh* için bkz. Hoca Sadettin; *Tâcü't-Tevârîh*, (sad. İsmet Parmaksız) Kültür Bakanlığı yay., I-V, Ankara 1979; Şerafettin Turan, “Hoca Sâdeddin Efendi”, *DİA*, XVIII, 196-198.

⁸⁸⁹ İsmet Parmaksızoğlu, I, 35’te bu ifadeyi Tevbe suresi, 25. Ayet olarak değerlendirerek “Yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar geldi ve yüz çevirip kaçtınız” şeklinde vermiştir. Oysa adı geçen ayetin imlâsı şu şekildedir: “Ve dâkat aleykümü’l-ardu bimâ rahubet sümme velleytüm müdbirîn.”

⁸⁹⁰ M. 1219/1220.

müteveccih olup Ca'ber Kal'ası'na gelüp Fırât'dan ubûr iderken Süleymân Şâh'ın atı muhâlif mahalle düşmekle ğark olup Ca'ber Kal'ası altında defn itdiler.

(Beyt)

Sevmezidi çû nehr-i sâyili ol

Nehr-i sâyilde buldı mevt aña yol

Hâlâ ol mahale Mezâr-ı Türk dirler. Ve Süleymân Şâh'ın dört ferzend-i ercümendi kaldı; Sungur Tekin ve Gün-toğdı ve Ertuğrul Ğâzî ve Dündar idi. Kün-toğdı ile Sungur Tekin vatan-ı aslîlerinde mekîn olup Ertuğrul nâmdâr ve Dündar-ı dîndâr meslek-i ittifâkı ihtiyâr idüp Pâsîn Ovası'nda ve Sürmelü-çukur'da karâr itdiler. Bir müddet murûrından soñra Ertuğrul Ğâzî ğazâyâ râğib ve cihâda tâlib olmağın halef-i eşrefi Saru-Yatı'yı -ki Savcı Beg dinmekle ma'rûfdur- Sultân-ı Rûm Alâeddîn Keykubâd bin Keyhüsrev-i Selçukî huzûrına ta'yîn-i mahall-i nüzûl talebi için iblâğ itdükde Sultân dahı kudûm-ı behcet lüzûmlarını mahz-ı se'âdet ve hümâ-yı devletine cenâh-ı ra'fet bilüp hudûd-ı Engüriyye'de Karacatağ'ı ta'yîn ve masyaf ve meş tâların tebeyyün idicek Ertuğrul Ğâzî dahı niyet-i ğazâ ile ol kazâyâ beş yüze karîb dilâverân-ı pür-nehîb ile azîmet itdi. İttifâken Sultân Alâeddîn, Tatar-ı bed-âyîn ile muhârebe idüp gürûh-ı düşman enbûh olmağın asker-i Rûm zaferden mahrûm olduğı ma'rekeye râst geldiler. Ba'de'l-meşvere ekser eshâbı selâmet-revlik meslegine sülûki ihtiyâr ve taraf-ı ğalibe imdâd muktezâ-yı sedâd idüğün iş'âr idicek **(15)** Ertuğrul Ğâzî cibillet-i ferzânegî ve hamiyet merdânegî muktezâsıyla âmil olup “Zebûn-keşlik zebûnlar san'atı ve ğâlip-nüvâzlık mağlûblar himmetidür, i'ânet-i ğâlib imtinânı câlib degidür” diyü ferâset-i sâyibe zıd mutâba'at idüp ınân-ı i'âneti cânib-i mağlûbe tevcîh idicek leşker-i Tatar târumâr oldu. Sultân Alâeddîn dahı mukaddem zafer-i tev'emlerini ni'met-i ğayr-i müterakkıbe bilüp envâ'-ı i'zâz ile ser-firaz ve tavattunları için memâlik-i mahrûsesinden nevâhî-i Engüriyye'yi ifrâz idicek bakiye-i ömürlerini ğazâyâ ve ihlâk-i abede-i lât ve azâba sarf idüp sinîn-i ömri hadd-i tis'inden tecâvüz itdükde (sene) semânîn ve sitte-mi'ede (Ecibû dâ'îye'llahi)⁸⁹¹ nidâsına kemâl-i intibâh birle icâbet idüp evlâd-ı emcâdına vesâyâ-yı

⁸⁹¹ “Allah'ın davetçisine uyun”. Kuran-ı Kerim, Ahkaf Suresi, 31. Ayet.

hasene ilkâ ve mesned-i ikbâlini Osman Ğâzî'ye ibkâ idüp memleket-i fenâdan kişver-i bekâyâ irtifâ eyledi...”

(17)

Sultân Alâ ed-Dîn Keykubâd bin Keyhüsrev-i Selçukî (Sene-i sitte ve selesîn ve sitte-mi'ede vefât idüp oğlu Keyhüsrev pâdişâh-ı Rûm iken yetmiş bin mikdârı asker ile kırk bin Moğol askerine mağlûb olduktan soñra devlet-i Selçukiyye'nün revnakı kalmayup hükûmet-i Rûm Moğol'a intikâl idüp Selçukîler tasarrufında şey'-i kalîl kalup ve perverde-i ni'met ve murabbâ-yı terbiyetleri olan umerâ-yı etrâf-ı itâ'atlarından insırâf idüp her biri tarîk-i istiklâle sâlik ve tağallûb tarîki ile memâlike mâlik olmuşlar idi. Amma Osman Ğâzî düst-ı mecâzî olmayup bî-hakîkatlar sülûkinden ictinâb idüp hukûk-ı sâbıkayı ri'âyet ve memâlik-i Selçukiyye'yi bi-kadru'l-vüs' ve'l-eltâfa himâyet idüp feth-i bilâd ve nasb-ı livâ-yı cihâd itmekle çeşm-i a'dâya mehîb ve me'ârik-i kıtâlde pür-nehîb göründi. (Sene seb'a ve semânîn ve sitte-mi'ede⁸⁹²) bir gece İnegöl üzerine ılgâr idüp Kolaca nâm kal'ayı yıkup Yakup kâfirini kırup yağma eyledükde İnegöl tekûri dahi şimdi Karaca-şehr dimekle meşhûr olan Karacahisâr tekûri ile ittifâk idüp Tomalic belinde tekâbül-i saffîn vâkı olup azîm muhârebe oldu, sadâ-yı tîğ ü nefîr ve gulgul-i tehelbül ve tekbîr-i çerh-i esîre te'sîr idüp Osman Ğâzî makâm-ı ser-bâzîde sâbit kadem olup Karacahisâr tekûrinüñ Kalanoz nâm karındaşı -ki ser-asger idi- düşdükde Osman Ğâzî huzûrına getürdiler...”

(18)

“... Karacahisâr te'yîd-i kird-kâr ile meftûh olup makarr-ı ebrâr ve muhî-i envâr oldu ve bu haber-i nusret-eser Sultân Alâ'e'd-dîn-i Sâni Keykubâd bin Ferâmurz bin İzze'd-dîn Keykâvus bin Ğıyâse'd-dîn Keyhüsrev bin Alâeddîn Keykubâd huzûrına îsâl olundukda Sultân-ı mezbûr dahı envâ'-ı tevkîr ile sancak-ı devlet-masîr ve kôs ve nefîr ve kemer ve hançer ve şimşîr ve zîn-i zerîn ile esb-i bî-nazîr irsâl idüp Eski-şehr'i ve İn-öni'ni makarr-ı eyâlet olmağı_çün mukarrer kıldı. Ve bu fethüñ haberi Sultân'a vârid oldukda asker-i Moğol münhezim olup

⁸⁹² M. 1288/1289.

husyelerinden sâyeaban itmege fermân-ı Sultânî sudûr itmegin ol sahrâ bu nâm ile mezkûr ve Falan-yazusu dimekle meşhûr oldu. Ve bu umûruñ zuhûrî şuhûr-ı (sene-i semâne semânîn ve sitte-mi'e)de vukû' buldukdan soñra devlet-i rûz-efzûn-ı makrûn-ı rûzgâr-ı hümayûn olup fûtûh gûnâgûn müyesser oldu. Ve ol mefhar-ı mülûk hüsn-i sülûk ile Karacahisâr'ı bir vechile ma'mûr itdi ki izdihâm-ı enâm îcâb-ı binâ'-i câmî' ve nasb-ı kâdî ve imâm itdi. Bu makâmda kelâm Mevlânâ Lârî egerçi bu vech üzere cârî olmışdur. Ve lakin Ahbâr-ı Devlet-i Selçukiyye'de sâlif olan kelâmına muhâlifdür. Zîrâ ki Tevârîh-i Selçukiyye'de mestûr ve kitâbuñ siyâkında mezkûr olan budur ki Sultân Alâeddîn Keykubâd bin Ferâmurz (sene seb' ve tis'in ve sitte-mi'e)de Sultân Mes'ûd bin Keykâvus'dan soñra fermân-ı Gâzân Han ile mesnednişîn ve mâlik-i taht u nikî olmışdur. Bu takdîrce mâbeynde on yıldan ziyâde mürûr itmiş olur....”

(21)

“... Ve sene (tis'a ve tis'in ve sitte-mi'e)de leşker-i Gâzân Rûm'a müsteavlî olup Sultân Alâeddîn'i mahbûs ve eyâlet-i Rûm'dan me'yûs idüp bir müddet ümerâyı Moğol hükûmet-i Rûm ile mevsûm olmuşlar idi. Ol zamânda Rûm'uñ ekser a'yânı zıll-ı himâyet-i Osman Hân'ı penâh-ı emn ü amânî idinüp makâm-ı itâ'atde ikâmet ve itmâm-ı şerâyit-i ubûdiyetde istikâmet gösterdiler. Ekser tevârîhde ibtidâ-yı cülûs-ı Osmanî bu seneden ta'yîn olunduğınun menşe'i budur.”

(515)

“...[Cem Sultân] birâderi Sultân Mustafâ müteveffâ olıcak sene (tis'a ve seb'in ve semâne-mi'e) Şa'bân'ınun evâsıtında anuñ yirine Karaman vilâyetine vâlî oldu. Altı yıldan ziyâdece Karaman'da (516) olup silahşorluk fennini tekmîl eyledi. Hattâ Sultân Alâeddîn-i Selçukî'nun Konya'da ve Lârende'de olan gözlerine nice kubbe halkalar zamm eyledi...”

(518)

“Feth-i Alâ’iye ve İtbâ’-ı Ân

Râviyân-ı ahbâr-ı Osmânî şöyle rivâyet eylemişlerdür ki mukaddemâ Mehmed Paşa-yı Rûmî Alâ’iye fethi ile me’mûr olup kapukulından bir nice bölük ile ol yola sülûk idüp Alâ’iye hâkimi olan Latîf Beg-oğlu Kılıçarslan’uñ hemşîresi Mehmed Paşa’nuñ haremi olmağın tedbîr-i teshîrde taksîr idüp hilâf-ı rızâ-yı pâdişâhî üzere der-devlete mürâca’t itdükde husûs-ı mezbûruñ temşiyeti mukarrebân-ı erkân-ı güzîdelerinden Gedik Ahmed Pâşâ’ya tefvîz buyuruldu. Pâşâ dahi hasbe’l-me’mûr asker cem’ine sarf-ı makdûr idüp sene (sitte ve seb’îne ve semâne-mi’e)de dilâverân-ı Rûm ile Alâ’iye üzerine hücum itdi. Kal’a şiken ve burç efgen topları hisâra karşı kurup kemâl mehâbetle cenge şurû’ idicek hisâr halkı Kılıçarslan’uñ mahzarına gelüp sulh cânibine tergîb idüp eyitdiler ki “Bu hasmı Karamanoğlu’na kıyâs itmek olmaz, Osmanoğlu’nuñ devleti kavî ve alem-i se’âdeti evc-i ikbâl üzere müstevîdür. Tîğları adû-sûz ve tîrleri dîde-dûz ve sinânları cân-sitân ve teveccühleri zafer ile hem-inândur. Topları kûh-kûb ve düşmenlerinüñ livâsı dâimâ mengûbdür. Tedbîr-sâ’ib ve re’y-i münâsib ribka-i hükûmetlerine inkıyâd gerdenin idhâl ile serfirâz ve sâye-i iltifâtlarında bahs-i fîrûz ile hem-râz olmakdur....”

(519)

“...Kılıçarslan dahi ol nâsıhlarıñ pendini pesend ve rişte-i kabûl ile teslîm-gerdenine bend idüp sû’-i bedîdleriyle a’yân-ı devletinden sahn-şinâs kimesneler tedârik idüp resm-i risâlet ile istihbâr-ı hâl içün pâşâ-yı pâ-yı ikbâl huzûrına irsâl eyledi...”

“...Ol sahn meydânınınûñ fârisleri ve risâlet rûsûmınınûñ mûmârisleri pâşâ-yı kal’a küşâ nazarına gelüp arz-ı tekrîm ve niyâz ve edâ-yı merâsim i’zâzdan soñra hokka-i râz duhânın bâz idüp eyitdiler ki “Ey serfirâz-ı düşmen-endâz bu hisârı feth idicek begümüz hakkında fikrûñ nedür?”. Pâşâ dahi eyitdi ki “İderse karîn-i i’zâz ve tekrîm olmasına ta’ahhüd iderüm ve memleketinden yek vilâyet eyâleti ile behremend itmek içün dergâh-ı pâdişâh âlem-penâha bilesince giderüm ve eger serkeşlik râhına gidüp âgâz-ı cidâl iderse mazhar-ı kahr-ı şâhî ve dâr ve diyârı arza-i

tend-yâd-ı penâhî olmak mukarrerdür. Hired-mend ise kabûl-pend idüp şâh-ı devlet-mend kapusunun bendesi ve ihlâs ile ol âsitâne-i devlet-âşiyânenün efgendesı olsun ki ol bâb-ı hümayûn sâyesinde ilkâ-yı asâ iden semerât-ı murâd ictibâ ider. Ve ol dâver-i hatâ-pûş i'tizâr idenlere lûtf ile iğtinâ ider....”

“...Kılıçarslan bu peyâmı gûş idicek ğalebe-i dehşet ile bî-hûş olup istiklâl da'vâsın ferâmûş idüp hâh nâ-hâh ehl ü ıyâli ile hisârdan çıkup azm-i dergâh eyledi. Ve hisârûn kilîdin ve ser-rişte-i ümîdin Pâşâ'ya teslîm idüp pençe-i zarâ'atın dâmen-i şefâ'ate pend ve hayl-i metîn inkıyâdı gerden cânına kemend eyledi. Pâşâ dahı Alâ'îye Hisârı'nı tevâbi' ve levâhıkı ile zabt ve hayl-i eyâletini evtâd-ı adl u dâd-ı pâdişâhîye rabt itdükden soñra Kılıçarslan Beg'i ehl ü ıyâli ve esvâb ve emvâli ile dergâh-ı âlîye iletüp (520) hüsn-i terbiye ile bâb-ı se'âdet-intisâbda hayyızın bülend ve inâyât-ı pâdişâhîden behremend eyledi. Gümülcine Sancağı ba'zı zamâ'im ile Kılıçarslan'a erzânî buyurulup envâ'-ı ziyâfet ve ikrâm ile nüvâzişden soñra ol cânibe revâne buyuruldı. Mümâ-ileyh dahı bir niçe eyyâm huceste-fercâmda ârâm idüp iş u sürûr ile evkâtı mürûr ider iken ve şikâr takarrubı ile ğâh kûh ve deşte ve ğâh teferrüc ve geşte gider iken bir gün sâhil-i deryâya varur. Ol vilâyet deryâya karîb olmağla sükkânı ğâh ve bî-ğâh levend gemilerinden mutazarrır olmağın leb-i deryâya müşrif mahalde gözciler vaz' itmişler idi. Arslan Beg dahı deryâya nâzır bir mahal-i dil-küşâ hayme ve bârgâh kurup işrete meşğûl oldı. İttifâk rûy-ı deryâda bir keştî nümâyân oldı. Arslan Beg gördi ki dümenin toğrıdup ol sâhile teveccüh ider. Hemândem bâd-peymâsına süvâr olup ol cânibe gider. Keştî-nişînler Arslan Beg'ün teveccühin göricek sandal salup zevrak ile keştîye alurlar. Ve bi'l-cümle Arslan Beg-oğlı'nı ve hatunını Gümülcine'de alıkoyup başın alup gider. Ol bîçâreler hasret-endûh ile rûzgâr geçürüp anda vefât idüp biri birinün cenbinde defn olmuşlardur.

(Hikâyet)

Menkûldur ki Kılıçarslan seyâhat-künân Mısır diyârınna düşdi. Cevherîlikde bî-mânend ve cevâhir san'atında hünermend olmağın sâbıkâ Sultân Mehmed Han hazretleri renge çekmek için bir seng-i girân-bahâ virmişler imiş. Arslan Beg'ün yanında kalmış Mısır'da boyayup Gedik Ahmed Paşa'ya göndermiş ki Hüdâvendigâr

hazretine îsâl ide. Paşa dahı “Satılıkdur, bir cevherî getürmişdür” diyü (A⁸⁹³) Şâh-ı cevher-şinâsa arz itmiş. Nazre-i ûlâda teşhîs idüp “Kılıçarslan’a virdüğüm taşdur” didiler. Paşa dahı pâdişâhuñ hüsn-i idrâkine ve hıfz-ı akl-ı pâkine âferîn okudı. Ve huzûr-ı şerîflerinde cevâhir-i mütemâsile sahrâdaki hasâdan efzûn ve (?) ihsadan bârûn iken sebkât-ı tûl ahdle teşhîs buyurduklarında tahsîn-i keff-destin zemine kodı...”

5.3.19. *Künhü’l-Ahbâr*⁸⁹⁴

Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi (öl.1600)

(647)

Yiğirmi Üçüncü Hâdise: Vilâyet-i Alaiyye fethidir ki, sene-i sitte ve seb’în (876/1471-72) târîhinde Karamân beğlerbeğisi Gedik Ahmed Paşa’ya buyuruldı ve hâkim-i sâbık Kılıç Arslan Beğ be-tarîk-ı istîman ol memleketi teslîm kıldı. Zîrâ ol diyâr Karamân vilâyetinin hirâsetine bâ’is ü medâr ve ‘umûmen Anadolu memâlikinin emniyyetine kâr-sâz-ı nusret-âsâr tasavvur olunub, alınması vâcibâtından bilindi ve mezkûr Kılıç Arslân bakâyâ-i hükkâm-ı âl-i Selçuk’dan olmağın mülkinden bedel ‘ivaz virilüb, ‘alâ eyyi hâl ol mülk-i vâsi’u’l-aktâr zamîme-i vilâyet-i hirâset-âsâr olmasına teveccüh-i nâ-müvecceh buyuruldı. Bu vechile ki, Sultân Muhammed Hân-ı nâmdâr, Pâdişâh-ı memâlik-sitân-ı kerem-kirdâr, Şehriyâr-ı felek-bâr kâr-ı sevâbit-medâr olub her cihetle memleketden vus’at, berren ve bahren saltanatda fushat mukarrer iken ol makûle hâkim-i nesîbin ol kâr-ı muhakkarına tama’ kılmak şân-ı şerîf-i bülend-iştihârına düşmezdi ve cedd-i a’lâsı ‘Osmân Hân’a tâbl ü tûğ u ‘alem gönderüb, zuhûrına ruhsat viren veliyy-i ni’metleri ve pâ-yi pest-bünyân-ı devletleri Sultân ‘Alâeddin neslinden ancak bir merd-i dîn-dâr kalub ol havâlîde kanâ’atle rûzgârın geçürükten “Elbette bu vilâyet bana lâzımdır” diyû tav’an ve kerhen taleb kılınması da’vâ-yı ‘âlem-gîri birle ser-efrâz-ı şâhâne anlamasına yetişmezdi. Farazâ ol memleket memâliki meyânında bir gerekli vilâyet olduğu takdirce, ya mezbûrın

⁸⁹³ Matbu metinde (Aynı) şeklinde yazılmasına karşılık Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrevpaşa 453 nolu yazma nüshada kırmızı mürekkep ile “ Mısra ” olarak yazılmıştır.

⁸⁹⁴ Çalışmamızda *Kitabü’t-Târîh-i Künhü’l-Ahbâr*, haz. A. Uğur-M. Çuhadar-A. Gül-İ. H. Çuhadar, Kayseri 1997 künyeli yayını kullandık.

inkırâz-ı ‘ömrine-dek tevakkuf itmek gerekdi veyâhud âb u havâda ve mahsûl-i bâd-i hevâda andan ma’nî-dâr bir eyaletle tesliyet eylemek gerekdi. ‘Ale’l-husûs milket-i ‘Alâiyye leb-i deryâda vâki’ ve nevâhî vü kurâsı âzâde yerde şâyi’, eknâf-ı vasi’ etrâfı sâyîğ bir kûşe idi. **(648)** Cidden talepleri hırs-ı kışver-gîrliğe mahmûl olmadan gayrı mahlas yoğidi. Gâlibâ “‘Osmânî’da hakikat olmaz” diyû beyne’n-nâs mesel-i meşhûr ve “Ol hânedânın hâne-dânına iyilik yaramaz” diyû rna’lûm-ı enâm olan sühan-ı mezkûr bu husûsa binâen imiş. Ba’z-ı vüzerâ-i asdikânın hakk-ı hizmetleri bilinmemek ve cüz’i bahâne ile tahayyür u ta’annüd vâdîlerinde katl itdirilmek cibilletlerinde merkûz olan mürüvvete ibtinâen imiş. Eğerçi ki, müverrih Mevlânâ İdrîs, nev’an tedârük itmiş, mezbûr Kılıç Arslan hükkâm-ı âl-i Selçuk bakâyâsından yazub, hâricden bir şahs olmak üzere göstermiş, hâlâ ki, hükkâmından değil, ol selâtîn-i mâziyenin evlâd-ı benâtındandır.

Farazâ ki, hükkâmından dahi olsa, ecdâd-ı emcâdı bir âsitâneye mensûb bir merd-i müslim-i mergûb iken tav’an ve kerhen memleketi alınmak münâsib nesne değil idüğüne ta’arruz itmemiş ve bi’l-cumle mîr-i mirân-ı Yûnân olan Ahmed Paşâyı kâr-dân, ber-mûceb-i fermân-ı ‘âlî-şân Karamân ‘askeri ile hâkim-i bî-günâhın kasdına revân oldu ve “Memleketler cenâb-ı saltanata lâzım olmuştur, mukâbelesinde bundan a’lâ vilâyetle [ri’âyetiniz mukarrerdir” diyû nâmeler gönderdi. Mezbûr Kılıç Arslân dahi mikdârını bilüb, anlarıyla lecc ü ‘inâd netîce] vermeyeceğini idrâk kılub, hâh nâ-hâh yüz yıldan berû mutasarrıf olduğu mülk-i mevrûsını teslim itdi. Küllî ‘inâyet ve ez’âf-ı muzâ’af ‘ivazlarla ri’âyet ümidine der-i devlete gitdi. Hâlâ ki, derd-mende memlehadan cüz’i ze’âmet gösterildi ve ‘Alaiyye gibi a’lâ ve bî-bedel olan vilâyetden bedel bir nâhiye-i kalîlül’l-‘amel tevcîhi revâ görüldi. Mezbûr, dahi imtisâlen li’l-emr eğerçi ki, **(649)** Gümülcine’ye vardı, lâkin ol makûle cefâyâ tahammül idemeyüp kurbında vâki’ Kavala’dan bir gemiye girüb Mısır sultânı yanına gitdi.

‘Azîz-i Mısır ve sair hükkâm-ı ‘asr, mezbûrın hakkındaki mürüvveti istiğrâb eylediler, “Hırs-ı mâl u câh-ı câk bu mertebe câiz değil idi” diyû söylediler. Az zamân geçmedin Kılıç Arslân Mısır’dan ‘Acem vilâyetine nehdat itdi ve ol derd-i serle sefer esnâlarında milket-i bedeniyyesini dahî kâbız-ı ervâha tapşırdı....”

5.4. Gazavatnâmeler

5.4.1. *Gazavât-ı Sultân Murâd Han b. Mehmed Han*⁸⁹⁵

Eser, incelendi. Selçuklu tarihiyle irtibatlı olmadığı görüldü.

5.4.2. *Gazâ-nâme-i Rûm*

Kaşifi⁸⁹⁶

Eser incelendi. Selçuklularla ilgili olabilecek bilgi görülememiştir.

5.4.3. *Fetihnâme-i Sultân Mehmed*

Kıvami⁸⁹⁷

Selçuklu tarihiyle ilgili bilgi bulunmamaktadır.

5.4.4. *Târîh-i Ebü'l-Feth*

Tursun Bey⁸⁹⁸

Selçuklularla ilgili bilgi bulunmamaktadır.

5.5. Osmanlılar Zamanında Yazılmış Tarihî Takvimlerde Selçuklularla İlgili Bilgiler

Osmanlı tarihinin kaynakları arasında zikredilmesi gereken diğer bir grup eser olarak “tarihî takvimler” de ele alınmaktadır⁸⁹⁹. Bu takvimlerde olayın olduğu

⁸⁹⁵ *Gazavât-ı Sultan Murad b. Mehmed Han İzadi ve Varna Savaşları (1443–1444) Üzerinde Anonim Gazavât-nâme* Tıpkıbasım ve Türk Harfleriyle Metin, notlar ve bir lügatçe ile yayımlayanlar: Halil İnalcık, Mevlüd Oğuz, TTK, Ankara, 1989.

⁸⁹⁶ *Gazaname-i Rum*, Kâşifi, Haz. M. İbrahim M. Esmail, MSGÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

⁸⁹⁷ *Fetihname-i Kıvami*, haz. Ceyhun Vedat Uygur, İstanbul 2007.

⁸⁹⁸ *Tarih-i Ebü'l-feth*, haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977.

⁸⁹⁹ *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler I*, haz. Ç. Nihal Atsız, İstanbul 1961, s. 2.

zamandan takvimin hazırlandığı zamana kadar kaç sene geçtiği ifade edilmektedir. Bu çerçevede genellikle cümleler “...gelelden berü”, “yapaldan berü...”, “...zaptından berü...” gibi ifadeleri takiben “...yıldır.” bir kalıp şeklinde kullanılmaktadır.

Tarihî takvimlerle ilgili ilk ilmî neşir merhum Osman Turan’a aittir⁹⁰⁰. Osman Turan’ı takiben H. Nihal Atsız’ın yayınları da tarihî takvimlerin ortaya çıkarılmasında önemli olmuştur⁹⁰¹. Biz tezimizle alakalı olarak bu iki değerli bilim adamımızın neşirlerini kullanmayı uygun gördük.

5.5.1. Hicri 824 Tarihli Takvim⁹⁰²

[Sayfa 11]

“Selçukoğulları tarihi ve devletin başlangıcı

82. Sebük Tegin oğlu Sultan Mahmud’un tahta çıkışından beri 430 yıldır [= Hicrî 394].

83. Tuğrul Beğ’in Horasan’a gelişinden ve memleketi alışından beri 402 yıldır [= Hicrî 422].

84. Salâhaddin eliyle Beytü’l-Mukaddes’in alınmasından, Sultan Mesud’un ölümünden ve Kılıç Arslan’ın tahta çıkışından beri 289 yıldır [=Hicrî 535].

⁹⁰⁰ *İstanbul’un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, yay, Osman Turan, TTK, Ankara 1984. Merhum Osman Turan bu çalışmada Hicrî 848 ve 849 yıllarında aynı kişi tarafından hazırlanarak II. Murat’a ithaf edilen takvimleri ana malzeme olarak kullanmıştır. Selçuklulara ait bilgilerin her iki metinde de hemen hemen aynı bilgiyi ifade eden tek bir cümleden ibaret olduğu görülmüştür. Osman Turan kitabının girişinde bu eserlerin “Âdem’den itibaren peygamberlere, halifelere, Selçuklulara, Osmanlı ve Karamanlılara dair kronolojik listelerle başlamaktadır.” demesine rağmen yayımına bu cetvelleri almamıştır (Bkz. *aynı eser*, s. 5). Ayrıca Osman Turan’ın bu neşrinin tenkidi ve değerlendirilmesine dair bkz. Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, *SAD*, I, Ankara 1970, s. 126.

⁹⁰¹ H. Nihal Atsız’ın konuyla ilgili üç çalışmasını tespit etmiş bulunmaktayız. Bunlardan müstakil kitap olanın künyesini yukarıda vermiştik. Diğerleri şunlardır: “Fatih Sultan Mehmed’e Sunulmuş Tarihî Bir Takvim”, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III, İstanbul 1957; “Hicrî 858 Yılına Ait Takvim”, haz. Atsız, *SAD*, IV, Ankara 1975.

⁹⁰² Atsız, *aynı eser*, s. 5-27.

85. Onun zamanında Kayseriyye'nin alınmasından beri 269 yıldır [= Hicrî 555].

86. İbrahim oğlu Süleymanşah'ın gelmesinden ve Rûm ülkesini almasından beri 268 yıldır [= 556].

87. Kılıç Arslan'ın Melik Kutbeddin'i veliaht yapmasından beri 243 yıldır [= Hicrî 581].

88. Kılıç Arslan'ın ölümünden ve oğlu Rükneddin Keykubad'ın tahta çıkışından beri 203 yıldır [= Hicrî 621].

89. Rükneddin Keykubad'ın ölümünden beri 228 yıldır [= Hicrî 596].

90. Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkışından beri 223 yıldır [=Hicrî 601].

91. Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden ve Keykâvusoğlu Keyhüsrev İzzeddin'in tahta çıkışından beri 217 yıldır [= Hicrî 607].

92. Sultan İzzeddin Keykâvus'un ölümünden ve Ebü'l-Fetih Sultan Alâaddin'in tahta çıkışından beri 208 yıldır [=Hicrî 616].

[Sayfa12]

93. Güneşin tam tutulmasından ve dünyadaki umumî kıtlıktan beri 386 yıldır [= Hicrî438].

94. Sultan Ebu'n-Nasr'ın tahta çıkışından beri 285 yıldır [= Hicrî 539].

95. Onun zamanında kötü dinli Almanlar'ın saldırısından beri 285 yıldır [= Hicrî 539].

96. Sultan Gıyâseddi'nin doğumundan ve onun zamanında Malâtiyye'nin alınmasından beri 202 yıldır [= Hicrî 622].

97. Konya'nın yapılışından beri 205 yıldır [= Hicrî 619].

98. Sivas'ın yapılışından beri 203 yıldır [= Hicrî 621].

99. Sultan Alâaddin'in ölümünden ve Sultan Gıyâseddin'in tahta çıkışından beri 190 yıldır [= Hicrî 634].

100. Sultan Gıyâseddin'in ölümünden ve Sultan İzzeddin'in tahta çıkışından beri 182 yıldır [= Hicrî 642].

101. Padişah Hülagü'nün Ceyhun suyunu geçmesinden ve Baycu'nun Rûm'a gelmesinden beri 170 yıldır [= Hicrî 654].

102. Sultan İzzeddin'in bozguna uğramasından ve kardeşi Rükneddin'in tahta çıkışından beri 167 yıldır [= Hicrî 657].

103. Sultan Rükneddin'in Moğol ülkesine gitmesinden ve Rûm padişahlarıyla barış yapmasından beri 168 yıldır [= Hicrî 656].

104. Rükneddin'in öldürülmesinden ve Rükneddin'in tahta çıkışından beri 161 yıldır [=Hicrî 663].

105. Sultan Abaka Han'ın tahta çıkışından beri 159 yıldır [= Hicrî 665].

106. Moğol ordusunun gelip yağma etmesinden, Emîr Pervane'nin öldürülmesinden ve Cimri'nin ortaya çıkmasından beri 149 yıldır [= Hicrî 675].

107. Sultan Ahmed'in tahta çıkışından ve Sultan Mesud'un Rûm'a gelişinden beri 142 yıldır [= Hicrî 682].

108. Argun Han'ın tahta çıkışından beri 139 yıldır [= Hicrî 685].

109. Gazan Han'ın ve Melik Nâsır'ın tahta çıkışından beri 126 yıldır [= Hicrî 698].”

5.5.2. Hicri 835 Tarihli Takvim⁹⁰³

[Sayfa 31]

“Zikr-i tevarîh-i Âl-i Selçuk rahimehumu'llâhü taâlâ.

53. İbtidâ etdi Âl-i Selçuk'un devleti ve Sultan Mahmud Sebük Tegin cülus kıldı. Rahimetu'llâhi, Dört yüz elli yıldurur [= Hicrî 385].

54. Tuğrul Beğ, Rum'a geldi, pâdişâhın dutdı, dört yüz beş yıldurur [= Hicrî 430].

55. Beytü'lmukaddese feth oldı Sultân Salâhü'ddin elinden, rahmetu'llâhi. Ve Sultân Mesud vefat buldı. Oğlı Sultân Rüknü'ddin cülus kıldı. İki yüz kırk altı yıldur [= Hicrî 589].

56. Sultan Rüknü'ddin vefat buldı. Sultân Gıyâsü'ddin Keyhüsrev cülus kıldı, Rahimehümâ'llâhu. İki yüz otuz üç yıldurur [= Hicrî 602].

57. Sultân İzzü'ddin Keykavus cülus kıldı. İki yüz yigirmi yedi yıldurur [= Hicrî 608].

⁹⁰³ Atsız, *aynı eser*, s. 28-39.

58. Ebü'l-feth Sultân Ala'ü'ddin rahmetu'llâhi, İki yüz on sekiz yıldurur [= Hicrî 617].

59. Sultân Gıyâsü'ddin toğdı ve Alâ'iyye feth oldu Sultân Alâ'ü'ddin Keykubâd zamanında. İki yüz on bir yıldurur [= Hicrî 624].

60. Koniyye bârusının bünyâdı oldu. İki yüz on beş yıldurur [= Hicrî 620].

61. Sivas burcında bünyâd birağıldı. İki yüz on üç yıldurur [= Hicrî 622].

62. Ebü'l-feth Sultân Ala'ü'ddin vefat buldı. Oğlı Sultân Gıyâsü'ddin cülus kıldı. Yüz seksen iki yıldurur [=Hicrî 653].

63. Sultân İzzü'ddin vefat buldı. Kardaşı Sultân Rüknu'ddin cülus kıldı. Yüz yetmişyedi yıldurur [= Hicrî 658].

64. Abaka Han cülus kıldı. Yüz altmış tokuz yıldurur [= Hicrî 666].

[Sayfa 32]

65. Moğol leşkeri Rûm'a geldi. Gâret kıldı ve Emir Pervane vefat buldı. Cimriler baş götürdi. Yüz elli tokuz yıldurur [= Hicrî 676].

66. Gazan cülus kıldı. Yüz kırk tokuz yıldurur [= Hicrî 686].

67. Sultân Melik Nasır cülus kıldı. Yüz otuz altı yıldurur [= Hicrî 699].

5.5.3. Hicri 843 Tarihli Takvim⁹⁰⁴

[Sayfa 44]

“Zikr-i Tevarih-i Âl-i Selçuk Rahimehümu'llah

104. İbtidâ-i devlet-i Âl-i Selçuk dört yüz sekiz yıldur [= Hicrî 435].

105. Âl-i Selçuk âlem-i Rûm'a zuhur buldı. Üç yüz yetmişaltıyıldur [=Hicrî 467].

106. Sultan Muhammed bin Melikşâh cülûs kıldı, rahimehümâ'llah. Üç yüzkırk altıyıldur [= Hicrî 497].

107. Kılıç Arslan cülûs kıldı. İki yüz toksan üç yıldur [= Hicrî 550].

108. Kenkirre ve Engüriyye ve Kayseriyye ve Zamandu feth oldu, anun zamanında. İki yüz yetmiş sekiz yıldur [= Hicrî 565].

109. Ahd kıldı, Kılıç Arslan, Sultân Kutbü'ddin birle. İki yüz elli altıyıldur [= Hicrî 587].

⁹⁰⁴ Atsız, *aynı eser*, s. 40-55.

110. Vefat-i Kılıç Arslan ve cülûs-i Rûknü'ddin Süleymanşah iki yüz kırk dört yıldur [=Hicrî 599].

111. Cülûs-i Sultân Gıyâsü'ddin Keyhüsrev rahimehümu'llah, İki yüz kırkbir yıldur [= Hicrî 602].

112. Feth-i Antâliyye ve Honas der zaman-i vey iki yüz kırk yıldur [=Hicri 603].

113. Cülûs etdi Sultan İzzü'ddin Keykâvus bin Keyhüsrev, iki yüzotuz tokuz yıldur [= Hicrî 604].

114. Sinob feth oldu anun zamanında, iki yüz otuz üç yıldur [= Hicrî 610].

[Sayfa 45]

115. İkinci defa Antâliyye fethi anun zamanında, iki yüz otuz bir yıldur [=Hicri 612].

116. Ebü'l-feth Sultan Alâ'ü'ddîn Cülûs kıldı, rahimehu'llâh, iki yüz yigirmiyedi yıldur [= Hicrî 616].

117. Sultân Gıyâsü'ddîn bin Sultân Alâ'ü'ddin doğdı ve Malatiyye feth oldu anun elinden, iki yüz yigirmi altı yıldur [= Hicrî 617].

118. Konîyye burcı bina oldu, hem anun zamanında, iki yüz yigirmi ikiyıldur [= Hicrî 621].

119. Sivas burcı bina oldu, anun zamanında, iki yüz yigirmi yıldur [= Hicrî623]

120. Merhum Sultân Alâ'ü'ddin zamanında Gence ve Hısn-ı Mansûr fetholdi hem, iki yüz yigirmi yıldur [= Hicrî 623].

121. Erzincan ve Kemah feth oldu hem ol zamanda, iki yüz on tokuzyıldur [= Hicrî 624].

122. Hârezmiler ve Tatar leşkeri münhezim oldu. Erzenü'r-rum ve bir kaç kala Gürcistan'dan feth oldu, anun zamanında, iki yüz on dört yıldur [= Hicrî 629].

123. Merhum Sultân Alâ'ü'ddin vefat buldı ve Sultan Gıyasü'ddin cülûs kıldı, iki yüz yedi yıldur [= Hicrî 636].

124. Vâkıa-i Sultân Gıyasü'ddin, Tatar elinde, iki yüz yedi yıldur. [=Hicrî 636]

125. Cülûs-i Sultân Rûknü'ddin hem ol târihde [= Hicrî 636].

126. Vefât-i Sultân Rüknu'ddin ve Cülûs-i Sultan Gıyasü'ddin yüz yetmiş tokuz yıldur [= Hicrî 664].

127. Vefât-i Sultân Gıyasü'ddin ve cülûs-i Sultân Mes'ud yüz altmışbir yıldur [=Hicrî 682].

128. Şam leşkeri Rum'a geldi. Emir Pervane vâkı'aya uğradı, altmış tokuz yıldur [= Hicrî 774].

129. Ebu Sa'id Han vefat buldı ve Ertene Rûm'a geldi, yüz yedi yıldur [=Hicrî 736].

130. Gün tamâm dutıldı ki avâm içinde ana ulu gün dutılmağı derler. Mısır sultânı Melik Nasır vefat etdi, seksen üç yıldur [= Hicrî 760].

131. Barkuk sultân oldu Mısır tahtında, elli sekiz yıldur [= Hicrî 785]"

5.5.4. Hicrî 848 Tarihli Takvim⁹⁰⁵

[10-11]

"Sultân Ahmed cülûsundan ve Sultân Mes'ud Rûm'a gelelden berü yüzaltmışiki yıldur."

5.5.5. Hicrî 849 Tarihli Takvim⁹⁰⁶

[46-47]

"Sultân Ahmed cülûsundan ve Sultân Mes'ud Rûm vilâyetine gelelden berü yüzaltmışsekiz yıldur."

5.5.6. Hicrî 856 Tarihli Takvim⁹⁰⁷

Hicrî 856 yılında hazırlanmış olan bu takvimde Selçuklu tarihine ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

⁹⁰⁵ Çalışmamızda Bibl. Nationale Manuscrits tures, No. 180'de bulunan bu takvimin Osman Turan neşrini kullandık. O. Turan metni hem Arap ve hem de Latin harfleriyle neşretmiştir. Bizim köşeli parantez içerisinde verdiğimiz rakamlardan birincisi metnin Arap harfleriyle ikincisi Latin harfleriyle olan neşrinin sayfa numaralarını göstermektedir.

⁹⁰⁶ Bodleian, Hunt. Donat. 16'da kayıtlı olan bu nüsha da Osman Turan'ın neşrettiği takvimler arasında yer almaktadır. Bu takvim için de O. Turan'ın neşrini kullandık.

⁹⁰⁷ "Fatih Sultan Mehmed'e Sunulmuş Tarihî Bir Takvim", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III, İstanbul 1957.

5.5.7. Hicrî 858 Tarihli Takvîm⁹⁰⁸

[248-245]

“(73) Ve Muhammed Beg oğlu Şâhzâde vâkı‘asından ve Kılıç Arslan cülûsundan berü seksen üç yıldur [= Hicrî 775].

[250-245]

(75) Ve Kılıç Arslan vâkı‘asından ve Şâhzâde oğlu cülûsundan berü seksen bir yıldur [Hicrî 777].

Bu cedvelde Âl-i Selçuk zürriyetlerinin ve pâdişâhlarının devletleri başlayaldan berü tâ âhir-i devletlerine değin târîhlerin ve hâllerin zikr etdük.

(86) Sultân Mahmûd-ı Gaznevî Sebük Tegin oğlu, rahmetu’llahi‘aleyhi rahmeten vâsi‘aten cülûsundan berü dört yüz altmış dört yıldur [Hicrî 394]

(87) Tuğrıl Beg, Horasan’a gelelden ve cem‘î Horasan vilâyetin dutaldan berü 437 yıldur [Hicrî 421].

[252-247]

(88) Ve Güneş küllî dutulaldan ve cemî‘ yılduzlar gündüz görüneldən berü ve cemî‘ yaradılmış memleketlere kaht-i ‘âm olaldan berü dört yüz yigirmi yıldur [= Hicrî 438].

(89) Ve Kuds-i Halil feth olaldan Sultân Salâhu’d-dîn elinde ve Sultân Mes‘ûd vefatından ve Sultân Kılıç Arslan cülûsundan berü üç yüz yigirmi dört yıldur [= Hicrî 534].

(90) Ve Sultân Ebû’nnaşr cülûsundan ve Alaman-i bed kişân hurûcından Sultân Ebû’nnaşr zamânında andan berü üç yüz yigirmi bir yıldur [= Hicrî 537].

(91) Anun zamânında Kayseriyye feth olaldan berü üç yüz on üç yıldur [= Hicrî 545].

(92) Ve Sultân Şâh, İbrâhîm Beg oğlu gelelden berü Rûm’a ve Rûm vilâyetin alaldan berü iki yüz toksan üç yıldur [= Hicrî 565].

(93) Ve velî’ahd edelden Sultân Kılıç Arslan, Melik Kutbü’ddîn’i iki yüz yetmiş yıldur [= Hicrî 588].

⁹⁰⁸ “Hicrî 858 Yılına Ait Takvim”, haz. Atsız, SAD IV, Ankara 1975

(94) Ve Kılıç Arslan vefâtından ve oğlu Sultân Rûknü'ddîn Keykubâd cülûsından berü iki yüz altmış yedi yıldur [= Hicrî 591]

(95) Ve Sultân Rûknü'ddîn Keykubâd vefâtından berü iki yüz altmışaltı yıldur [= Hicrî 592].

(96) Ve Sultân Ğıyâsü'ddîn Keyhüsrev cülûsından berü iki yüz altmış yedi yıldur [= Hicrî 591].

(97) Ve Sultân Ğıyâsü'ddîn Keyhüsrev vefâtından ve Sultân İzzü'ddîn Keykâvus cülûsından berü iki yüz elli yıldur [= Hicrî 608].

(98) Ve Sultân İzzü'ddîn Keykâvus vefâtından ve Sultân Alâ'ü'ddîn Ebü'lfeth cülûsından berü iki yüz kırk yıldur[= Hicrî 618].

(99) Ve Koniyye şehrine bünyâd urulaldan berü iki yüz otuz tokuz yıldur [= Hicrî 619].

(100) Sîvâs'a bünyâd urulaldan berü iki yüz yigirmi yedi yıldur. [= Hicrî 631].

(101) Ve Sultân Ğıyâsü'ddîn, Malâtiyye'yi feth edelden berü iki yüz otuz altı yıldur [= Hicrî 622].

(102] Ve Sultân Ğıyâsü'ddîn vefâtından ve İzzü'd [254-247] dîn cülûsından berü iki yüz on altı yıldur. [= Hicrî 642].

(103) Ve Hülegü pâdişâh, Ceyhûn suyn geçelden ve Tatar, Rûm'a gelelden berü iki yüz bir yıldur [= Hicrî 657].

(104) Ve Sultân Rûknü'ddîn Moğul vilâyetine gidelden ve Rûm pâdişâhlarıyla musalahat edelden berü iki yüz bir yıldur [= Hicrî 657].

(105) Ve Sultân İzzü'ddîn kaçaldan ve karındaşı Rûknü'ddîn cülûsından berü iki yüz bir yıldur [= Hicrî 657]

(106) Ve Sultân Rûknü'ddîn vâkı'asından ve Sultân Ğıyâsü'ddîn cülûsından berü yüz toksan beş yıldur [= Hicrî 663].

[254-249]

(107) Ve Abaka Han cülûsundan berü yüz toksan bir yıldur [= Hicrî 667]

(108) Ve Moğul çerisi gelüp cemî' Rûm vilâyeti yağma ve talan ve tarş ve gâret edelden berü ve Pervâne Beğ vâkı'asından ve Cimri hurûcından berü yüz yetmiş üç yıldur vallahu a'lem [=Hicrî 685].”

6. SONUÇ

Osmanlılarda, Selçuklu tarihine karşı bir merakın olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapmış olduğumuz bu çalışmamızda, çoğunluğunu Osmanlıların klasik dönemi olarak da adlandırılan XV. ve XV. yüzyıllara ait kaynakları inceledik.

Bu kaynaklarda tespit edilen Selçuklularla ilgili bilgileri aldığımız “Metinler” bölümümüzü incelediğimizde Osmanlıların Selçuklu tarihine karşı yeterli merakının olduğunu rahatlıkla söyleyebilmekteyiz. Bunun en önemli delili Osmanlı sahasında yazılan ilk düzyazı tarih kitabı Yazıcıoğlu Ali’nin *Selçuk-nâme* adını taşıyan eseridir. Yazıcıoğlu Ali, Selçukluları anlatan üç önemli kaynağı Türkçeye çevirirken yapmış olduğu eklemeleriyle yeni bir eserin meydana gelmesini sağlamıştır.

XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişmeye başladığını gördüğümüz Osmanlıların tarihlerini anlatan ve adı genellikle “*Târîh*” veya “*Tevârîh*” şeklinde başlayan “*Vekâyi-nâme*” olarak adlandırabileceğimiz eserlerin özellikle başlangıç bölümlerinde Selçuklulardan mutlaka bahsedildiğini görmekteyiz. Bu eserlerde Osmanlıların ilk dönemleri anlatılırken başka kaynaklarca doğrulanamayan çeşitli Selçuklu-Osmanlı ilişkilerinden bahsedilmektedir. Mesela, Ertuğrul Gazi ve yanındakilerin Selçuklularla Moğollar arasında yapılmakta olan bir savaşa tesadüf ederek güç durumunda olan Selçuklulara yardıma girişmiş olmalarıyla durumu değiştirmiş oldukları yönündeki kayıtlar diğer kaynaklarca doğrulanamamaktadır. Yine vekâyi-nâme tarzındaki bu eserlerde coğrafi mekânların belirtilmesiyle ilgili de karışıklıklar söz konusudur. Buna verebileceğimiz en iyi örnek Doğu Anadolu’da bulunan Osmanlıların atası Süleymanşah ve kabilesinin buraları beğenmeyip Türkistan’a geri dönmek amacıyla çıktıkları yolculukta doğuya doğru yönelip İran topraklarından geçmeleri gerekirken Suriye’de bulunan Caber Kalesi civarına gitmiş olmalarıdır. Diğer yandan Osmanlı öncesi Selçuklu kaynaklarında yer alan bazı olayların ise bu vekâyi-nâmelerde çok karışık şekilde kaydedilmiş olduklarını da görmekteyiz. Arslan Yabgu ile Gazneli hükümdarı Sultan Mahmud arasında geçen ve Selçukluların askerî gücünü konu alan hikâyede Arslan Yabgu’nun yerini Tuğrul Bey’in almış olması bu karışıklığa güzel bir örnek teşkil etmektedir. Osmanlı tarihini konu alan bu vekâyi-nâmelerdeki Selçuklularla ilgili bilgilerde olayların, şahısların, coğrafi mekânların ve kronolojik bilgilerin bu denli tahrif edilerek ele alınmış olması

keyfiyeti mevcut eserlerin efsane-destan mahiyeti almalarına neden olduklarından kaynak olarak kullanılmasını güçleştirmektedir.

“Dünya tarihi” veya “genel tarih” olarak kabul edilen eserler; Selçuklulara ait en çok bilgiyi veren Osmanlı dönemi tarihlerini oluşturmaktadır. İncelediğimiz dönemde kaleme alınan genel tarihlerin hemen hemen hepsi Selçuklu devletlerinin tamamına dair bölümler oluşturmuşlardır. Selçuklu hanedanının tüm kolları/şubeleri ortaya çıkışlarından hâkimiyetlerini kaybettikleri zamana kadar tek tek anlatılmaktadır. Ayrıca Selçuklu soyunun “Etrâk-i Hunî’den” geldiğini kaydederek Selçukluları Türk tarihinin bütünlüğü çerçevesinde ele aldıklarını bize göstermişlerdir.

Genel Tarihlerle alakalı üzerinde durmamız gereken en önemli nokta *Neşri Tarihi* ile ilgilidir. Ağırlıkla Osmanlı kroniği olarak değerlendirilen bu eser Genel tarih/Dünya tarihi anlayışıyla hazırlanmış olup bugün elimizde sadece VI. cildi bulunmaktadır. Neşri, Türkleri tarihî seyri içerisinde başlangıçlarından Osmanlı padişahı II. Bayezid dönemine kadar kaydetmiştir. Eserin başlangıcında bulunan dört yapraklık *Oğuz-name* olarak adlandırabileceğimiz bölümden konunun uzmanlarının haberdar olmadığını da tespit etmiş bulunmaktayız. *Oğuz-name*’yi müteakip Karahanlılar ve Selçuklular ele alınmıştır. Selçuklulara ayrılan bölümde Türkiye Selçuklularına daha fazla yer verilmiştir. *Neşri Tarihi*’nin haricinde diğer genel tarihler Irak Selçuklularına, Büyük Selçuklulara nispetle daha fazla yer vermişlerdir.

İlk Genel Tarih olarak kabul ettiğimiz *Düsturnâme-i Enverî*’de anlatılan Selçuklularla ilgili bilgiler neredeyse tamamen destansı bilgilerden oluşmakta iken çalışmamızın son metni olan *Nuhbetü’t-Tevârîh*’te kaynakları belirtilen bir tarihçilik anlayışına geçilmiştir. Hatta *Nuhbetü’t-Tevârîh*’in müellifi Mehmed b. Mehmed Selçukluların tüm kolları için düzenlediği şecere ve Selçuklu dünyasına ait bilgilerden oluşan derkenarlarıyla tarih yazımındaki gelişmeyi göstermektedir.

Tam anlamıyla kronolojik bilgi kaynağı olarak adlandırabileceğimiz Osmanlı Tarihî takvimleri de Selçukluların önemli olaylarını kaydetmişlerdir. Bu eserlerde tarih verilmeksizin olay ile takvimin hazırlandığı zaman arasında kaç yıl geçmiş olduğu kaydedilmiştir.

“Selçuk-nâme” türündeki eserler ile Genel tarihlerdeki Selçuklu tarihi bölümlerinin Arapça ve Farsça eserlerden tercüme edilmek suretiyle meydana getirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı tarihini anlatan eserlerdeki Selçuklularla ilgili bilgilerin ise kaynakları tespit edilememektedir. Tarihî takvimler ise Osmanlı öncesinde yazılmış kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

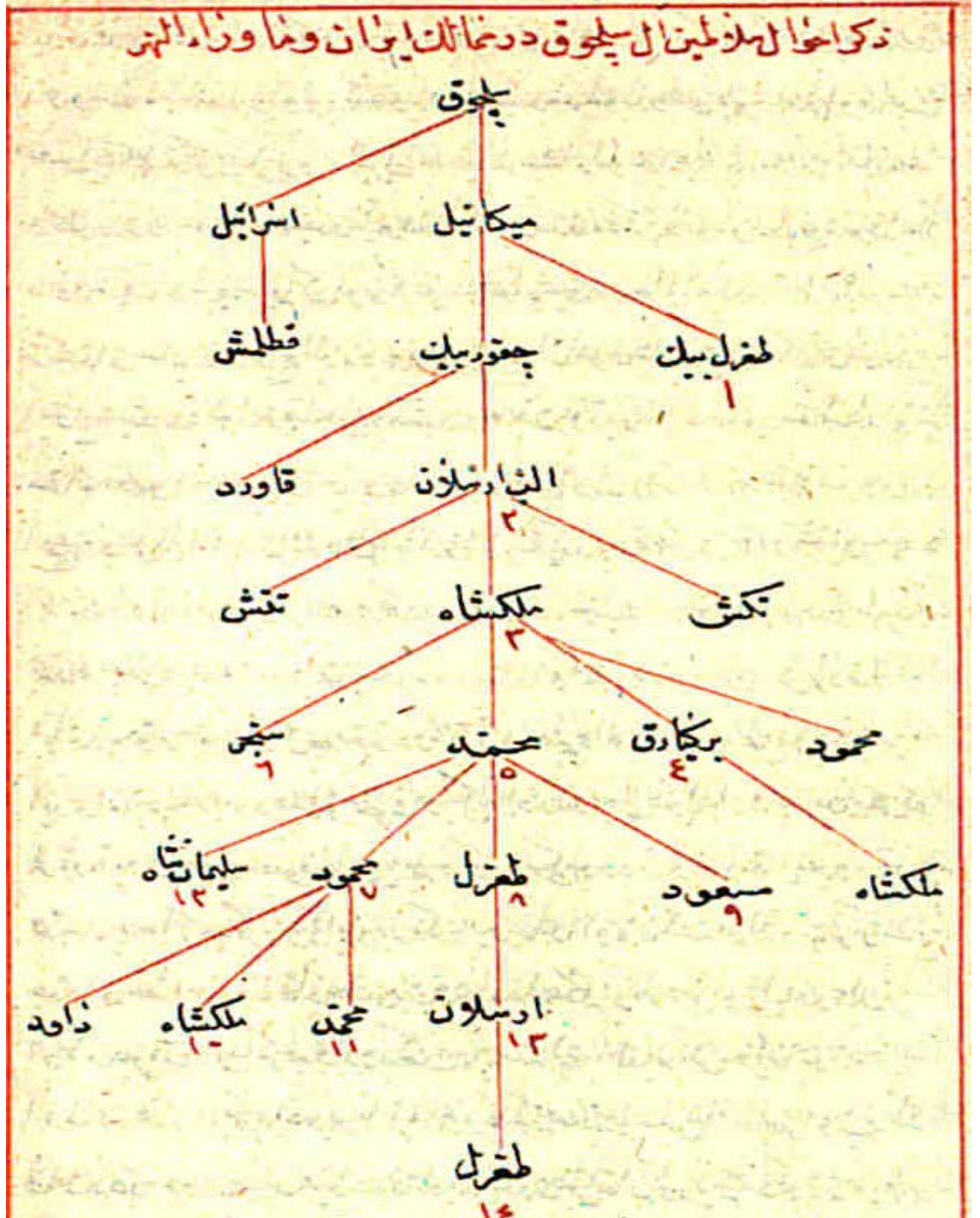
Burada üzerinde durmamız gereken diğer bir konu da Arap harfleriyle yazılmış özellikle Türkçe sözcüklerin okunması problemidir. Arap harflerinin fonetik kifayetsizliği olarak tespit edilen sorun Selçuklu tarihinde yer alan hemen hemen tüm Türkçe isim veya kelimelerde de ortaya çıkmaktadır. “Yabgu”, “Selçuk”, “Tuğrul”, “Çağrı” “Berkyaruk”, “Kutalmış”, “Ayaba” vb. kelimeler Arap harfleriyle farklı farklı yazılmış oldukları görülmüştür. Biz metnimizi oluştururken bu kelimelerin günümüzde yaygın olarak kabul edilenlerini kullanırken kelimenin ilk geçtiği yerde dipnotta durumu belirttik.

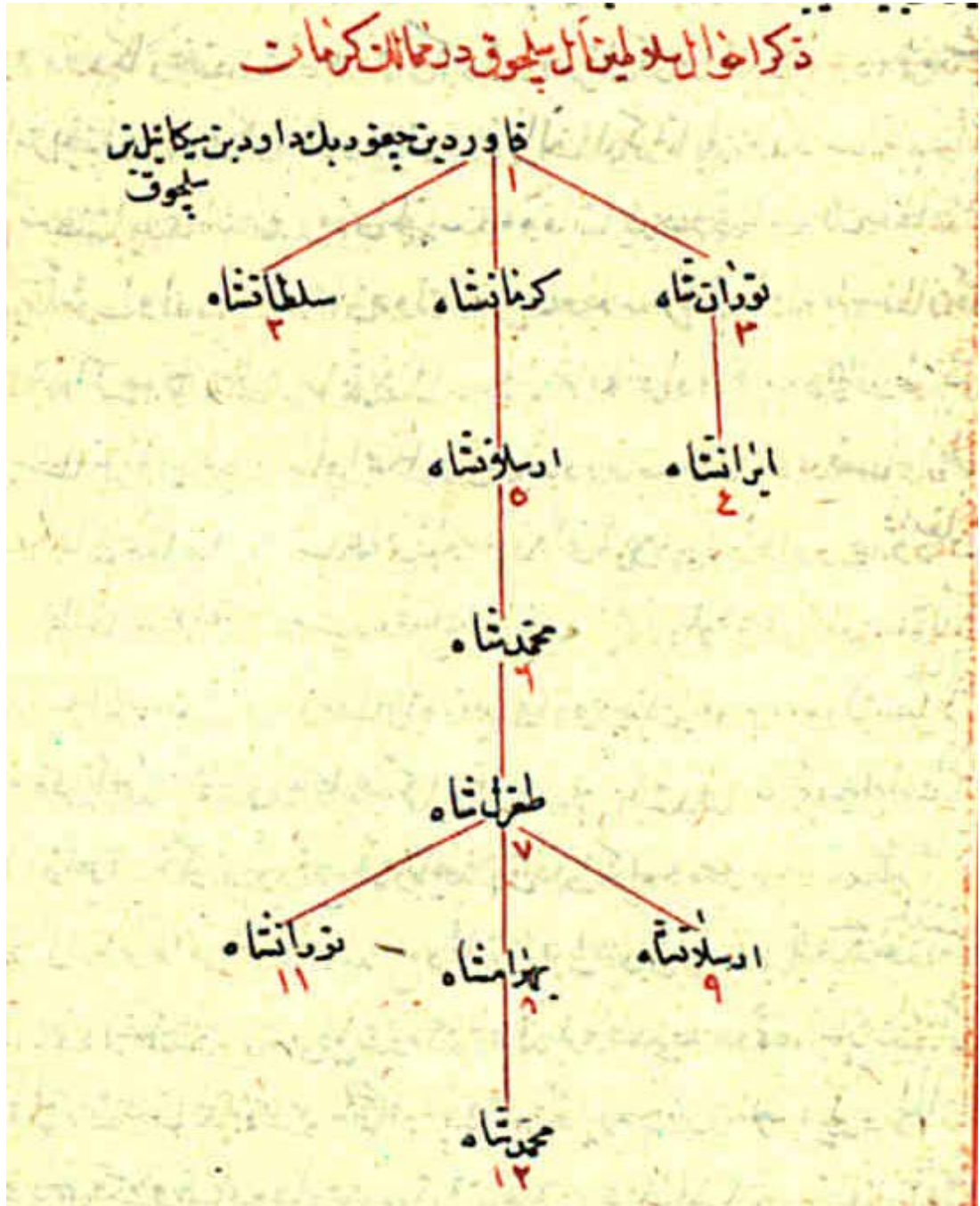
Çalışma sınırlarımız içerisinde olmak üzere; sekiz genel tarih, 19 Osmanlı tarihi ve altı tarihî takvim ve iki Selçuk-nâme türü eserde Selçuklularla ilgili bilgi tespit edilmiştir. Bunlardan Selçuk-nâme türündeki iki eser; yayınlanmış ve çok kapsamlı olması nedeniyle haklarında sadece bilgi verilmiştir. Diğerlerindeki bilgiler yayınlanmış veya yayınlanmamış olsun çalışmamıza dâhil edilmiştir.

Bu çerçevede Osmanlı döneminde yazılmış tarih kitaplarında Selçuklulara ait yeni bir kaynak veya orijinal bir bilgi bulunamamıştır. Ancak konusu Osmanlı tarihi olan eserlerin hemen hemen hepsinde Selçuklulara karşı saygı ifade eden cümleler görmek mümkündür. Mesela, Ertuğrul Gazi’nin babası olarak Osmanlı kaynaklarında Süleyman Şah adının kaydedilmiş olması kanaatimizce yine bu saygı ile alakalıdır. Yine Alanya’nın Osmanlılarca “bakâyâ-i hükkâm-ı âl-i Selçuk’dan” zaptıyla ilgili Fatih Sultan Mehmet döneminde meydana gelen itirazlar ve tartışmalar ile ilgili Kemal Paşazâde’de gördüğümüz Selçuklulara yönelik saygı ifadelerine dikkat edilmelidir. Zira aradan geçen yüzyıllara rağmen Osmanlı müelliflerinin “Selçukluların çocuklarına hürmet edilmeli” şeklinde özetleyebileceğimiz ifadeleri önemlidir.

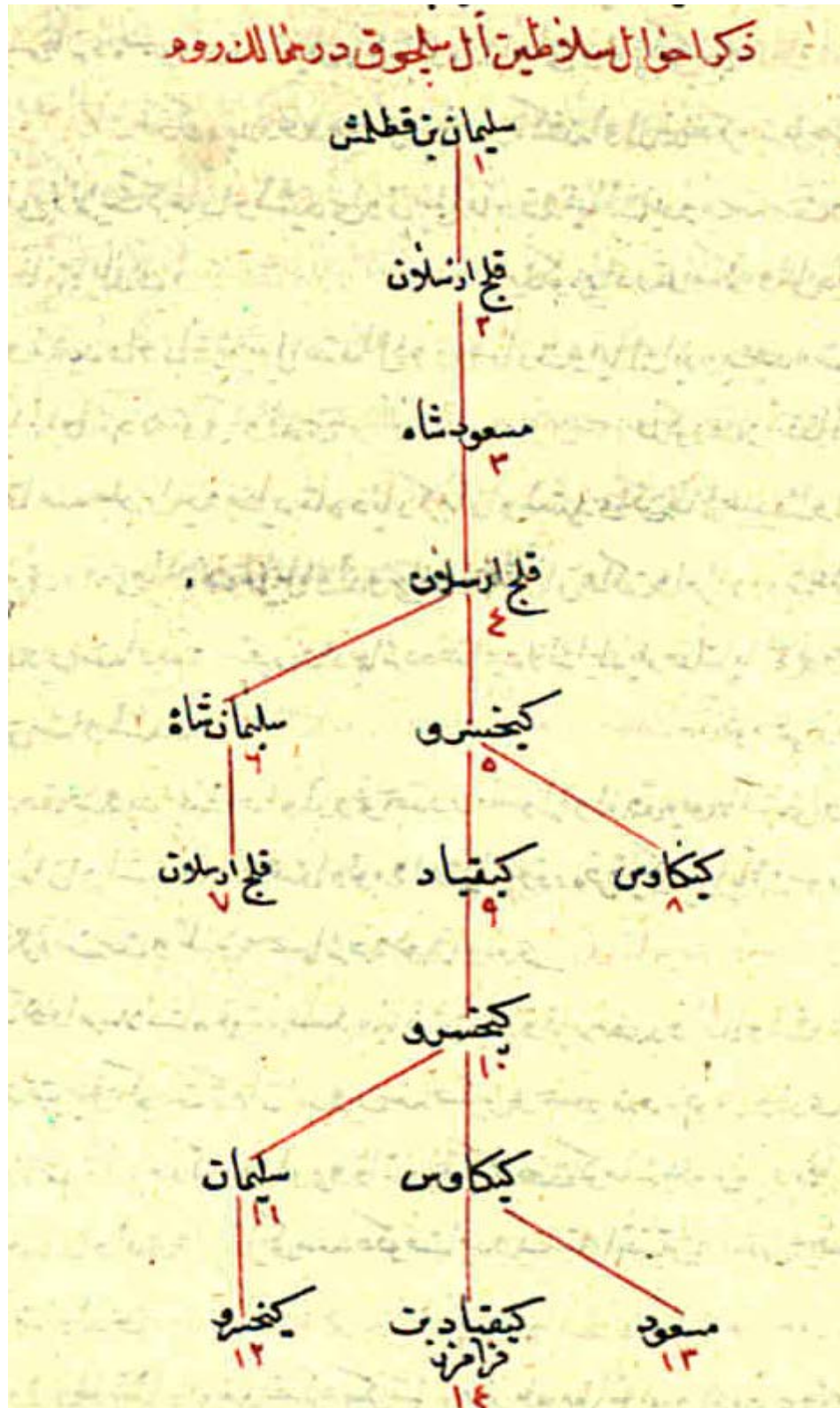
7. EKLER

EK I. *Nuhbetü't-Tevârîh*'teki İran ve Maverâünnehir (Büyük Selçuklular-İrak Selçukluları) Selçukluları *Soykütüğü*

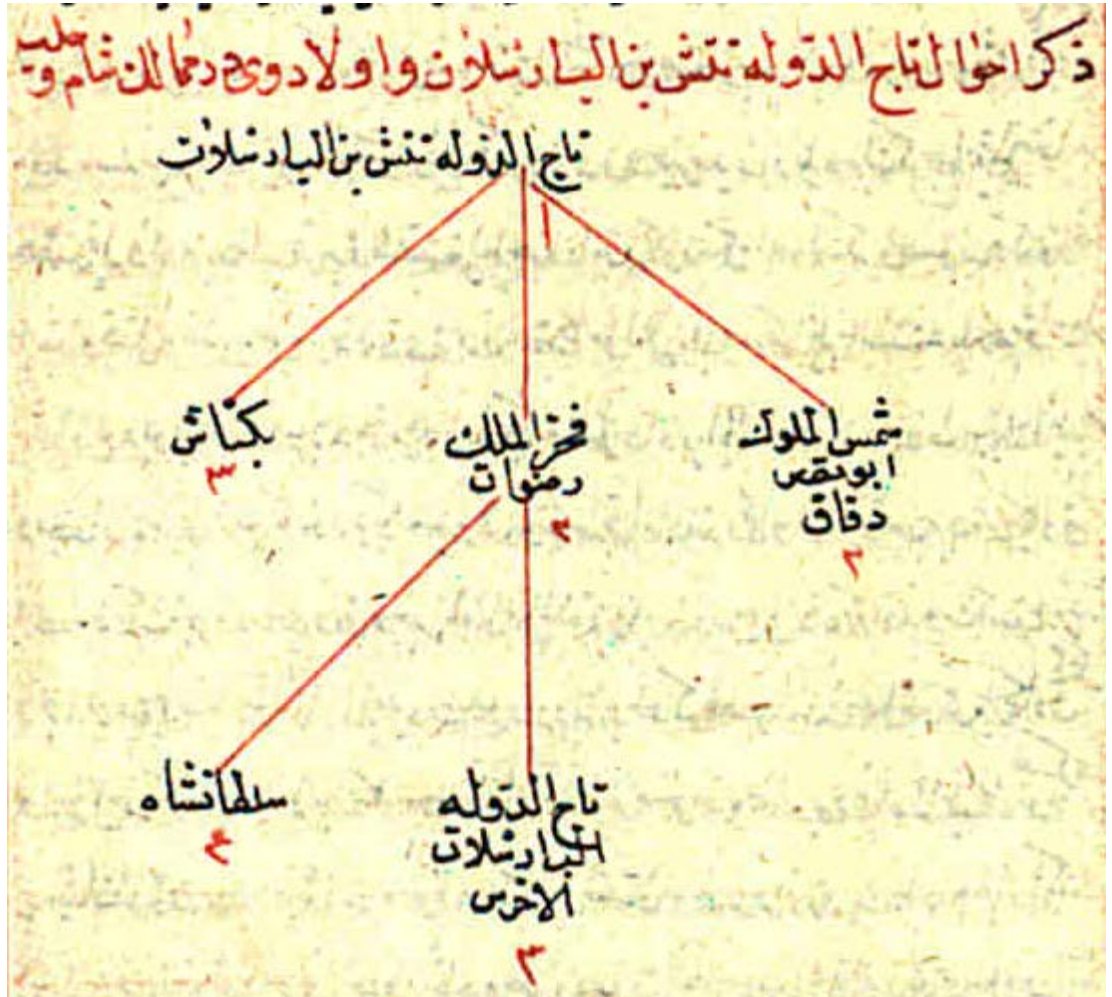

EK II. *Nuhbetü't-Tevârîh*'teki Kirman Selçukluları Soykütüğü

EK III. Nuhbetü't-Tevârih'teki Türkiye Selçukluları Soykütüğü

EK IV. *Nuhbetü't-Tevârîh*'teki Halep ve Şam (Suriye) Selçukluları Soykütüğü

8. BİBLİYOGRAFYA

- Agacanov, S.; *Selçuklular*, çev. Ekber N. Necef/Ahmet R. Annaberdiyev, İstanbul 2006.
- Alp Arslan ve Malazgirt*; yay. haz. Erdoğan Merçil, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2014.
- Altundağ, Şinasi; “el-Kâim”, *İA*, VI, 102.
- Âşık Paşazâde; *Âşık Paşazâde - Osmanoğullarının Tarihi-Tevarih-i Al-i Osman*, haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç, İstanbul 2003.
- Anonim Osmanlı Kroniği (1299–1512)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2000.
- Atsız, Hüseyin Nihal; *Âli Bibliyografyası*, İstanbul 1968;
- _____; “Fatih Sultan Mehmed’e Sunulmuş Tarihî Bir Takvim”, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III, İstanbul 1957.
- _____; “Hicrî 858 Yılına Ait Takvim”, *S. A. D.* IV. Ankara 1975.
- Barthold, W; *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990.
- Barthold, W.-F. Köprülü; “Cengiz Han”, *İA*, III, 91-100.
- Baykara, Tuncer; *I. Gıyaseddîn Keyhüsrev (1164-1211) Gazi Şehit*, TTK, Ankara 1997.
- Birbiçer, Ali; *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, MÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Y. Lisans Tezi, İstanbul 1989.
- Cahen, C; *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, İstanbul 2010.
- Cenâbî Efendi, Muhammed Mustafa; Cenâbî Tarihi/el-Aylemü’z-Zâhir fî-Ahbâri’l-Evâil ve’l-Evâhir, Nuruosmaniye kütüphanesi 3107 numarada kayıtlı nüsha esas alınarak aynı kütüphanenin 3097 (Türkçe) ile 3102 (Arapça) numaralarda kayıtlı nüshalarla karşılaştırılarak çeviriyazımı yapılmıştır.
- M. Canatar, “Cenâbî Mustafa Efendi”, *DİA*, VII, 352-353.
- Çay, Abdülhaluk; *II. Kılıç Arslan*, Ankara 1987.
- Demir, Necati; *Dânişmend-nâme*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 2004.

_____ ; *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK, Ankara 1996.

Devellioğlu, F ; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1986.

Enverî; *Düstûrnâme-i Enverî*, İzmir Milli Kütüphane, No: 114'den Alınan Kopya Süleymaniye Kütüphanesi Fotokopi No: 122.

_____ ; *Düstûrnâme-i Enverî*, neşr. M. Halil Yınanç, İstanbul 1928.

Enveri Hasan; *Istılâhât-ı Divanı Devre-i Gaznevî Ve Selçukî*, Tahran (Şahinşah) 2535.

Fetihnâme-i Kivami; haz. Ceyhun Vedat Uygur, İstanbul 2007.

Kâşifi, *Gazanâme-i Rum*, Haz. M. İbrahim M. Esmail, MGSÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Gazavât-ı Sultan Murad Han İzladı ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gelibolulu Gazavâtnâme Tıpkıbasım ve Türk Harfleriyle Metin, notlar ve bir lûgatçe ile yay. Halil İnalçık, Mevlüd Oğuz, TTK Ankara, 1989, 2. Baskı.

Genç, Reşat; “Karahanlılar Tarihi”, *Türkler*, IV, 445-459.

Göksu, Erkan; “*Târîh-i Güzîde*’ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları”, *Nûsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi (A Journal of Oriental Studies)*, Yıl: 8, Sayı: 27, (2008/II), Ankara 2009, s. 23-32.

Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi; *Fusûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Akd*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, 3327.

Hadîdî; *Hadîdî-Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul, 1991.

Hoca Saadeddîn Efendi ; *Tâcü't-tevârîh*, Süleymaniye Ktp., Hüsrevpaşa No: 453.

_____ : *Tercüme-i Lârî Efendi*, Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi No: 245.

_____ ; *Tercüme-i Lârî Efendi*, Süleymaniye ktp.,Yeni Camii No: 836.

Hoca Sadettin; *Tâcüt-Tevârîh*, (sad. İsmet Parmaksız) Kültür Bakanlığı yay., I-V, Ankara 1979.

_____ ; *Tâcü't-Tevârîh*, I, Tab'hâne-i Âmire, 1279.

- Hüseyin b. Ali b. Hammad, *Kutü'l-Ervâh Ve Yakutü'l-Erbah*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi No: 02202.
- el-Hüseynî, Sadreddîn; *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukkiyye*, nşr. M. İkbal, Lahor 1933, Trk. çev. N. Lügal, TTK, Ankara 1943.
- İbn-i Kemâl, *Tevarih-i Al-i Osman, I. Defter*, nşr. Şerafettin Turan, Ankara 1970.
- İdris-i Bitlisî; *Heşt Bihişt I*, yay., Dr. Mehmet Karataş-Dr. Selim Kaya-Uzman Yaşar BAŞ, Ankara 2008.
- _____ : *Heşt Behişt VII*. Ketibe, Tashih-Tahkik-Çeviri: Muhammed İbrahim Yıldırım, TTK, Ankara 2013.
- Kafesoğlu, İbrahim; "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", *İÜ TM.*, XIII, 117-129.
- _____ ; "Selçuklular", *İA*, X, 353-416.
- _____ ; "Alparslan", *DİA*, II, 526-530.
- _____ ; *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953.
- _____ ; *Sultan Melikşah*, KBY İstanbul 1973.
- _____ ; "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *TED*, Sayı: 10-11, İstanbul 1981, s. 20-28.
- _____ ; *Harezmşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, TTK, Ankara 1984.
- Kahraman, Kemal; "Giese, Wilhelm Friedrich Carl", *DİA*, XIV, 67-68.
- Kaya, Selim; *I. Gıyaseddîn Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK, Ankara 2006.
- Kayhan, Hüseyin; *Irak Selçukluları*, Konya 2001, 35-117.
- Kaymaz, Nejat; *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970.
- _____ ; *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev Ve Devri*, TTK, Ankara 2009.
- Kemal (XV. yy Tarihçilerinden); *Selatin-nâme (1299-1490)*, haz. Necdet Öztürk, Ankara 2001.
- Kesik, Muharrem; *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK, Ankara 2003.

- _____; “Kutalmış’ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri”, *Türk Kültürü Dergisi*, (Şubat 2001), Sayı: 454, s. 97-105.
- _____; *1071 Malazgirt-Zafere Giden Yol*, İstanbul 2013.
- Kırzioğlu, Fahrettin; “Behcetü’t-Tevârîh”, yay. Nihal Atsız (çev. F. Kırzioğlu), *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul 1949.
- _____; “Câm-ı Cem Âyin”, yay. Nihal Atsız, sadeleştiren Kırzioğlu Fahrettin, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul, 1949.
- Koca, Salim; *Sultan I. İzzeddîn Keykâvus (1211-1220)*, TTK, Ankara 1997.
- Köymen, M. Altay; *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976.
- _____; *Alparslan Ve Zamanı*, Ankara 1983.
- _____; *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I Kuruluş Devri*, TTK, Ankara 1989.
- _____; *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II, İkinci İmparatorluk Devri*, TTK, Ankara 1984.
- _____; *Selçuklu Devri Türk Tarih*, TTK, Ankara 1989
- Kufralı, K.; “Gazzâlî”, *İA*, IV, 748-760.
- Küçükdal, Yusuf; “Karamânî Mehmed Paşa”, *DİA*, XXIV, 449-451.
- Kütükoğlu, Bekir; “Âlî Mustafa Efendi”, *DİA*, II, 414-416.
- Mélikoff, Iréne; *La Geste De Melik Danismend*, II, Paris 1960.
- Mehmed Bin Mehmed; *Nuhbetü’t-Tevârîh*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, No: 589.
- Mehmed Za’îm; *Câmi ’ü’t-Tevârîh*, Nuruosmaniye ktp., No: 3270.
- Merçil, Erdoğan; “Gaşiye ve Selçuklular’da Kullanışına Dair Örnekler” *Yusuf Hikmet Bayur Armağanı*, Ankara 1985, s. 321-328.
- _____; “Türk Tarihinde Sığır Postu Motifinin Kullanımına Dair”, *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Candarlıoğlu’na Armağan*, İstanbul 2008, s. 215-216.
- _____; *Kirman Selçukluları*, Ankara 1980.
- _____; *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 2000.
- _____; *Büyük Selçuklu Devleti -Siyasi Tarih-*, İstanbul 2005.

- _____; “Anonim Bir Türkçe Selçuknâme”, *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara 2005*, I, 299-303.
- _____; *Selçuklular’da Hükümdarlık Alâmetleri*, TTK, Ankara 2007.
- _____; *Selçuklular’da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, İstanbul 2011.
- _____; “Besâsîrî”, *DİA*, V, 528-529.
- Muhammed Ahmed Dernika; *Mu’cemü A’lâmi Şuarai’l-Medhi’n-Nebevi*, haz. Yasin Eyyubi, Mektebetü’l-Hilâl, Beyrut 1996.
- Muhâddîn Cemâlî; *Tevârîh-i Âl-i Osman*, Berlin Kütüphanesi, No: 207’deki nüshadan alınan ve Süleymaniye Kütüphanesi Fotokopi No: 187.
- Mustafa Âlî Efendi; *Kitabü’t-Târîh-i Künhü’l-Ahbâr*, haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, A. Gül, İ. H. Çuhadar, Kayseri 1997.
- Neşrî; *Cihannüma (6.Kısım: Osmanlı Tarihi [(687-890/1288-1485)]*, (Giriş, Metin, kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım), haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2008.
- Nizâmü’l-Mülk; *Siyâset-Nâme*, haz., M. Altay Köymen, TTK Ankara 1999.
- Osmanlı Tarihleri I*, nşr. Atsız, İstanbul 1949.
- Osmanlı Tarihine Ait Takvimler I*, haz. Ç. Nihal Atsız, İstanbul 1961.
- Oruç Bey; *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi–1288–1502)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2008.
- Ostrogorsky, G.; *Bizans Tarihi*, çev. F. Işıltan, TTK, Ankara 1986.
- Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu’cemü’l-Müellifin Teracimü Musannifi’l-Kütübi’l-Arabiyyeti*, Beyrut [t.y].
- Özaydın, Abdülkerim; *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, TTK, Ankara 1990.
- _____; *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001.
- _____; “Kâim-Biemrillah”, *DİA*, XXIV, 210-211.
- Özcan, Abdülkadir; “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı: 1, 2013 Bahar, s. 271-293.
- _____; “Âşık Paşazâde”, *DİA*, IV, 6-7.

- _____; “Câm-ı Cem Âyîn”, *DİA*, VII, 43.
- _____; "Düstûrnâme-i Enverî", *DİA*, X. 49-50.
- _____; “İdrîs-i Bitlisî”, *DİA*, XXI, 485-488.
- _____; “Mehmet Çelebi, Ramazanzâde”, *DİA*, XXVIII, 449-450.
- _____; “Neşrî”, *DİA*, XXXIII, 20-22.
- _____; “Oruç b.Âdil”, *DİA*, XXXIII, 425-426.
- Özgüdenli, Osman Gazi; *Sultan Sencer ve Kara-Hıtaylar-Katvan Savaşı-*,
MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
1994.
- _____; “Selçuklu Hilâfet Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası:
Halife el- Müsterşid’in Katli Meselesi”, *İÜEF Tarih Dergisi*,
Sayı 39, İstanbul 2004, s. 1-35.
- _____; *Moğol İran’ında Gelenek ve Değişim: Gazan Han ve*
Reformları (1295-1304), İstanbul 2009.
- Öztürk, Necdet; *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî Osmanlı*
Tarihi Kısım, İstanbul 2003.
- _____; “Hadidî”, *DİA*, XV, 14-16.
- Piyadeoğlu, Cihan; *Büyük Selçuklular Döneminde Atabegler*, İÜEF Tarih
Bölüm Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek
Lisans Tezi, İstanbul 1999.
- _____; *Büyük Selçuklular Döneminde Horasan (1040-1157)*, Bilge
Kültür Sanat Yayınları İstanbul 2012.
- _____; *Selçuklular’ın Kuruluş Hikâyesi Çağrı Bey*, İstanbul 2011.
- Ramazanzade Mehmed Çelebi, Küçük Nişancı; *Tarih-i Ramazanzade*,
Nuruosmaniye Ktp., No: 003131
- Rasonyi, L.; “Selçuk adının menşesine dair”, *Belleten*, Sayı 10, Ankara 1939,
s. 377-385.
- Ruhi Tarihi*; Oxford Nüshası, Değerlendirme, Metnin Yeni Harflere Çevirisi,
Tıpkı Basım ile Birlikte), haz. Yaşar Yücel –H. Erdoğan
Cengiz, *Belgeler*, XIV/18, Ankara 1992.

- Runciman, S.; *Haçlı Seferleri Tarihi I-III*, Türkçe çev., F. Işıltan, TTK, Ankara 1986-87.
- Sevim, Ali; “Tutuş’un Büyük Selçuklu Saltanatını Elegeçirme Teşebbüsü (Kasım 1092 Şubat 1095), *Belleten*, XXVII, Sayı: 107, Ankara 1963, s. 411-435.
- _____; “Bugyetü’t-Taleb fî Tarih-i Haleb’e göre Emir Aksungur”, *TAD*, Sayı: 6-7, Ankara 1968, s. 101-115.
- _____; *Suriye Selçukluları I, (Fetihten Tutuş’un Ölümüne Kadar)*, TTK, Ankara 1981.
- _____; *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, TTK, Ankara 1990.
- _____; *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086’ya Kadar)*, TTK, Ankara 1988.
- Sevim, Ali- E. Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset Teşkilât ve Kültür*, TTK, Ankara 1995.
- Sümer, Faruk -Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK, Ankara 1988.
- Sümer, Faruk; *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, TTK, Ankara 1990.
- _____; *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul 1992.
- _____; “Anadolu’da Moğollar”, *SAD*, I, Ankara 1970, s.126.
- Steingass; *Persian-English Dictionary*, 1984.
- Şeşen, Ramazan; *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.
- _____; *Salâhaddin Eyyûbi Ve Devri*, İstanbul 2002.
- Şükrullah; *Behcetü’t-Tevârîh*; Süleymaniye ktp., Esad Efendi, No: 2213; Süleymaniye ktp., Fatih, No: 4202; Süleymaniye ktp., Fatih, No: 4203.
- Turan, Osman; *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ankara 1965.
- _____; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973.
- _____; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1984.
- _____; “Keykavus II”, *İA*, VI, 642-644.

- _____; “Terken Unvanı Hakkında”, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, I, 67-73.
- _____; *İstanbul’un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, TTK, Ankara 1984.
- Turan, Şerafettin; “Hoca Sâdeddin Efendi”, *DİA*, XVIII, 196-198.
- _____; Kemal Paşazâde”, *DİA*, XXV, 238-240.
- Tursun Bey; *Tarih-i Ebü’l-Feth*, haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977.
- Usta, Aydın; *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni (Sâmânîler Devleti 874-1005)*, İstanbul 2007.
- _____; *Müslüman-Haçlı Siyasî İttifakları Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul 2008.
- Uyumaz, Emine; *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, TTK, Ankara 2003.
- _____; “Türkiye Selçuklu Devleti Eyyübî Münasebetleri”, *Türkler*, VI, Ankara 2002, s. 86- 96.
- Yeniçeri, C.; “Bâc”, *DİA*, IV, 411-413.
- Yıldırım, Nimet; *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları 2008.
- Yınanç, M. Halil; *Düstûrnâme-i Enverî*, İstanbul 1928.
- _____; *Düstûrnâme-i Enverî Medhal*, İstanbul 1930.
- _____; “Çağrı Bey”, *İA*, III, 324-328.
- Yusuf b. Abdullah; *Tarih-i Al-i Osman*, haz. Efdal Sevinçli, İzmir 1997.
- Yüce, Nuri; “Zemahşeri”, *İA*, XIII, 509-514.
- Zahoder, B.; “Dendanekan”, Türkçe çev. İ. Kaynak, *Belleten*, XVIII, Sayı: 72, Ankara 1954, s. 581-587.

9. ÖZGEÇMİŞ

1964 Yılında Adana’da doğdu. İlk, Orta ve Lise eğitimini Adana’da tamamladı.

Eğitim-Öğretim Hayatı:

1982 Yılında girdiği Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümünden 1986 yılında mezun oldu. Aynı yıl yine Marmara Üniversitesi’nin Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Yüksek Lisans eğitimine başladı. Bu enstitünün Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı’nda “Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman” adlı çalışmasıyla Yüksek Lisans derecesini aldı.

1989 Yılında Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı’nda doktora öğrencisi oldu. Ders ve yeterlilik aşamalarını geçtikten sonra “Ramazanoğulları Beyliği” adıyla başladığı tezini çeşitli nedenlerle tamamlayamadı.

1994 Yılında girmiş olduğu Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı’nda “Yazıcıoğlu Ali’nin Selçuknâme Adlı Eseri” adlı çalışmasını da tez aşamasında yarıda bıraktı. 2009 Yılında çıkan öğrenci affıyla tekrar bu programda Doktora öğrencisi olmaya hak kazandı.

Çalışma Hayatı:

Lisans eğitimini bitirdikten sonra Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Devlet Arşivleri’nde dört yıl (1987-1990) uzman yardımcısı olarak çalıştı.

1991-1992 yıllarında Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü’nde Trakya Üniversitesi adına araştırma Görevlisi olarak çalıştı.

1993-1995 yıllarında Trakya Üniversitesi Tarih Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalıştıktan sonra aynı üniversitede okutman kadrosundayken istifa ederek Adana’ya döndü. Burada çeşitli alanlarda işletmecilik yaptıktan sonra 2010 yılında Milli Eğitim Bakanlığınca Adana Yüreğir İMKB Endüstri Meslek Lisesine Tarih öğretmeni olarak atandı. Halen buradaki çalışmasına devam etmektedir.

İlmî Çalışmaları:

“Türkiye Selçuklu Devleti’nin Kurucusu Kutalmışoğlu Süleymanşah ve Torunlarına Dair”, *Prof.Dr. Erdoğan Merçil’e Armağan*, s. 237-243, İstanbul 2013.

“Osmanlı Kaynaklarında Malazgirt Savaşı”, *Alp Arslan ve Malazgirt Savaşı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, s.197-217, İstanbul 2014.

Ali BİRBİÇER